225
10.133

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VI

PARTEA I

Ediție îngrijită de
IOAN ADAM
și
GEORGETA ADAM

Note și comentarii,
indice și glosar de
IOAN ADAM

PUBLICISTICĂ
(1909 – 1916)

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1987

SECȚIA LITERATURĂ
București

POPORANISMUL ÎN LITERATURĂ

Domnule Preşedinte,
Domnilor membri,

Pentru a mă conforma tradiţiei, ar urma să vorbesc despre colegul pe care-l înlocuiesc. Se întîmplă însă că acest coleg, dispărut dintre noi, era prietenul meu cel mai bun. Memoria lui îmi este, ca om, atît de scumpă, încît mă tem, ca academician, că nu voi putea rămînea destul de cumpătat în cercetarea meritelor sale. În adevăr, pentru noţiunea abstractă a individualităţii omeneşti, care stă oarecum în specia eternităţii, moartea este o catastrofă. S-a dus şi nu se mai întoarce! E strigătul disperat al vieţii; e conştiinţa care se revoltă de atîta frumuseţe împletită cu atîta zădărnicie!

Afară de asta, omul dispărut dintre noi era înzestrat cu aşa de mari calităţi intelectuale, încît ar fi putut să joace un rol însemnat în stat dacă aptitudinile sale ar fi fost puse la probă. Ele însă nu au fost.

Aşa că, dacă ar trebui să vorbesc despre Ollănescu, nu m-aş putea împiedica de a face critica severă a acelor timpuri în cari, mai cu seamă, platitudinea şi sectarismul duceau departe...

Cum însă lucrurile trecute nu se mai pot îndrepta, şi cum şi din cele viitoare nu se poate îndrepta nimic cu umărul, trebuie aşteptat ca viaţa noastră românească să evolueze normal, iar salturile, în judecată şi în fapte, să înceteze. Atunci se va vedea mai limpede locul fiecăruia.

Mă veți ierta, deci, dacă nu voi intra în lămuriri asupra vieții și lucrărilor amicului meu, ci voi încerca să dezgărdinez, din noianul de împrejurări, o lature a timpului în care a trăit Ollănescu: *poporanismul în literatură.*

PARTEA ÎNTÎIA

I

În prefața baladelor din 1852, Alecsandri zice: „Românul e născut poet!"

Această zicătoare sentențioasă a fost mîngîierea multor mediocrități, și nu s-ar cuveni să ne oprim la dînsa dacă n-ar constitui afirmarea solemnă a unei inexactități.

Românul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puțin poet decît alt popor. Materialul său folcloristic este interesant; el poate fi considerat chiar ca produs estetic, dar de îndată ce se ridică la această onoare, încetează de a fi anonim și deci nu mai are caracterul unei dovezi stăruitoare a sufletului mulțimii.

Dealtminteri, chiar literatura scrisă nu dovedește mare lucru despre firea unui popor. Cine poate spune, bunăoară, dacă Ossian[1] a existat; dacă, existînd, a cîntat pe caledoni în *Fingal* al său; dacă acești eroi s-au confundat, cu timpul, în masa poporului englez de astăzi, practic și înțelept; cum de au răsărit, din sînul acestei națiuni practice, idealiștii cei mai mari ai omenirii, Shelley, [2] poetul, care, în *Epipsychidion*, încearcă să realizeze o idee platoniciană... Contradicții și nedomirire.

Țara noastră este însă o țară blagoslovită, în care majoritatea oamenilor nu stă mult la îndoială, iar criticii se reproduc prin fiziparitate. Ce atîtea probleme și atîta trudă! Românul este născut poet! Atîta lucru știe fieștecine. Deci, trăiască poporanismul!

Cu toate astea, dacă românul ar avea dreptul să nu fie ceva, el ar putea să nu fie poet. Ceea ce nu l-ar împiedica de a fi om de omenie și de a avea calități etice, cari, din punct de vedere al rasei, au o valoare cu mult mai superioară nestatorniciei iritabile a poeților.

Fiecare din noi aduce în lume o problemă sufletească, pornită de departe, din cauzalitatea cea dintîi, care problemă are să se desfășure într-o întindere determinată de timp. În 40 sau 50 de ani, un om trebuie să spună de unde vine și cine este. El spune de unde vine prin însușirile lui personale și spune cine este prin modul cum reactivează față cu firea înconjurătoare. Un om vede sau aude într-un fel; organele lui senzoriale se excită mai cu înlesnire decît ale altora. Aceasta este însușirea lui de cauzalitate și spune de unde vine omul. La toți oamenii însă senzațiunile se prefac în reprezentațiuni, cele ale auzului în general deșteaptă timpul, cele ale văzului, spațiul. *Cum* se prefac aceste senzații în reprezentațiuni și *cum* legătura reprezentațiunilor în timp și în spațiu dă naștere la cele dintîi sentimente estetice, aceasta spune ce este omul. Reactivarea lui față cu firea înconjurătoare nu atîrnă numai de însușirile lui de cauzalitate, ci mai cu seamă de puterea iradiantă a lumii din afară.

Așadar, dacă pentru fiecare individ este important a se ști de unde se coboară o conștiință și cum se formează ea — cu atît mai vîrtos pentru un popor.

Cu cît trece timpul și metoada critică a istoriei intră mai adînc în cercetarea originilor poporului român, cu atîta răsare mai limpede latinitatea sa.

Această latinitate nu se dovedește numai cu mărturia elocventă a monumentelor, a pietrelor, a drumurilor și a limbii, ci se dovedește minunat cu ceea ce este viu și mlădios, cu firea și însușirile poporului nostru.

Dovezile scrise sunt nenumărate. Pentru cine a trăit ani îndelungați la picioarele coloanei lui Traian și a privit, mut de admirare, arcul de triumf de la Benevent — răsare o lumină mare din negura veacurilor: lupta dintre cele două neamuri ce au alcătuit poporul român de astăzi. Pentru ca un împărat ca Traian să se ridice de mai multe ori din augusta liniște a Palatinului, să se pună în fruntea legioanelor, să treacă Adriatica, să ia în curmeziș Illyricul, Panonia, Moesia, spre a ajunge la Dunăre — a trebuit să se simtă imperiul în pericol. Iar după ce Imperiul roman a biruit, grija biruitorilor n-a putut fi alta decît de a împlînta în pămîntul Daciei, pentru totdeauna, drapelele romane. Fiindcă ar fi o copilărie a crede că romanii făceau război numai pentru plăcerea de a se bate. Popor fundamental politic, deci logic, romanii se băteau pentru a stăpîni lumea, și

numai ceea ce era neapărat trebuitor acestei stăpîniri devenea o necesitate războinică.

Cucerirea Daciei și mănținerea cu orice preț a acestei provincii era o trebuință absolută a politicei romane. Dacia forma ceea ce se numește astăzi *une tête de ligne*, prin urmare trebuia să fie întărită cu toate mijloacele de apărare cunoscute pe atunci de arta militară, ca drumuri strategice, poduri, castre, și, mai presus de toate, *coloni*, cari, pe de o parte, luau țara cucerită de stăpînirea reală, iar, pe de alta, serveau legioanelor recruții trebuitori. De unde erau acești *coloni?* Se afirmă că ei veneau din toate părțile imperiului, dar mai cu seamă din provinciile ilirice, cari, fiind învecinate cu Dacia, dau cu înlesnire contingentul trebuitor, trecîndu-l peste fluviu. Noi credem că asemănarea cea mare ce există și astăzi între poporul roman din Roma și poporul român din Oltenia, din Banat și din Transilvania, precum și anumite obiceiuri și cuvinte dialectal romane (il romanesco) se datorește faptului că mulți dintre colonii daci proveneau din urbea Romei sau din suburbii și provincii înconjurătoare. În toate cazurile, legionarii și colonii ce au rămas în Dacia trebuiau să fi alcătuit trupe de elită (este cunoscută faimoasa legiune a XIII-a, Gemina), căci nu se poate admite ca împăratul să fi lăsat pe mîna unor mercenari, adunați de pretutindeni, țara cucerită cu atîtea jertfe. Se știe cu cîtă grije de amănunte se ocupa împăratul Traian de administrarea provinciilor. Corespondența sa cu Pliniu cel Tînăr [3] este o admirabilă dovadă, iar diploma ce trimite lui Publius Accius Aquila, centurion din a șasea cohortă călăreață, ne luminează deplin.

La noi, el așeza, peste tot pe unde socotea că este o poziție strategică, lagăre întărite, în cari cohortele, centuriile și manipulele se confundau, cu timpul, cu veteranii, alcătuind, împrejurul fortificațiilor, tîrguri, de unde apoi se întindeau la cîmp, latinul fiind plugar înnăscut.

Nu este deci o simplă întîmplare dacă, după invaziunile barbarilor în Peninsula Balcanică, parte din poporul latinizat al acestor provincii s-a îndreptat către munții Carpați. Această reintegrare nu s-ar putea explica dacă n-ar fi trăit acolo un popor voinic, care, după ce absorbise pe slavinii primelor năvăliri, forma acum trunchiul daco-român, capabil de a se apăra singur.

Ceilalți locuitori latini ai Peninsulei Balcanice au apucat alte drumuri. Unii au rămas unde se aflau, alcătuind Macedonia; alții au luat-o spre miazănoapte, ajungînd pînă prin Istria, ba chiar pînă în Moravia și Silezia, unde s-au pierdut aproape complet.

Dovada supremă a latinității noastre neîntreruptă este însăși ființarea noastră de astăzi, căci, mai cu seamă în propagarea raselor, natura nu face salturi.

Iată, prin urmare, în liniamente mari, de unde venim noi, ca popor, și unde se cuvine să căutăm cauzalitatea noastră sufletească.

II

Să vedem acum cine suntem.

Documente scrise despre noi înșine nu avem decît de pe la începutul veacului al XV-lea. Pînă aci, rar cîte o mențiune topică, de prin acte latine sau slavone, care dovedește existența unui popor de baștină, cu grai românesc. Cu toate astea, poporul nostru a trăit și înainte. Cum a trăit el? Pînă la năvălirea bulgarilor, probabil în grupuri împrăștiate pe toată întinderea munților, alcătuind mici căpitănii de sine stătătoare; după organizarea bulgarilor au intrat cu aceștia în unire politică. Pe vremea lui Bela, [4] regele ungurilor, daco-românii nu erau strînși într-un singur mănuchi și nici țara lor cunoscută sub un singur nume, ci erau împărțiți în mici cnezate, chemate *țara Severinului* (terra de Zeurino) sau țara pînă la Olt; terra Cumania sau terra Litua (țara de dincoace de Olt). Numai mai tîrziu, numele de Transalpina indica țara românească din sud-vestul României de astăzi.

Dar toate acestea sunt numai niște indicațiuni rătăcite prin documente străine. În realitate, nu știm nimic despre strămoșii noștri din veacul de mijloc și numai prin inducțiune putem să afirmăm că au fost un admirabil popor.

Dacă socotim că, de la năvălirea bulgarilor (679) și de la venirea ungurilor (894), poporul daco-român a fost cu desăvîrșire lăsat în afară de orice atingere cu restul lumii latine; dacă ținem seamă de faptul că studiile bizantine, foarte la modă astăzi, vorbesc de tot felul de popoare din Peninsula Balcanică, fără măcar să pomenească de daco-români; dacă luăm pe strămoșii noștri în părăsirea completă în care au viețuit mai bine de o mie de ani, spre a răsări la libertate cu minunatele însușiri ale poporului nostru de astăzi,

trebuie să recunoaştem că latinitatea este o virtute, pe care o au numai unele plante superioare, de a-şi păstra, în sîmbure, puterea germinativă a speciei.

Poporul daco-român, rupt din trunchiul latin, a început în Carpaţi o viaţă nouă. Copilăria fiecărui popor este lipsită de evenimente însemnate şi, mai cu seamă, de mijloacele de a le transmite urmaşilor.

Cum au trăit ciobanii noştri pe corhane; cum s-au înmulţit ei, în austera şi greaua viaţă a munţilor; cînd s-au creştinizat; cum erau administraţi, nimic nu ştim din toate acestea.

Două mari însuşiri sufleteşti par a fi caracterizat pe strămoşii noştri în toată întinderea timpului: pe de o parte, conservatismul cel mai ireductibil, iar pe de alta, un sens de orientare extraordinar, ambele virtuţi fundamental latine. Pentru ca să se poată strecura în timp neatinşi, ei au trebuit să se lupte cu sălbaticii năvălitori, slavinii, ostrogoţii, bulgarii, ungurii; apoi, mai tîrziu, cu tătarii, cu polonii, cu turcii; apoi iarăşi cu ungurii; apoi cu *elementele* şi în fine cu ei înşişi. Erau vremuri cînd cîmpiile rămîneau pustii, cînd elementul autohton părea răpus de restrişte, şi totuşi el renăştea din focul sacru al sufletului său, mai oţelit ca oricînd.

Cînd te cobori astăzi la Bălţăteşti şi dai de amfiteatrul colinelor ce par a apăra micul orăşel Neamţu, deasupra căruia se ridică ruinele castelului lui Ştefan cel Mare, ai impresia evidentă a strategiei domnitorului moldovan. În tot judeţul Neamţu adie un suflu de eroism, iar plăieşii ce umblă după nevoile vieţii de toate zilele par neadevăraţi: statura lor înaltă, alunecînd pe văile netede, le dă un aer de figuri legendare. Să fie legionarii romani? Ori tarabostii daci? Ori suliţarii de la Rovine?

Cum s-au păstrat oamenii aceştia? Şi cum s-au păstrat ciobanii din Transilvania, trecînd prin toate nevoile, prin toate împilările, prin veacuri de restrişte, şi biruind pururea?! De la Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare, la Horia, la Tudor Vladimirescu şi la Avram Iancu; de la aceştia la Valter Mărăcineanu şi la Şonţu. Năvălitorii s-au dus şi alţi năvălitori au venit; soarele a răsărit şi a apus de mii şi mii de ori; pădurile au îmbătrînit şi s-a dezrădăcinat; apele şi-au schimbat cursul; şoimii au pierit, zimbrii s-au stins, iar în pămîntul Daciei neclintit a rămas numai legionarul roman!

Dacă lăsăm la o parte negura veacului de mijloc şi ne oprim un moment la timpurile moderne, găsim pe români în cea mai grea luptă politică, în ziua în care s-au gîndit să-şi alcătuiască un stat. Care este poporul care a trecut prin truda sufletească a românilor, de la *Divanul ad-hoc* pînă la recunoaşterea independenţei? Generaţiile tinere de astăzi nici nu bănuiesc cîtă cheltuială de patriotism şi, mai cu seamă, de sens de orientare a trebuit să facă bărbaţii noştri politici, ca să asigure patriei lor un loc onorat în lume!... Prinşi între împărăţiele cele mai straşnice din Europa, absolutiste şi militare, cari voiau să ne încorporeze fiecare la rîndul său, bărbaţii noştri politici au avut totul de creat, o istorie a trecutului, o pază a momentului şi o constituţie a viitorului. Amicii noştri de peste Dunăre, cînd îşi făuresc astăzi independenţa, nici nu-şi închipuiesc prin ce greutăţi au trecut Principatele Române la 1859!

Cărei împrejurări se datoreşte această fenomenală putere a unei rase? Conservatismului şi sensului ei de orientare.

Pe metopele interioare ale arcului de triumf al lui Constantin, ridicate din Forul lui Traian, se văd dacii duşi în robie. Îmbrăcămintea lor de atunci este întocmai îmbrăcămintea muntenilor noştri de astăzi. Dovadă de adînca statornicie a rasei.

Poporul roman a fost un popor conservator şi esenţialmente politic. Tot aşa este şi poporul român.

Iată ce suntem.

III

Şi atunci de unde slăbănoaga credinţă că „Românul e născut poet"?

Se ştie că latinii erau de toate, numai poeţi şi artişti nu erau.

Alecsandri este cel dintîi român cult, după Russo, care şi-a plecat urechea către murmurul poporului. El a auzit şi a înţeles că este acolo o muzică naivă şi sentimentală, a doinelor, ce se cuvine să fie notată; că este o muzică eroică a baladelor, ce se cuvine şi mai mult să fie scrisă. Viaţa pastorală este răsunetul naturii, ca şi viaţa haiducească. Strîns unite, ele oglindesc contemplativitatea şi forţa, cari alcătuiesc caracterul specific al tipului baladelor: „voinicul".

Dar Alecsandri a fost un rău culegător de poezii poporane și, mai cu seamă, s-a înșelat fundamental cînd a crezut că poate introduce unele dulcegării sentimentale în viața versificată a poporului nostru. Și cît de mult s-au înșelat, după dînsul, scriitorii în proză, nuveliștii și romancierii cari au creat tipuri de țărani și țărance ce n-au existat niciodată!

Să luăm balada cea mai frumoasă din colecția lui Alecsandri, *Miorița*.

Iat-o:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei
Unu-i moldovan,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrîncean.
Iar cel ungurean
Și cu cel vrîncean
Mări, se vorbiră,
Ei se sfătuiră,
Pe l-apus de soare
Ca să mi-l omoare
Pe cel moldovan,
Că-i mai ortoman,
Și are oi mai multe,
Mîndre și cornute,
Și cai învățați
Și cîini mai bărbați!...
Dar cea mioriță
Cu lîna plăviță
De trei zile încoace
Gura nu-i mai tace
Iarba nu-i mai place.
— Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
De trei zile încoace
Gura nu-ți mai tace!
Ori iarba nu-ți place,
Ori ești bolnăvioară,
Drăguță Mioară?
— Drăguțule bace!
Dă-ți oile încoace
La negru zăvoi,
Că-i iarba de noi
Și umbra de voi.
Stăpîne, stăpîne,
Îți cheamă și-un cîine
Cel mai bărbătesc
Și cel mai frățesc,
Că l-apus de soare
Vreau să mi te-omoare
Baciul ungurean
Și cu cel vrîncean!
— Oiță bîrsană,
De ești năzdrăvană
Și de a fi să mor
În cîmp de mohor,
Să spui lui vrîncean
Și lui ungurean,
Ca să mă îngroape
Aice pe-aproape
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi;
În dosul stînii,
Să-mi aud cînii.
Aste să le spui,
Iar la cap să-mi pui
Fluieraș de fag,
Mult zice cu drag!
Fluieraș de os,
Mult zice duios!
Fluieraș de soc,
Mult zice cu foc!
Vîntul cînd o bate,
Prin ele-o răzbate
Ș-oile s-or strânge,
Pe mine m-or plînge
Cu lacrămi de sînge!
Iar tu de omor
Să nu le spui lor
Să le spui curat,
Că m-am însurat
Cu-o mîndră crăiasă,
A lumii mireasă;
Că la nunta mea
A căzut o stea;
Soarele și luna
Mi-au ținut cununa.
Brazi și păltinași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
Păsări, lăutari,
Păsărele mii,
Și stele făclii!
Iar dacă-i zări,
Dacă-i întîlni
Măicuță bătrînă
Cu brîul de lînă,
Din ochi lăcrămînd,
Pe cîmpi alergînd,
De toți întrebînd
Și la toți zicînd:
Cine-au cunoscut
Cine mi-au văzut
Mîndru ciobănel
Tras printr-un inel?
Fețișoara lui
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui
Spicul grîului;
Perișorul lui
Pana corbului;
Ochișorii lui
Mura cîmpului!...
Tu, mioara mea,
Să te-nduri de ea
Și-i spune curat
Că m-am însurat
Cu-o fată de crai
Pe-o gură de rai.
Iar la acea măicuță
Să nu-i spui, drăguță,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
Că am avut nuntași
Brazi și păltinași,
Preoți, munții mari,
Păsări lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii.

Alecsandri ne spune că a cules-o din gura baciului Udrea, pe Ceahlău. Nu ne este permis să ne îndoim de afirmația poetului nostru național, și deci admitem existența acestui Udrea, care spunea că auzise pe *bunul* său recitînd balade, în cari se vorbea despre un împărat Aurelian. Cam extraordinar!

Prin nimic nu se dovedește că Udrea era autorul *Mioriței* — deși este știut că toate poeziile populare de oarecare consistență nu sunt opera mulțimii anonime, ci a unor anumiți indivizi, poeți de curte boierească sau cîntăreți pribegi, *Menestrel, Trubadur, Lăutar*, cari, firește, personifică timpul și aspirațiile mulțimii, după temperamentele lor.

A doua replică a *Mioriței*, mai completă, dar plină de umpluturi nesăbuite, ne-o dă un domn, G. Cătană, [5] în *Luceafărul* din 15 iulie 1905. Iat-o, în toată lunga sa desfășurare:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale
Și cobor în vale,
Trei turme din munți,
Din munții cărunți.
Și trei zile-n rînd
Tot scobor zbierînd
După frunza deasă,
Iarba de mătase,
Doină drăgăstoasă.
Iar cei ciobănași
Rumeniori și grași,
Unu-i moldovean,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrîncean,
Le tot mînă-n șir:
Bîr, oiță, bîr!
Tinerei de ani,
Nime nu-mi mîna,
Nime nu-mi d-avea
Turmă mai frumoasă
Și mai numeroasă,
Grasă și lăptoasă,
Albă și lînoasă,
Ca cioban mocan,
Baciul moldovean,
Iar cel ungurean
Și cu cel vrîncean,
Mare hoțoman,
Mări se gîndiră
Și se sfătuiră,
Cum să-l împresoare
Și să mi-l omoare
Pre cel moldovean,
Că-i mai ortoman,
Și-are oi mai multe,
Multe și cornute,
Grase și lăptoase
Albe și lînoase,
Și cai învățați
Și cîini mai bărbați.
Iar cea mioriță,
Cu lînă plăviță,
Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
De trei zile-ncoace
Gura nu-i mai tace,
Nici nu se alină,
Nici n-are hodină,
Tot cobește-a rău,
Lîngă baciul său.
— Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
De trei zile-ncoace
Gura nu-ți mai tace.
Ori iarba nu-ți place,
Ori ești bolnăvioară,
Mioriță-mioară?
— Drăguțule bace,
Iarba mie-mi place,
Și nu-i bolnăvioară
Draga ta mioară.
Dară eu n-am stare,
Nice alinare,
Și gura nu-mi tace,
Că semn mi se face,
Că baciul vrîncean,
Cu cel ungurean,
Mare hoțoman,
Vreau să te-mpresoare
Și să te omoare,
Oi cînd aromesc,
Cîni cînd ațipesc.
Stăpîne, stăpîne,
Cheamă lîngă tine,
Cheamă și un cîine,
Cel mai voinicos,
Cel mai bărbătos,
Și pune la sîn
Hînghierul păgîn.
Și pune la cap
Măciucă de fag!
Baciul moldovean,
Mîndru și viclean,
Turmele-și rotește,
Iute se pornește
Spre negrul zăvoi,
Mult plăcut la oi.
Și pe lîngă sine
Își cheamă și-un cîine
Dintre cîinii săi,
Tari ca niște lei,
Cel mai voinicos,
Cel mai bărbătos,
Cățăluș de stînă,
Crescut de-a sa mînă.
Și-apoi îl netezește
Și așa-i grăiește:
— Cățeluș, cățel,
Cățel voinicel,
Ce-n timp de nevoi
Prin furtuni și ploi
Turmele-mi păzești,
Stîna mi-o ferești
De lupi și de furi
Ce ies din păduri,
Ca să-mi fure cașii
Și mieluții grașii,
Pe cînd înflorește,
Pe cînd înverzește
Frunza codrilor,
Iarba cîmpilor.
Azi ori niciodată,
Azi îți mai arată
Bărbăția ta
Pentru viața mea.
Că baciul vrîncean,
Cu cel ungurean
Vor să mă-mpresoare
Și să mă omoare,
Oi cînd aromesc,
Cîni cînd ațipesc!
— Baciule stăpîne,
Căpitan de stîne,
Ce m-ai făcut mare,
M-ai făcut mai tare
Între cîinii tăi,
Frățiorii mei,
Ca să-ți păzesc turma,
Să-ți adurmesc urma
De lupi și de furi
Ce ies din păduri,
Ca să-ți fure cașii
Și mieluții grașii
Pe cînd înverzește,
Pe cînd înflorește
Frunza codrilor,
Iarba cîmpilor,
Azi ori niciodată,
Puterea mea toată,
Mi-o voi arăta,
Pentru viața ta!
Iată mări, iată,
Se ivesc îndată
Baciul ungurean
Și cu cel vrîncean,
Cu măciuci de spini,
Cu-o ceată de cîni,
Ca să-l împresoare
Și să mi-l omoare
Pre cel moldovan,
Că-i mai ortoman
Și-are oi mai multe,
Multe și cornute,
Grase și lăptoase,
Albe și lînoase,
Și cai învățați
Și cîini mai bărbați.
Iară cel dulău,
Cățăl tare rău,
Cățăluș d-un an
Al lui moldovan,
Cătră cîini s-avîntă

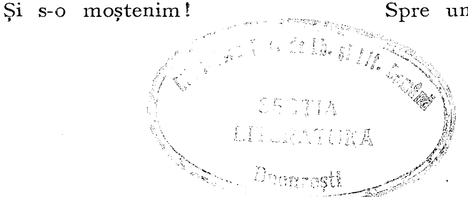
Și mi ți-i frămîntă
Și mi ți-i coboară
Și mi ți-i omoară.
La stăpîn sosește,
Urlă și schincește,
Contra lui vrîncean
Și-a lui ungurean,
Ce veneau călări,
Pe cai de neferi,
Pe cai muntenești,
Pe cai mocănești,
Vîrtoși în făptură
Și groși la statură.
Groaznic hăluind,
Groaznic șuierînd,
Și vărsînd din gură
Patimă și ură.
Cățălandrul sare,
Latră cu turbare,
Caii foràiesc,
Sar și se zmîncesc,
Iar cel ungurean
Hîtru și iclean,
Spre oblînc se pleacă,
Bagă mîna-n teacă
Și trage-un pistol,
Umplut cu omor;
Trage și țintește,
Cățelul lovește.
Cățălandrul plînge,
Și se scaldă-n sînge,
Cade cu iuțeală
Și nu se mai scoală.
Ei se avîntează
Și înaintează,
La cioban sosesc
Și așa-i grăiesc:
— Cioban, ciobănele,
Feciorel de lele,
Ce ai oi mai multe,
Multe și cornute,
Îți alegi și-ți lași
Cîmpii cei mai grași.

Și prin ale tale
Igrele din vale,
Calci dumbrăvile
Și paști ierbile,
Și cu cînii tăi,
Tari ca niște lei,
Ne-ai omorît cînii
Vingătorii stînii.
Haid cu noi spre codru,
Sufletel de lotru
Viața să ți-o frîngem,
Zilele să-ți stîngem,
Groapa să-ți săpăm,
Să te astupăm,
Să te punem bine,
Să scăpăm de tine.
— Frățiori de stînă,
Ce vă sunt de vină?
Dacă-s mai bogat,
Dumnezeu mi-a dat,
Căci eu toată toamna,
Căci eu toată iarna
Noaptea n-am dormit,
Nici n-am odihnit;
Ci-am grijit de oi,
N-am făcut ca voi,
Ci mi le-am nutrit,
Și mi le-am păzit
De ocniță grele,
De mînile rele
Și de-ngălbinire
Și de-mbolnăvire.
Iară-n primăvară,
Grijam de cu sară
Pentru mielușei,
Cînd sunt mititei,
Să-i aplec cînd vor
La mamele lor.
Și-am făcut prin dare
Fapte de-ndurare,
Căci din cei dintîi,
Dintre cași din stîni,
Jertfă i-am adus

10.533

Tatălui de sus,
La casa cea sfîntă,
Unde popii cîntă.
Iar a doua oară,
Din cașii de vară,
Din cei mai frumoși
În ziua de moși,
I-am dat de pomană
La lumea sărmană.
Deci spuneți-mi drept,
Cu mîna pe piept
Spuneți-mi curat
Ce sunt vinovat?
Însă de voiți,
Dacă socotiți,
Cum că lîngă mine
Nu vă merge bine,
Eu m-oi depărta
Și vă voi lăsa:
Cîmpiile late,
Apele curate,
Văile-nverzite
Culmile-nflorite
Și dumbrăvile,
Cu izvoarele,
Singuri ca să fiți,
Să vă-mbogățiți!
— Moldovane bace,
Ce zici nu ne place.
Hai cu noi la codru,
Sufletel de lotru,
Viața să ți-o frîngem,
Zilele să-ți strîngem,
Groapa să-ți săpăm
Să te astupăm.
Și dacă voiești,
Să te-mpotrivești,
Atunci cot la cot
Te legăm de tot;
Iară turma ta
Ne va rămînea,
Ca s-o împărțim
Și s-o moștenim!

Iar cel moldovan,
Baci mai ortoman,
Făcu de trei ori
Cruce către zori,
Și din teacă scoate
Cu prăsele late,
Un hănghier tăios,
Cu mănuchi de os.
Și cu-aceasta-n mînă
De trei ori se-nchină
Și-apoi le vorbește
Pe moldovenește:
— Alelei mocani,
Neam de hoțomani,
Ce veniți ca frați
Viața să-mi luați.
Haide să luptăm
Și să ne vedem,
Care o să-nvingă,
De cine o să plîngă
Undele din apă,
Umbrele din groapă;
Veniți mai aproape,
De vreți să s-adape,
Cu sînge din voi
Vulturi și coroi.
Dar cel ungurean,
Baci mai ortoman,
Spre oblînc se pleacă,
Bagă mîna-n teacă,
Două flinte scoate,
Cu plumbi încărcate.
Flinte ruginite,
Cu sînge stropite.
Trage și țintește,
Și mi-l nimerește,
Și mai trage o dată,
Și-l lovește-n coastă.
Baciul mi se-ncinge,
Rana de și-o strînge,
Cu brîu se-nvelește
Sîngele oprește,
Spre ungurenaș,

SECȚIA LITERATURA București

Face cîțiva pași
Și mi ți-l ținteste
Și mi ți-l lovește,
Îl lovește drept
Cu hănghieru-n piept.
Iar el de pe cal
Cade și năval
În sînge se-neacă;
Puterile-i seacă,
Sufletu-i încetă,
Viața i se gată.
Moldovanul dară
Cruce-și face iară
Și cu bărbăție
Și cu vitejie
Zice lui vrîncean,
Neam de hoțoman;
— Stăi, vrîncean copile,
Să te stîng de zile,
Eu mi te-oi direge,
Neam fără de lege,
Ca să-nveți odată
Cu țara ta toată,
Ce poate-un cioban,
Cioban moldovan!
Vrînceanu se încearcă,
Pistolu-și descarcă,
Trage mișelește,
Dar nu nimerește.
Atunci moldovanul,
Mîndrul și icleanul,
Buciumul ia-n mînă
Și strigă să vină
Cînii de la stînă.
Cînii auzind,
Glasul cunoscînd,
Pe cîmpia largă
Răpede aleargă,
Ca pasărea-n zbor
Către baciul lor.
Și cum mi-și sosesc
Și cum mi-și zăresc
Pe baciul vrîncean,
Neam de hoțoman,
Dau pe el năval
Și-l trag de pe cal,
Sar pe el, s-acață,
Și-l sfîrtică-n față,
Și-l dărăburesc,
Și îl crîmpoțesc,
Viața îi sfîrșesc.
Apoi moldovanul,
Mîndrul și icleanul,
Cînii și-i adună,
Și pleacă pe lună,
Din gură horind,
Hănghier zdrîngănind.
La stînă sosește
Și mi se oprește,
Dar vai! nu-i glumă,
Rău durerea-l curmă.
Brîul dezvălește,
Sîngele pornește,
Sînge închegat,
Cu plumb mestecat.
Plumbul se-ncălzește,
Arde și-l topește,
Inima-i strivește,
Viața îi sfîrșește.
La pămînt se-ntinde,
Junghiul îl cuprinde,
Sîngele-i tot curge,
Puterea i se scurge,
Trupu-i amorțește,
Din ce în ce răcește
Și învinețește,
Iară el vorbește:
— Cățăi și cățele,
Ce lătrați la stele,
Căței voinicei,
Ai mei ortăcei,
Eu v-am crescut mari,
Eu v-am făcut tari,
Precum nu-s în lume
Cîni de-al vostru nume.
Astăzi vă împarte
Cu limbă de moarte
Al vostru stăpîn,
Moldovan român:
Să vă duceți voi
În strunga de oi,
Groapa să-mi săpați
Și să mă-ngropați
Cam din dos de stînă,
Ca să am hodină
Și din cînd în cînd
Să v-aud lătrînd;
Să fiu tot cu voi
Și cu-a mele oi!
Și cînd zice aceste,
Sufletu-i slăbește,
Moartea i s-arată,
Pieptul îi săgeată,
Ochii-i lăcrămează,
Să-mpăingenează,
Sufletu-i încetă,
Viața i se gată,
Și adoarme lin
Cu un lung suspin.
Cîmpuri și vîlcele,
Codrii, dumbrăvele,
Și izvoarele
Cu păraiele,
Și pădurile
Cu păsările
Se par întristate,
Se par supărate;
N-auzi printre ele
Cînt de fluierele,
Doine ciobănești,
Versuri păsărești.
Dar prin floricele
Vezi spre semn de jale
Foi îngălbenite,
Veștede, pălite,
Fără de viață,
Făr'de frumusață.
Caii lui rînchează,
Văi cutreierează,
Iar bietele oi,
Bătute-s de ploi,
Și nu au păstor
Nici cîrmuitor.
Buciumul din stînă
Codrii nu-i îngînă
Cu cîntare lină,
Numai cînd și cînd,
Străbătut de vînt,
Varsă răgușit
Sunet amorțit.
Iar cînii se gată,
Groapa lui i-o sapă
Și-l așează apoi
În strunga de oi;
În strunga din stînă,
Să aibă hodină
Dup-a lui dorință
Dup-a lui voință.
Iar cea miorîță
Cu lînă plăviță,
Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
Baciului său june
Lîngă cap îi pune
Fluieraș de fag,
Mult zice cu drag,
Fluieraș de soc,
Mult zice cu foc,
Fluieraș de os,
Mult zice duios.
Vîntul cum mi-și bate,
Prin ele străbate,
Oile se strîng,
Lacrimă și plîng,
Murmură prin iarbă
Și se tot întreabă:
— Mîndre surioare,
Unde-i baciul oare?
Cum de ne-a lăsat
Și s-o depărtat,
Și nimic n-o spus

Unde mi s-o dus?
Căci prin țîțișoare
Arde și ne doare,
Laptele de ieri
Și de alaltăieri.
Pulpa ni-o împietrit,
Lapte-o jinchițit.
Hoții vor să vină
Noaptea pe la stînă,
Și ne vor fura,
Ne vor junghia.
Iar lupii fricoși,
De sînge setoși,
Cum or năvăli,
Și ne-or prăpădi.
Oh, amar de noi,
De bietele oi.
Ce să ne știm face,
Făr' de-al nostru bace?
Iar cea mioriță
Cu lînă plăviță,
Miorița laie,
Laie, bucălaie,
De tristul omor
Nu le spunea lor,
Ci-n a ei durere,
Fără mîngîiere
Așa le vorbea,
Așa le zicea:
— Oițe scîrbite,
De baci părăsite,
Eu vă spun curat,
Cum că s-o însurat;
C-o mîndră crăiasă,
A lumii mireasă.
Și la nunta sa
A căzut o stea.
Soarele și luna
I-au ținut cununa.
Brazi și păltinași
I-a avut nuntași.
Preoți munții mari,
Păsări lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii.
Și mi-a spus el mie
Că n-o să mai vie,
Baci să ne mai fie.
Și la a sa pornire
În veșmînt de mire
Mi-a cîntat de dor,
Colo la izvor.
Mi-a cîntat de jele,
Printre floricele,
Cîntec de iubire
Și de despărțire.
Și mi-a zis apoi,
Să mă-ntorc la voi,
Fluierile sale,
Jalnic sunătoare,
Să le pun pe strungă,
Vîntul să le-ajungă
Și să vă aducă
Veste despre ducă;
Gingaș cîntecel,
Cînt de ciobănel!
Oile-o ascultă
Cu durere multă,
Și prin dumbrăvele
Plîng ca vai de ele,
Plîngeri de-ntristare
Și de supărare.
Iar din lăcrimele
Cresc prin dumbrăvele
Pînă-n dalbe zori
Mii și mii de flori,
Ce le zic bujori.
Iată, mări iată,
Iată că s-arată,
Într-o zi cu soare,
Zi de sărbătoare,
O maică bătrînă,
Cu brîul de lînă
Și c-o cîrpă-n mînă.
Suie cătră stînă,
Tremurînd pășește,
Și se ostenește,
Apoi odihnește
Și iară pornește.
Iară cînd sosește,
Stîna cînd zărește,
De tot pustiită,
De tot părăsită;
Buciumul uscat,
Caș nestrecurat,
Lapte ne-nchegat,
Păru-și despletește,
Plînge, se bocește
Pe cîmp alergînd,
Pe toți întrebînd,
Către toți zicînd:
— Cine mi-a văzut,
Cine-a cunoscut:
Mîndru ciobănel,
Tras printr-un inel;
Trupușorul lui
Naltul bradului.
Fețișoara lui
Spuma laptelui,
Mustăcioara lui
Spicul grîului,
Sprîncenile lui
Pana corbului,
Ochișorii lui
Mura cîmpului!
Și cum pribegește
Și cum se bocește,
Iată că-ntîlnește,
Iată că zărește,
Turma rătăcită
Și necîrmuită,
Tristă și-ofilită,
Neagră și cernită.
Iar cea mioriță
Cu lîna plăviță,
Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
Cum mi ți-o zărește,
Nainte-i pășește,
Milă-i e de ea,
Și-i vorbește așa:
— Măicuță bătrînă,
Cu brîul de lînă,
Nu te întrista,
Nu te supăra,
Nici nu te văita.
Despre fiul tău
Îți voi spune eu,
Spune-ți-oi curat
Cum că s-o-nsurat
C-o fată de crai,
Pe-o gură de rai.
— Draga mamii, dragă,
Mioriță fragă,
Dacă-mi spui curat
Cum că s-o-nsurat,
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai,
Cum de v-o lăsat
Pe voi singurele,
Oițele mele,
Să vă rătăciți,
Să vă cîrduiți,
Să vă-ngălbeniți,
Să vă bolnăviți,
Să vă prăpădiți?
Draga mamii, dragă,
Mioriță fragă,
Spune-mi drept să văd
Și să mi te cred.
Dacă cumva zace,
Leacuri îi voi face,
Leac de iarbă mare
Pentru vindecare,
Cu faguri de ceară,
Cu stropi de la moară,
Cu picuri de rouă,
Strînși pe lună nouă.
Trei pai de secară,
Secară de vară,
Strînși de fată mare
Pe sfințit de soare.

Și cărbuni aprinși,
În molidvă stinși.
Aste, draga mea,
Le voi descînta,
Și-l voi afuma
Și-l voi vindeca
De gîlci, de lungoare,
Și de deochiare,
Și de fermecare
Și de supărare.
Iar de-o fi să fie
Murit pe cîmpie,
După cum aflai,
Bobi cînd descîntai,
Spune-mi tu curat
Unde e-ngropat?
Ca să merg cu tine,
Săraca de mine,
Să-mi arăți mormîntul,
Să-i sărut pămîntul,
S-aprind lumînare
La cap și picioare
Și cînd merg acasă,
O văcuță grasă,
O vacă plăvană
Să-i dau de pomană.
Și un mieluț gras
La popa Ispas,
Să-i dau ca să-i ție
Sfînta liturghie!
— Măicuță bătrînă,
Cu brîul de lînă,
Crede ce-ți spun eu.
Feciorașul tău,
Eu îți spun curat
Cum că s-o-nsurat
C-o fată de crai,
Pe-o gură de rai!
Măicuța nu crede.
Nu crede pîn' vede
Căci cunoaște bine,
Că-i rău și nu-i bine.
Pleacă supărată,
Pleacă întristată
Și nemîngîiată,
Ca omul ce-și pierde
Toată a lui nădejde.
Dară de la stînă,
Și acum suspină,
Pe la miez de noapte,
Tainicile șoapte:
— Deci spuneți-mi drept
Cu mîna pe piept,
Spuneți-mi curat,
Ce vi-s vinovat?
Dacă-s mai bogat,
Dumnezeu mi-a dat!

D-l Cătană ne spune că a cules-o de la un *muzicant* din comuna Brebul, anume Todor Lăutașu, care știa multe și minunate balade. Doamne! ce înțeles mai au și vorbele la unii oameni! Acest muzicant, chemat Todor Lăutașu, „care cînta din *violină* și din gură", trebuie să fi fost vreun scripcar, zis pe românește *Tudor Lăutaru*.

A treia replică a *Mioriței* ne-o dă G. Dem. Teodorescu, [6] în culegerea sa din 1885, *Poezii populare române*, sub titlul de *Oaia năzdrăvană:*

La Picior-de-Munte,
Pe dealuri mărunte,
Prin plaiuri tăcute,
De vînturi bătute,
Urcă și scoboară
Și drumul măsoară
Trei turme de oi,
De oi tot țigăi,

Cu harnici dulăi,
Ș-un mîndru cioban,
Tînăr moldovan,
Cu trei dorojani,
Feciori de mocani.
Sub poale de munte,
Pe dealuri mărunte,
Prin crînguri tăcute,
Apa-i răcoroasă,
Frunza e umbroasă
Și iarba pletoasă:
Apa de băut,
Frunza de șezut,
Iarba de păscut.
Foaie ș-o lalea,
Ciobanu d-ajungea,
Crîngu de vedea,
Stîn-apropia,
Semn i se făcea
Și-n loc se oprea;
Dulăi odihnea,
Pe gînduri cădea,
Dar pe cînd ședea
De se tot gîndea,
O oaie bîrsană,
Oaie năzdrăvană,
Nici iarbă paștea,
Nici apă nu bea,
Nici umbra-i plăcea,
Ci mereu umbla,
Și mereu zbiera.
Ciobanu d-o vedea,
Lîngă ea se da
Și mi-o cerceta,
Și mi-o întreba:
— Oiță, oiță,
Oiță plăviță,
Oiță bălană,
Cu lînă bîrsană,
De trei zile-ncoace
Gurița nu-ți tace;
Apa rău îți face.
Ori iarba nu-ți place,
Ori nu-ți vine bine
Să mai fii cu mine?
Oița bîrsană,
Oaie năzdrăvană,
Dacă-l auzea,
Din gură-i zicea:
— Stăpîne, stăpîne,
Stăpîne, jupîne,
Drag stăpîn al meu,
Dat de Dumnezeu,
Iarba mie-mi place,
Apa rău nu-mi face,
Și mult îmi e bine
Să fiu tot cu tine,
Dar gura nu-mi tace
De trei zile-ncoace,
Că semn mi se face:
Că ăi dorojani,
Feciori de mocani,
Sunt trei veri primari,
Și ei mi s-au dus,
S-au dus în ascuns
De s-au domuit,
Și mi s-au vorbit,
Și mi s-au șoptit,
La apus de soare
Să mi te omoare
Sub poale de munte,
Prin crînguri tăcute,
Oi cînd aromesc
Și cîini ostenesc.
Ciobanu d-auzea
Cu oaia vorbea,
Din gură-i grăia:
— Oiță, oiță,
Oiță plăviță,
Oiță bălană,
Cu lîna bîrsană,
De ești năzdrăvană
Și dac-ai văzut
Semn că s-a făcut,
Și d-ai auzit
Cum s-au domuit,

Și cum s-au vorbit,
Și cum s-au șoptit
Ăi trei dorojani,
Feciori de mocani,
Slugi de nouă ani,
Dacă m-or urî,
Și m-or omorî
Vina lor o fi,
Păcatul și-o plăti;
Iar tu oaia mea,
Să le spui așa,
De te-or asculta:
Io, cît am trăit,
Oi am îngrijit,
Cîini am hrănit,
Pe ei i-am plătit;
Să le mai spui iar,
De n-o fi în zadar,
Ca să mă îngroape
De stînă aproape,
Oi ca să-mi privesc,
Doru să-mi potolesc,
Spre partea de luncă,
Aproape de strungă,
Strunga oilor,
Jocul mieilor,
Dorul bacilor,
În dosul stînii,
Să-mi aud cîinii,
Că ei d-or lătra,
Stăpîn c-or chema;
Să le mai spui iar,
De n-o fi în zadar,
Să le spui așa,
Că te-or asculta:
Cînd m-or îngropa
Și m-or astupa,
Să-mi puie la cap
Ce mi-a fost mai drag:
Căvălaș de soc,
Mult zice cu foc;
Căvălaș de os,
Mult zice duios;
Căvălaș cu fire,
Mult zice subțire:
Vînt cînd o sufla,
Fluieru-o cînta
Oile-or sălta
Și s-or aduna.
Cîini-or auzi,
La mine-or veni,
La mine s-or strînge,
Pe mine m-or plînge
Cu lacrămi de sînge.
Și tu, oaia mea,
Tu, dac-ăi vedea
O mîndră fetiță
Cu neagră cosiță
Prin crînguri umblînd,
Din gură cîntînd,
Din ochi lăcrămînd,
De mîne-ntrebînd,
Să nu-i spui că sunt
Culcat sub pămînt,
Ci că m-am tot dus,
Dus pe munte-n sus,
Prin vîrfuri cărunte
Dincolo de munte,
Căvălaș să-mi dreg,
Flori ca să-i culeg
Pentru nunta mea,
Ce-o să fac cu ea.
. . . .
Vorba nu sfîrșea,
Dorojani venea,
Și mi se repezea,
Și mi-l răpunea
Turmele să-i ia.
Iar de-l omora,
Ei mi-l îngropa,
La brîu de perdea,
În strunga oilor,
Jocul mieilor,
Dorul bacilor;
În dosul stînii,
Unde dorm cîinii.

Ei, de-l îngropa,
La cap îi punea
Căvălaș de soc,
Mult zice cu foc;
Căvălaș de os,
Mult zice frumos;
Căvălaș cu fire,
Mult zice subțire.
Vîntul cînd bătea,
În caval sufla,
De jale-mi cînta,
Oi că se strîngea,
Cîini că s-aduna,
Oile plîngînd,
Cîinii tot lătrînd,
Pe stăpîn chemînd.
Așa, tot așa,
Vremea vremuia.
Dar oaia bîrsană
Oaia năzdrăvană,
Ea se tot uita,
Și nu mai vedea
Pe mîndra fetiță
Cu neagra cosiță
Prin crînguri umblînd,
Din gură cîntînd,
De el întrebînd,
Să-i spuie că-i dus,
Dus pe munte-n sus,
Dincolo de munte
Prin vîrfuri cărunte,
Căvălaș să-și dreagă
Și flori să-i culeagă.

Teodorescu ne spune că a cules-o din gura lui Petrea Crețul Șolcan, lăutarul Brăilei, faimos.

Să se observe numaidecît stilizarea populară a baladei și caracterizarea sa topică, „La Picior-de-Munte“, comună în județul Dîmbovița.

A patra replică este dată de colegul nostru, d-l Tocilescu, [7] în vol. I din *Materialuri folcloristice:*

P-un picior de munte
Scoboară oi multe,
Multe și cornute
Și mai multe sute,
Și cin' le trăgea
Și cin' le mîna?
Vătafu Ion,
Ca el nici un om,
Fecior de mocan
Și de mocîrțan,
Aud din Ardeal.
Da' Ion mi-avea,
Mi-avea o mielușică,
Mîndră frumușică,
Cu lînă plăviță,
Cu patru cornițe,
Cu cîte o piatră nestimată,
De-mi lumina noaptea toată.
Cînd simțea de vreme rea,
Trăgea oile la perdea.
Și simțea de vreme bună,
Trăgea oile la pășune,
Unde iarba e mai bună.
Vin nouă ciobani
De la Poienari,
Tot prima-primari,
Cu căciuli de urs,
Că nu sunt supuși,
Nalte și moțate,
Pornite pe spate,
Cată strinătate.
La Ion mergea,
La oi că-i băga,
Cu oile-i pornea.
Măre se vorbea
Ca ei să-l omoare

Pe văta fu Ion,
Ca el nici un om.
Miaua mi-auzea
Și mi se-ntrista,
La Ion mergea.
Ion mi-o vedea
Și el mi-o-ntreba:
— Dragă mioriță,
Cu lînă plăviță,
Ce mi-ești tristișoară,
Drăguță mioară?
— Ioane, Ioane,
Vătafe Ioane,
Ai nouă ciobani
De la Poienari,
Tot prima-primari,
Măre s-au vorbit
Și s-au sfătuit
Și-au făcut prinsoare,
Ca să te omoare.
Ion că-i spunea:
— Dragă mioriță,
Cu lîna plăviță,
Ei de m-or urî
Și m-or omorî,
Ei tot să mă îngroape
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi,
Cam în dosul stînii,
Să mi-aud cîinii!
Foaie verde micșunea,
Ciobanii sosea
Și mi-l omora.
Unde mi-l îngropa?
Cam în dosul stînii,
Ca s-audă cîinii.
Stîlp ce mi-i punea?
Căvălașul lui,
Crivăț că-mi bătea,
Cavalul urla,
Pe Ion jelea.
Dar ei ce-mi făcea?
Ei mi se uita
Și ei că-mi vedea
D-o cucie verde
Zburînd prin livede,
Cu doi călușei,
Vineți porumbei,
Lucii ca șerpii
Și iuți ca șoimii.
Dar cine-i mîna,
Cine-i biciuia?
D-un mic mocănaș
Cu glugă-ntre spete,
Cu baier de bete;
Fuge nu se vede,
Biciu cu zorzoane,
Fug caii să moară.
Cucia-mi venea,
Măre mi-aducea,
D-o călugăriță
Albă la pieliță,
Neagră la hăinuță.
La tîrlă-mi trăgea,
Pe Ion striga:
— Ioane, Ioane,
Vătafe Ioane!
El nu răspundea.
La mormînt mergea
Și ea mi-l jelea
Și mi-l deștepta
În brațe că-l lua,
În cucie mi-l punea
Și acasă mi-l ducea.

D-l Tocilescu ne spune că *Miorița* sa a fost culeasă de Chr. N. Țapu, din gura cobzarului Stancu Ion din Cucuieți, județul Teleorman.

★

Cu cît mergem la vale, cu atît poezia pierde din valoare poetică și cîștigă în valoare documentară.

Miorița lui Alecsandri, ca născocire populară, este o imposibilitate. Iată un flăcău voinic, trăind pe corhane cu turma sa, căreia oița bîrsană îi spune că au să-l omoare baciul ungurean și cu cel vrîncean și care, în loc să pună mîna pe bîtă și să se apere, pune mînile pe piept și face poezii!

Contemplativitatea și forța, forța mai cu seamă, care alcătuiesc caracterul specific al eroului baladelor, nu îngăduiesc o asemenea purtare. De aceea și găsim, în replica a 2-a, *acțiunea completă a baladei*, adică lupta piept la piept a baciului moldovean cu vrînceanul și cu ungureanul, pe cari îi biruiește și-i omoară, dar de cari este el însuși rănit de moarte. Și numai atunci se gîndește la mormînt, își cheamă cîinii și le zice să-i sape groapa:

Să vă duceți voi
În strunga de oi,
Groapa să-mi săpați,
Și să mă-ngropați
Cam din dos de stînă,
Ca să am hodină
Și din cînd în cînd
Să v-aud lătrînd...

Este o tragică frumusețe în simplitatea cu care vorbește flăcăul, iar acea admirabilă alegorie *a însurătorii cu moartea* este lăsată pe seama altora, aci, pe seama Mioriței.

Cu mare părere de rău trebuie să constatăm seria de trivialități cu care e împletită varianta aceasta a baladei, ca de exemplu:

Oile-o ascultă
Cu durere multă
Și prin *dumbrăvele*
Plîng ca vai de ele,
Plîngeri de-ntristare
Și de supărare.

Iar din lăcrimele
Cresc prin dumbrăvele
Pînă-n dalbe zori
Mii și mii de flori
Ce le zic bujori.

Aci stă greutatea cea mare, în dezgărdinarea adevărului popular, din varul și boiaua ce a venit pe urmă să batjocorească simplitatea liniilor:

Dacă admitem că *Miorița* a fost creată în Ardeal, și o găsim pe Ceahlău, în Teleorman și la Brăila, este evident că ea a venit cu turmele migratorii.

Dar cu cît s-a depărtat de autorul său, cu atît forma populară a înlăturat ceea ce era prea înalt și mistic în concepția finală și a păstrat mai cu seamă onomatopeea: căvălaș de soc, mult zice cu foc; căvălaș de os, mult zice duios; vîntu de-o sufla, fluieru-o cînta, oile or sălta și s-or aduna etc.

Ceea ce este mai interesant în replica Teodorescu e conceptul nesimbolic al morții și gîndul uman al despărțirii de logodnica lui reală:

Să nu-i spui că sunt
Culcat sub pămînt,
Ci că m-am tot dus,
Dus pe munte-n sus,
Prin vîrfuri cărunte,
Dincolo de munte,
Căvălaș să-mi dreg,
Flori ca să-i culeg
Pentru nunta mea
etc., etc.

Cu alte cuvinte, optimismul gentil al unei rase sănătoase, care, firește, crede cu naivitate în *menirea* omului și în soarta lui muritoare, dar nu le încurcă în jalea universală.

Dar chestiunea cea mai importantă ce se pune acum este: cine e autorul *Mioriței?*

Toată lumea vorbește de poeziile populare. Cei mai mulți însă dau dreptate lui Macaulay, care zice că a cetit pe Petrarca, dar n-a putut să-l admire așa de mult ca acei ce nu l-au cetit.

Poezia populară este opera unor anonimi, operă pe care și-o însușește un neam întreg. *Cîntecele sunt vocea popoarelor,* cum le definește Herder.

Decît cu o *ceteră* rea,
Mai bine cu gura mea,
Cetera-i cu patru strune,
Și mai rele și mai bune...
Gura mea toate le spune;
Cetera mai și greșește,
Gura mea le potrivește. *

* Jarnik și Bârseanu, *Strigături din Ardeal* (n. D.Z.). Titlul exact: *Doine și strigături din Ardeal.*

Așa este pentru cîntece. Baladele însă nu sunt improvizații de joc, glume rimate, ci adevărate compoziții literare, adeseori dovezi istorice, ca *Aga Bălăceanu,* și întotdeauna documentul cel mai bogat al folclorului. Acestea nu pot ieși din sufletul aprins al flăcăilor de la horă, ci din fantazia inventivă a unui gînditor, din contemplativitatea unui singuratic. Cine este el? Evident, la *Miorița,* un om care a trăit cu oile. Dar este el baciul Udrea? Sau Tudor Lăutarul? Sau Petrea Crețul Șolcan? Nu știm.

Domnii cari se îndeletnicesc cu adunare de poezii populare se simt umiliți la ideea că *Miorița* ar putea fi opera unui lăutar. Și, cu toate astea, e probabil așa.

Ca vîrstă, balada *Mioriței* nu se poate ridica la dacoromânii din veacul de demult, deoarece în replica lui Tudor Lăutarul se vorbește de pistol:

Vrînceanu se-ncearcă,
Pistolu-și descarcă.

Cea mai veche documentare a sa pare a fi manuscrisul preotului Ambrozie Jurma din comuna Bata din Banat, publicat de Aron Densușianu, [8] manuscris de prin anii 1848/1865.

Morfologia și sintaxa sunt ale limbii noastre de astăzi. Materialul lexic întocmai al nostru.

Prin urmare, *Miorița* e relativ modernă.

Valoarea sa literară stă în incomparabila frumusețe a imaginelor. Alegoria morții este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpuneri ale sufletului iranic, atît de imaginativ, suflet care s-a păstrat la toate popoarele indo-europene, dînd loc la un substrat comun de legende și la o năzuință egală de forme poetice.

Ce este mai curios și mai extravagant decît a găsi o versiune pehlevică a unor scene din *Divina Commedia,* care se raportează la *Avesta* [9]! Scenele din *Infernul* lui Dante. Și, cu toate astea, nici bănuială nu poate fi de imitație, deoarece *Avesta* a fost cunoscută în Europa de-abia în veacul al XVIII-lea, cînd Dante era mort de 400 ani.

Tot așa de ciudat este a găsi comandamentul al 2-lea al budismului în pesimismul intelectual al lui Leopardi, iar conceptul *fatalității* grecești în toate dramele scrise și în toate actele solemne ale popoarelor indo-europene. Mai mult decît atît: se găsesc pagini întregi de proză și de versuri în Leopardi cari par copiate din Sofocle — ceea ce nu

este admisibil, fiind dată înalta probitate a poetului de la Recanati.

Căci în asta și stă superioritatea incomparabilă a raselor iranice asupra celorlalte rase: în perfectul echilibru dintre aspirațiunile intelectuale și puterile fizice. Pentru a întrebuința fericita expresiune a lui Schopenhauer, de *reprezentațiune* și *voință*, ele sunt pesimiste în reprezentațiune și optimiste în voință, cu alte cuvinte critice și impulsive.

Admirabilă e viața grecilor vechi. Încredințați că Destinul cel orb și zeii cei cruzi se joacă cu existența lor, ei luptă înainte. A ști că nu ai sorți de izbîndă, că mergi la moarte sigură, și totuși a merge, e dovadă de cel mai mare eroism. În asta și constă optimismul grecesc în aplicarea lor zilnică de a ținea piept fatalității, iar nu în conceptul ce aveau despre viață.

Cam așa ceva se petrece cu poporul nostru: naiv și fatalist în alcătuirile superioare ale minții, el este vînjos în viață.

Miorița este o concepțiune iranică, ieșită din capul genial al unui locuitor din Carpați, care reunea în sine toate calitățile tipice ale unei rase. Dar acesta este *unul singur*. Din punctul de vedere al mulțimii, el este un aristocrat în toată puterea cuvîntului, *aristos*, cel mai bun. Atîta este de *cel mai bun* încît, pe lîngă dînsul, ceilalți nu mai sunt nici *buni*. În adevăr, cu cît ne depărtăm de autor, adică cu cît coborîm de la munte la șes, cu atît replicele *Mioriței* devin imposibile. Și, ce e mai curios! ele înlătură cu desăvîrșire alegoria morții, ca un lucru de prisos, pe care nu-l înțeleg și nu-l gustă, pînă ce ajung la această innominabilă variantă:

Pi dial și pi vali,
Sănin-îi și soari.
La stîni mari,
Cu nouă ciobani,
Tăți îs veri primari,
Numa unu-i mai străin,
Mai străin și mai bogat,
C-o mnii di oi
Și-m pung-o mnii di lei.
Din cîrd s-alegé
Tot o oai ocișă
Și cu stăpînu vorbgé:
— Stăpîni! Stăpîni!
La apus di soari
Vrau să ti omoari
Tovarîși tăi
Ii s-o sfătuit
Și li s-o vorbgit,
C-au să ti omoari
La apus din soari;
Oili sî-ți iei,
Banii sî ți-i bei.
El se supăra,
Din gurî dzicé:
— Oiță bîrsanî!
Di ești năzdrăvanî,
Spuni-li așa:
Di m-or omorî,
Tot ca sî mă-ngroapi,
Tot în strunga oilor,

Și-n giocuțu mneilor,
Și fluir la cap sî-mi puie,
Cînd vîntu a bati,
Fluiru a dzîci,
Oili s-or strîngi,
Pi mini m-or plîngi
Cu lacrămi di sîngi.
Ș-apu maica di-a veni,
Și di m-a-ntreba,
Așa sî-i cuvîntați
Și cuvînt sî-i dați:
Ci eu m-am însurat
Și m-am cununat.
Și mii mni-o fost:
Nunî, nunî,
Sfînta lunî;
Și nun mari,
Sfîntu soari;
Și nuntași
Păltinași
Și lăutari, țînțari.
Și averea mni-o ramas
Pi mîna străinilor,
Chiar în gura cînilor.

Iată dar cum se schimbă întreaga priveliște, cu punctul de vedere. Dacă *Miorița* lui Alecsandri autoriza pe acesta să afirme că *Românul e născut poet*, *Miorița* d-lui Alexandru Vasiliu, învățător în Suceava, ne autoriză pe noi să zicem contrarul.

Însă nici afirmativa, nici negativa nu sunt exacte. Românul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puțin poet decît alt popor. Rațiunea sa de a fi, la gurile Dunării, ca popor latin, i-ar da dreptul să se creadă *nobil*, *cuminte*, *eroic*, dar *poetic*, nu! Ca popor indo-european el poate aspira la o poezie națională, la o artă națională; dar nu la o poezie și o artă poporanistă. Expresia „poezie și artă poporanistă" este un nonsens.

PARTEA A DOUA

Poporanismul vrea cu orice preț să statornicească credința în naivi că nimic nu se mișcă în sufletele noastre fără o cauză economică în sine, independentă de noi.

Această filozofie de primitivi uită că, în afară de științele pozitive, toate celelalte discipline ale spiritului își au resortul în sufletul omenesc. Legea căderii corpurilor nu cere nici un contribut al facultăților omului ca să existe, pe cînd legea *ofertei* și a *cererii* sau teoriile lui Malthus [10] asupra populațiunii nu se pot concepe fără om, ca obiect și ca subiect.

Dealtminteri, cred că sunt de acord cu toți oamenii serioși din toate partidele extreme cînd reduc toate chestiunile agrare, sociale etc. la sufletul omenesc. Chiar aforismul

cel mai fundamental economic, *primum vivere, deinde philosophari* este o modalitate psihologică. Teoria populaţiunii, a impozitelor, a cadastrului, a balanţei comerciale etc., etc., cu alte cuvinte tot ceea ce formează bagajul unui habotnic economist, se reduce la un examen nepărtinitor de psihologie.

Şi atunci intervine, în toate mişcările tuturor mulţimilor de pe pămînt, o lege de psihologie omenească eternă, pe care mai cu seamă filozofii pesimişti au înţeles-o: *năzuinţa către mai bine*, sau, în economia politică, teoria *del minor sforzo e del maggior guadagno.*

În virtutea acestei legi, ori de cîte ori se prezintă pe un punct al globului, între diverse naţiuni, sau în aceeaşi naţiune, o grămădire de avere în mînile unei clase restrînse, ea reprezintă *binele suprem*, către care năzuiesc clasele celelalte, totdeauna numeroase şi violente, a căror rapacitate se poate asemăna cu a tigrului, voinic şi primejdios, mai cu seamă cînd e flămînd.

Această lege a fost mîngîiată, învîrtită, tradusă şi răstălmăcită de toată lumea, în toate direcţiele culturii omeneşti. Ea a născut poeţi, filozofi, economişti, pesimişti cu toţii, deoarece *mai binele* este intangibil, fiind dat că oricît de mare să fie *binele*, este totdeauna un bine mai mare. Şi astfel, La Rochefoucauld [11] ne va spune că „toate virtuţile se sfîrşesc în interes, după cum toate fluviile se pierd în mare", iar după dînsul vor veni Chamfort [12] şi genialul Schopenhauer, cari vor face, din filozofia aristocratică şi dispreţuitoare a lui La Rochefoucauld, un sistem violent de distrugere.

Mai calmi, dar mai burghezi, economiştii vor scoate legi şi teorii cari să explice capitalul, munca, proprietatea, fiecare după chipul şi asemănarea sa, dar toţi atinşi de aceeaşi putere fatală a năzuinţei sufletului omenesc.

Potrivit uneia din aceste teorii, toate marile întîmplări ale omenirii, înregistrate de istorie, au, la temelia lor, o cauză economică. Cît timp durează evenimentul (revoluţie, război etc.), cauza economică rămîne ascunsă, iar la suprafaţă pluteşte un principiu umanitar, ca justiţia, egalitatea etc., sau un sentiment individual superior, precum este patriotismul, onoarea naţională şi altele. Aceste sentimente sunt numite de Loria *miragiu*. În virtutea acestui miragiu oamenii se zdruncină, se luptă, cad şi dispar, şi numai tîrziu, cînd actorii dramei au dispărut, apare legea economică.

Un apel judicios (la extinderea ariei de inspiraţie a scriitorilor) din finalul unui discurs academic neconformist *(Poporanismul în literatură)* (B.C.S.).

[illegible]

O piatră în baltă.

Într'o baltă, pe care trăesc gâşte gălăgioase, [illegible], bâtlani, berze filozofe, sitari sugători şi ... animale cu pielea groasă, — a căzut odată o piatră.

Gâştele s'au speriat, berzele au fost deşteptate din filozofie, sitarii sugători s'au înecat, iar bivolii s'au uitat cu nemulţumire la animalul lui Leandru, care, nemulţumit de a trece cu dânşii Hellespontul în not, s'a apucat de critică literară.

Dar, ce e mai greu de explicat, e neliniştea pe care a pricinuit-o piatra din baltă, în unele animale exotice, care bântuie prin redacţiile ziarelor [illegible] din capitală. Depărtarea de la piatră până la dânşii era atât de mare, încât nu e destul ca animalele să aibă coarne, ci trebuie să aibă şi perciuni, ca să se înfricoşeze. 'Monsieur est animalier?' — Non, il est animal, mais il fait de la critique d'art.

O piatră în baltă sau polemistul bine temperat, care nu-și greșește ținta (B.C.S.).

Miscellanea.

D. DUILIU ZAMFIRESCU ŞI „POPORANISMUL".

Cu prilejul primirii d-sale la Academie, d. Duiliu Zamfirescu a făcut o *gafă*—cum se zice în limbajul aristocratic,—încumetîndu-se a expune în modul cel mai hotărît, teorii şi soluţiuni orginale, în chestiuni pentru care nu are nici priceperea, nici pregătirea trebuitoare. Marile greşeli ale întregii d-sale opere, se datoresc tocmai unei lipse de simţ critic, lipsă care l-a rătăcit de atîtea ori în cîmpuri cu totul străine însuşirilor ce posedă şi cu deosebire în cîmpul teoretic. De astă dată însă, într'un moment foarte solemn pentru d-sa, o adevărată fatalitate l-a ispitit să se producă într'un domeniu care-i este mai mult ca oricare interzis: în domeniul criticei literare. Un frumos panegiric al înaintemergătorului, Olănescu-Ascanio, i-ar fi reuşit mai bine şi l-ar fi scutit de dojana, uşoară în aparenţă, aspră în fond, pe care i-a adresat-o d. Maiorescu.

*

Urmărim de mulţi ani, cu o simpatie, cînd entusiastă şi cînd ertătoare, opera literară a noului academician.

D. Zamfirescu este un clasic; şi ori ce s'ar spune, clasicismul este literatura omului *normal*,—romantismul şi realismul presupunînd împrejurări nesănătoase, adînc nemulţumitoare, care turbură şi diformează sufletul omenesc.

În *Viaţa la ţară*, setea noastră de ideal găseşte, nu icoana unei lumi imaginare, de care să ne încîntăm în neştire înăbuşind în noi glasul adevărului, ci zugrăvirea vieţii obicinuite a unor oameni *nedesrădăcinaţi*, în sufletul cărora siguranţa materială şi legăturile familiare, nelă?urate în cursul mai multor generaţiuni, au născut sentimente delicate şi generoase porniri, ascunse sub aparenţa simplicităţii, a bonomiei şi a bunului simţ practic.

Însă patima criticului de a pune în formulă bogăţia unui suflet deosebit, găseşte în d. Zamfirescu pe scriitorul cel mai enigmatic al li-

Anatomia unei „gafe": punct inițial în lunga campanie antizamfiresciană din *Viața Românească* (mai 1909) (B.A.R.).

OAMENI ȘI LUCRURI

FURTUNĂ SUB CUPOLĂ

Sub cupola pururi și prea liniștitei noastre Academii Romîne, a fost, pe neașteptate, puțină furtună. O, nu groaznică! nici premejdioasă; — mai curînd o furtună într'un pahar de apă. Ocaziunea ce cuprinsese: a fost aceea a recepțiunii noului membru, poetul și romancierului Duiliu Zamfirescu.

Scriitorul acesta întrunește în persoana sa înclinări extreme: acea de visător care se afundă une-ori în blînde și poetice meditațiuni asupra privelișilor încîntătoare ale vieței și acea a unui naturi combative, doritoare de luptă, purtînd un germene de sîrită și de pamfletar. Unul e poetul liric Duiliu Zamfirescu; altul e polemistul, tot-deauna în căutarea unei victime, prozatorul Duiliu Zamfirescu, gata să judece fie în cîte o prefață, fie chiar în pagini de roman, lucruri și împrejurări de actualitate, părăsind astfel-fel sfera de senină obiectivitate, care șade atît de bine unui scriitor și mai cu seamă unui scriitor, de foarte mare talent cum este noul membru al Academiei.

Că Duiliu Zamfirescu a avut o ceartă la adresa poporanismului, c'a avut o expresiune brutală față de un poet relativ nou ca Octavian Goga s'ar fi trecut ușor cu vederea în sinul înaltei instituțiuni literare. Dar **săgeata poetului a țintit mult mai sus, — s'a încumentat să atingă o reputațiune clasică cum este acea a poetului, de-a pururea glorios și consacrat prin infinit de multe și mari succese — Vasile Alexandri — și atunci se născu sub Cupolă acel zvon de furtună. Căci a intervenit un alt Suveran, acel al criticei contemporane poeziei lui Alexandri, d. Titu Maiorescu. Era poate teama ina-**

„Furtuna (de) sub Cupolă“, văzută de un observator ieșean „imparțial“: Steuerman-Rodion (*Opinia*, 20 mai 1909) (B.A.R.).

Cronică.

Un galimatias academic. Cu cea mai mare bunăvoință nu putem numi altfel discursul de recepțiune al d-lui Duiliu Zamfirescu. D-sa a vorbit despre „Poporanismul în literatură“, stîrnind vâlvă mare, fără să-și fi dat seama ce înseamnează adecă „poporanismul.“ Cetind cele aproape 60 de pagini ale discursului său, pricepi și mai puțin înțelesul acestui măr de ceartă și de dușmănie literară.

Revista „Vieața Romînească,“ care reprezintă oficial, acest curent literar, îl definește:

„Poporanismul ... nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimea.

În politică, acest sentiment va îndemnă pe cineva să lupte pentru revendicări politice și economice.

În chestii culturale, îl va îndemnă să se jertfească pentru cultivarea țărănimei.

În literatură, „poporanismul“ va însemnă atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească — atâta tot.

Să fim bine înțeleși.

Poporanismul ca „tendință“, nu înseamnează să iei subiecte numai decât din popor, nu înseamnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu înseamnează a scrie în limba poporului, nu înseamnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular!“

D-l Zamfirescu vrea să fie însă mai grozav, dând poporanismului mai multe înțelesuri. Odată ne spune că: „poporanismul vrea cu orice preț să statornicească credința în naivi, că nimic nu se mișcă în sufletele noastre, fără o cauză economică în sine, independentă de noi.“ — Cine susține „cauza economică în sine“ la noi, nu știu. Poate va fi vre-o închipuire metafizică a d-lui Zamfirescu! — Altădată ne spune că sub „poporanism“ e a se înțelege alegerea subiectelor din popor, fără ca autorul să cunoască poporul (p. 41). D-l Maiorescu în răspunsul său zice că „poporaniștii“ sunt aceia, cari îndeamnă „pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus“ (p. 54).

Această bănuială a d-lui Maiorescu se pare că o împărtășește și d-l Zamfirescu când scrie: **„Acest** strașnic popor (adecă al nostru de aici **din Ardeal),** în care orbirea nerodă a cărturarilor **săi vrea să**

Reacții transilvane: Octav C. Tăslăuanu se dezlănțuie (*Luceafărul*, 15 iun./ 1 iul. 1909) (B.A.R.)

CE NU SE ÎNȚELEGE LA ACADEMIE ȘI DE ALȚII 179

Adă-mi gură neatinsă
Și o inimă fecioară.

Citatele acestea au dat prilej D-lui Maiorescu să exclame: „este vre-o îndoială despre frumuseța și prin urmare despre valoarea ei estetică... Se poate o mai înaltă, o mai curată expresie de iubire?" (pag. 51, 56). Păcat că nu putem face și noi aceeaș exclamație, pentru că... poesiile sînt luate din colecția lui Alecsandri (pag. 31, 369). A arăta valoarea poesiei populare, ca sentimente, ca imagini, ca limbă, prin citate din Alecsandri mi se pare că nu ne mai poate îngădui... anul 1909. Să se ducă cineva la țară și dacă va găsi pe vre-un țăran vorbind de „inimă fecioară" i s'ar putea da un premiu... la Academie.

După apărarea — din oficiu — a poporanismului, a lui Alecsandri și a poesiilor culese de el, D. Maiorescu a încheiat răspunsul cu un sfat dat D-lui Zamfirescu să renunțe la critică, pentru că „tocmai poeții sînt mai puțin chemați să aprețieze poesia altora". Nu știu dacă D. Zamfirescu va asculta acest sfat, dar dacă i s'ar fi dat mai înainte și l-ar fi urmat, de sigur că d-sa n'ar fi putut vorbi în discursul de recepțiune nici de Ollănescu, poet și dînsul — nu înțelegem însă atunci de ce chiar D. Maiorescu a adus o discretă mustrare D-lui Zamfirescu că nu s'a ocupat de predecesorul d-sale. Vedeți în ce încurcătură se găsește un poet. Să presupunem că se decretează că nu-i este iertat unui poet să se ocupe de alți poeți, să-și spună convingerile lui literare—ce nesocotiți au fost Victor Hugo sau dintre cei mai noi un Sully Prudhomme ori un H. de Régnier cînd au îndrăsnit să-și spună în scris credințe literare și să critice pe alți scriitori; să presupunem că se introduce chiar în regulamentul Academiei că un poet nu are dreptul să judece pe alții, ce-i rămîne atunci să facă în casul cînd este ales membru al Academiei și e obligat să țină discursul de recepțiune? De sigur, să prefacă discursul într'o cetire de cîteva poesii și dacă, odată intrat în Academie, i s'ar încredința volume de versuri să le aprețieze, să facă raport asupra lor, ar trebui să răspundă: „nu, eu sînt numai poet, nu pot face critică, mi-a interzis D. Maiorescu".

Umila mea judecată de muritor renunță să pătrundă mai departe în arcanele logicei din sferele nemuritoare.

OVID DENSUSIANU

Un apărător avizat — Ovid Densusianu — capabil să explice simplu lucruri complicate (*Vieața nouă,* 15 iunie 1909) (B.A.R.).

CHITANȚA

No. .... Lei 1000.—

Am primit dela D-nii Alcalay & C-o

Suma de Lei: Una mie. —

pentru comptul și achitarea dreptului de autor pentru lucrarea mea literară „Vieața la Țară" ediția actuală (a patra)

București 13 Decembrie 1914

Librăria Alcalay, București

O dovadă că editorii nu se plîngeau de „colbuitele volume" ale poetului-diplomat (Muzeul literaturii române).

LITERATURA VIITORULUI

D-lui Director al Revistei literare „FLACĂRA"

Domnule Director,

In numărul din urmă al revistei „Flacăra", se publică o poezie „Divagaţii în hamac" atât de extravagantă, încât vă rog să mă luminaţi dacă este publicată serios, ca operă de artă, sau este o glumă de redacţie. Este drept că nebunii de acestea „cubiste", „futuriste" şi „stupidiste" se tipăresc şi în alte foi literare, bunăoară în *Noua Revistă Română*, unde un domn, N. Davidescu, dă semne de alienaţie mintală în cea mai deplină libertate; dar aşa putere de a plăsmui aberaţiuni şi a le înşira în formă de versuri, nu mi-a fost dat să întâlnesc.

Nu ştiu dacă cunoaşteţi poezia colaboratorului D-voastră, d-l B. Nemţeanu:

Pe şosea
O vacă de ciocolată îşi numără grav paşii
Abia conotează de talangă, —
Lingura învârtită a lene într'un pahar cu ceai,

E bine că se notează data şi locul unde s'au înfiripat asemenea înălţătoare gânduri. S'ar putea ca alte timpuri şi alte

Polemică tîrzie cu „literatura viitorului". Omul între două lumi îşi confirmă natura scindată. (*Convorbiri literare*, ianuarie 1916) (B.A.R.).

Este, în adevăr, interesant a se vedea cum evenimentele istorice cele mai depărtate şi mai poetice au la baza lor o cauză economică.

Cine şi-ar închipui că *Iliada* este datorită unei infame năzuinţe de îmbogăţire! Legenda ne spune că Elena a fost furată de Paris, fiul lui Priam, ceea ce a determinat expediţiunea grecilor contra Troiei. Aceasta este *miragiul*, care a aprins fantazia poeţilor, creînd astfel cea mai frumoasă epopee a lumii. Realitatea însă este alta, şi anume: bogăţia fenicienilor, navigatori şi comercianţi, reprezenta, pentru grecii săraci, pămîntul făgăduinţei. *La Toison d'or*, lîna de aur, păzită în Colchida de un balaur, este emblema acestei bogăţii. Deşi Colchida şi Pergamul sunt, geograficeşte, două lucruri deosebite, totuşi găsim în expediţiunea argonauţilor pe Castor şi Pollux, fraţii Elenei, ceea ce dovedeşte că legendele se confundau.

Şi iarăşi, cine şi-ar închipui că cruciadele au la baza lor tot un fapt economic! Noi ştim că Europa întreagă s-a sculat în numele creştinismului contra Orientului musulman. Obiectivul cruciaţilor era *sfîntul mormînt*. Scop mai dezinteresat nici nu se poate, iar Torquato Tasso, în *Gerusalemme liberata*, a cîntat voinicia şi abnegaţiunea cavalerilor crucii, în goana lor după ideal. *Miragiu!* zic economiştii. Realitatea era alta. De prin veacul al XI-lea, Florenţa începuse să se deştepte la libertate. Din gîturile Apeninilor sufla peste Europa întreagă un vînt de dezrobire care ameninţa să răstoarne feodalitatea. Atunci baronii medievali crezură că dacă vor da o altă directivă spiritului public vor putea ţinea mai departe în iobăgie pe vasalii fiefului. Ei s-au înşelat deoarece efectele economice ale cruciadelor au fost incalculabile şi toate îndreptate împotriva feodalităţii. Cu toate astea, cauza determinantă era economică.

Şi cîte alte evenimente istorice nu au aceeaşi cauză!

Războiul franco-german reprezentă năzuinţa poporului german de la 1870, voinic şi în formaţiune, către bogăţia decadentă a lui Napoleon III. *Miragiul:* amintirea campaniilor lui Napoleon I şi alcătuirea imperiului.

Războiul anglo-bur este tipic. El ne reprezentă pe cel mai nobil popor sculîndu-se, cu puterea sa de colos, pentru a subjuga o mînă de oameni liberi şi demni, cari aveau nenorocirea de a ţinea în stăpînirea lor mine de aur şi diamante. *Miragiul:* imperialismul englez, cu cîntăreţul său, Kipling.

Tot aşa, mai departe, războaiele ruşilor contra turcilor, motivate sau de frămîntări economice interne sau de trebuinţa

de a sfărîma Dardanelele și a ieși la Marea Mediterană. *Miragiul:* ortodoxia și ajutorarea popoarelor balcanice. Poetul, cel mai mare poet al veacului al XIX-lea, Leon Tolstoi.

Noi, în fine, românii, în războiul nostru din 1877. Cauză economică evidentă: consolidarea Dunării și portul la Marea Neagră. *Miragiul:* cucerirea independenței. Poetul, Alecsandri.

★

Și, fiindcă am ajuns la noi, să rămînem la noi și să ajungem numaidecît la literatură.

Va să zică mișcările din țara noastră au o altă cauză decît cea agrară. Ea este economică și am văzut-o în ce consistă. Ea consistă în năzuința către *mai bine* a celor 6 milioane de țărani, iar *mai binele* este reprezentat de o jumătate de milion de oameni avuți. Acești oameni avuți sunt astăzi *proprietari de pămînt*, mîine vor fi *proprietari de terenuri petrolifere*, poimîne *vor avea comptoare* prin porturile Dunării și ale Mării Negre, mai tîrziu vor deveni *navigatori* sau altceva. Aceștia vor fi totdeauna cu atît mai expuși în avutul lor, cu cît țăranii vor fi mai săraci și numărul lor va fi mai mare.

Dar totuși, poporul nostru, cele 6 milioane de suflete, merită să trăiască, iar statul român, ca entitate, are dreptul să nu fie zdruncinat la fiecare zece ani de crize agrare sau altele. Desigur; pentru aceasta însă se cere ca sforțările statului să tindă către a aplica energia poporului nostru, strict și exclusiv agricol, la alte ocupații decît agricultura, și anume la industrie și trafic comercial. Buba noastră este starea pur și exclusiv agricolă a poporului. Pentru ca legea psihologică a *năzuinței către mai bine* să nu ia forme violente, statul e dator să pună la îndemîna celor ce vor să muncească posibilitatea de a se îmbogăți. Drept aceea, el e obligat în primul loc să împrăștie în toate satele maiștri și ateliere. Se zice că vara ne lipsesc brațe pentru agricultură. Nu știu. Ceea ce este sigur și evident e faptul că un popor care cinci luni de iarnă nu face nimic, iar din cele 7 luni ce-i rămîn, jumătate nu lucrează, fiind date toate sărbătorile creștine și păgîne pe care le ține, e judecat și pedepsit de economia politică: el vegetează în sărăcie, iar, cînd poate, se răscoală.

Și cum stă acum literatura față cu această realitate? Rău.

Pe cînd la toate celelalte popoare, cauzele economice ale mișcărilor sociale se iluzionează, iar poeții sunt ademeniți de miragiul unor nobile simțiri, la noi școala poporanistă, printr-o aberațiune a tuturor sentimentelor estetice, îi ține într-o mediocritate revoltătoare.

Fără a avea intenție să fac proces personal nimănui, trebuie să citez numele unor scriitori.

Expresia poporanismului, în poezia noastră, sunt d-nii Coșbuc și Goga, amîndoi înzestrați de natură cu puterea de a transpune lumea în imagini sensibile, ceea ce formează o bună parte a talentului de scriitor. D-l Coșbuc, mai cu seamă, mînuiește o limbă evocativă, cu fericite expresii eroice, minunată pentru epopee. Amîndoi însă au, de la poporanism, două mari defecte: 1) sunt lipsiți de lirism, 2) nu au miragiu.

Ce înseamnă a fi lipsit de lirism? În două cuvinte, înseamnă a nu înțelege amorul sau a-l înțelege cu pasivitatea erotică a țăranilor, cari, dacă sunt oameni cumsecade, nu vorbesc de asemenea lucruri. În adevăr, lirismul este un fruct amar al amorului, este nota lui pesimistă, pe cînd, în esența sa fiziologică, amorul e optimism, fiindcă este devenire; de aceea Platon și pune în gura Diotimei din Mantinea condiționarea amorului prin frumos. Prin urmare, cine rămîne aproape de natură poate, dacă are încurcături casnice, să lovească, sau, dacă se produce un rar caz de gelozie, să omoare sau să fie omorît. Complicații sufletești însă nu încap.

Cu toate astea, starea mijlocie a oamenilor din clasa d-lui Coșbuc și Goga sunt cu sufletele mai sus. Acolo amorul produce bucurii și dureri; acolo se rîde și se suspină, iar cînd un glas mișcat rostește cuvintele lui Eminescu:

Plec [13] rîndunelele, se duc,
Se scutur frunzele de nuc,

un fior trece prin inimi, iar în ochi se urcă lacrămile sincere ale emoțiunii impersonale. Căci în asta stă taina și puterea poeziei lirice: în ecoul sigur pe care-l deșteaptă în toate sufletele culte, spre deosebire de celelalte genuri de poezie.

Ei bine, acest gen superior de poezie este omorît de poporanism!

Ce înseamnă acum a nu avea *miragiu?*

Am văzut mai sus cum este definit acest cuvînt. În materie de economie politică și de clase sociale, *miragiu*

este licărirea în depărtare a unui sentiment superior, care face pe soldat să meargă în gura tunului, pe cînd războiul, în care el este numai un atom, e determinat de cauze de îmbogățire. Sentimentul acesta se va chema *patriotism, onoare militară, înfrățire universală*, el și numai el are dreptul să se miște, fiindcă numai el se poate sensibiliza pe calea poetică. A cînta în versuri numărul de hectare pe care-l deține marea proprietate, față de numărul de hectare pe care-l deține mica proprietate, este o glumă de prost-gust. De aceea este ridiculă poezia d-lui Coșbuc, care începe cu

Noi vrem pămînt.

Să ne închipuim că n-ar fi vorba de țara românească și de d-l Coșbuc, ci de o țară cu exces de populație, cum e Belgia sau Italia de Nord, și de un poet ca Ada Negri. [14] Acolo, lipsind materia primă, Ada Negri ar trebui să cînte:

Noi vrem bumbac.

Mai vinovat decît d-l Coșbuc este d-l Goga, fiindcă d-sa trăiește între românii subjugați.

Din toate poeziile d-sale de pînă acum se desprinde violența greoaie a unui arendaș de talent, pe care nu-l dijmuiește boierul la vreme. O îngrămădire și un abuz de cuvinte, unele evocative, altele brutale și neestetice, altele dezgropate de prin cronicari, ascund o adevărată lipsă de inspirație. *Glia, bouleni, nănașa, Laie chiorul, genune* sunt rostogolite pe un fond de o sărăcie de linii care dă tabloului o monotonie exasperantă. Laie chiorul este un țigan sinistru, care a avut onoare să fie cunoscut de un om de talent, iar poezia din urmă, *Cosașul,* este o vinovată provocare la luptă de clase.

★

Să luăm acum scriitorii poporaniști în proză, pe colegul nostru d-l Slavici, pe Popovici-Bănățeanul și pe Creangă — cu alte vorbe, trei bărbați de talent în toată puterea cuvîntului. Unul e de la Arad, altul din Banat, iar cel de al treilea din județul Neamțu, de la noi. După cum se vede, românimea întreagă.

Este interesant a se constata că la acești trei scriitori, la cei doi dintîi, mai cu seamă, *miragiul* există. Curați în suflet, ei nu vor să dovedească nici o lege economică și nici nu cer pămînt și nici *pămîntul nu-i cheamă*. Pierduți în

imaginele lor despre lume, rămîn cu personalitatea lor de iluzionari, închipuindu-și ființe și lucruri ce nu există.

Pentru a-i înțelege pe dînșii, trebuie să ne înțelegem între noi.

Ce însemnează *a crea?* În două cuvinte, însemnează *a face oamenii vii*. Cînd e vorba de roman și de nuvelă, descrierile nu au valoare decît întru cît conlucrează la punerea în evidență a sufletului omenesc. Intriga, studiul în detaliu al sentimentelor, dialogul, limba au un singur scop: acela de a da *aparență de realitate*. În mijlocul volumului stă un om. Acesta se mișcă. De la primul pas îl înțelegi dacă e de carne sau de carton.

În toate nuvelele d-lui Slavici și în una din nuvelele lui Ion Popovici *(Din viața meseriașilor bănățeni)*, în care se dovedește un adînc sentiment al naturii neînsuflețite, oamenii trăiesc și se mișcă după conceptul autorului, iar nu după problema lor sufletească. În fiecare caracter este un *imperativ categoric*. Cineva poate fi ucenic de bărbier sau calfă de cizmar. Probabilitățile sunt că el va deveni, pentru literatură, un personagiu comic, sau un tip de perfectă platitudine, ceva în felul lui Bovary. Dar autorii noștri vor să-i facă sentimentali. Atunci se întîmplă că biata calfă de cizmar devine un Werther în galenți, care suspină după fata *maistorului* și degeră la scocul apei, unde a mers să facă produc, pe cînd *d-ra Ana*, fata *maistorului*, îi aduce vin fiert și se miră că el nu-l bea.

Modul lor de a fi, anemic și nefiresc, provoacă milă. Te ntrebi ce este? Și, cetind și recitind, spre a găsi dezlegarea enigmei, începi a înțelege că atît d-l Slavici cît și Popovici-Bănățeanul sunt victimele poporanismului. Crescuți în licee și universități, prin urmare adăpați la romantismul german al timpului lor, acești oameni aplică sufletul cărturarului de la Viena sau Budapesta flăcăului din satul lor de naștere. Această mică substituire psihologică își are corespondentul său în realitatea de toate zilele a fraților noștri din Transilvania, unde se întîmplă destul de des ca fiica unor oameni cu dare de mînă, întoarsă din pension de la Viena, să nu mai vrea să pună portul său național, ceea ce provoacă intervenirea energică a admirabilei sale mame, care, în cîteva luni, o dezbară și de hainele nemțești și de corsetul de la Viena.

Acest strașnic popor, în care orbirea neroadă a cărturarilor săi vrea să arunce sămînța zizaniei, ne este înfățișat

de romancierii şi noveliştii locali ca o adunare de suflete pribege şi neputincioase.

Pe cîtă vreme Creangă, popa răspopit de la Humuleşti, rămîne un mare scriitor fiindcă, deşi ieşit din popor şi scriind despre popor, nu este un poporanist. Oşlobanu, Moş Chiorpec sunt creaţiuni specific româneşti, fără tendinţe, pline de vervă şi de *humour*, cari nu vreau să fie nici mai sentimentali decît toţi ţăranii adevăraţi, nici mai naţionali. Admirabila limbă a lui Creangă este datorită tocmai puterii lui de a crea *oameni vii*, şi, cum zice Molière, autorul nu şi-a ales un fel al său de a vorbi, ci felul de a vorbi al personagiului.

Cu toate astea, viaţa e mare, orizontul întins, iar realitatea sufletească interesantă în toate clasele.

Tinerii scriitori, terorizaţi de critici rămaşi de pe timpul tractatului de Adrianopoli, trebuie să înţeleagă că poporul îşi are rostul lui; că, pentru literatură, s-a făcut odată o revoluţie în numele poporului, atunci cînd şcoala de la Iaşi a întors pe latinişti la graiul nostru de astăzi; că ar fi regretabil să facem astăzi o contrarevoluţie literară.

Fiecare din noi este proprietar, comerciant, militar, profesor, deputat, senator, ministru. Doar numai vodă nu poţi fi în ţara românească. Prin urmare, toate clasele sociale pot fi puse la contribuţie şi studiate. Toate dau ochiului cercetător subiecte de dramă sau de comedie. Ce este mai interesant decît societatea noastră românească, în care se întîlnesc femei foarte fine, bărbaţi superiori, alături de curtizane, de parveniţi şi de pehlivani. Politica, mai cu seamă, drenează de prin fundul provinciilor nomolul ambiţiilor şi poftelor celor mai triviale. Tipul care încă n-a evoluat se întîlneşte alături cu tipul care a evoluat atît de mult încît e decadent.

Ţara noastră e ţara contrastelor; prin urmare, pentru scriitori, pămîntul făgăduinţei. Ea cheamă pe romancieri, şi eu am bună nădejde că oamenii de talent îşi vor îndrepta privirile într-acolo.

Nu merg atît de departe încît să afirm că sufletul ţărănesc nici nu e interesant în literatură; fiindcă, pentru mine, totul e interesant în natură. Cu toate astea, cei mai mari critici şi cei mai mari creatori de caractere omeneşti nu se ocupă de suflete simple, pentru că acelea sunt, ca neantul, fără evenimente.

Teatrul lui Sofocle are drept eroi numai căpetenii de state sau coborîtorii lor; teatrul lui Shakespeare se agită în cele mai înalte sfere sociale: teatrul lui Molière este, tot, de caractere: Tartuffe, Alceste, Harpagon, Trissotin, chiar proştii, ca George Dandin şi Philaminte, sunt complicaţi. Negreşit, romanul, fiind un gen mai modern, este mai puţin închis ţăranilor. Totuşi, la Dickens şi Balzac îl găsim destul de rar, şi numai cu autorii ruşi el intră cu adevărat în scenă. Dar ţăranii autorilor ruşi sunt nişte fiinţe atît de extravagante şi de complicate, încît, de la zaporojenii lui Gogol, pînă la sluga lui Ivan Ilici şi Malva lui Tolstoi, şi de la aceştia pînă la vagabonzii lui Gorki, ei formează o clasă aparte, care n-are nimic comun cu ţăranul nostru.

De aceea s-a şi rătăcit Caragiali în creaţiunea sa, *Năpasta*, cînd a voit să ne dea o ţărancă română, complicată, ascunsă, avînd puterea să trăiască ani întregi lîngă un bărbat pe care-l ura din suflet, numai ca să-i prindă taina şi să-şi răzbune. Asemenea fiinţe or fi existînd, în realitate, la ruşi, unde rase uralo-altaice se amestecă cu rasele iranice. La noi, asemenea situaţii sufleteşti sunt inverosimile. [15]

Generaţiunile tinere, scriitorii de astăzi sunt totuşi datori să-şi aducă aminte că secolul al XIX-lea românesc este, întreg, creaţiunea acelei aristocraţii, de naştere sau de talent, care a trăit, a lucrat şi s-a jertfit pentru formarea statului român.

O dată pentru totdeauna, voim să înlăturăm tiraniile ce se exercită în numele libertăţilor. Acestea sunt cele mai nesuferite, fiindcă sunt expresia mediocrităţii.

Cea mai odioasă dintre toate este tirania literară. Este odioasă şi depravată; odioasă fiindcă, încătuşînd avîntul cugetării, omoară originalitatea; depravată fiindcă încearcă să răsplătească platitudinea cu onoruri şi cu bani.

1909

O PIATRĂ ÎN BALTĂ

Într-o baltă, pe care trăiesc gîşte gălăgioase, cucove, bîtlani, berze melancolice, sitari sugători şi... animale cu pielea groasă, a căzut odată o piatră.

Gîştele s-au speriat, berzele au fost deşteptate din melancolie, sitarii sugători s-au înecat, iar bivolii s-au uitat cu neîncredere la amicul lor Leandru, care, nemulţumit de a trece cu dînşii Helespontul înot, s-a apucat de critică literară.

Dar, ce e mai greu de explicat, e neliniştea pe care a pricinuit-o piatra din baltă în unele animale exotice cari bîntuiesc prin redacţiile ziarelor nemţeşti din capitală. Depărtarea de la piatră pînă la dînşii era atît de mare, încît nu e destul ca animalele să aibă coarne, ci trebuie să aibă şi perciuni ca să se înfricoşeze.

— Monsieur est animalier?...

— Non, il est animal, mais il fait de la critique d'art.

Nebunul care a aruncat piatra am fost eu.

Mărturisesc că nu aş răspunde tutulor acestora decît cu glume, sau, la cei proşti, nu aş răspunde deloc, pentru că prostia are privilegiile sale...

Dar molima a trecut ape şi munţi. Persoane cari se cred autorizate a vorbi în numele Transilvaniei, a acelei admirabile ţări şi a acelui minunat popor pe care eu îl cunosc mai bine decît ele şi îl iubesc cu sinceritatea dezinteresată a omului care nu cere nici burse, nici funcţii, nici tipografi, nici cititori, aceste persoane s-au răsculat împotriva mea. Ziare, reviste, pamflete m-au acoperit de trivialităţi. Aş putea să răspund la fiecare în parte: bunăoară, lui X din *Luceafărul*, care adresează epigrame *Unui poet, diplomat şi proprietar de vii*, [1] aş putea să-i trimit această contraepigramă:

Nu poate face epigrame
Orcare blondă stîrpitură,
Căci blondul e, de la natură,
Culoare galeşe de dame,
Iar stîrpitura, ca atare,
N-are nici chip, n-are nici sare.

Aş putea să răspund unui ipocrit şi vulgar anonim, care se ascunde în josul unui foileton, că pînă ieri sta în mîna mea să-i rup gîtul, şi nu am făcut-o, fiindcă acel gît purta un cap prea prost ca să te ocupi de el.

Aş putea să spun multora multe de toate.

Dar nu o fac, pentru că polemica literară cere protivnici egali, a căror creştere şi cultură să fie la acelaşi nivel. Şi nu suntem la acelaşi nivel.

În discursul meu nu am batjocorit pe nimeni. Am zis de Alecsandri că a fost un rău culegător de poezii poporane, şi menţin ceea ce am zis, dar l-am recunoscut ca poetul nostru naţional. Am vorbit de d-nii Slavici, Coşbuc şi Goga ca de oameni de talent.

În schimb, *Ţara noastră* din Sibiu, al cărei proprietar-editor este d-l O. Goga, scrie despre mine următoarele:

„D-l Zamfirescu a îmbrăţişat terenuri pentru care îi lipsea orişice pregătire. S-a adresat istoriei, ca să scoată din ea argumente pe cari cel din urmă istoric de astăzi nu le poate primi decît drept o fantasmagorie de diletant. A recurs la psihologia etnică, pe care o înţelege cu aceeaşi neîndemnare de eclectic. [...] Sensibil ca o fată bătrînă la orice atac, d-sa devine intolerant şi necuviincios etc.

Vlăstarul negustorului din Focşani etc." [2]

Va să zică, eu, care am trăit 20 de ani în străinătate, culegînd de-a dreptul de la izvoare probele istoriei romane, asistînd la cele mai însemnate prelegeri de universitate, primind impresii de artă de-a dreptul de la originalele celebre, la Atena, la Roma, la Paris, la Haga, la Anvers, la Amsterdam; eu care am cetit pe Fröhner [3] în Roma, la temeliile coloanei lui Traian şi în Muzeul Lateranens, şi am fost la Benevent ca să admir arcul de triumf; eu, care m-am luptat să învăţ greceşte, ca să pot ceti pe Platon, şi care l-am cetit *întreg;* eu, care am tradus aproape toate poeziile lui Leopardi şi Carducci, [4] petrecînd ani în tăcere şi singurătate — eu

nu am nici o pregătire pentru a înțelege istoria și arta, iar junele țopîrlan, cu șapte clase de liceu și madonele de la Caransebeș, acela e pregătit să înțeleagă arta și istoria!...

Ar fi umoristic, dacă n-ar fi de plîns.

E penibil a vorbi despre sine, dar, o dată pentru totdeauna, „vlăstarul negustorului din Focșani", adecă eu, sunt născut fiu de oameni învățați și de oameni de neam. Vărul tatălui meu, faimosul dr. Lascar, era înscris la Universitatea din Lipsca de la 1814—1827. Unchii mei, adecă propriii frați ai tatălui meu, Gheorghe și Dimitrie, se întorceau la 1842 din Germania și Franța, după 15 ani de studii, și trăiau o viață întreagă, retrași la țară, la acele vii cu vin bun, care provoacă epigrame proaste, dezgustați de lumea pehlivanilor și ariviștilor, care înflorește și acum. La 1757, adecă pe vremea cînd strămoșii autorului din *Țara noastră* nu se coborîse încă din maimuță, egumenul Laskaris scria, cu documente, filiațiunea familiilor Dukas, Vrana și Laskaris, la 1259 — documente cari în parte au fost arse de un Neculai Lascar, iar în parte se mai află la rudele mele, d-na de Rendl și d-na Thorand. [5]

E ridicul și nedemn de un om în toată mintea să se ocupe de asemenea fleacuri. Am trăit pînă la vîrsta asta și adesea în situațiuni în care aș fi fost ispitit să-mi aduc aminte de strămoși — și niciodată, nimeni nu m-a auzit vorbind aberațiuni. Cînd însă totul este pus în joc și, în numele unor principii de *bădărănie universală*, ți se neagă dreptul de a spune ceea ce gîndești; cînd în țara ta, în care socotești că ai o chemare de împlinit, se scoală, de peste munți și de peste văi, toți bursierii cucoanelor, toți miluiții instituțiunilor de binefacere, ca să te acopere de nerozii — atunci ai dreptul să ieși din rezerva omului cuminte.

Prin urmare, dacă domnul de la *Țara noastră* mai dorește vreo explicare, sunt la ordine.

★

Îmi pare rău că și domnii de la *Viața românească* mă iau la vale. O să ajung să nu mai am nici un sprijin de la nimeni... Aș fi dorit să rămîn cu dumnealor în relațiuni reci, dar curtenitoare, ca doi cumnați cari așteaptă să le moară socrul comun. Însă văd că nu se poate.

„Urmărim de mulți ani, cu o simpatie cînd entuziastă și cînd iertătoare, opera literară a noului academician."

Cînd cineva îți este atît de binevoitor, nu știi de unde să-l aduni.

După domnii aceștia, discursul meu de la Academie este o *gafă*, pentru că m-am încumetat să expun în modul cel mai hotărît teorii și soluțiuni originale în chestiuni pentru care nu am nici priceperea, nici pregătirea trebuitoare. Marile greșeli ale întregii mele opere se datoresc tocmai unei lipse de simț critic etc., etc. [6]

Va să zică, de la Nistru pîn' la Tisa, tot românul plînsu-mi-s-a că suferă de aceeași bubă. Imberbul de la *Țara noastră* și-a pus barbă și a trecut Carpații, ca să spună de la Iași aceleași nimicuri, cu aer doctoral și sprijinit pe autori. Ganghofer, [7] Rosegger, [8] Blasco Ibañez, [9] „vigurosul și distinsul scriitor spaniol", Fortescue, [10] Buffalo-Bil, Braïlan, [11] remarcabilul estet de la Universitatea di Macerata „ne povestește în modul cel mai dramatic și cu o rară știință a compunerii, *într-un stil ferm, sobru, plin de culoare, cu emoțiunea adîncă și în același timp cu nepărtinirea omului profund* etc.", scene zguduitoare dintre țăranul fermier ereditar și trîntorul său proprietar-rentier.

E mare lucru talentul!... Ganghofer, cu scenele sale din viața muntenilor tirolezi; Braïlan, cu studiele sale de la Universitatea di Macerata *; Fortescue, cu curgătorul său stil, *ferm, sobru și totodată plin de coloare*, sunt autorii cari nu se încurcă în cozile rochielor din saloane, „căci limba lor, mlădioasă, bogată și firească, *este o însușire a nervului bine hrănit*". Ah, Fortescue!... tu est fort!

De fapt, toți aceștia suferă de poporanism. Această boală, specific românească, este exploatată de tot felul de doctori. Cîntată cu melancolie în versuri proaste, ea duce la onoruri, la burse grase și, Doamne ferește, și la Academie; exaltată într-o proză sălbatecă, în cea mai deșucheată proză din cîte au înflorit în limba românească, ea duce la Cameră, la Senat, la Universitate și, dacă o vrea cerul, și la Minister.

Însă în public începe a se forma conștiința că acela ce face literatură pentru a servi cauze politice nu are drept să vorbească în numele literaturii.

Nu recunosc acestor domni calitatea de a mă judeca, pe cît timp afirmă că romanul meu *În război* „coprinde dulcegării lipsite de voință bărbătească". Această enormi-

---

* Îndemnăm pe cititori să-și procure aceste studii impecabile apărute în Editura Socecco din Macerata (n. D.Z.).

tate ridică autorului ei exercițiul drepturilor de critic. Lăsînd la o parte faptul că *În război* a fost tradus în franțuzește, în nemțește și în italienește, și că dările de seamă franceze vorbesc tocmai de calitățile de voință ale romanului — dar, în liceu, unde se găsesc profesori învățați și cu gust, cari ar putea să refuze de a colabora la *Viața românească*, romanul *În război* e dat ca exemplu tocmai de viață sufletească intensă în momentul eroic al războiului nostru.

Însă, firește, romanul nu e bun, fiindcă acolo e vorba de familii boierești cari, alături de țăranul voinic și conservator, au mers în război, conștiente de chemarea lor, cu hotărîrea de a muri, pentru rectificarea sufletului nostru românesc.

„— Ai plîns? Să plîngi. Să vă regenerați prin lacrămi, cum ne-am regenerat noi prin sînge“, zice Comăneșteanu murind.

Frumoasă regenerare, care de la război duce la răscoalele de la '907, de la *Convorbirile literare* la *Viața românească*, iar de la Creangă la d-l Sp. Popescu.

Și tot așa de firesc și de logic, pentru criticul Fortescue, singura mea lucrare bună este *Viața la țară*, unde se găsește „admirabila figură a baciului Micu, tipul păstorului român, visător și contemplativ, *observator dezinteresat al firmamentului* înstelat și poet pînă în adîncul sufletului“.

E așa de limpede!...

Dacă, în loc de a fi *păstor român*, ar fi fost *boier român*, era să se supere Blasco Ibañez, „vigurosul și distinsul scriitor spaniol“, pentru că în Peninsula Iberică sunt și *observatori interesați ai firmamentului*.

Întru cît privește fondul însuși al discursului meu, văd că Blasco Ibañez n-a înțeles nimic. „Dacă e vorba să intrăm și noi în domeniul ipotezei, nu de romani ne amintește această poemă, ci de traci — acel popor *mistic, pesimist, fantastic, liric* și *muzical*“. Tot asta zic și eu: „*Miorița* este o concepție iranică, ieșită din capul genial al unui locuitor din Carpați... Valoarea sa literară stă în incomparabila frumusețe a imaginilor. Alegoria morții este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpuneri ale sufletului iranic, atît de imaginativ, suflet care s-a păstrat la toate popoarele indo-europene, dînd loc la un substrat comun de legende“ etc.

E un mare păcat că a dispărut acel popor *mistic, pesimist, fantastic, liric* și *muzical*... Offenbach[12] trebuie să fi fost trac de origină.

Se vede că d-l Stere n-are vreme să se ocupe de firma comercială P. Nicanor & Co. Băcănia aceasta ar vrea să nu mai facă nimeni comerț de coloniale, ceea ce ar constitui un monopol. O să ajungem și acolo, dar ceva mai tîrziu, cînd se vor îndrepta Finanțele Statului, ca să putem pune mîna toți băieții cari mai fac comerț. Pînă atunci, fiindcă d-l Stere este un om de talent și cunoaște limbi, iată niște versuri:

Che questa bestia, per la qual tu gride
Non lascia altrui passar per la sua via,
Ma tanto lo impedisce, che l'uccide:
Ed ha natura si malvagia e ria,
Che mai non empie la bramosa voglia
E dopo il pasto ba piu fame che pria.

Dacă s-ar întîmpla — lucru extraordinar — ca d-l Stere să nu înțeleagă despre ce e vorba aici, are la îndemînă un adevărat poet, pe d-l Anghel, care ar putea să-i tălmăcească versurile de mai sus, fără însă a le adapta la stilul casei. La vreme de greutate, poate face apel la unul din cei doi Popești, din cari, cel fără *Stoborani* [13] descoperă palatul Pitti, pe Giotto, Fra Filippo Lippi și diverși alți zugravi din Quattrocento (cu doi t, dacă se poate); ia la trei parale pe Rafael; se mai întîrzie pe la Pollaiuolo, cari erau, mă rog, doi frați, Pietro și Antonio, ca și Ghirlandajo, ca și mulți maeștri din vremea lor, cînd damele florentine luaseră reaua deprindere de a naște mai mulți prunci deodată... pentru serviciul *lăptărielor cooperative* din Danemarca.

La urma urmei, chiar respectabila d-na Izabela Sadoveanu ar putea ruga pe venerabila d-na Matilde Serao pentru o mînă de ajutor... De ce nu sunt capabile femeile scriitoare? „Ele pot fi în același timp și creatura plină de viață și grație care a robit sufletul unui popor, a cucerit dragostea unui bărbat de valoare și a știut să fie mama duioasă și prevăzătoare a numeroșilor ei copii...“

Un așa *ansamblu* încîntător e demn de d-na Matilde Serao: c'est un *pays de cocagne*, sau pe românește, Țara... șefului muzicelor.

1909

NICANOR & C-IE

Domnul care se ascunde sub firma Nicanor & C-ie este un Jocrisse românesc, tip nou pentru țara noastră: el știe cele mai extraordinare lucruri și ignorează pe cele mai elementare. Cu alte cuvinte, un om născut să devie cafegiu, sau arendaș, sau telegrafist (toate, lucruri foarte onorabile), care n-a avut mijloacele materiale și sufletești să facă un curs regulat de liceu și de universitate. Mușcat de ambiția de a învăța, la vîrsta tîrzie, el se aruncă orbește între rafturile de cărți, descopere oxigenul și hidrogenul, legile lui Newton, pe Blasco Ibañez și pe d-l Agârbiceanu — iar dacă, din întîmplare, ar veni vorba de „puntea măgarului", el se înfuriază, fiindcă o socotește ca o injurie și o indecență, deoarece acolo se găsește cuvîntul „măgar", care, din toate punctele de vedere, este *regretabil*, cum ar zice istoricul nostru, d-l Radu Rosetti.[1]

Un asemenea tip, fiind în general un gelos, întîrziat în lumea care trăiește repede, devine critic. Te pomenești deodată că descopere cele mai extraordinare legi, cele mai neașteptate raporturi între cauze și efecte. Dar nu cunoaște o regulă de trei, n-a auzit cine e *Candide* și mai cu seamă *Fortescue*. Dacă-i citezi o expresiune cunoscută, ca, spre exemplu, *pays du tendre* sau *pays de cocagne*, pe cea dintîi o traduce cu „țara fragedului", prin urmare te consideră ca pe un corupător de minori, iar pe cea de a doua nu o înțelege deloc, deci o consideră ca pe o injurie.

Bine, onorate domn, cu un asemenea „mod dezinteresat de a privi firmamentul", o să vezi numai luna. D-ta, care descoperi indecență peste tot, devii un om imposibil.

Fortescue, pe care d-ta îl socotești ca o necuviință, este un personagiu important la Curtea regelui Eduard al Angliei; un alt *Fortescue* a fost un mare jurisconsult englez în veacul al 15-lea; un al 3-lea *Fortescue* a fost profesor de dioptrică la Universitatea din Macerata (ca să nu avem vorbă mai pe urmă, dioptrica este știința de a freca sticlele pînă devin ochelari).

De asemeni, *pays de cocagne* este un lucru foarte decent: însemnează *țara norocului orb*. Dacă d-ta n-ai fi un ignorant, ai ști că d-na Matilde Serao a scris un roman care se cheamă *Paese di Cocagna*. D-ta socotești lucrurile astea drept *chițibușuri italienești*. Șade rușine să spui asemenea enormități. Cînd cineva cunoaște pe Blasco Ibañez, trebuie să fi auzit vorbindu-se și de Dante, de Leopardi, de Carducci; altfel, ce mama cucului de critic ești?... Prin urmare, d-ta trebuie să aibi o imaginație foarte depravată ca să găsești un joc de cuvinte scabros între *Serao* și *Cocagne*. De asemenea, dacă ți-ai cunoaște clasicii, ar trebui să știi că în veacul al 19-lea (cu cifre arabe, ca să-l poți ceti) a trăit un mare muzicant, Ernesto Hübsch, care a zis că o țară în care înfloresc bărbați ca d-ta *est un pays de cocagne*.

Eu mi-am permis a cita numele d-nei Izabela Sadoveanu, numai fiindcă mi s-a părut că d-sa știa ceva italienește. Dealtfel, mă grăbesc a-i prezenta scuzele și omagiele mele, după cum se cuvine să facă un coborîtor din Bizanț față cu o doamnă. Fiecare se coboară din cine poate și cum poate. Îmi închipuiesc că și d-ta te cobori din cineva — afară dacă nu te vei fi născut prin fiziparitate, ca sălciile. Orcum, ai luat un drum sucit ca să vii în lume. Altfel nu s-ar putea explica intrigile și încurcăturile la cari alergi, căutînd să mă pui în neînțelegere grosolană cu d-l Maiorescu și în contrazicere cu mine însumi, sau amestecînd în literatură vinul meu, pe care-l declari fals. Te-ai supărat cînd ți-am spus că firma d-tale este de *băcănie*. Cu toate astea, vezi că e așa.

Pentru priceperea d-tale și a altor circari, cari au exploatat cu rea-credință unele deosebiri de vederi dintre d-l Maiorescu și mine, vei binevoi a afla că discursul meu și răspunsul d-lui Maiorescu în Academie sunt expresiunea liberei opiniuni a fiecăruia dintre noi asupra unei chestiuni care de multă vreme ne preocupa pe toți: *mercantilizarea poeziei și propagarea ideilor răzvrătitoare pe calea literaturei*. D-ta și alți ciraci, toți mediocri ca talent, dar îndrăzneți și calculatori, v-ați închipuit că vă puteți constitui într-o societate

în comandită, cu ale cărei mijloace să cumpărați toate talentele reale și cu dînsele să vă ajungeți scopul; pe cei ce nu primeau să se despartă de vechii prieteni ați încercat să-i terorizați. Și, în adevăr, ați izbutit în parte, ducînd țara pînă pe margina prăpăstiei.

Nu mă pot ocupa acum de laturea aceasta a chestiunei.

Dar, din punct de vedere literar, v-ați înșelat. Capetele culte ale țării noastre au înțeles ce deosebire enormă există între idealiștii cari au fondat *Convorbirile literare* și negustorașii cari au chibzuit *Viața românească*. Unii sunt zei de templu; alții băieți de tarabă: *Nicanor & C-ie.*

Iată, prin urmare, ceea ce mă leagă de d-l Maiorescu și de *Convorbiri*, rămînînd, ca doi oameni liberi, fiecare cu părerile noastre în aprecieri de detaliu.

D-ta vrei să mă pui în contrazicere cu mine însumi, amestecînd cele spuse în discurs cu cele tipărite acum cîțiva ani, asupra brahicefaliei și dolihocefaliei, și mă acuzi că confund pe *homo alpinus* cu *homo mediterraneus*. Da, firește că-l confund.

De nu trece peste puterile d-tale și crezi că o să poți înțelege, iată despre ce e vorba: *dolicos* însemnează *lung*, iar *brachus* însemnează scurt. Dacă ne închipuim că ți-ai măsura capul, începînd deasupra sprincenelor, trecînd pe la urechi și întorcîndu-te iar la sprincene, și ai găsi, să zicem, 56 centimetri; dacă apoi, după moartea d-tale (care doresc să se întîmple cît mai tîrziu, pentru deplina mea bucurie), un frenolog ți-ar găsi scăfîrlia și, impresionat de forma ei ciudată, ar măsura-o pe partea pe unde azi porți cărarea, trecînd prin partea pe unde azi porți ceafa și apoi, prin cerul gurei, s-ar urca iar la punctul de unde îți pleacă cărarea, și ar găsi, să zicem, 36 centimetri — atunci s-ar statornici, fără șovăială, că d-ta ești brahicefalic, adică un tip cu puține facultăți ideative, sau, cu alte cuvinte, un bărbat care, fără să fii prost, n-ai fi în stare să inventezi nimic, nici un briceag cu furculiță, nici o poezie cu acrostih. Ei bine, așa este și *homo alpinus* și *homo mediterraneus*. Deși helveții și latinii erau două expresiuni etnice deosebite, din punct de vedere somatologic erau identici, cel puțin la cap.

Întorcîndu-ne acum înapoi — ce am zis eu, în articolul din *Revista idealistă*, care să fi fost contrazis de discursul din Academie? Nimic.

Am zis acolo că, deși primii locuitori ai Lațiului se par a fi fost blonzi și delihocefalici, totuși romanii cunoscuți de istorie erau brahicefalici, prin urmare antiartistici; că deci,

așa era probabil să fie și romanii din centrele cele mai bine latinizate din Dacia, adică acei din Transilvania. Același lucru l-am repetat în discurs, amplificîndu-l cu toată consecvența lui logică, și anume că neolatinii de la Dunăre urmează să aibă și calitățile, nu numai defectele strămoșilor lor. Și, în adevăr, ei au dovedit că sunt, ca și bătrînii lor, oameni politici de mîna întîi. Am insistat asupra marilor însușiri ale fraților noștri din Ardeal, însușiri de voință, care le dau o disciplină sufletească ce face dintr-înșii, în vremile de restriște prin care trec, tipul neolatin cel mai remarcabil din Europa.

La urma urmei, eu admit și pe d-l Goga și chiar pe d-ta, onor. d-le Nicanor, ca o necesitate ineluctabilă a naturii: prin faptul că *sunteți*, trebuia să fiți. Dar, din punct de vedere omenesc, natura e adesea lipsită de sens critic. Ea are ființe de o inutilitate absolută, prin aceea că speța *acum* evoluează. Ce necesitate era, bunăoară, să existi d-ta, ca critic, sau d-l Goga, ca poet? Și unul și altul sunteți *în devenire*. Dacă d-ta ai fi propriul d-tale strănepot sau d-l Goga a cincea generație a propriei sale personalități, criticile d-tale ar avea sare, iar poeziile d-lui Goga inspirație.

O dovadă nouă și categorică despre aceasta ne-o dă d-l Goga, în poezia prin care își cheamă milioanele de strămoși împotriva mea [2], care biet, cu un călugăr scos de prin colbul arhivelor, mergeam să înfrunt atîta oaste. Ideea ar fi putut să aibă haz, lucrată de un artist; prinsă însă de d-l Goga, ea devine o platitudine mucalită, cu aceleași antiteze condamnabile, de țărani și boieri.

Și mai departe, scumpul meu domn Nicanor și cu compania dumitale, tot așa se întîmplă cu iranii și cu indoeuropeii, tot așa cu frazele de psihologie pe care declari că nu le înțelegi... Cine nu înțelege are o scuză covîrșitoare: nu-l ajută puterile. Un om tîrziu la minte este un fenomen regretabil, dar zilnic. D-ta nu ești obligat să fii deștept, dar ești obligat să nu te ocupi de lucruri rezervate oamenilor deștepți.

Prin urmare, dacă d-ta ai fi făcut un curs elementar de istorie universală, n-ai fi comis eroarea de a mai întrebuința cuvîntul consacrat de *irani* pentru a desemna rasele ce au pornit de pe platoul iranic și au populat Europa de astăzi. Firește că lucrul acesta este o erezie pentru stadiul în care se află astăzi disciplina spiritului numită *istorie*. Dar un om fin și cult se păzește de a face afirmațiuni categorice în materie de *istorie*, ci numai hipoteze, care adesea pot fi geniale;

aceasta, fiindcă *istoria nu este o știință, ci o opinie*. Ea are la îndemînă o serie de învățături pozitive, ca *paleografia*, *semantica*, *morfologia* etc., după cum filozofia are la îndemînă matematicele, statistica etc. Dar, după cum filozofia nu este o știință, ci o artă, tot asemenea istoria este o opinie. A afirma că Caesar a creat Imperiul roman sau că timpurile imperiale au creat pe Caesar este o tautologie de o nouă specie, cu acest înțeles, că Mommsen glorifică pe Caesar și-și bate joc de republică, pe cînd Ferrero [3] ridică pe Cicerone și micșorează pe Caesar; ceea ce nu a împiedecat pe Caesar de a fi fost un mare general și pe Cicerone de a fi fost un mare orator. Dar, mai mult decît atît: Mommsen afirmă că istoria serioasă nu se poate face decît pe temeiul documentelor și al studiului limbei, și tratează legendele cu un dispreț suveran; ceea ce nu a împiedecat pe Schliemann [4] de a face descoperirile sale arheologice, de o importanță covîrșitoare, pe baza legendelor și a crîmpeielor de texte de prin autori, și mai cu seamă nu a împiedecat pe Boni [5] de a face descoperirile sale uimitoare din Forul roman, dînd la iveală legendara *lapis niger* și piatra cu inscripțiunea indescifrabilă, care pare a se ridica la fondațiunea Romei. Contradicțiele în izvoarele înseși ale istoriei sunt așa de izbitoare, încît îți este permis să te îndoiești de tot. În adevăr, pe cînd studiul locuințelor lacustre și al osemintelor de prin grote tind a proba că bazenul mediteran era ocupat de o rasă aborigenă, ceea ce ar exclude unitatea raselor de invazie slavo-latino-germane — filologul italian Trompeta dovedește că nu numai toate rasele europene, dar toate rasele de pe pămînt au și au avut un grai comun. Nu cunosc părerea lui Blasco Ibañez, dar Fortescue, în *Dioptrica graiului*, se ocupă de refracțiunea luminei în gînd, de unde identitatea verbelor la toate noroadele de pe glob.

Pentru norma d-tale, una este a ceti un document și alta este a face *istorie*.

Și tot așa cu senzațiunile văzului, care deșteaptă noțiuni de spațiu, și cele ale auzului, care deșteaptă noțiuni de timp. Dacă d-ta ai fi făcut un curs complet de psihologie fiziologică, ai fi aflat și lucrul ăsta, că ochiul, dînd rapoarte *între lucruri*, deșteaptă noțiunea kantiană a spațiului, pe cînd auzul, înregistrînd sunete, cari sunt nemateriale și succesive, dă *rapoarte de evenimente*, prin urmare deșteaptă noțiunea timpului.

Dacă dorești să te instruiești, îți pot indica lucrarea și pagina. Dar declari că nu pricepi... Atunci de ce să pierdem

vremea?... Ai pus atîtea puncte de exclamațiune și de întrebare, încît cred că, într-adevăr, nu înțelegi nimic.

Și à propos de puncte. Ai umplut rînduri întregi cu ele. Firește, ești liber în tipografia d-tale să faci ce vrei, și eu nu te pot trage la răspundere pentru puncte. Dar, dacă în gîndul d-tale, ele țin locul unor expresiuni ce nu se pot tipări, chestiunea devine gravă. Te rog să rămîi, pe cît se poate, într-o urbanitate compatibilă cu comerțul de mezeluri ce exerciți.

De asemenea, șade rău să recurgi la calomnii, afirmînd că vinurile mele sunt sulemenite. Proba este făcută de mult și se poate reînnoi în orice moment, contradictoriu. Amesteci într-o discuțiune literară chestiuni străine cu totul literaturii și ești atît de exasperat, încît afirmi inexactități intenționate, cari pot trage după ele un proces de daune. D-ta, ca orice proletar care se respectă, nu ai probabil nimic de pierdut. Dar băcănia...? Ea poate da faliment, ceea ce ar fi o nenorocire pentru mersul umoristic al patriei noastre.

Te rog dar, să rămîi un băiat ignorant, dar bun.

1909

ULTIM CUVÎNT

Reaua-credință cu care se discută la *Viața românească* mă dispensează de a urma mai departe o polemică care ar fi putut să devie literatură și nu e decît iritantă.

Reproducînd articolele din *Țara noastră*, revista de la Iași are aerul de a-și însuși acuzația de plagiat a ziarului din Sibiu. Eram în drept să cred că la Iași se știe atîta lucru, că un roman plagiază atunci cînd reproduce scene sau caractere din alt roman: iar cînd pune în gura unui personagiu un aforism filozofic, fie și redat textual, ca în originalul din care e luat, uzează de un drept al său. Romanele moderne sunt scrise pe temeiul acestor preocupări sufletești, exprimate uneori, la autori de mîna întîi (Tolstoi, Bourget etc.), în mod aproape doctrinar.

Trebuie să fie cineva mărginit ca să scrie romane cu citații sau cu hărți.

Încît despre articolele d-lui Goga, aș fi avut plăcerea să nu le cunosc dacă n-ar fi fost reproduse de *Viața românească*. Ele inspiră milă.

Pentru a fi Zoil față cu d-sa, ar trebui să am de ce. Și n-am.

E păcat că ziarul politic de la Sibiu, creat pentru a apăra trebile românești de peste munți, devine pamflet, cînd se pune în slujba acestui regretabil daco-român.

Prin urmare, am sfîrșit cu toți domnii aceștia.

1909

ST. O. IOSIF ȘI D. ANGHEL: „LEGENDA FUNIGEILOR"

Poem dramatic în trei acte. Iași, 1907

„COMETA"

Comedie în trei acte, în versuri. București, 1908

„CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA"

București, 1908

Nimic mai greu decît de a drămui valoarea unei opere poetice cu măsura unui premiu bănesc!... Tot ce se cumpără sau se răsplătește cu bani se comercializează, iar analiza unei opere poetice nu poate deveni un raport de cerere și ofertă.

O singură poezie dintr-un volum poate scoate pe un autor din gloata mulțimii și-i poate încununa fruntea cu lauri, pe cîtă vreme volumul, comercialmente vorbind, rămîne mediocru.

Cele trei broșuri ce mi s-au dat în cercetare: *Legenda funigeilor*, *Cometa* și *Caleidoscopul lui A. Mirea* sunt o fericită dovadă că poezia românească își caută o cale nouă, găsind inspirație în tot ce poate mișca sufletul omenesc și mai cu seamă mînuind o limbă de o fluiditate extraordinară.

Epoca noastră trăiește sub înrîurirea romantică a farmecului eminescian: lirism și cronicari. Dar romanticismul nu se mărginește numai la aceste două caractere; el nu este o formulă literară, ci e modul de a reactiva al unor anumite suflete omenești. *Don Quichotte* și *Cyrano de Bergerac*; *Iliada* și *Gerusalemme liberata*; *Atala* și *Réné*, *Werther* și *Clavigo* — peste tot suflul romantic mîngîie biata omenire fără întrerupere. El este rezultatul năzuințelor optimiste ale sufletului, care, neputînd preface realitatea, cearcă s-o înfrumusețeze și o transpune într-o lume mai bună. Nota sa caracteristică este lipsa de autocritică.

Fiind dar aceasta un mod de a fi, el se aplică la viața întreagă. Și atunci cele mai reci și mai aspre raporturi dintre om și natură se luminează de o rază caldă. Lucrurile nemaifiind cum sunt, ci cum ar putea fi, par mai bune și, în toate cazurile, par nouă. Cu corectivul acesta viața e suportabilă.

D-nii Iosif și Anghel sunt doi romantici în toată puterea cuvîntului. *Funigeii*, în loc de a fi sforile pe cari le țese toamna, sunt firele de tort ale cămeșii fermecate, pe cari o fată tînără le ia din razele de lună:

Albe mîni curate de fecioară,
Albe fire trebuie să țeasă
Celui drag cămașă de mătasă,
Dacă vrea ca-n luptă să nu moară...

Dar dacă s-ar întîmpla ca fata să păcătuiască și să dea cămașa făr'de moarte altuia decît celui menit, atunci s-ar prezenta excelenta ocazie de a scrie o admirabilă baladă:

Blestemul cade-asupra ta,
Să țesi viața-ntreagă,
Din munca fără de temei
Nimic să nu s-aleagă,

Să se destrame tortul tău
Și fir cu fir să zboare,
Să zboare albii funigei
În cele călătoare;

Să se destrame tot ce faci,
Să-ți scape de sub mîni,
Să se anine de copaci,
De cumpeni de fîntîni,

Să treacă repezi la răscruci,
Pe stoguri să se lase,
Să se anine sus, pe cruci,
Pe streșine de case,

Dar nici acolo să nu stea
Și vîntul să le-alunge,
Să spuie de osînda grea
Oriunde or ajunge,

S-alerge, fără de noroc,
Fir după fir, tot tortul,
Pîn-or găsi în care loc
Neîngropat stă mortul.

Runa uită soarta fratelui său, iubește pe Hunar, căruia îi dă cămașa făr'de moarte; fratele moare, iar blestemul lunii se împlinește: Runa țese toată viața, fără a sfîrși nimic, căci firele tortului se prefac în *funigei*.

Legenda, care pare a fi scandinavă sau germană, în toate cazurile nu românească, e fără însemnătate. Dar nici nu ne interesează de unde vine și ce valoare are legenda. Ea e pretextul unor versuri minunate, și atît ajunge.

★

Cometa e o lucrare românească și mai nouă.

Tity, ștrengar subțire, poet și om de spirit, dar poet care nu cere premii Academiei, și deci își poate permite glume pe socoteala ei, vîntură toate inimile femeiești, pînă ce e prins în mrejele amorului. Roro oprește Cometa din zbor și o leagă de soarta pămîntească a oamenilor.

Va să zică nimic extraordinar ca invenție, ba chiar oarecare platitudine în felul cum sfîrșește acest Don Juan astronom, cu o cerere de mînă dintre cele mai burgheze—pe cînd ar fi fost logic să treacă mai departe; căci doar aci stă caracteristica și poate și farmecul bărbaților ștrengari: în nestatornicia lor, în căldura și sinceritatea cu care ard la fiecare caz nou și în netrăinicia cazului. Comete, în adevăr.

Dar dacă subiectul e banal, desfășurarea lui e de o vioiciune atît de nouă, versurile curg cu o îndemînare atît de artistică, încît cetitorul e surprins și subjugat. Atît Cometa cît și Roro sunt doi romantici plini de spirit, cari ar avea dreptul să ia cîmpii și să declame în scenă. Ei bine, toate aiurările lor sunt logice, spiritul și digresiunile lor sunt firești, fiindcă și unul și altul sunt vii, calitate hotărîtoare pentru creațiunile literare.

Aci stă îndrumarea nouă de care vorbeam la început. Din nenorocire, mai toată literatura românească de pînă astăzi, aceea care cu adevărat creează — teatrul, romanul și nuvela — a zămislit oameni imposibili, nu numai nereali, dar și nesărați, dulcegi, miorlăiți și plicticoși. Protagoniștii din *Cometa* sunt, dimpotrivă, verosimili, sunt plini de haz și de vervă, produsul unei rase latine vioaie, care-și ascunde emoțiunile și rîde, pe cît se poate omenește, rîde printre lacrămi.

Repet părerea mea de rău, foarte personală, că minunatul poet, care trece printre femeile piesei ca un vînt de primăvară printr-o grădină, se preface în bărbat legitim, devine un fel

de d-l Cometescu, cetățean onorabil, familist și decorat cu *răsplata muncii*. Recunosc că, pe scenă, e mai bine așa, fiindcă scena își are logica ei aparte, care nu este totdeauna logica consecventă a caracterelor.

Aș mai avea de făcut mici observațiuni asupra unor licențe de limbă, ca *sumbru, caravanserai, ieremiade* etc. și o rugăminte, adresată unor oameni de talent, de a se feri de extravaganțe: a compara sufletul cu un *Kodak*,[1] este totuna cu a compara pămîntul, care se învîrtește împrejurul lui însuși, cu un cîine care vrea să-și muște coada.

★

În fine, *Caleidoscopul* este o culegere de versuri de tot soiul, în care se găsesc două-trei bucăți superioare, din cari una mai cu seamă de o absolută frumusețe, *Glasul lui Memnon*:

Era-n Eghipet cunoscută,
În preajma Tebei, o statuie
Ce sta de-atîtea veacuri mută...
Întreab-o dacă vrei să-ți spuie...

Stăpîn peste pustia-ntreagă
Domnea colosul neclintit —
Arar c-o pasăre pribeagă
Veghind pe fruntea-i de granit.

Cerca simunul să-l îngroape,
Zvîrlind asupra lui nisipul
Și nu-l mai cunoșteai aproape,
Așa i se schimbase chipul.

Săpase vremea răni pe dînsul
Și-acuma goalele-i orbite
Adesea-i lăcrămau de plînsul
Atîtor ploi necontenite...

Prin creștetu-i crăpat în două
Spre inimă făcîndu-și cale,
Se aduna bogata rouă
A nopților subtropicale...

Și iată că-ntr-o auroră
Statuia cea nepăsătoare
Deodată deveni sonoră
Cu roua ce urca în soare...

În *Émaux et Camées* se găsește o poezie, *L'Obélisque de Luxor* în care Théophile Gautier pare a se fi inspirat de la aceeași idee a unui colos așezat în fața imensității:

Je veille, unique sentinelle
De ce grand palais dévasté,
Dans la solitude éternelle,
En face de l'immensité.

À l'horizon que rien ne borne
Stérile, muet, infini,
Le désert sous le soleil morne,
Déroule son linceul jauni.

Autorii noștri au rămas în poezia legendei, dar nu și în realitatea celor petrecute cu statua lui Amenhoptu III, care, în urma unui cutremur, a fost decapitată, și numai trunchiul cîntă în auroră. De unde ar urma că statua, trunchiată orizontal, nu putea avea *creștetul crăpat în două*. Și despre dînsa trebuie să fie vorba, fiindcă aceasta era statua vocală cea mai cunoscută printre multele *Memnonia* ale timpului; dar aceasta, de la Septim Sever încoace, nu mai cîntă, deoarece împăratul roman îi pusese la loc sfărîmăturile.

Firește, exactitatea istorică nu are importanță dacă poezia e bună.

★

Am dar onoare a propune Secției literare să acorde acestor lucrări întregul Premiu Adamachi sau, dacă și alte publicațiuni ar avea merite reale, să dea precădere poeziei și romanului în împărțirea premiului.

Nicăieri nu se *creează*, în înțelesul propriu al cuvîntului, mai sigur ca în literatură. Chiar poeții mediocri sunt, sub acest punct de privire, mai aproape de focul sacru decît cei mai geniali compilatori. În fiecare din ei trăiește un Prometeu, care-și roade sufletul căutînd himera perfecțiunii.

1909

EXPUNERE PENTRU ALEGEREA D-LUI I. A. BASSARABESCU CA MEMBRU CORESPONDENT, ÎN ȘEDINȚA DE LA 25 MAI 1909

Lucrările d-lui Bassarabescu sunt în general cunoscute și aprețiate, prin minunatele însușiri ale autorului de a caracteriza o anumită lume românească sentimentală, dar cam provincială. Așa, spre exemplu, *Emma*. Nuvela aceasta adînc românească, este nu numai o bună lucrare literară, ci și oglinda omenească a unor suflete ce vin în conflict, prin diversitatea a două civilizații și două vîrste.

S-ar putea afirma că în starea noastră de astăzi, conflictul din *Emma* este icoana întregii noastre psihologii: un trecut sentimental și cam incult care se duce și un viitor gentil ce se apropie.

O mulțime de alte nuvele (printre cari voi cita *Pe drezină*) completează lucrările d-lui Bassarabescu.

Adaog că d-sa este personal un om cult, cu autocritică și sens estetic, și ne va face onoare intrînd în Academie.

1909

GH. BECESCU-SILVAN: „VALEA ALBĂ"
Roman eroic, 1477. București, 1908

Romanul istoric este genul literar cel mai ingrat. Cînd este scris de un om de talent, ca d-l Becescu-Silvan,[1] istoricii zic de dînsul că romanul ar fi bun, dacă n-ar fi istoric, iar romancierii că istoria e interesantă, dar romanul nu.

Un amor lung și cam dulceag, între jupînița Zamfira Negri și Pan Arbore, străbate paginele volumului, fără să ajungă niciodată la o criză hotărîtoare, care să dea povestirii interesul unei creațiuni de artă.

Această vină fundamentală stă în însăși natura lucrurilor: oamenii nu sunt văzuți și studiați.

O însemnată cantitate de întîmplări istorico-militare depărtează pe autor de eroii romanului său. Aceștia se ivesc din cînd în cînd, șterși și fără nex cu restul evenimentelor. Lucrul este cu atît mai de regretat, cu cît autorul are cîteodată viziuni clare, are un stil concis, care ar putea deveni și evocativ, dacă n-ar fi slăbit de grija cuvintelor extravagante, ca *tabulhanagiu*, *căbănițe* etc., etc., sau de copilării ca aceasta: „după o lungă tăcere, întreruptă de cuvintele Domnului și de *picuritul lacrămilor*". În fine, o preocupare de nota timpului îl face să scrie fraze ca următoarea: „Printre cutele somptuoasei lui șarvanale, se întrezărea pe piept o scăpărătoare lorică picurată de rubine".

Este astăzi o năzuință generală de a colora timpurile trecute ale istoriei noastre cu toate mijloacele pe cari le oferă documentele și cronicarii. Năzuința poate fi de laudă. Însă a voi să transpui o asemenea limbă în povestirea vie a romanului este o greșeală și o imposibilitate.[2]

Arta este tocmai darul de a rămînea, din instinct, în regulele imponderabile ale esteticei, dar care pornește din personalitatea artistului și nu se poate dobîndi.

E curios că d-l Becescu-Silvan pare a avea această calitate, fundamentală pentru un scriitor, și totuși comite greșeli de gust ce nu se pot ierta. Toți eroii d-sale vorbesc fals și, cînd vor să fie tragici, devin umoristici. Jupînița Negri, furată de Ibrahim-pașa, în loc să se zbată și să urle, „alunecă, ușoară, pe brațele celui mai temut dintre comandanții marelui imperiu", iar cuvintele ce rostește sunt tocmai ceea ce s-ar fi cuvenit să nu rostească: „Pane, m-au hrăpit, Pane...", lucru evident pentru diverșii hotnogi ce erau de față. Cînd apoi ajungi la *Epilog* și dai de aceeași jupîniță, cununată cu alai de însuși domnul Moldovei, în Cetatea Neamțu, un zîmbet ți se urcă pe buze.

Faptele mărețe ale trecutului nostru, Ștefan cel Mare, Cetatea Neamțu trebuiesc lăsate în pacea solemnă a istoriei. Oricît de meșteră ar fi mîna ce le atinge, le pîngărește.

1909

„SCRIERILE MUZICALE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR, DOMNUL MOLDOVEI" DE T. T. BURADA

Lucrarea d-lui T. Burada, ce mi s-a trimis în cercetare, merită să fie cetită în ședință publică și tipărită în *Analele Academiei.*

Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, deși nu au nimic specific românesc, trebuie să ne intereseze în cel mai înalt grad, ca tot ce a rămas de la acest mare bărbat, și, dacă am o părere de rău, în privința monografiei d-lui Burada, este că ea nu e completă. Ceea ce autorul promite în încheiere (de a da în anexă ritmii muzicali și gamele în cari scria Cantemir) ar fi trebuit să facă parte din lucrarea de față.

Ar fi fost de dorit ca explicarea transcrierii notelor turcești ale lui Cantemir în note muzicale moderne să fie mai limpede.

1910

METAFIZICA CUVINTELOR ŞI ESTETICA LITERARĂ

Dacă apropiem un magnet de o cutie cu pilitură de fier, vedem că firele de fier zboară prin aer şi se lipesc de magnet; dacă, între magnet şi pilitura de fier, punem o foaie de hîrtie, vedem că fărmăturile de fier se lipesc de hîrtie, în dreptul polilor magnetului. Un sălbatec ar crede că o putere ascunsă, o dragoste neînfrînată mînă pilitura către magnet. Cu toate astea, nici una din firicelele de fier nu se va urca pe margina hîrtiei, spre a se coborî pe partea cealaltă, pînă la iubitul lor.

Dacă, acum, trecînd de la lucrurile neînsufleţite la cele însufleţite, vom lua pe Romeo şi Julieta, Romeo va năzui către Julieta, ca fărmăturile de fier către magnet, şi va merge către ea în linie dreaptă, ca acelea, dacă nimic nu-l va împiedeca. Dacă însă un zid îi va despărţi, Romeo nu va sta cu nasul lipit de el, în dreptul unde stă Julieta pe partea cealaltă, ci va căuta să-l dărîme, va încăleca peste el, va face orice numai să ajungă la femeia iubită.

Această exemplificare romanţioasă a finalităţii, dată de William James,[1] este interesantă şi s-ar putea completa. Dacă presupunem că Romeo nu poate nici dărîma zidul, nici trece peste el, va căuta să se înţeleagă cu Julieta, fie prin grai, dacă ar fi auzit, fie printr-o telegrafie convenţională, la care, mai curînd sau mai tîrziu, ar ajunge neapărat. Acesta este punctul de plecare al vorbirii.

I

Toate mişcările cari înregistrează legătura dintre *conştiinţă* cu *lumea din afară* se numesc *mişcări de expresiune*. Acestea îşi dau legile lor în psicologie, de cari nu ne putem ocupa aci. Una ne interesează mai cu seamă: *raportul dintre*

impresiunile senzoriale şi mişcare. Vederea unei persoane antipatice sau a unui animal fioros irită organele noastre senzoriale, cari, la rîndul lor, produc o inervaţiune centrală a muşchilor externi ai corpului, dînd astfel loc la mişcări instinctive. Aceste mişcări, fiind mai totdeauna identice, devin tipice şi servesc să exprime în afară o stare internă. Dar vederea unei persoane nu urmează să fie numaidecît antipatică sau vederea animalului fioroasă, ci simpla vedere a unei persoane sau a unui lucru produce în conştiinţă o *imagine* sau *reprezentaţiune*.

În primele timpuri ale omenirii, emoţiunile interne s-au manifestat prin directa indicare a lucrului din afară, sau, în lipsa acestuia, prin mişcări cari defineau, în timp şi spaţiu, conturul sau calităţile lui.

Cînd exprimarea emoţiunilor celor mai simple s-a complicat; cînd omul a găsit în semenii săi un ecou inteligent al propriilor sale emoţiuni, atunci a apărut prima manifestare a gîndirii şi prima formă a vorbirii: *limba gesturilor*.

Prin urmare, vom avea în această limbă, *gestul demonstrativ*, cînd lucrul este de faţă, şi *gestul figurativ*, cînd lucrul lipseşte.

Ieşit din prima sa copilărie, omul a găsit în instinctele sale un instrument ceva mai perfecţionat decît gestul: *sunetul articulat*. Aceasta porneşte de la aceeaşi origine ca şi *gestul figurativ*, deoarece este la început *onomatopeic direct*, adică imitează sunetele din natură şi numai ceva mai tîrziu devine *onomatopeic indirect*, adică exprimă prin senzaţiuni de sunet impresiuni senzoriale de altă natură.

Aceasta este obîrşia graiului omenesc.

Graiul acesta a trebuit să fie monosilabic şi mai pe urmă polisilabic, dar totdeauna însoţit de gesturi, chiar cînd începuse să exprime abstracţiuni. Surdo-muţii indică şi astăzi noţiunea *adevărului* printr-un deget pe buze, vertical, iar a *minciunii* printr-un deget oblic. Rădăcinile limbii vorbite au fost şi ele *demonstrative* şi *figurative* sau *predicative*, pînă ce, cu timpul, s-au amestecat, s-au depărtat de la înţelesul lor dintîi, ajutînd gîndirea abstractă şi fiind necontenit ajutate de dînsa să părăsească forma şi vioiciunea lor senzorială.

Va să zică, omul, la început, a grăit prin gesturi; apoi prin gesturi şi prin sunete monosilabice; apoi prin sunetele polisilabice şi prin gesturi; apoi, în fine, numai prin vorbe, pentru cari gestul era un ornament, iar nu o necesitate.

Aci se află el astăzi.

*

Omul, așezat în mijlocul universului, este atît de mare, încît îl cuprinde în sine: *lumea este reprezentațiunea mea* zic filozofii.

Reprezentațiunea mea este icoana pe care o tipărește un obiect din afară în conștiință. Va să zică lumea din afară este *obiectul*, iar conștiința *subiectul*.*

Obiectul unei reprezentațiuni poate să fie de față, dar poate să și lipsească. Sufletul omenesc are această putere, de a-și închipui un lucru pe care l-a văzut, dar pe care nu-l mai vede. Cînd lucrul este de față, creierul prinde sau *percepe* obiectul astfel cum este în realitate, cheltuind o activitate ce se numește *intuiție;* rezultatul este alcătuirea *imaginei* senzoriale. Cînd lucrul nu este de față, imaginea nu mai este intuitivă, adică primită pe calea sensurilor, ci *abstractă*, adică o reprezentațiune a reprezentațiunii.

Darul acesta, care este specific al omului, de a forma noțiuni abstracte, alcătuiește temelia *judecății*.

Filozofii ne mai spun însă că toate aceste reprezentațiuni ale minții noastre, fie intuitive, fie abstracte, nu sunt cu putință decît dacă sunt condiționate de spațiu și de timp; cu alte cuvinte, că nu se poate concepe nimic în afară de aceste două elemente, cari par cunoscute de toată lumea și cari, totuși, sunt foarte greu de înțeles.

De îndată ce ieșim din spațiu și din timp, adică din *realismul empiric*, intrăm în *idealismul transcendental*, în care nimeni nu mai e de acord cu nimeni.

*

Nu este în interesul tezei noastre să complicăm lucrurile. Am așezat cîteva puncte de plecare, asupra cărora toată lumea e de acord. Acum, ce vrem să înțelegem prin *metafizica cuvintelor?*

Am văzut că prima manifestare a graiului sunetelor a fost monosilabică. De la *interjecțiuni* și *monosilabe*, limba a trecut la *aglutinațiune* și de acila *flexiune*. Aglutinațiunea este o adunare de rădăcini diverse, cari nu se contopesc într-un cuvînt, ci stau mecanic una lîngă alta, spre a arăta

* Presupunem că cetitorul cunoaște înțelesul cuvintelor *aperceptiune, conștiință, imaginațiune* etc. Lăsăm la o parte părerile spiritualiste ale lui Renan asupra vorbirii, precum și ale lui Max Müller [2] asupra raporturilor filozofiei cu vorbirea (n. D.Z.).

numărul sau persoana; flexiunea este, dimpotrivă, contopirea prefixelor cu radicalul, cu care formează un singur cuvînt.

Sunt aglutinate limbile tartarice, mongolă cu variantele ei, turcă, fineză, maghiară, laponă etc.; limbile malaice, polineză și maleză; toate limbile indigene ale Americei de Nord și de Sud. Sunt flexionante toate limbile indo-europene.

Pe cînd cele dintîi au întîrziat gîndirea și mai cu seamă manifestarea ei estetică, cele de-al doilea au ajutat-o.

Vorbirea, care, la început, a fost o trebuință a vieții curat animale, a devenit cu timpul o necesitate a intelectului nostru, nu atît pentru a împărtăși altora mișcările sufletului, cît pentru a îndestula pe acesta în avînturile sale.

Cînd omul a fost destul de înaintat în dezvoltarea sa intelectuală ca să priceapă atributele lucrurilor, el a văzut că muntele are o coloare, că e mătăhalos, că uneori se ridică spre cer. Atunci a simțit nevoia de a exprima aceste atribute — și coloarea a devenit *verde*, forma a devenit *mare*, iar năzuința în văzduh a devenit *înaltă*. Dar el a băgat de seamă că mai sunt și alte lucruri cari seamănă cu muntele, și cel dintîi, un alt munte. Atunci s-a născut în el conceptul de *relativitate*, și a simțit nevoia de a stabili grade: verde, mai verde și mai puțin verde; mare, mai mare și mai puțin mare; înalt, mai înalt și mai puțin înalt. Cum însă tot lumea lui experimentală îi arăta că sunt o mulțime de lucruri cari sunt cu mult mai puțin mari decît lucrurile mari, el, pentru înlesnirea lui intelectuală, a grupat pe acestea la o parte și le-a numit cu un alt nume, le-a zis *mici;* iar cînd conceptul de relativitate s-a mai prezentat, el s-a găsit ușurat în osteneala creierului său de a nu mai zice *mare, mai mare* și *mai puțin mare*, ci de a zice *mare, mai mare* și *mai mic*. Este evident că noțiunea *puțin* apropiată de noțiunea *mare* jignea logica sa embrionară.

Căci în asta stă marele interes al discuțiunii noastre, în faptul că, deși *reprezentațiunea* este icoana pe care o tipărește lumea din afară în conștiință (cu alte cuvinte, condiționare de timp și spațiu), totuși, aceste reprezentațiuni stau cîteodată unele către altele în așa rapoarte, încît devin pure entități, pentru cari noțiunea de timp și de spațiu nu mai e necesară. Două lucruri cari stau una lîngă alta, în natură, nu pot să se asemene ele pe ele, nici să se diferențieze. Conceptul de *relativitate* este pur intelectual și, după cum vom vedea mai departe, el este izvorît din cea mai înaltă facul-

tate a minții, *comparațiunea*, care nu e condiționată de timp și de spațiu.

La rasele nobile s-a urmat o operațiune intelectuală, în alcătuirea graiului, asupra căreia nu se insistă îndestul: migrațiunea înțelesului. Spre exemplu: obîrșia cuvîntului *Roma* pare a fi cuvîntul sanscrit *Râm*, care însemnează *a curge* (Tibrul); de la numele orașului *Roma* s-au format toate derivatele substantivale și adjectivale *roman* (cetățeanul, imperiul, legionarul, biserica etc., etc.); apoi limbile derivate din limba latină s-au chemat *romane;* de aci, înțelesul a emigrat și s-a numit *roman* orice povestite literară ceva mai lungă; apoi s-a transformat ușor și a devenit un *roman*, adică un lucru inventat; apoi a devenit un nume propriu, *Roman III*,[3] împăratul Orientului; apoi s-a idealizat și a devenit *romanță*, o elegie cîntată; de aci, înțelesul a devenit abstract în cuvintele *romantic*, *romanesc* (romanesque), visător, pasionat, extravagant. Cît de departe suntem de *Râm!*...

Cuvîntul *romantic* cuprinde în sine o lume întreagă: însemnează un caracter nobil, cavaleresc; însemnează un zvăpăiat; însemnează un scriitor liber de orice regule clasice; însemnează o școală literară.

Omul și-a complicat graiul în raport direct cu creierul său și se poate afirma că nici una din născocirile sale nu a fost mai mare, pentru propria sa înălțare, ca vorbirea. De unde viața sa lăuntrică era un cîmp numai de materie experimentată — cu întinderea și abstragerea înțelesurilor, ea a putut să se idealizeze. Cele mai înalte speculațiuni au devenit posibile; sisteme științifice, morale și estetice s-au alcătuit pe temelia lor. Relațiunile ideale și interne între obiectele gîndirii noastre, cari sunt cu totul în afară de ordinea experienței externe, au făcut din om o ființă unică în univers.

Iată un bătrîn, ghemuit în colțul unei odăi, în care e frig și întuneric. E Galileu. Pedepsit de inchiziție să retragă erezia mișcării pămîntului, el gîndește. Pentru a gîndi, n-are nevoie de lumină, nici de soare și nici de pămînt, ci de calculele lui Copernic și de propriile sale imagini. O roată mai mică, ce se învîrtește împrejurul unei roate mai mari. Cele două roate, ca să se miște, nu au nevoie de spațiu real, ci

numai de un cap omenesc — condițiune fondamentală pentru orice filozofie.

Iar colo, bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate,
Și de frig la piept și-ncheie tremurînd halatul vechi,
Își înfundă gîtu-n guler...
Uscățiv așa cum este, gîrbovit și de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic
Căci sub frunte-i viitorul și trecutul se încheagă;
Noaptea-adînc-a veciniciei el în șiruri o dezleagă;
Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr,
Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.*

Bătrînul dascăl moare: dar în anul morții lui se naște alt dascăl. În 1686, Newton prezentă societății regale din Londra *Principiile matematice ale filozofiei naturale*, cari cuprindeau doctrina atracțiunii universale, adică cea mai înaltă, cea mai vastă generalizare concepută de un creier omenesc. *Toate particelele de materie răspîndite în univers se atrag una pe alta în raport direct cu masa lor și în raport invers cu pătratul distanței.* Aceasta este prima și cea mai însemnată din cele 4 enunțări ale legii gravitațiunii, lege reală și absolută, care guvernează sistemul nostru solar și toate sistemele universului. Ea a fost descoperită fără nici o cercetare empirică, ci numai în virtutea acelor scheme ideale interioare cu cari, apoi, se vede că coincidează ordinea lucrurilor în natură.

Ce interes poate să aibă, din punctul nostru de vedere, enunțarea legilor lui Newton? Un interes foarte mare.

Fără a intra în cercetarea stearpă a definițiunilor filozofice asupra sufletului, dacă adică el este de esență pur metafizică, sau este pur fiziologică, sau și una și alta — un lucru pare astăzi admis de toată lumea, și anume: că există în om o serie de concepțiuni ideale ce izvorăsc din însăși natura sa, cari concepțiuni nu sunt condiționate de ideea de timp și de spațiu.

Noi intrăm în atingere cu lumea din afară pe calea simțurilor. Cum însă lumea din afară stă, toată, în spațiu și în timp, noi cunoaștem spațiul prin *văz* și prin *pipăit*, iar timpul prin *auz*, *gust* și *miros*. Prin urmare, cînd ne vom gîndi la o casă, la un zbor de pasăre sau la o doină, imaginea lor va fi

* Eminescu: *Scrisoarea I* (n. D.Z.).

însoţită de spaţiu, pentru casă şi zborul pasării, şi de timp, pentru doină.

Dar dacă ne-am gîndi la mai multe păsări, la un cîrd de cocori, bunăoară, şi am voi să ştim cîţi sunt în şir — ce am face? Am număra cocorii. Cum i-am număra? Am despărţi unitate de unitate, adăogînd la imaginea cocorului întîi pe cocorul al 2-lea, la aceştia pe al 3-lea, la cei trei pe al 4-lea şi aşa mai departe. Unde s-ar face operaţia aceasta? În mintea noastră condiţionată de spaţiu. Dar cum s-ar face? În puterea unui dar al minţii noastre de a stabili rapoarte între o cantitate oarecare şi o altă cantitate, luată ca termen de comparaţiune, pe care o numim *unitate*. Are nevoie mintea noastră de spaţiu pentru aceasta? Ca să numere doi cocori, da; ca să numere două *unităţi*, nu. Căci dacă, în loc de a număra doi cocori, am număra două şiruri de cocori, am înţelege numaidecît că noţiunea unităţii nu se confundă cu cocorul, deoarece, în cazul al doilea, sunt o mulţime de unităţi într-o unitate. Aceasta este axioma fundamentală a aritmeticei, din care înţelegem că dacă adăogăm 6 unităţi la 6 altele, sau 5 unităţi la 7, o să avem aceeaşi sumă; că deci $6 + 6 = 7 + 5$, căci ambii sunt egali cu 12. Această operaţie devine un adevăr cu totul neatîrnat de lumea din afară, o evidenţă lăuntrică. Obiectul matematicilor este, prin urmare, materie mintală.

Şi de aci înainte, matematicile se complică în mod extraordinar, devin din ce în ce mai abstracte, intervine *serialitatea*. Se cere o adevărată perfecţiune intelectuală pentru a înţelege *seriile*, a le distinge ca omogene şi eterogene, şi ca înzestrate, în direcţiuni determinate, de creştere. De aceea geniul matematic este aşa de puternic şi aşa de rar.

Cînd dar toate aceste extraordinare abstracţiuni ajung să stabilească o serie de regule, cari, deşi eterne, ca ale lui Newton (poziţiunea a 2-a zice categoric că forţa de atracţiune este independentă de timp), devin inteligibile pentru simplii muritori, este de cel mai mare interes a vedea cum s-a urcat graiul vorbit în aşa de mare idealitate.

Dacă ne este permis să strîngem lucrurile mai de aproape, în fiecare cuvînt sunt reunite două elemente fundamentale: *realismul empiric* propriu-zis, adică lumea din afară, şi *idealismul transcendental*, adică transpunerea acestei lumi în imagini. Ştim că termenii sunt improprii, deoarece mintea noastră nu este decît o oglindă a rapoartelor de spaţiu şi timp între lucrurile lumii externe. Dar această oglindă are un caracter

aparte, de cinematică abstractă; ea reproduce, mişcă, asociază şi desparte *închipuiri*, spre deosebire de oglinda reală, care nu poate reproduce, decît numai o dată şi numai în ordinea externă, realitatea. În toate cazurile, este o oglindă, iar nu lumea.

Radicalurile vorbirii stau în realismul empiric, cum stă o notă de muzică într-o clapă de piano. Nota sunată izolat n-are nici o valoare; dar sunată în relaţiune cu terţa sau cu quinta, prinde suflet, ca vorbirea inteligentă. Se poate afirma, ca o axiomă, că cu cît o limbă e mai superioară, cu atît cuvintele sale năzuiesc să iasă din radicaluri; ele devin funcţiuni de rădăcini şi se înalţă tot mai mult în abstracţiune, pînă ajung la limba lui Platon.

Să luăm un exemplu. Cuvîntul *număr*, de care ne-am servit mai sus, face parte din radicalurile ce alcătuiesc patrimoniul tuturor popoarelor indo-europene. Dacă este exact acelaşi cuvînt în toate limbile sau e numai o întîmplare că sunetele se potrivesc, e o discuţiune care priveşte filologia comparată. Radicalul există, şi asta ne interesează. Puterea migratorie a înţelesului justifică toate salturile.

Rădăcina sanscrită *nam* are înţelesul de *închinare, îndoire de mijloc, închinăciune respectuoasă;* grecescul *nemô* însemnează *a împărţi, a face să se ia un lucru* şi *a paşte* (iarbă); anglo-saxonul *niman* şi germanul vechi *neman* însemnează ca şi astăzi *a lua;* scandinavul *nema*, slavul *nimati* şi rusul *snimati* însemnează *a aduna, a lua, a primi.*

De aci apoi răsare latinescul *numerus*.

Între toate aceste cuvinte este o evidentă translaţiune de înţeles: pentru a lua, trebuie să te pleci; animalul, pentru a ajunge cu botul la pămînt, să pască, trebuie să plece capul.

Procesul conştient în dezvoltarea unui surdo-mut, pentru a indica acţiunea *luării*, este o înşfăcare cu mîna ca şi cum ar lua ceva de jos sau ar prinde ceva din vînt; drumeţul lătrat de cîini, ca să facă pe animal să priceapă că are să ia ceva de jos şi să arunce în el, se apleacă la pămînt, şi toţi cîinii, fără excepţie, fug, chiar cînd nu există nici o piatră pe drum.

Acţiunea plecării la pămînt şi a ridicării a trebuit să joace un mare rol în viaţa primilor oameni. Siliţi să se hrănească cu vînatul, prin urmare să omoare animale şi să se ferească de ele, au trebuit să umble prin pîrloage, să se furişeze pe după tufari, să se arunce cu urechea la pămînt pentru a percepe umbletul, să facă salturi, spre a vedea peste apa ierbu-

rilor înalte. Sălbatecii aflați pe malurile rîurilor din Africa centrală își comunică și astăzi noțiunea numărului lăsîndu-se și ridicîndu-se de la pămînt. Hamalii din porturi, cînd au de făcut o sforțare ritmică, se pleacă și se ridică pe frînghii; grînarii cari măsoară taliele, se pleacă și se ridică pe băniți. Omul, intrat în viața păstorală, și-a numărat averea pe capete de vite, iar comptabilitatea și-a ținut-o pe răboj — iar o sforțare pentru a face crestătura pe lemn.

Prin urmare, nexul originar ce există între noțiunea *a lua* cu noțiunea *a se pleca* e logic, iar între noțiunea *a număra* și *a lua* e fatal. În ordine cronologică, omul a perceput mai întîi mișcarea corpului său (a se pleca), apoi acțiunea (a lua) — apoi cuantificarea (a număra).

A trebuit minții omenești mii de ani ca să ajungă aci.

Dar odată ajunsă aci, nimic nu a mai împiedecat-o de a străbate toate abstracțiunile. Pitagora[4] a făcut din *număr* principiul tuturor ființelor; Platon, dînd numerelor adevărata lor valoare, de *rapoarte*, a simbolizat în ele ideile; Kant a pus numărul printre conceptele rațiunii noastre, dîndu-i, ca și Platon, *esența cantității finite* și făcînd din legile numărului legile înseși ale lumii.

În viața noastră de toate zilele, studenții cunosc *numere concrete* și *abstracte*, *numere întregi* și *numere fracționare*, *numere zecimale*, *numere complexe*, *numere prime*, *numere comensurabile*, *numere omogene*, *numere pătrate*, *numere cubice*, *numere plane*, *numere solide*, *numere figurate*, *numere piramidale*, în fine, un dicționar întreg vine să înlesnească exprimarea infinitelor ipostaze ale noțiunii numerale.

De la noțiunea, pur senzorială, a închinării corpului său, omul a ajuns la cele mai admirabile plăsmuiri lăuntrice, cari, nemaifiind condiționate de timp și de spațiu, intră în metafizică.* Teoria lui Poincaré[5] asupra frumuseților matematice, puse în dependență de sensibilitate, este absolut inadmisibilă.

---

* Nu cred că mai este nevoie să mai discutăm și asupra acestui punct. Dacă nu se admite *condiționarea de timp și de spațiu* ca despărțire a *fizicului* de *metafizic* atunci nu mai e cu putință nici un fel de teleologie, nici chiar ideea de Dumnezeu, care e fundamentul metafizicei, nu mai e posibilă, deoarece și ea se petrece într-un cap omenesc și, prin urmare, devine fizică. *Idealismul transcendental* începe acolo unde încetează *idealismul empiric*, și marginea nu poate fi decît timpul și spațiul (n.D.Z.).

Dacă am ieși acum din lumea ideilor și am intra în lumea sentimentelor, am fi surprinși de a vedea cît de puțin au contribuit acestea, față cu acelea, la dezvoltarea cugetului omenesc.

Urmînd aceeași cale, să luăm un exemplu tot din vorbire. Care e cuvîntul care exprimă la cel mai înalt grad *sentimentalitatea?* Desigur, cuvîntul *amor*.

La popoarele indo-europene moderne, exprimarea acestui sentiment a luat două căi deosebite: neolatinii (cel puțin italienii și francezii) au păstrat radicalul latin *amo-amare*; anglo-saxonii și slavii au adoptat radicalul *lieb* sau *liub* (germanul *lieben*, *liebe*, englezul *to love*, slavul-rus *liubit liubovi*). Noi, românii, ne-am despărțit de marele trunchi italo-francez și ne-am lipit de cel germano-slav, primind radicalul *liub* și făcînd *iubire*, *a iubi*.

Însemnătatea cuvîntului nu este însă etimologică, ci psicologică.

Cine a învățat cît de puțină carte și nu cunoaște isprăvile amorului în literatură? De la Hesiod, Omer și Platon, la Ovidiu, Tibul și Properțiu; de la aceștia, la infiniții trubaduri ai timpurilor medioevale; de la evul mediu la Renaștere, Dante și Petrarca; de la aceia, la moderni — valuri de lacrămi și de cerneală; suspine și stihuri; omucideri, pruncucideri și sinucideri; războaie, pîrjoluri, revoluții; beatitudine, extaz și gelozie; idile, căsătorii și divorțuri — toată gama nebuniei, a orbirii pătimașe, a speranței și a durerii, a zguduit bietul suflet omenesc!... Așa încît par adevărate tînguirile modeste și cam vulgare ale bardului popular, care zice:

Ah, amor, amor, amor,
Ce păcat e că ești chior!

Dar în toată truda asta de mii de ani, valoarea noțională a cuvîntului *iubire* nu a făcut un pas! Fie că ar fi *amor în sine*, sexualitate sau năzuințe către frumos, fie că ar fi *iubire părintească* sau *filială*, fie că ar fi *amor propriu* sau *iubire de patrie* sau de *omenire*, sau orice fel de altă iubire — la temelia sa găsim aceeași noțiune pe care a avut-o prima ființă, de la *monada* lui Leibniz,[6] pînă la Julieta lui Shakespeare.

Nici o translațiune de înțeles, nici o prefacere de formă. A iubi, iubire, iubit, iubită, iubitor și... s-a sfîrșit.

Cu toată răscolirea sufletească pe care a produs-o amorul în oameni, unul singur a făcut din el obiectul unor învățături

înalte: Platon. Dar, la filozoful grec, amorul este ridicat la înălțimea *binelui suprem* și a *frumosului absolut*, cu cari se confundă. Prin urmare, e altceva decît amor.

II

Trecînd acum la a doua parte a chestiunii, să nu pierdem din vedere raportul dintre estetica literară și metafizica vorbelor.

Nimic mai puțin dovedit, după părerea noastră, decît afirmațiunea unor estetici că *sensibilizarea imaginilor dă poezia.*

Poezia este, ca matematica, materie mintală și este de pură origine abstractă. Emotivitatea noastră, oricît de puternică ar fi, nu devine poezie, adică operă de artă, decît dacă intervine puterea creatoare, care, fie că s-ar chema *fantazie combinativă*, fie că s-ar chema *invențiune*, este o operație mintală de aceeași natură ca și *comparațiunea* în matematici. Istoricii lui Newton presupun că el găsise un sistem al său de calcule, pe care nu-l destăinuise nimănui, ca să ajungă la *Principiile matematice*. Desigur, fiecare mare poet are un fel al său de a simți și a înțelege lumea, și mai cu seamă un fel al său de a statornici relațiuni în răsfrîngerea sa lăuntrică, pe care nu și-l însușește de la nimeni, nici de la oamenii ceilalți, nici de la lucrurile din afară.

Asupra acestui singur punct se diferențiază marii poeți de poeții obicinuiți, *poeții abstractivi* de *poeții senzoriali.*

Este evident că forma în care se exprimă gîndirea este ea însăși o parte însemnată a frumuseței gîndirii; dar poeții senzoriali rămîn în formă, ca într-o gratie deasă, prin care sufletul lor nu străbate, ci se mlădie, ca iedera, și ia conturu-rile balconului sau porții de care atîrnă; pe cînd poeții abstractivi străbat cu sufletul dincolo de formă — trec prin gratii și luminează bolta castelului în care scînteie painjinișul de ani și ani.

Pentru a înțelege mai bine rostul problemei noastre, să luăm cîteva exemple, să le luăm în limbi deosebite, pe cari însă să le pricepem bine, în toată finețea lor. Lessing, în *Dramaturgie*,[7] găsește pe Destouches [8] superior lui Molière, probabil dintr-o incompletă cunoștință a limbii franceze. Căci nu este totuna a vorbi și a ceti o limbă străină, în partea ei materială, cu a simți în această limbă, a zbura pe atmosfera ei intimă, unde se cunosc toate vînturile și toate coturile.

Vom lua, prin urmare, *limba italiană, limba franceză* și *limba română*, ca unele ce au mai multă afinitate între ele și pot fi mai ușor înțelese.

LEOPARDI

XIV. Alla luna

O graziosa luna, io mi rammento
che, or volge l'anno, sovra questo colle
io venia pien d'angoscia a rimirarti:
e tu pendevi allor su quella selva
siccome or fai, che tutta la rischiari.
Ma nebuloso e tremulo dal pianto
che mi sorgea sul ciglio, alle mie luci
il tuo volto apparia, che travagliosa
era mia vita: ed è, né cangia stile,
o mia diletta luna. E pur mi giova
la ricordanza, e il noverar l'etate
del mio dolore. Oh come grato occorre
nel tempo giovanil, quando ancor lungo
la speme e breve ha la memoria il corso,
il rimembrar delle passate cose,
ancor che triste, e che l'affanno duri!

Iată acum traducerea franceză (F. A. Aulard):

„O gracieuse lune, je me souviens qu'il y a un an, je venais sur cette colline te regarder, plein d'angoisse: et tu te suspendais alors, comme tu fais maintenant, sur cette colline, que tu éclaires tout entière. Mais, nuageux et tremblant des larmes qui baignaient mes cils, apparaissait ton visage à mes yeux: car douloureuse était ma vie, et elle l'est encore et n'a pas changé, ô ma lune chérie. Et cependant j'aime à me souvenir et à calculer l'âge de ma douleur. Oh! comme il est doux, au temps de la jeunesse, quand la carrière de l'espérance est encore longue et celle de la mémoire encore courte, de se rappeler les choses passées, même tristes et même si le chagrin dure encore!"

Iată şi traducerea românească:

O, fermecătoare lună, eu îmi aduc aminte
Că acum un an veneam pe vîrful acestui deal,
Plin de nelinişte să te privesc îndelung:
Iar tu atîrnai atunci deasupra pădurii,
Precum atîrni şi-acuma, de-o luminezi toată.
Dar chipul tău limpede apărea ochilor mei
Înnorat şi tremurător de plînsul
Ce-mi izvora sub gene, că trudită
Era viaţa mea! şi e încă şi-acuma, nu se schimbă,
Dulcea mea lună. Şi, cu toate astea, îmi place
Să-mi aduc aminte şi să socotesc vîrsta
Durerii mele. O, cît este de plăcut,
În vremea tinereţei, cît e încă lung
Drumul speranţei şi scurt al memoriei,
A-ţi aminti despre trecutele lucruri,
Cu toate că sunt triste şi că durerea e vie.

Acum, recetească oricine textul italian, şi va vedea ce incomparabilă frumuseţe ascund cuvintele lui, cîtă sfîrşietoare durere se poate pune în 16 versuri. Simplicitatea sfioasă cu care înlătură orice comparaţie este de un efect enorm: o graziosa luna, io mi rammento che, or volge l'anno, sovra questo colle, *io venia pien d'angoscia a rimirarti*. Se simte turburarea sufletească cea mai mare.

Textul francez este absolut nul. *Rimirarti* însemnează *a privi îndelung, a contempla*. Dante zice, la începutul *Divinei Comedii*, despre pădurea groaznică în care se rătăcesc:

Cosi l'animo mio, che ancor fuggiva,
Si volse indietro *a rimirar* lo passo,
Che non lasciò giammai persona viva.

Şi textul francez şi cel român nu dau valoarea adevărată a cuvîntului *rischiari*. Înţelesul poetic al frazei *e tu pendevi allor su quella selva siccome or fai, che tutta la rischiari* este următorul: iar tu atîrnai atunci în înaltul văzduhului şi te legănai deasupra pădurii, precum atîrni şi te legeni şi acuma, inundîndu-o toată de lumină.

Cuvintele lui Leopardi par desfăcute de plumbul materiei zăcaşe.

Să luăm altă poezie:

XIII. La sera del dì di festa

Dolce e chiara è la notte e senza vento,
e queta sovra i tetti e in mezzo agli orti
posa la luna, e di lontan rivela
serena ogni montagna. O donna mia,
già tace ogni sentiero, e pei balconi
rara traluce la notturna lampa:
tu dormi, che t'accolse agevol sonno
nelle tue chete stanze; e non ti morde
cura nessuna; e già non sai né pensi
quanta piaga * m'apristi in mezzo al petto.
Tu dormi: io questo ciel, che sì benigno
appare in vista, a salutar m'affaccio,
e l'antica natura onnipossente,
che mi fece all'affanno. A te la speme
nego, mi disse, anche la speme; e d'altro
non brillin gli occhi tuoi se non di pianto.
Questo dì fu solenne: or da' trastulli
prendi riposo; e forse ti rimembra
in sogno a quanti oggi piacesti, e quanti
piacquero a te: non io, non già ch'io speri,
al pensier ti ricorro. Intanto io chieggo
quanto a viver mi resti, e qui per terra
mi getto, e grido, e fremo. Oh giorni orrendi
in così verde etate! Ahi, per la via
odo non lunge il solitario canto
dell'artigian, che riede a tarda notte,
dopo i sollazzi, al suo povero ostello;
e fieramente mi si stringe il core,
a pensar come tutto al mondo passa
e quasi orma non lascia. Ecco è fuggito
il dì festivo, ed al festivo il giorno
volgar succede, e se ne porta il tempo
ogni umano accidente. Or dov'è il suono
di que' popoli antichi? or dov'è il grido

* În ediţiunea Stiavelli (1888, Roma) se găseşte cuvîntul *gioia;* în ediţiunile Ranieri (1880, Firenze) şi Capellina (1852, Torino), cuvîntul *piaga* (n. D.Z.).

de' nostri avi famosi, e il grande impero
di quella Roma, e l'armi, e il fragorio
che n'andò per la terra e l'oceano?
Tutto è pace e silenzio, e tutto posa
il mondo, e più di lor non si ragiona.
Nella mia prima età, quando s'aspetta
bramosamente il dì festivo, or poscia
ch'egli era spento, io doloroso, in veglia,
premea le piume; ed alla tarda notte
un canto che s'udia per li sentieri
lontanando morire a poco a poco,
già similmente mi stringeva il core.

Iată traducerea franceză:

„Douce et claire est la nuit, et sans vent, et tranquille sur les toîts et au milieu des jardins se pose la lune, et elle éclaire au loin toutes les montagnes de sa lueur sereine. O, ma dame, déjà se tait chaque sentier, et aux balcons brillent de rares lampes nocturnes. Tu dors: un songe léger t'a saisie dans ta chambre paisible et aucun souci ne te mord; et tu ne sais plus ni ne penses quelle blessure tu m'as ouverte milieu du coeur. Tu dors: moi, je me présente pour saluer ce ciel, dont la vue paraît si clémente, et l'antique nature toute puissante qui me fit pour la douleur. Je te refuse l'espérance, me dit-elle, même l'espérance, et tes yeux ne brilleront que de larmes. C'était fête aujourd'hui: tu te reposes des amusements et peut-être te souviens-tu en rêve de tous ceux à qui tu as plu aujourd'hui et de tous ceux qui t'ont plu: moi, je ne l'espère pas, non, je ne reviens pas à ta pensée. Cependant je demande combien il me reste à vivre et je me jette sur la terre, et je cris, et je frémis. O, jours horribles en un âge aussi vert! Hélas, non loin, dans la rue, j'entends le chant solitaire de l'artisan qui revient sur le tard, après les récréations, à son pauvre logis, et cruellement mon coeur se serre en songeant comme tout passe au monde, passe sans laisser presque de trace. Voilà que s'est enfui le jour de fête, et au jour defête le jour vulgaire succède, et le temps emporte tout évènement humain. Où est maintenant le bruit de ces peuples antiques? Où est le cri de nos ancêtres fameux et le grand empire de cette Rome, avec ces armes et ce fracas qui remplit la terre et l'océan? Tout est paix et silence et tout repose au monde et on ne parle plus d'eux. A mon premier âge, à l'âge où on attend avec impatience

le jour de fête, quand ce jour était passé, dans ma veille douloureuse, je pressais mon lit, et, bien tard, dans la nuit, un chant, qu'on entendait par les sentiers mourir peu à peu en s'éloignant, me serrait déjà le coeur de la même façon."*

Iată și traducerea românească:

Dulce și limpede e noaptea și fără vînt
Și liniștită se odihnește luna peste acoperișuri
Și prin grădini, și de departe arată ochiului
Munții senini. O, draga mea,
Tăcerea a cuprins drumurile, și prin balcoane
Rar se ivește lumina lămpii de noapte: **
Tu dormi; eu ies să mă-nchin înaintea acestui cer
Ce apare atît de blînd, și înaintea atotputernicei naturi
Ce m-a deprins cu durerea. Ție îți neg speranța,
Îmi zise — chiar speranța! și să nu strălucească
Ochii tăi de nimic alta decît de plîns.
Această zi fu mare: acum odihnește-te
Pe umbra petrecerilor; poate-ți vei aminti,
În vis, la cîți azi ai plăcut, și cîți
Ți-au plăcut ție; eu nu, nu sper
Să apar în minte-ți. Mă întreb numai
Cît am încă de trăit, și cad la pămînt,
Și strig, și mă cutremur. O, groaznice zile
În așa de tînără vîrstă! Vai, și nu departe,
În cale, aud cîntecul singuratec
Al muncitorului ce se întoarce noaptea, tîrziu,
După petreceri, la sărmana-i locuință;
Și crud mi se strînge inima
Gîndindu-mă că totul în lume trece
Și aproape nu lasă urmă. Iată, s-a dus

* Traducerea aceasta, de același domn Aulard, profesor la Facultatea de litere din Poitiers, este bizară. S-ar zice că traducătorul nu știe bine italienește cînd traduce *l'antica natura onnipossente, che mi fece all affanno* cu „l'antique nature toute puissante qui me fit *pour* la douleur", pe cînd în realitate trebuia să zică *à la douleur* adică *m-a deprins cu durerea,* iar nu *m-a făcut pentru durere.* Tot asemeni, *questo dì fu solenne* înseamnează *ce jour fut mémorable,* iar nu *c'était fête aujourd'hui;* de asemeni, *non io, non già ch'io speri, al pensier ti ricorro* nu înseamnează *moi je ne l'espère pas, non je ne reviens pas a ta pensée,* ci *je n'ai pas l'espoir que ce soit moi qui te revienne à la pensée;* și iarăși, *e qui per terra mi getto* nu înseamnează *et je me jette sur la terre,* ci *je me jette par terre* etc., etc. Cu toate astea, d-l Aulard este un cunoscător serios al lui Leopardi, deși în 1880 nu se publicase cele 7 volume *del Zibaldone,* tipărite în parte sub îngrijirea lui Carducci (n.D.Z.).

** Exact: *și pe la ferestre rar se mai vede cîte o slabă lumină;* adică e *tîrziu. Tralucere* înseamnează ***a lumina adumbrit*** (n. D.Z.).

Ziua de sărbătoare, și sărbătorii urmează
Ziua obicinuită, și timpul ia cu sine
Orice întîmplare omenească. Unde mai e acum răsunetul
Anticelor popoare? unde e strigătul
Străluciților noștri străbuni? și marele imperiu
Al măreței Rome, și armele, și zgomotul
Ce umplu lumea și oceanul?
Totul e pace și tăcere, și totul odihnește
În lume, și mai mult de dînșii nu se vorbește.
În copilăria mea, cînd se aștepta
Cu nerăbdare ziua de sărbătoare, ori mai pe urmă,
După ce trecuse, eu, îndurerat, veghind,
Plîngeam în perne; și dacă noaptea, tîrziu,
Se auzea un cîntec pe drumuri,
Îndepărtîndu-se și murind încetul cu încetul,
Ca și acum mi se strîngea inima.

Este, în adevăr, o jale ce cuprinde toate sufletele. Puterea străbătătoare a acestei poezii nu stă în sensibilizarea imaginilor, căci s-ar putea zice că nici nu are imagini, în înțeles poetic; ea stă într-o exasperare sufletească a lui Leopardi, de pură origine intelectuală, și mai cu seamă într-o infinită superioritate de elocuțiune, pe care o dă deprinderea zilnică cu abstracțiunile.

Cînd Leopardi vorbește lunii, în incomparabila poezie *Canto notturno di un pastore errante dell' Asia*, astfel:

. . . .
Intatta luna, tale
è lo stato mortale.
Ma tu mortal non sei,
e forse del mio dir poco ti cale

Pur tu, soligna, eterna peregrina,
che sì pensosa sei, tu forse intendi,
questo viver terreno,
il patir nostro, il sospirar, che sia;
che sia questo morir, questo supremo
scolorar del sembiante,
e perir dalla terra, e venir meno
ad ogni usata, amante compagnia.
E tu certo comprendi
il perché delle cose, e vedi il frutto
del mattin, della sera,
del tacito, infinito andar del tempo,

cînd astfel vorbește lunii Leopardi, noi înțelegem deodată că nu vorbește un poet de mizeriile sale personale, ci un judecător se scoală dintre oameni și, luînd de martor pe acea *solinga, eterna peregrina,* cheamă la răspundere natura, care ne-a născut pentru a suferi și a muri, și fiindcă natura nu răspunde, el nu mai are nici o putere, se plînge lunii, ca unei surori:

Și totuși, tu, singurateco, pururi călătoareo,
Ce atît de gînditoare ești, tu poate înțelegi
Ce este viața asta pămîntească,
Ce este a suferi și a suspina;
Ce este acest a muri, această din urmă
Ofilire a chipului...
Și tu desigur pricepi
Izvodul dintîi al lumii, și vezi roada
Ce o dă dimineața, și seara,
Și tăcuta, nesfîrșita curgere a vremii.[9]

★

Rudă de aproape cu acest mare poet este Eminescu nostru. Nici unul, nici altul nu au sisteme filozofice, dar și unul și altul se hrănesc de la același izvor: *nefericirea.* La Leopardi ea se cheamă *l'infelicità;* la Eminescu s-ar putea chema *nemîngîierea.* Amîndoi trec dincolo de Schopenhauer, cel dintîi pentru că la 1819, cînd a scris *La sera del dì di festa,* materialmente nu putea cunoaște teoria *lumii considerată ca voință și ca reprezentațiune;* cel de-al doilea, pentru că poezia sa are o structură organică atît de personală, încît ea nu poate fi, cu nici un preț, reflexul unei alte personalități, și cu atît mai puțin al unui sistem rece de filozofie. Amîndoi trec dincolo de Kant și de Platon, pentru a ajunge pînă la Çîkyamuni [10] și dincolo de acesta, pentru a atinge vastele depărtări ale sufletului omenesc. Nu spune oare Leopardi că niciodată nu s-a simțit mai aproape de lacrămi decît atunci cînd s-a simțit aproape de a iubi? Și cîți oameni nu pot zice același lucru!...

Scopul nostru nu este însă de a face un paralelism între pesimismul lui Leopardi și al lui Eminescu, ci de a vedea la amîndoi înrîurirea metafizicei asupra elocuțiunii poetice.

Prima asemănare izbitoare este farmecul pe care-l are, pentru amîndoi, luna și accentele patetice ce găsesc, și unul și altul, cînd vorbesc cu dînsa.*

Oricare ar fi cosmogonia fiecăruia din noi, luna nu lasă pe nimeni nepăsător: la unii mirare, la alții teamă și nedomirire, la alții, iar, nevoie de destăinuire — luna devine prietena tuturor. Ca tot ce e depărtat și necunoscut, ca tot *ce pare* a împărtăși soarta noastră pămîntească, ea ne atrage și ne inspiră, ca o muză universală; și s-ar putea zice că nu e om care, în gînd sau în glas mare, în proză sau versuri, să nu se fi adresat ei cu vreo plîngere. Pentru poeți este o *piatră de încercare,* în acest înțeles că pe cei mediocri îi cufundă, iar pe cei de talent îi ridică pînă la dînsa.

Dar, mai cu seamă, interesant este a vedea întinderea înțelesurilor ce găsesc în lexicul lor poeții abstractivi — spre deosebire de cei senzoriali — cînd se adresează lunii:

Căci perdelele-ntr-o parte cînd le dai, și în odaie
Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,
Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate...

Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci
Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci;
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară
Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!

Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate,
Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!
Cîte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți
Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!

Iată lacul. Luna plină
Poleindu-l, îl străbate;
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate.

Înălțimele albastre
Pleacă zarea lor pe dealuri,
Arătînd privirii noastre
Stele-n ceruri, stele-n valuri.

---

* Ceea ce legitimează titlul *Lumină de lună,* adoptat de d-l I.Scurtu, pentru editarea poeziilor complete ale lui Eminescu (n. D.Z.).

E-un miros de tei în crînguri,
Dulce-i umbra de răchiți,
Și suntem atît de singuri
Și atît de fericiți!

Numai luna printre ceață
Varsă apelor văpaie,
Și te află strînsă-n brațe,
Dulce dragoste bălaie.

Dacă de la *Scrisoarea I* trecem la *Scrisoarea IV*, și de la aceasta la atîtea alte poezii, o să găsim luna cîntată, fie în nota lui Leopardi, cu smerenia cea mai adîncă, fie în nota sa personală, cu voluptatea muzicală a celor mai largi înțelesuri: *cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate,* sau *dulce dragoste bălaie,* sau *mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară și cîți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară.* În cele trei cuvinte: *dulce dragoste bălaie* este mai întîi un portret: o femeie înamorată, cu părul căzînd în bucle blonde, pe o haină străvezie, o vedenie din *Primăvara* [11] lui Botticelli; este apoi un roman; este, în fine, o dramă:

Și în farmecul vieți-mi
Nu știam că-i tot aceea
De te razimi de o umbră
Sau de crezi ce-a zis femeia.

Din deprinderea minții cu cercetarea abstracțiunilor răsare, atunci cînd ea trece în concret, o lume de imagini poetice de cea mai mare frumusețe, ușoară și elegantă:

Teiul vechi un ram întins-a,
Ea să poată să-l îndoaie,
Ramul tînăr vînt să-și deie
Și de brațe-n sus s-o ieie,
Iară florile să ploaie
Peste dînsa.

Se întreabă trist izvorul:
„Unde mi-i crăiasa oare?
Părul moale despletindu-și,
Fața-n apa mea privindu-și
Să m-atingă visătoare
Cu piciorul?"

Deodată vedem cu toţii cum se înfiripează scena încîntătoare a teiului ce-şi pleacă ramul pînă la *dînsa*; cum ramul îşi dă vînt şi o ia în sus de braţe, pe cînd florile plouă peste umerii ei. Ce sugestive expresii! cîtă sfială în eleganţa plastică a femeii, zburată în vînt de tei, sau a izvorului care îşi aduce aminte cînd îl atingea, *visătoare*, cu piciorul!...

Acesta este darul tuturor marilor poeţi — însă darul acesta, cercetat mai de aproape, izvorăşte din puterea sufletească a ponderaţiunii nemateriale. Toate cuvintele din strofa întîi cheamă imagini concrete: un tei, un ram, o fată tînără şi florile teiului. Ceea ce însă alcătuieşte poezia din cuvinte este puterea lăuntrică a relativităţii lor, adică un lucru nu numai abstract, dar transcendental.

Doi poeţi, plini de o putere nouă de evocaţiune, spun undeva*:

Painjeniş de raze e-ntins din stea în stea
Şi ca o plasă largă cuprinde universul,
În care sfera noastră, pe osia ei grea
Ca un painjen negru îşi cumpăneşte mersul.
Nu mişcă nicăirea şi nu se farm-o rază
Pe-ntinderea acestei reţele diafane,
Ca în aceeaşi vreme mii de meridiane
Să nu prindă de veste...
Şi crezi că nu vibrează
Şi-n noi undele-aceste
De-nştiinţări secrete
Şi că în fiecare din noi nu dormitează
Aceleaşi legi ce mişcă enormele planete?

Nu te înţeleg, o Hunar... *(zice Runa)*.
....
Nu vorbele aruncă luciri de pietre scumpe,
Ci-i dragostea din ele ce le aprinde focul.
Văzut-ai licuriciul, perechea cînd şi-o cheamă,
Cum scînteie în aer, ca să-i arate locul?
(zice Hunar).

Fireşte. Nu vorbele aruncă luciri de pietre scumpe, c puterea lăuntrică a relativităţii lor. *O femeie visătoare* este o banalitate. Dar

Unde mi-i crăiasa oare
Să m-atingă visătoare
Cu piciorul?

* D-nii Iosif şi Anghel: *Legenda funigeilor* (n. D.Z.).

este o revelaţiune, în care cuvîntul *visătoare* şi-a mutat înţelesul în altă lume.

*

Acelaşi farmec pătrunzător îl găsim în unele bucăţi ale lui Odobescu. Lăsînd la o parte sugestiva descriere a Bărăganului şi mergînd mai adînc în *Pseudo-Chinegheticos*, întîlnim povestea Bisoceanului, atît de caldă, atît de plină de înţelesuri, încît nu ne putem împiedeca de a reproduce o parte dintr-însa.

„A doua zi, des-de-dimineaţă, feciorul de împărat, mai mult vesel decît duios, îşi luă ziua-bună de la Doamna, maică-sa, care se silea, sărmana, pe cît putea, ca să-şi stăpînească plînsul şi obida ce o-necau. Era vesel voinicelul, fiindcă în curţile palatului îl aşteptau ca să-l însoţească în cale o sumă de

boieri mari ai oştilor,
puterea domniilor
şi groaza duşmanilor,
toţi călări şi înarmaţi
că săgeţi, cu buzdugane
şi la brîie cu arcane;
gata-a merge dupe soare,
să înceapă-o vînătoare
dupe urşi şi căprioare,
dupe păsări gălbioare,
ce sunt bune de mîncare
şi plăcute la cîntare.

Apucară înspre miazănoapte şi, trecînd pe Scărişoară, unde-i lesne cui scoboară, luară apa Buzăului în sus, tot cîntînd şi veselind. Răsunau dealurile şi văile şi apele rîului pe unde trecea mîndra ceată de voinici. Dar cînd sosiră la înfurcitura Bîscei, acolo unde se aşterne o poieniţă verde umbrită de plopi, de stejari şi de fagi, feciorul de împărat deodată îşi opri armăsarul în loc şi în gura mare strigă aşa către soţii săi: « Măi fraţi! vedeţi colo, drept în sus, muchea naltă şi pleşuvă a Penteleului; acolo am să mă duc, tot în fuga calului. Cine poate ţie-se dupe mine!» Şi dînd pinteni sprintenului său fugar, ca un fulger se repezi prin valea îngustă a pîrîului. Sub copita pintenogului, pietrele scăpărau, apele clocoteau, pulberea în sus se înălţa, cu norii s-amesteca, ş-apoi în jos iar cădea, vălceaua înnegura, şi pe voinic mi-l ascundea cu totul din vederile boierilor, cari rămăsese departe, departe, în urma lui.

Trecu el ca în zbor, cu fugarul spumegat, prin valea Rosilor, pe sub muchea Paltinului, pe la gura Teghii; sări ca un zmeu deasupra Curselor de Piatră; își zări ca prin vis chipul oglindit în apele cătrănite ale Ghenunei Dracului și, printre brazi, printre molifzi, printre afini și ienuperi, sui mlaca Cernatului pînă în vîrful muntelui. Zbura calul nebun cu coama și cu nara în vînt; iar călărețul, cu mințile răpite de mulțumire, sorbind, cu desfătare în piept, mirosul răcoros al brazilor și al florilor, dor că se simțea dus ca vîntul și ca gîndul peste stînci, peste verdeață, peste gol și iarbă creață.

Cînd fu la amiazul-mare, fugarul stătu locului și feciorul de împărat se trezi singur-singurel chiar deasupra Penteleului. Jur-împrejur, cît cuprindea ochiul, zări numai creste de munți, cari mai mari, cari mai mărunți. Dar mai presus de toți se ridica creștetul gol, de pe care el privea și vedea jos pămîntul cu verdețile, cufundîndu-se în toate părțile, iar sus cerul limpede și senin, scăldat numai în raze de lumină. Soarele dogorea drept dasupra, și, în arșița amiazului, pare că contenise orice adiere; nici o suflare nu se simțea, nici un sunet, nici o mișcare.

Sta mărmurit voinicul; nici că mai pomenise el așa tăcere, așa pustiu, așa mîndrețe! — cînd deodată, pe sub roata aurită a soarelui, se ivi o pasăre măreață, un vultur negru cu aripile falnic întinse. Degrab' puse voinicul mîna pe arc, îl încordă și gata era să răpească săgeata, cînd pe sus auzi vulturul croncănind în limba sa cea păsărească:

Împărate luminate,
nu-mi lua zilele toate;
ia-mi-le pe jumătate;
că-ți voi da eu nestemate,
chiar piatra zamfirului,
limpezimea cerului!

Feciorul de împărat destrună arcul, minunat de așa cuvinte; iar paserea, drept mulțămită că o iertase cu viață, lasă să-i pice din cioc, pe oblîncul șelei voinicelului, o piatră de zamfir mare și frumoasă, limpede și albastră, întocmai ca seninul cerului.

Din ceasul cînd căpătă această nestemată și o puse în sîn, nu mai rămase pasăre pe cer care să nu fie robită la voința lui. Pentru dînsul, toate zburătoarele: mîndri păunași, sălbăticoși cocori, bufnițe cobitoare, șoimi dîrji, găinușe moțate, dumbrăvence cu aripi verzi, pupăze cu creste bălțate, grauri pestriți, sitari, dropii și ierunci, toate picau

ca fermecate cînd ieșea el la vînătoare; iar de se preumbla numai prin codri și prin livezi, mierlile și privighetorile, pitulicele și sticleții, presurele și sfranciocii, pietroșeii și sfredelușii, botgroșii și scatiii, țoii, țintezoii și pițigoii, toți îl întîmpinau peste tot locul cu dulcile lor cîntări; cucul îi vestea la tot ceasul mulți ani cu noroc, și prigorii cu pene albastre îl însoțeau pretutindeni, chiuind și zburînd vesel dasupra capului său."

Proza aceasta singuratică, atît de sclipitoare, atît de ritmică, încît se preface de la sine în vers, și-a găsit, la unii scriitori tineri, menirea ei adevărată: de a avea romanul și novela descriptivă.

Cu d-l Mehedinți în novela *Buruiană*, cu d-l Sadoveanu în *Iezerul*, cu d-l Sandu-Aldea în *Murgul*, cu noul scriitor macedonean Beza[12] în schițele sale din munții Macedoniei, cu Dragoslav în *Boierul Vîntu*, limba românească se ridică la structura nepieritoare a unui început de clasicitate, la care o pregăteau scriitorii generației precedente, d-nii Gane, Caragiale, Vlahuță Delavrancea, Brătescu-Voinești, înaintea cărora, Odobescu, venind de sus, Creangă, venind de jos, și-au dat mîna de prieteni.

*

Dacă acum vom trece de la Eminescu la alți poeți ai noștri, moderni și cunoscuți, mai toți oameni de talent și unii chiar de mare talent, ca d-l Coșbuc, vom vedea deosebirea ce este între un poet abstractiv și un poet senzorial.

Cea dintîi poezie din *Balade și idile* vorbește de farmecul unei nopți de vară, în care, firește, răsare și luna:

Iat-o! Plină, despre munte,
Iese luna din brădet
Și se naltă-ncet-încet,
Gînditoare, ca o frunte
de poet.
Ca un glas domol de clopot
Sună codrii mari de brad;
Ritmic valurile cad,
Cum se zbate-n dulce ropot
Apa-n vad.
Dintr-un timp și vîntul tace;
Satul doarme ca-n mormînt —
Totu-i plin de duhul sfînt:
Liniște-n văzduh și pace
Pe pămînt.

Evident, acesta este un poet. Comparațiile sunt bune, versul are euritmie personală, imaginile sunt plastice. Dar o strîmtoare în spațiu, parcă provocată de îngustimea orizontului, împiedecă orice avînt. Cetitorul nu se găsește în starea de sclipire sufletească scumpă lui Platon, care ajută *generarea în frumos*, în acea beatitudine a intelectului în care idealul devine tangibil. Luna ce se înalță, *gînditoare, ca o frunte de poet*, este o expresie plastică și frumoasă, dar e moartă. Cînd Eminescu zice:

Iată lacul. Luna plină,
Poleindu-l, îl străbate;
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate,

se umple gîndul de feerie, inima de neliniște, s-a întîmplat ceva... Luna *l-a străbătut*... iar el, *aprins* de-a ei lumină, *simte-a lui singurătate*.

Poate din nimic nu se înțelege mai ușor decît din această strofă deosebirea dintre *abstract* și *senzoriu* în poezie.

Și tot același lucru se poate zice de *Nunta Zamfirei:*

Din fundul lumii, mai din sus,
Și din Zorit și din Apus,
Din cît loc poți gîndind să bați,
Venit-au roiuri de-mpărați,
Cu stemă-n frunte și-mbrăcați,
Cum astăzi nu-s.

Sosit era bătrînul Grui,
Cu Sanda și Rusanda lui,
Și Ținteș, cel cu trainic rost,
Cu Lia lui sosit a fost,
Și Bardeș, cel cu adăpost
Prin munți sîlhui.

E un alai de cuvinte încîntător; e mai mult: o pînză pe care se mișcă atîta lume. Și pe urmă? Pe urmă nimic. Ca un spectator care iese de la o expoziție de tablouri, unde a văzut tot felul de priveliști țărănești, haine strălucitoare, soldați, animale, flori — Teniers [13] și Breughel [14] — dar nici o picătură cu adevărat mișcătoare, cetitorul închide cartea și nu se mai gîndește la Sanda și Rusanda lui.

Dar același om, cu atît de vii colori și, din nenorocire, cu atît de puțină emotivitate, are o singură poezie, la sfîrși-

tul volumului *Fire de tort*, care răscumpără pe toate celelalte și dovedește ce-ar putea să facă d-l Coșbuc, dacă maturitatea vieții l-ar pune pe calea simțirilor celor mari. Ea se numește *Ideal*. Deși în mare parte și aici tot pictură e, cu toate astea o ființă vie străbate totul cu suflul durerii omenești celei adevărate:

Iar Sfînta Vineri o privea
Cu milă. „Uite, zise ea,
Un veac de om tu așteptînd
Robită-ai fost de-un singur gînd
— De-ai fi știut tu, draga mea,
Acestea mai curînd!

El și-a uitat de ochii tăi!
De mult s-a-ntors pe alte căi,
Căci lui menire i s-a dat
— S-a-ntors de mult și s-a-nsurat;
Flăcăii lui au alți flăcăi:
E Negură-Împărat."

A fost un gemet întreit
Din totul inimii pornit
Și-apoi o liniște de veci.
„Din lumea asta într-alta treci
Și nici nu știi, tu, om trudit,
Ce-i lumea-n care pleci!"

Și Sfînta Vineri s-a plecat
Spre moartă-apoi, i-a sărutat
Închișii ochii. „Te depărtezi
Cu dragul gînd că ai să-l vezi!
Oh, omule, ești înșelat
În toate cîte crezi!"

*

Pe o treaptă mai jos stă d-l Goga.

O dată pentru totdeauna: nu am nimic personal cu nimeni. Sunt chiar mulțumit că pot constata o îndreptare fericită la acest om de talent, de cînd a ieșit din pîcla poporanistă și a văzut că pămîntul e rotund și are pe el catedrale.

Experiența vieții și propria d-sale intuițiune artistică îi vor dovedi că nu poate să trăiască mai departe într-o anumită lume, unde adevărurile și frumosul, urîtul și platitudinea

plutesc într-o lumină crepusculară, în care nu se știe cu siguranță unde sfîrșește frumosul și de unde începe urîtul.

Senzorialitatea d-lui Goga atingea, în trecut, culmile ridicolului, printr-un amestec de naivitate și de plasticitate excentrică:

De-o să mor la primăvară,
Să mă plîngeți, tu și mama,
Amîndouă să mă plîngeți
Și să vă cerniți năframa.

Foarte bine. Apoi:

Nimeni altul nu mai plîngă
Răposata voastră fală,
Și vă rog cu *îngroparea*
Nu vă faceți *cheltuială*...

Știu că va-ntrista tot satul
Lucrul ăst', că tare-i *jelnic;*
I-or cădea și popii Naie
Lacrămi multe-n molifteInic.

Voi să-i dați lui popa Naie
Liturghii o lună-ntreagă,
Că-i sărac și popa Naie
Și *n-are bucate, dragă.*[15]

Acest „și n-are bucate, dragă" ar putea să fie dedicat d-lui dr. Cantacuzino[16], a cărui nobilă preocupare de tot ce „n-are bucate" îl face — pe d-sa, om serios și învățat — să figureze pe coperta unei reviste ce apare la un popor nomad, de origine tartară, răspîndit în Turkestan și pe ambele maluri ale Uralului, la kirghizi.

Tot d-l Goga mai cîntă, de astă dată codrului:

Stăpîne codru, *crai bătrîn!,*
Mai *ții*-le tu minte, oare?...
La umbra unui fir de nalbă
Plîngea o floare de cicoare
Și-un firicel de izmă-creață
Se *săruta* atunci cu Oltul...
Atunci m-am dus în lume eu,
Feciorul lui Iosif preotul!

Și mai departe:

Bătrîne crai, cînd mi-am luat
De frunza ta *bunul rămas*
Era și tata... *Știi-l tu?*...
Și mama sta sfîrșită-n glas...
Și hîtrul dascălu Ilie,
Cel înțelept, glumeț și șchiop,
La vatră răzimat spunea
O pilduire din Isop...[17]

Cer iertare d-lui Goga. Simțiri atît de sfinte și de intime nu pot fi luate în rîs. Dar atunci ele n-ar trebui publicate, și în toate cazurile nu într-o formă atît de comică și de bizară, care rănește un sentiment pudic de estetică imanentă a fiecărui om.

Același autor scrie strofe admirabile, pline de întindere și înțelesuri *(În codru):*

Curat e duhul lumii tale,
Căci Dumnezeu cel sfînt și mare,
Sub bolta ta înrourată
Își ține mîndra sărbătoare.
Tu-l prăznuiești cu glas de clopot
Și cu răsunet de chimvale
Pe cel ce atîtea înțelesuri
Gătit-a strălucirii tale.

★

Pe treapta cea mai de jos stau prozatorii poporaniști. Lipsiți de nerv și de gust; fără naivitatea poporului; fără finețea oamenilor culți — ei desfășură kilometri de platitudine, cu o atît de stăruitoare inconștiență, încît și cei mai haini cetitori sunt dezarmați.

De la aceștia nu se pot cere preocupări de artă. Ei sunt doctrinari. Doctrinarii sunt sectari și toți sectarii sunt discursivi, prin urmare pierduți în lumea inferioară a demonstrațiunii.

Nenorocirea este că găsesc naivi cari să-i urmeze. Așa, de cîtva timp, un domn, I. Agârbiceanu, care se zice că e preot, umple lumea cu proza nuvelelor sale, poporaniste și amoroase.

Omul nu ar fi lipsit de talent, fiindcă, din cele 27 bucăți ce cuprinde volumul său *În întuneric,* cea din urmă, *Adieri,* e bună. Dar pentru a ajunge aci, trebuie să înghiți pe celelalte

26. Dumnezeule, ce plăsmuiri imposibile! ce fond sufletesc neadevărat şi, mai presus de toate, ce limbă!...

Fraţii noştri de peste munţi, cari au aşa de mari calităţi, au şi multe bube: au deosebirea în biserică; au lipsa de averi la elementul conducător; au un început de socialism, scandalos, revoltător şi nelogic, căci un popor sărac, care nu şi-a asigurat existenţa sa naţională, n-are pe ce temei să facă socialism [18]; dar, mai presus de toate, au limba.

Nici nu-şi închipuiesc ce mare neajuns este, pentru noi toţi, limba pe care o vorbesc!

Cînd un român cu oarecare cultură îşi aduce aminte de rolul pe care l-a jucat *limba* în regenerarea noastră naţională; cum ea a fost preocuparea de căpetenie a unor bărbaţi ca Samoil Micul, Şincai şi Petru Maior; cum, în fond, punctul de vedere istoric şi filologic al şcoalei de la Blaj este şi astăzi singurul acceptibil, ca program naţionalist — rămîne incremenit de deosebirea ce persistă şi astăzi între limba noastră şi cea de peste munţi.

O literatură ardelenească nu este astăzi cu putinţă pentru noi, cei din regat. Mai cu seamă nu e cu putinţă *romanul* şi *novela*. Ca să dovedim aceasta, ne-ar fi destul să reproducem bucăţi întregi din literatura d-lui Agârbiceanu, *Norocul lui Florea Drăgan, Luminiţa, Vîrvoara* şi, mai cu seamă, acea imposibilitate omenească numită *La o nuntă*, care, pentru revista din Turkestan, este o mare ghiduşie literară.

„Amîndoi însă rămaseră zăpăciţi, cînd se apropiară şi văzură pe Linuţa. C-o mînă-i sta pe genunchiul lui Nicodim, şi-l privea în ochi ca fermecată, ca dusă de pe lume.

— Îţi place cum cîntă Nicodim, tu fată?

— Place, tată.

— Da-mi pare că-ţi place şi de ceteraş — întrebă ginerele.

— De el îmi place şi mai tare. Şi vedeţi amîndoi că are de cine să-mi placă!

Şi fata învălui iar pe Nicodim în privirile ei calde.

— Ba să te dai tu dracului, să nu-mi faci tu o ruşine la casă, zise Mihail, întunecat deodată.

— Ce ruşine? zise fata, sculîndu-se şi mergînd la locul ei.

De-aici încolo Nicodim schimbă zicala de joc."

Evident, acestea sunt sunete româneşti, ba chiar şi unele vorbe sunt româneşti, dar limba nu-i românească. *C-o mînă-i sta pe genunchiul lui Nicodim;* îţi place cum cîntă, *tu fată;* *place,* tată; da-mi pare *că-ţi place şi de ceteraş; de el îmi place şi mai tare; ba să te dai tu dracului.* O asemenea limbă este gîndită de un cap de sas şi tradusă pe românie tot de el.

Cine ar crede că în anul mîntuirii 1911 ar mai fi nevoie să se reediteze articolul domnului Maiorescu din 1868, *Limba română în jurnalele din Austria?!*

Şi pe cît e limba de imposibilă, pe atît e de falş fondul sufletesc. Ionu Bodii şi Marina din *Comoara* nu există în lumea reală; Todorescu şi Virgile (cel cu cartea plină de parcuri) nu pot exista; *Părintele Vartolomei Bogdan* e o poznă.

Nu este aşa poporul român de peste munţi, cu fete neruşinate ce sar în gîtul flăcăilor, ca Marina şi Linuţa, sau cu bărbaţi innominabili, ca Gheorghe Suciu a Rarului, sau cu preoţi beţivi, ca părintele Vartolomei Bogdan, cărora enoriaşii le dau *eclijie,* cum se exprimă autorul, pe degeaba.

Este urgent ca o reacţiune să înceapă în Transilvania, pentru a aduce pe cărturari la calea adevărului. Din cele mai vechi şi mai grele timpuri, *limba* şi *sufletul curat* ne-au salvat, iar pentru timpurile viitoare tot *limba* trebuie să ne ajute. A vorbi unii cu alţii absolut identic este o datorie patriotică înainte de a fi literară. A rămînea curaţi la suflet, chiar fără literatură, este de o mie de ori mai bine decît a avea o literatură falsă, socialism şi răzvrătire împotriva conducătorilor.

Pilda cea mai bună de felul cum se cuvine să scrie fraţii noştri de peste hotare o dă d-l Beza, care, în novela sa *Gardana,* rămîne în atmosfera Macedoniei şi în sufletul oamenilor de acolo, dar vorbeşte în limba noastră de aici. D-sa nu are nimic dialectal.

★

Cînd d-l Maiorescu şi oamenii de gust ai *Convorbirilor* au impus generaţiei lor să se întoarcă la popor, au avut dreptate; dar ei au operat ca nişte medici cu un bolnav trimiţîndu-l la munte să se lecuiască: omul, însănătoşit, nu-şi poate petrece toată viaţa la o tîrlă; acum vrea să revină la oraş, vrea să lucreze, vrea să înveţe, vrea să gîndească.

Au oare renaşterea limbii şi a literaturii germane nu s-a urmat tot astfel? Herder a discreditat poezia zisă *de cabinet* şi a îndemnat lumea către cîntecele populare. Asta însă nu l-a împiedecat de a fi mintea cea mai cosmopolită, a cărui filozofie universală urmărea progresul neamului omenesc, iar poetica sa, structura unei limbi unitare, care, deşi germană, să poată exprima sentimente generale, comune tuturor oamenilor. Sub înrîurirea aceasta, a trecut Goethe de la

Goetz de Berlichingen la *Faust*. Herder i-a descoperit pe Shakespeare și poezia populară.

Dar nici unul din cei patru mari scriitori de la Weimar, nici Goethe, nici Schiller, nici Wieland,[19] nici Herder n-au rămas poporaniști și n-au fost poeți senzoriali. Sub impulsul lor, limba s-a fixat definitiv fugind de dialecte și dînd acea înaltă valoare abstractivă poeziei lirice a lui Goethe.

Limba grecească, ale cărei radicaluri au rămas, în curgerea timpului, aproape invariabile, pe cînd compusele lor s-au înmulțit la infinit, prin translațiunea înțelesului, a devenit instrumentul perfect al celor mai nobile abstracțiuni platoniciane numai după ce s-a filtrat prin capetele geniale ale celor puțini.

Limba latină a stăpînit lumea veacuri întregi, lumea veche, evul mediu și timpurile noastre, și a stăpînit-o numai cu virtuțile sale literare, deoarece latina rusticană s-a pierdut sau s-a transformat în limbi neolatine.

Limba italiană, victima regionalismului și a dialectelor, năzuiește către puritatea toscană, și de la Dante și Machiavelli, la Carducci și d'Annunzio, tot ce se scrie trainic e florentin.

Limba engleză, vorbită de atîtea milioane de oameni, a devenit graiul nobil al elocvenței, al istoriei și al poeziei, grație unității sale absolute, și orice tentativă de provincializare dă loc la caricatură. De aceea americanii nu au nici elocvență, nici poezie — dar au umorism.

Același lucru se petrece cu limba spaniolă. Republicele Americei-de-Sud, de îndată ce se constituiesc politicește, năzuiesc să vorbească limba elegantă a metropolei.

Dar nicăieri nu se pomenește despre alicneala poporanismului, care este o boală specific românească, precum sunt falimentele și pelagra.

Poporanismul produce fatalmente scriitori senzoriali și dialectali. Este evident că un om de talent se mișcă vioi numai în limba sa de acasă; dar este tot atît de evident că, dacă un asemenea scriitor are cît de puțin sentiment estetic, el va fugi de limba sa maternă, în exprimarea ideilor nobile. În primul caz, contributul său la fixarea și splendoarea limbii este nul, fiindcă nu este împărtășit; în al doilea caz, este nul, fiindcă nu are vioiciune și originalitate.

Regulă statornică: cu cît o limbă are mai multe dialecte, cu atît ea este mai tîrzie în dezvoltarea sa clasică.

Toată lumea cunoaște floarea delicată, albă, pe margini roze, ce crește în Europa centrală prin păduri: ea se numește în limba franceză *cyclamen*, în limba italiană *ciclàme*. În dialect milanez se numește *panpursit* (adică *pan porcesco*), fiindcă bulbul său este plăcut animalului poporanist cu același nume.

Și iarăși toată lumea cunoaște floarea poienilor și a crîngurilor, *primula*, *primevère*, pe românește *brîndușe*, iar dialectal *ciuboțica cucului*. Și ce nu poate fi comparat cu o *brîndușe?* Un copil, o femeie — chiar o femeie — orice-i tînăr și fraget. Dar cu *ciuboțica cucului?* Numai un poporanist e în stare să-și compare iubita cu o ciuboțică... a cucului sau a altcuiva. Tot cam așa e treaba cu *izma-creață, la menthe crépue*. Firește că poezia populară zice:

Frunză verde izmă-creață,
Mișcă badea din musteață
Și mă scoală dimineață.

Dar o zice cu rost și cu haz, iar nu pedestru și melancolic, ca un tratat de farmacopee. Ce este mai banal decît *ochii ca murele?* Cu toate astea, cînd Ion Bolocan, lăutarul Vrancei, cîntă:

Pentru ochi ca murele
Înconjor pădurile,
Leano, Leano,

cuvintele și-au schimbat valoarea, sunetele s-au urcat într-o notă de poezie nematerială, în care senzorialul „ochi ca murele" a fost covîrșit și idealizat de abstractivul „înconjor pădurile". Rima perfectă este o calitate de formă pe care mai niciodată nu o are poporanismul, căci, deși Ion Bolocan este un om din popor, acesta e unul, e poetul.

Și cîte alte asemenea stricătoare greșeli nu cuprind dialectele!...

Unii scriitori transilvăneni întrebuințează nu numai noțiuni substrantivale de dialect, ci și verbe greșite. Este curent la dînșii perfectul al 2-a în locul perfectului 1-iu, *„omul s-a dus"* în loc de *„omul se duse"*; imperativul categoric în locul imperativului subjonctival, *„bată-l Domnul"* în loc de *„să-l bată Dumnezeu"*, forme ca aceste: *mai ții-le tu minte oare*, în loc de *le mai ții tu minte*, și *știi-l tu* în loc de *îl știi*

tu, și *avere-ai* în loc de *ai avea*. Tot la dînșii găsim versuri ca acestea:

Norodul a cuprins podmolul
Lîngă frăgarul din uliță,

cu alte cuvinte, o limbă necunoscută nouă, românilor din regat. Apoi inversiuni imposibile, ca *mi-am luat de frunza tabunul rămas*; accente căzute de pe silaba tonică, precum *preòtul* în loc de românescul *prèotul*, *ulìță* în loc de *ùliță*, *isòn* în loc de *ìson*, etc., etc., apoi formațiuni greșite precum *tăicios* în loc *tăios*, *pușcături* în loc de *împușcături*, diminutivul *călicică* (de la *cale*), care e ridicol, *neînfricat* (fără frică), grozavul *pieloasă* pentru *alunecoasă* („fata apucà — în loc de apucă — pe-o cărărușe pieloasă, umedă", Agârbiceanu, *Comoara*), *diresease* în loc de *dresese*. Nu mai vorbim de lexicul acestei limbi românești: *bruș*, *luger*, *tîrgașuri*, *a îmblăti*, *vîj bătrîn*, *vohod*, *căseni*, *a zmînci*, *seină*, *ghioldind*, *corobețe*, *a oblicì*, *trideț*, *rachia* (în loc de *rachiu*), *ecléjie*, *păscălitor*, *ceteraș* etc., etc. Cuvintele dialectale nu îmbogățesc limba; ele o încurcă.

Noi vedem cu părere de rău o asemenea literatură, iar Academia al cărui cel dintîi scop trebuie să fie unitatea limbii românești de peste tot, nu poate să o tolereze. În serviciul literaturii, Academia nu poate să facă altceva decît să vegheze la păstrarea limbii și la înălțarea artei în sfera senină a clasicismului, fără să uite că arta este fundamental inutilă, în înțeles economic, și că ea poate cel mult să ridice pe oameni în lumea contemplațiunii, în care găsesc mîngîiere.

Poporanismul, a cărui definiție este *substituirea personalității colective de jos anatomiei individuale de sus*, cere ca scriitorul să adopteze forma sa strîmtă, orizontul său mărginit; cere o sensibilizare eternă a lumii, îndepărtare de la formele abstracte și aprioristice ale cugetării. El este dușmanul clasicismului.

Cu toate astea, cei mai mari scriitori ai omenirii, în materie de estetică, pun frumosul în inima clasicismului, după cum astronomia ptolemaică punea pămîntul în centrul universului.

Căci dacă oamenii se deosebesc, nu atît după cantitatea noțiunilor dobîndite, cît după calitatea creierilor, în care sentimentul estetic este înnăscut, numai acele capete vor fi capabile să dezgărdineze, din noianul nimicurilor, un ideal de frumusețe cari vor fi fost preocupate pururea de căutarea lui.

Frumosul este singurul adevăr necesar, după cum este și cea mai înaltă formă a moralității. Întruchiparea lui însă este legată de un principiu de autonomie individuală, care nu admite concesiuni mulțimii sau inspirații de la ea.

1911

[CĂRŢI DE FRANCEZĂ]

Cărţile d-lui profesor Léautey, [1] prezentate la premiul Asociaţiunii craiovene pentru dezvoltarea învăţămîntului public, alcătuiesc un tot organic, căruia s-ar cuveni cea mai aproape luare-aminte, dacă o chestiune prealabilă nu s-ar înfăţişa de la sine, şi anume: pentru noi, românii, dezvoltarea învăţămîntului public urmează să îmbrăţişeze şi metodele de învăţămînt ale limbilor străine? Sau deocamdată e vorba de limba noastră? Evident că a avea la îndemînă cea mai bună metodă de a învăţa pe un român limba franceză e foarte important; dar a avea metoda de a-l învăţa propria sa limbă e şi mai important.

Căci, de la început, trebuie să nu uităm că lucrările pedagogice în fiecare ramură a învăţămîntului sunt atît de înaintate în ţările străine, încît un *Curs de limba franceză*, bunăoară, e mult mai uşor de întocmit decît e un *Curs de limba română*; o *Carte de cetire* românească e lucrul cel mai delicat de alcătuit — pe cîtă vreme *Les écrivains francais du XVII-e siècle* sunt cunoscuţi, aşezaţi, catalogaţi de nenumărate crestomaţii franceze.

Socotesc dar că o chestiune de interpretare de program trebuie să fie rezolvată mai întîi: cînd avem lucrări ca ale d-lor Densusianu, Candrea [2] etc., şi ale d-lor Suchianu [3] şi Stroescu [4], relative la limba şi literatura românească, sau lucrări ca *Zoologia* şi mai cu seamă *Botanica* d-lor Kiriţescu [5]—Bâznoşeanu, în cari compilaţiunea rămîne pe planul al 2-lea, iar nomenclatura în stilul românesc ia locul întîi — atunci nu putem intra în cercetarea unei lucrări didactice în limbi străine (chiar cînd aceste limbi sunt obligatorii în

şcoalele noastre) decît după ce vom fi îmbogăţit literatura didactică a limbii noastre cu toate manualele de cari are nevoie.

Acelaşi lucru despre lucrarea d-lor Teodoru şi Candrea, *Cours de langue française.*

1911

RADU D. ROSETTI: „LA CAPĂTUL PĂMÎNTULUI"
Note de călătorie

Nimic mai greu decît de a spune unui om de talent că drumul la Capul Nord nu duce totdeauna spre glorie, sau că duce mai tîrziu, cînd sufletul scoate, din adîncurile unei amintiri de artist, emotivitatea ce astăzi îi lipsește.

Lucrarea *La capătul pămîntului* este un șir de impresiuni de călătorie ale unei persoane ce se duce vara la aer curat. Scrise într-o limbă curgătoare, aceste impresii se cetesc, de la început pînă la sfîrșit, fără a lăsa nici o emoție, nici plăcere, nici durere, cum trec ceasurile unei femei care coase sau ale unei vrăbii ce zboară. Se pare că așa se cuvine să se scrie astăzi impresiile de călătorie.

Din punctul nostru de vedere, personalitatea artistului trebuie totuși să apară în ceva, fie în aprinderea lumii sale lăuntrice, fie în răceala ironică a umorismului concentrat. Ceva din această ultimă notă se găsește în lucrarea d-lui Rosetti[1], dar atît de bine ascunsă, încît, evident, autorul nu o mărturisește.

Defectul lucrării este acesta: lipsa de personalitate; calitatea sa: limba — o limbă vie și sănătoasă, cu care s-ar putea face lucruri mari.

Dacă Premiul Năsturel este divizibil, propun să se ia în considerație calitățile limbii și să se acorde o parte a premiului lucrării d-lui Rosetti — cu atît mai mult cu cît celelalte opere, afară de *Dicționarul* d-lui dr. Bianu [2] (care este o lucrare de compilațiune), nu fac nici atît.

Adaog că dacă premiul nu este divizibil, propun să se acorde în întregime lucrării d-lui Rosetti, care este totuși cea mai bună din cele prezentate.

1911

[O SCRISOARE CĂTRE REDACȚIA „ROMÂNULUI"]

Domnule Director,

Am primit zilele astea, prin poștă, două numere din *Gazeta Transilvaniei*[1], în cari se vorbea, cu amărăciune, de comunicarea făcută de mine în Academie, cu titlul *Metafizica cuvintelor și estetica literară*. Nu știu cine s-a gîndit a-mi trimite ziarul de peste munți. Afară de *Românul*,[2] la care m-am abonat din disciplină de spirit, ca unul ce reprezintă Comitetul național, nu citesc nici o foaie din cele ce se publică în Transilvania. Am văzut, acum doi ani, cît de rău înțeleg ele solidaritatea națională și cît de bine se servesc de insinuări și calomnii.

Mărturisesc că tonul articolelor de astăzi din *Gazeta Transilvaniei* m-a mișcat, și țin să asigur pe autorul lor că se înșală cu totul asupra mea cînd mă crede că sunt dușman al poporului și mai cu seamă al poporului român de peste munți. Se înșală amar. Se înșală asupra simțimîntelor mele de bărbat; se înșală asupra aspirațiunelor mele de român; se înșală asupra credințelor mele de scriitor.

Vă trimit, prin pachet aparte, două lucrări ale mele, *Îndreptări* și *Lydda*. Vă rog să le citiți. Veți vedea, în cea dintîi, toată dragostea mea pentru pămîntul și pentru țăranii Ardealului. Veți pricepe stima ce am pentru clasele sale conducătoare cînd veți constata că am ales o fată de preot transilvănean pentru a îndrepta stricăciunea unor clase femeiești de la noi.[3]

Protestez împotriva unor insinuări atît de nedemne.
Aş fi dorit să scriu mai lung şi să motivez scrisoarea mea.
Văd însă că-mi pierd vremea.
Vă rog să primiţi salutările mele cordiale,

Duiliu Zamfirescu

Odobeşti, iunie 1911

PILDE BUNE

Scenele petrecute în dieta Bucovinei, între fraţii noştri români, pun din nou în discuţiune „ruptura" pe faţă din Transilvania şi îngrijesc pe mulţi bărbaţi serioşi din regat.

Ce este?

Noi nu putem admite, în principiu, ca un popor serios, care îşi vede viaţa sa însăşi primejduită, să nu simţă nevoia de a se strînge, a se organiza, a-şi alege şefi, a-şi impune *o ascultare oarbă* către ei, cînd prevederea socială cea mai elementară îl mînă către aceasta.

Noi, cei din regat, nu putem admite dihonia intrată în rîndurile românilor de peste hotare. Şi la noi sunt lupte, adeseori sălbatece, lupte de partid, lupte electorale, lupte economice, chiar lupte bisericeşti. Cu toate astea, ele nu pun niciodată în pericol existenţa noastră naţională, sau, cînd o pun, ca în 1907 răscoalele ţărăneşti, *simţul de conservare* al ţării se ridică mai presus de toate, şi toate partidele, reunite, înving primejdia.[1]

Şi nu trebuie uitat că noi, cei din regat, trăim într-o ţară liberă, cu o constituţie largă cît un anteriu, cu biserică autocefală, cu o bogăţie de pămînt extraordinară (ceea ce ne îndeamnă la risipă şi la viţii).

Totuşi, de la 1859 pînă astăzi, ţara aceasta a dat dovezi strălucite de *patriotism colectiv*, în care clasele conducătoare nu au mai fost dezbinate de interese contrarii, ci reunite de idealul comun al conservării patriei.

Lăsînd la o parte priveliştea înălţătoare de la 1859, cînd toţii românii, dar mai cu seamă boierii, au avut puterea de a se lăpăda de interesele lor meschine, spre a făuri un stat unitar, de atunci încoace viaţa noastră politică nu este altceva

decît o luptă continuă pentru a aplica principiile Divanului ad-hoc, adaptîndu-le la trebuințele moderne ale traiului.

De la Unire pînă astăzi, trei împrejurări au venit să amenințe pacea și chiar existența noastră națională:

I. După admirabilul război din 1877, Congresul din Berlin a hotărît retrocesiunea Basarabiei. Era o formidabilă lovitură pentru noi, dar era o lovitură prevăzută de oamenii noștri politici. Pentru a înlătura scandalul unei protestări în ședința plenară a Congresului, Rusia era dispusă se ne acorde *orce*. Acest *orce* însemna pentru noi *foarte mult*, din punct de vedere economic și strategic. Ei bine! Nu s-a găsit un om, un singur om, din 6 milioane de români, care să facă acest mare serviciu țării sale, de a-și pune iscălitura pe un tractat de retrocesiune, primind în schimb vaste teritorii în altă parte. Tot ce aveam noi atunci mai superior, ca valoare de oameni, stau zbîrliți sau protestau, Brătianu și Kogălniceanu!...

Cel dintîi făcea atunci războiul; cel de-al doilea făcuse lovituri de stat, împroprietărise țărani, secularizase mînăstiri. Prin urmare, aceștia nu erau oameni să se teamă de nimeni și de nimic, nici chiar de judecata istoriei, deoarece ei știau că un tractat trăiește de la o lovitură de sabie pînă la o nouă lovitură de sabie, de la Sebastopol pînă la Plevna, și deci de la Plevna pînă la ... Cu toate astea, și Brătianu, și Kogălniceanu preferau *să li se taie mînile*, decît să iscălească un tractat de cesiune teritorială. Această încăpățînare nepolitică are o valoare etică enormă!

II. În anul 1891 era la ordinea zilei căsătoria moștenitorului tronului. Se formase un curent sentimental pentru a alege pe viitoarea regină în țară. O explozie de indignare produse această știre în toți oamenii noștri politici. Era bine sau era rău — e altă chestie.[2] Era nelogic. Era mai cu seamă o atingere adusă unuia din punctele Divanului ad-hoc, *dinastie străină luată din una din casele domnitoare ale Europei*.

III. În anul 1907, mîna [...] unor incendiari ducea focul din sat în sat, de la o margină a țării la alta. E zădarnic să căutăm cauzele și răspunderile. Efectele au fost admirabile. Mă găseam atunci, din întîmplare, în poziție de a vedea lucrurile de aproape.

Guvernul care se ducea făcea toate înlesnirile guvernului ce venea. Strînși împrejurul tronului, oamenii noștri politici uitau patimile de partid, spre a salva țara. Erau temeri că soldații, mai cu seamă rezerviștii, se vor uni cu răsculații. În patru zile, generalul Averescu a încorporat rezervele, a

mișcat trupele în așa chip încît era stăpîn pe situație. Această dureroasă împrejurare a dat țării credință în armata sa, în ofițerii destoinici, în soldații ascultători, cari, porniți de la plug, de lîngă cei răzvrătiți, redeveneau deodată unealta siguranței statului. Mi-aduc aminte că se vorbea atunci de două corpuri de armată străine ce stau gata să treacă frontiera noastră de vest. [...]

Iată trei împrejurări memorabile în istoria țării aceșteia.

Și să nu se uite că această țară e *liberă*, e bogată, merge tumultuariu către împlinirea unei meniri mărețe, iar în mersul ei, după cum o luminează soarele, o bat și furtunile.

★

Iar domniile-voastre, cari trăiți sub amenințarea perpetuă a însăși existenței naționale; cari vă vedeți limba primejduită, biserica dezorganizată, școlile nimicite; cari simțiți dușmănia în aer — domniile-voastre găsiți de cuviință să vă jucați de-a partidele politice, vă dezbinați, vă împărțiți în grupuri și bisericuțe.

Eu știu multe de toate. Unul din fruntașii domniilor-voastre, care mă cunoaște de mult, înțelege ce vreau să zic.[3]

Dacă, de la pasivitate, care era o nenorocire, ați trecut la viața politică activă, trebuia să știți ce vă așteaptă: necazuri și griji, amenzi și închisoare. E dureros că e așa, dar asta e. Cine nu are puterea sufletească să îndure persecuțiile și neaverea, să poftească la noi în regat; aici sunt funcții și cafenele.

Dar locul de onoare este acolo. Locul acela îl ține cine poate. Îl ține acela ce nu se teme de închisoare; acela ce are sufletul disciplinat și nu se răscoală împotriva șefilor; acela care nu jertfește măririlor și bunului trai hotărîrea de a suferi pentru păstrarea neamului.

Locul de onoare e alături de bărbații de alcătuiesc „Comitetul național" al românilor de peste munți. În afară de acesta, noi, românii din regat, nu cunoaștem altă alcătuire politică.

Gruparea de la *Tribuna* trebuie neapărat să dispară, deoarece, ca formațiune politică, nu are nici o valoare, iar ca manifestare literară este *neonestă*. Cuvînt aspru, dar precis.

1911

„LUMINĂ NOUĂ"
Un articol explicativ al autorului

De două zile mă frămînt cu mintea, căutînd o tribună fără coloare politică, de la care să pot vorbi publicului într-o chestiune de estetică și literatură, care nu poate aștepta apariția „periodică", dar mai cu seamă „tîrzie", a revistelor noastre. Și m-am gîndit la *Minerva.*

E vorba de piesa mea *Lumină nouă,* ce se joacă la Teatrul Național. Mai toate ziarele s-au ocupat de dînsa, unele în bine, altele în rău; unele înțelegînd cîte ceva, altele neînțelegînd nimic, confundînd, mai toate, lucrarea în sine cu criteriile autorului, ba unele aducînd în discuție durerea vreunei răni nevindecate, durere ce întunecă vederea.

Cu alte cuvinte, lumea noastră românească, agitată, crudă și ceva cam meschină, dar permanent și iremediabil „personală".

Nota aceasta a *personalității,* amestecată în viața publică, în politică și literatură, este semnul inferiorității și al decrepitudinei. De boala asta au murit grecii cei vechi, iar în timpurile moderne de dînsa au murit polonii și tot de dînsa mor astăzi portughezii.

Printre ziarele ce s-au ocupat de piesa mea, trebuie să citez, în primul rînd, *Adevărul,* în care d-l Fagure [1] publică un articol serios și bine scris, deși defavorabil. Dar, ca un bun român ce este, și d-sa începe cu bănuiala și insinuările, afirmînd că atît d-l Negruzzi cît și eu am fost jucați pe scena Teatrului Național fiindcă unul este președinte, iar celălalt membru al Academiei Române și amîndoi membri în Comitetul teatral. Întru cît mă privește, aș putea să dovedesc că nu am făcut nici un pas ca să ajung la rezultatul de astăzi. Dar nu admit să se pună chestiunea astfel.

Teatrul Național, subvenționat, este o instituție de stat. Preocupările și țelul său sunt altele decît ale unui teatru particular. Pe cînd acesta poate stabili adulterul, în permanență, ca subiect de piese, sau se poate deda la o coreografie regretabilă cu dame îmbrăcate în iluziele pierdute de poeți, acela trebuie să rămînă serios, într-o notă de demnitate spirituală, preocupat de sufletul oamenilor de treabă, iar nu de al noctambulilor depravați. Teatrul Național trebuie să joace din cînd în cînd repertoriul clasic, trebuie mai cu seamă să-și alcătuiască un asemenea repertoriu, prin urmare e obligat să alerge după piesele originale românești.

Iată cum trebuie pusă chestiunea. Și astfel pusă, ea este de la sine rezolvată. D-l Iacob Negruzzi, fiul lui Costachi Negruzzi, fondatorul *Convorbirilor literare,* autorul *Satirelor,* al *Copielor de pe natură,* al celui dintîi roman românesc, *Mihai Vereanu,* [2] al atîtor lucrări ce au încîntat generația precedentă — este un clasic. Lucrarea sa *Amor și viclenie* [3] scrisă acum 40 de ani, în versuri albe, este un „marivaudage" românesc plin de farmec. Din fericire, există în țara asta și oameni curați la gînduri, cărora li se urăște cu mahalagismele sau țărănismul modern.

Aceștia fug de lumea necultă, dar depravată a unei asemenea literaturi și se adăpostesc în trecut.

Întru cît mă privește pe mine, îndrăznesc să spun d-lui Fagure că poate aș fi în stare să duc greutatea unui insucces teatral numai pe umerii mei de simplu muritor, fără să mă sprijine calitatea de academician.

Directorul general al teatrelor, d-l Bacalbașa [4], este un autor dramatic de mîna întîi. Cu o grije, după simțimîntul meu excesivă, care însă nu poate decît să-l onoreze, d-sa a evitat a-și juca piesele. I se poate oare cere să nu joace nici pe ale celorlalți membri ai Comitetului teatral cînd, mai cu seamă, ele sunt originale și inedite? Dar ce n-am fi dat noi să smulgem din puterea creatoare a lui Brătescu-Voinești o lucrare pentru teatru! Ce n-am da pentru o lucrare a lui Vlahuță! Ce n-aș da eu, personal, pentru o asemenea lucrare a lui Goga!

Pentru *Dolorosa* [5] d-lui Diamandy, am cerut să se scoată din repetiție piesa mea, ca să treacă a d-sale, și bine am făcut, fiindcă teatrul a obținut succes.

Trebuie să înțeleagă odată domnii aceștia, și cu ei toată lumea, că nimicurile personale rămîn la ușe cînd unul din noi intră în camera de consiliu în care se judecă interesele

adversarului său. Eu, personal, nu tolerez să se amestece politica în literatură, să se facă poezii prin care să se azmuțe o clasă socială împotriva alteia, sau să se mineze, la temelie, ideea de stat. Dar altfel, poate să vină însuși d-l Spiridon Popescu, [6] cel cu *Moș Gheorghe la Expoziție*, și dacă va avea talent, îi voi întinde cununa de lauri eu cel dintîi.

Publicul trebuie să cunoască greutățile pe care le are de învins Direcția Teatrului Național, precum și autorii, cu pregătirea și montarea pieselor originale.

Mai întîi el însuși, publicul, este bizar și capricios. Dacă vede pe afiș un nume extravagant, să zicem, bunăoară, *Țapul paralitic*, iar dedesupt, în limbă străină, *La Crapule*, lui i se pare că trebuie să fie ceva strașnic, iar dacă se întîmplă că un nepot din familie să fi văzut, la Paris, necuviința aceasta, jucată de o cocotă la modă, se dă peste cap și merge la teatru.

Spre exemplu.

Întru ce este superioară comedia lui Wolff, *Marionetele* [7], comediei lui Diamandy, *Dolorosa?* Nu numai nu-i este superioară, dar încă e inferioară. În comedia străină, ideea este de o banalitate scandaloasă: pentru a-ți cuceri bărbatul, trebuie să-l faci să creadă că-l înșeli; pentru a-ți iubi nevasta, trebuie să-i facă alții curte. În comedia românească, ideea e superioară: un artist iubește o femeie numai pentru grația și frumusețea ei, femeia iubește pe un alt artist, pentru farmecul lui de om și pentru talentul lui de creator; acesta iubește o ficțiune, arta. E o trudă sufletească interesantă, o problemă nouă.

Ei, asta nu-nțelege publicul nostru.

Și lanțul greutăților se ține șir.

Într-o comedie venită de la Paris, actorul n-are să-și mai dea nici o osteneală: interpretare, îmbrăcăminte, totul e copie. Într-o comedie originală trebuie să creeze.

Așa încît o coaliție secretă se leagă între publicul inconștient, traducătorii mediocri, artiștii leneși, spre a conspira contra pieselor originale.

★

Acum, iată subiectul piesei mele:

Dogma creștină a reînvierii morților și a vieții viitoare, care a fost cea mai puternică răsplată și cea mai ușor de înțeles pentru sufletul mulțimei păgîne, nu se mai poate admite astăzi de către oamenii culți. Totuși, acești oameni simt și ei nevoia unei „continuități", cu atît mai mult, cu cît în sufletul lor descoperă întinderi nemărginite, orizonturi luminoase, vibrații fermecătoare, de la cari primesc, individual, o certitudine, oarecum, a vechii teorii grecești a nemuririi sufletului. Simțimîntul „continuității" devine apoi o necesitate adînc împlîntată în făpturile ce iubesc, cînd moartea le desparte de cei iubiți.

Eu nu cred că există dramă mai puternică decît aceea ce se petrece în sufletul unui tată ce și-a pierdut copilul sau în al unui soț ce și-a pierdut femeia iubită. Nemîngîierea cea mai tragică îl stăpînește și nimic nu se poate compara cu nefericirea lui, nici o întîmplare din teatrul clasic grec, nici chiar Oedipe, care omorîse pe tată-său și luase pe maică-sa, deoarece acesta putea să-și pună capăt zilelor, ca să i se sfîrșească durerea, pe cînd nenorocitul acela are nevoie de sine însuși ca să mai revadă pe cei pierduți.

De aci, firește, goana după himere, cercetarea științelor oculte, setea de a găsi ceva serios în spiritism, în hipnotism și sugestiune...

Acesta e doctorul din piesa mea.

Este acesta subiect de dramă? Fără îndoială că da. Cu atît mai mult este subiect de dramă dacă alături pun sufletul superior al unei femei ce iubește fără speranță, fiind cumnata doctorului, și merge să-și închine inima de fecioară Mîntuitorului, care este numai bunătate, care iartă și înțelege. *Lumină nouă*. Este lumină nouă în gîndurile nenorocitului, pururea căutător; este lumină nouă în sufletul fetei.

Trebuie, apoi, să mai adaog că toată acțiunea este astfel condusă încît spectatorul inteligent asistă la o continuă sugestiune: țăranii se sugestionează unii pe alții; Domnița Zoe este convinsă că a atins-o pe mînă Marie; Doctorul este sugestionat de căpitanul Cantă și vrea să adoarmă pe Sylvia; studentul însuși, care rîde de toți, este sugestionat de Sylvia și îi cade în genunchi. Numai fata e pururea în sine, fiind amorul cea mai puternică veghe.

Însă, cum ziceam mai sus, spectatorul trebuie să fie *inteligent*...

El trebuie să fie inteligent și de bună-credință. Cînd eu mă încred într-însul și-i aduc o lucrare care este rodul unei munci îndelungate și cînd actorii o joacă la perfecție, spectatorul trebuie să fie om de treabă, să vină la teatru cu respect și reculegere. Decadenții și zeflemiștii să meargă în tripouri și lupanare.

La mine să vină studenții, fetele tinere, bărbații serioși, toți cei ce caută ceva, acei ce cred în sforțările sufletului nostru către frumos și ideal.

Iar dacă și aceștia nu vor găsi nimic, toată răspunderea o port eu. Artiștii au fost admirabili. Tina Barbu a creat o Sylvie de o incomparabilă poezie; Soreanu, un doctor Vera adînc; d-na Demetriade, o Domniță Zoe plină de noblețe; d. Demetriad, un căpitan Cantă remarcabil. Barbelian este excelent în rolul preotului; tot așa este primarul, Stoica și ceilalți.

★

Mi se spune că în ziarul *L'Indépendance Roumaine* ar fi apărut un articol, semnat de un anonim, [8] care dărîmă, cu violență și cu lipsă de urbanitate, piesa mea. Voi căuta să văd articolul, spre a-mi da seama de spiritul în care a fost scris.

Sunt însă sigur că articolul s-a strecurat fără știrea direcțiunei, deoarece d-l Procopiu [9] este colegul meu în comitetul teatral, iar d-sa, care este un bărbat remarcabil, a asistat la cetirea piesei, a asistat la repetiția generală a comediei *O amică*, părînd a o gusta și, în prezența mea, a dictat, la telefon, un cuvînt amabil cronicarului de la ziarul său.

Firește, asemenea blînde procedeuri nu leagă libertatea criticei. Dar leagă desfrîul și reaua-credință a scribilor inferiori.

Tot asemeni, ziarul *Viitorul*, în patru rînduri, a anunțat cititorilor săi că în seara zilei de 5 martie s-a jucat o piesă de care nici Teatrul Național nici autorul nu se pot felicita Era piesa mea.

Cum nu toate lucrările dramatice sunt limpezi și geniale de la prima ochire, ca, bunăoară, *Funcționarul de la Domenii* [10], rog pe d-l Fagure, și pe domnul de la *Viitorul*, și pe toți ceilalți domni cari se cred chemați să lumineze popoarele, să nu se grăbească a se rosti în 14 minute asupra unei încercări la care eu am lucrat 14 ani. E o chestiune de cuviință numerală. Îi mai rog să meargă la a doua și la a 3-a reprezentație; dacă au nevoie, să ceară textul piesii; rog pe d-l Fagure să revadă actul al 3-a, spre a-și confirma sau infirma primele impresii asupra poeziei întregii acțiuni.

De ce să cităm pe Lessing, între bărbați ca noi, care ne credem ceva?

1912

P. CERNA: „POEZII“
București, 1910

Un poet adevărat, d-l P. Cerna, se prezentă la Premiul Adamachi, de 5 000 lei, divizibil, cu un volum intitulat: *Poezii*. Din cele 37 de bucăți ce alcătuiesc volumul, cea mai mare parte sunt bune, cîteva sunt admirabile, iar două sau trei pun pe autorul lor printre poeții cei mai de seamă ai neamului nostru. Acestea sunt: *Noapte, Plînsul lui Adam, Șoapte.*

Era-n amurg. Pe drum nici o viață...
Doar doi înfiorați, în pasuri line,
S-au strecurat sub plopul cel înalt,
Și-atît de-aproape se priveau în față,
Că fiecare se vedea pe sine
În ochii celuilalt.

și

Destramă-te mai repede, o, noapte,
În drumul veșniciei!
De ce n-am aripele vijeliei,
Să mă înalț la pulberea de stele
Și să le sting pe rînd,
Sub fîlfîirea aripelor mele,
Să vie sfîntul „mîine“ mai curînd!

Sănătos în inspirații și optimist în soluții, d-l Cerna ne aduce personalitatea discretă a unui poet ce pare a trăi în afară de suferință. Zic „pare“, fiindcă noi nu avem dreptul să știm mai mult decît ce vrea autorul să ne spună, iar autorul nu vorbește niciodată de persoana sa. De aci, o curioasă discreție, din care rezultă un sentiment de demnitate și deli-

cateță în exprimarea imaginilor celor mai riscate. Și imagini riscate, idei răzvrătitoare are destule d-l Cerna! Mai întîi, în poezia *Isus*, croiește o exegeză nouă, răsturnînd temelia religiei creștine, pe Hristos fiul lui Dumnezeu, fără a pune nimic în loc, ci numai negînd:

Al nostru ești! Ce ochi văzu vreodată
Că te-ai suit la cer, purtat de nori?
Ce gînd nebun zvîrli această pată
Pe cel mai mare dintre visători?

Apoi, în *Plînsul lui Adam*, poetul ar vrea să ne facă să simțim truda părintelui, care cere lui Dumnezeu să ridice pedeapsa de pe Cain și s-o pună pe umerii lui de tată. Dintr-o poezie organică, plină de gîndire puternică, cu bărbata și adînc omenească jertfire a tatălui, poetul ajunge la apologia crimei. Cain era un zgîrcit și un pehlivan; aducea Domnului jertfă gunoaiele recoltei sale, pe cînd Abel aducea ce avea mai bun. Tatăl, creat de artist, adică cel estetic, nu trebuie să zică „bunul Cain", fiindcă atunci, se întreabă cetitorul, cum rămîne cu Abel? Acesta fusese omorît fiind nevinovat și tatăl s-ar fi cuvenit să plîngă. Sentimentul de dreptate se revoltă și face o vină estetică poeziei.

Idei răzvrătitoare și riscante mai are d-l Cerna în poezia sa *Poporul* [1], pentru care m-aș grăbi să cer a nu i se da nici un premiu, dacă n-ar fi răscumpărată prin altele. Despre poeziile tendențioase se poate zice, ca despre vițiile ascunse, că ele poartă pedeapsa în sine; sunt totdeauna urîte și sfîrșesc prin a omorî pe autorii lor.

Poeziile cari răscumpără pe cele poporanisto-naționaliste sunt numeroase. Mai toate lipsite de subiect precis, ele ascund haina unei simțiri generoase, ce vibrează cu toți îndrăgostiții, cîntă cu ei, tremură la lună, ascultă privighetorile, parcă natura i-ar fi dat sarcina de a vorbi în numele tinereței universale și al amorului. Puterea de întruchipare a sufletului omenesc are o așa de mare valoare etică, încît ridică arta la cea mai înaltă funcțiune socială. Prin acest punct de privire se poate zice că poeții de mare talent sunt mai trebuitori omenirii decît toate celelalte genii.

În *Șoapte*, d-l Cerna revine la imaginile sale de predilecțiune:

Eu i-am văzut cum se pierdură singuri
Pe drumuri fermecate;

În freamătul aromitor din crînguri
Șopteau, ca-n vis, cuvinte tremurate.
Era iubirea, visul cel dintîi:
Uitați de tot, ei toate le uitară —
Privirea lor nu mai zărea-n afară,
Atît era de plină de văpăi...
Iar luna limpede din înălțime
Norocului de-o clipă surîdea,
Trezea cîntări din somn pe cîte-o cracă,
Și, bună și duioasă, poleia
Cărările pe unde-aveau să treacă
Îndrăgostiții ce visau sub ea...

Factura simplă și nesiluită apropie pe d-l Cerna de Leopardi, fără ca totuși să fie vreo asemănare de fond între marele nefericit de la Recanati și poetul nostru. O mare știință a valorii emotive a cuvintelor, secretul reprezentațiunii plastice a ceea ce este abstract și fuge; instinctul simplității și al bunului-gust fac din d-l Cerna un artist adevărat, cu personalitate proprie, fără împrumut de la Eminescu.

Am onoare a propune să se acorde acestui om de talent partea cea mai importantă a Premiului Adamachi. Am cetit aproape toate celelalte lucrări prezentate la acest premiu și recunosc că sunt multe de reală valoare. Cred însă că lucrarea de față stă în fruntea tuturor.

În aceste timpuri de reclamă și de gălăgie, în cari tinerii de talent umplu lumea cu nimicnicia personalității lor, un om discret, care stă la o parte, învață și își purifică sufletul, se cuvine să fie încurajat de Academie.

1912

CINCINAT PAVELESCU: „POEZII"
București, 1911

La Premiul Adamachi concurează un al doilea poet de talent, d-l Cincinat Pavelescu.

Spre deosebire de Cerna, care e sobru, stăpîn pe sine, fără greșeli în contra gustului, dar poate ceva cam rece, Cincinat Pavelescu e cald, spiritual, dar cam zgomotos, cu o urmă de școală veche de la *Revista contimporană*, care astăzi se cheamă *simbolism* și care îngăduiește expresii ca „lințoliu", „ironie triumfală", „pînze imaculate", „un vis în negrul lor misteric", și rime bizare ca *Henric Heine* cu *a mele taine*. Și — lucru ciudat ! — pe cînd cel dintîi nu rîde, nu face spirit și jocuri de cuvinte, dar e optimist, cel de al doilea cîntă, strigă, jonglează cu vorbe și cu madrigale, însă în fond e trist.

Dar așa cum este, pesimist, spiritual și imaculat, Cincinat Pavelescu e poet și, ca și Cerna, s-a sustras de la înrîurirea eminesciană.

În iarba verde stau lungit...
Miroase aerul a floare;
O toropeală-adormitoare
Mă fură-ncet. Sunt fericit!
E umbră, pace și răcoare,
Un vînt ușor și liniștit,
Mîngîitor, să uită nucul...
E umbră, pace și răcoare,
Ce clar, departe, cîntă cucul!
....
Ca floarea umedă sub rouă,
Nădăjduiesc o viață nouă,

Și cum prin frunze tainic moare
Amurgul serei auriu,
Din umbră, o privighetoare
Îmi cîntă strofele ce scriu!

Ce greu de definit este poezia ! Cîți poeți n-au spus același lucru ! Și cu toate astea, ceea ce, mai cu seamă, place în strofa din urmă, e parcă tocmai noutatea expresiei „din umbră, / o privighetoare îmi cîntă strofele ce scriu". Ceea ce înseamnează că emotivitatea noastră este sclava cuvintelor și că, prin urmare, elocuțiunea joacă un rol de căpetenie în poezie.

Dar autorul nostru are și inspirație adevărată, cu poezie „obiectivă", dacă lucrul ar fi cu putință. Poetul a venit să cînte din chitară sub ferestrele iubitei. Îl vedem jovial, dar cam obosit, scoțînd acorduri melancolice:

Era vară!
Liliacul înflorit
Și cu rozele semețe
Risipeau printre alei
Un fior de tinerețe.
Iar în părul tău cel blond
Caldul soare vagabond,
Raza vrînd să-și poleiască,
S-a-ncurcat în adevăr,
Și-n zadar vrea să ghicească
În al buclelor *tezaur*
Care-i raza lui de aur,
Care-i firul tău de păr!
....

Sub balcon cînd se ridică
Glasul meu pătruns de frică,
De la geamul tău, iubită,
Pică-o floare veștejită.
....
Și-n zadar mă lupt în vînt
Să dau coardelor cuvînt,
Din chitara mea mîhnită
Nota zboară, rătăcește,
Și de geamuri se izbește
Ca o pasăre rănită!

Îl vedem, în adevăr, luptînd să-și țină pălăria în furia vîntului, mîhnit, dar totuși încredințat de efectul chitarei, cu alte cuvinte, om trudit, amestec de hidalgo romantic și de filozof pesimist, care exprimă așa de bine sufletele tîrzii ale multor ființe ce nu știu să îmbătrînească. Vorba *tezaur* ar trebui lăsată pentru *Monitorul oficial*.

O altă mare calitate a d-lui Cincinat Pavelescu este susținerea poeziilor sale printr-o idee ce leagă compoziția. Așa, în *Flori risipite*, un tînăr pleacă prin lume:

Mama-i dase, ca o zînă,
Un mănunchi de flori de vară,
Și cu florile în mînă
S-a tot dus pe drumuri — pînă
Către seară!

De-ntîlnea în cale fete
Palide sau zîmbitoare,
Iubitoare sau șirete,
Le prindea la toate-n plete
Cîte-o floare.

Îi spusese la plecare
Biata-i mamă ce plîngea:
Drumu-i lung și viața-i mare,
Din mănunchi, la orișicare
Să nu dea!

Dar pe drum, el dase sfatul
Și dojana ei uitărei,
Și-mpărțea mereu băiatul
Flori și flori, pe sărutatul
Fiecărei!

Și cum seara se lăsase,
Răsărind văzu din ceața,
Ce-asfințitu-nsîngerase,
Pe iubita ce-o visase
Toată viața!

Și mănunchiul, călătorul,
Scuturat cînd i-l aduse,
În amurgul ce căzuse,
Pricepu risipitorul
Ce pierduse!

Nu se poate spune, într-o formă mai poetică, un aforism mai complet. Oarecari inversiuni dovedesc graba cu care lucrează autorul.

Acolo însă unde d-l Cincinat Pavelescu este cu totul superior, e în fabula epigramatică. Cu o îndemînare nouă în mînuirea versului, cu expresii fericite, cu invenție personală, d-sa ne dă patru bucăți minunate: *Trandafirul și stejarul, Poetului X, Stejarul și firul de iarbă, Mistrețul și porcul.* Reproduc pe cea dintîi:

Cel mai obraznic din stejari
Certa modestul trandafir:
„Zău, de-ndrăzneala ta mă mir,
Cu mine tu să te compari?
Cu vîrful meu eu sparg azurul,
Și sunt prieten cu vulturul,
Iar rădăcina-mi nu e-n stare
Trei oameni s-o cuprindă;
Ar trebui să mă admiri!"

„Așa e, dar tu faci doar ghindă,
Și eu fac trandafiri."

Și pe cea de-a doua:

„Vultur sălbatec, vultur semeț,
Privește zborul meu îndrăzneț",
Striga săgeata, văzînd că-n nor
Era zvîrlită d-un vînător.

Vulturu-i zise blînd din înaltul,
Unde aripa-i falnică-l ține:
„Nu vezi, nebuno, te-naltă altul,
Dar cazi prin tine!"

Propun a se acorda acestui om de talent o parte a Premiului Adamachi.

1912

[POMPILIU ELIADE]

D-lor colegi,

D-l Pompiliu Eliade, profesor de limba și literatura franceză la Facultatea de litere din București, este autorul unor importante lucrări, atît în limba română, cît și în cea franceză, dintre cari cele mai însemnate sunt următoarele: *Maurice Maeterlinck, Teatrul Național, Ce este literatura?, Causeries littéraires,* 3 v., *L'influence francaise en Roumanie au XIX-me siècle, L'Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX-me siècle,* premiată în Academie în 1907 etc.

Preocuparea d-lui Eliade, în toate lucrările sale, este, pe de o parte, pur literară, iar pe de alta patriotică, în acest înțeles că d-sa caută să arate străinătății ceea ce avem bun în țara noastră. În vremile acestea, cînd atîția străini ne calomniază, un român care ne apără capătă, în ochii noștri, merite speciale.

Am onoarea de a propune pe d-l Pompiliu Eliade pentru locul rămas vacant, de membru corespondent, în Secția literară.

1912

LA MONUMENTUL LUI COSTACHI NEGRI

Printre caracteristicele popoarelor tinere, nepăsarea și exagerația sunt două atribute extreme, de care deopotrivă s-ar cuveni să ne ferim: să nu uităm pe cei ce ne-au făcut bine, dar, cînd ne aducem aminte de ei, să nu umflăm laudele.

În această notă justă se ține orașul Galați, cînd ridică un monument lui Costachi Negri, [1] după 36 ani de la moarte și 100 de ani de la nașterea sa.

Din pleiada de bărbați ce au făurit statul nostru de astăzi, figura lui Costantin Negri se desprinde, vioaie, dar nobilă și austeră.

Fiu de boier mare, unul din pretendenții la domnie ce avea cei mai mulți sorți de izbîndă, cu Lascăr Catargiu, el se dete la o parte, cînd, în seara de 3 ianuarie 1859, în adunarea de la Costachi Rolla, se propuse candidatura lui Cuza. S-ar zice că o nobilă fatalitate hărăzise acestor locuri menirea de a da țării pe primul ei ales! Căci Lascăr Catargiu sau Costachi Negri sau Alexandru Cuza erau gălățeni sau din preajma Galațului. S-ar mai putea zice că nicăieri nu răsunară cu mai mare tărie cuvintele lui Kogălniceanu decît aci, pe malul înghețat de la Țiglina, cînd acesta rosti domnitorului, în ziua de 5 ianuarie, memorabilele cuvinte: „După una sută cincizeci și patru de ani de dureri, de umiliri și de degradare națională, Moldova a reintrat în vechiul ei drept, consființit prin capitulațiele sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe domnul". [2] Aici, pe malurile bătrînului fluviu, unde tăbărîse divinul nostru împărat, a încolțit cu mai mare putere simțimîntul patriotic în momentul renașterii.

Și cum s-a dat la o parte de la scaunul domniei, tot cu aceeași modestie și cu același devotament s-a pus Negri în serviciul lui Cuza, primind numaidecît să facă parte dintr-o comisiune, cu N. Catargiu * și colonelul Mavriki, care să meargă la Poartă spre a notifica sultanului suirea lui în scaunul Moldovei.

Era foarte importantă, dar cu mult mai ușoară misiunea lui Alecsandri pe lîngă împăratul Napoleon și chiar pe lîngă lord Malmesbury, deoarece, dintre puterile garante, Prusia, Sardinia, Rusia și Franța ne erau binevoitoare, Turcia și Austria potrivnice, pe cînd Anglia evolua către Franța.

Costachi Negri, numit agent al Moldovei pe lîngă Poartă, în locul lui Fotiades, este numit, la 31 octomvrie, ad-interim și agent al Munteniei, în locul lui Aristarchi. Acesta este cel dintîi act diplomatic al lui Cuza, pentru recunoașterea unirei Principatelor de către Poarta otomană.

În anul 1860 se săvîrși, de către primul domn român al Principatelor Unite, un act de cea mai mare însemnătate politică: la 22 septemvrie, Alexandru Ion I porni din Galați către Constantinopoli, spre a se înfățișa suzeranului său. Vizita aceasta se făcu în cele mai strălucite condițiuni. Nimic din ceremonialul odios al primirei domnilor vasali nu se aplică vizitei lui Cuza. Domnul român fu găzduit în palatul Emirgian, ca prințul Napoleon și marele duce Constantin; intră, la audiență, nu prin poarta cea mică, ci prin acea a sultanului; padișahul aștepta pe prințul român în picioare; marele vizir îl conduse pînă la ușă; sultanul îi trimese o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe etc., etc.

Toată această primire fusese pregătită de Costachi Negri, care, prin darurile sale sufletești, plăcuse ambasadorilor, în special celui francez, lui Fuad-pașa și lui Sevfet-pașa.

Dar rolul cel mai mare, din întreaga viață politică a lui Negri, fu acela pe care-l jucă el în momentul Unirei. Marii dregători ai Porței; ambasadorii Franței și ai Angliei (d-nii Lavalette și Bulwer); consiliul de miniștri din Moldova, cu Panu [3] în frunte; cel din Muntenia, cu Manolachi Kostaki; [4] ambele corpuri legiuitoare întrunite pentru dezlegarea chestiei rurale, toți și toate își găseau răsunet în marele suflet al acestui român modest, dar înțelept. La 25 noiem-

* A cărui văduvă trăiește și astăzi în Galați (n. D.Z.).

vrie 1861, Teodor Calimachi, secretarul lui Negri, aducea la Galați firmanul Unirei.

De mare însemnătate este iarăși și *secularizarea bunurilor mînăstirești*, în care Negri a avut de luptat la Constantinopoli cu șiretenia călugărilor și cu influența Rusiei, și cu care ocazie a pregătit importanta sa lucrare *Mémoire présenté à la Commision internationale pour les couvents dédiés*.

Aceasta este activitatea politică a lui Costachi Negri, schițată în linii mari.

Dar C. Negri a fost și scriitor. El a compus *Nopțile venețiane, Strigoiul, Călugărița* și a tradus poeme din Byron și alți autori străini.

După detronarea lui Cuza, el s-a retras în castelul său de pe malul Trotușului.

În stînca ce se vede și astăzi, bat valurile reci, aducînd de departe melancolia vremii trecătoare. Oamenii ce s-au trudit pentru binele public mor sceptici și răniți, fiindcă la foarte puțini le este dat să vadă roadele trudii lor și la mai puțini încă să li se recunoască meritele în viață. Așa muri Costachi Negri, în 1876.

În numele Academiei Române, care venerează memoria tuturor marilor bărbați ai patriei, viu să mă închin înaintea imaginei aceluia care, cu Kogălniceanu și Cuza, a făcut *Unirea, secularizarea mînăstirilor, împroprietărirea țăranilor*, pregătind astfel epoca eroică de la 1877 și era de bogăție de la 1912.

Ca diplomat, îmi amintesc că Negri este părintele nostru al tuturor celor ce ne-am petrecut o viață printre străini, luptînd să apărăm drepturile și prestigiul țării. De la nimeni nu puteam învăța mai bine arta aceasta decît de la primii noștri plenipotențiari: Negri la Constantinopol; Alecsandri la Paris, Londra și Turin; Steege [5] la Viena și Berlin.

Cu inaugurarea monumentului lui Cuza la Iași, la care primul și viteazul rege al României a salutat memoria primului domn al Principatelor Unite; cu monumentul de astăzi, ridicat în amintirea lui Costachi Negri, țara noastră începe să dea dovadă de maturitate și de civilizație, căci gratitudinea nu o înțeleg copiii și sălbatecii.

1912

GEORGE MURNU: HOMER, „ILIADA"
Tradusă. Cîntul XIII—XXIV. București, 1912

În anul 1906 s-a publicat, la Budapesta, în editura revistei literare *Luceafărul*, prima jumătate a traducerii d-lui Murnu din *Iliada* lui Omer; în anul 1912 s-a tipărit în București a doua jumătate a aceleiași lucrări. Așa că astăzi avem, în literatura noastră, vestita epopee a lumii, *Iliada*, tradusă de-a dreptul din original cu o străduință și o pregătire rară.

Înainte de a cerceta valoarea lucrării românești, să ne întrebăm dacă această lucrare este de un folos real pentru cetitorii români. Traducătorul ne spune, în prefața primului volum, că preocuparea sa de căpetenie a fost de a da, pe *înțelesul tuturor*, adică în limba vie a poporului, farmecul textului grecesc. Firește, gîndul acesta este singurul bun — chiar dacă nu ajunge la nimic.

Nu aș vrea să suflu în blîndele închipuiri ale poetului-traducător, spunîndu-i cu hotărîre că nu-și ajunge scopul pe laturea asta. Întreaga structură sufletească a oamenilor moderni fuge de epopeea veche. Atît fondul plin de minuni, cu amestecul ostenitor al zeilor în trebile oamenilor, cît și forma bombastică, plină de ornamente retorice copilărești, ostenesc și cîteodată exasperează atențiunea. Toți oamenii din toate timpurile au suferit și toți și-au cîntat suferințele. Însă ceea ce moștenește sufletul din tată în fiu, în curgere de trei mii de ani, este supus prefacerilor ascunse ale vremii, și noi nu știm ce deosebire reală poate fi între sufletul lui Achille, al lui Orlando Furioso și al lui Cyrano de Bergerac. Știm însă ce deosebire este între Omer, Ariosto și Rostand. Cu cît ne coborîm de la cei vechi la cei noi, cu atîta aceștia sunt mai pe înțelesul nostru.

Așadar, pentru public, traducerea din Omer nu cred că servește la mare lucru. În afară de întreaga mentalitate, transformată, care nu mai pricepe *fondul*, aș avea de observat că forma hexametrului dactilic, aleasă de autor, este și ea de vină.

D-l Murnu știe (fiindcă o spune în prefața volumului I) că nici una dintre limbile neolatine nu este așa de lesne de mînuit ca limba noastră. Versificarea românească nu are nici o regulă, afară de accentul tonic, și orice ureche înzestrată cu oarecare sens al ritmului prinde numaidecît valoarea metrică a poeziilor noastre. Prozodie propriu-zisă nu există. Dar dacă ar exista ceva, acest ceva n-ar fi hexametrul dactilic catalectic, care caracterizează poezia eroică a lui Omer, cu iambul și anapestul ca excepțiune. Și aceasta fiindcă la noi accentul metric se confundă cu accentul tonic, cum e, spre pildă, în sonet, unde se vede foarte lămurit iambul, amfibrachiul, dactilul și amfibrachiul.

S-ă-stîns / vi-ă-ța / făl-ni-cei / Ve-ne-ții

La latini, accentul metric cade pe *arsis*, iar la greci pe *thesis (a ridică* și *a coborî* piciorul*)* și este uneori deosebit de accentul tonic. Așa, bunăoară, în versurile lui Virgiliu:

Tìtyre, tu patùle recùbans sub tègmine fàgi
Sylvèstrem tènui mùsam meditàris avèna

găsim accentul metric altfel decît accentul tonic:

Tìtyre / tù patu / lè recu / bàns sub / tègmine / fàgi
Sỳl ves / trèm tenu / ì mu / sàm medi / tàris a / vèna.

În limba noastră lucrul acesta este absolut inadmisibil, iar poezia poporului (care păcătuiește adesea din acest punct de vedere) a revenit din instinct la troheii simpli, în cari accentele nu se schimbă:

Mì-o / rì-ță / là-e
Là-e / bù-că / là-e
Dè-trei / zì-le-n / còa-ce
Gù-ra / nù-ți mai / tà-ce
Ìar-ba / nù-ți mai / plà-ce

sau

Sùs-la / mùn-te / nìn-ge / plò-uă
Là Cra / ìo-va / pì-că / rò-uă

sau

Frùn-ză / vèr-de / mă-tră / gù-nă

sau

Frùn-ză / vèr-de / bù-su / iòc.

În versul acesta, emistihul al doilea este catalectic, adică lipsit de o silabă, cum este pentametrul elegiac latin, și la noi se numește pe nedrept bărbătesc. În minunatul cîntec al poporului:

Pèn-tru / òchi-ca / mù-ri / lè
În-con / jòr-pă / dù-ri / lè

melodia repetă pe *è* final, din necesitate armonică, și atunci versul cîntat devine

În-con / jòr-pă / du-ri / lè-è

ceea ce arată, pînă la evidență, că versul este incomplet.

Schimbarea accentului tonic din necesitate de accent metric este la noi foarte supărătoare și, din nenorocire, se întîlnește la toată lumea, la popor și la culți:

Pè-un-pi / cior-de / plài
Pè-o-gu / ră-de / rài

la Alecsandri:

Albèrt / craiùl / Lehìei // fǎcùt / aù ùn / vis màre,
Un vìs / de nă / vălìre // de-n vìn / geri glò / rioase,
El sè / vă-zù / putèrnic // pe un àr / mă-sàr / călàre.

Avem aci *gură* în loc de *gùră* și *craiùl* în loc de *cràiul*.

Revenind acum la d-l Murnu, trebuie să recunoaștem că d-sa a biruit cele mai mari greutăți de versificație, introducînd hexametrul dactilic grec fără să răstoarne accentele tonice. Iată începutul *Cîntecului XIII*:

După ce Zeus pe Hector și oastea i-a dus spre corăbii,
Singuri pe-ahei și troieni i-a lăsat cu necazul și greul.

Pentru a vulgariza versul acesta, ar trebui să-l scriem așa:

Dupăce Zeuspe Hectorși oasteai-a dusspreco răbii,
Singuripe aheiștro ieniială satcune cazulși greul;

iar versul acesta teribil:

Dintru adîncuri ieșind, Poseidon căină pe aheii,

urmează să fie cetit așa:

Dintru a / dîncuri ie / șind Posèi // don căi / nà pea / heii.

Aci numele grecesc al lui Neptun trebuie cetit cu diftong *Po-sei-don*, pe cînd noi credem că ar fi cetit *Po-se-i-don*.

În toate cazurile, înțelege d-l Murnu ce bătaie de cap pentru cetitorul care ar vrea să guste din farmecul hexametrelor sale!...

Ceea ce însă, mai presus de orice altă grijă, trebuie să ne ție pe loc, cînd alegem forma aceasta de versuri, este încălcarea silabelor dintr-un picior într-altul, pe care limba noastră nu o îngăduiește cu nici un preț. Simțul poetic al poporului și forma organică a graiului care este de un fonetism absolut, dar și de o mare plasticitate, nu se încurcă în regule născocite de cărturari, ci merge drept înainte, ca un om sănătos pe o potecă de munte. Ce iambi și anapești!... Frumos să fie și dacă se poate să nu șchioapete.

Troheii din balada *Mioriței* îi găsim noi. Autorul ei a făcut un metru al său, de 5 picioare sau de 6 picioare, în care accentul tonic al rimei este și accentul metric al versului:

Pe-un picior de plài,
Pe-o gură de rài,
Iată vin în càle,
Se cobor în vàle.

În afară de accentul tonic al rimei, tot restul nu mai există. Același lucru s-ar putea zice despre poezia noastră cultă:

De la Sierra Nevàda
Pîn'la munții Pirinèi
Nu-i cetate ca Grenàda,
Nu-i cer dulce ca al èi.

Chiar în alexandrinul de 14 silabe, versul se împarte în două emistihuri, iar accentul metric al versului cade pe tonica emistihului:

Albert, craiul Lehìei // făcut-au un vis màre,
Un vis de năvălìre,// de-nvingeri glorioàse,
El se văzu putèrnic // pe-un armăsar călàre,
Înfiorînd cu spàda-i // popoare numeroàse.

Din cauza acestei reduceri a prozodiei la cea mai simplă expresie (și, prin urmare, a înlesnirii de a alcătui stihuri

românești), noi credem că versurile nerimate nu pot fi admise în poetica română; și, tot din cauza marei înlesniri de a scrie în versuri, încălcările silabelor dintr-un cuvînt într-altul nu se pot tolera. De aceea, versul întîi din sonetul *Veneției* este perfect:

S-a stîns // viàța // fàlnicei / Venèții,

pe cînd versul al 2-lea nu:

N-aùzi // cîntări nu // vèzi lumini // pe vàluri.[1]

★

Dar dacă toate acestea sunt adevărate pentru alegerea versului nerimat, cîte merite reale nu se găsesc în traducerea d-lui Murnu!

Este firesc ca o literatură ca a noastră să înceapă cu indisciplina și îndrăzneala tinereței, împrumutînd de la formele moderne ale celorlalte literaturi tot ce este bătător la ochi, bizar și nestatornic. O lucrare de *asanare* se impune.

Dacă traducerea d-lui Murnu nu este chemată, după părerea noastră, la un mare răsunet popular, ea poate rectifica oarecum conștiința autorilor tineri, prin modelul sănătos pe care-l prezentă. Ceea ce au făcut toate popoarele civilizate, noi nu puteam întîrzia a face.

Iliada a fost tradusă în toate limbile culte: în limba engleză de Pope,[2] în limba germană de Voss,[3] în limba franceză de Leconte de Lisle,[4] în limba italiană de Monti,[5] spre a nu vorbi decît de traducerile renumite.

Pentru a pune în evidență valoarea lucrării d-lui Murnu, să luăm un cînt din Omer, tradus de d-sa, și să-l comparăm cu traducerile franceză și italiană. Din nenorocire, traducerea lui Leconte de Lisle, care este poate cea mai exactă din lumea întreagă, e în proză:

„Et, aussitôt, il descendit du sommet escarpé, et les hautes montagnes et les forêts tremblaient sous les pieds immortels de Poséidaôn qui marchait. Et il fit trois pas, et au quatrième, il atteignit le terme de sa course Aigas, où, dans les gouffres de la mer, étaient ses illustres demeures d'or éclatantes et incorruptibles.

Et là, il attacha au char ses chevaux rapides, dont les pieds étaient d'airain et les crinières d'or. Et il se revetit d'or lui-même, saisit le fouet d'or habilement travaillé, et monta sur son char. Et il allait sur les eaux, et, de toutes

parts, les cétacés émergeant de l'abîme, bondissaient, joyeux, et reconnaissaient leur roi. Et la mer s'ouvrait avec allégresse, et les chevaux volaient rapidement sans que l'écume mouillât l'essieu d'airain. Et les chevaux agiles le portèrent jusqu'aux nefs.

Et il y avait un antre large dans les gouffres de la mer profonde, entre Ténédos et l'âpre Imbros. Là, Poseidaôn qui ébranle la terre arrêta se chevaux, les délia du char, leur offrit la nourriture divine et leur mit aux pieds des entraves d'or, solides et indissolubles, afin qu'ils attendissent en paix le retour de leur Roi. Et il s'avança vers l'armée des Akhaiens.

Et les Troyens amoncelés, semblables à la flamme, tels qu'une tempête, pleins de frémissements et de clameurs, se précipitaient, furieux, derrière le Priamide Hektôr. Et ils espéraient se saisir des nefs des Akhaiens et y tuer tous les Akhaiens. Mais Poseidaôn qui entoure la terre et qui la secoue, sorti de la mer profonde, excitait les Argiens, ayant revêtu le corps de Kalkhas et pris sa voix infatigable. Et il parla ainsi aux deux Ajax, pleins d'ardeur eux-mêmes:

— Ainsi! Vous sauverez les hommes d'Akhaiè, si vous vous souvenez de votre courage et non de la fuite désastreuse. Ailleurs, je ne crains pas les efforts des Troyens qui ont franchi notre grande muraille, car les braves Akhaiens soutiendront l'attaque; mais c'est ici je pense, que nous aurons à subir de plus grands maux, devant Hektôr, plein de rage, semblable à la flamme, et qui se vante d'être le fils du très-puissant Zeus. Puisse un des Dieux vous inspirer de lui résister courageusement! Et vous, exhortez vos compagnons, afin de rejeter le Priamide, malgré son audace loin des nefs rapides, même quand l'Olympien l'exciterait."

Iată acum textul traducerii lui Monti:

Ratto spiccossi dall'alpestre vetta,
E discese. Tremar le selve e i monti
Sotto il piede immortal dell'incedente
Irato Enosigéo. Tre passi ei fece;
E al quarto giunse alla sua meta in Ege,
Ove d'auro corruschi in fondo al mare
Sorgono eccelsi i suoi palagi eterni.
Qui venuto, i veloci oro-criniti
Eripedi cavalli al cocchio aggioga.
In aurea vesta si ravvolge tutta
La divina persona; ed, impugnato

L'aureo flagello di gentil lavoro,
Monta il carro, e leggier vola su l'onda.
Dagl'imi gorghi uscite a lui d'intorno,
Conoscendo il re lor, l'ampie balene
Esultano, e per gioia il mar si spiana.
Cosi rapide volano le rote,
Che dell'asse nè pur și bagna il bronzo;
E gli agili cavalli a tutto corso
Verso le navi achee portano il Dio.
Fra Ténedo e fra l'aspra Imbro nell'imo
S'apre dell'alto sale ampia spelonca.
Qui giunto il nume, i coridor sostenne,
E dal temo gli sciolse, e ristorati
D'ambrosio cibogli allacciò di salde
Auree pastoie d'insolubil nodo,
Onde attendan li fermi il redituro
Re lor, che al campo degli Achei s'inbriza.
Una fiama sembianti o una procela,
Affolatti, indefessi, e d'alte grida
L'aria empiendo i Troiani e furiando,
Seguon d'Ettore i passi, il cor ripieni
Della speranza d'occupar le navi,
E tra le navi sterminar gli Achei.
Ma, di Calcante presa la sembianza
E la gran voce, raccendea Nettunno
Gli argolici guerrieri; e, pria rivolto
Agli Aiaci, gridava: Ah vi ricordi,
Che il campo achivo col valor si salva,
Non col freddo timor. Non io de'Teucri,
Che in fola superâr l'alta muraglia,
Le ardite mani agli altri posti or temo,
Ove a tutti terran fronte gli Achei;
Ma qui temi'o d'assai qualche sinistro,
Qui, dove questo inviperito Ettore,
Guida i Teucri, e s'avventa come fiamma.
Che del gran Giove si millanta figlio,
Ma se in mente a voi pone un qualche iddio
Di contrastaragli, e di dar core altrui
Certo mi fo che lungi dallenavi
Repingerete il suo furor, foss'anco
Lo stesso Giove che gl'infonde ardire.

Iată, în fine, și textul traducerii d-lui Murnu:

[El] pogorîndu-se-ndată din muntele cel prăvălatic,
Iute la vale porni. Sub tălpile-i nemuritoare,
Cînd se mișca, tremurau răsăritele plaiuri și codrii.
Zeul trei pași a făcut și-n al patrulea fost-a la Eghe,
Unde-n al mării afund mărețele-i dalbe palate
Stau neclintite pe veci și străluce-n podoabe de aur.
Cum a sosit, înhămat-a doi zmei cu copite de-aramă,
Repezi în zbor și pe gît cu o coamă stufoasă aurie.
Haina de aur și-a pus și luatu-și-a biciul de aur,
Cel care-i bine-mpletit, și suindu-se-n chelna telegii
El peste valuri mîna. Din cuiburi săltau pretutindeni
Fiarele mării, căci ele simțise că trece stăpînul;
Apele-n lături se dau bucuros, și ca vîntul de iute,
Caii în trap de minune zburau și-l duceau la corăbii,
Fără ca osia cea de aramă să-și ude sub dînșii.
S-află în fundul noianului mării o peșteră largă
Între Tenedos și Imbros, ostrovul cu țărmuri stîncoase:
Caii acolo și-oprește Poseidon, Cutremur-Pămîntul,
Și de la car îi deshamă și ambrozică hrană le-aruncă,
Iar la picioare le leagă-mprejur niște piedeci de aur
Nedesfăcute, nerupte pe veci, ca pe loc să rămîie
Caii, cînd el va fi dus; apoi merse în tabăr-ahee.
Roinici troienii atunci, în chip de pîrjol și de vifor,
Toți se luau după Hector cu țipete tari și cu huiet
Și cu avînt de nespus; nădejde trăgeau că lua-vor
Vasele ahee și-aici vor strivi o danailor floare.
Însă Poseidon, acel care-ncinge și mișcă pămîntul,
Cum se ivi din talaz, pe ahei se porni să-i îndemne,
Chipul lui Calhas luînd, și cu glasul vîrtos al lui Calhas
Zise voinicilor Aias, deși erau gata și dînșii:
— Aias voinicilor, voi ale noastre oștiri mîntui-veți,
Dacă vi-i mintea la harță și nu la-ngrozită dosire.
Nu mi-e că-aiurea vor fi cu puteri neînvinse troienii,
Care-n duium au sărit peste marele zid ce făcurăm;
Ști-vor aheii puhoiul lor tot să-l împiedice-n cale.
Teamă mi-e foarte ca nu cumva răul să vie de unde
Plin de turbare ca focul s-avîntă—naintea oștirii
Hector acel ce se crede lăstar din puternicul Zeus.
Dare-ar vreun zeu ca un suflet s-aveți, și o singură vrere,
Piept să tot țineți și voi și pe alții să-mpingeți nainte!
Cît e de grabnic și-aprins chiar de-l înflacără Zeus,
Tot va fi chip să-l abateți departe de repezi corăbii.

Cu cîtă putere pătrunde în sufletul nostru graiul atît de vioi — aș zice atît de *haiduc* — al textului romănesc! Acesta trebuie să fi fost farmecul ce subjugă pe grecii timpurilor omerice, cînd rapsozii orbi cîntau despărțirea dintre Andromaca și Nestor sau disputa dintre Ahile și Agamemnon.

Însemnătatea versului, pentru timpurile eroice, este covîrșitoare. Pentru a străbate prin tăria vremilor (ce nu cunoșteau proza), poemele omerice, nescrise, trebuiau să curgă, din trecut în prezent, pe calea acestor cîntăreți cărora zeii le luase vederea. Cuvîntul însuși de *Omiros* însemna orb, în dialectul locuitorilor din Cyme, iar antichitatea ne-a lăsat un minunat bust al lui Omer, ce se păstrează în Muzeul capitolin din Roma, bust a cărei expresiune admirabilă corespunde cu conceptul aprioristic ce și-ar fi făcut cineva de rapsozii acelor timpuri. Fiindcă nu numai despre Omer se crede că a fost orb, ci și despre alții: Thamiris, Phemius, Demodocus.

E un dureros adevăr că cei ce nu văd gîndesc. Simțul *vederii*, atît de covîrșitor în rapoartele sufletului cu lumea din afară, este în același timp un simț copilăresc: el distrează. La cei ce au văzut, dar nu mai văd, se răsfrînge lumea înlăuntru, găsind acolo o mare bogăție de imagini, care se încheagă în versuri și încîntă deopotrivă pe cei săraci, ca și pe cei bogați, de la poporul din Agora pînă la Phidias, Platon și Alexandru. Ce priveliște înălțătoare! Aristot tălmăcind elevului său isprăvile lui Ahile sau îndreptînd textul poemei!

Așa că, din punctul nostru de vedere, chestiunea versului este de căpetenie. Ceea ce la cîntăreții orbi ai antichității se plămădea în suflet lua forma necesară a hexametrului. Pentru a ajunge la același efect, în limbile moderne, poezia omerică trebuie să ia forma modernă cea mai accesibilă sufletului modern — la noi versul *rimat*.

Dacă mai e nevoie de o nouă dovadă, să ne reamintim de traducerea d-lui Coșbuc din *Divina Commedia*. Multă lume știe italienește, și cei dintîi italienii. Ei bine, foarte puțină lume italienească a gustat pe Dante cu toată voluptatea cu care am gustat eu traducerea d-lui Coșbuc. Frumusețea elocuțiunii are o valoare de sine stătătoare, pe care oamenii de talent o scot din metafizica graiului, din acea întindere a înțelesului și putere de evocațiune ce o au unele cuvinte și împerecherea lor care biruie însăși gîndirea.[6]

★

Prin urmare, a doua învinuire ce s-ar putea aduce traducerii d-lui Murnu ar fi lipsa rimei.

Învinuirile sunt însă la îndemîna tuturor. Aşa, bunăoară, s-ar putea mira cineva de ce în partea întîi a traducerii, numele poetului este *Omer*, iar în partea a 2-a *Homer*, cînd el în greceşte este *Omiros*, cu accentul aspirat la începutul cuvîntului, ca în *Eleni;* de ce *Andromaca* este *Andromahe*, cînd în greceşte este *Andromahi;* de ce cu *h* şi nu cu *k* (Leconte de Lisle o cheamă Andromakhè) şi de ce, în final, cu *e* şi nu cu *a (Elení*, pe româneşte *Elena)*.

Dar să lăsăm învinuirile.

Am spus de la început, că marele merit al acestei lucrări este limba. Nu e vorba aci numai de o limbă neaoşe românească, ci de o limbă nouă, parcă făurită într-adins pentru epopee, plină de suflu eroic, de viaţă şi de tinereţe şi, mai mult decît atît, e vorba de singura limbă în care ar fi putut să vorbească eroii lui Omer, fiinţe legendare, semizei, Ahile şi Ector, falnicul Ector, „viteazul măreţ-încoifatul", „marele Ector, din coif mişcătorul", „cel cu vesmînt de aramă şi creasta din coadă lungă de cal", sau divina Andromaca, bălaia, supusa şi tînăra cu braţele albe, *Adromahi Levkólenos*, cum o numeşte Omer, „cu sînul plin de mireazmă", cum îi zice d-l Murnu. Această creaţiune a fantaziei greceşti, care timp de trei mii de ani a fost tipul cinstei casnice la rasa albă, este cea mai adorabilă înfăptuire de femeie, care înalţă sufletul şi mîngîie viaţa de existenţa atîtor nefericite histerice, cărora decadenţii le întind cununi de laur. Ce depărtare de la Andromaca la o sufragetă!...

Zise şi braţele-ntinse spre fiu-său, falnicul Ector,
Dar copilaşul pe sînul femeii cea mîndru încinsă
Iute se-ntoarse ţipînd de spaimă lovit la vederea
Tatălui cel cu veştmîntul de-aramă şi creasta din coada
Lungă de cal, care-n coif mereu fîlfîia-ngrozitoare.
Rîse şi tatăl iubit şi mama-i cinstită văzîndu-l.
Coiful îndată luînd din creştetu-i falnicul Ector
Pusu-l-a repede jos, de-a stat orbitor de sclipire.
Şi sărutîndu-şi copilul şi-apoi legănîndu-l în braţe,
Rugă rosti către Zeus şi zeii ceilalţi deopotrivă:
— Nemuritorilor zei, voi faceţi-mi fiul s-ajungă
Cel mai slăvit la troieni, întocmai ca mine, tot astfel
Vrednic în arme să fie şi-n Troia domnească puternic!

Cînd se va-ntoarce din luptă, mirat oarecine să zică:
E mai viteaz decît tatăl! S-aducă şi prăzi sîngerate
De la duşmanul ucis, să se bucure sufletul mamei!
Zise şi-n braţele scumpei femei încrezu copilaşul;
Dînsa la sînu-i cel plin de mireazmă-l primi şi-l cuprinse
Dulce cu lacrămi rîzînd. Iar Ector, privind-o cu milă
Şi netezind-o frumos, îi zise cuvintele aceste:
— Inima nu-ţi amărî fără cumpăt, săracă femeie:
Nimenea, dacă nu-i scris, viaţa nu-mi poate răpune,
Căci de poruncile soartei nu poate să scape nici unul,
Fie voinic ori mişel, odată ce-n lume se naşte.
Hai dar întoarnă-te acasă şi cată-ţi de trebile tale;
Vezi de război şi de furcă şi-ndeamnă pe slugi ca să fie
Sîrguitoare la trebi, şi las' că de arme şi luptă
Grijă purta-vor bărbaţii din Troia şi eu doar în frunte.
Zise şi coiful cu creasta păroasă luîndu-şi viteazul
S-a-ndepărtat; iar femeia pornind să se ducă la curte,
Faţa mereu întoarce înapoi năpădită de lacrimi.

Descrierea luptelor din cîntul al 12-lea e tradusă cu o vervă de o sălbatecă bărbăţie, vervă ce salvează întreaga situaţie de nota ridicolului, atunci cînd Ector repede stolohanul, „un pietroi aşa mare, încît doi din muritorii *de azi* anevoie ar putea să-l ridice". *Azi* e timpul lui Omer. Îşi închipuieşte oricine cîte stîrpituri din zilele noastre ar trebui pentru a urni *pietroiul* cu care Ector vrea să spargă poarta din zidul ahaic!...

Zise, iar ei tremurînd de porunca ce dînsul le dete,
Se-nghesuiră mai mult în preajma stăpînului sfetnic.
Dar şi aheii sub zid au prins să-ntărească mai bine
Gloatele lor şi cumplită părea străduirea cea cruntă.
Nici ale licilor cete viteze puteau să dărîme
Zidul ahaic şi drum să-şi facă pe ţărm la corăbii,
Nici luptătorii danai de la zid să respingă pe licii
Nu izbuteau nicidecum, odată ce ei se-nnădiră.
Cum pe la ţară doi inşi se-ncaieră pentru hotare
Şi cu măsurile-n mînă pe-a lor deopotrivă moşie
Stau într-o palmă de loc şi se bat pe dreptate s-o-mpartă —
Numai de-a zidului creste, tot astfel, opriţi luptătorii
Ambelor armii de sus de pe vîrfuri lovindu-se-n piepturi,
Sfarmă şi paveze-n zbor şi scuturi rotunde de piele.
Ce de oşteni au rănit pe trup nemiloasele-arămuri!
Unii cînd spatele gol uitau a păzi la dosire,

Alții cînd pavăza lor era străbătută de sulițî.
Și pretutindeni atunci, și streșini de ziduri și turnuri
Ude de sînge erau, țîșnit din o parte și alta.
Totuși la fugă pe-ahei să-nduplece nu mai putură,
Ci după cum o femeie de treabă, năimită la muncă,
Lîna-ntr-un taler punînd, greutatea într-altul, ridică
Cumpăna drept, ca să-și crească copiii din plata-i săracă,
Tocmai așa într-o cumpănă dreaptă stătu bătălia,
Pînă ce Zeus a dat mărire mai naltă lui Ector;
Zidul ahaic întîiul a spart, și deodată viteazul
Tare cît el a putut strigat-a s-audă cu toții:
— Iureș nainte, troieni; dați jos, dărîmați-le zidul
Și repezindu-vă puneți tăciunii aprinși la corăbii!

Se-nviforă falnicul Ector
Tocmai ca noaptea la chip, și-i fulgeră haina de-aramă
Strașnic de jur-împrejur, și părechea de sulițî ce poartă.
N-ar fi putut — doar afară de-un zeu — să-l înfrunte nici unul,

Cînd cu privirea de foc pe poartă zvîrlitu-s-a dînsul.
Iute spre oaste s-a-ntors și chema pe troieni ca să intre
Zidul sărind, și troienii voios ascultau de poruncă.
Zidul săriră grăbiți, iar alții potop năvăliră
Chiar și pe porțile tari. Spre vase cu spaimă danaii
Toți apucau și huia-ngrozitor, nesfîrșit, vălmășagul.

Încheind recenziunea noastră asupra lucrării d-lui Murnu, noi socotim că valoarea ei nu se poate drămui în bani. Tot ce pornește dintr-o necesitate sufletească a omului este al lui, și nimeni nu are drept să expertizeze valoarea mercantilă a sufletului. Fiindcă însă această recenziune se face cu ocazia acordării Marelui Premiu Năsturel, noi credem că Academia îl poate da cu amîndouă mînile d-lui Murnu, îndemnîndu-l astfel să ducă la bun sfîrșit și *Odiseea*[7], și poate să încerce și traducerea lui Platon, a acelui divin cugetător care a ridicat funcțiunea gîndirii în cele mai nobile sfere.

1913

GEORGE PAVELESCU: „DIMITRIE BOLINTINEANU ȘI OPERA SA“ București, 1913

Prin adresa no. 48 din 13 ianuarie 1914 ați binevoit a mă însărcina cu examinarea lucrării d-lui G. Pavelescu asupra lui Dimitrie Bolintineanu, lucrare prezentată la Premiul Năsturel de 4 000 lei.

Am onoare a vă informa că partea întîi a lucrării d-lui Pavelescu, care cuprinde viața, călătoriile și politica lui Bolintineanu, este interesantă. Aflăm dintr-însa o mulțime de lămuriri cu privire la alcătuirea statului nostru, ce vor servi istoricului acelor timpuri.

Partea a doua, intitulată *Opera sa*, e tratată în mod fragmentar.

Dar atît prima, cît și a doua parte cuprind mai cu seamă citații din povestirile lui Bolintineanu sau din povestirile altora despre Bolintineanu, așa încît meritul d-lui Pavelescu se reduce mai mult la coordonarea unui material scris de alții decît la gîndirile sale proprii.

E totuși interesant ca profesorii noștri, în loc de a face politică, să se ocupe cu studii și monografii de felul lucrării de astăzi, căreia, dacă Premiul Năsturel este divizibil, i s-ar putea acorda o parte, ca răsplată și încurajare.

1914

ION AL. GEORGE: „AQUILE“
Poezii. Cîmpina, 1913

P. DULFU: „GRUIA LUI NOVAC“
Epopee alcătuită din cîntecele de vitejie ale poporului român. Bucureşti, 1913

OLTEO ŞI DORU: „UN PROCES PIERDUT“
Roman social. Bucureşti, f.a.

Din cele patru lucrări ce mi-aţi trimis spre cercetare, prin adresa no. 142, din 29 ianuarie, am avut onoare a vă restitui volumul d-lui Octav Erbiceanu,[1] *Ciclul troian. Epopeele înainte de Homer*, ca nefiind de competenţa mea.

Din celelalte trei ce rămîn, *Un proces pierdut*[2], *Gruia lui Novac*[3] şi *Aquile*, cele două dintîi sunt încercări nesigure, ce nu pot sta alături cu lucrările de real talent ce au fost prezentate la Premiul Constantinide; cea de a treia, *Aquile*, este interesantă şi merită o cercetare mai amănunţită.

Şi mai întîi, o colecţie de poezii, cît de mică, în care amorul să nu-şi comită isprăvile, poznele şi scandalul este un lucru rar; iar o colecţie de poezii în care să lipsească nu numai amorul, ci şi simbolismul, este un lucru unic.

Fireşte că lumea, încăpătoare de tot felul de simţiri şi icoane, este un izvor nesecat de inspiraţie pentru un om de talent; totuşi, în amor stă marele farmec al poeziei, prin aceea că de la el purcede *lirismul*, nota cea mai atingătoare a sufletelor. Cine nu are cît de puţin această notă riscă să rămînă străin publicului cetitor.

D-l Ion Al. George[4] înlocuieşte lirismul *cupidonian* prin lirismul *marţian*. D-sa este un eroic şi ar vrea să fie şi un clasic. Zic „ar vrea“, fiindcă uneori nu e clasic deloc, deşi grămădeşte în aceeaşi poezie pe Memfis, Cartagena, Enea, Cicero, Scipione, August, Neron, Archimede etc., etc. Clasicismul nu se atinge cu alegerea subiectelor din lumea clasică, ci cu perfecţia absolută a formei, cu frumuseţea gîndirii şi cu sobrietatea simţirilor.

Dar aşa cum este, poetul nostru iese din duzina făuritorilor de versuri simboliste şi leşinate. Primele două poezii din broşura sa sunt străbătute de un adevărat suflu eroic şi cred că sunt şi cele mai bune: *Senatus Populusque Romanus* şi *Aquile*:

Porniţi, porniţi la drum, copiii mei,
Cohorte strînse-n linii de bătaie!
Voi aţi crescut în candida văpaie
A soarelui ce luminează
Acest pămînt arat de semizei.

şi, la sfîrşit:

Cînd eu, ce v-am trimis, n-oi fi în stare
Să plîng, în faţa cerului albastru,
— Să cînte tibicinii şi să-mi puneţi
Cenuşa într-un castru.

Poezia a doua, *Aquile*, e povestea unor vulturi extraordinari cari, după ce s-au născut altfel decît după regulele ornitologiei, din ouă clocite, ei s-au zămislit din Venere şi Marte, în muntele Soracte — cînd au fost să zboare, s-au împrăştiat pe toată lumea cunoscută, după ce s-au înălţat din Laţiu — şi au poposit: unele în Galia, altele pe Rin, iar una a rătăcit pe Dunăre:

O, zilele acelea strălucite,
Cînd una rătăcise
În zborul ei spre dacicul pămînt;
Avea pe aripi pulbere de aur
Mai roşie ca-n ziua cînd, sub flăcări,
Cartagena rămase un mormînt.
Şi-n zilele acelea, cînd în parte
Trecea măreţ spre Galia departe,
Cînd altele cădeau domnind pe Rin —
Doar una fîlfîind peste Danubiu,
În sunete de tibii şi de goarne,
Domnea din Tisa-n Pontul Euxin!...

Dacă aş vrea să fac şicană autorului, aş putea să-i spun că muntele Soracte nu e în Laţiu, de unde au pornit zburătoarele sale, ci în Etruria (astăzi se numeşte Sant'Oreste), şi nu era închinat lui Marte şi Venerei (pentru operaţia ouălor),

ci lui Apollon. Dar licențele poetice se pot tolera, chiar în materie de geografie și de istorie naturală.

A treia poezie, *Dacia felix*, dedicată prințului Mircea, cuprinde o strofă care ar merita ea singură un premiu:

Viteaz să fii! Suprema biruință,
De-a pururea să-ți fie călăuza!
Să-ți ardă-n piept divina bărbăție
A celui mort la Sarmisegetuza.

Mai departe, în *Carmina*, găsim poezia *În parc*, plină de grație — două statui și o privighetoare, Cupido și o nimfă — Cupido care vrea să tragă cu săgeata în nimfă și se oprește pentru că privighetoarea s-a așezat pe sînul statuei. Toate, firește, imposibilități, fiindcă privighetoarea nu cîntă decît în tufișul ramurilor — iar Cupido, din firea sa un zeu antimuzical și plin de nelegiuiri, care nu s-ar opri de o așa nimica toată, cînd ar fi să-și rănească nimfa. Dar spuse frumos...

În parc

Pe-un soclu zvelt o nimfă albă,
Alături Cupido cu arcul;
Argintul lunii se revarsă
Și-n ploaia lui, tresare parcul.

Tăcere pîn-acum, tăcere...
Pe sînul ei, dezmierdătoare,
S-a așezat apoi și plouă
Cu triluri, o priveghitoare.

Și cum pe soclul de alături,
Copilu-și desfăcu tunica
Și sta să tragă — se oprise,
Să nu ucidă păsărica.

Nedumerire e un lucru nou și curios în colecția asta de eroi. Trebuie citată întreagă, pentru meșteșugul stăpînit cu care e scrisă. Heine n-ar fi încheiat mai bine:

Nedumerire

Tu mi-ai dat asear-o floare,
Taina cerului de-albastră,
Ieri rîdea, pe cînd, în soare,
Azi se scutură-ntr-o glastră...

S-a sfîrșit! Spre dimineață,
Deși toată-nourată,
Am găsit-o fără viață.
Fost-a floare adevărată?...

Căci pieirea-i nu mă miră,
A trăit o clipă, două,
Ce pe mine mă uimiră,
Au fost picurii de rouă.

Și acuma cînd, în fine,
Singurei ne suntem iară,
Te întreb (deși știu bine!)
Nu cumva ai plîns aseară?...

Volumașul sfîrșește cu mici cîntece de beție, destul de neînsemnate, cari însă surprind printr-o notă îndrăzneață de aiurare alcoolică. Poeții noștri veseli ar trebui să ia, din atributele lui Bachus, pe cele gentile și poetice, iar nu pe cele vulgare. Carducci numește pe Bacchus, *Lico*, adică *dătătorul de veselie*. Noi am putea să-l numim *Orthos* (care umblă drept) sau *Ditirambogenul* (cel ce aprinde sufletul de entuziasm liric).

E mare artă a ști să rămîi cumpătat — vesel, dar înțelept.

Toamna românească are o sinceră poezie, fără nici un raport cu baccanalele latine, cari au lăsat urme atît de adînci în poporul din Roma, încît și astăzi *Ottobratele* lor, sau *la festa del divino amore*, sau *la San Giovanni* (cînd poporul are dreptul să gîdile cu usturoi verde nasul delicat al cucoanelor), sau *la Beffana* devin orgii publice.

Cu aceste mici observații, cred că volumașul d-lui Ion Al. George merită să fie luat în considerare de comisiunea Premiului Constantinide.

Ar fi foarte înțelept dacă s-ar putea împărți acest premiu. Am examinat toate lucrările ce s-au prezentat și, în credință, dacă aș fi chemat să mă rostesc asupra lor, aș hotărî că nici una nu merită premiul întreg, dar multe ar merita părți din el. Așa, bunăoară, traducerea *Eneidei*, *Viața și opera lui C. Negruzzi* de d-l Lovinescu, *Novelele* d-lui Pătrășcanu (din cari una excelentă), *Novelele* d-lui Chirițescu, *Aquilele* și altele ar putea să beneficieze pe sfîntă dreptate din dărnicia răposatului Constantinide.

1914

EMINESCU

Cu cît trece vremea, cu atît Eminescu se înalță. La început sta în puterea sufletească numai a unora a pricepe lirismul atît de delicat al noului poet, care se depărta deopotrivă de Bolintineanu ca și de Alecsandri; astăzi toată lumea simte poezia lui Eminescu — toată lumea, dar mai cu seamă *cea tînără.*

Tinerețea este minunata întrupare a scurtei noastre vieți pămîntești, în melancolie și generozitate. Rîsul curat, lacrămă caldă, avîntul și deznădejdea se amestecă și se topesc într-o stare sufletească de nedescris, care devine ilustrația animismului, a acelei filozofii primitive de care cu încetul se apropie toate științele. Cînd într-o adunare de o sută de persoane, Enescu cîntă *Humoresque,* din toate sufletele scapără același suspin, în ochi se urcă lacrămile la toată lumea, nu prin explicarea fiziologică a unei excitări nervoase auditive, ci printr-o mijlocire a frumosului, de cea mai pură origină intelectuală.

Melancolia este caracterizarea tinereții, cum albastrul este caracterizarea seninului. Amîndouă sunt insesizabile. Cînd din întîmplare se naște cîte un artist care să le dea „obștească înțelegere", acela este al pămîntului și al aerului.

Lirismul lui Eminescu are o așa de mare putere de pătrundere, încît s-ar zice că materialul pe care-l întrebuințează este o descoperire a sa personală. A *vedea* și a *simți* în mod original sunt *stări sufletești.* Pentru ca ele să devină artă, urmează să fie exprimate în așa fel încît emotivitatea artistului să deștepte stări sufletești egale în ceilalți oameni.

Toate păsările iubesc, dar numai privighetoarea cîntă, și cînd cîntă ea, codrul tresare, pădurea pare coprinsă de vraja singurătății sale. Toate viețățile simt că păsărica iubește. Iar omul, cel atît de trudit în inima sa, rămîne înmărmurit: drumeț dacă e, se oprește din drum; dacă e tînăr, suspină; dacă e bătrîn, întinerește.

1914

SUFLETUL RĂZBOAIELOR ÎN TRECUT ȘI ÎN PREZENT

Arta de a purta războaie e cu desăvîrșire schimbată, după cum schimbate sunt o mulțime de manifestări ale sufletului omenesc în veacul al 20-lea. O profundă criză sentimentalo-intelectuală turbură lumea modernă. Individul cult din zilele noastre este subjugat de o putere nouă, alcătuită din nenumărate năzuințe neguroase: *idealismul*.

Idealismul, în viața practică modernă, nu mai are nimic comun cu idealismul platonician, ci se apropie de filozofia carteziană, în înțelesul pe care i-l dă Malebranche,[1] că omul ajunge la *cunoștință* (adică la forma cea mai perfectă a fericirii) prin înțelegere, prin închipuire și prin simțuri. Cu alte cuvinte, întreaga viață, cu tot ce are ea abstract și concret, rămîne pe același plan, dar planul întreg se ridică.

Idealismul modern s-ar putea defini în patru cuvinte: *năzuința către mai bine*, cu acest adaos că lumea externă tinde tot mai mult să se reintegreze în imaginile oamenilor decît să trăiască în propria sa ființare. Prefacerea lumii în acest sens are, astăzi, mai mult ca oricînd, drept cauză conștiința adînc înrădăcinată în om că ameliorarea sufletească ameliorează lumea. Cu cît un om va fi sufletește mai superior, cu atît va dobîndi un quantum de fericire mai mare. Această axiomă e poate unul dintre puținele adevăruri morale cu caracter matematic.

Să luăm un exemplu. Un mecanic preocupat de o descoperire cît de mică, bunăoară cum să înlocuiască pneumaticele de la automobile. Omul acesta, trăindu-și lumea lui lăuntrică, nu are vreme să se ocupe de ceilalți oameni, nici să se gîndească de e frumos sau urît, bogat ori sărac; cu alte cuvinte,

închipuirea de sine, cea mai mare cauză de nefericire omenească, nu-l trudește. Omul acesta, dacă e însurat, își vede nevasta cu un simțimînt totdeauna nou, parcă ar vedea-o, la fiecare dată, pentru întîiași dată, ceea ce-l ține în fericita stare a unui amant și-l ajută să nu fie înșelat. Dacă are copii, îi privește oarecum în specia eternității, cu acea înduioșare a maturității pentru cei slabi, care este dovada cea mai sigură de civilizație.

S-ar putea zice că Statele Unite ale Americii trăiesc, în întregime, pe acest calapod. Și ce viață intensă duc!...

Una din curiozitățile acestui popor e lipsa de scriitori. America nu are nici poeți, nici prozatori mari, Din ce cauze? Să fie oare lipsa de putere creatoare? Nu, deoarece americanii sunt poporul cel mai inventiv din lume.

Cauza pentru care americanii nu au scriitori este tocmai aplecarea lor către creațiunea științifică. Ce este, în adevăr, un scriitor, dacă nu un creator, lipsit de bază certă? Cel dintîi cioplitor de idoli nu a fost altceva decît un cercetător, setos de a surprinde secretele naturii, care, neștiind cum e alcătuit în realitate un om frumos, a încercat a-l face din ceară.

Vechea teorie, a deosebirii fundamentale între sentimentele estetice și sentimentele religioase, între acestea toate și adevăr, nu mai are nici o valoare în etica modernă. Tot ce conlucrează la ridicarea omului este adevărat și frumos.

Tot americanii sunt pe cale de a curarisi omenirea de flagelul căsătoriei, prin înlesnirea cu care se însoară și se despart oamenii la dînșii.

★

Se poate afirma că, în ultima sută de ani, omenirea pe calea științei mergea către dezrobire, prin răsturnarea tuturor prejudecăților.

Prin invenția tiparului, se aruncase încă de mult cugetarea la distanță. Prin telegraf, se apropiau faptele. Prin puterea aburului, se apropiau oamenii.

Acum în urmă, prin telegrafia fără fir, marinarul nu mai era părăsit pe singurătatea apelor. Aviațiunea, pe lîngă celelalte prefaceri la cari da loc, era menită să schimbe una din ramurile artelor plastice, arhitectura, întorcînd fațadele caselor către cer. Radiografia pune la îndoială toată psihofiziologia noastră: nu mai știm ce putem vedea și ce nu — prin urmare, ne este îngăduit să sperăm că vom ajunge să prindem

pe plăcile fotografice sau să transformăm în sunete radiațiunea termică a creierului.

În mijlocul acestei crize, în care omul era îndreptățit să aspire la tot, cade deodată, ca o bombă uriașă, vestea războiului, a unui război crîncen, între popoarele cele mai culte și pe locurile unde se refugiase civilizația cea mai înaltă.

Ce e de făcut? Să blestemăm și să injuriem? Să căutăm a stabili răspunderi pe socoteala altora?

Țara noastră a făcut ea însăși un război anul trecut, și n-a întrebat pe nimeni dacă acțiunea sa convenea sau nu. Anul ăsta fac alții războiul. Să-l cercetăm.

I

E nevoie să stabilim chiar de la început deosebirea fundamentală ce există între *cauzele* războaielor și *sufletul* războaielor. Cauzele sunt mai totdeauna economice. E cunoscută teoria lui Loria, care merge atît de departe, încît chiar războiul Troiei îl explică prin setea de avuție, războiul Troiei, acela pe care omenirea s-a deprins a-l cunoaște din *Iliada* lui Homer și pe care un umorist îl definea așa:

> Deux coqs vivaient en paix.
> Survint une poule:
> Amour, tu perdis Troie (trois).

Tot așa explică Loria un alt eveniment al omenirii, care pare a nu avea nimic economic la temelia sa: *cruciadele*. În loc de *sfîntul mormînt*, Loria pretinde că baronii evului mediu mergeau să cucerească iobăgia țăranului, care, dacă ar fi stat în pace, ar fi cerut libertate și drepturi pentru sine. După cum argonauții nu mergeau după Elena, ci după bogăția fenicienilor *(la toison d'or)*, tot astfel cruciații nu mergeau după locurile sfinte, ci după dominațiune.

Ceea ce e interesant în teoria aceasta — și adînc adevărat — e că, pe cît timp durează războiul, fenomenul economic rămîne ascuns, iar la suprafață plutește miragiul sentimentelor.

Oricît de departe am lua lucrurile, sufletul războaielor rămîne același, de la Alexandru cel Mare pînă în zilele noastre. Dar mai este el același în zilele noastre?

Prima calitate a unei armate, în trecut era un șef bun. Acesta era sufletul războiului.

Ce însemnează un șef militar? Însemnează un om înzestrat cu toate calitățile fizice, morale și intelectuale, dar mai cu seamă cu o calitate: hotărîrea. În lumea noastră civilă, în politică, în diplomație, în artă, în afaceri, tipul complet al omului superior este tocmai *caracterul moral*, acela ce nu ia hotărîri grăbite, ce este înzestrat cu o mare putere de autocritică, ce nu se rostește decît foarte cu greu, iar cînd s-a rostit, vede încă puterea argumentelor contrarii. În lumea militară, asemenea tipuri sunt un dezastru. Aceștia sunt Benedek, [2] așteptînd să fie înconjurat de prusieni, la Königgrätz; Bazaine [3] la Metz; Kuropatkin [4] în Manciuria. Iar tipurile contrarii sunt: Hannibal, Caesar și Napoleon I, dar mai cu seamă Caesar, în cari imaginația cea mai bogată e însoțită de ochirea critică cea mai precisă și de hotărîrea cea mai grabnică.

Alexandru cel Mare, cuceritorul lumii vechi, era o teribilă personalitate, care părea a fi moștenit de la tatăl său Filip, întemeietorul *falangei*, talentele militare, iar de la mama sa, Olimpias, contrazicerile sufletești cele mai bizare. Crescut de Aristotel în cea mai ideală pedagogie, știu să onoreze pe Diogene, să fie generos pînă la exces și crud pînă la delir, legînd de coada calului pe Betis [5], apărătorul orașului Gaza, ucizînd la orgii pe cei mai buni prieteni ai săi, pe Clitus, [6] care-i salvase viața, pe Filotas [7] și Parmenion, [8] pe filozoful Callisthene [9] și alții. Cuceri Grecia, Persia, Egiptul, India pînă la Gange și pînă la ocean, alcătuind o lume nouă, dărîmînd cetăți, zidind altele, întemeind împărății și murind, în fine, la 33 de ani, în zidurile Babilonului, mistuit de friguri, dar mai cu seamă de focul sufletului său.

Cu o sută de ani după Alexandru, se naște un al 2-lea mare căpitan, Hannibal, care, cu o armată de mercenari, adunați de prin toate țările sălbatice, hotărăște să cucerească Italia și Roma. La vîrsta de 26 ani, pornește în Spania, ia Saguntul, de unde, cu o adunătură de numizi, iberi și gali, se îndrumează către Italia, prin Spania și Galia de sud; trece Alpii și deodată răsare în Galia Cisalpină, unde prezența sa îmbărbătează triburile neliniștite ale muntenilor. Cu o armată ostenită de 26 000 oameni înaintează pe Ticin și atrage pe consulul Sempronius într-o cursă memorabilă, la Trebbia, [10] în care îi omoară 30 000 luptători. Apoi trece Apeninii, coboară prin mlăștinele Arnului în Etruria, surprinde pe Flaminius Nepos în gîturile din marginea lacului

Trasimen, [11] îl bate și trece mai departe, către Roma cea superbă, pe care o ura din copilărie.

Cel ce are onoare a vă vorbi a călcat pe locurile sacre ale luptei. De la Perugia, orașul poetic al Umbriei de astăzi, drumul se coboară pe malul lacului, strîns între apă și munte. E probabil că Flaminius mergea să surprindă pe Hannibal în smîrcurile Arnului, căci nu se poate admite să-și fi ales de bunăvoie o poziție atît de protivnică pentru a-și desfășura legiunile. Generalul pun înțelese ce profit putea trage din așezarea locului, și dete năvală peste legiuni. Întreaga armată fu măcelărită sau înecată în apele lacului. Atît de grozavă trebuie să fi fost lupta, încît cei rămași în viață nu simțiră un mare cutremur, care dărîmă cetăți, prăbuși munți, schimbă cursul rîurilor.

Astăzi *ginestra,* floarea parfumată a pustiului, crește pe malurile lacului, iar apele sale par a chema către fundul verde, unde dorm veliții, hastații și triarii legiunilor. Din cînd în cînd, pescarii găsesc inele de-ale cavalerilor romani, pe cari numizii lui Hannibal îi măcelăriseră fără cruțare.

De aci porni către Roma. Dar, ca și cum cetatea aceasta, văzută în realitate, ar fi înghețat de spaimă sufletul punului, el nu îndrăzni s-o atace, ci se duse să-și așeze lagărul, sus, la Monte Cave, lîngă templul lui Jupiter Latiaris, unde și astăzi localitatea se numește Campo d'Annibale. La 2000 de ani depărtare, poporul vorbește, acolo, cu sfială, parcă ar fi încă *Hannibal ad portas.*

Dar nu stătu mult aci. De îndată ce află că nouă armate consulare se pregătesc să-l atace, plecă spre sud, atrase pe T. Varron și Paul Emiliu în cîmpurile de la Canne, [12] unde masacră 60 000 de soldați, 80 senatori și 6 000 cavaleri.

Tit Liviu povestește în Cartea XXIII scena mișcătoare din Senatul cartaginez, cînd Magon [13] veni să anunțe victoria de la Canne. Introdus în Senat, el se rosti astfel despre izbînzile fratelui său: „S-a bătut în cîmp deschis cu șase generali, dintre care 4 consuli, un dictator și un șef al cavaleriei, și contra a 6 armate consulare; a omorît mai bine de 100 000 oameni și a luat peste 50 000 de prinși; a luat două lagăre. Din cei 4 consuli, doi au fost uciși, unul rănit, iar cel din urmă, după ce-și pierduse întreaga armată, o luă la fugă etc." Și, pentru a dovedi spusele sale, Magon împrăștie în vestibulul curiei o așa de mare cantitate de inele de aur, încît, după spusele unor istorici, de-abia ar fi

încăput în trei polobocele. Tit Liviu adaogă, grav, că era numai un singur poloboc.

După mai mulți ani, petrecuți parte în *deliciile de la Capua,* parte în Bruttium, aveau să se împlinească prezicerile bătrînului Hannon, prin transportarea războiului pe pămîntul cartaginez și prin zdrobirea lui Hannibal. În anul 207, acesta fu bătut la Zama [14] de către P. Corneliu Scipione.

Bătălia aceasta, una din cele mai formidabile și mai ucigătoare ale lumii vechi, se poate povesti ca un roman teribil. Hannibal plecă din Italia, blestemînd pămîntul și injuriind zeii latini. În templul Junonei Laciniene ridică o coloană, pe care înscrise toate biruințele sale asupra romanilor, iar împrejurul templului înjunghie pe toți ostaticii și mercenarii italieni ce nu voiau să-l urmeze în Africa. Apoi se urcă pe corăbii și porni, îngrijorat de soarta ce-l aștepta, urît de Senatul cartaginez și urîndu-l la rîndul său, disprețuind viața și oamenii, susținut numai și numai de ura contra romanilor și de jurămîntul ce făcuse tatălui său, Hasdrubal, la vîrsta de 9 ani, de a nimici puterea Romei. Istoricii ne vorbesc de o întîlnire ce avu loc între Hannibal și Scipion. Cine a cetit minunata operă a lui Flaubert, *Salammbô,* își poate închipui cam ce să fi fost această întrevedere, pe pămîntul ars al coastei africane, între spăimosul cartaginez, chior de un ochi, hursuz, plin de venin, și tînărul roman, sigur de sine, elegant, tip al acelei aristocrații fără seamăn care cucerise lumea și păstra în sîngele ei puterea uriașe ce avea să creeze pe Pompei și pe Caesar.

Generalii nu se înțeleseră. În fruntea oștilor, fiecare se avîntă.

Hannibal își alcătuise o avangardă de 80 de elefanți, cei mai înalți ce se puteau găsi, monstruoși, cu turnuri pe spate, din cari trăgeau arcașii. Prima linie o formau galii și ligurii; a doua, cartaginezii și africanii; a treia, veteranii săi, cu cari călcase Italia întreagă, de la Trebia pînă la Capua.

Scipione, care avea lîngă sine pe Syphax și Masinissa, își așeză armata pe trei rînduri, cu arcașii ușori la mijloc, cu Lelius, comandantul cavaleriei latine, la stînga, iar Masinissa și numizii săi la dreapta. Aceștia începură bătălia. Cînd Hannibal împinse elefanții în luptă, o ploaie de săgeți, strigăte, urlete, sunete de goarne vîrî spaima într-înșii. Ei se întoarseră înapoi, răsturnînd turnurile de pe spinare și dînd năvală în aripa stîngă a cavaleriei cartagineze, pe care o

rupseră. Atunci infanteria se repezi. În contra galilor și ligurilor mercenari, înaintă manipula romană, compusă din hastați și principi, cari aveau să șteargă rușinea atîtor înfrîngeri suferite; contra veteranilor lui Hannibal, înaintă linia a 3-a romană, *triarii*, cum s-ar zice astăzi *la vieille garde*, care nu da niciodată înapoi. Măcelul fu îngrozitor. Punii o luară la fugă. Lelius îi urmări. Douăzeci de mii fură omorîți și tot atîția prinși. Hannibal scăpă cu fuga și intră în zidurile Cartaginei, de unde ieșise cu 35 de ani mai nainte, tînăr, plin de viață și de geniu...

După 150 de ani de la Hannibal, un al 3-lea mare și incomparabil general se naște: Iuliu Caesar. Istoria războaielor sale, de la prima trecere în Galia, pînă la bătălia de la Farsal, [15] este cea mai fantastică înșiruire de fapte extraordinare, ce nu ar fi admisibile dacă toată istoria nu ar fi martoră acestor fapte și dacă, mai mult, Galia nu ar fi fost romanizată, așa cum a ajuns pînă în zilele noastre.

După primele încăierări cu helveții și cu șeful lor Divicon; după prima bătaie, regulat cîștigată împotriva lui Ariovist, [16] șeful germanilor, Caesar trăiește, de la anul 62 pînă la Idele lui Marte 44, cînd cade înjunghieat la picioarele statuii lui Pompei, într-o luptă perpetuă, fie cu Galiile pururi răsculate, fie cu facțiunile de la Roma, fie, în fine, cu Pompei. Să ne oprim un moment la Vercingetorix [17] și să descriem luarea Alesiei.

Pe cînd, la Roma, partidul democrat, în fruntea căruia se găsea Caesar, trecea printr-o criză foarte gravă, prin dezastrul lui Crassus [18] în Persia, prin moartea demagogului Clodius și, mai cu seamă, prin moartea Iuliei, fiica lui Caesar și soția lui Pompei — știrile cele mai îngrijitoare soseau la Ravenna, unde Caesar petrecea iarna: Galiile erau în picioare. Arvernii, senonii, pictonii, cadurcii, turonii, aulercii, toate popoarele de pe malul oceanului să răsculau. Ce era de făcut? Între grija politicei interne și răscoala Galiilor, Caesar se hotărî pentru Galii și plecă în Narboneza. Pe drum, știrile deveneau tot mai amenințătoare: armata romană era în extremitatea nordică a țării: pentru a o aduce în Sud, trebuia s-o treacă printr-un cerc de fier; pentru a merge el la ea, trebuia să înfrunte cele mai mari pericole.

Atunci, bărbatul acesta genial, tipul generalului prin excelență, dete dovada cea mai hotărîtoare a calității supreme a omului de război: imaginație bogată și execuțiune fulgerătoare. În cîteva zile organiză o armată în localitate,

trimise un mic corp de cavalerie în Vienna franceză; apoi trecu Cevenii, în mijlocul iernii, croindu-și drum prin zăpadă, și căzu în spatele arvernilor, cari se credeau siguri din partea asta. Spaima lor fu la culme și trimiseră să cheme în grabă pe Vercingetorix. Caesar lasă comanda lui Decimus Brutus, cu ordin de a pustii țara; trecu înapoi Cevenii cu o mică escortă; făcu în cîteva zile 150 de kilometri, pentru a ajunge la Vienna; luă mica trupă de cavalerie pe care o trimisese dinainte, și, alergînd zi și noapte, traversă Galia, fără a fi recunoscut. Pe cînd toată lumea îl credea în Arvernia, el ajunsese în țara lingonilor unde încartierase două legiuni, le luă, trimise ordine armatei de nord să pornească spre Agendicum, unde porni el însuși, și astfel, la începutul primăverii, se găsi în fruntea întregii sale armate, de 11 legiuni, ceea ce-i făcea de la 35 la 40 mii de oameni.

După nesfîrșite lupte cu toate popoarele galice răsculate și puse acum de-a dreptul sub comanda lui Vercingetorix, Caesar comite greșeala de a voi să ia cu asalt Gergovia, numai cu 6 legiuni, pe cînd Labienus, cu restul armatei, erau în nord. Asaltul nu izbuti. Eduenii, popor puternic și totdeauna devotat romanilor, se revoltară. Hrana armatei și comunicațiile cu Labienus erau amenințate. Galii, toți, ridicau iarăși capul și o mare dietă națională era convocată la Bibracte. [19]

Caesar părea părăsit acum de steaua sa. Totuși, adunîndu-și toate puterile sufletești și făcînd apel la acea minune de soldat ce era legionarul roman, trecu Loara prin apa pînă la gît, și, prin marșuri forțate, ajunse pînă în țara senonilor, unde găsi pe Labienus.

De aci, grija lui păru a fi una singură: de a părăsi Galia și a salva legiunile, ducîndu-le către sud, spre a le trece în Italia. Cu toate astea, fiindcă țara era toată în revoltă, iar Vercingetorix îl hărțuia necontenit, cu numeroasă cavalerie, Caesar petrecu luna iulie căutînd să formeze pe malurile Rinului un corp de cavalerie germană, cu care să poată mai lesne ține piept dușmanilor.

Pe cînd dar armata romană se strecura cu greu către sud Vercingetorix comise greșeala să-i ofere o bătaie în regulă, în care legiunile își recăpătară toate mijloacele lor de acțiune. Galii fură învinși și se retraseră către Alesia. Caesar recăpătă încredere în steaua sa și se puse să fugărească pe gali pînă sub zidurile citadelei, care se ridică pe o stîncă grozavă Aci, cu 30 000 oameni, Caesar avu îndrăzneala să înceapă

asediul cetății, în care se refugiase o armată îndoită de gali. Legionarul se puse pe muncă, nu numai cu armele, ci cu sapa și lopata, începînd lucrarea de investițiune ce avea să rămînă celebră în analele istoriei, căci Caesar fu înconjurat, la rîndul său, de o armată de 250 000 de oameni, veniți din toate părțile Galiei spre a libera pe șeful lor. Caesar trebui, prin urmare, să se închidă el însuși într-o fortăreață improvizată.

Nimic nu e mai interesant în lume decît descrierile din *De bello gallico* ale vieții din această fortăreață, bătută dinlăuntru și din afară, în care geniul unui om trebuia să apere și să salveze viața a 30 000 de oameni și cu dînsa renumele și autoritatea Romei. Izbit dinlăuntru de Vercingetorix, care murea de foame și deci se lupta ca un desperat; atacat din afară de 4 dintre cei mai buni generali gali — Commius, Vercassivellaunus, Eperedorix și Viridomar — Caesar trebui să găsească în adîncimile sufletului său izvorul unei energii fără seamăn. Deși era ajutat de credinciosul său Labienus, de zvînturatul, dar îndrăznețul Antoniu, de Trebonius, Antistius, Caninius — el era sufletul, cugetul și voința apărării: către el se ridicau privirile toate; spre el mergeau urările și speranța salvării.

Și el îi salvă pe toți.

Armata împresurată, cu Vercingetorix în frunte, trebui să capituleze. Soldații gali fură trecuți pe sub sabie, fără cruțare, după ce bătrînii, copiii și femeile muriseră de foame. Armata împresurătoare fugi în toate părțile.

Și astfel, geniul unui singur om și energia a 30 000 de soldați disciplinați salvară încă o dată numele Romei.

De aci Caesar se îndreptă cu pași gigantici către Farsal și către imperiu.

II

Neputînd urmări în prea multe detaliuri viața marilor generali din vechime, ne oprim aci, spre a recapitula faptele caracteristice ale războaielor acelor timpuri.

Va să zică, ceea ce reiese în primul rînd, pentru asigurarea unei victorii, este valoarea șefului.

În al doilea rînd, este numărul redus al trupelor învingătoare, mobilitatea și disciplina lor.

Trecătoarea Termopilelor a fost apărată de Leonidas, contra lui Xerxes, cu 4 000 de peloponezieni. Miltiade, la Maraton, avea două falange, în total 10 mii de oameni, fără cavalerie. Epaminondas, la Leuctra, n-avea decît 7 mii de oameni și 500 cai. Hannibal trece Alpii cu 26 mii de soldați și se mănține în Italia cu trupe relativ reduse. Preocuparea lui continuă este de a cere de la Senatul cartaginez ajutoare, în bani și oameni, dar mai cu seamă oameni. Cînd Tit Liviu pune în gura lui Magon discursul prin care afirmă că frate-său a omorît mai bine de 100 mii romani și a luat 50 mii prinși, Tit Liviu se laudă. El scria la depărtare de aproape 200 de ani și știa ce avea să se întîmple, la Zama, cu Hannibal. Ca să preamărească pe învingătorul Scipion, mărea retrospectiv pe învinsul Hannibal. În definitiv, bătălia de la Canne era pierdută. Cu cît dar pierderea ar fi fost mai mare la Canne, cu atît victoria era mai strălucită la Zama. Dealtfel, Tit Liviu se înșală și în aritmetică. Șase armate consulare nu dau un total de 150 mii oameni, deoarece o legiune efectivă nu era niciodată de 7 mii de oameni. Pe vremea lui Caesar nu erau nici pe jumătate: la Agendicum, 11 legiuni dădeau 35 mii soldați, și să nu se uite că printre ele se găsea și faimoasa legiune „Ciocîrlia" (de la creasta coifurilor), care, fiind compusă din gali, era totdeauna completă. Punînd dar cîte 5 mii de oameni pe legiune și cîte 4 legiuni pe armată consulară, obținem 20 mii de oameni de fiecare armată — prin urmare, un total de 120 mii, pentru 6 armate. Hannibal nu putea să omoare și să prindă mai mulți romani decît erau.

Cînd Crassus porni, în anul 53, să cucerească Persia, se cutremură pămîntul. Cu toate astea, armata lui, compusă din 5 000 de călăreți, 4 000 de auxiliari și 9 legiuni, nu trece de 40 mii oameni în total.

La Farsal, Caesar n-avea mai mult de 20 mii de oameni, iar Pompei avea 40 de mii, amîndoi la un loc mai puțin decît un corp de armată modern. Și cu toate astea, bătălia de la Farsal hotărî de soarta lumii vechi!

Să vedem acum cum se băteau oamenii aceștia extraordinari și ce organizare militară aveau.

Greul bătăliilor, în lumea veche, îl duceau *falanga* și *legiunea*.

Falanga macedoneană era întemeiată pe un calcul geometric: sistemul numerelor pătrate, care, pe teren, înlesnea orice combinație, se desfăcea, se refăcea, se desfășura. Ele-

mentul său de formațiune era *șirul* de 16 oameni, numiți *lochos*, cari erau comandați de soldatul din coadă numit *ouragos*, ceva ca sergentul nostru de astăzi. Două șiruri alcătuiau o *dilochie*, comandată de un *dilochit*; două dilochii formau o *tetrarchie*, comandată de un *tetrarch*; două tetrarchii formau o *taxiarchie*, comandată de un *taxiarch* sau centurion, numărul oamenilor fiind acum de 128. Două taxiarchii formau o *sintagmă*, comandată de primul ofițer afară din rînduri, numit *sintagmatarch*. Lîngă acesta se așeza un plutonier, un sergent, stegarul, trompetul și heraldul. Două sintagme formau o *pentacosiarchie*; două pentacosiarchii formau o *chiliarchie*; două chiliarchii o *mesarchie*; două mesarchii formau o *falangă* simplă, compusă din 256 rînduri, fiecare de cîte 16 oameni, sau, în total, 4 696 de oameni.

Corpul maniabil al falangei era *sintagma*, care se compunea din 256 de oameni, adică 16 rînduri a cîte 16 oameni, ceea ce da un careu perfect.

Aceasta era organizația *hopliților*, adică infanteria grea, armată cu spadă scurtă, suliță foarte lungă, scut rotund, acoperită cu platoșă și pe cap cu coif.

Afară de *hopliți*, erau *peltaștii* și *psiliții*, infanterie ușoară armată cu aceleași arme, mai puțin grele. Formațiunea de temelie nu mai era sintagma, ci *hecatontarchia* sau centuria, cu 16 rînduri de cîte 8 oameni.

Peltaștii formau linia a 2-a de bătaie, în spatele *hopliților*. *Psiliții* n-aveau loc hotărît mai dinainte, ci se așezau cînd în fața, cînd în dosul, cînd în flancurile falangei.

Cavaleria urma cu aceeași formațiune. Unitatea ei, numită *ile*, reprezenta un escadron de 64 cai, pe 4 rînduri, sau un careu perfect, cu 8 rînduri de cîte 8 oameni. *Epitagma* corespondea perfect *falangei*, numărînd ca și dînsa 4 696 călăreți.

Aceste formațiuni geometrice erau foarte rar puse în practică, din lipsa mai cu seamă a cadrelor, precum și din lipsa bărbaților voinici cari să poată suporta greutatea armelor și a platoșei hopliților.

Legiunea romană. Formațiunea legiunii a variat foarte mult. În timpurile clasice, ea era împărțită în 10 *cohorte*, din cari prima avea *aquila* și se numea *cohorta militară*, cuprinzînd 1 100 infanteriști și 132 cavaleri cuirasați; celalte cohorte aveau numai 555 pedestrași și 66 cai. În total, aproape 7 000 oameni.

Fiecare *cohortă* era împărțită în *centurii* și fiecare centurie în *decurii*, avînd un *signum* sau un drapel aparte.

Scuturile se deosebeau după cohortă, și fiecare scut purta numele soldatului, al centuriei și al cohortei sale.

Soldații erau împărțiți în *veliți*, *hastați*, *principi*, *triari* și *cavaleri*.

Veliții erau oamenii cei mai tineri, infanteria ușoară, ce se bătea pe flancurile legiunii; *hastații* erau bărbați formați și compuneau primul rînd de bătaie; *principes* se recrutau din vechii hastați și formau linia a 2-a; *triarii* erau *la vieille garde*. Cavalerii se țineau pe flancurile legiunii, împreună cu veliții.

Unitatea forței combatente era *manìpula*, care, pe timpul războaielor punice, se compunea din 120 oameni, pentru hastați și principi, și din 60 pentru triarii.

O armată consulară se compunea din 4 legiuni.

Legiunea era comandată de un *praefectus legionis;* cavaleria de un *magister equitum*.

Fiecare legiune era urmată de mașini de război, de instrumente de săpat și de ridicat fortificații, de meșteri și de salahori. Fiecare centurie avea o *balistă*, dusă pe roate și trasă de catîri, care servea la aruncat pietre. *Catapultele*, *berbecii*, *turnurile* erau mașini de dărîmat zidurile și porțile cetăților.

III

Veacul de mijloc nu are nici o valoare din punct de vedere strategic și tactic, iar feudalitatea redusese știința militară la cea mai simplă expresie, deoarece mai numai nobilii se băteau, călări, infanteria lipsind cu desăvîrșire. Cruciadele sunt o caricatură a artei de a se bate, deoarece creștinii mergeau la luptă invocînd numele Mîntuitorului, iar orientalii pe al Profetului — așa încît era un fel de duel între sfinți.

Cu cît ne apropiem de timpurile moderne, arta militară își recapătă valoarea sa, cu Gustav Adolf, [20] Condé, [21] Turenne [22] și, mai cu seamă, Frederic II. [23]

Napoleon este marele inovator, dar și la dînsul bătăliile se cîștigă tot după vechile principii: unitatea comandamentului, forțele toate concentrate pe un singur punct. Masele însă sunt mai impozante. Napoleon merge asupra Dresdei cu 200 mii oameni, iar bătăliile de la Iena și de la

Auerstaedt sunt cîştigate asupra lui Hohenlohe şi Brunswick cu forţe îndoite. La Eylau, ruşii împreună cu prusienii nu aveau mai mult de 120 mii oameni, pe cînd Napoleon avea toată armata sa de la Iena. Pe malurile aceleiaşi Vistule, pe cari ruşii, uniţi cu francezii, se bat astăzi contra aliaţilor lor de atunci, prusienii, Napoleon fugări pe ruşi pînă la Eylau, unde îi ajunse, şi, la 8 februarie 1807, adică acum 107 ani, îi bătu, iar la 14 iunie îi zdrobi cu totul la Friedland, unde 40 mii ruşi pieriră de mîna francezilor.

De aci înainte, planul său gigantic, *blocusul contra Engliterei*, devine tot mai evident, şi, prin războaie nedrepte contra Portugaliei şi Spaniei, prin memorabila campanie contra ruşilor în 1812, ajunge la Waterloo, iar de aci la Sainte-Hélène, unde fu martirizat timp de 6 ani.

Istoria prezintă ironii de acestea, pe cari e bine să le cunoască tinerele generaţii, ca să nu creadă prea mult în trăinicia alianţelor.

Dar oricare ar fi morala ce se poate trage din studiul vieţii acestui mare erou, caracteristica geniului său este identică cu a lui Alexandru cel Mare, Hannibal şi mai cu seamă Caesar: o promptitudine de spirit extraordinară, urmată de o execuţiune imediată. „În el, a concepe, a voi şi a executa era un singur act indivizibil, de o repeziciune de necrezut, aşa că între gîndire şi acţiune nu mai era loc pentru cercetare şi hotărîre", zice Thiers. [24]

Venind acum la zilele noastre, la cataclismul ce s-a năruit asupra Europei, nu mai găsim nimic din ştiinţa trecutului. Singure cauzele economice par a mai sta în picioare, pe cînd sufletul victoriei a zburat. O complicaţie nespusă încurcă totul şi ochiul cel mai ager nu mai poate urmări firul evenimentelor.

Dacă este adevărat că războaiele se fac numai pentru cauze economice, iată un tablou care dă de gîndit:

Franţa are o întindere teritorială de 536 464 kilometri [pătraţi], o populaţie de 40 milioane, un import de 8 miliarde şi un export de 6 miliarde. Prin urmare, dacă am lua exportul şi importul la un loc ca semn de avuţie naţională, fiecare francez poate cheltui 350 fr. pe an. De asemeni, dacă am lua mijlocia serviciului militar de 8%, Franţa poate arma 3 milioane de oameni.

Germania are 540 858 kilom. pătraţi, o populaţiune de 66 milioane, un import de 10 miliarde, un export de 9 miliarde; prin urmare, fiecare german poate cheltui 288 fr., iar armata poate atinge cifra de 5 milioane oameni.

Austria are 676 616 kilom. pătraţi, o populaţiune de 51 milioane, un import de 3 miliarde 500 milioane, un export de 2 miliarde 700 milioane; prin urmare, fiecare austriac poate cheltui 117 fr., iar armata ar putea ajunge la 4 milioane oameni.

Belgia are 29 451 kilom. pătr[aţi], o populaţiune de 7 milioane jum., un import de circa 5 miliarde şi un export de 4 miliarde; prin urmare, fiecare belgian poate să-şi permită luxul de a cheltui 1285 fr., iar armata ar putea fi de 600 mii oameni.

Rusia are o întindere de 22 milioane kilom. pătraţi, o populaţiune de 170 milioane, un import de 3 miliarde, un export de 4 miliarde; prin urmare, fiecare rus poate cheltui 41 fr., iar armata ar ajunge la cifra de 13 milioane de oameni.

Aşadar, în rezumat:

poporul francez poate cheltui 350 fr. de individ şi poate arma 3 milioane de oameni;

germanul poate cheltui 288 fr. şi poate înarma 5 milioane oameni;

austriacul poate cheltui 117 fr. şi poate înarma 4 milioane oameni;

belgianul poate cheltui 1 285 fr. şi poate înarma 600 mii oameni;

rusul nu poate cheltui decît 41 fr. şi poate înarma 13 milioane oameni.

Cum declaraţia războiului a venit din partea Germaniei, lumea o învinuia de lăcomie, de gînduri ascunse, de dominaţiune industrială etc. — pe cînd din tabloul de sus noi găsim această ţară într-un echilibru perfect, alături de Franţa.

Legea economică zice: cu cît o ţară este mai puternică şi mai săracă, cu atît fermentul războaielor o trudeşte mai mult. Pe timpul cît el lucrează, cauza rămîne ascunsă, iar la suprafaţă pluteşte sentimentalitatea, faimosul *miragiu*, care face pe soldat să moară în numele patriei, al religiei, al onoarei ofensate.

Rusia este o ţară de mare viitor, cu multe avuţii naturale. Dar din punct de vedere economic, ea este actualmente săracă, adică energia omenească nu a fecundat bogăţiile solului, pe cînd, din punct de vedere politic, gîndirea omenească a fecundat aspiraţiile intelectualilor. Şi atunci, 13 milioane de soldaţi, din cari fiecare nu poate cheltui pe

an mai mult decît 41 fr., pleacă singuri contra celor 5 milioane de germani, cari cheltuiesc cîte 288 fr., contra celor 3 milioane de francezi, cari cheltuiesc cîte 350 fr. și mai cu seamă contra celor 600 mii belgieni, cari risipesc cîte 1 285 fr. de om.

Dorința fiecăruia din noi este de a găsi explicarea fenomenelor sociale cari turbură atît de adînc lumea. Este exactă măsurătoarea aceasta a avuției? Nu rămîn alți factori interni — mai cu seamă într-o țară așa întinsă ca Rusia, unde lumea ar putea trăi fără import și export, ci printr-un schimb interior.

Se pare că nu. Întinderile interne nu înrîuresc asupra rezultatului bogăției naționale. Așa, bunăoară, Anglia, a cărei întindere în Europa este de 314 mii kilom. pătrați, cu o populațiune de 46 milioane locuitori, face un comerț de 14 miliarde la import, și 10 miliarde la export; pe cînd aceeași Anglie, cu un imperiu colonial enorm, de 29 milioane kilom. pătrați și 380 milioane locuitori, nu face un comerț interior mai mare de 4 miliarde și jum. la import și 4 miliarde și jum. la export.

Ce interes avea, prin urmare, Germania să pornească un război, ale cărui efecte erau incalculabile, pe cîtă vreme situația ei era excelentă din toate punctele de vedere? Căci nu se poate admite ca o țară atît de serioasă ca Germania să nu fi prevăzut rezistența Belgiei, cooperarea Angliei și chiar a Japoniei, alături de Franța și Rusia. Știa o lume întreagă că Anglia nu putea tolera infiltrațiunea industriei germane peste tot globul; că flota germană devenea amenințătoare; că Japonia era legată prin tractate să răsplătească neutralitatea binevoitoare a Angliei de la Tzușima. [25] Ceea ce știa o lume întreagă nu știa Germania. Se poate admite lucrul acesta? Evident că nu.

Prin urmare, dacă Germania știa toate astea și totuși a intrat în război, o cauză puternică trebuie să o fi împins în prăpastia în care se zbate astăzi. Și această cauză este: *primejdia rusească*. Dacă Rusia ar fi fost lăsată să se înarmeze în pace, un val de 15 milioane de oameni s-ar fi spart asupra Europei, ca un ocean aruncat de un grozav cutremur de pămînt.

Iată ceea ce pare a rezulta din studiul nepărtinitor al chestiunii.

Acum, fiind dată cauza războiului actual, ia să vedem ce învățămînt putem trage din studiul trecutului.

Am văzut că, în trecut, victoriile se datorau mai întotdeauna generalilor. Ce ar putea face astăzi Iuliu Caesar sau Napoleon I?

Luptele, în Europa, sunt astăzi angajate pe următoarele fronturi:

franco-german, franco-belgo-german, belgo-anglo-german	500 kilometri
ruso-german, austro-rus, austro-sîrb, ruso-turc.	500 kilometri

În Franța și Belgia luptă o masă de oameni de aproape 3 milioane; pe frontul oriental luptă alte 3 milioane de oameni. Ce ar putea să facă Napoleon I, dacă ar fi astăzi comandantul suprem? Un front de 500 kilometri este distanța, pe linia ferată, de la București la Ițcani (450 kil.), pe care o parcurge expresul de Berlin în 9 ore. Presupunînd că Napoleon I ar avea un aeroplan, care ar face 100 kilometri pe oră, i-ar trebui totuși 5 ore de zbor ca să meargă de la aripa dreaptă la aripa stîngă. Dar cît i-ar trebui lui Murat, ca să străbată toată armata inamică, cu cavaleria sa, ca la Eylau? Eternitatea întreagă — fiindcă n-ar străbate-o niciodată.

Cît ar rezista Iuliu Caesar împrejurul Alesiei, dacă ar fi bătut de mortierele 42 cm? Ce ar zice Hannibal, învingătorul de pe Ticin și de la Trebbia, dacă ar lupta în inundațiile din nordul Belgiei?

Totul este monstruos în războiul de astăzi, și toate regulile tacticii sunt răsturnate. Pasivitatea și stagnațiunea sunt defectele cele mai grave ale războiului, zic manualele de artă militară. Și, cu toate astea, armata germană și franceză, izbindu-se necontenit, au ajuns să se neutralizeze unele pe altele, așezîndu-se în tranșee.

Repeziciunea mobilizării, care este marele principiu modern, ce decurge din strategia lui Caesar, și-a avut aplicațiunea sa cu succes în războiul franco-prusian din 1870 și a fost încercat și astăzi de armata germană, dînd loc întrebuințării automobilelor în cantități enorme. Dar, afară că automobilul presupune o rățea de drumuri perfecte, el mai cere benzină, o materie ce nu se produce în toate țările. Ca exemplu memorabil de repeziciune se poate cita, fără lipsă de modestie, mobilizarea armatei române, care, începută în

noaptea de 22—23 iunie, era terminată la 31 iunie, pe cînd Europa întreagă — şi chiar cei interesaţi, bulgarii — se aşteptau s-o vadă gata în 14 zile. În a 14-a zi, adică exact la 7 iulie, divizia I de cavalerie, comandată de generalul Bogdan Gheorghe, era la defileul Balcanilor, unde surprindea şi captura o brigadă bulgară lîngă Ferdinandovo, iar divizia a II-a, comandată de generalul Mustaţă Alexandru, intra la Orhania.

Dar nu trebuie uitat că întreaga noastră cavalerie cuprindea cinci brigăzi, adică 13 500 oameni.

În războiul de astăzi, cavaleria celor 4 mari puteri ce se bat este reprezentată astfel:

Rusia, 511 escadroane de cavalerie, 323 sotnii de cazaci.

Germania, 550 escadroane de cavalerie.

Franţa, 445 escadroane de cavalerie.

Austria, 252 escadroane de cavalerie.

Ceea ce face în total peste 2 000 escadroane, adică o masă enormă de cai şi călăreţi, pe care nu ar putea s-o guverneze nimeni, nici Murat, nici chiar Sfîntul Gheorghe. Şi să nu se uite că cifrele [de] sus sunt în formaţiune de pace.

Atunci, care este sufletul războaielor moderne, acela care asigură victoria? Dacă generalul nu; repeziciunea mişcărilor, nu; artileria, nu — deoarece toţi au arme aproape egale — atunci?

Atunci, s-ar zice că un singur lucru hotărăşte: masele de oameni. Acela dintre beligeranţi care va putea să aducă pe cîmpul de luptă trupe proaspete, pentru a deborda pe inamic, acela va învinge.

Celelalte două elemente: ştiinţa şi grîul sunt deopotrivă comune tuturor beligeranţilor — prin urmare, nu intră în calcul. În adevăr, o mare invenţie, o materie inflamabilă sau asfixiantă, care să fie aruncate de sus asupra trupelor inamice, ar fi hotărîtoare despre soarta unui război. Ştiinţa are însă marele bun că nu rămîne proprietatea unui singur stat, ci trece graniţa la statul vecin cu repeziciunea fulgerului.

Grîul este de asemeni la îndemîna tuturor, în acest înţeles că aprovizionările în timp de pace se pot face de orcine.

Prin urmare, numai acela, printre elementele războiului, care ar fi în absoluta şi exclusiva stăpînire a unuia dintre beligeranţi poate hotărî despre victorie. Acest element ni se pare a fi constituit de „trupele proaspete".

Iată explicată declaraţia de război a Germaniei, care se bate pentru a salva viitorul.

IV

Aplicînd, acuma, regulile şi cercetările de mai sus războiului actual, la ce rezultat ajungem?

La nici un rezultat — sau mai bine la rezultatul unei imense cantităţi de suferinţă omenească, a cărei contravaloare morală nu este asigurată prin nimic.

Din toate părţile se pune aceeaşi energie; eroismul este extraordinar la toţi luptătorii, şi niciodată trupe inamice nu s-au exterminat şi nu s-au onorat mai mult. Germanii admiră vitejia francezilor, a belgienilor şi a englezilor; aceştia se miră de dispreţul de moarte cu care se bat germanii; austro-ungarii urăsc pe ruşi, dar laudă bravura lor.

Iar rezultatul?

Rezultatul va fi o osteneală generală. Cînd se vor sfîrşi rezervele de oameni, cari astăzi sunt egale, deoarece Rusia nu a ajuns la completa organizare a trupelor sale, atunci pacea va veni de la sine, cum vine noaptea şi odihna, după o zi de trudă. Ea va găsi, peste tot, oraşe dărîmate, fabrici închise, mame în doliu, copii orfani, cîmpuri nelucrate, mizerie şi suferinţă la infinit, iar pe cugetătorii omenirii, pe acei ce luptă în pace pentru fericirea semenilor lor, îi va găsi încremeniţi de atîta nebunie.

Şi, în aceste împrejurări, vine marea întrebare: ce să facem noi, românii?

Sufletul nostru este solicitat de atîtea simţiri diverse: unii au învăţat în Franţa, alţii în Germania, iar alţii în Belgia; cu toţii admirăm marea civilizaţie engleză; cu toţii suntem sub farmecul incomparabilei literaturi ruseşti. Entuziasmul şi tinereţea noastră ne dă la mulţi un daltonism de o specie nouă: acela al colorilor poporului unde am învăţat. Cu toate astea, ochii noştri ar trebui să vadă, înainte de toate, propriile noastre colori, acelea ale tricolorului nostru: pe acesta să-l salvăm şi să-l ţinem sus.

Cînd dar, în mijlocul furiei generale, noi am rămas liniştiţi, graţie împrejurărilor, nu am fi criminali să voim a ne arunca în foc?

Şi, mai întîi, ce folos am putea aduce unuia sau altuia dintre beligeranţi?

Noi avem o armată de 600 000 de oameni. Această armată este admirabilă, din toate punctele de vedere: soldatul care, după cum spune d-l Iorga, de la Ştefan cel Mare s-a recrutat din ţăranul coborîtor din daco-romani, este incom-

parabil; ofițerul este demn de un asemenea soldat; armamentul său e complet.

Dar numericește, oricum ai învîrti lucrurile, șase sute de mii rămîn tot șase sute de mii.

Cînd cîmpurile de război sunt acoperite de milioane de oameni, ce greutate ar avea la balanță armata noastră, cînd știut este că imediat, în talerul celălalt, s-ar arunca altă armată egală cu a noastră!...

Dacă noi am fi intrat în foc acum două luni, așa după cum cereau unii, astăzi am fi o pană ruptă a aripei stînge sau drepte a armatelor beligerante, fără personalitate, ba poate chiar fără comandament. Asta vrem?

Dar noi avem un ideal!...

Firește că avem un ideal. Numai acest ideal trebuie să-l urmărim noi cînd vom crede că ne vine la îndemînă. Campania din Bulgaria, de anul trecut, trebuie să ne slujească de pildă.

Dacă nu putem rămîne în idealismul *ameliorării sufletești* pe calea științei și trebuie să ne coborîm pe pămîntul plin de patimi și de mizerii — atunci să nu uităm un lucru.

În aula aceasta, plutește spiritul marelui bărbat pe care l-am pierdut, spiritul regelui Carol. Frumosul său cap odihnește, acum, în cripta din malul Argeșului, alături de al lui Neagoe Basarab, dar sufletul său este între noi, fiindcă ne-a iubit.

Să ne inspirăm de la el. Primul nostru rege a fost înainte de toate *cuminte*. Să fim cuminți, să nu facem greșeli, ca să nu periclităm existența însăși a țării și să nu întristăm marea umbră de la Curtea-de-Argeș.

1914

[O SCRISOARE CĂTRE DIRECTORUL REVISTEI „FLACĂRA"]

25 ianuarie 1915

Domnule Director,

De-abia am isprăvit de răspuns unui critic prost și mă văd silit să răspund unui critic fățarnic.

În revista d-voastră, *Flacăra*, d-l Lovinescu scrie două coloane asupra piesii mele *Voichița* [1] și se leagă de un personagiu secundar, doctorul Fingal, fără să zică un cuvînt despre eroina piesii, care este piesa însăși.

Acest mod de a face critică de artă eu îl numesc fățarnic.

Onestitatea cea mai elementară obligă pe d-l Lovinescu să judece lucrarea mea, bărbătește și în întregime, iar nu cu osteneala feminină a unui rege al Bavariei, care caută un Don Juan. Eu nu pot satisface toate gusturile depravate ale criticilor români.

D-l Lovinescu m-a mai tratat o dată din înălțimea fumurilor sale. [2] Nu am zis nimic, atunci, ba mi se pare chiar că i-am scris un cuvînt de mulțumire — cum se petrec lucrurile între oameni civilizați. Mai mult decît atît: cred că i-am spus cîndva că romanul său *Aripa morții* e bun.

Pentru un om prudent, toate aceste semne de urbanitate trebuiau să fie primite cu înțelesul lor: că, adică, nu e nevoie de adulație din partea sa ca judecata mea asupra lucrărilor sale să rămînă imparțială. Cînd însă domnul acesta își permite să facă ironie; cînd își varsă belteaua sa lipicioasă peste o lucrare netedă, și încearcă să înșele pe cititor, confundînd pe dr. Fingal din *Voichița* cu căpitanul Comăneșteanu din *Anna*, sub pretext că face sinteză literară — atunci să mă ierte: cuvîntul cel mai ușor ce i se potrivește este *fățărnicie.*

Dar la ce se pot atribui aceste întorsături sufletești? Oamenii sunt pururi aceiași: cauți, cauți și explicația e acolea. D-l Lovinescu turbură văzduhul, în fiecare an, cu cîte unul sau mai multe zgomote literare, cari, sub formă de critică sau romane, urcă treptele Academiei și năzuiesc cu sfială către un premiu.

Și dacă ați ști, d-le Director, că nu am nici cel puțin vina de a fi combătut lucrarea sa din anii din urmă asupra lui Costachi Negruzzi!...

Dar țara noastră e împărăția năzbîtiilor. Mi s-a întîmplat să scot, la premii, cîte un biet autor uitat de Dumnezeu, care nu m-a iertat toată viața că nu i-am obținut premiul întreg, sau, dacă premiul a fost întreg și considerabil, că raportul nu a fost destul de cald. Și cum fiecare din acești cetățeni găsește adăpost într-o gazetă, te pomenești din senin plouat și turtit. Nu răspunzi o dată, taci și înghiți a doua oară, pînă ce dezgustul te îneacă. Atunci trebuie să spui fiecăruia ce i se cuvine.

Rog să publicați scrisoarea de față pe locul unde a apărut critica d-lui Lovinescu,[3] pentru ca domnul acesta să învețe pe viitor a fi mai modest. Nici talentul, nici vîrsta, nici poziția socială, nimic nu-l îndrituiesc a da lecții altora — în toate cazurile nu mie.

Primiți, vă rog, domnule Director, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

1915

BOSFORUL ȘI DARDANELELE FAȚĂ DE INTERESELE ROMÂNEȘTI

Domnilor colegi,

Înainte de a intra în dezvoltarea subiectului nostru, dați-mi voie să explic în cîteva cuvinte această schiță cartografică. O mulțime de lume confundă Dardanelele cu Bosforul și chiar persoane cari au fost la Constantinopole nu-și dau bine seamă de topografia strîmtorii.

Așadar, un român care ar pleca din Constanța la Atena sau la Cairo trece strîmtorile în direcția săgeții, adică intră în Bosfor, traversează Marea de Marmara și iese prin Dardanele în Arhipelag. Un străin care ar veni la Constanța pe mare, face drumul invers: intră în Dardanele, traversează Marea de Marmara și iese prin Bosfor în Marea Neagră.

Schița aceasta, ce ne va fi foarte folositoare pentru înțelegerea subiectului nostru, este datorită Institutului cartografic al armatei, care, cu o rară bunăvoință, s-a pus la dispoziția noastră. Aduc aici mulțumirile mele cele mai călduroase d-lui general Ianescu, eminentul director al institutului, precum și d-lui general Christescu, distinsul subșef al statului-major general al armatei.

Nu știu dacă trebuie să mai declar, domnule Președinte, că nu voi face politică în comunicarea mea. Eu nu pot să fac politică, dar chiar dacă aș putea, cunosc chemarea Academiei și am pentru dînsa o prea mare iubire, pentru a transforma tribuna dezbaterilor sale senine în masă de întrunire publică.

Dar iarăși, nu trebuie să se ceară Academiei a rămînea într-o duioasă somnolență și a reprezenta osteneala națională, atunci cînd țara palpită de dorința de a afla adevărul:

ce sunt Dardanelele? Trebuie să le pierdem? Cum se leagă istoria noastră națională de istoria diplomatică a strîmtorilor?

BOSFORUL

Strîmtoarea care leagă Marea Neagră de Marea de Marmara se numește Bosfor; același nume a mai fost dat strîmtorii care leagă Marea Neagră de Marea de Azov. Grecii numeau pe cel dintîi Bosforul tracic; pe cel de al doilea Bosforul cimmerian.

Numele grecesc, „trecerea boului", vine de la legenda prințesei Io. Eschil se ocupă de dînsa în două din dramele sale. Iubită de Zeus și urîtă de Hera, Io fu transformată într-o văcuță albă; spre a fi apărată de ura zeiței supreme. Hera însă o descoperi și, pentru a-și răzbuna, îi înfipse în coaste un tăun, care o împungea fără milă. Junicea plecă în lume și, în goana ei, trecu Bosforul, ajunse, prin Tracia, Frigia, Mysia, Cilicia, pînă la fenicieni și la egipteni.

Strîmtoarea Bosforului se întinse pe o lungime de 27 km, cu o lărgime de la 500 m la 3 km și cu o adîncime de 27 m, pe care se scurge Marea Neagră în Marea Mediterană, cu un contracurent din Mediterana în Marea Neagră. În această strîmtoare se desfășură panorama încîntătoare a 7 golfuri, în cari se ascund orășele și palate faimoase. Pe coasta europeană, în fața cu Scutari, se ridică Constantinopolul de astăzi.

MARMARA

Marea de Marmara leagă cele două strîmtori, Bosforul cu Dardanelele, și are o lungime de 280 km, de la Gallipoli la Ismid, 80 km lărgime, iar adîncimea ajunge pînă la 1 300 m. În sînul ei se scaldă minunatele Insule Prinkipo; apoi Kalolimni, Aloni, Afsia și, în fine, insula Marmara, de la care își trage numele.

DARDANELELE

Strîmtoarea ce leagă Arhipelagul cu Marea de Marmara și care corespunde vechiului Helespont își trage numele de la orașul grec Dardanus și are o întindere de 70 km, o

lărgime care variază de la 2 la 7 kilometri și o adîncime de 60 m. Curentul marin ce vine din Bosfor se regăsește și aici, cu aceeași putere, și formează una din greutățile navigațiunii, mai cu seamă primăvara, cînd bate vîntul de nord.

La gura Dardanelelor, unde strîmtoarea nu trece de 4 km, se ridică două forturi: *Sedil-Bahr* pe malul european și *Kum-Kaleh* pe malul asiatic. În două rînduri, la 1499 și la 1657, venețienii nimiciră flotele turcești chiar în acest loc, iar sultanul Mahmud IV se hotărî să întărească țărmurile cu forturile menționate mai sus. La 20 km de la intrare, începe adevăratul defileu al strîmtorilor. Aci, promontoriul asiatic Nagara înaintează în mare cu stîncile sale submarine și reduce trecătoarea (a cărei lărgime, chiar aparentă, nu este decît de 1800 m) atît de mult, încît vasele de mare tonaj sunt silite să ție de aproape coasta europeană. În acest loc, Mahomed II ridică, încă de la început, întăriturile cunoscute sub numele de *castele: Kilid-Bahr* sau zăvorul mării, pe țărmul european, și *Kalé-Sultanie* sau cetatea sultanului, pe țărmul asiatic. Între aceste puncte capitale, s-au ridicat o serie de forturi mai mici, cari, dacă ar fi bine întreținute, ar face imposibilă trecerea flotelor.

Aici, pe acest pămînt, mîngîiat de natură și cîntat de poeți, se desfășură astăzi drama cea mai primejdioasă pentru existența țării noastre.

Este, dar, nu numai un drept, ci o datorie, pentru fiecare român a cerceta cu nepărtinire cauzele situației de astăzi, a le expune limpede, pentru a lumina opinia publică, cea atît de rătăcită.

DIN PUNCT DE VEDERE ISTORIC ȘI DIPLOMATIC

Istoria strîmtorii se confundă cu istoria Imperiului otoman, deoarece, îndată după căderea Constantinopolului, sultanii sunt preocupați de fortificarea Dardanelelor: Mohamed II-a [1] ridică așa-zisele *castele* interioare, iar Mohamed IV-a [2] ridică forturile de la gura Dardanelelor, după ce flotele turcești fură distruse de cele venețiene în veacul al 15-lea și al 17-lea.

Dar adevărata *chestiune a strîmtorilor* nu începe decît cu Petru cel Mare, întemeietorul marinei ruse, care, ducînd frontierele imperiului pînă la Marea Baltică și la Marea Neagră, s-a preocupat, deopotrivă, de Sund, de Beltul mare

și Beltul mic (pentru Baltica), și de Dardanele (pentru Marea Neagră).

El pregăti cea dintîi corabie de război rusească, în Marea Neagră, numită Kriepost, cu care trimise la Constantinopole pe primul său ambasador, Emilian Ukraințov, care era însărcinat să încheie cu Poarta un tractat de pace, în care să se prevadă, pentru ruși, libere navigațiune pe Marea Neagră, de la Azov și Taganrog pînă la Constantinopole.

De unde pînă aci turcii erau deprinși să vadă primejdia venind numai din Dardanele, cari, de bine de rău, erau fortificate, de data asta înțeleseră că ea putea veni și din partea Bosforului, și că se putea înfățișa sub forma ademenitoare a prieteniei. Cu toate că slăbiciunea sultanilor și decăderea imperiului începuseră, totuși propunerea țarului fu respinsă. Alexandru Mavrocordat, secretarul intim al padișahului, fu însărcinat să comunice lui Ukraințov că Marea Neagră poartă, la turci, numele de „fecioară curată și neprihănită". Sub această formulă poetică se ascundea intriga puterilor maritime, care înflorea deja pe malurile Bosforului.

Dar dacă Petru cel Mare nu obținu nimic, urmașii săi făcură, din cucerirea strîmtorilor, un „caeterum censeo", [3] care trebuia să se repete pînă în zilele noastre. Sub miragiul ortodoxiei, al Sfintei Sofii, al Bizanțului ce trebuia reluat din mîna necredincioșilor, se ascundea necesitatea de a stăpîni trecătorile marine. Succesiunea turcească se deschidea. Chestiunea Orientului plana deja în aer, și toată lumea înțelegea că cheia ei era aruncată în Bosfor.

Așa încît faimosul testament al lui Petru cel Mare, autentic sau nu, reprezenta *puterea necesității*. Pentru imensa împărăție rusească, închisă de uscat pe toate laturile europene, de la Kategat pînă în extremitatea cealaltă asiatică, singura ieșire la marea liberă o reprezintă Dardanelele. Își închipuiește lumea ce va fi în stare să facă acest popor, care astăzi are 180 milioane de locuitori, pentru 21 milioane km pătrați, prin urmare 9 locuitori pe km atunci cînd va avea 50 de indivizi pe km pătrat? E ceva monstruos. O țară cu *un miliard* de locuitori, cu toate stepele transformate în pămînturi de cultură, cu bogățiile minelor, cu drenajul firesc pe care-l face Volga către Marea Caspică, devine o mașină cu vapori gata să se spargă dacă nu se dă drumul aburului.

Aci stă primejdia pentru noi, în necesitatea ineluctabilă a trecerii rușilor prin Dardanele. Conștienți de pericolul

ce ne amenință, trebuie să facem tot ce ne stă în putere pentru a întîrzia criza, sau pentru a-i da o dezlegare potrivită cu interesele noastre. Viitorul nu este al nimănui. El ascunde în cutele sale surprinderi și amăgiri. Din cît se poate omenește prevedea, straturile poporane se ridică tot mai mult. Organizarea lor în partide politice poate să schimbe fața lucrurilor, iar națiuni prea congestionate în forma lor actuală se pot dezagrega spre a trăi, făcînd din descentralizare o funcțiune de viață.

Dar, să urmăm narațiunea mai departe. După moartea lui Petru cel Mare, asalturile contra Imperiului otoman continuară. Toate tractatele dintre ruși și turci se ocupă de Dardanele: acela din 1739, zis *de Belgrad*, [4] consfințește starea prohibitivă, și Marea Neagră urmează a fi „neprihănită"; acela de la Kuciuk-Kainargi, [5] din 1774, prevede libera trecere prin strîmtori *a vaselor de comerț* rusești.

Războaiele napoleoniane și în particular expediția lui Bonaparte în Egipt aruncă pe turci în brațele rușilor. O flotă de război rusească, condusă de amiralul Ușakov, [6] intră în Bosfor, iar la 23 decembrie 1798 un tractat de alianță între ambele țări îngădui flotei rusești să treacă din Marea Neagră în Marea Mediterană și viceversa. Durata acestui tractat era de 8 ani. El cuprindea clauza importantă și nouă a excluderii celorlalte puteri de la dreptul de a trece prin strîmtori vase de război. Prin ivirea flotei rusești în Arhipelag, francezii fură siliți să părăsească Insulele Ionice, cari fură ridicate la rangul de... republică și puse sub protectoratul Rusiei.

Creațiunea acestei republice fu, pentru ruși, cuiul lui Pepelea în casa turcilor.

Un foarte îndemînatec diplomat al acelor timpuri, Italinski, [7] ambasador rus, izbuti să încheie, la 11/23 septembrie 1805, un nou tractat, în care toate privilegiile de la 1798 sunt confirmate. Aceste privilegii, cari trebuiau să înceteze la 1806, erau prelungite cu un an înainte de expirarea termenului, ceea ce dovedește marea însemnătate pe care le-o atribuiau rușii. Dar, în scurt timp, victoriile francezilor îndemnară pe turci să nu mai țină seamă de binefacerile rusești. Tratativele cu Italinski fură rupte. Un nume ce ne este cunoscut, nouă, românilor — Fonton — dragomanul ambasadei ruse din Constantinopole, duse intriga mai departe; însă fără succes. Rușii intră în Moldova. Cei doi hospodari ai Principatelor, Moruzi și Ipsilanti, cari

fuseseră destituiți de Poartă pentru sentimentele lor rusești, fură reinstalați în scaune. O escadră, sub conducerea amiralului Seniavin, porni către Arhipelag.

Cu toate astea, rușii nu renunțau la ideea de a reîncepe tratativele diplomatice, cu cari ajungeau mai repede la scop decît cu alte mijloace. În lipsa lui Italinski, care se refugiase la Malta pe o corabie engleză, generalul Michelson, comandantul trupelor din Moldova, primi ordin să aducă la cunoștința Porții că armatele ruse sunt gata să se retragă din Principate, dacă Poarta gonește din imperiu pe ambasadorul francez, generalul Sebastiani. [8] Aceeași ură împotriva francezilor, care avea să se manifeste în timpul răscoalei lui Mehemet-Ali, cînd amiralul Roussin, ambasadorul Franței la Constantinopole, era „la bête noire" a lui Nesselrode [9] și a ambasadorilor săi la Țarigrad, Butenev și Orlov.

În răstimp, împărații Alexandru și Napoleon semnau pacea de la Tilsit[10] (1807).

Prin acest tractat de pace, rușii se obligau să nu mai negocieze cu turcii decît prin mijlocirea lui Napoleon. Această clauză drastică rănea prea mult amorul propriu rus, și deci ea fu înlăturată în convențiunea de la Erfurt, din 12 octombrie 1808. Prin urmare, cînd mareșalul prinț Prozorovski, care înlocuise pe generalul Michelson, mort, în comanda trupelor de ocupațiune din Principate, primi de la Petersburg proiectul tratatului de pace cu turcii, constată cu surprindere că nu se mai făcea nici o pomeneală de tractatul din 1805 și de dreptul rezervat Rusiei de a trece prin strîmtori cu vase de război. Cu toate astea, lucrul era firesc, deoarece pacea cu Franța reda acesteia stăpînirea insulelor ioniene, prin urmare faimoasa republică dispărea, și cu dînsa și necesitatea, pentru flota rusă, de a trece prin strîmtori. Dar atît era de înrădăcinat în spiritul rusesc gîndul Dardanelelor, încît Prozorovski, împotriva ordinelor primite de la Rumianțov în numele împăratului, introduse un articol, prin care reînființa privilegiul obținut de Italinski pentru flota rusă, cu singura restricțiune că nu vor putea trece decît numai trei vase de război laolaltă.

În lungile dezbateri urmate la această epocă între Alexandru și Napoleon, asupra împărțirii Imperiului otoman, Constantinopolul și Dardanelele formau miezul discuțiunii. Fiecare se credea mai îndrituit decît celălalt să le stăpînească. Țarul pretindea că strîmtorile sunt cheia casei sale. La aceasta, Caulaincourt, [11] ambasadorul lui Napoleon la Petersburg, răspundea că strîmtorile sunt cheia Toulonului. Prin urmare, după lungă vorbă, fiecare socoti că e mai bine să rămînă cheile în mîna turcului, cum poate să se întîmple și astăzi.

O serie de alte tractate ating, de departe sau de aproape, chestiunea strîmtorilor. În tractatul zis *de București*, din 16 mai 1812, nu se face mențiune de dreptul de a trece vase de război prin Dardanele. Prin acest tractat, rușii ne iau Basarabia, prin urmare se apropie de gurile Dunării, ceea ce constituie o nouă formă a soluționării chestiunii Orientului. Ceea ce face Kaunitz [12] și Thugut cu Bucovina făcea acum Kutuzov cu Basarabia, iar Moldova, sîngerată, își pleca fruntea.

Prin tractatul de pace de la Adrianopole (1 sept. 1829), de asemenea, nu se face mențiune de trecerea vaselor de război prin strîmtori, dar se admite pavilionul de comerț rusesc, precum se admite pavilionul tuturor puterilor amice.

Tractatul de la Unkiar-Iskelesi (26 iunie 1833) este cel mai perfid din seria acestor convențiuni silite, prin care rușii își deschid drumul spre Constantinopole. Profitînd de spaima ce o inspira sultanului Mahmud vasalul lui Mehemet-Ali, împăratul Nicolae îl învălui în farmecul alianței sale cu atîta grije, încît obținu acest tractat, care cuprinde 6 articole deschise și 1 articol secret, prin care Poarta se obligă a închide Dardanelele pentru orice putere alta decît Rusia. Firește, puterile maritime fură imediat informate de textul articolului secret și răspunsul fu o demonstrație navală anglo-franceză la insula Tenedos: același spectacol pe care-l vedem astăzi, [13] cu deosebire că atunci demonstrațiunea era făcută contra Rusiei, pe cînd astăzi este făcută pentru Rusia.

În fine, cu cele două convențiuni de la Londra, din 1840 și 1841, [14] regimul strîmtorilor intră în dreptul pozitiv, iar cu tractatul de Paris, [15] care cuprinde 2 anexe ce fac parte integrantă din text, se codifică în mod formal chestiunea Dardanelelor.

Să examinăm mai de aproape aceste convențiuni.

*

Este o tristă constatare de făcut, că oamenii nu învață nimic din greșelile altor oameni, și că istoria, deși se repetă la infinit, nu servește să îndrepteze cursul politicei.

Între anii 1835 și 1840, Europa era preocupată de un eveniment fără nici o însemnătate: răscoala lui Mehemet-

Ali, [16] pașa Egiptului, împotriva suzeranului său. Ajuns din nimic la o situație extraordinară, Mehemet-Ali cerea, pentru familia sa, domnia ereditară, cu atît mai mult că fiul său, Ibrahim-pașa, da dovezi de mare valoare militară. În loc de a face presiuni asupra sultanului să acorde ceea ce i se cerea, Europa credea că-l întărește, îndemnîndu-l să reziste. Oameni ca Nesselrode, Palmerston, [17] Metternich se munceau să găsească o soluțiune acestei aventuri, și, pentru a salva Imperiul otoman, își propuseră să-și împartă rolurile: escadra engleză trebuia să demonstreze în fața Alexandriei, iar escadra rusă să acopere Constantinopolul, cu atît mai mult, zicea diplomația rusească, cu cît flota țarului era singură autorizată să intre în strîmtori, potrivit tractatului de la Unkiar-Iskelesi. Toată lumea era de acord că Imperiul otoman trebuia salvat, și de Mehemet-Ali, și de alți dușmani, dar nu sub forma instalării unei flote rusești în Marea de Marmara. Guvernul englez propuse să trimită și el o escadră, alături de cea rusă — ceea ce rușii nu primiră.

Atunci țarul, care se inspira încă din politica lui Kuciubey de la 1805, de a salva cu orice preț Imperiul otoman, în loc de a-l împărți — declară că renunță la avantagiile tractatului de la Unkiar-Iskelesi și primește închiderea strîmtorilor — ceea ce englezii se grăbiră să accepteze. Cînd însă lucrurile fură examinate mai de aproape, se constată că rușii cereau să se închidă gura Dardanelelor pentru a se apăra capitala Imperiului otoman și litoralul Mării Negre de atacurile unei flote venind din Mediterana, pe cînd englezii cereau să se închidă gura Bosforului pentru a se garanta capitala Imperiului otoman și toată Marea Mediterană de atacurile unei flote venind din Marea Neagră.

Eterna comedie!...

După lungi discuții, reprezentanții Angliei, Rusiei, Turciei, Austriei și Prusiei semnară convențiunea din 1840, al cărei înțeles, în privința strîmtorilor, era următorul:

Puterile contractante luau sub garanția lor Dardanelele, Bosforul și Constantinopolul, în cazul unui atac din partea lui Mehemet-Ali. Prin urmare, se admitea colaborarea flotelor internaționale în Marea de Marmara — ceea ce însemna că Rusia renunță la privilegiul ce-i acorda tractatul de la Unkiar-Iskelesi. Totodată însă se afirma în mod solemn că această măsură, de a intra în strîmtori cu flote de război, constituie o excepție unică, în favoarea sultanului, și *că această excepție nu deroagă întru nimic la regula fundamentală a Imperiului otoman, de a ținea strîmtorile închise pentru orice vas de război străin.*

Sub forma aceasta, chestiunea strîmtorilor intră, pentru prima oară, în dreptul public european.

Cum însă Mehemet-Ali se supune definitiv autorității sultanului în 1841, convențiunea precedentă rămînea fără obiect. Însă principiul general al închiderii strîmtorilor, cîștigat cu atîta osteneală, trebuia consemnat într-o nouă convenție, la care ar fi convenit și guvernul francez. Proiectul noului act fu redactat de aceiași diplomați cari pregătiseră pe cel precedent, Palmerston și Brunnov (acesta din urmă fusese numit ambasador rus la Londra încă din decembrie 1839), iar la 1/13 iulie 1841, el fu semnat de cele 5 mari puteri și de Șekib Effendi, reprezentantul sultanului.

Fiindcă actul acesta constituie baza dreptului public european relativ la strîmtori, reproducem în întregime art. 1: „M.-s. sultanul, pe de o parte, declară că are ferma hotărîre de a menținea principiul stabilit ca veche regulă a imperiului său, în virtutea căruia a fost întotdeauna interzis vaselor de război ale puterilor străine de a intra în strîmtorile Dardanelelor și Bosforului... Iar majestățile-lor, pe de alta, se leagă să respecteze această hotărîre a sultanului și să conforme cu principiul sus enunțat."

Textul acesta cuprinde, în aparență, numai, două obligațiuni: una, a sultanului, de a nu deschide strîmtorile nici unei puteri; alta, a puterilor, de a nu le viola. Dar, sub o formă larvată, el implică alte două obligațiuni: prima, a sultanului, de a renunța la suveranitatea sa, prin renunțarea la deschiderea strîmtorilor în favorul unei singure puteri, în caz de conflict între celelalte; a doua, a puterilor, de a se lega *solidar*, printr-o obligațiune indiviză, să nu atace strîmtorile.

*

De la 1841 la 1856, adică de la al 2-lea tractat de Londra la tractatul de Paris, trec 15 ani, în care timp Europa se amestecă tot mai mult în politica rusească. Lăsăm istoricilor să se ocupe de curgerea evenimentelor generale. Noi vom examina chestiunea războiului Crimeii și a consecințelor sale, numai pe laturea diplomatică și aceasta numai întru cît privește Dardanelele din punct de vedere românesc.

Prin semnarea convențiunilor de la Londra, Rusia admite condominiul european în proteguirea intereselor sultanului.

Mai toţi autorii ruşi moderni deplîng această politică, ale cărei efecte funeste se resimt şi astăzi. Ei pretind că chestiunea Orientului era o afacere pur rusească — cel mult ruso-turcească, care urma să fie rezolvată între musulmani şi ortodocşi, fără amestecul occidentalilor catolici.

Acum însă Europa înţelesese jocul şi voia cu orice preţ să distrugă farmecul protectoratului rusesc asupra popoarelor creştine din Imperiul otoman. Cel dintîi pretext fu binevenit: o ceartă la Ierusalim între popii ortodocşi şi popii catolici, în 1853, care hotărî pe Napoleon al III-lea să intervină. Coaliţiunea europeană era deja formată.

Imediat ruşii ocupară Principatele, chiar înainte de declararea războiului. Ca întotdeauna, noi plăteam gloaba. Escadrele aliate intrară în Marea de Marmara.

Pe cînd ruşii ocupau ţara noastră, în mod palpabil şi pozitiv, cu binefacerile cazacilor şi alte asemenea plăceri, o aprigă protestare din partea lor avea loc, în numele dreptului public european, violat prin intrarea escadrelor în Dardanele. Nimeni însă nu ţinu seamă de această protestare.

În curînd puterile aliate intrau în Marea Neagră, iar Sebastopolul era asediat de 70 000 francezi, englezi şi turci, la cari veneau să se unească 15 000 piemontezi. Aliaţii erau învingători la Alma, Balaklava, Inkermann şi Eupatoria, iar în septembrie căzu şi Sebastopolul.

Pe cînd dar, în cursul anului 1854, soldaţii se luptau în Crimeea, iar Canrobert [18] lăsa comandamentul generalului Pélissier — la Viena se urmau tratativele de pace. Bazele negocierilor sunt cunoscute în istoria diplomatică sub denumirea celor „patru garanţii", şi anume:

1. Sustragerea Principatelor Moldova şi Valahia, precum şi Serbia, de sub protectoratul rusesc şi punerea lor sub garanţia colectivă a puterilor;
2. Libertatea navigaţiunii pe Dunăre şi pe gurile sale:
3. Revizuirea tractatului de Londra din 1841, relativ la regimul strîmtorilor şi al Mării Negre;
4. Renunţarea ruşilor la protectoratul creştinilor ortodocşi din Imperiul otoman.

Aceste *baze* au fost consemnate într-un protocol cu data de 1 februarie 1856, semnat la Viena de către baronul Bourqueney pentru Franţa, Buol pentru Austria, Seymour pentru Anglia, Gorceakov pentru Rusia şi Hizam pentru Turcia. Protocolul acesta este temelia Congresului şi a Tractatului de Paris, şi, ca atare, trebuie reţinut.

Aşadar, la 25 februarie 1856 are loc prima şedinţă a Congresului de Paris. Bărbaţii cari au luat parte la acest mare act internaţional trebuie să fie cunoscuţi de noi, chiar la depărtare de 60 de ani — nu dintr-un sentiment de curiozitate istorică, ci dintr-o pioasă datorie către memoria acelora cari au consfinţit, într-un act public, alcătuirea statelor pe principiul naţionalităţilor; libertatea Dunării şi a îmbucăturilor sale; neutralitatea Mării Negre şi a strîmtorilor. Cît va trăi poporul român viaţa sa veşnică la gurile Dunării şi în Carpaţi, el nu va putea formula altfel programul său. Aceasta o datorăm lui Napoleon al III-lea, a cărui memorie trebuie să fie sfîntă pentru noi. Dar o datorăm lui şi nu altora.

Prin urmare, iată cum se compunea Congresul de Paris: *pentru Franţa,* contele Alexandru Colonna Walewski, ministru de Externe, şi baronul de Bourqueney, ambasador la Viena; *pentru Austria,* contele de Boul-Schauenstein, preşedintele Consiliului, ministru de Externe, şi baronul Hübner, ambasador la Paris; *pentru Marea Britanie,* contele de Clarendon, ministru de Externe, şi baronul Cowley, ambasador la Paris; *pentru Rusia,* contele Orlov, general de cavalerie, aghiotant al împăratului, şi baronul de Brunnov, ministru pe lîngă Confederaţiunea germanică şi marele duce de Hessa; *pentru Italia* (Sardinia), Contele Benso de Cavour, preşedintele consiliului, ministru de Finanţe şi marchizul de Villamarina, ministru plenipotenţiar la Paris; *pentru Turcia,* marele vizir Aali-paşa şi Djemil-Bey, ambasador la Paris; *pentru Prusia,* d-l de Manteuffel, preşedintele consiliului, ministru de Externe şi contele de Hatzfeld-Wildenburg-Schönstein, ministru plenipotenţiar la Paris.

Care era simţămîntul public european în momentul deschiderii Congresului de Paris?

Un eveniment de cea mai mare însemnătate se întîmplase: moartea straşnicului împărat Nicolae I.

Cum fu primit acest doliu rusesc?

O imensă clamoare se ridică, în capitala Franţei, din toate piepturile. Bursa îl salută cu o urcare extraordinară asupra tuturor titlurilor: renta cîştigă într-o singură şedinţă 3 puncte; creditul mobiliar 52 franci; valorile industriale sunt cerute cu insistenţă. Demonstraţiuni publice au loc; străzile şi pieţele sunt pline de lume, care se îmbrăţişează ca la nuntă; balurile se ţin lanţ; ziarele *l'Univers, la Gazette de France, la Constitutionnel* se felicită de un aşa noroc.

Dar la Londra? Un adevărat desfrîu de invective la adresa defunctului. Ziarul *Times*, *Morning Herald*, *Morning-Chronicle* văd un deget al lui Dumnezeu în moartea neașteptată a țarului, iar Crimeea, unde se bat Aliații, este locul de expirațiune al familiei imperiale ruse: acolo și-a dat obștescul sfîrșit Alexandru I, acolo s-a stins steaua lui Nicolae. Bursa salută evenimentul cu o ridicare de 2 puncte și jumătate asupra fondurilor engleze; strada țipă și se veselește mai rău ca la Paris; la un teatru, unde se juca *Lucia de Lamermoor*, un actor iese cu un jurnal în mînă și cetește telegrama cu moartea țarului — publicul izbucnește în aplauze frenetice, se ridică în picioare și cere imnul național, pe care-l cîntă în cor cu orchestra.

Iar la Berlin, evenimentul acesta produce cea mai adîncă durere. Frederic-Wilhelm plînge ca un copil și nu vrea să se ocupe de afaceri. „Cum vrei să mă ocup de politică, cînd corpul împăratului e cald încă?" zice el lui Manteuffel. Apoi, fiind obligat să primească pe lord John Russel, se spovedește către marea ducesă Olga, sora lui Neculai I, spunîndu-i cu cîtă greutate a trebuit să-și calce pe inimă și să vadă pe englez, „care a venit să se înfigă în fața mea cu un baston și să-mi vorbească politică".

Istoria are acest mare bun, pentru cine o cetește și o înțelege, că moderează entuziasmul, ascute sensul critic și mai cu seamă nu permite la toată lumea să se amestece în politică.

Dacă dușmanii de ieri sunt aliații de astăzi — ce vor fi aliații de astăzi, mîine?

Dar să revenim la tractatul de Paris și la Dardanele.

Art. 10 al acestui tractat zice: „Convențiunea din 13 iulie 1841, care menține vechea regulă a Imperiului otoman, relativă la închiderea strîmtorilor Bosforului și Dardanelelor, a fost revizuită de comun acord.

Actul încheiat în acest scop și pe temeiul acestui principiu, între înaltele părți contractante, este și rămîne anexat la prezentul tractat și va avea aceeași putere și valoare ca și cum ar face parte integrantă din tractat."

Iată acum și textul *Convențiunii strîmtorilor*:

„Art. I. M.-s. sultanul, pe de o parte, declară că are ferma hotărîre de a menținea pe viitor principiul stabilit ca veche regulă a imperiului său și în virtutea căruia a fost întotdeauna interzis vaselor de război ale puterilor străine de a intra în strîmtorile Dardanelelor și ale Bosforului, și că, pe cît timp

Poarta se găsește în pace, majestatea-sa nu va admite nici un vas de război în zisele strîmtori.

Iar majestățile lor împăratul francezilor, împăratul Austriei, regina regatului-unit al Marei Britanii și Irlandei, regele Prusiei, împăratul tuturor Rusiilor și regele Sardiniei, pe de altă parte, se leagă a respecta această hotărîre a sultanului și a se conforma principiului mai sus-pomenit."

„Art. II. Sultanul își rezervă, ca în trecut, să libereze firmanuri de trecere vaselor ușoare sub pavilion de război, cari vase vor fi întrebuințate, după obicei, în serviciul legațiunelor puterilor amice."

„Art. III. Aceeași excepțiune se aplică vaselor ușoare sub pavilion de război, pe cari fiecare din puterile contractante este autorizată să le țină la gurile Dunării, pentru a asigura executarea reglementelor relative la libertatea fluviului și al căror număr nu va trece de două pentru fiecare putere." *

Atît este de mare grija puterilor pentru stricta observare a închiderii strîmtorilor, încît, în aceeași zi, la 30 martie 1856, încheie o nouă convenție, ca a 2-a anexă a Tractatului de Paris, care zice:

„Art. I. Înaltele părți contractante se leagă a nu avea în Marea Neagră alte vase de război decît acelea al căror număr, putere și mărime sunt stipulate mai jos."

„Art. II. Înaltele părți contractante își rezervă dreptul să întrețină, fiecare, în această mare, șase vase cu abur, de 50 m lungime la linia de plutire, de un tonaj maxim de 800 to[ne], și patru vase ușoare, cu abur sau cu pînze, de un tonaj ce nu va trece de 200 to[ne] de fiecare vas."

*

Acesta este regimul care a durat nediscutat pînă la 1870, și care, în drept, formează și astăzi baza sistemului strîmtorilor.

E foarte interesant, pentru noi românii — și instructiv — să cunoaștem cine l-a atacat întîi.

La 19/31 octombrie 1870 — cînd Franța era deja bătută — prințul Gorceakov [19] socotește că a venit momentul să

* Se explică aci că de la intrarea României în Comisiunea Europeană a Dunării, marile puteri, ca un omagiu adus suveranității noastre, au renunțat la vasele lor de la gurile Dunării. Executarea regulamentelor este asigurată de o canonieră a marinei noastre militare, care staționează în permanență la Sulina (n. D.Z.).

scuture jugul Tractatului de Paris. Nesselrode murise și prințul era acum cancelar al împăratului Alexandru II. Drept aceea, el adresează o circulară ambasadorilor ruși de pe lîngă marile puteri, în care zice:

„Convențiunea strîmtorilor conține din partea Rusiei angajamentul unei limitări a puterilor sale navale pînă la dimensiunile cele mai mici.

În schimb, tractatul de Paris îi oferea principiul neutralizării Mării Negre.

Experiența a 15 ani a dovedit că acest principiu, de care depinde siguranța întregii întinderi a frontierelor Imperiului rus, în această direcțiune, nu se întemeiază decît pe o teorie. În realitate, pe cînd Rusia dezarma în Marea Neagră, Turcia își păstra dreptul de a întreține forțe navale în Arhipelag și în strîmtori; Franța și Anglia își rezervau facultatea de a-și concentra escadrele lor în Marea Mediterană.

Tractatul din 18/30 martie 1856 nu și-a păstrat sancțiunea morală pe care a avut-o în alte timpuri. Așa, Principatele Moldovei și Valahiei, a căror soartă fusese hotărîtă de tractatul de pace și de protocoalele subsecvente, s-au dedat la o serie de revoluțiuni, contrarii spiritului și literii convențiunii, care le-au dus întîi la unire, apoi la alegerea unui prinț străin. Aceste fapte s-au produs, după mărturisirea Porții, cu consimțămîntul marilor puteri, sau cel puțin fără ca ele să fi protestat.

Reprezentantul Rusiei, singur, a ridicat vocea pentru a semnala cabinetelor că, prin această toleranță, se puneau în contrazicere cu prevederile foarte clare ale tractatului".

Circulara urmează astfel mai departe și cuprinde detalii inutile — pentru a sfîrși cu hotărîrea luată de guvernul rus, de a nu mai respecta Tractatul de Paris, în partea privitoare la numărul și mărimea vaselor de război în Marea Neagră.

Cetind astăzi documentul acesta, un simțămînt de jenă te cuprinde. Lasă că el este contrar tuturor regulelor contractuale bilaterale, dar, în specie, este contrar spiritului și literei convențiunilor de la Londra, cari, după chiar părerea d-lui Serge Goriainov, cel mai bun autor rus în materie, legau *în mod solidar* pe toate puterile semnatare. Acest spirit a fost moștenit de Tractatul de Paris, în mod fatal și fără posibilitate de a susținea contrariul, deoarece convențiunile de la Londra erau expresiunea liberă a Rusiei de a voi să garanteze integritatea Imperiului otoman, pe cînd tractatul de Paris era rezultatul războiului Crimeii, în care Rusia

fusese biruită: ceea ce Rusia acorda de bunăvoie, prin convențiunile de la Londra, a fortiori trebuia să acorde prin tractatul de Paris. Dar dacă mai este nevoie de vreun argument, art. 14 al Tractatului de Paris zice limpede: „Elle (la convention) ne pourra etre ni anulée ni modifiée *sans l'assentiment des Puissances signataires du présent traité*".

Documentul acesta face însă afirmațiuni și mai temerare: el contestă Turciei dreptul de a avea vase de război în Arhipelag și Europei dreptul de a concentra flote în Marea Mediterană — parcă Convenția strîmtorilor ar fi privit toate mările globului și nu ar fi fost specială pentru garantarea Imperiului otoman.

Dar unde acest *factum* al prințului Gorceakov devine amuzant, este cînd se leagă de bietele Principate, cari și-au înfăptuit Unirea, nu numai fără voia Rusiei, dar în contra voinței Europei și cu toate protestările reprezentantului țarului.

Noi găsim în colecția de documente ale timpului o notă a ambasadorului Angliei la Constantinopole, Sir H. Elliot, către contele de Granville, datată din Therapia, 21 noiembrie 1870, care zice:

„Prima dintre infracțiunile Tractatului din 1856, citată de prințul Gorceakoff, este unirea Principatelor Valahiei și Moldovei sub un prinț străin. Poate că scapă amintirilor guvernului m. țarului că anume contele Kisseleff, plenipotențiarul Rusiei la Conferința de la Paris, este acela care a declarat, în ședințele de la 22 mai și 5 iunie 1858, că dorința aproape unanimă a Principatelor pentru unire și prinț străin este legitimă și rațională, și că tot contele Kisseleff a invocat Tractatul de Paris, el însuși, în sprijinul cererii lor."

DIN PUNCT DE VEDERE ECONOMIC

Prin articolele 22—26, Tractatul de Paris sustrage Principatele de sub protecțiunea Rusiei, le pune sub garanția puterilor, le acordă toate drepturile de stat independent sub suzeranitatea Porții, convoacă Divanul ad-hoc, care avea să arunce temeliile României de astăzi; prin articolele 20 și 21 retrocedează Moldovei o parte din Basarabia, întemeind acest act pe un schimb teritorial, deoarece Europa restituiește Rusiei orașele și porturile ocupate în Crimeea: Sebastopol, Balaklava, Kamieș, Eupatoria, Kerci etc., cum se pre-

vede la art. 4 al tractatului; prin articolele 15—19, proclamă libertatea navigațiunii pe Dunăre, punînd-o sub garanția Europei și creează Comisiunea Europeană a Dunării, în care țara noastră avea să intre, după Tractatul de Berlin.

Aceasta este România de astăzi, mai puțin Basarabia.

Menționăm despre provincia pierdută, firește, cu durere de român, dar mai cu seamă pentru a dovedi că Europa voise să creeze din nou un tot organic, cu putere economică, pentru care ne dase Dunărea, în legătură cu deschiderea Dardanelelor pentru vasele de comerț; cu putere militară, pentru care art. 26 ne garantase crearea unei armate naționale, „organisée dans le but de maintenir la sûreté de l'intérieur *et d'assurer celle des frontières*". Aici e chestiunea. Noua frontieră a Basarabiei pleca de la Marea Neagră, cu un kilometru la est de lacul Burna-Sola și mergea pînă la Prut — prin urmare, tot malul stîng al Dunării mari, de la Reni pînă la Ceatalul Ismail, și tot malul stîng al brațului Chilia pînă la mare erau încorporate noului stat, care devenea *proprietarul și păzitorul gurilor Dunării*. Asta voia Europa.

Ei bine, nu numai că noul stat **nu** mai este astăzi proprietarul malului stîng al Dunării, de la Reni în jos, dar încă, prin Tractatul de Londra din 1883, Rusia a sustras brațul Chiliei de sub controlul Comisiunii Europene, unde, cu toate astea, ea este reprezentată de un delegat imperial.

Să vedem cum și-a împlinit noul stat de la gurile Dunării menirea sa.

La 1866, s-a înfăptuit și ultima dorință a Divanului ad-hoc, prin alegerea unei dinastii străine.

Atît vodă Cuza cît și regele Carol au fost două instrumente perfecte, ce au servit la propășirea poporului românesc. Cel dintîi, isteț, impulsiv, plin de foc și de îndrăzneală, nu destul de pregătit pentru rolul ce era chemat să joace; cel de al doilea, sobru, cumpătat, cu o mare pregătire, cu o mare conștiință a răspunderii; amîndoi palpitînd de misterioasa dragoste pe care o insuflă pămîntul țării noastre. Cu cel dintîi se închează frămîntările sociale ale patriei noastre; cu cel de al doilea, iau formă precisă: împroprietărirea clăcașilor, constituția, codul civil, codul penal, legea instrucției publice etc., etc., și apoi întreaga serie de legi și de măsuri economice în virtutea cărora țara ajunge, în 50 de ani, la un mare grad de prosperitate.

De la 4 115 000 suflete, populația de la 1866 se ridică astăzi la 7 milioane jum. De la buget de 60 milioane, statul se ridică la unul de o jumătate de miliard. De la un efectiv de 45 mii oameni (permanenți și teritoriali), cu un regiment de artilerie, oștirea se ridică la 600 000 oameni, cu armamentul cel mai complet și cu un corp ofițeresc de mîna întîi. De la 1 mie de kilometri șosele regulate, în anul 1866, avem astăzi 30 mii km. De la singura linie de drum-de-fier București—Giurgiu, în 1869, de o lungime de 60 km, avem astăzi peste 3 mii km. Și tot restul merge în aceeași proporție.

Căror împrejurări extraordinare se datorește această stare înfloritoare?

Răspunsul e simplu: Dunării, Mării Negre și Dardanelelor.

Cu instituirea Comisiunii Europene, s-au efectuat o serie de lucrări în albia Dunării, care i-au rectificat cursul și au înlesnit navigațiunea. Cu crearea portului Constanța și construirea podului de la Cernavoda, s-a înlesnit exportul în timpul iernii și s-a dezvoltat industria petrolului.

De unde totalitatea importului și exportului nostru în 1866 era de 187 milioane — în 1911 a trecut de un miliard. Numai grîul exportat s-a urcat, de la 238 mii to[ne] în valoare de 54 milioane lei, la 2 milioane to[ne] în valoare de 300 milioane lei, care, în cea mai mare parte, merge în Germania, prin Belgia și Olanda.

Și merită să ne oprim un moment asupra următoarei particularități: dacă împărțim în decenii timpul de la 1866 pînă în zilele noastre, găsim că deceniul cel mai îmbelșugat este acela de la 1886—1896, în care *suta* de la 1866 a devenit *patru sute*. Se întîmplă că tocmai în acest interval, Comisiunea Europeană a Dunării și-a terminat marile lucrări din canalul Sulina, prin cari se permite vaselor de mare tonaj ale tuturor statelor să ajungă pînă la Galați și Brăila; se mai întîmplă că tot în acest deceniu s-a dat cea mai mare întindere căilor noastre ferate, cari au ajuns de la simplu la triplu, ducînd către porturile Dunării produsele pămîntului. Taxele de navigațiune percepute de Comisiunea Europeană a Dunării s-au urcat, de la 1 593 000 în anul 1886, la 2 599 000 în 1896 și la 3 726 000 în 1911.

Iar astăzi, în răstimp de 6 luni, de cînd Dardanelele sunt închise, Comisiunea Dunării nu a încasat un franc, prin urmare țara nu a exportat un bob de grîu. Și dacă, în economia noastră națională, mizeria nu bate la ușă, e numai grație

prețurilor exorbitante cu cari se vînd cerealele pe granițele noastre de uscat.

Dar sărbătoarea asta nu va dura multă vreme. Exportul cerealelor pe căi ferate este absolut imposibil, din cauză că marfa noastră ocupă loc mult și are valoare mică. Numai calea apei este potrivită pentru exportul produselor noastre.

Prin urmare, Dunărea și marea sunt scăparea noastră — marea liberă, strîmtorile libere, acelea ce îngăduiesc produselor solului nostru să ajungă pe piețele străine cu înlesnire.[20] De aci tragem noi puterea noastră. De aci putem cumpăra tunuri, clădi școli, academii, institute de tot felul; de aici putem face împrumuturi pentru a împroprietări cît mai mulți gospodari.

Europa trebuie să afle și să știe că noi vrem să trăim, că avem dreptul să trăim, și că la ceasul cel mare, cu toată politica noastră de zizanii, ne va găsi uniți.

SOLUȚIUNE

Iată-ne ajunși la punctul cel mai delicat al chestiunii.

În desfășurarea războiului mondial de astăzi, ipotezele ce se prezintă chiar de la început, snnt două: a) biruința germană, b) biruința anglo-franceză.

În prima ipoteză, Dardanelele rămîn cum se află, cu regimul neutralizării și al libertății comerțului, cu oarecari garanții în plus, pentru a nu depinde numai de bunul-plac al guvernului otoman. *Convențiunea strîmtorilor* din 1856 dă satisfacțiune deplină și suveranității sultanului și libertății comerțului. Un articol adițional ar urma să fie inserat în această Convențiune, prin care să se stabilească dreptul neutralilor de a trece prin strîmtori cu vase de comerț, chiar atunci cînd Poarta s-ar găsi în stare de război cu una din puteri. Care este cuvîntul pentru care noi trebuie să suferim astăzi, din faptul că turcii se bat cu rușii sau cu Europa întreagă? Beneficiul neutralității stă tocmai în dreptul de a uza în orice moment de drumurile suprafeței globului, ce constituiesc căi maritime naturale, pentru cari teoria *apelor naționale* nu are valoare. Europa a fost preocupată de strîmtori, anume pentru că ele se confundă cu Imperiul otoman, deoarece în sînul lor e așezată capitala și ele despart sau leagă Turcia asiatică de Turcia europeană, după cum sunt, politicește, în mîna turcilor sau nu. Și a mai fost preocupată

Europa de strîmtori, tocmai cînd nu voia să permită rușilor a pune mîna pe Constantinopole și a se întări în Marea Neagră.

Dar libera trecere prin strîmtori a vaselor de comerț a fost admisă și recunoscută încă de la tractatul de Kuciuk-Kainargi, din 1774.

Chestiunea practică a tranzitării prin ape minate se reduce la constituirea unui corp de pilotaj destoinic. Dealtminteri, flota de război turcă umblă astăzi prin strîmtori.

În ipoteza a 2-a, a biruinței Triplei Înțelegeri, e lesne de priceput că Rusia va cere și va obținea libera trecere prin strîmtori a vaselor sale de război. Orice iluzie asupra acestui punct trebuie înlăturată. Noi credem că ea va obținea mai mult. Tot studiul nostru probează că Rusia urmărește monopolizarea strîmtorilor pentru sine. Ceea ce voia Italinski la 1798 și la 1805, ceea ce obținea Prozorovski, în contra voinței împăratului, la 1808 — exact același lucru îl cere Nelidov la 1877: „il faut chercher des combinaisons qui nous assurent, *à nous seuls*, la liberté de navigation dans les détroits, *à l'exclusion* de tous les autres pavillons de guerre". D-l Hanotaux, fost ministru de Externe al Franței, scrie, la 1910, următoarele: „Un eveniment considerabil s-a produs: prin construirea a nouă unități navale austriace, politica germanică își face intrarea în Mediterana. Interesele Angliei, Franței și Italiei nu mai sunt aceleași ca în trecut. Echilibrul este din nou amenințat. Aceste puteri vor primi poate în scurt timp ajutorul ce l-ar putea aduce flota rusă, dacă această flotă se reconstituiește repede. *Se văd deja de pe acum soluțiuni mai largi și mai elastice decît acelea pe cari tradiția ni le-a păstrat ca pe niște moaște.* Chestiunea *strîmtorilor* este una din cele mai complicate. Cum însă politica se schimbă cu geografia, Dardanelele nu mai au, nici chiar pentru puterile maritime, aceeași importanță pe care o aveau înainte de săparea canalului de Suez: poate că mîna lui Lesseps [21] a adăogat un codicil la faimosul testament, autentic sau nu, al lui Petru cel Mare."

Ce însemnează asta, în proză? Însemnează că de cînd drumul Indiilor s-a scurtat, prin săparea canalului de Suez, și s-a asigurat în mîna Angliei, care mai deține și Gibraltarul, rușii nu mai sunt amenințători. Și mai însemnează că de unde, în trecut, exportul nostru mergea în Anglia în proporție de 52%, astăzi merge în proporție de 7% — prin urmare, Anglia nu se mai aprovizionează cu grîu de la noi. Și mai însemnează că Anglia, preocupată de uriașa dezvoltare

a marinei germane în Marea de Nord, nu vrea să se ocupe prea de aproape de naşterea şi înflorirea marinei austriace în Marea Mediterană, a cărei îngrijire o lasă pe seama ruşilor.

Toate astea dovedesc că Anglia nu mai acordă aceeaşi însemnătate *strîmtorilor*, ba chiar nu le mai acordă nici una.

Dar să admitem, totuşi, că Europa va fi destul de prudentă ca să nu lase necondiţionat strîmtorile în mîna ruşilor. Ce soluţiune va da chestiunii? Evident, le va internaţionaliza. O comisiune ca aceea ce funcţionează la Galaţi va fi instalată pe malurile Bosforului.[22] Probele făcute pe Dunăre de către Comisiunea Europeană sunt atît de hotărîtoare, încît noi nu am sta un moment la îndoială a recomanda această soluţiune — cu condiţiunea fundamentală ca România să fie reprezentată acolo, pe picior de egalitate cu celelalte state.

Dar în ce condiţiuni poate lucra o asemenea Comisiune?

Şi aci se prezintă iarăşi două ipoteze:

a) Fortificaţiile vor fi rase;
b) Fortificaţiile vor fi menţinute.

Cu fortificaţiile rase şi strîmtorile declarate libere, Europa ar acorda un fel de garanţie platonică acestei Comisiuni, cum a acordat Dunării. Asta însemnează haosul şi nesiguranţa. La cel dintîi conflict viitor între Rusia şi restul lumii, strîmtorile vor fi transformate în cîmp de război, deoarece părţile beligerante se vor precipita asupra Dardanelelor şi Bosforului, spre a le ocupa, ştiind că cel ce va avea strîmtorile în mîna sa, acela va fi stăpîn pe Marea Neagră.

Cu fortificaţiile menţinute, libertatea strîmtorilor ar avea o sancţiune reală, în acest înţeles că vasele de război ar tranzita pe a lor răspundere, fără a putea trage o lovitură de tun în strîmtori şi într-o rază determinată la îmbucături, şi cu un sistem de compensaţie, în trecere, pentru ambele părţi. Evident că asta ar însemna, de fapt, prohibirea trecerii, cînd ambele flote ar fi europene. Dar s-ar putea ca Rusia să aibă un interes a-şi scoate flota din Marea Neagră, spre a o duce în mări depărtate, cum s-a întîmplat în războiul cu Japonia.

Vă închipuiţi ce mecanism complicat ar fi această comisiune internaţională? Pentru a putea lucra în pace, ea ar trebui să fie declarată cu totul independentă de autoritatea locală, precum a fost declarată Comisiunea Europeană a Dunării, prin art. 53 al tractatului de Berlin. Va să zică

un stat nou, superpus autorităţii locului, care ar avea suveranitatea pe ambele maluri, armată, tunuri, mine, arsenaluri.

Un domn, Jean Finot, propune în *La Revue* să se dea strîmtorile Belgiei, căreia nu i s-ar putea ceda prea mult teritoriu german, de teamă să nu se pomenească, într-o bună dimineaţă, cu totul germanizată.

În afară de orice altă consideraţie, de bizarerie omenească, de a vedea populaţia musulmană şi greacă din peninsula Gallipoli, pusă sub o administraţie cu altă limbă şi religie decît a sa — propunătorul uită că Belgia este astăzi putere combatentă, a cărei neutralitate ar fi suspectată.

Aşa că, socotind bine lucrurile, parcă tot Turcia ar trebui să rămînă la Constantinopole. Greutăţile ce se prezentau la 1807, cînd era vorba să se împartă Imperiul otoman, se prezentă şi astăzi, dacă strîmtorile trebuie să rămînă fortificate.

Dacă însă fortificaţiile se rad şi o Comisiunea Europeană guvernează strîmtorile, sub garanţia ideală a puterilor, atunci soluţiunea, pentru noi, stă în crearea unui port militar şi a unei flote de război în Marea Neagră, care să fie în proporţie cu puterea noastră militară de uscat. Aceasta este, dealtminteri, una din necesităţile cele mai urgente ale consolidării statutului nostru, care necesitate exista şi mai înainte de războiul actual, dar pe care chestiunea Dardanelelor o pune într-o evidenţă hotărîtoare.

A spera ceva de la vecinii noştri balcanici, în chestiunea strîmtorilor, este o mîngîiere nejustificată. Aceştia sunt preocupaţi să aplice principiul lui Machiavelli, „ia ce-ţi trebuie şi păstrează ce ai luat". Bulgarii au ieşit la Marea Egee; serbii vor ieşi, probabil, la Marea Adriatică. Ei nu au vreme să plîngă cu noi.

Prin urmare, oricare ar fi soluţiunea ce se va da chestiunii strîmtorilor, trebuie să se ţină seamă de două lucruri fundamentale:

1. A garanta Imperiului rus libertatea Dardanelelor pentru comerţul său, şi chiar pentru flota sa de război, dacă Europa găseşte un mijloc de a păstra şi a întări fortificaţiile strîmtorilor.

Tractatul internațional cel mai bun este acela ce dă satisfacție tuturor părților contractante.

2. A nu se lăsa cu nici un preț strîmtorile în mîna rușilor.

Credem că am dovedit primejdia ce ne-ar amenința într-un asemenea caz. Poporul român, cu 7 milioane sau cu 14 milioane de locuitori este iremediabil pierdut dacă i se ia accesul la mare.

1915

[LUCRĂRILE ȘI ACTIVITATEA D-LUI AL. TZIGARA-SAMURCAȘ]

Secția literară, în ședința sa din 27 mai 1915, a ales, cu unanimitatea voturilor exprimate, pe d-nii Gorovei și Tzigara-Samurcaș, membri corespondenți ai Academiei. Mie mi s-a dat însărcinarea de a vă prezenta pe d-l Tzigara-Samurcaș.

Titlurile d-sale sunt următoarele: doctor în filozofie al Universității din München, profesor definitiv de istoria artelor și estetică la Școala de arte frumoase din București, director al Muzeului de etnografie și artă națională, director al Așezămîntului universitar Carol I.

În aceste două ultime calități, noul candidat este unul dintre românii cei mai folositori neamului lor, prin munca inteligentă cu care a știut să dezgărdineze, din întuneric, cadrul atît de interesant al artei casnice românești, al iconografiei și arhitecturii noastre. Avînd studii speciale, teoretice și practice, de arheologie și de istoria artelor, d-sa a putut începe organizarea unui muzeu etnografic, în toată accepțiunea științifică a cuvîntului, în care pune în aplicare teoriile cuprinse în lucrarea sa: *Arta în România*. Trebuie o mare pregătire și un simț artistic foarte dezvoltat ca, pe de o parte, să dovedești existența unei arte specific românești, iar, pe de alta, să te ferești de exagerarea acelora cari vor să declare de *naționale* toate cioburile aflate în cuprinsul țării noastre.

Ca director al Așezămîntului universitar Carol I, d-l Tzigara-Samurcaș dă dovadă de un remarcabil spirit de organizare. Este adevărat că peste întreagă această instituțiune planează sufletul de *întemeietor* al marelui rege Carol I, dar este tot atît de adevărat că un bărbat serios și învățat trebuia să aducă la îndeplinire gîndurile regelui, să privegheze

zi cu zi la buna întocmire și la rînduiala acestui *templu al culturii*, care este astăzi unul dintre cele mai însemnate ale Europei.

Lucrările d-sale literare sunt următoarele: *Arta în România; Ce se înțelege prin arheologie; Biserica din Filipeștii de Pădure*, în colaborare, precum și alte studii critice, în limba română și în limba germană.

Arta, curat românească, păstrată prin țesăturile, încondeietura, olăria și în general produsele țăranilor noștri, are o valoare tot așa de mare ca doinele, horele și poezia poporană. Acela care s-a însărcinat, cu atîta dragoste, s-o salveze și s-o scoată la lumină merită să intre în Academie. Eu mă mir chiar că el nu este de mult colegul nostru.

1915

IOAN DRAGOSLAV: „POVESTEA TRĂSNETULUI"
București, f.a.

„POVEȘTI DE CRĂCIUN"
București, f.a.

Pentru un subiect naiv, care deșteaptă în sufletele tuturor creștinilor amintirile copilăriei, trebuia un povestitor sincer.

D-l Ioan Dragoslav are marele dar de a vedea lumea pe laturea ei interesantă și de a spune ceea ce vede fără artificii.

Un copil de țăran, care ia parte la riturile ortodoxe practicate la țară, nu are un orizont prea întins, ca să intereseze prin *invențiune : Povestea lui Moș Crăciun, În noaptea Sfîntului Vasile, Cu steaua* sunt atîtea laturi ale aceluiași lucru. Dar atît este de mare puterea de evocațiune a autorului și atît de personală, încît aceleași lucruri se reînnoiesc continuu și devin interesante.

Povestea lui Moș Crăciun, care este una din cele mai bune bucăți ale autorului, pune în scenă nașterea Mîntuitorului, așa cum și-o închipuiește un gospodar cu frica lui Dumnezeu. Seriozitatea, naivitatea, cuviința cu care sunt povestite unele mărunțișuri din starea civilă a lui Isus sunt încîntătoare:

„Iozife, du-te în ținutul Nazaretului și întreabă de Ioachim și Ana, și le cere de nevastă pe fata lor Maria, aleasa Domnului, că poartă în ea pe răscumpărătorul neamului omenesc, Mesia, cel vorbit de Sf. Scriptură, și o ia în paza ta, că scris e să fii între sfinți și pomenit de toate națiile pămîntului. Și Sf. Iosif a și luat-o *și a scris-o pe numele lui cu băiet cu tot.*"

În *Sărbătorile lui Moș Vasile*, un biet țăran, rămas singur, își așteaptă copilul, plecat de 4 ani, să se întoarcă la vatra părintească.

Nu se poate ceva mai simplu și mai monoton.

Ei bine, din liniștea intensă a acestei dureri se desprinde un așa de mare farmec, încît la sfîrșit, cînd se întoarce băiatul acasă, parcă-ți pare rău că n-a mai rămas printre străini. Dar părerea de rău este răscumpărată prin scena întîlnirii:

„Bătrînul alergă la ușa tinzii, o deschise, și raza lunii ce se rostogolea ca un talger de aur purtat de o mînă necunoscută printre stelele înghețate, lumina fața unui băietan cu mustăcioara aurie, îmbrăcat ca boierii din tîrg. Moș Vasile se uită și nu-i veni a crede, dar flăcăul, prinzîndu-i mîna, îi zise: « Sărut mîna, tătucă, ce mai faci? ». Aici moșneagul îl cunoscu și, ca un osîndit ce-și cere iertare, se plecă în brînci, la picioarele băiatului, care în zadar căuta să-l ridice, că bătrînul așa îi apucase genunchii cu brațele, că nu i-a fost cu chip a i le desface, ci bătrînul să îndesa cu capul în ei, și așa, plînse în tăcere, de jale și bucurie."

În schița intitulată *Cu steaua*, găsim cea mai sugestivă descriere a impresiilor copilăriei și o așa de adevărată icoană a vieții sărmane a țăranilor, că parcă un pictor olandez ar fi dat însuflețire lucrurilor. (Vezi paginile 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84 din *Povești de Crăciun.*)

D-l Dragoslav mai are și alte lucrări, *Povestea trăsnetului, Legenda lăcrămioarei,* cari sunt bune, dar ceva mai meșteșugite.

Cu d-l Dragoslav literatura românească dobîndește un reprezentant sigur al vieții țărănești. Spre deosebire de Creangă, care *caută* situațiile și în care comicul este un element de succes literar, Dragoslav nu caută nimic, ci din adînca întruchipare a sărăciei scoate efecte de sinceră emoțiune artistică. D-l Dragoslav nu se aseamănă cu nimeni din literatura noastră, nici din cea rusească. Pentru originalitatea invenției și sinceritatea stilului, propun să i se acorde o parte însemnată din Premiul Adamachi.

1915

LITERATURA VIITORULUI

D-lui Director al revistei literare „Flacăra"

Domnule Director,

În numărul din urmă al revistei *Flacăra*, se publică o poezie, *Divagații în hamac*, atît de extravagantă, încît vă rog să mă luminați dacă este publicată serios, ca operă de artă, sau este o glumă de redacție. Este drept că nebunii de acestea „cubiste", „futuriste" și „stupidiste" se tipăresc și în alte foi literare, bunăoară în *Noua revistă română*, unde un domn, N. Davidescu, dă semne de alienație mintală în cea mai deplină libertate; dar așa putere de a plăsmui aberațiuni și a le înșira în formă de versuri nu mi-a fost dat să întîlnesc.

Nu știu dacă cunoașteți poezia colaboratorului d-voastră, d-l B. Nemțeanu [1]:

Pe șosea
O vacă de șocolată își numără grav pașii
Abia sonorizați de talangă —
Linguriță învîrtită alene într-un pahar cu ceai.

E bine că se notează data și locul unde s-au înfiripat asemenea înălțătoare gînduri. S-ar putea ca alte timpuri și alte locuri să reclame onoarea de a le fi inspirat. Așa, se știe cu siguranță că ele s-au zămislit la Zamora, în 22 septembrie 1915. În această localitate climaterică, poetul stă în hamac.

Carpații de toamnă
Cu codrii de tutun
Fac decor gîndurilor mele.

Stau în hamac —
Și sunt pentru întîia oară tînăr,
Pot să scriu versuri frumoase
Și sunt pisc însorit în gîndurile iubitei.

Care va să zică, legea monopolului tutunurilor este suspendată în localitate. Al doilea, modestia de asemeni. Al treilea, Fregoli nimicit.

Este, în adevăr, mișcător tabloul pe care-l înfățișează acest tînăr, așezat în mijlocul unei plantații de tutun, scriind versuri frumoase și simțindu-se deodată transpus, în calitate de „pisc însorit", în gîndurile iubitei. E un caz de dilatație intelectuală care atinge meteorismul.

Stau în hamac —
Se stinge cerul înalt
Și se schimbă într-o vie suspendată
Cu ciorchini de stele.

Ei bine! nu vom permite asemenea lucruri! Noi, cei de la sindicatele viticole, suntem hotărîți să luptăm! Am oprit importul strugurilor din țara turcească; am obținut legea contra falsificării vinurilor! — vom ține piept și acestei noi și neleale concurențe: *ciorchini de stele.*

Dar, domnule Director, ce formă să aibă oare versurile acestea? Îmi închipuiesc că și d-voastră ați comis, în prima tinerețe, poezii române — sau dacă o rară și norocită alcătuire sufletească v-a ferit de a vă deda la asemenea fapte încă de tînăr, ați cetit mai tîrziu o prozodie și ați văzut că versurile sunt de mai multe feluri: sunt versuri lungi și versuri scurte, versuri rimate și versuri albe, versuri libere și versuri gnomice, dar la toate noroadele și în toate timpurile, cine zice „vers" zice *o adunare de cuvinte măsurate și cadențate după anumite regule.* A lua o bucată de proză, orcît de turbată ar fi ea, și a o așeza la rînd, cu litere mari la început, este un joc de tipograf naiv. Bunăoară:

În localul
Uniunei centrale a sindicatelor agricole,
Întîlnind pe d-l D. Greceanu
Vicepreședinte al
Acestei instituțiuni,
I-am solicitat
Să ne arate
Punctul dumisale

de vedere
În palpitanta chestiune
A exportului.

Iată o poezie futuristă plină de putere evocativă. Mai cu seamă versul al 4-lea.

Vicepreședinte al

descoperă orizonturi nemărginite. „Al" înseamnă atîtea lucruri! *Al* Camerii, *al* Senatului, *al* Societății de asigurare Dacia-România, *al* Consiliului comunal — toate așezăminte de o delicată și subtilă poezie. Dar apoi, cînd zice:

I-am solicitat
Să ne arate
Punctul dumisale
De vedere

deodată apare „un punct de vedere" extraordinar, „punctul dumisale", în care un futurist descoperă cele mai largi orizonturi, ciorchini de stele, vacă de șocolată, trecutul și viitorul — așa încît onorabilul d. Greceanu se pomenește deodată prefăcut în poligon de exercițiu... poetic, fără consimțimîntul său.

Acel catastrofal domn N. Davidescu, care este, mi se pare, și critic al *Noei reviste române* și care nu iartă nimănui nici o greșeală, calomniază *Soarele* precum urmează:

Eu
Trîntit în iarba grasă
L-am privit,
Printre munții depărtați
Cum se lasă
Concentrat
Și s-apropie treptat
De mine.
Apropierea lui, în carnea mea
Era cuptor de viață
Și clocotea;
Apropierea lui, în carnea mea
Zidea o-ntreagă primăvară
Cu cîntece și cu verdeață.
Zămislea florile
Și le-aprindea-n potirul lor culorile;

Ivea frunzele
Fragede și fine
Din rădăcinele
Înfipte-n adîncimele
Și-n tainele-arzătoare din pîntecele
Pămîntului.

Dacă ai pune neroziile acestea în proză, ar ieși un sinistru nonsens: „apropierea lui în carnea mea *era* cuptior de viață și clocotea; apropierea lui, în carnea mea, *zidea* o întreagă primăvară, cu cîntece și cu verdeață". Termenii sunt improprii. Verbul *este* pare căzut din aeroplan. Un poet mediocru, dar cu bun-simț, ar fi zis că *apropierea soarelui de carnea lui îl transformă în cuptior, pe care fierbe și clocotește viața.* Noțiunea *cuptior* și noțiunea *clocotește* presupun în mod imperios *un cazan.* Altfel rămîne bucătărie economică. Ipostaza a doua este și mai nenorocită: verbul *zidea* cuprinde noțiunea statică a arhitecturei, pe cînd substantivul *primăvară* are înțelesul dinamic al renașterei și al transformării. Trebuie să fie cineva meșter de binale în stil *alvițian* ca să zidească cu cîntece și cu verdeață, în loc de var și cărămizi. Nu mai stăruiesc asupra celorlalte copilării, pretențioase sau pornografice, ca „l-am privit cum se lasă *concentrat*" sau „tainele arzătoare din pîntece".

Dar, dacă am lăsa pe domnul acesta, care n-are talent, și am lua pe altul, cu talent, d-l F. Aderca, am crede că preocuparea sa este comicul și absurdul, tocmai cum sentimentul se încălzește:

Mari! Mari!
Sunt clipe fumuri
În care viermele din țeastă ar iubi.

Vreau să sculptez, prin sentiment,
Tot ce ascunde o mătasă, indecent,
În străveziul galben ca de fîn —
Preferînd perfecta cupă, ca un sîn,
În lumina difuzată lent...

Mă iartă...

Adică: „s-avem pardon, Marie, de sculptura de mai sus".

Mă iartă...
Prăbușitu-s-a titanul

Vanitos, cu fruntea amețită...
Vioara-mi pare fată-ndrăgostită
Pe care-o ceartă,
Clocotind, pianul.

Originalitatea căutată a acestei poezii e o infirmitate cronică pentru tot ce ar tinde să se înalțe și să zboare. Rime bizare, ca *Mari* cu *fumuri;* construcții gramaticale sîrbești, ca „durerea infinită legene", în loc de „să ne-o legene"; absurdități ca „în capul meu a fiert un must" sau „m-aș frămînta-n delicii ca un mugur copt de soare"; toată mania bolnăvicioasă de a face nou omoară inspirația adevărată.

Iată o altă poezie, de același d-n Aderca:

Toamna

Anticele columne cad pe zări
Și atmosfera geme un dezastru.
Singură, o pasăre-n albastru
Vîslește disperări.

Pulbere se-nvolbură pe drum
Ca răvășite file...
Tună deznădejdea prin șindrile
Cu trîmbele de fum.

Frîngă-se copaci-n vechiul cînt
Și în deșertele dureri!
Te-ntrebi: ce melancolice păreri
Umblă-n morile de vînt.

Traduse în proză, strofele acestea ne-ar da cam următorul tablou:

În fundul zării se petrece un cataclism, care frînge coloane și obeliscuri, iar atmosfera, încărcată, se descarcă deodată într-un ciclon. Singură, o pasăre, în albastrul cerului, bate din aripi, luptînd disperată cu furtuna.

Parcă așa ceva ar ieși — dacă un simplu muritor poate înțelege pe un simbolist.

Să vedem acum la ce absurd duce forma poetului.

Anticele columne cad pe zări.

Avem aci noțiunea *coloană* și noțiunea *zare.* Spiritul cel mai obtuz prinde falsitatea imaginei: un lucru greu, care cade

pe un lucru imponderabil. Dacă autorul ar fi zis *anticele columne cad în zări*, fraza ar fi fost bună; dar atunci ar fi vorbit ca toată lumea — ceea ce este absolut imposibil pentru un poet al viitorului.

Și atmosfera geme un dezastru.

Suntem siliți să luăm atmosfera ca pe o damă grasă, care, avîndu-și nevoile sale, geme. Ei bine, această persoană de panoramă nu geme „un geamăt", ci un *dezastru*. Va să zică, din plămînii săi infernali a ieșit un ciclon sau așa ceva. Însă verbul *a geme* este intranzitiv: nu poți *să gemi ceva*, nici un lucru, nici o ființă și cu atît mai puțin un dezastru.

Singură, o pasăre-n albastru
Vîslește disperări.

A vîsli dispe Ca și cu*răi*.m ai zice *a face cozonaci*. Imaginea, pe care o dă verbul *a vîsli* implică lopeți și apă, sau cel mult aripi și aer, la rigoare chiar aripi și disperare, luată *disperarea* în înțelesul unui lichid sau unui gaz. Dar *a vîsli* în înțelesul de *a produce* nu se poate.

Și mai departe:

Tună deznădejdea prin șindrile
Cu trîmbele de fum

este un *rebus* pe care nu-l pot dezlega, cu toată dorința mea de a pricepe.

Așa încît ne putem întreba cu poetul:

Ce melancolice păreri
Umblă-n morile de vînt.

Eu zic că nu umblă nici o părere, ci flutură numai imaginea Cavalerului rătăcitor care iubea pe Donna Dulcinea di Toboso.

II

Și acum vine întrebarea: pentru ce mă adresez d-voastră într-o altă revistă decît *Flacăra*. Dar, și mai întîi, *pentru ce d-voastră* și nu d-lui Rădulescu-Motru,[2] bunăoară? Iată:

Sunt în lume oameni cărora totul le iese în plin. Se zice despre ei că sunt cu noroc. Eu cred că sunt cu socoteală. Secretul succeselor lor este datorit unei mari adaptări *mediului* și *momentului* sau unei covîrșitoare genialități. Vă cer voie să las geniul la o parte.

Fondînd revista *Flacăra*, d-voastră ați înțeles că ceea ce trebuie românilor, în literatură, urmează să se asemene cu ceea ce trebuie în îmbrăcăminte, în căsătorie, în spectacole: ușor, nou și nedurabil.

Flacăra apare o dată pe săptămînă, prin urmare destul de rar ca să nu obosească și destul de des ca să nu se uite; se vinde cu 15 bani, prin urmare ieftin, pentru cantitatea de emoție ce procură; publică articole bune, novelele cu stil și cu umor, de d-l Beldiceanu[3] și d-l Boureanul,[4] poezii și poezioare de toată lumea rimantă din țara noastră, critici de d-l Lovinescu,[5] întîmpinări de d-l Șerban[6] — mi se pare că chiar și d-voastră ilustrați paginele revistei cu cîte o magistrală expunere de fapte... Prin urmare, tot ce trăiește, se mișcă și zboară în tînăra noastră literatură, chiar și *simbolism* și *futurism*.

Ei vezi, asta nu.

D-voastră sunteți om politic, director de revistă, dar mi se pare că sunteți și profesor. Ca profesor aveți o misiune educativă, nu în înțelesul îndreptării copiilor vițioși, ci îi înțeles estetic. Cred că nici d-voastră nu primiți *vaca de șocolată, codrii de tutun* și *ciorchinii de stele*. Dar asta nu-i destul. Nu trebuie să primiți nici pe cel ce *vrea să sculpteze prin sentiment tot ce ascunde o mătase indecent*. Și, mai mult, nu se cuvine să încurajați și nici să îngăduiți școala aceasta decadentă, sub cuvînt că e *a viitorului*. Nimic nu este al viitorului dacă nu cuprinde sîmburile frumosului clasic. Cel puțin în literatură și artele plastice, aforismul *e* implacabil. Cei mai mari acrobați ai cuvîntului, Rostand[7] și d'Annunzio, ar trebui să se uite la Théophile Gautier din care purced, ca să vadă că ceea ce rămîne din *Emaux et camées* e numai *sentimentul sincer, exprimat cu eleganță*. Și este *elegant* nu numai cuvîntul căutat și prețios, ci cuvîntul just, pus la locul lui.

Iată pentru ce mă adresez d-voastră.

D-l Rădulescu-Motru are preocupări grave. Filozofia e o disciplină a spiritului care nu îngăduiește să mai faci și altceva. De aceea, redacția foii sale, pentru tot ce este bele-

tristică, e lăsată în grija unor litere ale alfabetului sau și mai rău, în grija domnului N. Davidescu, cel cu *cuptiorul de viață în carnea sa.*

Acum, pentru ce în altă revistă decît *Flacăra*?.

Vă spun drept: mă tem de amabilele comentarii ale d-lui Șerban.

D.Z.

1916

UNOR PRIETENI TINERI

Răspund cu dragoste cîtorva prieteni tineri, cari cer colaborarea unui bătrîn la revista lor. Le răspund însă într-o revistă de vîrsta mea.

Mai întîi, să ne înțelegem asupra cuvîntului „bătrîn". Nici domniele-lor nu l-au rostit, nici eu nu-l primesc. Dar cum să zicem unui om ai cărui copii sunt colegii poeților de astăzi? Să-i zicem „tată", un fel de părinte sufletesc, de la care tinerii să ceară îndreptarea gîndurilor greșite, dacă ei sunt curați la suflet și mai cu seamă dacă au simțul orientării artistice.

„Ah! qu'une femme demoiselle est une étrange affaire!" zice bietul George Dandin.[1] Literatura este „une femme demoiselle", adică o fată de casă bună. Nu poate trăi cu dînsa fitece mitocan.

Cel dintîi lucru ce se cere unui artist este să aibă gust. Gustul, în artă, se confundă cu temperamentul și cu puterea creatoare. Autocritica vine numai mai tîrziu să desăvîrșească lucrarea izbucnită din necesitatea sufletească de a crea.

Au fost epoce întregi, în istoria artelor și a literaturei, cari au trăit din *grosolan*, din *comic* și din *burlesc*. Goethe, călătorind prin sudul Italiei, este încremenit de lipsa de gust cu care sunt clădite unele *villa*. Și, cu toate astea, sicilienii au la nasul lor ruinele clasice de la Taormina, Syracusa etc. — după cum Bernini [2] avea sub ochi modelele divinului Michelangelo. Pictorii cubiști de astăzi au pe Fragonard [3] la îndemînă; arhitecții futuriști au pe Jean Goujon [4]; poeții decadenți au omenirea întreagă, care se ridică, indignată, contra pestilenței simboliste.

Orce lucrare de artă durabilă trebuie să fie modernă prin sentiment, antică prin caracter și prin sobrietatea expresiei. Acestea nu sunt vorbe în vînt.

Sentimentul este și trebuie să fie *modern*, adică al epocei, și, mai mult, al individului care creează. Suntem, cred, de acord asupra înțelesului vorbei „sentiment". Nu înțelegem prin *sentiment* numai patimele: dragostea, ura, zgîrcenia, gelozia, invidia — ci întregul mod de a reactiva al firei omenești față cu natura înconjurătoare, în care caz sentimentul se confundă cu sufletul, căci și este, în adevăr, sentimentul, sufletul unei epoce.

Caracterul trebuie să fie *antic*. Să ne înțelegem și asupra acestui cuvînt.

Lucrările de artă grece și romane ce au ajuns pînă la noi, atît în literatură cît și în artele plastice, s-au propagat în timp pe două căi: prin selecțiune și prin cataclisme. Prin selecțiune s-a propagat mai cu seamă literatura, textele clasice, care au trecut de la bibliotecele Romei antice, la schiturile catolice, în raport cu renumele lor; prin cataclisme s-a păstrat sculptura. La depărtare de mai multe mii de ani, noi observăm că poezia, bunăoară, de la Omer pînă la Goethe, pînă la Leconte de Lisle și pînă la Carducci; istoria, de la Herodot pînă la Tit Liviu și Macaulay — strălucesc prin aceleași calități comune. Leconte de Lisle ar fi fost incapabil de a da *Les Poèmes antiques* și admirabilele traduceri din Sofocle și Theocrit; Carducci nu s-ar fi putut ridica la înălțimile poetice din *Alle fonti del Clitumno*, dacă și unul și altul nu s-ar fi adăpat de la același izvor dătător de viață, *clasicismul antic*. Macaulay n-ar fi scris *Istoria Angliei*, a cărei claritate și pătrundere sunt demne de Tit Liviu, dacă nu ar fi cunoscut adînc și pe acesta și pe Herodot.

În sculptură, ceea ce avem mai autentic, *Jupiter Otricoli* din Vatican, *Venera de Cnido* din muzeul capitolin, *Hermes* de la Olympia, *Venera de Milo* (care desigur nu reprezintă pe zeița amorului) — toate aceste lucrări de artă strălucesc prin caracterul comun al frumosului absolut, care este sentimentul intens exprimat cu sobrietate. Cicerone ne vorbește de frumusețele ce decorau încă, pe vremea sa, piețele Atenei, iar Eliu Adrian, împăratul artist, a ridicat din sărmana Grecie, prădată, pe Antinous și l-a adus la vila sa de la Tivoli. Ei bine, această Grecie, în ruine, smulge încă și astăzi strigăte de admirare omului modern care urcă treptele Propileelor,

iar fruntea Partenonului este tot visul de aur al fiecărui arhitect.

De la Cicerone pînă în zilele noastre, aceeași cauză lucrează asupra tuturor sufletelor: sentimentul intens exprimat cu sobrietate.

*

Să vedem acum prin ce fel de înclinare sufletească ajunge tineretul de astăzi la o formă de poezie decadentă, care pare a căuta o inferență nouă între imaginile intelectuale și exprimarea lor prin cuvinte. Mai toți pleacă de la conceptul falș al îmbătrînirei lumei. Fiecărui poet modern, lumea îi apare sleită de sforțările predecesorilor săi de a spune aceleași simțiri prin aceleași cuvinte: Byron s-a jeluit stelelor cînd era amorezat de frumoasa Guiccioli; Lamartine s-a jeluit lui Byron cînd era amorezat de Grazziella; Musset s-a jeluit lui Lamartine cînd era amorezat de George Sand — și așa, fiecare cetățean cu darul rimei își cînta mizeria personală, pe aceeași liră, cu aceleași accente.

Mai întîi lucrul nu este exact; dar admițînd că ar fi exact, că adică există oarecare monotonie în jalea ceva cam dulceagă a acestor poeți — vina este tot a „școlii". Citeșitrei poeții de mai sus aparțin *școlii romantice*. Dar această școală era nobilă și superioară. Ea venea după epoca franceză zisă „clasică" a lui Ludovic al 14-a, după maimuțăriile de la hotelul de Rambouillet[5], după ariditatea sentimentală a lui Voltaire, după poezia didactică a lui Delille.

Școala romantică are marele dar de a fi icoana sufletului omenesc, în acest înțeles că toți indivizii normali pot plînge la un moment dat și se pot bate. Nota eroică și nota lirică sunt esențial omenești și amîndouă alcătuiesc fondul școalei romantice. Cînd sobrietatea clasică tempereazǎ avîntul romantic, atunci ne apropiem de *Faust*.

Orcum ar fi însă, lumea nu îmbătrînește. Oamenii vor iubi pururea, se vor bucura, vor suferi și vor muri, iar după ei se vor naște alții, cari iarăși vor iubi, iar se vor bucura, iar vor suferi și iar vor muri. Nici o generație însă nu poate crede că întîmplările ei s-au mai întîmplat și altora. Nici un om care iubește cu adevărat nu poate crede că și alții au mai iubit ca el.

În această vecinică reînnoire a legilor naturei stă farmecul poeților adevărați, adică a acelor artiști cari pot să sensibili-

zeze o stare sufletească deopotrivă de chinuitoare sau de înălțătoare pentru toți semenii lor.

Pentru aceasta, poetul nu are nevoie de cuvinte neobicinuite, nici de comparații extravagante, nici de mirosuri abstracte, nici de colori muzicale, nici de muzică colorată.

*

Să luăm ultimul număr al revistei *Flacăra*[6].

Cu litere grase, o poezie a d-lui Ion Minulescu te oprește de la început, cu o profuziune de substantive curioase, nume proprii, informațiuni geografice, victimele Flandrei și Argonei, hall geometric, perfect hexagon, cu cadre pătrate extrase din „Jugend", sirene de Boecklin[7] și satiri de Stuck, Heine, Nietzsche și Voltaire. O reproducem în întregime:

După 13 ani

Lui Const. Osiceanu

Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare",
Hotelul din vechiul oraș teuton,
Hotelul cu-un clopot și trei felinare
Deasupra intrărei
Cu poarta sculptată în chipuri bizare,
Cu hall-ul geometric — perfect hexagon,
Cu geamuri albastre — coloarea înserărei
Cu mobile negre și triste de nuc
Și cadre pătrate extrase din „Jugend",
Sirene de Boecklin
Și satiri de Stuck,
Hotelul în care stătut-am o lună
De vorbă cu Heine și Nietzsche,
Traduși
În limba-nflorată și-n stilul sever —
În limba-mpletită din sfîrcuri de bice
În care pe vremuri scrise Voltaire,
Pe care-l cetise și Heine și Nietzsche,
Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare",
Refugiu de vară intim și discret
În care-mi găsisem complecta uitare
A primului mare și tragic regret,
Citesc într-o dare de seamă-n jurnal
Că azi e... Spital!...

Spital!...
Garda morței,
Preludiul uitărei
Cu-o cruce-a Genevei deasupra intrărei...

Hotelul din vechiul oraș teuton
Cu hall-ul geometric-perfect hexagon,
Azi este azilul atîtor răniți,
Victimele Flandrei și Argonei —
Copii fără vină,
Actori buimăciți
De-aplauze-n teatrul antic al Belonei,
Eroi fără nume
Defuncți încă vii

Ce poartă mîndria în cîrja de lemn,
Tovarășa celui de-al doilea semn
Ce pare o gheară de uliu crispată
Pe hainele lor cenușii —
O „Cruce de fier"
Pătată de sînge și-n urmă spălată
Cu trei picături de eter...

Hotelul,
Spitalul...
Ce trist e, și totuși cu ce resemnare
Se-ngroapă trecutu-ntr-un colț de batistă!...
Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare"
Azi nu mai există.

Ion Minulescu

1916

Mai e nevoie să mai spunem că d-l Minulescu are talent?...

Dar toți oamenii de gust regretă că d-sa nu se întoarce la forma simplă a poeziei, exprimată în limba vie a neamului, în acea limbă pe care Dante o numea *de vulgari eloquio*, dar în care a scris *Divina Commedia*. Căci dacă am vrea să tragem la răspundere pe d-l Minulescu de modul sălbatec cu care își risipește talentul, l-am întreba, drept cine ne ia, cu știința dumisale ieftină, cu *teatrul antic al Belonei și hanul în care stătut-a de vorbă cu Heine și Nietzsche, traduși în limba-mpletită din sfîrcuri de bice*... Ce este acest galimatias, în care intră Boecklin și Voltaire, și *mobile negre și triste de nuc*, ca să rimeze cu *satiri de Stuck?*...

Ne oprim aci, fiindcă d-l Minulescu are dreptul să fie tratat altfel decît scribii revistelor noastre, și trecem la un alt tînăr, de un real talent, d-l Horia Furtună,[8] care în *Balada lunii* spune:

Otrava-ți luminoasă pe-al nopții ocean
În largă irizare o verși ca să îmbibe
Mimoze de Antilii și cedri de Liban,
Cascade și mocirle, palate și colibe;
Pe-ntinsul madreporic, pe stînci și pe abise,
Pe stepe și Sahare, pe Gange și Bosfor,
Aprinzi, plutind alene, atome de fosfor,
Mătăsuri hialine și fulgi plăpînzi de vise...

Cu părere de rău și cu oarecare jenă, aș întreba pe autor ce vrea să spună în primele patru versuri?... Luna se revarsă, pe întinderea nopții, ca să îmbibe mimoze de Antilii și cedri de Liban, cu irizarea sa de lumină. Foarte bine. Dar de ce lumina aceasta este *otravă?* Nu crede autorul că *a îmbiba mimoze de Antilii și cedri de Liban, cascade și mocirle* este o operație extravagantă, pentru că e deja ciudat să îmbibi o plantă pe trunchiul ei, dar să îmbibi o mocirlă e absurd și comic. Dar, firește, *mimozele Antilielor și cedrii Libanului* sunt cuvinte excitante. „Mimoza" sună a decadență; cedrii Libanului miroasă a ceaslov. Amîndouă îți lasă impresia unei dame cam bătrîne parfumată cu odagaci.

Dar apoi *întinsul madreporic?* Pentru un cititor slab în geografie aveam Antilele, Libanul, Sahara, Gangele și Bosforul; pentru unul care nu trăiește bine cu botanica aveam *mimozele și cedrii Libanului;* dar *madreporii?!...* Ce vrea să spună poetul cu „întinsul madreporic"? Presupunem două lucruri: sau luna vede din înaltul cerului colonii infinite de mărgean, lipite de stînci, pe fundul mării; sau apa, fosforescentă, seamănă cu sideful. În toate cazurile, enigmă.

Dar *mătăsuri hialine* ce-o mai fi?

Aș dori ca d-l Horia Furtună să-mi încredințeze, ca unui bun amic, înțelesul secret al versurilor următoare:

Cînd se zvonește-n ape un palid luminiș
Iar bolta frunții tale pe-al mărilor tăiș
Apare, ne trimite pe luciul vagabond
Un minaret subțire, tremurător și blond,
Iar cînd te smulgi înaltă și farmeci Orientul
Neptun își ancorează de fund de zări tridentul.

A se zvoni este verb de resortul auzului, iar nu al văzului. *Iar bolta frunții tale* (a lunei) *cînd apare pe-al mărilor tăiș* (probabil pe crestele de valuri), *ne trimite pe luciul vagabond un minaret subțire și blond.* Nu pricep. Și îmi iau libertatea să cred — spre deosebire de ce zicea un prost, într-o revistă română — că ceea ce nu pricep eu nu pricep nici ceilalți cititori. Asta nu însemnează că ceea ce pricep eu, pricepe și domnul de la sus-pomenita revistă.[9]

Rog pe tînărul amic Furtună să-mi spună ce este cu *minaretul blond.* Pe ogorul *literaturei naționale* a apărut de curînd un învățat, care face critică științifică, strict și hotărît științifică, aplicînd somatologia mamiferelor la poeții lirici. Acesta este d-l Sanielevici. Nu știu prin ce înlănțuire logică a ajuns d-sa la necesitatea ca eu să fiu blond. Îmi pare rău că nu-l pot servi, și mă tem că în aceeași situație se găsește minaretul, față cu d-l Furtună.

Iar cînd te smulgi înaltă și farmeci Orientul,
Neptun își ancorează de fund de zări tridentul.

S-ar părea că e frumos, așa cum vine vorba: *iar cînd te smulgi înaltă și farmeci Orientul, Neptun își ancorează de fund de zări tridentul.* Dar, nu știu cum, parcă nici aici nu prind gîndul autorului, deși pricep înțelesul cuvintelor.

Să nu mai insistăm, și să trecem la d-l Pillat.[10]

Acesta este un tînăr poet care, în scurtul timp de cînd se bucură de prietenia muzelor, a avut vreme să fie decadent și să se reculeagă. De la primul său volum, rămăsesem cu o impresie de teroare: violența cu care își spunea păsurile sufletești. Îmi aduc aminte de o frază cam așa: *eu simt în mine puterea a trei harmăsari.* Unul ar fi deja mult; dar trei!

Ei bine, bărbatul acesta, cu așa putere de tracțiune, s-a liniștit. Poeziele sale din urmă au un farmec serios, de cugetare calmă, parcă o suferință reală sau o mare bucurie ar fi venit să pună oarecare umbră pe lumina violentă a trecutului, sau, dimpotrivă, să lumineze ceea ce era fals și artificial întunecat. Căci aici stă nenorocirea poeților prea tineri: în falsitatea simțirilor lor. Mai toți își făuresc dureri închipuite — cînd viața îi îndeamnă să fie veseli, să cînte și să se bucure. Pentru tinerețe, și chiar pentru maturitate, pînă atunci, adică, pînă cînd încep durerile trupești, pesimismul este o aberație. Omul uită prea mult că el este fructul amorului, adică a celei mai mari bucurii pămîntești. Împotriva vorbelor Scripturei „și vei naște în dureri", Platon zice „și

vei naşte în frumos", în acea încropire a naturei ce face să cadă fructul, toamna, din copac şi să se uşureze creanga; în acea hilaritate a geniului creator — care se raportează totdeauna la geneza amorului, *frumosul* — ce face să derive dintr-un lucru actual şi trecător, *omul*, un alt lucru viitor şi etern, *speţa*. Nimic nu exprimă mai bine această filozofie decît cuvîntul italienesc *il nascituro*.

Dl. Pillat pare a înţelege această necesitate a armoniei, şi violenţa sa din trecut s-a îmblînzit. Dumnealui publică în numărul din urmă al *Flacării*, o poezie intitulată *Fereastra ta deschisă e pe mare*, însoţită de vignete: o damă părăsită la o gratie şi o vedere pe mare, amîndouă aruncate pe hîrtie cu mare îndemînare. Poezia grăieşte astfel:

Fereastra ta deschisă e pe mare,
Visarea mea pe ape se deschide...

Iubito, al tău suflet e o floare
Ce în amurg petalele-şi închide.
Se strînge-ntreg la pieptu-mi: în grădină
La fel adoarme floarea pe tulpină.

Pe mare trec trei păsări mari şi ţipă...

În pene albe poartă frematarea
Furtunii prin catarge împînzite.
Cu vînt se umflă larga lor aripă.
Te du cu noi! Nădejdea mea îmi ţipă.
Şi Vis şi Dor îmi strigă-n cor: Porneşte
Să fii părtaş al cerului şi-al mării.
Te du cu noi! Spre ce ţinut himeric
Ce-a înflorit la graniţa uitării,
Spre ce ostrov de vise şi de brume,
Nu ştim, dar şterge-n ochii tăi o lume
Înţelenită-n lut şi-n întuneric.
Înaripează omeneasca rîmă!
Întinde-n vînturi pene de zăpadă!
Te du prin ţara norilor de spume.
Înalţă-te spre ultima Pleiadă...
Şi cupa ta trupească o fărîmă
De ţărmul şters al ultimului Thule.

Şi astfel merge poezia înainte, opunînd, acestei dorinţe a bărbatului de a se pulveriza în ideal, antiteza femeii de a trăi în iubire.

Va să zică, poezia coprinde o idee, are imagini fericite şi i-ar lipsi foarte puţin ca să devie *bună* în toată puterea cuvîntului.

Ei bine, ceea ce-i lipseşte este moştenit tot de la vechea informitate a simbolismului.

Şi mai întîi să îndreptăm cîteva greşeli de limbă. Nu se zice *fremătarea furtunei*, ci *freamătul furtunei*; nu se zice *catarge*, ci *catarguri*; nu se zice — şi este o greşeală de sintaxă neiertată — *te du cu noi*, ci *vino cu noi*. De asemenea, *nădejdea mea îmi ţipă* e o locuţiune bizară. Se zice româneşte: *sufletul meu îmi spune*. Şi fără de asta, verbul *a ţipa* este lipsit de eleganţă, deşi poetul a căutat în el forţa verbului francez *crier*, în înţeles de *a convinge*.

Ceea ce însă este greşeală de gust e tocmai ceea ce pare poetului bine găsit şi nou: *înaripează omeneasca rîmă*. Se poate ceva mai mucalit decît o *rîmă cu aripi?* Cuvintele se resping, imaginele se ciocnesc între ele, *rîma* fiind un dobitoc subpămîntean, pe cînd *aripa* este un instrument al plutirii în văzduh. S-au iscodit cele mai năzdrăvane făpturi, cîini cu două capete, grifoni, şopîrle cu ochelari, cai cu umeri şi cap de om, tot *Infernul* lui Dante, de la Scaramuzza [11] pînă la Gustave Doré,[12] dar *rîme cu aripi* nu s-au inventat încă.

Şi cupa ta trupească o sfărîmă
De ţărmul şters al ultimului Thule!...

Las la o parte *ultima Pleiadă*. Deşi numele constelaţiei e cam pretenţios, totuşi merge, fiind vorba de stele. Dar *ţărmul şters al ultimului Thule!...* Cîţi cititori ştiu cine sau ce este *Thule*, chiar din cei ce cunosc poezia lui Goethe?...

Lăsaţi erudiţia, tinerilor, pentru catedre şi scrişi poezii:

În grădină
La fel adoarme floarea pe tulpină.

Cît e de frumoasă vorba *grădină!*... şi ce bine se împerechează cu *tulpină!*... Se aşază o linişte armonică în atenţia cititorului, care, prin intuiţie, simte că are a face cu un poet. Orce pleiadă îl răneşte.

1916

I. C. VISSARION: „NEVESTELE LUI MOŞ DOROGAN"
Nuvele şi schiţe. Bucureşti, 1916

D-l Vissarion prezentă la Premiul Năsturel un volum de novele, *Nevestele lui Moş Dorogan*, care merită să fie examinat cu luare-aminte.

Literatura noastră poporanistă era lăsată pe mîna scriitorilor de bîlci, cari molipsesc satele cu poveşti de haiduci sau cu traduceri necuviincioase. Oamenii de talent cari scriau despre ţărani, sau nu-i cunoşteau, sau îi cunoşteau după un tip sentimental fals, rămas nouă moştenire de la cîţiva novelişti ce erau preocupaţi de laturea politică şi socială a chestiunii, iar nu de cea literară.

D-l Vissarion este, mi se pare, cel dintîi tînăr scriitor român care, vorbind despre ţărani, face artă adevărată, fără să denatureze firea ţăranului. Atît în formă cît şi în fond, d-sa a găsit mijlocul de a ne da o icoană a sufletului românesc de la ţară, ca să răspundă adevărului.

Moş Dorogan este un uncheaş sfătos, care povesteşte copiilor şi nepoţilor săi — împărţiţi pe grupuri, şi fiecare grup cu altă mamă — tinereţea lui bătută de vînturi, cum s-a însurat de mai multe ori, cum a *tîrlit* cu femeile, cum a slujit pe la stăpîni, cum a fugit de la ei, cum şi-a lăsat nevestele. Fireşte, n-ai putea face un mitropolit dintr-un asemenea hîrbar de om. Dar dacă el nu e totdeauna în regulă cu paragraful 6 al Codului civil — ce încîntătoare fire, care nu face nici o mişcare pornită din interes: „Ce-am simţit cînd am sărutat-o!... Parcă mi se umplea pieptul!... parcă mi se umplea inima, dorul şi sufletul!... *Ştiţi voi, ăştia care vă tîrguiţi nevasta ca pe vite în obor?*... Îmi bătea inima să se spargă, şi nu numai a mea, dar şi a ei."

Moş Dorogan, la vîrsta de 18 ani, socoteşte că i-ar veni mai bine însurat. El lucrează la un fierăstrău în munte. Peste drum de fierăstrău este casa unui mocan, ce avea o fetiţă, de o sorbeai într-un pahar cu apă, nu altceva. „Avea părul galben şi lung; obrajii, cireşe pîrguite; ochii mari, căprui şi plini de duioşie. Tot văzînd-o, şi-n culcare şi-n sculare, *mă păli dragostea peste inimă şi începui s-o visez noaptea!*"

Se înţeleg să fugă amîndoi. El îşi face planul să lege o plută din scîndurile de la fierăstrău şi să plece pe Argeş la vale.

„— Du-te de-ţi ia primenelile.

Chibzuii pluta, o prinsei bine, pusei butuci sub podul ei, ca să plutească cu noi amîndoi, şi-o împinserăm pe apă. Ne suirăm pe plută. Frică nu-mi era. Şi nici ei nu-i era frică. O aşezai în mijlocul plutei şi-i aruncai pe umeri zeghea mea. Eu rămăsei în picioare, să ţin pluta pe vierul apei şi să n-o izbesc de plăvii."

Şi astfel merge pluta la vale, pe Argeş.

Scena primei lor mărturisiri este de o vioiciune atît de primejdioasă, încît puţini scriitori ar fi ieşit din ea cu obraz curat: „Amîndoi începurăm să tremurăm, coprinşi de-o bucurie, de un ceva neînţeles şi din cale-afară de bun. Mi-am băgat mîinile în sînu-i care dogorea ca o sobă şi i-am apucat o ţiţică!... Era mică, ascuţită ca un ou de bibilică şi tare ca o gutuie. Mi s-a făcut ruşine şi... m-am pitit cu capu în sînu-i; dar cînd am simţit gropiţa dintre sîni, am sărutat-o şi mi-a venit un curaj aşa de straşnic, de parc-aş fi tras de-a duşca o oca de vin!... Stelele sclipeau pe cer, iar noi pluteam pe Argeş la vale, îmbrăţişaţi, fermecaţi de plăcerea dragostei dintîi... Mi-era cald şi parcă inima vrea să iasă afară din mine."

Arta de a scrie, adică modul personal de a simţi şi a exprima lumea, stă tocmai în „intuirea" sufletească a lucrurilor. Cuvintele îşi au viaţa lor. Cele crude rănesc. Dacă autorul nu ar fi înţeles el însuşi că pudoarea este un înţeles fundamental în alcătuirea sentimentelor estetice, care nu trebuie rănit, ar fi trecut înainte peste „sînii" numiţi de el pe şleau, iar noi am fi rămas cu impresia că avem a face cu un *om de la ţară*, de talent, dar incomplet. Pe cîtă vreme, cu d-l Vissarion, lucrurile stau altfel. Prins în flagrant delict, ca un copil alintat, cere iertare şi, imediat, muşcă mai adînc. Rana e făcută, dar *graţia* a salvat tot. „Mi s-a făcut ruşine" e atît

de binevenit, încît cetitorul îi este aproape recunoscător, și nici nu bagă de seamă că tînărul Dorogan se pitește cu capul în sînul fetei.

Ceea ce însă are și o mai mare valoare, în lucrarea d-lui Vissarion, este adînca pătrundere a sufletului țărănesc. În tot volumul său, nu se găsește o singură greșeală de „creațiune". Oamenii săi, bărbați sau femei, negustori, avocați sau țărani, *sunt reali*, în acest înțeles că vorbesc, se mișcă, gîndesc și simt cu propria lor personalitate, iar nu cu personalitatea autorului. Lui Moș Dorogan, cînd își sărută nevasta întîiași dată, îi vine un curaj așa de strașnic, „de parcă ar fi tras de-a dușca o oca de vin". Complimentele ce i le fac băieții, după însurătoare, sunt cam acestea: „Te-ai însurat, Mărine? Să-ți trăiască! Și cînd ăi pierde-o, frati-meu, s-o găsești la mine-n brațe!" Cînd merge să se vîre la stăpîn, cu nevestica tînără, face filozofia următoare: „Văzui eu că vărgătura ar fi vrut să-mi șterpelească bucățica, dar mă gîndeam: cocoș tu, cocoș eu, aida să vedem cine o ști să țină pe Măria".

Modul acesta eroic de a lua viața dă o impresie de tinerețe veșnică, chiar atunci cînd omul se plînge: „Hei, dragii moșului! Mare prostie a făcut Dumnezeu, cînd a lăsat bătrînețea! Trebuia să lase viață fără de moarte și tinerețe fără de bătrînețe!... Ce să mai fac eu acuma, cu pletele albe, cu spatele cobiliță! Mă uit, ca lupul legat, cînd trec mioarele la iarbă!..."

Celelalte novele din volum sunt mai puțin interesante, dar totuși foarte bune. *O întîmplare veche* și mai cu seamă *Judecata* merită să fie cetite, pentru profunda cunoștință a nevoilor țărănești în luptă cu formalitățile legilor noastre.

Eu cred că literatura românească s-a îmbogățit cu o adevărată lucrare de artă, prin publicarea novelelor d-lui Vissarion. Academia Română ar trebui să acorde d-lui Vissarion Premiul Năsturel cu amîndouă mînile și să se considere fericită că a descoperit un scriitor nou, plin de talent, de la care poate aștepta opere însemnate.

1916

CÎTEVA CUVINTE CRITICE

Domnule Președinte și domnilor colegi,

Comunicarea mea de astăzi, anunțată sub titlul general de *Cîteva cuvinte critice*, se compune din două părți:

1-a: Noțiunea de stat și sufletul generațiilor tinere;

a 2-a: Poezia nouă.

Deși conținutul lor aparent se deosebește, ele se adresează deopotrivă tineretului politic și literar, și prin aceasta chiar au un substrat comun.

NOȚIUNEA DE STAT ȘI SUFLETUL GENERAȚIILOR TINERE

I

Viața zilelor noastre cere de la tineri o încordare atît de mare, încît puțini dintre ei au vreme să cugete la unele discipline ale spiritului, ce vor forma, mai tîrziu, miezul existenței lor. Pierduți în studiu, preocupați de a nu cădea la examene, adesea strînși de nevoi și greutăți, ei merg înainte, cu ochii către diplomă. Cu toate astea, prisosul de viață ce-l poartă tinerețea în sine îi face să se amestece, cîteodată, în trebile publice, și atunci, mai întotdeauna, ei se duc de partea nedreptății, a scandalului și a reclamei.

Căci așa este de încîlcită viața modernă, încît foarte cu greu se poate dezgărdina adevărul din vraful opiniilor interesate, al argumentelor avocățești. Și, dealtfel, nici nu se prea

poate hotărî cu tărie ce este adevăr şi ce neadevăr, în unele chestiuni sociale sau politice la ordinea zilei, căci soluţiunea care pare justă, în relativitatea ei de astăzi, a fost minciună ieri şi va fi neadevăr mîine. Europa trăieşte, de mai bine de un veac, sub stăpînirea tiranică a Revoluţiei franceze. Lumea întreagă a fost hipnotizată şi oameni ca Taine au cîntat-o. Cu toate astea, nu există crimă mai monstruoasă în toată istoria omenirii şi neadevăruri sociale mai pozitive decît cele ce decurg din Revoluţia franceză: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

Libertate. Neadevăr. Omul social este atît de departe de omul lui Jean-Jacques Rousseau (unul din autorii morali ai Revoluţiei franceze), încît acela nu mai recunoaşte pe acesta. Omul social are îndatoriri, atît faţă cu ceilalţi indivizi în parte, cît şi cu masa lor, cari la fiece pas îi restrîng libertatea: învăţămîntul obligator, care sileşte pe părinte să-şi dea copilul la şcoală, în loc să-l trimită după boi; minoritatea legală, care împiedică pe un tînăr de 20 de ani şi 11 luni de a-şi mînca averea cum îi place, de a se însura fără consimţămîntul altora, de a ocupa funcţiuni publice etc.; serviciul militar, care ia pe bărbat în stăpînire de la 21 de ani şi-l aserveşte pînă la 40. Şi altele multe. Toate acestea, bineînţeles, fără a socoti pe cele ce decurg din aşa-zisa noastră „liberă voinţă", precum: contractul de căsătorie, ce leagă şi nenoroceşte cîteodată pe toată viaţa; alegerea unei cariere; rapoartele sociale, cari creează îndatoriri plicticoase etc., etc. Dar apoi, celelalte îngrădiri aduse libertăţii de a *dispune*, libertăţii de a *testa*, libertăţii de a *muri!*... Proprietarul unei case, în care s-a născut el şi tatăl său şi tatăl tatălui său, este expropiat pentru cauză de utilitate publică; moşia i-o taie drumul-de-fier în două, fără multe complimente; în lanul lui de grîu vine un străin şi caută petrol; în lanul de porumb vin soldaţii şi fac manevre. Iar dacă bietul om fumează şi vrea să semene tutun în grădina sa, merge la puşcărie; dacă are pădure şi vrea s-o taie cum îi place lui, plăteşte ştreaf. Şi aşa mai departe.

Aşa că, din cuvîntul *libertate*, nu rămîne decît acel s.g. care e în opoziţie cu *sclavia* şi care permite fiecărui om să-şi încătuşeze voinţa cum vrea.

Egalitate. Revoluţia franceză, care reprezentă tranziţia de 12 ani (21 septembrie 1792—18 mai 1804) de la Bourboni la Napoleonizi, a dat următoarele dovezi de egalitate:

Augereau, fiul unui fecior şi al unei grădinăriţe, devenit Duc de Castiglione;

Berthier, fiul unui simplu ofiţer de geniu, devenit Prince de Neuchâtel şi Prince de Wagram, însurat cu o nepoată a regelui Bavariei;

Bernadotte, fiul unui avocat din Pau, angajat ca simplu soldat, devenit Carol al XIV-lea, regele Suediei şi fondator al unei dinastii;

Maret, fiul unui medic, devenit Duc de Bassano;

Murat, fiul unui hangiu, devenit rege de Neapoli;

Lannes, fiul unui rîndaş de grajd, devenit Duc de Montebello;

Ney, fiul unui dogar, devenit Duc d'Elchingen şi Prince de la Moscova;

Masséna, care nu putea deveni ofiţer sub Ludovic al XVI-lea, fiindcă nu era nobil, devenit Prince d'Essling;

Savary, fiul unui maior, custode al castelului de la Sedan, devenit Duc de Rovigo;

Soult, din nimica toată ajuns Duc de Dalmatie.

Iar despre celelalte dovezi de inegalitate, Revoluţia franceză mişună:

Robespierre, St. Just şi Couthon (autorii *Teroarei*), cari, pe cînd omorau lumea fără milă, făceau să se proclame de către Convenţiune existenţa unei *Fiinţe supreme şi nemurirea sufletului*. Fireşte, cine crede în nemurirea sufletului, pentru alţii, îi trimite repede pe lumea cealaltă. Marat, diform trupeşte, iar sufleteşte un alienat, atins de delirul persecuţiunii şi de monomania omuciderii, nebun în toată regula, în loc de a fi închis şi pus în lanţuri, pentru liniştea publică, forma *Comitetul siguranţei generale*, pentru arestarea celor *suspecţi*. *Convenţiunea naţională* ea însăşi este una din cele mai contradictorii şi mai hidoase adunări politice, care timp de trei ani a terorizat lumea; în care *les Girondins*, *les Montagnards*, *la Plaine et le Marais* se suspectau, se acuzau, se ghilotinau, izbutind, în acelaşi timp să organizeze armate, să creeze instituţiuni care trăiesc şi astăzi (şcoala politehnică, şcoala normală superioară, Institutul etc.), împingînd Europa la o coaliţiune teribilă, sub care Franţa era să piară, şi, în fine, inventînd pe Napoleon I, care o salvă la 13 vendémiaire, anul al III-lea (5 octombrie 1795), spre a o sugruma ceva mai tîrziu, precum sugrumă *Directoratul* şi toate celelalte creaţiuni aberative ale acestei epoce de demenţă.

Fraternitate. Niciodată lumea nu a asistat la o dezlănţuire mai grozavă de patimi, în care omul, devenit fiară, să întreacă pe canibali. Se cunoşteau în mod vag ororile de pe timpul *Teroarei.* Vremile noastre dau la lumină documente nouă, cari fac să tremure sufletul de indignare. *La Princesse de Lamballe,* nobila şi credincioasa prietenă a reginei Maria-Antoaneta, care, deşi văduva unui Bourbon-Penthièvre, fiind totuşi străină de naştere (Savoie-Carignan) şi plecată de la Curte, putea să rămînă afară din revoluţie, a expiat, în modul cel mai sălbatec, cel mai criminal şi mai ruşinos, devotamentul său pentru regină. Cartea publicată anii aceştia sub titlul de mai sus aruncă o lumină înfiorătoare asupra omorurilor din septembrie 1792, parcă o rază ar străbate în Infernul lui Dante şi ar lumina *la nona bolgia,* în care „toţi morţii şi-ar arăta mădularele străpunse sau ciungite".

Dar, în materie de *fraternitate,* nu avem nevoie să căutăm mai departe. Toate războaiele Republicei se confundă cu ale lui Napoleon I. De la prima campanie din Italia (1796) pînă la tractatul de Campo-Formio, avem luptele de la Montenotte şi Millesimo, Dego, Vico, Mondovi, Lodi; bătăliile de la Castiglione, Roveredo Calliano, Arcole, Rivoli, Tagliamento, Tarwis, Neumark. De aci trecem marea, în Egipt, şi avem bătălia de la Piramide, luptele de la Él-Arich, Gaza, Jaffa, asediul teribil de la St. Jean-d'Acre, bătăliile de la Muntele-Tabor şi Aboukir. Apoi ne întoarcem în Europa, unde reîncepe, tot în Italia, epopeea cea mai glorioasă şi mai extraordinară: Marengo, Ulm, Austerlitz, Jena, Eylau, Friedland, campaniile din Spania, cari, numai ele, mănîncă 400 000 oameni; apoi Eckmühl, Ratisbonna, Éssling, Wagram; apoi bătăliile din Rusia, Vilna, Vitebsk, Smolensk, Moscova; în fine, Waterloo! Peste cîte altele n-am trecut! Cîte mii şi mii de oameni n-au pierit, de glonţ, de foc, de apă (Trafalgar), de ciumă, de holeră şi, mai presus de toate, de furia omului!...

Frumoasă fraternitate!

II

Principiul social enunţat de Revoluţia franceză care interesează mai mult filozofia este *Egalitatea.* Dacă se dovedeşte că oamenii sunt adevărat egali, atunci noi trăim într-o lume infernală, care, neapărat, trebuie distrusă.

Să vedem.

Ştiinţa vastă care se ocupă de om, *antropologia,* se împarte astfel:

- Antropologia
  - Somatologie (ştiinţa corpului)
    - Anatomie (ştiinţa organelor)
    - Fiziologie (ştiinţa funcţionării organelor)
  - Psicologie (ştiinţa sufletului)
    - Psic. speculativă (metafizica)
    - Psic. empirică (experimentală)

S-ar putea afirma, ca o axiomă, că, cu cît ştiinţa despre om se specializează, depărtîndu-se de morfologie, cu atît rezultatele sunt mai diverse. Oamenii se aseamănă prin planul general al organizaţiunii lor, prin ceea ce se numeşte în morfologie *unitate de tip.* Toţi oamenii se nasc prin viviparitate, trăiesc pe două picioare, sunt omnivori, gîndesc, vorbesc, îmbătrînesc şi mor. Toţi au cam aceleaşi organe. Anatomia le este identică, şi chiar fiziologia este aceeaşi, deşi funcţiunile unora se fac mai încet sau mai repede, mai complet sau mai incomplet. Acolo însă unde oamenii încetează cu totul de a se mai asemăna este în psicologie. Calitatea creierului şi funcţionarea organelor cari dau omului temperamentul şi caracterul moral se deosibesc atît de mult de la individ la individ, încît, din acest punct de vedere, nici un om nu seamănă cu altul.

Şi tocmai asta ne interesează pe noi, sufletul omului. El este chezaşul vieţuirii împreună, de el atîrnă pacea, fericirea popoarelor.

Pedagogia a făcut tot felul de experienţe. Europa gînditoare s-a adăpat, rînd pe rînd, cam de la aceleaşi izvoare, ceea ce nu a împiedecat-o de a se diversifica într-un mod atît de extraordinar. După Universităţile din Paris şi Bologna, cari par a fi cele mai vechi, au venit Universităţile engleze, Cambridge şi Oxford, cea dintîi fondată la 1229, unde se cultivă mai cu seamă matematicele pure; cea de a doua fondată încă din 1200, unde se cultivă clasicismul şi mai cu seamă principiile partidului *tories* şi ale bisericii protestante anglicane, ceea ce n-a împiedicat ca din sînul său să iasă *puseysmul,* adică doctrina d-rului Pusey, [1] care nu era altceva decît înălţarea principiului catolic al autorităţii, în contra prin-

cipiului protestant al liberei-cercetări. Tot în Anglia există și astăzi faimosul colegiu de la Eton, *King's College*, fondat în 1440 de regele Enric al VI-a. De aci ieși dulcele și idealistul Shelley și tot de aci ștrengarul Lovelace; de la Cambridge ieși geniul meditativ al lui Newton, care, urmărind sublimele sale himere, uita să se hrănească, și tot de la Cambridge ieși Cromwell, geniul acțiunii.

În Germania, Universitățile celebre din Leipzig, Koenigsberg, Goettingen, Bonn au dat firile cele mai diverse, bărbații cei mai neasemănați în însușirile lor. Din Universitatea din Leipzig, fondată la 1409, a ieșit marele Leibniz, și tot de acolo, cu 100 ani mai tîrziu, avea să iasă Goethe, matematicul și poetul; La Koenigsberg, Kant producea *Critica rațiunii pure* în momentul în care, la Berlin, Frederic cel Mare lucra la întemeiarea statului prusian.

Dar Italia și Franța!... Ce cîmp nesfîrșit de observație, cît geniu, cîtă nebunie înfiripate pe băncile acelorași Universități! De la Dante la Carducci, de la Ronsard la Rostand, de la Galileu la Poincaré, un caleidoscop de figuri, o învălmășeală de suflete, ieșite cam din aceleași regule pedagogice.

Astăzi, dacă s-ar lua 100 de copii, din 100 de familii deosebite, și s-ar pune, de la vîrsta de 2 ani, exact în aceleași condițiuni de viață, de îngrijire egală, hrană egală, creștere egală, s-ar obținea, peste 20 de ani, 100 de tineri cu oarecari aparențe de asemănare, dar cu suflete diverse.

Aci stă nodul chestiunii: sufletele oamenilor sunt neegale!

Și fiindcă ele sunt neegale, tocmai în ceea ce alcătuiește temelia vieții sociale, să căutăm a trage legi, care să ia locul moralei empirice stabilită de religia creștină și s-o așeze pe un fundament științific.

Calitatea creierului și funcționarea organelor, cari dau omului temperamentul și caracterul moral, se deosebesc atît de mult de la individ la individ, încît, din acest punct de vedere, nici un om nu seamănă cu altul.

Iată adevărul care trebuie să domine toată filozofia practică a națiunilor, adică *legile*.

De aci decurg următoarele: oamenii fiind inegali în calitatea creierului, vor deveni inegali în aptitudinile lor. Din cei 100 de tineri crescuți la un loc, unul va porni în lume să descopere continente, altul va zbura în văzduh, un al treilea va pătrunde în abstracțiile matematice, un al patrulea va avea înclinare pentru muzică, un al cincelea pentru mecanică, cei mai mulți se vor deda la comerț și industrie. Fiecare își

va croi o soartă aparte. Cum însă *soartă* însemnează în mare parte *avere*, averile vor fi fatalmente inegale. Întinzînd cercul de judecată, averile fiind inegale, tot așa vor fi și stările sociale. Vom avea bogați și săraci, mare și mică proprietate, clase de sus și clase de jos, dominatori și dominați. Cu alte cuvinte, tocmai starea de astăzi.

A veni însă și a reclama o schimbare a lucrurilor, în numele *libertății, egalității* și *fraternității*, este o imensă prostie. Oamenii nu sunt liberi, nu sunt egali și nu sunt frați.

III

Prin urmare, nimic nu este mai legitim decît inegalitatea averilor și a cere *egalizarea* lor, pe temeiul egalității oamenilor, este a voi să pui în aplicare un neadevăr științific.

Dar tocmai în această constatare științifică stă remediul.

Averile sunt împărțite inegal, prin urmare unii oameni suferă mai mult, alții mai puțin; unii suferă cumplit; alții petrec prea mult, risipind în mod imbecil o cantitate de fericire acumulată, care ar alina atîtea dureri.

Dacă dar mizeria și suferința provin din inegalitatea creierului omenesc, există tocmai în acest creier facultatea care să tempereze răul. În lumea ideilor este judecata, în lumea sentimentelor este generozitatea.

Nici un milionar cu bun-simț nu va admite că el are nevoie de 10 mii de franci pe zi ca să trăiască. Un Rockefeller se hrănește cu lapte, un Guld e vegetarian, un Carnegie își cheltuiește averea în biblioteci publice și opere de binefacere. Cu cît se apropie mai mult de mormînt, cu atît omul devine mai simplu și se cunoaște mai adînc. El pricepe că diversificarea ce provine din inegalitatea creierului formează *particularismul* naturii sale; *generalitatea* sa este *unitatea tipului*: vivipar, biped, omnivor și mortal.

Prin urmare, el vede și cunoaște că inegalitatea creierului este oarecum un vițiu organic, care trebuie temperat în unele direcții. Cum însă de acest vițiu atîrnă tot progresul omenesc; de genialitate depind invențiile, artele, muzica și poezia, omenirea nu numai nu vrea să-l stîrpească, dar încă îl încurajează și-l răsplătește. Dar geniul el însuși va căuta să restituiască naturii omenești generale ceea ce-i răpește, din fericire, prin particularismul său. Geniul va recunoaște că nu se poate ca în țara românească patru mii de familii să stăpî-

nească jumătate din pămîntul arabil, iar 6 milioane de ţărani cealaltă jumătate. El va restitui ceea ce a fost acumulat de veacuri, dînd braţelor muncitoare ceea ce creierul lor nu a putut agonisi. Cu modul acesta, el va deveni un compensator de fericire, fiind dat că *neaverea* reprezintă *nefericirea*.

Cu cît un om este mai inferior, cu atît capacitatea sa de a consuma este mai mare, iar capacitatea de a produce mai mică, pînă la animale, cari, crescute în libertate, consumă şi nu produc nimic. Şi dimpotrivă, cu cît un om este mai superior, cu atît capacitatea sa de a produce este mai mare, iar capacitatea de a consuma mai mică. Un fabricant de postav sau de zahăr, care a perfecţionat o maşină, vinde pe fiecare zi un stoc mai mare de marfă; în schimb, el nu consumă mai mult, ba adesea consumă mai puţin, preocupat de studiile şi planurile sale.

În regulă generală, se poate statornici cuantumul de consum al fiecărui individ, fără să se poată stabili cuantumul de producţiune. Într-o armată ce merge la război, se ştie cu exactitate matematică ce trebuie fiecărui soldat, dar nu se ştie ce se poate obţinea: unul va merge de datorie şi va muri fără nici un folos; altul se va repezi cu avîntul eroismului şi va răsturna pe inamic; al treilea, generalul înzestrat cu genialitate, va cîştiga bătaia, numai prin calcul şi prevedere. Va să zică, în condiţiuni identice de consumaţiune, fiecare ins va da altă producţiune.

Iată unde stă viitorul pedagogiei: în disciplina sufletelor şi dezvoltarea noţiunilor de stat.

Explicăm numaidecît că noţiunea de *stat* nu o luăm în înţelesul puterii centrale de astăzi, care porunceşte şi pedepseşte, şi nici în înţelesul comunist al egalizării forţate a condiţiunilor sociale, ci tocmai dimpotrivă, în creşterea şi dezvoltarea atît de mare a conştiinţei individuale, încît aceasta să ajungă de la sine la cunoaşterea adevărului fundamental că oamenii, fiind egali în consumaţiune şi neegali în producţiune, nu se cuvine să se prăpădească unii de mizerie, iar alţii să trăiască pentru a risipi.

Învăţăminte practice putem trage din condiţiunile economice ale Europei de astăzi. Războiul crîncen care stăpîneşte lumea obligă populaţiunea civilă să facă tot felul de sacrificii pentru a asigura bunul trai al militarilor. Este surprinzător pînă unde poate să meargă acest sacrificiu. Dar, mărginindu-ne la o sferă experimentală mai restrînsă, noi, aceia ce ne privim şi ne ascultăm aci, am fost siliţi să nu

mîncăm carne de două ori pe săptămînă, adică să aplicăm una din regulile bisericii noastre ortodoxe pe care n-o mai observam. Cari au fost urmările? Că boierii au consumat ceva mai multe buruieni, amînînd arterio-scleroza, iar animalele necesarii cîmpului au fost economisite. Reforma cea adevărată ce decurge din această măsură este mai mult morală decît materială: ea egalează oarecum condiţiunile de trai ale claselor sociale şi dovedeşte în practică adevărul teoriei noastre că oamenii sunt inegali în producţiune şi egali în consumaţiune.

Asupra acestui punct trebuie să se exercite pedagogia.

Statele Unite dau un exemplu covîrşitor în această privinţă. În nici o ţară din lume individualismul nu este mai puternic ca acolo. El a produs o speţă nouă de suverani: regele drumurilor-de-fier, regele oţelului, regele bumbacului, regele animalelor cu osînză, iar acum în urmă, războiul trebuie să fi creat alte capete încoronate: prinţul ghiulelelor, împăratul cuprului, regele doctoriilor şi aşa mai departe. Aleea a 5-a din New York înfăţişează cea mai extraordinară colecţiune de palate, în cari bizareria, luxul, frumuseţea obiectelor de artă, prînzurile, florile şi diamantele întrec tot ce au putut visa Cleopatra, Salammbô sau zînele din poveşti.

Ei bine, miliardarul american, cînd îmbătrîneşte, redevine om păcătos, plin de reumatisme, vegetarian, abstenţionist, iar visul său este o capră care să-i dea lapte proaspăt. Omul acesta, în foarte multe cazuri, îşi lasă averea la instituţiuni de binefacere, în general la creare de facultăţi. O mulţime de oraşe din Statele Unite, de mîna a doua şi de mîna a treia, sunt înzestrate cu astfel de instituţiuni, cari, spre deosebire de cele din Europa, întreţin pe studenţi cu tot confortul modern, fără a-i obliga la mare lucru. Preocuparea formării caracterului; exercitarea şi dezvoltarea facultăţii dominante la fiecare individ; îndrumare către ştiinţele pozitive; laboratorii, iată ce oferă aceste instituţiuni, cu nepreţuitul dar al libertăţii şi al lipsei de griji.

Întreaga problemă este astfel rezolvată. Pe de o parte, cultivarea energiei individuale la cel mai înalt grad, ca să producă cu modul acesta cea mai mare cantitate de *bine* şi de *bunuri*, iar pe de alta, egalizarea pe nesimţite a mijloacelor de existenţă.

Dacă tînărul ieşit din aceste falanstere se îmbogăţeşte şi nu are puterea sufletească de a renunţa la individualizarea averii sale, el va deveni, la rîndul său, miliardar şi rege al

vreunei industrii, dar va muri, desigur, gîndindu-se la soarta celorlalți oameni, și își va lăsa averea pentru cultul binelui și pentru alinarea suferințelor.

De aci pînă la omul ideal nu mai e decît chestiune de timp. *Tipul* a fost găsit. Rolul cel mare îl are de acum pedagogia.

În acest înțeles trebuie luată ideea de stat și în această direcție trebuie îndreptate sufletele generațiilor tinere.

POEZIA NOUĂ

I

În anul în care Academia Română împlinește o jumătate de veac, e firesc să privim în urmă, pentru a înțelege rostul vieții noastre prezente.

Trecem prin vremuri grele, este adevărat. Războiul cel mai cumplit trudește omenirea. Dar, din punct de vedere literar, s-ar zice că nu se petrece nimic în straturile adînci ale vieții reale, căci nimic nu se simte în poezia momentului. Dimpotrivă, o preocupare estetică de sine stătătoare ar fi semnul unei păci sufletești desăvîrșite. Tînăra generație tinde către o poezie nouă, în care nici fondul, nici forma trecutului nu mai au înțeles. Fondul, care se inspiră de la vechile simțiminte omenești, amorul, patriotismul, credința, este lăsat la o parte, ca neserios; forma, care căuta eleganța, este disprețuită. Și ce se pune în loc?

Nu se știe.

Se caută ceva nou.

În țara noastră românească, poezia trăiește de vreo 50 de ani, pe cînd poeții trăiesc de multă vreme; această poezie nu se poate raporta pe sine decît tot la sine, pe cînd poeții o pot raporta la alte poezii. Și, în adevăr, asta și fac ei: o compară cu poezia franceză decadentă, cu poezia japoneză, cu muzica din Scoția, cu fiordurile din Norvegia, cu zborul alcionului, cu lucrurile cele mai extraordinare și mai străine.

Poeții noi își închipuiesc că pot să facă, în literatură, ceea ce se face în celelalte ramuri ale activității omenești, în mode, în industrie, în arta militară, și se înșală cu totul.

Un țăran român, care se coboară de la munte cu cotiga cea mai strîmbă, sare în tren ca un voinic. Cînd a văzut întîiași dată trenul, s-a mirat; cînd a călătorit însă cu *trinul*, a înțeles numaidecît folosul lui și, cu toate că nu era pregătit prin evoluția normală a civilizației noastre românești să umble atît de repede, a păstrat trenul ca fiind foarte bun. Cînd se supără cîteodată pe străini, cîntă cu poetul: „și cum vin cu drum-de-fier, toate cîntecele pier".

O cucoană romîncă vede scris în cartea de mode că trebuie să se împiedice în rochii sau să răcească la picioare, ca să aibă dreptul de a umbla pe ulițe, și îndată se vîră într-o căptușeală de umbrelă sau se decoltează de jos în sus; și treaba e gata.

Un militar, a cărui chemare este de a-și apăra țara, împrumută obuzele străinilor, tunurile lor, arta lor de a se bate, chiar limba și năravurile lor, fiindcă nu are vreme să aștepte ca evoluția normală a artei militare în țara românească să-l ducă la perfecția actuală a altor state.

Tot ce este economicește „progres, înlesnire, modă" străbate cu puterea fulgerului de la centru la periferie. Atît mai rău pentru cine e *periferie*. Sau *atît mai bine*, dacă invenția e folositoare.

Dar ceea ce se întîmplă pentru economia lumii nu se întîmplă pentru sufletul ei. Cine ar îndrăzni să creadă că dacă noi am luat de la francezi limba și teatrele lor, am luat eleganța franceză; că dacă am luat de la englezi jocul de *bridge*, de *tenis* sau de *football*, am luat și frumusețea caracterului englez. E lucru sigur că unul la mie dintre români cunoaște înțelesul vorbei *gentleman*, care nu înseamnează numai un om ce nu omoară, nu fură, nu înșală în afaceri — om de treabă în marginile codului penal — ci înseamnează un suflet curat, cineva care nu minte niciodată, care nu scrie scrisori anonime, care nu bîrfește, care nu periază ca să înainteze, care nu sacrifică un amic pentru un cuvînt de spirit, care nu face curte soției unui prieten, care nu repetă un secret ce i s-a încredințat, un om, cu alte cuvinte, care, cînd se uită în oglindă, întîlnește o figură pe care merită să o salute.

Cîte asemenea portrete se găsesc la noi? Fără nici un fel de exagerare, „avem și noi *oneștii* noștri", după cum avem *faliții* noștri, avem oameni cinstiți, care-și plătesc datoriile, nu omoară, nu fură. Dar încolo? Delicatețea de sentimente, ce nu decurge dintr-o îndatorire contractuală, e destul de rară.

Şi ce e mai dureros e constatarea că deocamdată nu poate să fie altfel. Un regim constituţional reprezentativ — adică goana după voturi — adaptat pe un fond semioriental, în care dominaţiunea fanariotă a lăsat cele mai rele deprinderi, nu putea să dea alte rezultate.

Cu acest fond sufletesc, trebuie să facem *poezie nouă* şi *poezie veche*.

La poezie, însă, sufletul ne e destul. Zeul Pan cînta din nai, dar fără nai nu putea să cînte. Poezia mai cere limbă. Limba este ea însăşi un lucru atît de complicat, încît o ramură întreagă de ştiinţă se ocupă de dînsa, *filologia*, şi încă şi aceasta numai din punct de vedere formal, fără a putea să rezolve nimic din rapoartele sale de cauzalitate, cari rămîn de domeniul psicologiei celei mai grele.

Dar, în fine, aşa cum este ea, într-însa trebuie să cîntăm.

Intru cît mă priveşte pe mine personal, am cea mai mare opinie despre limba noastră. Într-însa se pot exprima gîndurile cele mai abstracte, precum şi simţirile cele mai duioase. Lexicul său este foarte întins, iar sintaxa de o mlădiere rară, putînd să meargă sincronic cu evenimentele lumii, subiectul, verbul şi complimentul, sau să răstoarne şi să construiască cu metateze. Am fost de mai multe ori consultat de traducători, şi am găsit oameni exasperaţi de bogăţia limbii noastre, care pentru aceeaşi noţiune are trei sau patru cuvinte. Însă pentru a putea profita de o asemenea limbă, trebuie să o cunoşti adînc, şi mai cu seamă trebuie să fi intrat, cu intuiţie de artist, în amestecul secret ce s-a urmat între arhaismele şi neologismele noastre; trebuie să fi lucrat tu însuţi la contopirea gîndirii filozofice străine cu graiul tău românesc. A lua deodată o catedrală gotică şi a o descrie cu cele dintîi cuvinte ce-ţi vin sub condei este o greşeală de gust:

> În faţa mea deodată, arhanghel prea înalt,
> Satan trăi de flăcări în negrele vitralii
> — Rozace de lumină şi Domn al catedralii,
> Fulgerător de patimi sub aripi de bazalt.

Lăsăm deocamdată la o parte „aripile de bazalt". Dar *vitralii* şi *rozace*? Toată lumea ştie ce sunt geamurile colorate, ce sunt ochiurile din zidurile bisericeşti. Arhitecţii, zidarii şi pietrarii le-or fi numind aşa, *vitrouri, rozace, ogive*, ca să spună mai repede ce au de spus. Dar un scriitor român, în anul mîntuirii 1916, nu se cade să zică *vitralii*.*

* Contrazis de evoluţia viitoare a limbii române.

Colegul nostru, d-l dr. Marinescu, ne face foarte des comunicaţii despre boalele nervoase şi, prin urmare, despre misteriosul organ în care sălăşluieşte sufletul omenesc, creierul. Noi îl ascultăm întotdeauna cu interes şi plăcere, şi nici nu băgăm de seamă că d-sa întrebuinţează o terminologie specială. Dar dacă un poet ar lua, bunăoară, *glandele tiroidale* şi le-ar întrebuinţa în poezie? Acestea par a constitui un marafet de organ mititel, aşezat prin regiunea gîtului, care purifică sîngele ce merge la creier. Dacă o poetă ar zice poetului său:

> Iubitul gîndurilor mele,
> Eu satisfac gustul matale
> Şi port colanul de mărgele
> Pe glandele tiroidale.

evident, ar face poezie nouă, dar n-ar fi frumos.

II

La anul vor fi tocmai 50 de ani de cînd d-l Maiorescu scria în prefaţa *Criticelor* sale: „Societatea « Junimea » consacră o parte din timpul fiecărei şedinţe la lectura poeziilor române publicate pînă astăzi, cu scop de a compune, pentru tînăra generaţiune română o antologie, în care toate poeziile să fie, dacă nu mai presus de orice critică, cel puţin insuflate de un simţiment poetic şi ferite de înjosire în concepţiuni şi în expresiuni. Însă, din miile de poezii cetite, Societatea nu a putut alege un număr suficient pentru a compune un volum, şi, dintr-o colecţiune de poezii frumoase, a ieşit o critică de poezii rele."

La 1891, adică după 25 de ani, d-l Maiorescu scrie o altă prefaţă, la ediţia a II-a a *Criticelor* sale, în care zice: „ « exemplele de poezii mai bune » care însoţeau acel mic volum de la 1867 nu se mai află reproduse în reeditarea de faţă. Cele 11 poezii lirice, 10 fabule-epigrame şi 13 balade... relevate atunci ca singure posibile, nu mai pot avea astăzi această însemnare. De atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte lucrări... Unele din ele au înălţat limba, forma, ideea poeziei române cu mult peste treapta de la 1866. Cercetarea noastră critică de acum 25 de ani rămîne dar numai ca un indicator pentru distanţa străbătută pe calea evoluţiunii de progres."

De atunci poezia română a continuat pe drumul progresului, fără salturi extraordinare, dar în mod onorabil. A apărut de atunci, în toată puterea originalității sale, d-l Coșbuc; au apărut și au dispărut sărmanii poeți Iosif și Anghel, ce au lăsat teatrului două opere clasice, *Cometa* și *Legenda funigeilor*; au apărut d-nii Goga, Cincinat Pavelescu și alți bărbați de valoare.

În toată această eflorescență, se poate afirma că mai cu seamă lipsa de banalitate era caracteristică. O cît mai largă contribuție a poporului, în forma legendelor sale eroice, din cari d-l Coșbuc a scos *Moartea lui Gelu* și *Nunta Zamfirei*; rafinarea spiritului dusă pînă la subtilități pariziene, în *Cometa* lui Anghel; causticitatea epigramelor d-lui Pavelescu; lirismul d-lui Iosif. În domeniul clasic, două lucrări de o neîntrecută valoare, *Divina Commedia*, tradusă cu o preciziune și o eleganță ce dau românilor pentru prima oară o idee justă despre Dante, și *Iliada*, care deschide limbii românești orizonturi nouă, nebănuite încă, toate acestea dovedesc că nu era nevoie de un strigăt de alarmă și de o *poezie nouă* fiindcă nimic nu era vechi și nimic adormit.

Dar există oare *nou* și *vechi* în poezie?

Desigur că nu, fiindcă nu există nou și vechi în *frumos*.

Ce este mai elegant și mai nou decît o veche statuetă de Tanagra?

Ce este mai profund și mai frumos decît *Parmenide*, *Simposion* sau *Fileb*, în care Platon raționează despre *ideile pure*, despre *Amor* sau despre *Plăcere*? Ce poate fi mai omenesc și mai dramatic decît *Antigona*, *Electra*, *Oedip rege*? Fatalitatea, care stăpînea lumea în anul al 2-lea al olimpiadei 70, cînd s-a născut Sofocle, este tot atît de grozavă în zilele noastre. Războaiele crîncene cari zguduiesc lumea din temelii; îndrăzneala oamenilor cari se avîntă în aeroplane la înălțimi amețitoare; pasiunile cari colcăie; neurastenia și nebunia, toate contribuiesc a menținea *fatalitatea* la înălțimea la care o ridicaseră cei vechi.

În tot lungul istoriei, ori de cîte ori artele plastice și literatura s-au depărtat de clasicitate, au căzut în *baroc*, în *prețios*, în *bizar*, și au murit; și ori de cîte ori s-a constatat o înflorire, substratul era clasic. Filozofia acestei stări de lucruri, ceva cam încurcată, este următoarea: cuvîntul „clasic" nu spune nimic dacă nu-l raportăm la un alt cuvînt: „frumosul". Și este frumos, în fiecare epocă, tot ce răspunde la anumite reguli de proporție și de armonie, cari stau în

intuiția sufletească a raselor omenești, independent de orice interes material.

Acest *frumos* nu este totdeauna egal cu sine însuși. Cauze externe, cauze interne, invaziuni de barbari, revoluții, goană după „originalitate" produc, în același popor, momente de ridicare și de scădere, ce nu se pot vedea decît în perspectiva istoriei. Contimporanii sunt subjugați de prejudecăți sociale ale momentului, cari-i orbesc. Un exemplu slab, la noi, va confirma regula.

E foarte natural că românii să vrea să aibă o arhitectură a lor. Se poate lucrul acesta? Firește că da. Fiecare grad de longitudine și latitudine geografică indică locuitorilor pămîntului nevoile climaterice ale traiului. Ceea ce face că un *ghigherl* nu ar putea umbla, în Laponia, cu pantaloni răsfrînți și cu cămașa decoltată, și nici un lapon, pe Senegal, nu ar mai tolera pieile de reni, ci de abia ar îngădui propria sa piele. Prin urmare, anotimpurile, zăpada, soarele, gradul de umiditate vor da caracter arhitecturii fiecărei regiuni, indicînd natura materialului, înălțimea acoperișului, mărimea strășinelor și a ferestrelor etc., etc. Cînd patriotismul nostru bănuitor s-a deșteptat deodată în materie de arhitectură, sub imboldul unui artist foarte interesant, Ion Mincu, toată lumea s-a pus că clădească binale naționale, iar astăzi capitala e plină de niște enorme broaște țestoase, la cari balconul, cu respectivul beci, reprezintă capul, acoperămîntul țeasta, iar diversele ceardacuri, labele. Pentru o casă fericit inspirată, avem 50 de monștri.

Același lucru s-ar putea zice, în muzică, despre imnul lui Mureșeanu *Deșteaptă-te, române*, care însă începe a fi înlocuit in masele poporane de imnul nostru național și de strigătul lui Iosif, *La arme!*

Frumosul este independent de orice altă preocupare, iar epoca noastră de tranziție a putut să fixeze foarte puțin în cadrul nepieritor al „clasicului". Ea va răspunde epocelor viitoare că a lucrat să consolideze statul, și va fi foarte bine, dar atunci să nu vorbim de *decadență* și de *poezia nouă*.

Puținul ce s-a putut fixa este tot în domeniul literaturii. Să vedem.

III

Ceea ce s-a stabilit în substratul sufletesc al românilor, ca poezie, începe, desigur, de la Alecsandri. Toată suflarea românească cunoaște *Steluța*. Se pare că muzica ar fi rusească;

strofele nu sunt toate deopotrivă de bune: orecare banalitate convențională străbate prin sforțarea poetului de a atinge sublimul. Așa o fi. Însă generațiile toate cari au suspinat de durere n-au găsit nimic mai duios și mai curat decît:

Tu, care ești pierdută în neagra vecinicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care-odinioară luceai atît de vie,
Pe cînd eram în lume tu singură și eu!

Românii bănuiau că această alegorie avea o legătură reală cu viața poetului și parcă o sfioasă dorință îi făcea să aștepte dezlegarea enigmei. Astăzi, cînd actorii de căpetenie au murit cu toții și cînd scrisorile lui Bălcescu nu mai lasă nici o îndoială asupra numelui femeii și a sentimentului ce ea știuse să inspire lui Alecsandri, putem vorbi. Steluța era Elena Negri, sora marelui Costache Negri. Eu știam de mulți ani că Elena murise la Constantinopole și era înmormîntată în curtea bisericii grecești din Pera. În drumul meu la Atena, m-am oprit o dată la Constantinopole și am încercat să găsesc mormîntul divinei femei. Aș fi îngenuncheat cu smerenie la resturile pămîntești ale acestei muze adevărate, care simboliza o epocă de patriotismul cel mai pur, de suferință și de iubire. Nu l-am găsit. Și am ieșit trist repetînd cu adevărat:

Tu, care ești pierdută în neagra vecinicie...

Tot de la Alecsandri avem și alte poezii, intrate oarecum în sîngele nostru:

Din vîrful Carpaților,
Din desimea brazilor,
Repezit-am ochii mei
Ca doi vulturi sprintinei,
Pe cea vale adîncită
Și cu flori acoperită,
Ce se-ntinde ca o ceață
Pînă-n Dunărea măreață
Și de-acolo-n depărtare
Pînă-n Nistru, pînă-n Mare.

Avem apoi tabloul lui *Groza*:

Mai galben ca făclia de galbenă ceară
Ce alături îi ardea. [2]

Avem pe *Rodica*, avem *Pohod na Sibir*, avem *Pastelurile* și avem, în fine, minunea minunilor, pe *Miorița*. Fiindcă eu continuu a crede că această perlă a tuturor poeziilor omenești, în forma în care este dată în culegerea lui Alecsandri, are numai fondul poporan, forma definitivă fiind a poetului.

După Alecsandri vine apoi Eminescu.

Răsărit din masa anonimă a clasei mijlocii, fără predecesori și fără urmași, omul acesta, care ar fi putut să onoreze orice tip și orice popor, este poet în cea mai pură accepțiune a cuvîntului. Lăsînd la o parte *Satirele*, a căror primă parte este totdeauna de cel mai nobil avînt poetic, bucățile sale lirice străbat sufletul ca o suferință divină, pe cînd forma încîntă prin originalitatea profundă a elocuțiunii. În *Freamăt de codru*, *S-a dus amorul*, *O, mamă, dulce mamă*, în mai toate micile bucăți, ce par rimate cu părere de rău, aceeași artă nespusă.

Tresărind scînteie lacul
Și se leagănă sub soare;
Eu, privindu-l din pădure,
Las aleanul să mă fure
Și ascult de la răcoare
Pitpalacul.

Nimeni nu ar putea să exprime, în altă materie, eleganța incomparabilă a acestor versuri. Poate *Pastorala* lui Mozart...

Cucu-ntreabă: — „Unde-i sora
Viselor noastre de vară?
Mlădioasă și iubită,
Cu privirea ostenită,
Ca o zînă să răsară
Tuturora."
Teiul vechi un ram întins-a,
Ea să poată să-l îndoaie,
Ramul tînăr vînt să-și deie
Și de brațe-n sus s-o ieie,
Iară florile să ploaie
Peste dînsa.

E probabil că această poezie va rămînea, și mîine, și peste 50 de ani, și peste două veacuri. Ea va onora timpurile noastre, mai mult decît orice altă acțiune strălucită.

S-a dus amorul, un amic
Supus amîndurora,
Deci cînturilor mele zic
Adio tuturora.

IV

Aceasta fiind poezia de astăzi să vedem care va fi poezia de mîine.

După 13 ani

Lui Const. Osiceanu

Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare",
Hotelul din vechiul oraş teuton,
Hotelul cu-un clopot şi trei felinare
Deasupra intrării
Cu poarta sculptată în chipuri bizare,
Cu hall-ul geometric — perfect hexagon,
Cu geamuri albastre — coloarea înserării,
Cu mobile negre şi triste de nuc
Şi cadre pătrate extrase din „Jugend",
Sirene de Boecklin
Şi satiri de Stuck,
Hotelul în care stătut-am o lună
De vorbă cu Heine şi Nietzsche,
Traduşi
În limba-nflorată şi-n stilul sever —
În limba-mpletită din sfîrcuri de bice
În care, pe vremuri, scrisese Voltaire,
Pe care-l cetise şi Heine şi Nietzsche,
Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare",
Refugiu de vară, intim şi discret,
În care-mi găsisem complecta uitare
A primului mare şi tragic regret,
Citesc într-o dare de seamă-n jurnal
Că azi e... spital!...

Spital!...
Garda morţii,
Preludiul uitărei
Cu-o cruce-a Genevei deasupra intrărei...

Hotelul din vechiul oraş teuton
Cu hall-ul geometric — perfect hexagon,
Azi este azilul atîtor răniţi,
Victimele Flandrei şi Argonei —
Copii fără vină,

Actori buimăciţi
De-aplauze-n teatrul antic al Belonei,
Eroi fără nume.
Defuncţi încă vii
Ce poartă mîndria în cîrja de lemn,
Tovarăşa celui de-al doilea semn
Ce pare o gheară de uliu crispată
Pe hainele lor cenuşii —
O „Cruce de fier"
Pătată de sînge şi-n urmă spălată
Cu trei picături de eter...

Hotelul,
Spitalul...
Ce trist e, şi totuşi cu ce resemnare
Se-ngroapă trecutu-ntr-un colţ de batistă!...
Hotelul cu firma „La Wilhelm cel mare"
Azi nu mai există.

Ion Minulescu

1916

Triptic madrigalesc

Cînd te-am zărit
Întîia oară
Purtai un sweater verde,
Cînd te-am zărit
Treceai grăbită şi tăcută
Prin parcul
Umed şi crepuscular,
Purtai un sweater verde,
Şi-n ochi
Indiferenţa
Stranie-a fecioarelor
Surîzătoare şi candide
Din magazinele-englezeşti
Expuse
Prin peroanele de gări
Cosmopolite.

Era în primăvară —
Abia înmuguriseră castanii
Ce păzeau
Aleea netedă
Din parc.
Și cerul era mai palid
Ca o dorință
Moartă și nespovedită.

Treceai ușoară,
Cu păru-n vînt...
Și am rămas
Mirat și trist
În urmă,
Privind cum te stingeai,
În perspectiva
Aleii.

Cînd te-am zărit
Întîia oară
Purtai un sweater verde
Și-n ochi
Enigma
Surîzătoare și convențională
A pozelor de magazină
Uitată-n geamantan
După călătorie.

Luca Ion Caragiale

Balada spînzuratului

Cu siguranță,
n-am fost decît un clovn farsor,
iubind — fiindcă așa e moda
în sinucideri de amor.
Și îmi cînt oda:
un vals major de nesperanță
— într-un picior.
Încet și rar
grav și bizar
subt felinar.

E-așa frumos să rîdă galeria.
Durerea mea a-nveselit întotdeauna.
Rîde și luna
și frînghia.
Clipește felinarul bucuria.

Eu — firmă care-n vînt să balansează —
îmi legăn dansul scîrțîit
înnebunit
de infinit.
Tu, fată de pension — visează,
că te-am iubit.

E vînt și ploaie.
Atîtea frunze, înroșite mor.
Acum ești poate singură-n odaie,
privind spre parcul roșu ca un abator.
Și-n plictiseală, recitești,
scrisorile-n cari-am plîns, ca să zîmbești
și n-ai surîs. Ce haz —
se stinge spiritul din mine,
și felinaru-i fără gaz.

O, mult frumoasă,
E frig și seară,
Grădina e pustie întîia oară.
Toți spînzurații caraghioși
cu ochii scoși,
cu limba scoasă spre muște și spre stele.
Ești singură în casă, recitești
scrisori în cari am plîns.

Hîrtii în cari-am strîns
versuri de foc, să faci focul din ele
Cînd te-ai înfiorat — nelogic
privind căderea — frunzelor — culoarea buzelor
din arborele — știu eu? — genealogic.

Același joc,
încet și rar,
grav și bizar
subt felinar.

Paiață —
cu clopoței, cîntam prin viață
Mințind îi spuneam Ei:
De vrei ai putea face
din inima-mi perniță pentru ace;
— azi tot ce n-ai vrut — vrei.
Te-am invitat să ne plimbăm prin cer
în zbor, cu iluziunea, de spațiu — din eter
și din parfumurile toate
de nufăr și de chiparos,
Ți-am zis, ia-ți bluza ta albastră, și ia-ți bluza roz.

Și-n rochiile împiedecate
să sui măreț înspre calvar.
— Ochi negri în obraz de var —
— Eu sufăr.
Subt felinar,
în negură pierdut
mă zbat ca să măresc un mic trecut.
Aproape cred că ți-am băut parfumurile rare,
și cele de la sîn și cele de pe masă
și am topit împărătești mărgăritare
în stropul ca un vers — ce-n urmă picurase
Cînd am zvîrlit
și versuri, și cleștarul
în felinarul — din întîmplare — pregătit.

Că tu ai fost de m-ai uitat
sau eu te-am părăsit — în îndoială
e inutil de discutat.
Sunt așezat „mai sus",
ocup în fine „pozițiunea socială"
și-am isprăvit.
Am scîrțîit, o discordanță
să rîdă galeria, și mormîntu, și-așteptarea.
Cînd vîntul, foarte cumsecade
îți cîntă-n serenade resemnarea,
și funiei îi dă avîntul
încet și rar,
grav și bizar,
subt felinar.

Adrian Maniu

Autorii cari semnează aceste poezii sunt mai toți tineri de talent, și unii foarte culți. Cei mai mulți își dau seamă, probabil, de extravaganța spiritului lor, și caută s-o justifice pe de o parte prin osteneala și banalitatea vechii poezii, iar pe de alta prin farmecul noutății și mai cu seamă prin speranța că unul, poate, să scoată ceva genial.

Noi credem că tinerii aceștia sunt rătăciți.

Dacă ei nu umblă după reclamă, e momentul să se întoarcă înapoi. Sunt doi mai ales, domnii Horia Furtună și Ion Pillat, cari merită să fie citați; ar fi păcat să se piardă în noianul extravaganței.

1916

[G. COŞBUC. EXPUNERE PENTRU ALEGEREA CA MEMBRU ACTIV AL ACADEMIEI]

Secţiunea literară, alegînd pe d-l George Coşbuc, în locul rămas vacant prin moartea regretatului nostru coleg N. Gane, mi-a dat însărcinarea a vă prezenta pe candidat.

Misiunea mea este pe atît de plăcută, pe cît este de uşoară. Cine nu cunoaşte pe Coşbuc? Reputaţia sa literară e atît de întinsă, încît numele său a devenit popular în toate ţările locuite de români.

Începuturile şi le-a făcut în *Familia* lui Iosif Vulcan între anii 1882—1885; de aci, trecu la *Tribuna* din Sibiu, al cărei redactor, pentru partea literară, a fost de la 1887—1890. Venind la noi, d-l Coşbuc a fost destul de cuminte să nu se amestece în luptele politice şi nici chiar în polemicele literare ale diferitelor biserici şi bisericuţe de pe timpuri, ci, preocupat numai de a crea, a dat la lumină o serie de opere remarcabile. La 1893 a apărut prima ediţie a *Baladelor şi idilelor* (azi ajunse la a 7-a ediţie); la 1895 au apărut *Fire de tort* [1] (azi la a 6-a ediţie); la 1896, *Sacontala*,[2] traducere în versuri; tot în acelaşi an, *Enedia* lui Virgiliu; în 1905, *Odiseea* lui Omer; în 1906, *Bucolicele* [3] lui Virgiliu; în 1910, *Divina Comedie*[4] a lui Dante.

Am lăsat la o parte lucrări de mai puţină însemnătate.

După cum se vede, d-l Coşbuc a dat publicului românesc, în mai puţin de 25 de ani, o cantitate de muncă literară atît de considerabilă, încît numai pentru aceasta s-ar cuveni să-i deschidem uşile amîndouă pentru a-l primi între noi. Dar calitatea lucrărilor sale întrece cantitatea. Din punct de vedere clasic — prin urmare, esenţialmente academic — *Eneida* şi *Bucolicele* lui Virgiliu sunt un monument; *Odiseea*,[5] tradusă în strofe endecasilabe rimate, lucru la care nici n-a visat bunul Omer, reprezentă o sforţare intelectuală de necrezut; în fine, *Divina Comedie* este, printre traduceri, lucrarea sa capitală, care a îmbogăţit literatura românească cu cea mai perfectă versiune a acestei poeme.

Poeziile sale proprii sunt adevărate *poezii* şi sunt *originale*. Inspiraţia sănătoasă, elocuţiunea solidă şi cu termenii cei mai proprii; imaginile prinse cu o rară putere de sensibilizare.

Primind pe d-l Coşbuc în mijlocul nostru, facem un act de dreptate, consfinţind ceea ce opinia publică a hotărît de mult.

1916

NOTE ŞI COMENTARII

P.5 POPORANISMUL ÎN LITERATURĂ

Publicat în broșură în septembrie 1909, avînd înscrisă pe copertă următoarea specificare: „Discurs rostit la 16/29 mai 1909 de Duiliu Zamfirescu cu răspuns de Titu Maiorescu", Academia Română, Discursuri de recepțiune, tom XXXIII, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", București, 1909, p. 1-43, extras.

E greu de admis azi, cînd știm furtunoasa polemică iscată de această îndrăzneață și deloc protocolară expunere, că împrejurările alegerii lui Duiliu Zamfirescu ca membru *activ* al Academiei au fost calme, dacă nu chiar cordiale. Privite retrospectiv, adversitățile stîrnite de imprudentul academician par atît de numeroase, încît ne întrebăm cum de s-a putut produce alegerea însăși. Unde era „flerul" celor care l-au votat cu o majoritate confortabilă? Reconstituind istoria „cazului", trebuie să constatăm că el n-a lipsit. Atîta doar că a trecut printr-o eclipsă, provocată abil de junimiști și favorizată de ameliorarea neașteptată a raporturilor lui Zamfirescu cu tenacele dușman de altădată, Dimitrie Sturdza. Dealtfel, nici autoritatea acestuia nu mai era cea de odinioară. Bolnavă, contestată energic din interiorul propriului partid, bătrîna căpetenie liberală era pe punctul de a se retrage din viața publică, cedîndu-și prerogativele dinamicului Ionel Brătianu. Pînă la acest moment de acalmie, cariera academică zamfiresciană fusese însă plină de asperități. În martie 1893 comilitonii junimiști, puternici în secțiunea literară, propuseseră candidatura scriitorului ca membru corespondent. Neîncrezător în șansele sale, obișnuit a fi neglijat ori chiar persecutat, el îi scrie lui Maiorescu aceste rînduri „realiste", de o suspectă detașare: „Cît despre Academie, știrea ce-mi dați îmi face plăcere și o primesc cu recunoștință, mai cu seamă fiindcă vine de la d-voastră și de la d-l Negruzzi. Dacă însă s-ar întîmpla ca în ședința plenară să nu fiu votat, nu mi-ar face nici cald nici frig, deoarece eram, cel puțin pentru moment, foarte departe de a mă gîndi la asta" *(Duiliu*

Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913), Cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, Fundația pentru literatură și artă, București, 1937, p. 115).

Nu s-a ajuns atunci pînă la vot, dar presimțirile candidatului ghinionist s-au adeverit. Refuzul public al lui Vlahuță de-a accepta titlul de membru corespondent (refuz tîrziu și neașteptat, facilitat de imperfecțiunile ritualului academic de cooptare) a dat prilej lui Sturdza și zelatorilor săi de a amîna *sine die* discutarea altor candidaturi — între care, firește, și a lui Zamfirescu — pînă la adoptarea unor reglementări precise, neprielnice situațiilor confuze. Cum sesiunea s-a încheiat imediat, junimiștii n-au mai putut acționa eficient pentru a-și sprijini protejatul. O vor face însă în sesiunea următoare, întîmpinînd de astă dată un insucces net: în ziua votului decisiv influentul Sturdza (secretar general al Academiei) adună o majoritate covîrșitoare contra „pornografului" (?!), respingîndu-l fără dubii.

În 1895 lucrurile se repetă, cu repercusiuni cu atît mai dureroase pentru romancierul Comăneștenilor cu cît împrejurările păreau a-i fi în sfîrșit favorabile. Dar „unul din votanți, plin de cele mai bune intenții, se pare, și-a pus greșit votul în urnă; în locul unei bile albe, a pus una roșie!" (Mihai Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, Editura pentru literatură, 1969, p. 383). Șirul eșecurilor e întrerupt abia la 1 aprilie 1898, cînd, cu 16 voturi *pentru* și 6 *contra*, Zamfirescu e admis membru corespondent. Nu e nici în acest moment vorba de un triumf fără emoții, căci la primul tur de scrutin candidatul junimiștilor nu întrunise majoritatea obligatorie de două treimi. Acum însă Maiorescu și Negruzzi, rezervați o vreme față de junimistul ce publica și la *Literatură și artă română*, înțeleg să-l sprijine viguros pe „insurgentul" pocăit, care-și încredințase — ca semn de fidelitate și împăcare — romanul *În război* tot *Convorbirilor literare*. Redus prin absențe dibaci stimulate de protectorii zamfirescieni, grupul sturdzist nu mai poate împiedica alegerea, comunicată cu ton exultant scriitorului de la Roma. Ceva din tensiunea și rumoarea acestor ciocniri subterane a ajuns, prin indiscreții premeditate sau involuntare, și în Cetatea eternă, căci mulțumindu-i „cu totul și cu totul devotat" lui Maiorescu pentru puternicul ajutor, Zamfirescu se referă cu obidă la Sturdza: „Știți că la Academie, cu trei zile înainte de vot, m-a batjocorit din nou?" Firește că Maiorescu știa, și încă mai mult decît atît, de vreme ce Sturdza îi reproșase personal criticului „neomeneasca atingere" pe care i-ar fi adus-o propulsînd la Academie „un pornograf". Notificarea lui Zamfirescu nu e totuși o naivitate. Strecurată în treacăt, ea avea probabil rolul de a-i sugera lui Maiorescu că proaspătul membru corespondent era în cunoștință de cauză asupra stării reale a lucrurilor; aflase deci cui, cît și pentru ce trebuia să mulțumească. Scrisorile lui de gratitudine vor adopta, așadar, tonul adecvat destinatarului, eforturilor acestuia, recunoscute cînd cald, cu efuziune, cînd cu o politețe diplomatică.

Din această clipă, în fond privilegiată, stagiul academic al scriitorului se desfășoară timp de un deceniu în liniște și apatie uneori (îndeosebi atunci cînd o nouă carte capta energiile autorului), în zarvă și agitație alteori, tipice fiind în această privință polemicile generate de eseurile *Romanul și limba română* și *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, ultimul constituind un reflex direct al respingerii romanului *În război* de la Premiul Năsturel. Conștiința, ușor hipertrofiată, a propriei valori, ca și interregnul literar propriu cumpenei de veacuri i-au întărit treptat convingerea într-o superioritate literară, reală dacă îi invocăm ca termeni de comparație pe Vlahuță, Delavrancea, Coșbuc, Chendi ș.a., iluzorie însă dacă îi amintim pe Caragiale și Slavici. Relațiile cu Maiorescu, și ele departe de idilismul acreditat de unii comentatori, se modifică, la rîndu-le, pe nesimțite. Partenerul minor are veleități crescînde de independență; tutela maioresciană (literară și politică), recunoscută cîndva cu supunere și devotament, îi pare tot mai apăsătoare. Corespondența pune frecvent în relief existența unor radicale deosebiri de vederi. Un roman, *Lydda*, ia turnură antimaioresciană, spre vizibila nemulțumire a criticului, care se dedă la notații marginale de-o extremă severitate.

Întors în țară în 1906, autorul *Vieții la țară* ține să-și sublinieze și în plan politic emanciparea, contemplată de Maiorescu cu iritare progresivă. Rămînerea lui ca secretar general al Ministerului Afacerilor Străine sub detestații liberali va fi displăcut conservatorilor bătrîni, lui Maiorescu în primul rînd. Jurnalul său oferă mărturia unui dezgust net: „Luni, 27 oct. [1908]... După ei o oră Duiliu Zamfirescu, grețos în închipuirea lui de prost grandiloc asupra politicei externe. Și pe acest «sot» îl credeam multă vreme «bon enfant», de inimă. Sunt antipodul lui Richard III: pe acesta îl chinuiesc stafiile din trecut ale celor omorîți de el, pe mine stafiile din prezent ale celor înviați de mine (Duiliu, Pomp. Eliad, M. Dragomirescu, P. P. Negulescu; mi-e teamă și de Mehedinți și de Pangrati" (*Însemnări zilnice*, Jurnalul nr. 28, ms. 3662, B.C.S.). Dar în primăvară, cînd se pusese problema succesorilor lui Hasdeu și Ascanio (ultimul decedat de curînd) și se profila, plină de riscuri, candidatura lui Delavrancea, o „stafie" ce rezista de un sfert de veac — cu succes! — criticului, acesta alesese răul cel mai mic și susținuse din umbră zelul zamfirescofil al lui Iacob Negruzzi.

La ședința din 27 martie a secției literare, autorul *Copiilor de pe natură* îl recomandă ca membru activ pe Duiliu Zamfirescu. Admisă în unanimitate, propunerea e ratificată la 1 aprilie de plenul adunării, opozanți fiind doar cei patru „nemuritori" transilvăneni, care nu se așteptau (viitorul le va confirma temerile!) la nimic bun din partea noului coleg. Odată cu el izbîndea, nezgomotos, și duiosul Nicu Gane, chemat să ocupe cu măruntа lui statură literară fotoliul impunătorului Hasdeu. Încîntat de reușita demersurilor sale, Negruzzi consideră alegerea mai tînărului tova-

răș de la „Junimea" aproape ca o victorie personală, drept care îl înștiințează în aceeași zi printr-o scurtă misivă din care nu lipsește sublinierea apăsată a propriilor merite întru producerea fericitului deznodămînt. Om de lume, Zamfirescu nu uită cuvenitele mulțumiri, prompt adresate prietenului devotat și membrilor Academiei. Marcată de „sfială și recunoștință", de ademenitoarea făgăduială a unei bune colegialități, scrisoarea de acceptare a alegerii conține și promisiunea de a vorbi „de prietenul scump, pe care soarta m-a chemat să-l înlocuiesc". Rugat să răspundă viitorului discurs de recepție, Maiorescu acceptă și totul pare a se înscrie pe făgașul uzanțelor academice.

În chiar această atmosferă senină intervin factori exteriori ce prevestesc tumultul de mai tîrziu. Presa, diversă, insinuantă și mai presus de toate *vie*, comentează diferit evenimentele de sub cupolă. În mic, notele și intervențiile de acum prefigurează schema reacțiilor din vara lui 1909. Ca și atunci, prima mișcare o au adversarii. Scriind în *Neamul românesc* din 4 aprilie despre *Trei membri noi ai Academiei Române*, Iorga elogiază cu jumătate de gură „distincția stilului" zamfirescian, pentru a conchide absolut arbitrar că biograful Comăneștenilor ar fi un autor „cam uitat de public, pentru care din partea sa nu are nici o simpatie". De mult împăcat cu Zamfirescu, M. Dragomirescu face eforturi de înclinare a balanței în partea cealaltă. Riposta lui vine pe spațiul și atunci gustat de public al notelor, cu o gradare în triadă a probelor: „spirit nu numai distins în sensul cel mai bun al cuvîntului, nu numai un echilibrat și ordonat ca puțini alții, dar și unul din cei mai clasici scriitori ai noștri, pe care valul timpului nu-l va înghiți ușor" *(Revista critică, Convorbiri critice*, II, 15 aprilie 1908*)*.

Cu sau fără voia sa, Duiliu Zamfirescu se transformă într-un reper al luptei dintre „vechi" și „noi". Atacurile lui contra sămănătorismului, poate și proza lui de factură psihologistă, în fine poezia deschisă altor orizonturi decît celor tradiționaliste n-au trecut neobservate de moderniști. Scriitorul e deci revendicat ca un deschizător de drum, ca un primenitor al convențiilor sufocante, cu gir academic. Macedonski jubilează în *Biruința*, iar organul simboliștilor, *Revista celorlalți* (titlu programatic!), găzduiește cu asentimentul lui Minulescu, redactorul său șef, aceste rînduri entuziaste: „Primirea la Academie a d-lui Duiliu Zamfirescu trebuie să bucure pe toată lumea literară. Aceasta e un semn că încep să vie timpuri mai bune și că vom avea odată o Academie care să merite acest nume, unde marii noștri poeți, scriitori și literați să stea la locul de onoare... Alegerea distinsului poet e un pas înainte, și întreaga Academie trebuie să fie mîndră de noul ales" *(Prin prisma policandrului, Revista celorlalți*, I, 3, 10 aprilie 1908*)*. Înrîurirea reală a noului periodic nu putea fi prea mare în rîndul publicului. Printre literați gestul a fost totuși remarcat. El își păstrează întreaga semnificație și azi, cînd vrem să refacem dialectica luptei de idei

din epocă, confruntarea dintre *tradiție* și *inovație*. Împrejurările făceau ca tocmai cel care credea cu toată convingerea că nu există *nou* și *vechi* în frumos să treacă drept avangardist sau, cum spuneam altă dată, ca franctiror al modernității.

În acest triunghi al aprecierilor contrastante se mențin evaluările critice ale operei zamfiresciene în tot anul premergător discursului de recepție. Tocmai atunci apare și romanul *Îndreptări*, ale cărui cronici au și valoarea unui test de popularitate a proaspătului academician. Presimțind parcă în ce direcție va lovi *Poporanismul în literatură*, *Viața românească* deschide ostilitățile printr-un rezervat articol al Izabelei Sadoveanu. Semnatara lui nu era o autoritate critică, ci doar un om de gust, capabil — în limitele bunului-simț — de opinii judicioase, fără strălucire. Dar acesta, și nu altul, era nivelul majorității recenzenților, momentul cronicarilor ilustrat scînteietor de Lovinescu, Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Cioculescu, Perpessicius lăsîndu-se încă așteptat. Revenind la foiletonul Izabelei Sadoveanu, constatăm că delicatețea, ponderația nu sufocă totuși spiritul critic. Romanul e discutat pe un ton reticent, vag superior, vag îngăduitor, inclement în fond cu „toate neajunsurile lui", dar protocolar în formă. Finalul gloselor critice nu conține tradiționalul venin, ci balsamul mîngîietor al vanității ultragiate: „...Acest roman, opera unui distins scriitor, nu poate să nu prezinte și să nu aibă frumusețile lui: observații ingenioase, analize fine și scene atingătoare" *(Duiliu Zamfirescu: „Îndreptări", Viața românească*, IV, 3, martie 1909, p. 427*)*.

„Distincția", mereu agreabilă femeilor, n-are același efect și asupra transilvănenilor. Nededați cu arta învăluirii, a blamului ascuns sub aparențe amabile, ei scriu otova, „bărbătește" și aspru, cu o inamiciție ce nu ține să pară altceva decît ceea ce este. În *Țara noastră*, revistă la care Goga avea un cuvînt greu de spus, Demetriu Marcu califică *Îndreptările* drept o „frivolitate ciocoiască" (!?) și preconizează un boicot. Evident, dușmăniile proprii vieții literare o luau înaintea literaturii înseși și întunecau mesajul unui roman ce nu poate fi citit decît ca un cald omagiu al militantismului ardelean. Nu întîmplător Lovinescu va restabili, prin 1911, adevărul, într-un articol destinat inițial *Românului* din Arad, dar publicat în cele din urmă în *Convorbiri literare*: „De voiește să ne cunoască în părțile noastre sănătoase, Ardealul e dator să se îndrepte spre opera lui Duiliu Zamfirescu; de voiește să se vadă într-o icoană idealizată, să se îndrepte iarăși spre opera aceluiași scriitor, care într-un roman a cîntat vigoarea și puritatea rasei ardelene". Atari opinii au apărut însă abia spre finele lui 1911 și e probabil că nici atunci n-au avut mare credit în Ardeal.

Mai prompt, nu și mai convingător decît Lovinescu, fu Mihail Dragomirescu. Retras cu vîlvă de la *Convorbiri literare*, el avea propria sa revistă, unde profesa un maiorescianism mai ortodox decît Maiorescu însuși. Cronica lui la *Îndreptări*, în multe puncte acrimonioasă (romanul e real-

mente vulnerabil), devine și o replică la acuzele „de dincolo": „Duiliu Zamfirescu, atît de hulit de unii frați de dincolo, a izbutit să ne dea cea mai încîntătoare și mai vie icoană a sufletului ardelean, în ceea ce are el mai înalt și mai frumos. [...] Duiliu Zamfirescu a studiat adînc graiul ardelenesc — și în deosebire de alți scriitori ai noștri, n-a văzut în el partea de ridicul, ci a știut să scoată din el tot ceea ce însemnează sănătate primitivă, mișcare sinceră a inimei, curățenie, naivitate, simplitate îngerească, dar voinică și nouă" *(„Îndreptări", roman de Duiliu Zamfirescu, Convorbiri critice,* III, 4, 25 aprilie 1909*).*

Măcinate de disensiuni, bătrînele *Convorbiri* intervin tîrziu în dispută prin pana lui Soveja (S. Mehedinți). El infirmă concluzia pripită a celor de la *Țara noastră,* neagă calm presupusa transilvanofobie zamfiresciană, dar instituie subit o arbitrară linie de demarcație literară: „În momentul cînd cei de peste Carpați se jeluiesc prin glasul «Bătrînului» de anumite interveniri, în ce măsură poate fi de folos amestecul lor în polemica destul de inferioară de care suferim în regat?" *(Mai departe de Bizanț, Convorbiri literare,* XLIII, 5, mai 1909, p. 559*).* Cuvinte prin care polemica în jurul lui Zamfirescu e nu numai recunoscută, ci și readusă în perimetrul originar! Faptele se desfășoară în acest ritm sincopat, imprevizibil, pînă în preziua recepției; „cearta" antrenează pe rînd *Ramurile* craiovene, ba chiar și un oficios conservator, *Epoca,* unde un gazetar mai informat, Barbu Constantinescu, publică un profil al romancierului Zamfirescu. Amestec de locuri comune și intuiții ratificate ulterior de critică (una ar fi înclinația prozatorului spre stările inefabile, spre „contradicțiile incalculabile" ale sufletului omenesc), articolul cuprinde și această izbucnire premonitorie contra „literaturii țărănești": „Sub cuvînt că fac o literatură țărănească, adică naționalistă, tinerii autori își îngăduiesc a exprima de cele mai adeseori un fond omenesc de o naivitate copilăroasă, lipsit de orice interes psihologic sau artistic. Prin aceasta însă nu voim a spune că acești tineri autori ar fi lipsiți de orice talent literar; [...] dar, copleșiți de mania țărănismului, talentele lor, destul de modeste, s-au falsificat cu totul. Fără nici o intuiție mai adîncă a lucrurilor, sau măcar o cunoaștere mai precisă, mai bogată a păturei sociale ce zugrăvesc de predilecție, unii din acești autori ne-au dat numai niște compoziții hibride, peste cari esteticianul viitor al generației prezente va trece cu un zîmbet de indulgentă indiferență.

În adevăr, cu toate că are un anumit număr de cititori, literatura aceasta mai nouă rămîne cu mult inferioară literaturei noastre de prin anul '90, în frunte cu Caragiale și Duiliu Zamfirescu, cari vor înscrie întîia epocă clasică a literaturii noastre artistice" *(În ajunul recepției. Romanul românesc. Duiliu Zamfirescu, Epoca,* XV, 112, 17 mai 1909, p. 1*).*

Acestea erau, în esență, circumstanțele publice ale discursului de recepție. În paralel, cu o înverșunare cel puțin egală, se desfășura un conflict

ocult între Zamfirescu și Maiorescu. Criticul acceptase, poate fără prea mare entuziasm, să răspundă în numele Academiei la discurs; dispoziția lui sufletească nu mai era totuși aceeași în ceea ce-l privea pe autorul *Vieții la țară.* Dar inerția era deocamdată mai puternică decît resentimentele ce vor irumpe răvășitor în celebra ripostă „în chestiunea poeziei populare". Dacă s-a ajuns la îndîrjitul duel oratoric de sub cupola academică, trebuia să existe cauze vechi și, eventual, un motiv recent. Cel din urmă pare a fi avut un rol însemnat în ruptură. Se întîmplă că Zamfirescu se răzgîndește pe parcurs și nu mai vrea să vorbească, cum cerea tradiția, despre predecesorul său. În lipsa unor colecții de documente bine puse la punct, nu putem explica astăzi fără aproximații resorturile acestei schimbări la față. Cîteva supoziții pot fi însă formulate.

Un argument e de căutat în onestitatea scriitorului, incapabil să spună lucruri în care nu credea. Iar de valoarea *literară* a blîndului Ascanio nu *era convins* deloc, o scrisoare către N. Petrașcu oferind probe irefutabile. De Ollănescu îl lega mai degrabă o caldă simpatie pentru *om,* un sentiment învăluitor, aburos, ce-i amorțea rezervele, dispunîndu-l la o afectuoasă camaraderie. Dar, cum pronostica încă din 1893 Maiorescu, viața a dat omului Zamfirescu acea „minte" pe care „inima" parc-ar fi vrut să i-o ia. După dispariția lui Ollănescu-Ascanio, deci și a seducției pe care o exercita insul, memoria a adus la suprafață incidente uitate. „Dulcele" Ollănescu îl denunțase confraților, în 1884, ca „plagiator", tot el încercase din umbră, în 1898, să impună altă candidatură la Academie. Acestea (și altele încă) vor fi determinat hotărîrea de a nu mai vorbi despre ștersul antecesor, pentru a cărui omagiere adunase totuși material.

Un alt subiect, infinit mai incitant, mai adecvat realităților literare ale timpului, îl fascina: *poporanismul.* Tema îl preocupa de mult, îl obseda în corespondența cu Maiorescu ca și în sporadicele intervenții literare. În *Notele* precedentului volum (v. *Romanul și limba română, Literatura românească și scriitorii transilvăneni, O scrisoare, Scrisori romane*) am arătat, dealtfel, antecedentele neconformistei expuneri, așa că nu voi insista asupra lor. O clipă de zăbavă merită sensul pe care-l atribuia Zamfirescu termenului. Avea el în vedere poporanismul ca doctrină *politică,* în ascensiune în acel moment, grație lui Stere și tinerilor liberali? Nici vorbă, nu o atare țintă viza în primul rînd oratorul. Se gîndea oare la poporanismul *literar* al *Vieții românești?* În cazul acesta exemplele (între care și de mult răposatul Popovici-Bănățeanul) nu-i slujeau mulțumitor intențiile. În plus, va mărturisi Zamfirescu însuși în *O piatră în baltă,* cu cei de la *Viața românească* (de departe cea mai bună revistă a vremii) ar fi vrut să rămînă în „relațiuni reci, dar curtenitoare", lucru imposibil dacă academicianul ar fi tulburat cu proprie voință *statu-quo*-ul. Pentru noi e limpede astăzi că el utiliza cuvîntul într-o accepție *sui-generis.* Într-o monografie tîrziu apărută, despre care am mai vorbit și altă dată, G. C. Nicolescu pune punctul pe i,

lămurind lucruri pe care contemporanii, vai, nu putuseră sau *nu voiseră* a le înțelege: „Pentru Duiliu Zamfirescu, așadar, poporanismul era curentul general, indiferent de revista în jurul căreia se polariza, care cultiva și încuraja înclinarea scriitorilor nu de a lua subiecte și eroi din lumea țărănească, dar de a se închide în această preferință, de a idealiza și, prin asta, de a falsifica această lume în oglindirea ce o realizau. În felul acesta, cu tot titlul aparent foarte categoric, scriitorul lovea mai mult decît în poporanismul de la *Viața românească*, în sămănătorismul care cucerise și pe cei mai numeroși scriitori transilvăneni, fie în jurul *Vetrei* de la București, fie în jurul unor centre regionale, cum ar fi la *Luceafărul* lui Goga. Dealtfel, aluzia la Iorga, marele animator al sămănătorismului, este destul de limpede cînd vorbește de «tineri scriitori, terorizați de critici rămași de pe timpul tractatului de la Adrianopoli»" *(Duiliu Zamfirescu.* Text ales și stabilit, completări bibliografice, indice de nume și titluri de Georgeta Adam și Ioan Adam. Prefață, note și comentarii de Ioan Adam, Editura Eminescu, 1980, p. 331–332). Discursul viza deci mistica sămănătoristă, obsesiile ruraliste care limitau orizontul de inspirație al scriitorilor, împiedicînd o artă *națională*, deschisă, desigur, și țărănimii, dar și „stratului de deasupra".

Tocmai aici e de aflat punctul esențial al divergenței cu Maiorescu. Mai sceptic, nu prea încredințat de realitatea progresului social românesc și suspicios față de convenționalismul lumii înalte, criticul recomandase prudent (în 1882!) atenției literaților „tipul poporan [...] și nu figura de salon". În plus, el avea în mare stimă colecția de poezii populare a lui Alecsandri despre care se pronunțase entuziast în 1868. Pozițiile celor doi erau, prin urmare, opuse și e curios că Maiorescu ajunge tîrziu la conștiința acestui antagonism. La început toate păreau a merge bine, iar perspectiva durei ciocniri nu se întrevedea deloc. Într-o duminică de ianuarie scriitorul îi citește discursul, criticul nu are obiecții de fond, ba chiar îi admiră talentul. Reproșurile lui au în vedere numai conjunctura academică: „De la 3 1/2–6 1/2 Duiliu Zamfirescu îmi cetește discursul lui de recepție de la Academie, la care am să răspund eu (în mai a.c.), contra «poporanismului». Îl înduplec să lase la o parte părți despre răzvrătirea țăranilor de la 1907 și în favoarea boierilor scriitori de la noi, ca fiind prea dușmane multora din academicienii liberali. Ce lipsă de tact are îngîmfatul Duiliu, și totuși talent literar în situațiile mijlocii" *(Însemnări zilnice* din 18/31 ianuarie 1909*)*. Prins de „agitarea politică din București", Maiorescu, acum ministeriabil influent și viitor premier, n-are timp să citească manuscrisul și împinge răspunsul spre primăvară. În 25 martie pleacă la Sinaia pentru a lucra în liniște, dar se îmbolnăvește. În sfîrșit restabilit, decide pe 4/17 aprilie să înceapă „azi".

Și deodată, lovitură de teatru! Recitind „cu Anicuța", „cu îndoită luare-aminte", cele 57 de pagini ale manuscrisului zamfirescian, constată

brusc conținutul incendiar: lovind în „poporanism", discursul punea indirect sub semnul întrebării și critica maioresciană. În consecință insurgentul va fi avertizat la 6 aprilie: „Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută și admirabil scrisă. [...] Dar partea ceailaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început că poezia populară «ca produs estetic nici nu există la națiunile civilizate», părerea filozofică despre timp și spațiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga și novelelor lui Popovici-Bănățeanul etc., etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci *scrierilor mele* de vro 40 de ani încoace, începînd cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuînd cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoașterea fără rezervă a lui Popovici-Bănățeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul dialectal Victor Vlad, 1898), toate aceste publicate în *Convorbiri literare*, și încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei*" *(Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, ed. cit., p. 359*)*. Enumerarea nu e întîmplătoare. Toate aceste notații savant gradate alcătuiesc însăși schema viitorului răspuns, elaborat și „poleit" cu rîvnă de-a lungul unei întregi săptămîni punctate de incidente, telegrame, scrisori, reveniri, întrevederi, în scopul aflării formulei de compromis.

Momentan, amabilitățile reciproce sînt încă în uz; poate în numele unei vechi prietenii, criticul e gata să renunțe la răspuns, transmițînd altuia (D. Onciul) delicata însărcinare, fapt oricum interpretabil, ce n-ar fi scăpat celor inițiați. Curajos, Zamfirescu preferă un atac net, dar competent, unui elogiu convențional. Instinctul diplomatic îi dictează totuși o încercare de aplanare a controversei. Discursul e amputat drastic (cele 57 de pagini se reduc la 35), adaosuri și modificări îi tulbură caligrafia, are loc și o tentativă *pro domo* de persuasiune, în care logica e în suferință: „Dacă partea întăi a discursului este riguros exactă — partea a doua este consecuența ei" — conchide Zamfirescu, însă e *prea tîrziu*. Criticul se hotărîse să taie brutal o amiciție de un sfert de veac. Opiniile devin tot mai înverșunate, de-o parte și de alta. În 12/25 mai replica lui Maiorescu era gata de-a fi predată la Academie, ca un lucru *„fără importanță"* (însemnare ce-ar vrea să spună, poate, că nu-l angaja sufletește, nici nu-l deranja acest trist epilog, consemnat telegrafic, fără participare: „Cu aceasta, după multele anterioare, s-a sfîrșit între noi"). Ajuns la rîndu-i în posesia ripostei, Zamfirescu o citește fără surprindere, dar cu un acut sentiment al demnității ofensate. În preziua recepției, indignarea lui se revarsă epistolar, fără obișnuitele complimente adresate odinioară criticului: „Voiam să vă rog să ștergeți sfîrșitul din răspunsul d-voastre, care nu mi se pare admisibil într-un discurs ce se adresează mie, personal, în public. Înțeleg să răspundeți punct cu punct și să spulberați părerile mele asupra literaturii noastre, dar nu înțeleg să-mi faceți lecție în fața a 100 de persoane. Este dreptul meu să vor-

besc în Academie despre orce, şi este dreptul d-voastre să nu împărtăşiţi părerile mele, şi să o spuneţi, dar fără a mă mustra.

D-voastră aţi cetit şi recetit discursul meu, pe cînd eu nu-l cunosc pe al d-voastre. Sunt în drept să mă aştept la amenităţile obişnuite în asemenea împrejurări sau cel puţin la o indiferenţă desăvîrşită; dar la lecţii, nu" *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 296*)*. Favoarea e refuzată cu acea inflexibilitate de care doar Maiorescu era în stare. Pe marginea scrisorii el nota rece, cu o satisfacţie rea: „N-am şters nimic, nu înţelesese el bine; după ce a citit sfîrşitul, a recunoscut-o". Lipsit de putinţa de a se apăra cu anticipaţie (abil, liderul junimist îi smulsese făgăduiala „de a nu schimba nimic din ultimul text"), lui Zamfirescu nu-i mai rămînea decît să braveze.

A doua zi, într-o sală ticsită de un auditoriu mai numeros decît de obicei (scriitorul trimisese invitaţii frumuseţilor bucureştene sensibile la „distincţia" lui, bancherilor şi gazetarilor socotiţi fideli), îşi rosteşte discursul cu o voce sigură, netulburată, ce-a displăcut teribil lui Maiorescu. *Însemnările* din ziua respectivă reţin ceva din freamătul disputei: „La $2^1/_2$ ore cînd a început Duiliu Zamfirescu la Academie discursul său (poeziile rău cetite) de o oră (el în jachetă neagră cu 3 trandafiri în butonieră) era îmbulzeală cum n-a mai fost în Academie şi zăduf. [. . .] La sfîrşitul arogantului discurs aplauze destul de vii. Apoi 10 minute pauză, în care se simte că academicienii sunt indignaţi în contra atacurilor lui Duiliu contra poeziei populare, contra lui Alecsandri, Goga etc., iar publicul mirat că n-a vorbit de tema sa indicată: figura literară a lui Ollănescu-Ascanio în locul căruia a fost ales

Cînd am început să cetesc, era atmosferă încărcată, la un citat din Alecsandri (prefaţa la colecţia poeziilor) aplauze, la cetirea poeziei *Şoimul şi fraga*, salve de aplauze care nu mai încetau, la fraza despre apărarea lui Alecsandri — idem, despre creşterea rădăcinei plantate de el — idem, la sfîrşit — nesfîrşite. Succesul în contra neghiobiei lui Duiliu Zamf. era (aproape penibil de) mare. . ." Asta era părerea unuia dintre protagonişti! Prea multă mulţumire de sine, prea mult dispreţ faţă de adversar se amestecă în ea pentru a fi cu totul adevărată. Sala nu va fi fost atît de încîntată de lecţia de umilinţă dată trufaşului şi va fi admirat, probabil, cu deplin *fair play*, şi oratoria cu pauze de efect a primului vorbitor. Încălcarea uzanţelor a înfiorat, nici vorbă, spiritele conformiste, dar au fost destui (presa consemnează asta) şi cei care au crezut că, în sfîrşit, „s-a auzit adevărul şi la Academie". Între hîrtiile lui Zamfirescu se află, dealtfel, păstrată ca un document de mare preţ, şi o scrisoare anonimă (şi prin aceasta mai elocventă decît consolarea pe care i-ar fi putut-o aduce amicii) primită a treia zi după faimosul duel oratoric. Sînt în ea elemente de fundal, informaţii utile celui ce vrea să desluşească peste ani atmosfera înfruntării. Sînt, mai ales, premoniţii de natură a ne pune pe gînduri. Anonimul vedea departe: „Cu vocea limpede şi plină de siguranţă aţi făcut să vibreze în sufletele

tuturor celor ce vă înţelegeau flacăra curată a admiraţiei ce nu se poate ascunde. Erau acolo oameni în vîrstă pe care i-am auzit spunînd, în urmă, cu o adevărată mulţumire: « E pentru prima oară că se aude şi în Academie glasul adevărului ». Erau acolo tineri, studenţi, artişti, publicişti, care înţelegeau că de data asta şi Academia are în sînu-i un demn apărător al artei şi un adînc înţelegător al ei.

În aerul primăvăratic ce învăluia cuvintele dumneavoastră energice, feţele aţintite ale ascultătorilor, atitudinile neobişnuite ale iluştrilor dumneavoastră colegi, parcă sufletele marilor dispăruţi veniseră şi ele plutind mirate, să fie de faţă la cel din urmă progres al nostru în cea dintîi instituţie, întronarea şi aci a nobilului spirit roman şi veştejirea iobăgiei literare şi intelectuale.

Ce frumos aţi vorbit şi cu cît curaj neasemănat o ştiu şi cei care v-au aprobat şi cei care v-au dezaprobat. Căci dacă astăzi ţara întreagă vă urmăreşte, apoi sunt mulţi şi de acei care în fundul sufletului au simţit ruşinea slăbiciunii şi greşalei lor şi foarte mulţi care o vor simţi de aci înainte. Şi dacă răspunsul care vi s-a dat nu v-a aprobat ca şi cei ale căror aplauze l-au întovărăşit, şi dacă unii dintre iluştrii dumneavoastră colegi au stat nemişcaţi cînd au izbucnit la sfîrşit aprobările celor care vă urmăresc cu drag, desigur trebuie să zîmbiţi, căci mai nemuritor decît cei ce stau sub cupola nemuririi e glasul veşnic tînăr al adevărului.

Auzi-vor tinerii scriitori glasul celui ce-i sfătuia? Va înţelege publicul ce trebuie să urmărească în literatură? Desigur, da! Vor trebui să audă tinerii scriitori, sau vor veni alţii care să audă, va trebui publicul să înţeleagă sau va veni un altul care să înţeleagă şi progresul îşi va urma drumul neoprit" (Ms. R., *Varia*, $\frac{XIX}{I-1}$ B.C.S.). Frumoasă această încredere în „legea progresului", dar cît de inoperantă în mijlocul tumultului de patimi dezlănţuit în epocă de cele două luări de poziţie! Prestigiul lui Maiorescu, mulţimea de duşmani personali pe care şi-i stîrnise cu o uimitoare „artă" Zamfirescu, factori conjugaţi cu dibăcia manevrelor criticului, al cărui discurs apare prompt în cîteva din publicaţiile influente ale vremii, spre deosebire de acela al potrivnicului, tipărit în broşură abia prin septembrie, iar în *Convorbiri literare* tocmai în lunile octombrie şi noiembrie, cînd părerea generală era deja defavorabilă scriitorului, au dat credit irevocabil *Răspunsului* maiorescian. Interesant e că şi mai tîrziu lucrurile se repetă. Opinia lui Maiorescu circulă în numeroasele retipăriri ale *Criticelor*, inclusiv în ediţiile îngrijite în anii din urmă, în timp ce *Poporanismul în literatură* s-a publicat rar, fragmentar, însoţit de obicei de ritoase puneri la punct. Nici măcar o bună antologie de *Discursuri de recepţie la Academia Română* (Ediţie îngrijită de Octav Păun şi Antoaneta Tănăsescu, prefaţă de Octav Păun, documentar de Antoaneta Tănăsescu. Editura Albatros, Bucureşti, 1980) nu îl cuprinde integral, „croşetele" devorînd încă o dată textul.

Un recurs al acestui proces (care nu trebuie, firește, să se reducă la gestul comod al „reabilitării" lui Zamfirescu cu prețul incriminării obtuze a lui Maiorescu) nu poate ocoli analiza replicii criticului. Citită acum, cu detașarea pe care ne-o permit anii, ea nu mai sună atît de zdrobitor, iar dacă omitem atitudinea de vexantă superioritate din final (unde întîlnim mai mult o poză, o tactică dilectă decît un argument), pare admisibilă, ba chiar rezonabilă într-o cultură deschisă dialogului, schimbului — fie și polemic — de idei. Martori ai atîtor dispute, cavalerești sau nu, fenomenul nu ne mai sperie. La 1909 însă „cearta" de cuvinte era privită cu un soi de teamă, de vibrație patetică și implicare afectivă, care zguduia contemporanii și făcea „zgomot în saloane" (dar nu numai acolo). Cîțiva comentatori ai timpului au remarcat chiar că dincolo de violența formulărilor „combatanții" se întîlneau în unele puncte. Maiorescu nu era nici el poporanist, iar Zamfirescu era departe de a nutri un dispreț „ciocoiesc" pentru folclor. Ambii aveau cultul valorii, al Frumosului, atîta doar că, prudent, unul îl identifica în contingent, iar altul într-un timp ce va să vină. De unde atunci formidabilul ecou al ripostei lui Maiorescu? Cauza trebuie căutată, cred, nu numai în stilul polemic impecabil, ci și în factorul *etic*, în lecția *morală* inclusă. Criticul știa să dea satisfacție convenientelor, uzanțelor ultragiate, dar mai ales sentimentului demnității naționale. A-i apăra pe cei duși (Alecsandri, Ollănescu, Popovici-Bănățeanul) era o conformare la imperativele legii morale de natură a ralia un număr de academicieni. Despre morți numai bine! A te înscrie rezolut (cu riscul definitivei surpări a unei prietenii de un sfert de veac) ca apărător al folclorului însemna mult mai mult într-un timp de violentă resurecție a ideii naționale, de mistică a literaturii populare. Alecsandri va fi avut rolul lui în deșteptarea interesului „societății culte" pentru folclor, iar Maiorescu avea dreptate să relevé însemnătatea acestui imbold. Această sensibilizare semăna însă mult cu o modă, cu un exotism prizat în latura lui decorativă. Să nu uităm, de pildă, că regina introdusese portul național la recepții. Creangă însuși trecea drept folclorist și era acceptat la „Junimea" cu această identitate incertă, neconformă literaturii lui. Adevăratul aport, contribuția esențială în abilitarea creației populare în rîndul marelui public l-au avut „proletarii intelectuali", puzderia de publicații (*Vatra, Sămănătorul, Luceafărul, Ramuri, Făt-Frumos* ș.a.) ce întrețineau vie discuția în jurul folclorului, inculcînd inconștient sau cu premeditare ideea superiorității culturii noastre printre cele din jur. Cum epoca marilor clasici trecuse, iar începutul de veac se arăta sărac nu numai în valori efective, ci și în promisiuni, era firesc să se caute o compensație, care în condițiile date nu putea fi aflată decît în folclor. „Apărîndu-l", Maiorescu își demonstra aderența la spiritul vremii și, simultan, îndepărta încă o dată — și categoric — bănuiala de „cosmopolitism", ce mai plutea încă în jurul său și al „Junimii". Acest mod de a simți cu toată lumea, fără a se confunda totuși cu ea, nu putea trece neobservat, cum nu

va trece neremarcat, în 1913, nici discursul academic al lui Delavrancea despre *Estetica poeziei populare*. Să adăugăm acestor factori prestigiul enorm al criticului. Scăpat de „concurența" lui Gherea, înconjurat de tineri care nu-i puteau contesta diagnosticele sau vegheat de la distanță de „rivali" cărora nu le venise încă vremea, el făcea figură de patriarh; judecățile sale păreau fără recurs. Tonul replicii lui va fi cîntărit, la rîndu-i, mult în iscarea unei spontane solidarizări în jurul propriei poziții. Virulenței din celebrele intervenții *În contra direcției de astăzi în cultura română* și *În lături!*, ironiei dizolvante din *Beția de cuvinte în „Revista contimporană"* li se substituie un calm al rostirii, o amenitate a vocii ce au făcut, desigur, bună impresie la Academie și în presă. Un publicist contemporan nota chiar, cu un fel de admirație inciudată, că „Rareori lauda și blamul au fost mai abil învăluite". Tehnica de atac (sesizarea unui punct nevralgic în argumentația preopinentului, exploatarea lui cu o logică nemiloasă, exersată de sus) fusese utilizată și contra lui Gherea, a nefericiților (întru posteritate) V. Alexandrescu-Urechiă, Aron Densușianu; adversarul de azi era însă un vechi comiliton și trebuia, măcar de ochii lumii, menajat. Mai e de mirare că *În chestia poeziei populare* e singurul text polemic maiorescian în care potrivnicului i se rezervă și elogii? Să reținem apoi și rectitudinea morală a *criticului*; mărturisită, cum arătam mai înainte, și într-o pagină de jurnal, buna lui părere despre „talentul literar" vădit de Duiliu Zamfirescu în discurs e reafirmată în *public*. În focul polemicii, alții ar fi uitat că părerile oponentului au „o formă literară așa ademenitoare"!

Recunoscîndu-i această virtute rară, să reținem totuși inconsecvența cultivării ei. Din păcate, *voința* de *a învinge* e mai puternică decît *dorința* de *a fi drept*. Maiorescu încă din exordiu se disimulează, alt fel spus acționează împotriva convingerilor lui „in petto". A-i reproșa noului academician că nu „înfățișează" figura literară a lui Ollănescu-Ascanio, deci a predecesorului în locul căruia a fost ales, era un truc (nu chiar nevinovat!) prin care erau satisfăcute uzanțele (împrumutate de la francezi!) și captată bunăvoința celor scandalizați. Maiorescu știa prea bine ce însemna „figura literară" a lui Ollănescu, scriitor anemic („incapabil de a fi tată literar", susținea magistrul junimist într-o epistolă din 8/20 martie 1896; v. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 355) și om alunecos sub aparențe cordiale („secătura cinică", îl clasifica altă dată autorul *Criticelor*), la a cărui înmormîntare refuzase a vorbi „din partea Academiei, sub pretext de interpelare la Senat". De ce ar fi vorbit atunci Zamfirescu, care nu-l prețuia nici el pe modestul traducător? Să nu-i fi cunoscut Maiorescu opinia? Greu de crezut. Privind mai atent lucrurile, Zamfirescu ar trebui mai degrabă admirat pentru tăria de caracter. Lipsit de un real suport sufletesc, panegiricul lui Ollănescu ar fi fost fals, neconvingător și, la urma urmei, inacceptabil nici pentru criticul Maiorescu. Situația ar fi fost în acest caz și mai delicată. Simptomatic, *Răspunsul*

trece repede peste reproşul iniţial, aducînd cu o promptitudine ciudată laude lui Zamfirescu pentru „introducerea criteriului latin în cercetarea poeziei populare şi pentru vioiciunea stilului". Dar să nu ne amăgim! Elogiul e insidios, ascunde o capcană: prin cîteva cuvinte binevoitoare, discursul lui Zamfirescu e schematizat şi împins cu iscusinţă într-o albie favorabilă contraargumentelor maioresciene. *Poporanismul în literatură* nu era în realitate axat pe „chestiunea poeziei populare", deşi aceasta era atinsă în treacăt. Pe Zamfirescu îl interesau psihologia etnică, *autenticitatea* culegerilor de folclor, chestiuni legate de teoria limbajului liric, specificul literaturii, condiţia creatorului (inclusiv a prozatorului, dacă ne gîndim că se referă la Slavici, Popovici-Bănăţeanul şi îndeosebi la Creangă). Aceste nuanţe sînt „uitate" de Maiorescu, care simplifică lucrurile spectaculos şi, s-a văzut, cu efect. Pentru el nodul gordian al problemei consta în „însemnătatea" — mare! — a folclorului ca „manifestare a neamului românesc". Fireşte, criticul nu era un folclorist, cum nu era nici Zamfirescu, dealtminteri. „Apărarea poeziei populare", inclusiv a lui Alecsandri, ca autor al vestitei culegeri din 1866, era în fond propria lui apărare, justificarea unei opţiuni vechi de 40 de ani. Împrejurările nu mai erau însă aceleaşi. „Om fără evoluţie", „credincios poate şi printr-o voinţă de consecvenţă convingerilor din tinereţe" *(E. Lovinescu şi contemporanii lui*, în *Scrieri*, 9, ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Editura Minerva, 1982, p. 389), Maiorescu oferă spectacolul unei fidelităţi şi al unei intransigenţe în consonanţă cu spiritul timpului, nu şi cu acela al literaturii, care se îndrepta spre... *alte orizonturi*. Judecate în sine, argumentele lui sînt creditabile totuşi. În comparaţie cu „energetismul", cam închistat, al lui Zamfirescu, care era „sedus de muzica eroică a baladelor", criticul vădea un gust mai complex. Poemele „culese" de Alecsandri erau citite de astă dată cu un plus de atenţie pentru gamele „minore" ale sensibilităţii; Zamfirescu reţinuse accentul *epic*, Maiorescu pe cel liric. Poetul era „refractar", „exclusiv", criticul, dimpotrivă, „transparent". Psihologiceşte, cel din urmă intuia mai adînc personalitatea lui Alecsandri: „Cine însă îşi dă seama de firea poetică a lui Alecsandri înţelege îndată că pe el a trebuit să-l atragă din poezia noastră populară mai ales elementul ei liric şi contemplativ, şi tocmai cu această particularitate, pe care d-ta o depreţiezi cu expresia «dulcegărie», Alecsandri ne-a făcut mai bine primiţi printre occidentalii de cultură literară din acea epocă". În această argumentaţie fără fisuri aparente şi excelent figurată literar e loc şi pentru concluzii discutabile. Zamfirescu îi imputase „culegătorului" Alecsandri introducerea unor „dulcegării sentimentale în viaţa versificată a poporului nostru". În accepţia de azi a folcloristicii, el avea, desigur, dreptate. Problema fusese tranşată, dealtfel, încă din epocă. În 1889 Mozes Schwarzfeld polemizase violent — în două rînduri — cu „meşterul drege-strică" (Alecsandri), reproşîndu-i „pilda rea", adică imixtiunile în textul popular. Prima intervenţie, *Poeziile populare — colecţia*

Alecsandri (1866) sau Cum trebuie culese şi publicate cîntecele populare, stabilea (se poate deduce din titlu!) norme şi acum valabile în folcloristică (înregistrarea exhaustivă şi fidelă a variantelor, indicarea localităţii şi a informatorului, notarea particularităţilor pronunţiei ş.a.). Cum criticile lui stîrniseră indignare, bătăiosul personaj reveni cu un nou text, tot atît de virulent, ce avea în vedere şi pe sprijinitorii poetului: *Vasile Alecsandri sau Meşterul drege-strică şi apărătorii săi*. E de presupus că Maiorescu le-a citit pe amîndouă, căci apărarea lui Alecsandri conţine şi aceste trimiteri străvezii: „Cine nu se ocupă de autenticitatea folcloristă, cu indicarea exactă a persoanei, a pronunţării, a locului şi a timpului, ci se ocupă numai de poezia populară în frumuseţea şi oarecum generalitatea ei, va culege, va combina, uneori va completa din multele variante forma definitivă, care după a lui simţire îi va părea mai conformă cu geniul poetic al poporului. În această alegere şi consolidare de formă, Alecsandri, cu deplină bună-credinţă, s-a lăsat condus de partea sentimentală a poeziilor noastre..." Poetul *Doinelor* ar fi săvîrşit deci un gest de estet, de arheolog şi restaurator de limbaj liric. Totuşi, sînt conforme noile culori cu vechea cromatică a frescei? Categoric nu. Uneori intervenţia „artistă" („mlădierea" invocată de Maiorescu) e atît de inadecvată sobrietăţii iniţiale, încît distonează izbitor. Diletant, dincolo de bunele lui intenţii, „culegătorul" introducea în colecţia lui de „poezii populare" chiar poeme proprii precum *Dragoş*, despre care Hasdeu afirma ritos, în 1893, că „e inferioară cu desăvîrşire producţiunilor populare, nu e o creaţiune, ci o maimuţărie" *(Curs de filologie comparată. 1893–1894*, în *Studii de folclor*, ediţie îngrijită şi note de Nicolae Bot, prefaţă de Ovidiu Bîrlea, seria „Restituiri", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 217*)*. Din aceste drastice cuvinte observăm deci că problema fidelităţii faţă de textul popular nu e deloc secundară, una între altele, ci *esenţială*. „Combinarea", „completarea" n-au ce căuta într-o adevărată crestomaţie de folclor. Fără îndoială, Maiorescu nu era — în această privinţă — „în chestie". Era însă în inima adevărului cînd socotea că „poezia populară [...] nu numai poate, ci trebuie considerată ca un produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a înceta să-şi păstreze anonimatul ei firesc".

Simetric construită este şi cea de-a doua parte a *Răspunsului...* Şi aici o premisă amiabilă (constatarea „comunităţii de vederi în privinţa criticei teoretice a poporanismului") e grabnic urmată de progresive distanţări. Prima exprimată, suspiciunea faţă de doctrina lui Loria e firească la un gînditor care tradusese „cu învoirea autorului" pamfletul lui Spencer *În contra socialismului*. Loria era şi el socialist, aşadar nu putea fi agreat de Maiorescu, în ciuda referinţelor entuziaste din scrisorile de altădată ale lui Zamfirescu, despre care am mai vorbit în notele volumului precedent (p. 684–686). Deloc întîmplător, rezervei vizavi de Loria i se adaugă cele referitoare la „socialiştii-poporanişti", care „se amestecaseră în ale esteticii şi îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos

și de vinovăția celor de sus". „Dar dacă — conchidea Maiorescu, toate tendințele și intențiile « utilitare » sunt dăunătoare în artă, cel puțin tendența învrăjbirii claselor a rămas cu deosebire stearpă în producerea de opere frumoase." Pasajul ar putea fi interpretat ca o solidarizare cu poziția lui Zamfirescu (ceea ce și este în realitate), atîta doar că epilogul acestui concordii trecătoare e dur. Pus indirect în cauză (el fusese autorul studiului *Ioan Popovici-Bănățeanul*, al elogiosului raport academic *Poeziile d-lui Octavian Goga*, tot el lăudase cîndva „novelele" lui Slavici), criticul nu ezita să pună — apăsat! — sub semnul întrebării reproșurile antevorbitorului. „Ai introdus însuți deosebirea între acești trei autori (e vorba de Creangă, Popovici-Bănățeanul și Slavici — n.n.), la cari recunoști « miragiul » și între autorii pe care îi crezi vinovați de « poporanismul » în înțelesul defavorabil ce-l dai acestui cuvînt. Însă atunci e greu de priceput — exclama cu o familiaritate mustrătoare Maiorescu — pentru ce ai pus pe cei trei autori în republica poporanismului." Măcar în privința lui Creangă acuza era neîntemeiată; Zamfirescu spusese clar: „Creangă [...] rămîne un mare scriitor, fiindcă, deși ieșit din popor și scriind despre popor, nu este un poporanist", dar contestatarul său nu mai avea (sau nu mai voia să aibă) timp pentru nuanțe. Adversarul trebuia umilit, pus la punct, și pentru asta citarea scrupuloasă, prevenitoare a opiniilor lui era nepotrivită, căci scădea din forța de atac, diminua efectul ironiei olimpiene. Hotărît sînt respinse și obiecțiile antiromantice zamfiresciene cu adresă la Slavici și Popovici-Bănățeanul. Romancierul Comăneștenilor nu accepta „romantismul cărturarilor din Viena" (ca *realist* nici nu putea face altfel, deoarece și-ar fi contrazis doctrina) și dezaprobase literații care aderau la o estetică desuetă. Ecouri tîrzii ale romantismului defunct răsunau în scrisul lor, inadecvat sensibilității începutului de secol. Prin formație, lecturi, gusturi, Maiorescu rămînea însă omul veacului trecut; argumentele utilizate de el întru absolvirea de epigonism a preferaților săi coboară spre 1850: „Că nu poate fi vorba de fireasca atribuire a unui romantism exotic la figurile poporului românesc rezultă din analoaga înzestrare a sătenilor cu simțimintele cele mai înalte și delicate tocmai în schițele, nuvelele și romanele țărănești din acele literaturi occidentale unde introducerea unei culturi străine la elementele autohtone este exclusă. Absolut aceeași notă vibrează în *Petite Fadette*, în *François le Champi*, în *Mare au Diable* de George Sand, în figurile de pe țărmurile Rinului descrise de Auerbach, în țăranii lui Ganghofer din munții Tirolului și chiar în vagabonzii lui Bret Harte din California." Erau aceștia autorități literare plauzibile la 1909? Operele lor nu sînt deloc contemporane cu prezumatele corespondențe românești, pe care le preced cu trei-patru decenii. Ordinea în care citează criticul era ea însăși simptomatică, măsurînd involuntar răspîndirea motivelor romantice.

În final Maiorescu își rezervă satisfacția de a ironiza pedagogic opțiunile lui Zamfirescu pentru o literatură citadină, a „stratului de deasupra":

„Fără îndoială, complicările sufletești ale societății înalte sunt o problemă din ce în ce mai interesantă în proporție cu creșterea culturii, și ele își vor afla înfățișarea firească în literatura noastră. Dar aceasta nu ne poate face să uităm că simplicitatea țărănească nu exclude frumusețea lirică, precum nu exclude energia epică, nici chiar conflictul dramatic." Poate că invocarea „complicărilor sufletești" ascundea un ghimpe poleit destinat *Îndreptărilor* nu demult apărute. E de discutat totuși dacă Zamfirescu pleda pentru „uitarea" lumii țărănești, așa cum îi imputa criticul. Opera lui oferă, dimpotrivă, probele contrare, de-ar fi să ne gîndim fie și numai la energia epică din *Tănase Scatiu*. Însă Maiorescu *se abandona* subit amneziei. Accidentul memoriei era premeditat. Consecvent în argumente, chiar prea consecvent, cum observase Gherea în *Către d-l Maiorescu*, criticul pregătea terenul unei mai vechi distincții ce mai servește și azi ca armă albă celor incomodați de postura teoretică a scriitorilor: „Cînd văd asemenea deosebiri între noi, îmi vine să repet vechea observare făcută într-un articol despre « poeți și critici », că tocmai poeții sunt mai puțin chemați să aprețieze poezia altora". „Îmi vine să repet" e, cu toată aparența cordială a eufemismului, pragul insidios al drasticei chemări la ordine. Maiorescu nu admitea încălcarea clasicei diviziuni a muncii literare și o repeta decis, cu autoritatea covîrșitoare a unei experiențe inegalate: „Menirea d-tale, iubite coleg, care ești însuți unul dintre cei mai recunoscuți poeți ai generației de astăzi, este de a ne înzestra literatura cu creațiunile propriei d-tale imaginații. Iară rolul mult prea modest de a primi și de a prețui creațiunile poeților lasă-ni-l nouă, publicului cetitor, cari putem îmbrățișa cu aceeaș recunoștință cele mai felurite individualități artistice numai cu condiție ca să fie în adevăr inspirate de simțimîntul curat al frumosului. Și fiindcă în multe din poeziile și nuvelele cu cari ne-ai sporit comoara literară d-ta ai fost în adevăr inspirat de cel mai înalt simțimînt al frumosului, fii cu această parte a operei d-tale binevenit în mijlocul Academiei Române!" *In cauda venenum*. Romanele, adică „partea" cea mai rezistentă estetic a creației zamfiresciene, lipseau din acest salvconduct!

Pe această frază nemilos restrictivă, pe această inimaginabilă omisiune au căzut „aplauzele" nesfîrșite ce l-au impresionat atît pe Maiorescu. Fața de cele „destul de vii" rezervate preopinentului umilit, ele marcau audiența reală a fiecărui protagonist. Proporția lor se va repeta în polemica izbucnită peste cîteva zile. O bănuiau oare cei doi? Probabil. Dar așteptările au fost întrecute cu asupră de măsură. Pînă atunci, fiecare își pregăti — după temperamentul și „relațiile" lui — imaginea publică. Presa avea cuvîntul. De astă dată Maiorescu luă inițiativa. Spre deosebire de rivalul său, care așteptă cu imprudentă cumințenie apariția discursului său în tirajul confidențial al *Analelor Academiei*, el își corectă meticulos, în chiar ziua confruntării, șpaltul replicii prompt tipărite în *Epoca* (XV, 115, 21 mai 1909, p. 1), apoi reluată de *Evenimentul* (XVII, 87, 88, 89, 90, 91, 92, din 24,

26, 27, 29, 30 mai), *Timpul* (112, 27 mai — 9 iunie), *Convorbiri literare* (XLIII, 7, iulie), toate publicații răspîndite, cu priză la public.

Din partea lui, Zamfirescu se mulțumi cu un scurt și neutru anunț la rubrica *Ultime informațiuni* din *Dimineața* takistă (VI, 16 mai, p. 3), pe care bătrînul mentor junimist îl citi mohorît, taxîndu-l de „reclamă" în *Însemnările* lui. *La Roumanie*, ziar takist de oarecare audiență printre partizanii celui de al treilea partid (conservator-democrat), atunci în vogă, reia, sub titlul *Discours de M. D. Zamfiresco à l'Académie Roumaine. Le poporanisme*, extrase din comunicare, iar *Răvașul* din Cluj (!) făcu același lucru *(De unde și cine sîntem? — Fragment dintr-un discurs academic*, VII, 7, iulie 1909, p. 378—381), spărgînd astfel „frontul fermității" ardelene pe care voiau să-l organizeze cei de la *Țara noastră* și *Luceafărul*. În iulie, cînd *Convorbirile literare* publicară *Răspunsul* maiorescian, discursul lui Zamfirescu lipsea din sumar, spre marea satisfacție a potrivnicilor din redacția *Vieții românești*, care se întrebau cu vădită bucurie: „Va să zică, *până* și *Convorbirile* s-au simțit datoare să dezavueze pe d. Duiliu?" *(Revista revistelor*, *„Convorbiri literare" (VII—1909)*, *Viața românească*, IV, 8, august 1909, p. 322*)*. Inelegantul gest al *Convorbirilor* e inexplicabil în afara invocării lui Maiorescu. Criticul deținea încă toate frînele puterii și nu permitea jumătăți de măsură; Zamfirescu trebuia ținut „în carantină". Așa s-a și întîmplat, în ciuda opoziției lui S. Mehedinți, directorul care amenința platonic cu demisia. *Poporanismul în literatură* va apare *integral* — în broșură! — abia în septembrie (dacă nota din *Junimea literară*, VI, 9, septembrie 1909, p. 182, care-i semnalează tipărirea nu e cumva întîrziată), cînd majoritatea cititorilor (inclusiv a recenzenților) fuseseră cîștigați de omniprezentele argumente maioresciene. Abia atunci se îndupleca Maiorescu să-i permită apariția în *Convorbiri literare* (XLIII, 10, octombrie, p. 1084—1095 și 11, noiembrie 1909, p. 1202—1210), dar într-o formă prescurtată și însoțită de o notă a redacției sugerată, ori chiar scrisă, de criticul însuși: „Alături de discursul d-lui Titu Maiorescu, publicat acum două luni, adăogăm și pe al d-lui Zamfirescu, pentru ca cetitorii revistei să aibă la îndemînă, în același volum, datele relative la interesanta cestiune a poeziei populare". Să reținem că cele două intervenții nu făceau totuși parte din „același volum", iar intervalul dintre ele era de *trei* luni!

Ne-am îndepărtat însă de zilele imediat următoare duelului de sub Cupolă. Primele dintre ele fură marcate de tatonări, note și consemnări succinte, recunoașteri tactice. Blamul și elogiul, rezerva și curiozitatea se întîlnesc într-un carusel amețitor. Prompt au reacționat și admiratorii autorului *Vieții la țară;* dar, ca și în alte cazuri, bunele intenții n-au făcut corp comun cu aprofundata cunoaștere a datelor reale ale problemei. *La Roumanie*, jurnal „conservateur démocrate", unde cultul uzanțelor academice era pare-se în floare, inserează în chiar seara confruntării o notă ce va fi stîrnit zîmbetul celor inițiați: „L'Académie Roumaine s'est reunie cet

après-midi en séance solennelle, pour la réception de M. Duilius Zamfiresco, le nouvel académicien élu l'année dernière. Dans son discours de réception, M. Duilius Zamfiresco a fait, en termes très élevés, l'éloge de son prédécesseur, le regretté Ollanescu-Ascanio; puis il a donné lecture d'un travail original ayant pour titre *le « Poporanism » en littérature*. M. Titus Maïoresco a répondu au recipiendaire. Une auditoire aussi nombreux que choisi a assisté à la réception du nouvel académicien." E sigur că din selectul auditoriu n-a făcut parte intrepidul reporter. Mai bine informați sînt „tinerii" din cercul *Vieții noi*. Involuntar, desigur, Zamfirescu le susținuse cauza. În consecință, gratitudinea lor luă forma unei calde telegrame de felicitare trimise de Dumitru Caracostea. (V. textul integral al acesteia în *Opere*, vol. 7. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indice de Al. Săndulescu, col. „Scriitori români", Editura Minerva, București, 1984, p. 500). Aici voi selecta doar un pasaj elocvent: „Lupta dintre spiritul nou și cel vechi, care în chip firesc trebuie să ancoreze la formula strîmtă și fanatică a poporanismului, a sărbătorit azi un triumf acolo unde în literatura noastră va trebui să fie călăuzită de aceeași viață nouă, care însuflețește pe tinerii ce văd în dv. un minunat înțelegător al aspirațiunilor literare". Cîteva zile mai tîrziu, la 20 mai, cînd nori amenințători începeau să acopere orizontul noului academician, acesta, perfect om de lume, mulțumea la rîndu-i nescontaților partizani:

„Vă rog să mă iertați dacă răspund cam tîrziu telegramei ce ați binevoit a-mi trimite în numele colaboratorilor revistei *Vieața nouă*. Am fost lipsă și, întors în București, m-au luat nesfîrșitele treburi zădarnice, de care nu poți răsufla.

Vă mulțumesc cu recunoștință și vă rog să fiți interpretul acestor simțiminte pe lîngă colegii d-voastre.

Telegrama ce mi-ați adresat mă răzbună de atîtea articole pătimașe ce se publică pe socoteala mea. Prostia omenească este insondabilă. Pînă și veterinarii s-au emoționat, probabil fiindcă Miorița e oaie... Vezi Locusteanu" (Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ediție îngrijită, cu note și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 9). E o notă de exagerare în aceste rînduri expediate de un om cu orgoliul rănit. Intervențiile pătimașe abia de acum înainte urmează. Presa se menține deocamdată la nivelul strictei consemnări ușor colorate de umori. *Evenimentul* (XVII, 83, 17 mai 1909, p. 3) relatează *Ședința Academiei* cu un vag accent de simpatie pentru Maiorescu. *Universul* (XXVII, 133, 18 mai, p. 2) se arată interesat de *Recepțiunea d-lui Duiliu Zamfirescu*, dar autorul notei (un enigmatic *Z.*) rezumă plictisit argumentele celor doi combatanți. Demn urmaș al lui Claymoor, el se înviorează subit cînd constată că „sub Cupolă, băncile cari înconjoară fotoliurile academicienilor sunt ocupate de numeroase doamne din elita bucureșteană". În *Dimineața* stilul e ofensiv, direct și cu aplomb. *A.M.* (alt reporter misterios)

iubește titlurile *(Recepțiunea d-lui Duiliu Zamfirescu la Academie. Vasile Alecsandri judecat sub Cupolă)*, subtitlurile *(Solemnitatea de ieri a pasionat publicul)* și frazele șocante:

„După cum o prevăzusem, ziua de ieri, prin cuvîntările cari s-au ținut, a fost o zi mare la Academia Română.

A fost una din rarele zile în cari ședința celor de sub Cupolă, ieșind din monotonia și calmul obicinuit, a încălzit și pasionat publicul. Dealtfel, public nu i-a lipsit solemnității de ieri; dimpotrivă.

Literați, oameni de știință, publiciști și artiști, oameni politici și femei, mai ales femei, cari ocupase atît incinta cît și tribunele, dădeau solemnității de ieri cu atît mai multă viață, cu cît publicul lua parte sufletească la duelul literar și oratoric care s-a dat între d-nii Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu, cu prilejul recepțiunii acestuia din urmă.

Și, în adevăr, noul academician și-a făcut o intrare zgomotoasă în rîndurile nemuritorilor noștri. Iar dacă îndrăzneala cuvîntării sale aristocratice a făcut pe unii să spună că « în sfîrșit s-a spus o dată adevărul și la Academie », nu e, însă, mai puțin adevărat că răspunsul d-lui Titu Maiorescu stîrnise semnificative aplauze pe băncile publicului. Admirînd din cuvîntarea d-lui Duiliu Zamfirescu — fără însă a le împărtăși — sinceritatea îndrăzneață cu care și-a expus părerile asupra personalității lui Vasile Alecsandri în poezia populară, am fost însă de partea d-lui Maiorescu care, reîntinerit parcă, a făcut o dreaptă și caldă apărare lui Vasile Alecsandri, prea mult nedreptățit."

Cu încetul, lustrul de obiectivitate dispare și iată-l pe A.M. osîndind „cuvîntarea cam hazardată" a primului vorbitor, dar elogiind în compensație disertația celui de-al doilea, ale cărui opinii le rezumă conștiincios. În final, furat de valurile propriei elocințe, reporterul își descoperă virtuți de Casandră: „Ședința s-a ridicat în mijlocul unei atmosfere încărcate, cei mai mulți prezicînd, la prima ocaziune, o interesantă polemică între cei doi academicieni, drept ultim ecou al intrărei zgomotoase pe care d. Duiliu Zamfirescu și-a făcut-o sub Cupola care adăpostește nemurirea oficial consacrată" *(Dimineața*, VI, 1882, 18 mai 1909, p. 3*)*. Profeție confirmată! Peste doi ani Zamfirescu își va lua revanșa în *Metafizica cuvintelor și estetica iterară.*

La Iași, tot în cercurile conservator-democraților, e suverană ironia. *Rodion* (probabil Avram Steuerman-Rodion) de la *Opinia* privește lucrurile de sus, ca un aristocrat atras o clipă de disputa unor plebei; raza disprețului său seniorial îl cuprinde pînă și pe Maiorescu: „Sub Cupola pururi prea liniștitei noastre Academii Române, a fost, pe neașteptate, puțină furtună. O, nu grozavă, nici primejdioasă; mai curînd o furtună într-un pahar, de apă. Ocaziunea se cunoaște: a fost ziua recepțiunei noului nemuritor, poetul și romancierul Duiliu Zamfirescu. Scriitorul acesta întrunește în

personalitatea sa însușiri extreme: aceea de visător care se afundă uneori în blînde și pașnice meditațiuni asupra priveliștelor întristătoare ale vieții și aceea a unei naturi combative, doritoare de luptă, purtînd un germene de ziarist și de pamfletar. [...] Săgeata poetului a țintit mult mai sus, s-a încumetat să atingă o reputațiune clasică cum este aceea a poetului, de-a pururea glorios și consacrat prin infinit de multe și mari succese, Vasile Alecsandri — și atunci se născu sub Cupolă acel zvon de furtună. Căci a intervenit un alt Suveran, acel al criticei contemporane poeziei lui Vasile Alecsandri, d. Titu Maiorescu. Era poate teama instinctivă că odată se va putea ridica în sînul aceleiași Academii vocea cutezătoare a vreunui « judecător » nou intrat și să supună unei analize severe activitatea sau măsura critică a zeului de altădată. Oricum, gestul poetului Duiliu Zamfirescu va fi comentat în diferite chipuri" *(Furtună sub Cupolă, Opinia*, VI, 729, 20 mai 1909, p. 1*)*. Hotărît lucru, lui Rodion nu-i lipsea perspicacitatea.

De la Craiova polemica arată altfel. Aici Zamfirescu pare sămănătoriștilor de la *Ramuri* un literat exotic, rătăcit din întîmplare în literatura și Academia Română:

„La recepția de la Academie, d-l Duiliu Zamfirescu, poet exotic și nou membru al Academiei Române, ia la socoteală curentul poporanist și, nici mai mult nici mai puțin, găsește că: față cu starea economică, cu literatura stăm rău. Scriitorii noștri n-au *lirism* și n-au *miragiu.*

Poezia lui Coșbuc e ridicolă iar a lui Goga e o grosolană închipuire. Toate acestea s-au spus în forul Academiei Române, despre niște scriitori pe care însăși Academia i-a încununat cu cele mai mari premii.

Și simboliștii noștri, drăguții de la *Vieața nouă*, firește, au tresărit de bucurie și au... felicitat pe d-l Zamfirescu... telegrafic.

Cine spune și cine aude?!" (C. Ș. F[ăgețel]: *Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu de la Academie*, *Ramuri*, IV, 10, 15 mai 1909, p. 473).

Lupta contrariilor literare se anunța, așadar. Nu se mai polemizează cu părerile unuia și altuia dintre combatanți, ci se intervine direct și împotriva sprijinitorilor lui. Pînă la maxima conturare a respectivei tendințe se manifestă încă nostalgia obiectivității. *Noua revistă română*, care găzduise cîndva articolele lui Zamfirescu și le însoțise cu vorbe binevoitoare, descrie imparțial, „judecătorește", turnirul academic: „În discursul său de recepțiune, noul membru al Academiei, d. Duiliu Zamfirescu, a preferat să vorbească despre idealul literaturei poporaniste, în loc de a schița biografia și a aduce elogiuri lui Dim. Ollănescu, academicianul căruia d. Zamfirescu îi succedase. Acestei originalități a noului membru datorim noi plăcerea de a fi asistat, la Academie, la dezbaterea unui subiect de actualitate. D. Duiliu Zamfirescu contestă zicătoarea lui V. Alecsandri că « Românul se naște poet ». Românul nu se naște mai poet decît oricare alt neam, zice cu drept

cuvînt d. Zamfirescu. Românul este născut, prin tradiție și prin origină de rasă, conservator și cu simț de orientațiune — adaogă, poate cu mai puțină dreptate, d. Zamfirescu." În această alternanță de confirmări și infirmări, de aprobări și amendamente continuă întregul articol. *Verax* (C. Rădulescu-Motru) voia să-și onoreze „numele" și își rostea opinia cu toată sinceritatea: „Literatura care se inspiră și are ca ideal poezia poporanistă este fără valoare, dacă nu chiar un *nonsens*, accentuează d. Duiliu Zamfirescu. Poetul Octavian Goga și însăși [sic!] G. Coșbuc nu au îmbogățit cu ceva trainic literatura noastră contemporană. Poporul nu are, sufletește, *mirajul* care dă inspirație artistului; el este preocupat de lucruri banale. Poeziile populare frumoase, cum este, de exemplu, *Miorița*, culeasă de Alecsandri, nu sînt datorite anonimatului popular, ci unui aristocrat genial, rătăcit, desigur, printre cei din popor... Așa d. Zamfirescu." Curioasă rezumare a teoriilor lui Zamfirescu! Ele erau departe de acest radicalism *antipopular*. „Aristocratismul" zamfirescian, reliefat de Verax cu o vagă notă complice, avea în vedere *„pe cel mai bun"* din *„mulțime"*; era deci, cum sublinia M. Gafița, „aristocratismul democratismului, ce e mai ales din spiritul popular" *(Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 616*)*.

Prea simplificator pentru a fi și exact, punctul de vedere al *Noii reviste române* nu e nici atît de „obiectiv", de distanțat pe cît pare. Verax avea propria lui dispută cu poporaniștii ieșeni și era bucuros să-și afle în Academie un tovarăș de idei. În același an, cînd polemica se va înfierbînta, C. Rădulescu-Motru nu va ezita să identifice în curentul de la *Viața românească* o orientare „fără vreun raport organic cu dezvoltarea mișcării noastre literare" (v. broșura *Poporanismul politic și democrația conservatoare*). Atunci va fi însă o reglementare de conturi cu *tinerii liberali*. Deocamdată rezerva abia mascată se îndreaptă spre *conservatorii „bătrîni"*, al căror ilustru purtător de cuvînt era Maiorescu însuși: „D. T. Maiorescu, care a răspuns d-lui Duiliu Zamfirescu, a combătut cu multă ironie teoriile noului academician. Dar argumentele pe care să se sprijine serios o soluție a acestei discuțiuni nu au fost aduse nici de către d-sa. Ni se pare neîndoios că poezia populară nu merită nici excesul de critică a d-lui Zamfirescu, nici excesul de laudă (subînțeleasă mai mult) a d-lui Maiorescu. Adevărul pare fi și aici la mijloc. Forma și subiectele din literatura poporanistă nu pot ocupa primul plan în literatura unui popor cult, cum se pretinde a fi poporul nostru, dar atît forma cît și subiectele acestei literaturi pot fi utilizate de artistul de valoare în scopul de a-și îmbogăți limba și a-și mări sfera motivelor de inspirațiune. În tot cazul însă, poporanismul este departe de a concretiza idealul pe care îl caută un om cult, din zilele noastre, în literatură" *(Literatura poporanistă înaintea Academiei, Noua revistă română*, vol. VI, 7, 24 mai 1909, p. 97*)*.

Această tentativă de aflare a unui echilibru între antiteze nu e singura. Legea terțiului exclus nu pare a fi recunoscută de toată lumea. Conciliantă

e, de pildă, și nota lui Mihail Dragomirescu din *Convorbiri critice*. Disidentul vechilor *Convorbiri* încearcă (pe o cale ciudată: aceea de a le aminti „beligeranților" inexistența unui „cîștig" efectiv) o aplanare a disputei dintre prietenii învrăjmășiți: „Dacă mai punem că d. Maiorescu a fost *nevoit* pe de o parte *să alunece* asupra unor puncte delicate, relevate pe *drept* de d. Duiliu Zamfirescu, iar pe de alta, să lase nerezolvată întreaga chestie a poporanismului, care este fondul ambelor cuvîntări — putem zice că nici d. Maiorescu n-a avut ceva de *cîștigat* cu acest prilej" *(Convorbiri critice*, III, 5, 25 mai 1909, p. 417*)*. Dragomirescu putea fi obiectiv fără a risca altceva decît o notă în vreo revistă. (În treacăt fie zis, *Viața românească* îl va ironiza prompt.)

Directorul *Convorbirilor literare*, Simion Mehedinți, se afla însă într-o situație cu totul incomodă. Postura subalternă față de Maiorescu impunea supunere. Sufletește, el era alături de Zamfirescu. E posibil ca drama lui să nu fi fost singulară în cercul *Convorbirilor*. Singur (sau ajutat discret de alții) el găsi o soluție care ar fi trebuit să împace pe toată lumea. Diplomat, apăsă energic în scurta lui relatare *De la Academie* asupra unicului punct de convergență dintre pozițiile în conflict: *antipoporanismul*. Dînd Cezarului ce-i al Cezarului (adică afiliindu-se net lui Maiorescu în problema atitudinii față de Alecsandri, Slavici, Popovici-Bănățeanul), păstrează o simpatie clară și prietenului în dizgrație: „D-l D. Zamfirescu, aducînd în discuție fapte literare mai recente, a ațîțat într-un grad înalt interesul pentru discuțiile academice. Tema atinsă de d-sa a fost « poporanismul în literatură ». Pretenția absurdă de a explica literatura prin stările economice dăinuiește încă în unele capete. Acestea cred — cu o aplicație mai departe — că literatura trebuie să intervină în luptele economice ca organ de manifestare a ideilor de club. Vechiul socialism, sub titlul nou de poporanism, prezintă sub o etichetă nouă o eroare de mult cunoscută. D-l Zamfirescu a biciuit cu umor această rătăcire. D-sa cere liberarea scriitorilor din această tiranie politică, ce nu are de-a face cu literatura." Finalul e surprinzător de-a binelea prin subita concordie afișată, prin subterfugiul dibaci care-i alătură, pe poziții de egalitate, pe adversarii din Academie: „Umorul cu care d-l Zamfirescu a ridiculizat mistificarea socialistă numită poporanism și înălțarea senină cu care d-l Maiorescu a întărit din nou adevărul criticii de la « Junimea » a fost pentru tineretul neatins de influența pseudocriticei de azi o adevărată răcorire morală" (S. S., *De la Academie, Convorbiri literare*, XLIII, 5, mai 1909, p. 580—581).

Nu știm ce impresie a făcut criticului această mediere care diminua, de fapt, greutatea intervenției sale. Putem bănui că i-a displăcut, dar că nu l-a surprins prea mult; de vreun an îi era „teamă și de Mehedinți". La *Viața românească* relatarea „mediatorului" a trezit o ostilitate fățișă, care ia forma unei răutăcioase puneri la punct: „... d. Mehedinți, deși asociat cu d. Zamfirescu la vinuri și idei, nu i-a putut pricepe discursul" (P. Ni-

canor & Co., *D. Mehedinți și „poporanismul"*, *Viața românească*, V, 5, mai 1909, p. 283). Aluzia la prospera întreprindere viticolă de la Faraoane n-a făcut deocamdată pe cei vizați (pe Zamfirescu îndeosebi) să-și piardă cumpătul. Oricum, ea trebuie reținută ca prima deplasare a polemicii de la idei la emițătorul lor. În lipsă de argumente mai bune, ardelenii nu vor ezita să invoce cu dispreț... vinurile scriitorului. Totuși, să nu anticipăm.

O ultimă încercare de a privi cît de cît obiectiv confruntarea din sînul Academiei se datorează lui G. Panu. Despărțit de „Junimea", „răutăciosul Panu" (aprecierea e a lui Iacob Negruzzi!) era de nouă ani proprietarul unei gazete subțiratice, *Săptămîna*, pe care o scria integral, de la articolul de fond pînă la notele polemice, mai totdeauna spirituale, pline de vervă. Polemist temut de contemporani, Panu visa o revistă „la zi" și o înjgheba febril, cu ochii în patru la toate evenimentele clipei. Negreșit că o asemenea publicație nu prea putea fi academică, „obiectivă". Cine trăiește sub presiunea momentului n-are cum să-i scrie pe îndelete analele. Atitudinea primează argumentului. Cu toate acestea, furtunosul gazetar e neașteptat de ponderat și, mirare, „drept". O primă luare de poziție, ce epuiza bună parte din paginile săptămînalului, reface, „după ureche", atmosfera disputei. Panu are însă scrupulul exactității și, neputîndu-și-l satisface, își ia necesare precauții: „Aștept cu mare nerăbdare să citesc textul discursului d-lui Zamfirescu. Notele pe care le văd prin gazete sunt în multe părți obscure, și mă tem că bazîndu-mă pe ele, nu m-aș putea ocupa de ideile exacte a noului academician. Cu toate aceste, sunt vreo două-trei idei care se degajează, și ele m-au surprins întru atîta, încît, cu riscul de a nu fi sesizat în totul aceste idei, nu mă pot stăpîni, nu am răbdare ca să aștept publicarea acestui răspuns în extens" (*De la Academie*, *Săptămîna*, IX, 19, 23 mai 1909, p. 296). Ce idei i se păreau oare directorului *Săptămînii* atît de importante, încît simțea nevoia să le „degajeze" chiar cu riscul posibil al erorii? Ce l-a deranjat pe un om care nu agrea nici el poporanismul și nu se sfia să-și recunoască public antipatia? Răspunsul ni-l dă, cu aldine, Panu însuși: „Ce a greșit d-lui Zamfirescu **poezia populară și Vasile Alecsandri** și cum e cu putință ca un spirit de elită ca noul academician, un iubitor al frumosului, o natură poetică, să meargă cu prevențiile în contra literaturei poporaniste pînă acolo, ca să condamne poezia populară a noastră și pe cel mai ilustru reprezentant al ei, pe Vasile Alecsandri? Este nevoie pentru a combate mișcarea poporanistă din literatura noastră să vorbești de rău și să fii nedrept cu poezia noastră populară și cu cel care a știut în lucrările lui să se asimileze mai mult cu ea?" Adresată în forță, interogația era neîndoielnic vulnerabilă; Alecsandri nu era și nici nu putea fi „cel mai ilustru reprezentant" al poeziei populare. Următoarele observații sînt însă temeinice, valabile și azi pentru cercetătorul care ar vrea să reia dosarul problemei: „Ce legătură poate fi între povestitori ca d. Slavici sau ca poeți d-nii Goga și Coșbuc, și între acei anonimi poeți care au cîntat pe *Toma Alimoș* sau *Miorița*,

sau care au pus în versuri pline de sentiment și de o poezie aleasă gîndirile și simțirile celor de la țară? Aici este marea eroare a concepției d-lui Zamfirescu, aici se vede defectul de structură a discursului său. [...]. A condamna poezia populară din cauza unor variante care micșorează valoarea poetică a poeziei-tip, a atribui frumusețile poeziei populare lui Vasile Alecsandri și a-ți da sentența definitivă asupra acestora cu colecția profesorului Vasiliu în mînă sau a altui colecționar, este mai mult decît o rea procedură, aș putea zice, este o răutate în contra unor poezii care tocmai fiindcă ele n-au autori, n-ar trebui să deștepte nici o animozitate. [...]. Nu variantele *Mioriței*, căzută în domeniul comun, prin urmare în mîinile oricui, lipsiți de inspirația pură a unui timp de poezie, pot dovedi ceva în contra modelului, și d. Zamfirescu ar trebui să dovedească dar nu să se mărginească numai a afirma, că variantele cu caracter prozaic ale *Mioriței* ele sunt ieșite din geniul poporului, pe cînd *Miorița* este o înfrumusețare datorită talentului lui Alecsandri. Trebuie să nu fii pătruns de natura specială a poeziilor populare ca să nu vezi, cetind pe *Miorița*, că este cu totul originală, și că un poet, fie acela chiar Alecsandri, nu poate concepe și executa ceea ce cuprinde *Miorița*."

Al doilea rînd de obiecții vizează chiar acea parte „admirabil concepută și admirabil scrisă" consacrată latinității noastre. Zamfirescu comisese eroarea de a combate sentența lui Alecsandri („Românul e născut poet"), înlocuind-o cu alta, tot atît de inflexibilă; pus în condiția lui firească, polemistul jubilează: „Dar oare d-sa nu cade în același păcat cînd caracterizează că *Românul e născut erou?* Nu este oare același gen de frază lapidară cu un înțeles mult mai larg decît ea comportă? Și ar putea să dovedească acest lucru d. Zamfirescu în toate timpurile istorice ale vieții noastre? [...] Ce-ar trebui d. Zamfirescu să creadă de poporul român din veacul al XVIII-lea?" În fine, o notă de scepticism pronunțat are ca obiect teoriile etnice în care Zamfirescu punea ceva din radicalitatea diletanților: „Ce să mai zic de modul cum noul academician dovedește latinitatea noastră. Adică fiindcă am dovedit în cursul veacurilor sentimentul de conservațiune și un simț extraordinar de orientare politică, apoi aceasta probează latinitatea noastră? [...] Suntem un popor nepoetic, fiindcă latinii n-au fost un popor poetic. Este o glumă. Ereditatea la popoare nu poate merge așa de departe ca și la indivizi."

Odată înscris pe panta demonstrației, Panu se simți dator să revină pentru a adînci problema. În *Poezii populare* (*Săptămîna*, IX, 20, 29 mai 1909, p. 313–315) probă cu citate admirabil alese valoarea *estetică* a poeziei populare, profunzimea liricii folclorice, chiar superioritatea acesteia în raport cu unele dintre poemele lui Alecsandri, rămase – după el – „în privința sentimentelor la suprafață". Acestea sînt părerile, nu neapărat partizane, ale unui intelectual lucid, preocupat să pună în lumină adevărul acoperit de larma confuză a patimilor. Pînă la articolele lui M. Dragomirescu din 1910 acestea sînt singurele ecouri cu adevărat *critice* ale discursului

zamfirescian. În afara lor, blamul categoric și elogiul idolatru se succed cu vuiet de maree.

Adversarii se grăbiră să-și ia în primire victima. Printre ei, încolonat ostășește, face impresie și blîndul Vlahuță. Părintele lui *Dan* nu era, în ciuda tovărășiei de tinerețe la *România liberă*, ceea ce s-ar putea numi un prieten al lui Zamfirescu. Dimpotrivă. Împreună cu Delavrancea, în intimitatea precară a unei camere de hotel din care se auzeau și șoaptele, darămite hohotele, ironizase cu poftă tristele peripeții ale „pesimistului de la Soleni". Tot el persiflase într-un *Răspuns la o cronică rimată* aspirațiile lui Don Padil spre o lume ideală, spre un „cer" lăuntric: „Așa-i, spre bolțile tăriei, / Cu jind la ce să mai cătăm / Cînd toți, sub fundul pălăriei, / Cîte-un crîmpei de cer purtăm". Tehnica aluziei piezișe e redescoperită cu egală plăcere după un sfert de veac. *Biruința* (*Universul*, XXVII, 141, 26 mai 1909, p. 1) e un pamflet străveziu la adresa „lacomului de celebritate". Grimat, machiat, desfigurat pînă la nerecunoaștere de otrăvurile urii, Zoilul înfățișat aici e însuși Zamfirescu. „Tatăl" îndurerat mustră pe „copilul bătrîn" cu o vehemență ce trădează vechi resentimente: „Mai interesant decît lacomul de bani este lacomul de celebritate. Un zbuciumat și acesta. Amarnic de zbuciumat. Să vorbească lumea de el, să-și vadă mereu numele în gazete; să zică toți cînd l-or vedea pe stradă: iată-l, ăsta-i... Să n-aibă oamenii altă treabă decît să-l urmărească pe el, în tot ce face, în tot ce spune, și să-l admire. Printre scriitorii fără talent, sau cu puțin talent, se poate găsi oricînd tipul cel mai reușit al flămîndului de glorie. [...] Cu *asta* se hrănește. Te roagă să-i faci un articol de laude, pentr-o cărticică pe care a plagiat-o. I l-ai făcut, ori, la nevoie, și l-a făcut singur — e în culmea fericirii. Îl cetește, îl recetește, și-și dovedește sieși ca și altora, cu cea mai hotărîtă bună-credință din lume, că el e în adevăr un om de seamă, un om de mare talent deoarece... iată ce stă scris aici. Și iar cetește — și-i fericit. [...] El chiar și atunci cînd va fi *biruit*, se va crede biruitor. Îl va da critica la o parte? Invidie. Se va face tăcere în jurul lui? Iarăși invidie. Ori ignoranță, ori lipsă de gust — în sfîrșit orice, orice — afară de lipsa lui de talent. Ș-atunci, cum rămîne? Rămîne că el se va crede biruitor pînă la sfîrșit. [...] O, biruința cea adevărată, cea nobilă, cea sfîntă, cu care te poți înfățișa înaintea lui Dumnezeu! O simți tu, o bănuiești tu cîteodată biruința aceasta, copil bătrîn care-ți iei bășicuțe de săpun drept lucruri serioase și nepieritoare?"

Mai combativi, cu chemarea arenei în sînge, transilvănenii trecură la atacul fățiș. Două ziare sibiene, *Țara noastră* și *Luceafărul*, deveniră redutele unui antizamfirescianism radical și susținut. Polemiștii de aici: Goga, Tăslăuanu, sprijiniți din umbră, dar eficient, de Chendi și Nerva Hodoș nu agreau aluzia, ci lovitura directă, zdrobitoare. Intuiția le spusese de mult că nu se puteau aștepta la cuvinte amiabile din partea noului academician și, iată, realitatea le confirma supozițiile. Discursul din 16/29 mai reprezenta deci pentru ei un motiv în plus de ostilitate. Simptomul prim

al furiei fu zgomotul făcut în jurul recepției de la București. Din cauze obiective (cenzura austro-ungară tria lent, metodic, publicațiile din regat), faptul se produse cu oarecare întîrziere. Abia în 24 mai/6 iunie 1909, *Țara noastră* publică o scurtă relatare sub titlul *Importantă ședință la Academia Română* (III, 21, p. 166–167). Gestul are, în dublu sens, valoarea unei salve de avertisment. Pe de o parte, publicul trebuia întărit în ideea că autorul *Îndreptărilor* ar fi dușmanul declarat al ardelenilor: „a tăbărît cu violență asupra scriitorilor ardeleni Coșbuc, Goga, Slavici, Popovici-Bănățeanul [...], iar toate acestea par a fi impresionat urît publicul adunat să-l asculte." Pe de alta, lui Zamfirescu însuși i se dădea de înțeles că riposta nu va întîrzia: „Cînd vom avea textul autentic al acestui discurs-pamflet ne vom ocupa poate de el". Deocamdată se „ocupă" de Soveja, alias S. Mehedinți, pe care-l acuzau de... bizantinism. Motivul recriminării era articolul acestuia *Mai departe de Bizanț*, adică exact pledoaria pentru unitate și conciliere a directorului *Convorbirilor literare*: „Ne surprinde mult iezuitismul d-lui Soveja de la *Convorbiri literare*, care într-un articol al său dovedește că sau n-a citit slabul roman *Îndreptări* de Duiliu Zamfirescu, sau se face că n-a observat necuviincioasele apostrofe strecurate acolo la adresa scriitorilor ardeleni, necuviințe repetate în urmă și în sînul Academiei! Cîtă vreme noi respingem numai atacurile, este de-a dreptul absurd să fim învinuiți tot noi de dezbinători și este cu totul umoristic să vezi pe domnul Soveja făcînd pe sentimentalul îngrijorat de viitorul unității culturale. O poză mai puțin gravă, o pretenție cît de cît mai modestă și o judecată mai echitabilă n-ar strica d-lui Soveja" (*Bizantinism*, *Țara noastră*, III, 22, 31 mai/13 iunie 1909, p. 173).

Cu toate promisiunile solemne, sibienii nu mai au răbdare nici ei să aștepte „textul autentic" al discursului și, impulsivi cum nu s-ar crede despre oamenii locului, încep în același număr o lungă și năbădăioasă campanie. Un articol nesemnat (al cărui autor ar putea fi Goga însuși, dacă luăm de bună o informație din *Biruința*, IV, 159, 7 iunie 1909, p. 1), *În jurul unui discurs academic*, e o adevărată diatribă. Premisa ofensatoare („d-l Zamfirescu nu datorește această onoare situației sale pe care o ocupă în ierarhia de astăzi a literelor noastre", ascensiunea lui fiind consecința anumitor „abilități de mlădiere") e dezvoltată fortissimo: „În cuvîntarea sa, d. Zamfirescu și-a luat de scop distrugerea unei mari părți a literaturii noastre, numite și de d-sa « poporanistă ». Iar ca să reușească, a îmbrățișat terenuri pentru cari îi lipsea orișice pregătire. S-a adresat istoriei, ca să scoată din ea argumente pe cari cel din urmă istoric de azi nu le poate primi decît drept o fantasmagorie de diletant. A recurs la psihologia etnică, pe care o înțelege cu aceeași neîndemînare de eclectic. A tăbărît asupra poeziei populare, contestînd frumusețile ei epice și estetice și căutînd origină latină în baladele pe cari le avem comune cu toate popoarele slave. Și, pentru lovitura cea mai capitală [sic!], și-a rezervat la sfîrșit o violentă șarjă

împotriva scriitorilor de astăzi, îndeosebi a ardelenilor, ale căror opere au trecut direct în sufletul şi viaţa societăţii româneşti, prefăcîndu-i simţirea, deşteptîndu-i gustul pentru forma aleasă a limbei şi dîndu-i ideale de viitor. Cetind acest discurs, cu salturile îndrăzneţe de la un subiect la altul, ne aducem aminte de omagialele cuvinte ce i-a adresat odinioară Macedonski: « Sublimul absurd este suprema logică a poeziei d-lui Zamfirescu... » În adevăr, un fel de « sublim absurd » se desprinde din toată lărmăiala asta a recepiendarului." Că iritarea nu-i cel mai bun sfătuitor se poate constata şi din acest pamflet prăbuşit finalmente în injurii neaoşe la adresa „sterpului vlăstar al negustorului din Focşani" şi a „apendicelui său de la *Vieaţa nouă*, mica porodiţă a vrednicului ţăran din Densuşul ardelean" (Ovid Densusianu — n.n.).

Fără a cunoaşte bine discursul lui Zamfirescu, contestatarul său săvîrşeşte o regretabilă mistificare, din păcate nesemnalată de contemporani: substituie pe *şi* lui *sau* şi astfel textul lui Zamfirescu, care suna rezonabil, capătă un nesuferit aer ciocoiesc: „« Poetul trebuie să fie aristocrat prin origine *şi* [s.n] aristocrat prin talent ». Aici e deci toată sminteala. D. Duiliu Zamfirescu de la Focşani ne cere să fim aristocraţi."

Evident, „sminteala" nu se afla în discursul lui Zamfirescu. Reluată de *Biruinţa*, filipica din *Ţara noastră* fu semnalată cu satisfacţie nereţinută şi în numărul pe mai al *Vieţii româneşti*. Polemiştii nu avură prea mult timp pentru a-şi savura succesul. O pricină de îngrijorare se ivi chiar în Ardeal. Aici Zamfirescu îşi găsi pe neaşteptate susţinători la oficiosul clujean *Ungaria*. Directorul respectivului ziar, Grigore Moldovan, un renegat ce avea de plătit o tristă poliţă „îngîmfatului Goga de la Asociaţiune", făcu publice, cu mulţumire, părerile lui Zamfirescu despre poet. Însă redacţia clujeană a discursului are o alură ciudată („Poezia lui e lipsită de orice lirism, plină de tendinţe, ba îţi face adevărata impresie a unui arendaş de talent"), dar explicabilă cînd citim stupefiantul comentariu adiacent: „Şi aceste nu noi le trimitem racametelui [?!], ci ele sunt resunetul de apreţiare a forţărilor sale de pînă acum. Nu-i vorbă, ar crede cineva că aceasta este o judecată nedreaptă la adresa harnicului ispravnic sibian. Dar aruncînd şi numai o scurtă privire asupra scîrţăiturilor [!?] sale, ne putem convinge fără multă bătaie de cap despre adevărătatea spuselor lui Zamfirescu. [...] Urlă, racamete, căci misiune înaltă se razimă asupra umăraşilor tăi — tu eşti arendaşul de talent al neamului românesc. Acest titlu, această cinste pe nime nu a ajuns încă pînă acum" (*„Un arendaş de talent"*, *Ungaria*, III, 99, 15 iunie 1909, p. 2—3).

Ajunsă pe acest făgaş, polemica înceta să fie *literară*. Devenea *politică*. Fără voia lui, Zamfirescu, adversarul tendinţelor politice în artă, se vedea implicat într-o situaţie tulbure, din afara literaturii. „Estetul" care rîvnea să întoarcă „dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării", şi, cu ei, „să ia Ardealul", ajungea prin jocul împrejurărilor aliatul potrivnicilor acestui ideal. *Ţara noastră* relevă prompt bizareria întîmplării: „Cum se vede, e un perfect acord între judecata d-lui Zamfirescu şi tiparele lui Moldovan Gergely din Cluj... Nu ne dăm silinţa acum să constatăm mobilul sufletesc al acestei apropieri tainice, nici nu ne trece prin gînd să întrebăm dacă alături de felicitarea decadenţilor din Bucureşti, d-l Zamfirescu n-a primit şi telegrame din partea căţeluşilor noştri... E suficientă de astă dată constatarea că şi alesul Academiei Române, şi plătiţii guvernului unguresc sunt de perfect acord în materie de bun-simţ literar şi au exact aceeaşi răcoare de afurisitele de... « tendinţe în artă »" (*Tovărăşie tristă*, *Ţara noastră*, III, 23, 7/20 iunie 1909, p. 185).

Relativ tîrziu se amestecă în dispută cealaltă revistă sibiană — *Luceafărul*. Între fondatorii publicaţiei (Al. Ciura, O. Goga şi O. C. Tăslăuanu) erau disensiuni grave, care vor duce la retragerea mînioasă a poetului „pătimirii noastre", retragere notificată public într-un anunţ categoric: „D-l Octavian Goga, unul din întemeietorii revistei *Luceafărul*, la care figura şi în calitate de coproprietar, s-a retras de la numita revistă, cu care nu va avea de aci înainte nici o legătură şi cu care nu va mai colabora" (*Schimbări la reviste*, *Ţara noastră*, III, 29, 19 iulie/1 august 1909, p. 231). O cauză a despărţirii au fost chiar atitudinile divergente vizavi de Zamfirescu. Om al lucrurilor duse pînă la capăt, Goga reclama o intransigenţă totală, în vreme ce Al. Ciura (secundat de Tăslăuanu) înclina spre obiectivitate. Exasperat, Goga răbufnea într-o scrisoare către Chendi: „Cu Tăslăuanu nu mai putem merge. Tăslăuanu e un dezorientat [...]. Aştept să se întoarcă şi să-mi publice retragerea. Închipuie-ţi ce-i de capul acestui om! El stăruie să nu mă retrag eu, îţi dă tîrcoale ţie şi în acelaşi timp publică (adică era să publice) în cel din urmă număr al *Luceafărului* un articol al lui Ciura în care tu şi eu şi *Ţara noastră* sîntem dezavuaţi şi romanul *Îndreptări* al lui Zamfirache e socotit ca « cel » mai frumos elogiu adus ardelenilor. Mi-a spus de asta numai în ziua din urmă, aşa în treacăt, cînd se tipărea *Luceafărul*. Zice că ... « obiectivitate »... Cînd i-am spus că asta se cheamă prostie, care va fi pedepsită tocmai în cel mai recent număr al *Ţării*, a fugit săracu la Krafft şi, norocul lui, a putut suprima încă la timp tipărirea... Vezi că aici e buba din sminteală" (*Octavian Goga în corespondenţă*, ediţie îngrijită de Daniela Poenaru, prefaţă de V. Netea, Editura Minerva, Bucureşti, 1975, p. 103). Timidă încă de la început, rezistenţa influenţabilului Tăslăuanu trebuia să ia repede sfîrşit. În cîteva săptămîni, *Luceafărul* trece de la tonul obsecvios la invectivă. Un prim articol semnala „lipsa de tact" a lui Zamfirescu (T.C., *Recepţiile de la Academia Română*, *Luceafărul*, VIII, 12, 16 iunie 1909, p. 280). Titlul celui de al doilea, *Un galimatias academic* (14—15, 15 iunie/1 iulie), e clar şi mă scuteşte deocamdată de comentarii la text. Încîntat de harurile lui de polemist, Tăslăuanu îşi include satira în volumul *Informaţii literare şi culturale* (1910), fără a şterge prin aceasta impresia de versatilitate.

Mai iuţi şi mai consecvenţi în reacţii sînt cei din cercul *Vieţii româneşti*. Am amintit mai înainte replica pe care au dat-o ei lui S. Mehedinţi. Zamfirescu se bucură la rîndu-i de atenţia lor vindicativă. Din redacţia revistei făcea parte pe atunci şi clocotitorul H. Sanielevici; acesta era un literat imprevizibil şi un om al voltelor celor mai neaşteptate. Gherist fervent la anii debutului, el deveni la maturitate un furibund adversar al patriarhului socialist. Poporanist convins la 1909, denunţa în 1921 „reacţionarismul" unui curent pe care-l sprijinise cu un deceniu în urmă. Sistemul lui *da* şi *nu* funcţionează fără greş şi în cazul lui Duiliu Zamfirescu. În 1906, pe cînd conducea *Curentul nou* din Galaţi, Sanielevici rostise aprecieri dintre cele mai binevoitoare despre romancierul Comăneştenilor. Flatat, acesta îşi exprimă gratitudinea pe o cale nu tocmai potrivită: trimise redactorilor revistei o subvenţie substanţială, care fu refuzată politicos, dar ferm. Poate şi cu amintirea acestui gest „boieresc", Sanielevici luă poziţie faţă de *Poporanismul în literatură* în numărul pe mai al *Vieţii româneşti*. „Curajos", recurse la pseudonimul de serviciu al redacţiei, *P. Nicanor & Co.*, pentru a semna un lung eseu *(Duiliu Zamfirescu şi „poporanismul")*, necruţător cu „ereziile" din cuvîntarea noului academician. Ironia strivitoare a răspunsului maiorescian îl tentă şi pe Sanielevici. Multe dintre argumentele lui Maiorescu (trimiterile la literatura occidentală, de pildă) sînt şi argumentele aprigului Nicanor. Distincţia dintre poeţi şi critici e reluată şi ea; lui Zamfirescu i se impută rezolut „lipsa de simţ critic", care l-ar fi rătăcit „în cîmpuri cu totul străine însuşirilor ce posedă". Sedus de „mari asociaţiuni biologice" (G. Călinescu) ce dau o culoare inimitabilă extravagantelor lui cercetări dinspre finele vieţii, Sanielevici se delecta de tînăr cu uimitoare speculaţii despre rase. Zamfirescu ar fi după el o „natură germanică" (tot aşa crezuse, la 1880, şi Macedonski), clasificare ce vrea să însemne concomitent deficitul spiritului de observaţie, al impresionabilităţii lirice, al „fantaziei", al „priceperii pentru problemele sociale", dar şi excedentul sentimentului, al plasticităţii, adică însuşirile „nervului neuzat şi bine hrănit". Pe această bază, dacă nu hilară măcar bizară, Sanielevici îşi duce disociaţiile spre ultimele consecinţe. Zamfirescu ar reprezenta „media cam hibridă" între Eminescu şi Sadoveanu, fiind afectat — ca *om* — „de o lipsă de voinţă cu adevărat bolnăvicioasă pe care a împrumutat-o fiecăruia din eroii săi, lăsînd doar eroinelor, şi încă numai celor exotice, oarecare putere de iniţiativă". Mirarea cu care vor fi citit autorul lui *Tănase Scatiu* şi admiratorii lui aceste rînduri e lesne de înţeles!

Mai greu e de lămurit ce legătură au ele cu *Poporanismul în literatură*. Cu toate digresiunile neavenite, Zamfirescu urmărise acolo firul unei demonstraţii, rămăsese adică, pe cît îi sta în puteri, în sfera ideilor, a „speculaţiunii abstracte". De aşteptat de la un adept al „simţului critic" ar fi fost discutarea *ideilor* academicianului. Dar Nicanor le evită. Teoriile lui Zamfirescu sînt aproape uitate, beletristica sa e minimalizată, *omul* în schimb,

energic şi belicos, în ciuda opiniilor lui Sanielevici, e prins în plasa celor mai neaşteptate acuzaţii, concluzia formulată într-un tîrziu fiind că *Poporanismul...* ar fi un simptom primar al invidiei. Autorul ciclului Comăneştenilor (ciclu care se desfăcea în tiraje impresionante pentru acea vreme!) îi pizmuia deci pe scriitorii mai tineri pentru „popularitatea pe care el însuşi n-a putut-o dobîndi într-un sfert de veac de activitate literară". Agreabil *ca literatură*, pamfletul lui Sanielevici — reprodus de autor în volumul *Cercetări critice şi filosofice* (1916) — te face spectatorul unei drame insolite: drama erudiţiei, a inteligenţei nesubordonate unei idei clare.

Sanielevici se păstrase totuşi, cu accidente, în limitele unui ton urban. El vorbea, în fond, în numele *noului* literar, avea, aşadar, conştiinţa viitorului; în reduta lui ieşeană credea cu toată tăria într-o justiţie estetică iminentă. În acel moment timpul lucra pentru el. Ceasul sămănătoriştilor, al *vechilor*, mergea însă înapoi. Discreditaţi, părăsiţi de cei mai buni scriitori, lipsiţi — în urma plecării viforoase a lui Iorga — de un adevărat spirit director, foştii stăpîni ai spaţiului literar îşi contemplau cu disperare regresul. Eşecul nu predispune mereu la calm, la acceptarea senină a sorţii, ci mai degrabă incită la violenţă. În pragul dispariţiei, *Sămănătorul* nu ia parte la controversa cardinală a epocii decît prin cîteva note (sub pseudonim). În rivalitate acerbă cu cei de la *Viaţa românească*, redactorii săi se vor fi bucurat în sinea lor de dificultăţile competitorilor.

La *Ramuri*, filiala craioveană a *Sămănătorului*, miza confruntării apare mai clar. Fondatorii revistei (C. Şaban Făgeţel şi D. Tomescu) pricep că deşi se referă la „poporanism", Zamfirescu are mai curînd în vedere propria lor orientare. Expeditivei note a lui Făgeţel, de care aminteam mai înainte, i se alătură, în semn de acceptare a provocării, un articol — bogat în injurii netede — al lui D. Tomescu. Fugosul craiovean nu se sfieşte să considere „ridicule" opiniile lui Zamfirescu. Laborios şi sistematic, el prelungeşte progresiv raza negaţiei. Excursul istoric iniţial (care plăcuse indiscutabil lui Maiorescu şi fusese apreciat la *Răvaşul*) i se pare tînărului şi inclementului judecător o „şcolărească excursie istorică". În probleme de folclor, socoteşte Tomescu, Zamfirescu „dovedeşte că habar n-are de felul cum se concepe şi se desăvîrşeşte o poezie populară, acest minunat copil pribeag, a cărui paternitate nu şi-o poate atribui nimeni, decît doar mulţimea neştiută."

O lecţie de logică şi de morală o continuă pe aceea de folclor: „... în tot discursul d-lui Zamfirescu stăpîneşte, în deplină libertate, lipsa de logică, de legătură şi de unitate, aşa încît, între partea întîi şi partea a doua a discursului (discursul are două părţi) nu vei putea afla nici o punte de trecere, decît doară intenţia ascunsă şi infamă a d-lui Duiliu Zamfirescu". Fireşte, „infamul" e admonestat — cu vocea înaltă de rigoare în rechizitorii — că „a căutat să batjocorească [...] clasa noastră ţărănească", căreia, nemaiauzită grozăvie, nu i-ar fi întrevăzut „alt rost decît acela de a conserva

speța de-a lungul veacurilor, rost de dobitoace". Invective atît de grave nu se puteau încheia atunci (dar și mai tîrziu!) decît cu tradiționala învinuire de antipatriotism. Aflat atîția ani peste hotare, diplomatul (ars de dorul țării, cum știm dintr-o mulțime de scrisori) trebuia, conform lui Tomescu, să se fi înstrăinat, să fi devenit mut la glasul sentimentului național: „Iată, deci, « cauzalitatea sufletească » a d-lui Zamfirescu. D-sa e omul închipuit, omul care își dă « aere », omul cu pospaie de cultură, omul care prezintă toate notele caracteristice « parvenitului », omul sosit de curînd din Apus, cu gesturi de aristocrat, care crede, că prin glume, prin zeflemele subțiri și prin strîmbături de nas poate sfărîma un curent literar" (*D-l Zamfirescu și poporanismul în literatură*, *Ramuri*, IV, 15–16, 1–15 august 1909, p. 609–615).

Un curs de logică îi administrează academicianului recalcitrant și un oarecare Eugen Revent, publicist cu porți deschise la *Evenimentul* din Iași. Era același ziar din care Zamfirescu selectase cîndva pasaje savuroase pentru studiul său de patologie literară — *Romanul și limba română*. Redactorii lui (N. D. Fagure, I. Glücksmann ș.a.), atinși în punctul cel mai vulnerabil, nu-și puteau refuza plăcerea unei revanșe tîrzii. Revent pare a fi tare îndeosebi la istorie, iar observațiile lui de această factură, comunicate treptat, cu ironie fină pe alocuri, sînt exacte. False judecăți zamfiresciene sînt demontate cu notabilă vervă: „După logica d-lui Zamfirescu ar trebui să nu fie pe lume astăzi popor mai înclinat spre artă în genere decît poporul grecesc și cu toate acestea lucrurile se prezintă cu desăvîrșire altfel. Să luăm un popor tot din anticitate, pe strămoșii noștri latinii, cari «erau de toate, numai poeți și artiști nu erau », cum se face că italienii, și ei coborîtori direcți din latini ca și noi românii, au totuși înclinări artistice, sunt un popor « poetic », dovadă arta din timpul Renașterei, dovadă însăși literatura populară în cîntece, legende și povești, precum și literatura scrisă." Asemenea rectificări de bun-simț asigurau, eventual, materia unei singure cronici. Dar, intrat brusc în arena notorietății, Revent vrea să se mențină cît mai mult în prim-plan. Umflat artificial, articolul se schimbă la față și ajunge un serial lung, prăfos și plat (*Poezia populară și d-l Zamfirescu*), risipit în șapte numere ale *Evenimentului* (XVII, 119–125, din 4–5, 7–11 iulie 1909) și încheiat în stil oracular: „Generațiile viitoare se vor mira mult de predecesorii lor, că au fost atît de orbiți încît să nu-și dea seama de norocul lor (de a fi fost contemporanii lui Eminescu — n.n.), iar discursul de recepție (!) a d-lui Duiliu Zamfirescu, dacă va mai scăpa de colbul vremurilor, va rămînea drept cea mai neagră hulă a veacului, pentru literatura unui popor, și în același timp cea mai crudă ironie, pe care singur și-a făcut-o un scriitor de altădată, care a purtat numai numele de român!" N-a fost să fie așa!

Chiar printre contemporanii faptelor evocate aici existau și oameni care judecau altfel. Indiscutabil „români", ei aveau și avantajul de a fi și excelenți cunoscători ai specificului literaturii. Cînd se reconstituie istoria polemicii din 1909, se vorbește de regulă de solitudinea lui Zamfirescu, de lipsa lui de aderenți. Desigur, scriitorul n-a avut numeroși susținători. Calitatea lor compensa însă micimea numărului. Densusianu, Macedonski, Dragomirescu erau *autorități*, iar diagnosticul lor favorabil oferea (pentru cine judeca lucrurile din interiorul *literaturii*, nu al *vieții literare*) un prilej în plus de a privi lucrurile cu mai multă luare-aminte. Din examenul părerilor contradictorii rezultă nu numai o mai bună definire a ideologiei literare a lui Duiliu Zamfirescu, cît — mai ales — o schiță a conștiinței critice românești din epocă.

Un punct de vedere modern, ostil desigur schemelor tradiționaliste, formulează Ovid Densusianu. Dinamismul, minim în poezia răcorosului Ervin, îi prisosește criticului. Bine țintite, săgețile lui ironice au produs panică printre adversarii „literaturii noi". Încă din 1905, Densusianu se războise cu varii „rătăciri literare", prin care înțelegea naționalismul îngust, ruralismul exclusivist, restrîngerile voluntare ale ariei de inspirație, uniformizarea subiectelor. „Cîmpul e mai frumos cînd flori deosebite îl smălțuiesc", credea Densusianu, întîlnindu-se în acest punct cu tezele rostite cu aplomb și de Zamfirescu. Cînd canonada „vechilor" se dezlănțui asupra acestuia, *Vieața nouă* nu zăbovi și luă imediat atitudine prin vocea ei cea mai autorizată. În *Ideal și îndemnuri* (*Vieața nouă*, V, 8, 1 iunie 1909, p. 157) problema e abordată tangențial; ostilitatea poporaniștilor față de opera zamfiresciană s-ar explica, opina Densusianu, prin... inaptitudinea acestora pentru subtilități. Era o răutate gratuită, admisibilă numai în fierbințeala polemicii. Printre „tradiționaliști" erau și oameni necomplexați de finețuri. Dar cel de al doilea articol e creditabil și astăzi. Distilată savant, ironia îl vizează pe Maiorescu însuși, cu o logică pe care criticul ar fi admirat-o poate, dacă nu i-ar fi fost victimă. Obiecțiile maioresciene sînt infirmate punct cu punct, cu un sarcasm cu atît mai percutant cu cît demonstrația lua aspectul reducerii la elementar. Densusianu stăpînește arta de a spune simplu lucruri complicate, de a lămuri scurt, ca pentru uzul novicilor, aspecte îndelung controversabile. Bine este clarificat, spre exemplu, statutul „aristocratic" al creatorului de frumos. Zamfirescu perorase cam obscur și nu fusese înțeles cînd susținuse că „materialul folcloristic poate fi considerat chiar ca produs estetic", încetînd în acest fericit moment de a mai fi anonim, deci, o „dovadă stăruitoare a sufletului mulțimei". Citindu-i spusele, Densusianu nu-și refuza postura pedagogică, teribil de plăcută dacă ne gîndim că-l avea ca ascultător „profan" și pe... Maiorescu: „Trebuie desigur oarecare pricepere, oarecare pătrundere literară, pentru ca să înțelegi ce a voit să spună d-l Zamfirescu. E iarăși o idee absolut dreaptă aceea pe care d-sa a formulat-o aici. Ideea e aceasta: chiar producțiunile populare, acelea mai ales care se disting prin ceva superior, sînt ieșite din mintea unor individualități mai bine înzestrate sufletește,

ele nu ne autorizează, prin urmare, să tragem concluziuni favorabile pentru sufletul tuturor, să spunem că oricine din popor era în stare să ajungă la asemenea creațiuni sau că dacă le găsim astăzi circulînd în mulțime, acestea ar fi un semn de superioritate sufletească a tuturor care și le-au însușit. [. . .] Orice producțiune literară, după timp, după împrejurări, trebuie să se înfățișeze ca expresiune a unui suflet care s-a ridicat deasupra altora, deasupra celor mai mulți." Cu o iscusită manevrare a argumentelor e pusă apoi sub semnul dubiului însăși teoria „romanului poporan" atît de rezolut expusă cîndva de Maiorescu. Cum discipolul răzvrătit nu ezitase să constate — în plină Academie și în chiar prezența criticului — că „sufletele simple [. . .] sunt ca neantul, fără evenimente", mai mult, observase că teatrul lui Sofocle își alege eroii dintre căpeteniile de state, iar dramaturgia shakespeariană se agită în cele mai înalte sfere sociale, Densusianu găsește nimerit prilejul de a se întreba cu uimire bine jucată: „De ce d. Maiorescu, luînd apărarea literaturei poporaniste, a trecut peste aceste cuvinte și n-a încercat să ne convingă că poate și aci d. Zamfirescu nu avea dreptate?" Din aproape în aproape se ajunge și la atitudinea-cheie a *Răspunsului* maiorescian: „apărarea" lui Alecsandri și a poeziei populare. În acest punct tonul se schimbă, devine tăios, casant, fără apel. Pentru a proba „valoarea estetică" a folclorului, Maiorescu citase cu avînt și versuri de o autenticitate discutabilă ca produs „poporan" („Adă-mi gura neatinsă / Și o inimă fecioară"), dar redevabile lui. . . Alecsandri. Așa stînd lucrurile, mentorul simboliștilor nu se poate abține să nu noteze cu maliție acidă, nestrunită: „A arăta valoarea poeziei populare, ca sentimente, ca imagini, ca limbă, prin citate din Alecsandri mi se pare că nu ne mai poate îngădui. . . anul 1900. Să se ducă cineva la țară și dacă va găsi pe vreun țăran vorbind de «inimă fecioară» i s-ar putea da un premiu la. . . Academie" *(Ce nu se înțelege la Academie și de alții, Vieața nouă*, V, 9, 15 iunie 1909).

Demnă de tot interesul e reacția lui Macedonski. Relațiile acestuia cu Zamfirescu se stricaseră încă din 1882, și, cu toate încercările de împăcare ulterioare, nu mai reveniseră niciodată la efuziunile începutului. Cînd citi însă în *Biruința* glosele lui Goga „în jurul unui discurs academic" Macedonski uită că denunțase cîndva „nebuniile pseudospaniolului", „vanitatea ridicolă" a „băiețoiului" și sări ca ars în apărarea tovarășului de altădată. Solidarizarea cu acesta avea în ochii poetului *Nopților* semnificația unei datorii față de *Literatorul;* consacrarea academică a lui Zamfirescu era pentru el, pe bună dreptate, și un triumf al cauzei căreia i se devotase decenii de-a rîndul. Sub titlul *Tot împrejurul unui discurs academic (Biruința*, IV, 160, ediția I, 14 iunie 1909, p. 1*)*, Macedonski își făcu public punctul de vedere: „D. Duiliu Zamfirescu, poetul senin al culmilor [. . .], pe lîngă că reprezintă în Academie îndrumarea către puritatea artistică, însemnează în acest înalt corp consfințirea mișcării de la *Literatorul*", nu fără a-l însoți cu pigmentate diatribe contra celor „cari prăvălesc literatura română către mocirla lipsei de carte și a grosolăniei". Aluzia țintea un adversar generic — postulanții ardeleni „împinși de lăcomia așezărei lor la masa unui bun trai material" — dar mai ales o persoană anume, ce incarna această „manifestațiune": autorul *Clăcașilor*. Impus cu greu și nici măcar atunci pe deplin în conștiința publicului și a criticii, trăitor din expediente ce-i puneau întruna la încercare demnitatea, Macedonski suporta anevoios celebritatea bruscă, sancționată și de Academie, a rivalului transilvan întru glorie. Exploatat din plin, excepționalul său arsenal polemic covîrșește resursele de combativitate (nici ele modeste) ale lui Goga; declanșată torențial, ironia șterge din voce urmele de urbanitate, lăsînd pe solul pustiit un specimen rar (bun, credea Macedonski, pentru exemplificări clinice) de „însurățel din Biserica Albă și începător în ale versului. . ."

Expert ca și Maiorescu în maladii literare, poetul se abandonează cu delicii nereținute studiului „științific": „Cu zisul tînăr s-a petrecut, e drept, un fenomen de necrezut. Necunoscut în 1905 iunie — în noiembrie același an era celebru, ilustru. . . Banii și. . . gloria, dacă glorie se pot numi niște trîmbițări pe care împrejurări politice și patriotice le-au făcut să răsune, s-au coborît din chiar senin peste dînsul, în urma tipărirei unei cărticele de versuri cu deosebire prozaice ca fond și cu totul nefericit de slabe ca limbă și formă. În condițiuni de așa fel, dacă nechematul în templul muzelor și-a ieșit din sărite nu e de mirare. Laurii au această parte rea: că dacă se beau, aduc căpială și turbare, și cel despre care este vorba acum nu este cel dintîi dintre ardeleni care să fi fost chemat să confirme ciudata proprietate a numitei decocțiuni." Radicalul Goga, pamfletarul veșnic dispus să descopere „buba din sminteală", își afla în sfîrșit un adversar din aceeași plămadă, un potrivnic hotărît pentru un război *à outrance*. Stîrnit, Macedonski dă frîu liber umorilor negre și, într-o teribilă pornire pamfletară, ia la refec pe „grăjdarii, preparandiari uneori de la Blaji", pentru a reveni apoi în forță la „individul Goga Octavian în persoană". Acesta invocase, nu fără dreptate, contribuția cărturarilor transilvăneni la resurecția culturală a societății românești, dar afirmase imprudent că prin opera lor ar fi deșteptat „gustul pentru forma aleasă a limbei". Sceptic, fiul generalului Macedonski vedea lucrurile în alt fel: „Românii care au avut pe Heliade Rădulescu, pe Bolintineanu, pe Alecsandri, pe Văcărescu, pe Cezar Bolliac, pe Alexandrescu, pe Sihleanu, pe Hasdeu, pe V. A. Ureche, pe Ion Ghica, pe atîția și atîția — acești români au trebuit să aștepte venirea ***veselilor feciori*** de peste munți ca să li se deștepte gustul (poate de bere!), și ca să aibă în literatura lor o limbă și o formă aleasă (!!!). Francezul ar zice: Après ceci il faut tirer l'echelle."

În acest stadiu impetuosul poet se crezu dator cu o campanie de lămurire a spiritelor și, plin de rîvnă, se apucă de noua și belicoasa lui întreprindere. În *Elementul ardelenesc în cultura română (Biruința*, IV, 161,

28 iunie 1909) minimaliză cu vervă (dar pe nedrept!) legenda lui Gh. Lazăr; *Ardelenism nou gen (Biruința*, 162, 12 iulie 1909, p. 1) e un pamflet virulent contra lui Coșbuc („mocanul al cărui întreg ideal este *cucuruzul*"), și a editorului publicisticii politice eminesciene, Ioan Scurtu, acuzat, acesta, că ar fi inventat imposibilul (?!) cuvînt „congenial". Injust în latura referințelor personale, articolul este de o dreaptă severitate față de aventurosul plan al Austriei Mari, ce exercita o pernicioasă fascinație printre gînditori ca A. C. Popovici: „Într-un cuvînt, idealul lor cel mare este să reintre sub coroana Austriei, să robească din nou pe unguri « Kesarului » din Viena și să aducă apoi unirea noastră cu dînșii sub aceeași strălucită glorie a Casei de Habsburg". Alt episod al serialului, *Spre adevărata lumină (Biruința*, 163, 26 iulie 1909, p. 3), conține un ironic proiect de reformă a nomenclatorului de meserii: „Trebuie ca unele profesiuni să fie desființate din România... Și anume... Să nu se mai poată zice, humoristic, despre unii oameni, dupe cum se zice, că cutare e de profesiune « transilvănean », că celălalt e de profesiune « naționalist » [...] pe cînd un altul nu are altă profesiune decît cea de « poporanist » — și că aceste profesiuni sunt, în sfîrșit, dintre cele mai rentabile." Întreaga vară, cînd bucureștenii toropiți de căldură evadau spre munți ori spre stațiunile din străinătate, Macedonski stătu — santinelă neadormită — la post, alegînd pasional între *Îndrumări și îndrumări (Biruința*, 164, 9 august, p. 2) sau studiind raporturile dintre *Elementele ardelenești și Academia Română (Biruința*, 166, 23 august 1909, p. 2). Cînd se va scrie o istorie a pamfletului românesc aceste texte „estivale" nu cred că vor putea lipsi fără a știrbi imaginea de ansamblu a genului. Dar, pînă atunci, chiar fizionomia gazetarului Macedonski va rămîne incomplet conturată în absența acestor aprinse notații polemice.

Un susținător înfocat își află Zamfirescu în coloanele *Universului literar*. Într-o rubrică de mare audiență, *Galeria figurilor contemporane*, portretul noului academician apăru însoțit de cuvinte binevoitoare. Semnatarul lor vedea în Duiliu Zamfirescu un „reprezentant ales și demn al aristocrației intelectuale", un devotat al „idealului" și al frumosului (ceea ce era adevărat) și, îndeosebi, un insurgent ce nu se sfiește să-și rostească sincer opinia în pofida unui vacarm de adversități: „d-l Duiliu Zamfirescu a pășit în incinta sufletelor de elită și cugetărilor savante cu al său suflet răzvrătit, cu al său cuget îndrăzneț și ce a avut de spus, ce a crezut, ce a simțit că trebuie să spună a spus drept, pe față, cu adînca sinceritate a omului superior care crede că a sosit vremea să sune o dată și în țara aceasta arama vestitoare a dezrobirii de prejudecăți—ucigătoare a oricărei noi avîntări în literatură și artă — vestitoare a vecinicului apus al îngăduinței iertătoare, al zeflemelelor înjositoare" (A.A.D., *D-l Duiliu Zamfirescu, Universul literar*, XXVI, 23, 1 iunie 1909, p. 3).

După o primăvară literară agitată, 1909 avu și o lungă vară fierbinte. Cînd vrăjmașii, mulți și deciși, îl înconjurară cu talazuri de cerneală, academicianul ceremonios își aminti trecutul de pamfletar. Întinerit pentru o clipă, Don Padil ripostă cu un sarcasm nimicitor, fără a-și mai alege mijloacele. Cîteva luni, mobilul bătăliei — *poporanismul* — fu uitat și atenția se concentră întreagă asupra omului incomod, care nu voia să accepte înfrîngerea. Vlahuță avusese dreptate: „biruitul" se visa biruitor. Și el, și potrivnicii lui nu-și mai aminteau însă miza. Surprinzător, cei care și-o reamintiră primii au fost chiar sibienii. După cîteva luni de campanie, în care epigrama, vorba în doi peri, familiaritatea brutală (desigur, neconvenabilă diplomatului obișnuit cu tonul deferent) îi însuflețiseră coloanele, *Luceafărul* socoti necesară o precizare a termenilor. Conform unui vechi obicei, eficientul Tăslăuanu trimise o scrisoare circulară pe adresa literaților cu priză la public în care îi invita să clarifice prin intervențiile lor sensul unui concept controversat: „În vremea din urmă se vorbește tot mai mult de « poporanismul în literatură », fără a se ști precis de cei mai mulți ce înțeles trebuie să i se dea cuvîntului *poporanism*.

Primind de la mai mulți cetitori invitarea să facem o anchetă între scriitorii noștri mai de seamă pentru a lămuri rostul și înțelesul acestei noțiuni, ne permitem a vă adresa întrebările de mai jos [...]

1. Ce înțelegeți sub poporanism în literatură?

2. Cari dintre operile scriitorilor noștri noi și vechi reprezintă poporanismul? Cu cari opere din celelalte arte se poate ilustra poporanismul?

3. Dacă nu admiteți poporanismul în literatură, din ce motive nu-l admiteți și prin ce cuvînt s-ar putea caracteriza operile scriitorilor cari de obicei sunt numite poporaniste?"

La începutul lui 1910 se adunaseră în redacția sibiană suficiente răspunsuri pentru a demara ancheta în chiar numărul prim din acel an. Concise sau, dimpotrivă, lungi, ironice sau grave, intervențiile exprimau cu fidelitate personalitatea autorilor. Alergic la „ismele" de tot felul, Caragiale se preface depășit de presupusa dificultate a întrebărilor („cîtetrele sunt prea înalte pentru înțelegerea mea"); pentru el literatura înseamnă înainte de toate artă și ca atare aduce discuția pe singurul teren potrivit — *talentul*: „...binevoiți a-mi permite să dau [...], prin prețiosul dv. organ de publicitate, o povață bătrînească tinerilor literați români — nu tutulor, numai acelora cari n-au talent din născare: să caute, dacă se mai poate, să-l găsească — că doar nu-i vrun lucru așa de mare, iar, dacă nu l-or găsi, să se lase de meșteșug; că, dacă n-ai talent, toate, toate sunt... degeaba" (*Poporanismul, Luceafărul*, IX, 1, 1 ianuarie 1910, p. 17). Absorbit de elaborarea *Neoiobăgiei*, suferind, Gherea se scuză prin cîteva rînduri convenționale. Lovinescu repetă pledoaria lui Densusianu (dar și a lui Zamfirescu) pentru o lărgire a orizontului de inspirație scriitoricească. Acceptînd „țărănismul" ca o posibilă orientare literară, el nu admitea mărginirea idealului

în „îngrădiri rurale". Or, poporanismul, credea Lovinescu, constituia exact o limitare de acest fel, o absolutizare a unei părţi în detrimentul întregului: „Poporanismul, *în fond*, nu ne aduce nimic nou, ci numai *în măsură*. A voi să faci dintr-o parte un întreg, şi din ceea ce e un fel de literatură, toată literatura, e o încercare dealtminteri foarte firească, care s-a făcut de multe ori, căci lumea aceasta sublunară fiind prea bătrînă, numai cu astfel de noutăţi putem ieşi şi noi la soare..." (ibidem, p. 18). C. Rădulescu-Motru se pronunţă rezonabil pentru omologarea poporanismului în „istoria generală a culturei", nu în aceea a literaturii. În sfera literaturii, termenul n-ar trebui înscris pînă nu vor apărea „scrieri literare de valoare, cari să îndreptăţească denumirea de scrieri poporaniste". De mirare, nu alta e poziţia lui Sadoveanu. Deşi raliat *Vieţii româneşti*, prozatorul credea (spre probabila deziluzie a comilitonilor) că „în parlamentul artei cuvîntul nu va fi împămîntenit". Instinctul artistului e mai puternic şi de astă dată decît zelul partizan, astfel că Sadoveanu mută, precum Caragiale, discuţia tot pe terenul specificului literaturii care „n-are întru nimic de-a face cu doctrine, cu tendinţi şi cu altele; e o chestie de talent; darul acesta îi imprimă valoarea — în afară de ceea ce pot pune în ea cultura şi convingerile intime ale omului" *(Luceafărul*, 2, 16 ianuarie 1910, p. 47*)*. Pentru Marin Simionescu-Râmniceanu, autorul unui lung şi interesant răspuns, *poporanismul* şi *literatura* ar fi elementele unei „împărecheri morganatice", ai cărei nuni trebuie căutaţi în redacţia *Vieţii româneşti*. Repudiind tendinţa în artă, ca orice maiorescian care se respectă, esteticianul nu pierde prilejul de a pune sub semnul întrebării un precept esenţial al revistei ieşene: „simpatia scriitorului faţă de clasa ţărănească". „Bunăvoinţa, măgulirea, mila — ripostează el — n-au fost şi nu pot fi nicicînd elemente alcătuitoare ale valorii artistice. Dacă generozitatea cere să închizi ochii, ca să fii îngăduitor, arta cere să-i deschizi, ca să fii adevărat". Poporanismul ar mai fi vinovat, conform aceleiaşi optici, de o estompare deliberată a realităţii „vii" prin „gospodăreasca săpuneală morală", de neglijarea eternităţii în favoarea lumii „intereselor zilnice" şi, în fine, de faptul că adepţii lui, „urmărind ideile caritabile, pun parabola pe aceeaşi treaptă cu arta" (ibidem, p. 48). Cît priveşte „ţărănimea ca subiect artistic", opiniile lui Simionescu-Râmniceanu nu depăşesc raza unui scepticism ponderat.

Ion Ciocîrlan, unul dintre agreaţii lui Ibrăileanu, intervine însă în apărarea poporanismului; just în cîteva privinţe (în pledoaria pentru o literatură naţională, „cu note specifice întregului popor", de pildă), răspunsul lui are însă ceva din prezumţia hazlie a veleitarului. Fadul nuvelist are puternice resentimente faţă de „spuza de scriitoraşi cari prin coloanele revistelor necitite ori prin cîte un colţişor de gazetă se ridică ţanţoşi şi cutezători împotriva marei primejdii literare ce se cheamă « poporanism »" şi, cu gîndul la Ovid Densusianu, nu-şi stăpîneşte indignarea. Adevărul nu

e acelaşi de o parte şi de alta a Pirineilor, astfel că avem surpriza de a vedea una şi aceeaşi aserţiune (necesitatea unei literaturi care să cuprindă toate straturile societăţii) primind înţelesuri contrarii. Zamfirescu se ridicase împotriva exclusivismului ţărănist. Lui Ciocîrlan i se pare a descoperi unul de semn contrar. Vorbind despre „literatura sinceră şi curată" ce „zugrăveşte chipul şi viaţa celor mulţi, dar şi mult obijduiţi şi mult uitaţi de puţinii cocoţaţi la marea masă a vieţii plină de toate bunătăţile, viaţă pregătită tot din sudoarea şi sîngele lor, a celor mulţi", el se întreabă cu o retorică elementară: „Ori poate ar voi unii domni ca în literatura românească să se vorbească numai de sclivisiţii saloanelor, de tipurile cu monoclu în ochi şi cu cărare la ceafă...? [...] Nu văd oare aceşti vajnici luptători că o adevărată rătăcire literară s-ar produce tocmai atunci cînd toţi scriitorii şi-ar alege subiectele numai dintr-un colţişor prizărit al poporului românesc, fire-ar acel colţişor chiar cel mult drag d-lor?" *(Luceafărul*, IX, 3, 1 februarie 1909, p. 77*)*.

Alte intervenţii din ancheta *Luceafărului* se adîncesc în detali ori prelungesc consideraţiile teoretice cu riscul de a nu le mai lega de realitatea literară în discuţie. Ioan Adam introduce, de pildă, o distincţie între *poporanism*, ca doctrină socială (cum şi era în fond) şi *popularism*, în care vedea o „formulă literară" capabilă să înlesnească scriitorului exploatarea — „ca elemente de artă" — a „limbei şi a sufletului ţăranului" *(Luceafărul*, IX, 4, 16 februarie 1910, p. 92*)*. Caton Teodorian răstoarnă brusc datele problemei: răspunde la întrebări... cu întrebări. Pentru el „poporanismul" e o noţiune neclară, încît cere la rîndu-i lămuriri despre ea (reluînd astfel a doua întrebare din chestionarul lui Tăslăuanu), cu eventuala indicare a unei scrieri ilustrative de către „aceia cari au pus drum cuvîntului, pînă ce opera care să-l îndreptăţească nu s-a ivit". Rezerva insinuată aici era alimentată şi de bănuiala că termenul în cauză ar fi „meşteşugit din lanţurile robiei politicei de partid", neavînd ca atare „ce căuta în republica literilor, unde apucăturile streine artei se ţin departe" (ibidem, p. 93). Unei luări de poziţie principial estetice, Ilarie Chendi îi răspunde printr-o situare la polul opus. Punctul lui de vedere — făcut public mai întîi în *Tribuna*, XIII, 226, 18/31 oct. 1909 — conţine şi o subliniere expresă a necesităţii ca poporanismul să treacă dincolo de cadrul strict al literaturii. Încetînd să fie „o problemă pur literară", poporanismul reprezintă în ochii criticului un punct de confluenţă a unor preocupări de facturi diferite: „În felul cum Sadoveanu descrie pe ţăran, în soarta păturei culte expusă de Agârbiceanu, în mişcarea cooperativă a băncilor de la noi şi din regat, în *Oltul* lui Goga, ca şi în mişcarea pentru vot universal, este poporanism din cel mai pur. În întîlnirea aceasta a mai multor tendinţe, pentru acelaşi scop ideal al ridicărei ţăranilor, zace toată noima poporanismului" *(Luceafărul*, IX, 5, 1 martie 1909, p. 122*)*. E. Hodoş încearcă să taie nodul gordian al disputei, socotind „autori poporanişti" numai pe aceia care „scriu

pe seama unei clase de oameni, pe seama păturii țărănești, într-o limbă poporală tratînd subiecte care mai adesea sunt luate din lumea poporului; adecă din viața celor mulți" (ibidem, p. 123). Urmarea acestor raționamente este însă neașteptată: caracterul *popular* este opus celui *național*, iar „lumea poporului", poporului însuși. „Poporaniști" vor fi deci pentru opinent Anton Pann, Ion Barac, Vasile Aron, Ion Pop-Reteganul, nu însă Alecsandri, Eminescu, Creangă, Slavici, care se adresează tuturor celor „știutori de carte românească".

Pentru Agârbiceanu, autorul unei judicioase intervenții, tocmai Alecsandri, Eminescu, Slavici, Coșbuc, Goga, Sadoveanu sînt reprezentanții cei mai autorizați ai poporanismului, între altele și pentru că au adus țărănimea în „familia mare" a neamului. Între răspunsurile inserate în ancheta *Luceafărului*, acesta e unul dintre cele mai echilibrate. Desigur, nu dintr-o pură întîmplare Agârbiceanu ia poziție împotriva exclusivismului. Un viciu de fond al literaturii poporaniste este, în ochii prozatorului, unilateralitatea (adică limitarea la apropierea „de popor a păturilor sociale mai înalte", în loc de a trezi în popor „conștiința puterii sale de viață", împingîndu-l astfel a-și „cere dreptul său în societate"). Pledînd, în continuarea acestor considerații, pentru canalizarea interesului scriitorului spre popor, spre „acest uriaș [...] din [care] izvorește toată puterea", autorul *Arhanghelilor* vine în întîmpinarea preceptelor zamfiresciene: „Viață este destulă *în toate* (s.n.) păturile societății. Viață sănătoasă, viață bolnavă, apariții de tot felul cari nu trebuie neglijate. Căci o dezvoltare unilaterală nu e niciodată a bine. Să lăsăm deci pe fiecare să-și ieie subiectele de unde se pricepe, de unde se simte atras" *(Luceafărul*, IX, 6, 16 martie 1910, p. 143*)*.

Precedată de opinia lui Slavici *(Poporanismul în artă, Luceafărul*, IX, 8, 1910, p. 199–201*)*, ampla și substanțiala intervenție a lui Mihail Dragomirescu (apărută în numerele 9, 10, 11–12 ale revistei sibiene) era menită, în intenția autorului, să pună capăt confuziilor propulsate în cursul polemicii. Ca multă lume care simțea că succesivele „clarificări" încurcaseră și mai mult lucrurile, că bruma de certitudini de la început dispăruse sub un noian de distincții și precizări arbitrare, Dragomirescu rîvnea o limpezire finală. Fidel tripartiției, esteticianul integralist, ajuns în 1910 junimist disident, analizează „înțelesurile posibile ale poporanismului" în planul *formei*, al *fondului* și, bineînțeles, al *armoniei dintre fond și formă*. Din punct de vedere al formei, Dragomirescu semnalează un *poporanism formal*, ilustrat de „necesitatea superioară" a scriitorului român de a-și însuși bogățiile expresive ale limbii în care scrie. Firește, din această perspectivă, toți scriitorii noștri relevanți esteticește sînt poporaniști, inclusiv Duiliu Zamfirescu, care, observă discipolul răzvrătit al lui Maiorescu, „nu e deloc disprețuitor al limbei poporane". Mai complicate devin lucrurile cînd poporanismul e cercetat prin prisma *fondului*. Apreciind

drept „poporanism" nevoia unor temperamente artistice de a lua drept subiect de inspirație viața oamenilor din popor, în speță a țăranilor, Dragomirescu operează o primă dicotomie, deosebind un *poporanism artistic* și unul *directiv-critic*. Expresie a unei afinități *temperamentale* pentru oamenii din popor, cel dintîi s-ar manifesta fie *simpatetic* (prin iubirea pentru cei asupriți), fie *antipatetic* (prin ura față de asupritori). În ce privește poporanismul directiv-critic, *tendențios*, criticul repudiază – de pe pozițiile autonomismului – infuzia extraesteticului (a politicului, a eticului), socotindu-l obîrșia unor creații eșuate. În funcție de *armonia dintre fond și formă*, e considerată poporanistă literatura acelor scriitori care nu numai că se inspiră din viața poporului, dar își și încorporează sensibilitatea într-o formă și un spirit prin excelență populare. În acest caz riguros esteticianul e de părere că trebuie remarcat un poporanism *colectiv* (datorat „marelui anonim", poporului deci), un altul *primitiv* (cînd e vorba de lucrări inspirate din viața poporului și scrise „pentru popor") și, în fine, un poporanism *artistic*, reprezentat de autorii care, prin sublimarea formei și fondului popular, creează (precum Creangă) opere de un superior nivel estetic. De aici derivă, finalmente, și o definiție a poporanismului, care ar consta „în a nu disprețui nimic din ceea ce a putut răsări ca fond sau ca formă, ca concepție, ca stil, ca limbă din sînul poporului". Din această perspectivă a triadelor, în care fiecare subclasificație era exemplificată prin unul sau mai mulți autori, Zamfirescu este aprobat ori infirmat pe rînd, concluzia fiindu-i mai curînd nefavorabilă: „Ignorînd « poporanismul formal », pe care, dealtminteri, în mod inconștient, îl urmează în scrierile sale; scoțînd din sfera artei – cel puțin din sfera artei românești – « poporanismul temperamental »; osîndind în bloc și fără nuanțe « poporanismul tendențios »; înjosind, fără rezerve, « poporanismul colectiv »; neamintind deloc pe cel primitiv, și admițînd – dar fără limpezime – doar « poporanismul artistic » al lui Creangă, d. Duiliu Zamfirescu a făcut o tentativă îndrăzneață de a astupa unele din cele mai puternice izvoare ale literaturii românești". Încadrat simetric de un articol nesemnat (dar care nu pune probleme în stabilirea paternității dragomiresciene), *Poporanism și impresionism (Convorbiri critice*, IV, 3, 25 martie 1910, p. 205–207*)*, în care e remarcată „completa confuziune" instalată în public, prin succesiunea derutantă de „opiniuni și [...] puncte de vedere deosebite", iar după apariția serialului, de o revenire recapitulativă – de astă dată semnată – *Poporanismul (Convorbiri critice*, IV, 6, 25 iunie 1910, p. 360, 373), răspunsul lui Dragomirescu ar fi putut lămuri multe din problemele rămase în suspensie în agitatul an literar care a urmat discursului de recepție. Spiritele erau însă prea înfierbîntate, iar Dragomirescu însuși nu avea atunci creditul critic necesar pentru a putea fi ascultat cu atenția cuvenită, așa că cercul se închise prin revenirea la punctul inițial al polemicii. Un articol al basarabeanului Zamfir C. Arbure, fost narodnic (anarhist), în tinerețe, acum eșuat într-o

carieră obscură de funcționar la serviciul statistic al primăriei bucureștene, încheie cu nescontate accente profetice ancheta *Luceafărului*: „...nu e nevoie ca intelectualii pentru a deveni folositori poporului să îmbrace haina lucrătorului sau sucmanul țăranului, să devie lucrător de meserie sau argat, să părăsească stratul social din care face parte și să se coboare în popor. E destul ca dînsul să ducă poporului incult lumina cunoștințelor sale, muncind ca un om cult în straturile muncitorimii, lăsînd ca poporul muncitor singur, folosindu-se de lumina cunoștințelor căpătate prin intermediul intelectualilor, să-și croiască viitorul său conform marelui ideal socialist" (*Narodnicestvo, Luceafărul*, 15–16, 16 august 1910, p. 385). Intuind aici un posibil punct terminus al anchetei, cei de la *Luceafărul* opresc o dezbatere ale cărei reflexe literare păreau epuizate. În decembrie 1910 un scurt anunț face cunoscut că atît răspunsurile publicate, cît și cele nepublicate încă vor apărea într-un volum. Ca atîtea alte promisiuni ale literaților, nici aceasta nu a devenit realitate.

Și totuși, un „dosar" editorial al celei mai înverșunate polemici literare românești nu și-a pierdut nici astăzi actualitatea. El ar cuprinde, desigur, și alte piese decît cele „provocate" de publiciștii sibieni. Și-ar găsi, de pildă, locul într-un astfel de corpus și articolele lui Pană Popescu (*Poporanismul literar, Noua revistă română*, XIII, 4, 15 noiembrie 1909, p. 58–60), N. Em. Teohari (*Teoria și procedeurile poporanismului literar, Convorbiri critice*, IV, 3, 25 martie 1910, p. 140), N. I. Apostolescu (*D. Duiliu Zamfirescu la Academie, Noua revistă română*, XIV, 4, 5, 6/1910). N-ar putea lipsi însă dintr-un asemenea tom nici ecourile, mai vii sau mai stinse, mai vechi ori mai noi, ale acerbei confruntări stîrnite de expozeul lui Zamfirescu. Notez dintre ele în treacăt, fără ambiția unei inventarieri exhaustive, discursul academic de recepție din 1913 al lui Delavrancea, *Din estetica poeziei populare*, plin de recriminări la adresa fostului coleg de la *România liberă*, dar și glosele aprobative lovinesciene — *Reacțiuni antipoporaniste: comunicările lui Duiliu Zamfirescu la Academie* — incluse în *Istoria literaturii române contemporane* (un posibil nucleu al acestor considerații e un articol din 1915, publicat în *Flacăra: Un fetiș modern — poezia populară*). O contestație a curentului poporanist vine însă și din partea sămănătoriștilor. O broșură (prefațată de Iorga) a lui V. Iamandi-Adrian, apărută în 1913, conține și judecata minimalizatoare potrivit căreia acțiunea *Vieții românești* n-ar fi decît „continuarea forțată și acoperită a direcției naționaliste de la *Sămănătorul*" (*Poporanismul literar al „Vieții românești"*, Tip. Națională, Iași, 1913, p. VII). Notațiile unei laborioase cercetătoare, Octavia Vica Apostolescu, despre *Discursul de recepțiune la Academie a lui Duiliu Zamfirescu și latura sa științifică* (*Junimea literară*, 4–12, 1936, p. 209–217), citabile și ele într-o asemenea serie, au o îndoită semnificație. Publicarea lor după un sfert de veac de la consumarea evenimentelor indică, pe de o parte, faptul că polemica din 1909–1910 nu se istorizase, nu ajunsese, așadar, a fi resimțită ca anacronică; pe de alta, prin jocul aprobativ/reprobativ al accentelor, se demonstrează că ideologia zamfiresciană se transformase în miza unei confruntări postume între optici divergente. Pe măsură ce trec anii, se conturează tot mai mult tendința de a privi discursul zamfirescian cu mai multă comprehensiune. Un prim pas în această direcție e făcut de G. C. Nicolescu în *Ideologia literară poporanistă* (Institutul de istorie literară și folclor, București, 1937, p. 102–122) prin restabilirea rece, obiectivă, a climatului polemicii. Mai tîrziu, același istoric literar va încerca într-o solidă monografie să „amendez[e] unele proprii păreri" și să stabilească precis „intențiile lui Zamfirescu, în cea mai mare parte rămase pînă azi confuze și fals interpretate, în bună măsură din cauza neclarității discursului și încărcării lui cu nenumărate elemente inutile" (*Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 328). Analiza suferă de sumaritate; în plus, cartea, încheiată în 1944, nu apare decît în... 1980, mult după moartea autorului. O tentativă similară „de a privi dincolo de litera textului", întreprinsă de alt cercetător, Al. Săndulescu, într-o densă micromonografie din 1969, nu duce lucrurile mult mai departe. (Abia în recent apărutul volum *Duiliu Zamfirescu și marele său roman epistolar*, Editura Minerva, București, 1986, p. 151–163, gestul schițat cîndva de experimentatul zamfirescolog e oonvertit în act.)

Clarificarea, mereu dorită și invocată timp de șase decenii, se produce în același an datorită lui Mihai Gafița. Între alte capitole captivante prin erudiție și mișcarea epică a ideilor, masiva lui monografie despre Duiliu Zamfirescu conține (v. paginile 601–638) o excelentă reconstituire a circumstanțelor polemicii în jurul *Poporanismului*... De la precizarea pozițiilor, criticul ajunge și la o definire limpede a termenilor. Intențiile și ideile lui Zamfirescu, nu întotdeauna fericit servite de limbaj, sînt în sfîrșit cercetate cu justețea și pătrunderea necesare spulberării unor vechi prejudecăți. A insista asupra argumentelor și distincțiilor lui Mihai Gafița în acest cadru mi se pare de prisos. Autorul a vorbit prin operă, iar aceasta ne stă la îndemînă!

1 — Vezi nota 13, p. 535, din volumul V al acestei ediții de *Opere*.

2 — *Epipsychidion*, poem din 1821 al lui Shelley; prin pledoaria pentru o existență pusă sub semnul Frumosului **și** al Iubirii, deci pentru ridicarea vieții la nivelul operei de artă, l-a influențat puternic pe Duiliu Zamfirescu, îndeosebi în romanele *Lydda* și *Anna sau Ceea ce nu se poate*. **Între** frenezia erotică a lui Alexandru Comăneșteanu, care își astîmpără în amoruri simultane nevoia de poezie, de ideal, și confesiunea poetului englez din *Epipsychidion* sînt certe similitudini, asupra cărora se apleacă și Liviu Petrescu (v. *Realitate și romanesc*, Editura tineretului, 1969, p. 25–26).

3 — *C. Plinius Caecilius Secundus*, zis *Pliniu cel Tînăr* (62 — aprox. 113), istoric roman de factură neoclasică. Au rămas de la el *Panegiricul lui Traian* (100), notorie mostră de literatură encomiastică, *Scrisorile* (nouă cărți), un fel de eseuri „avant la lettre", redactate într-un stil prețios, și 122 de epistole către împăratul Traian. Din ele, ca și din răspunsurile primite, aflăm și despre preocupările ilustrului său corespondent imperial pe linia administrării provinciilor.

4 — *Bela al IV-lea* (1235—1270), rege al Ungariei. A luat măsuri pentru refacerea economică a regatului după marea invazie tătară din 1241. În încercarea de a asigura securitatea granițelor de est, a chemat în Transilvania pe cavalerii ioaniți și pe cei teutoni.

5 — *George Cătană* (1865—1944?), folclorist. Diletant zelos, el a cules îndeosebi basme bănățene, pe care le-a „stilizat", adăugîndu-le într-adevăr „umpluturile nesăbuite" pe care le detesta Duiliu Zamfirescu. Spunînd că a cules-o în comuna Brebu, a pus în circulație o variantă apocrifă a *Mioriței* (Edit. libr. Ciurcu, 1909, 37 p.), în care ciobanul vrîncean se luptă cu tovarășii de transhumanță invidioși. E regretabil că Zamfirescu, deși intuise „umpluturile", nu și-a dat seama că se afla în fața unui fals.

6 — *G. Dem. Teodorescu* (1849—1900), folclorist format la școala lui Hasdeu. Riguros și sistematic în studiile sale: *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român* (1874), *Cercetări asupra proverbelor române* (1877), *Noțiuni despre colindele române* (1879) ș.a., era împotriva „întocmirilor, îndreptărilor, corecțiunilor" curente în folcloristica de tip romantic. Opera lui esențială este *Poezii populare române* (1885), colecție monumentală conținînd 40 000 de versuri, în mare parte (15 000) culese de la Petrea Crețul Șolcanul, vestit lăutar din Brăila.

7 — *Grigore G. Tocilescu* (1850—1909), istoric, epigrafist, arheolog și folclorist. Academician. Vezi și nota 3, p. 569, din *Opere*, vol. 5.

8 — *Aron Densușianu* (1837—1900), critic și istoric literar, preocupat intermitent și de folclor. Nemulțumit că păstorul din *Miorița* „stă pasiv ca mielul la junghiere", a inclus în bibliografia baladei noastre tutelare o contrafacere, *Mioriță laie (Revista critică-literară*, III, 7, 8, 9, iul.—aug.—sept. 1895, p. 253—266), al cărei erou se împotrivește vitejește dușmanilor. Într-un studiu din același an, *Epopeea noastră păstorească*, își justifică opțiunea, așezînd variantele clasice (Alecsandri, G. Dem. Teodorescu) sub zodia degenerescenței. Expresii ale laturii energetice ale psihologiei etnice românești, argumentele lui l-au impresionat și pe Duiliu Zamfirescu, care le reia, cum se vede, în *Poporanismul în literatură*. Opțiunea lui nu-i izolată. Peste cîteva decenii, Mihai Beniuc rostește opinii similare asupra *Mioriței*.

9 — *Avesta*, colecție de texte sacre mazdeene, atribuite profetului persan Zarathustra, fondatorul zoroastrismului.

10 — *Thomas Robert Malthus* (1766—1834), teolog și economist englez. În *Eseu asupra legii populației* (1798) consideră creșterea populației ca un pericol pentru subzistența umanității și recomandă restrîngerea voluntară a nașterilor.

11 — *François, duce de la Rochefoucauld* (1613—1680), scriitor moralist. În *Réflexions ou sentences et maximes morales* (1665) și-a exprimat disprețul pentru o lume în care pînă și virtuțile erau dictate de interese. Prin intuirea dominantelor psihologice, prin finețea observației analitice, „portretele" lui reprezintă adevărate modele ale genului.

12 — *Sébastien Roch Nicolas*, zis *de Chamfort* (1741—1794), moralist și poet. Om spiritual, cu o inteligență ascuțită, el și-a comunicat în saloanele vremii fragmente din opera care avea să-l facă celebru după moarte: *Maximes et pensées, caractères et anecdotes* (1795).

13 — Citînd din memorie, ca și în alte dăți, Zamfirescu greșește. Versurile eminesciene din *De ce nu-mi vii* sună în realitate astfel: „Vezi, rîndunelele se duc, / Se scutur frunzele de nuc".

14 — *Ada Negri* (1870—1945), poetă italiană. A evoluat de la lirica socială de factură proletară *(Fatalità*, 1892*)*, spre o poezie intimistă ce cîntă geniul speciei *(Maternità*, 1904*)*. Era apreciată (și tradusă!) de Octavian Goga pentru că, alături de Hauptmann, Zola, Gorki „ține pas[ul] cu dorințele mulțimii în lupta pentru dezrobirea proletarilor de sub cătușele capitalismului". Plecînd de la mărturisiri ale poetului, istoricii literari au relevat similitudinile dintre *Clăcașii* și *Vaticinio (Profeție)*. Trimiterea lui Zamfirescu la Ada Negri pregătea deci terenul accentelor critice la adresa lui Goga.

15 — Opinii de acest fel nu sînt noi în cazul romancierului Comăneștenilor. Improbabilitatea țăranului ca personaj de roman, judecarea *Năpastei* din punctul de vedere al (in)verosimilității sînt idei pe care Zamfirescu le comunica lui Titu Maiorescu încă din 1890, fără a cîștiga însă aprobarea criticului. Iată un fragment revelator:

„Acum să venim la *Năpasta*. Anca, Dragomir, Ion și Gheorghe nu sunt țărani decît doar fiindcă se cheamă Anca și Dragomir, și fiindcă își zic *mă* și *fă*. Altfel, caracterele cu natura lor intimă țin de altă lume. Remușcarea lui Dragomir și dorința femeii de a afla adevărul și a-și răzbuna, după șapte ani; puterea asta de a-și ține sufletul încordat șapte ani de zile; șiretlicul cu care e adus lucrul ca să-l facă pe om să mărturisească

crima — sunt meșteșuguri nefirești pentru doi țărani, fie ei chiar cîrciumari. În lumea reală, Anca, care spune lui Dragomir că-i era drag bărbatul ei dintîi, nu l-ar fi luat dacă bănuia că el e omorîtorul, și dacă avea, cum se pare, cît de puțin simț moral. [...] Persoanele astea, așa cum se prezintă, se numesc Monsieur et Madame Dragomir. Și chiar cu această carte de vizită, numai Anca se poate prezenta. Ea rămîne în picioare. Dar Dra gomir nu" (Scrisoare din Roma, ianuarie 1890, în *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 60). Gestația verdictelor din discursul de recepție a fost, prin urmare, îndelungată; iar dacă Zamfirescu nu a avut întotdeauna dreptate, rostindu-și cu aplomb părerile, a avut măcar meritul de a rămîne consecvent cu sine, susținînd și în public ceea ce un altul, mai diplomat, ar fi păstrat pentru discuțiile în cerc restrîns. Oricum, dezmințirea sentințelor sale a venit mult mai tîrziu și nu de la Sadoveanu ori Rebreanu, cum se mai crede încă dintr-un vechi reflex, ci de la Marin Preda.

P. 40 O PIATRĂ ÎN BALTĂ

Convorbiri literare, XLIII, 6, iunie, p. 599—605.

Ca „fruct al mîniei", răspunsul lui Duiliu Zamfirescu la mulțimea de articole, note și notițe al căror tir susținut era reglat dinspre Sibiu și Iași spune multe despre temperamentul autorului. Omul era în fond un pătimaș, în a cărui constituție sufletească lecțiile de „impersonalitate" predicate atît de stăruitor de Maiorescu lăsaseră doar urme trecătoare, ce dispăreau de îndată ce intervenea o emoție mai violentă. „Duelius Superbus", porecla pe care i-o dăduseră în deriziune cîțiva adversari, era într-adevăr întemeiată, ea indicînd pornirea instinctivă spre ripostă, indiferent de numărul și prestigiul adversarilor. Așa cum în tinerețe se confruntase în circumstanțe inegale cu regele (și camarila liberală din juru-i), dar mai ales cu epigramiștii revistelor umoristice, oprindu-se „prea tîrziu", cînd platoșa de spadasin îi fusese nu străpunsă, ci murdărită de trivialități, la vîrsta senatorului el nu ezită să se avînte mai de unul singur într-un război fără șanse. Pentru cel ce nu caută neapărat dreptatea, ci expresivitatea punctului de vedere, pamfletul zamfirescian constituie o pildă admirabilă de stil polemic. Buna-credință rănită, simțul lezat al convențiilor, stupefacția cu care constata că i se pune la îndoială patriotismul, iubirea pentru Ardeal (din a cărui eliberare își făcuse sensul final al epicii sale), toate acestea iau forma unei replici orgolioase, de un dispreț strivitor poate în saloanele franțuzești ale secolului de aur, nu însă și într-o lume sceptică unde ridicolul nu ucide. Iar dacă potrivnicii nu sînt reduși la tăcere, cauza trebuie cercetată în

chiar arsenalul polemistului. Cînd Zamfirescu mînuiește floreta inciziile sînt adînci și aproape nevindecabile. Din nefericire, el o schimbă în focul disputei cu contondenta măciucă, dînd frîu liber prezumtivului „suflet injurios al strămoșilor săi adoptivi din Fanar" (G. Ibrăileanu). Nu insulta îl va pierde, așadar, ci insulta fără artă, neghidată de flacăra rece a ironiei. Aristocrația talentului l-ar fi dus neîndoielnic la triumf (cel puțin în ochii celor atenți la expresivitatea voluntară!), însă Zamfirescu are lipsa de tact de a recurge — într-o dispută literară! — la argumentul sîngelui albastru. Și un altul, dintr-o viță mai veche, cu solide atestări în arhondologia Principatelor, s-ar fi expus unei primejdii de moarte într-o societate literară de un democratism structural dacă ar fi făcut caz de originea nobiliară. Ce se putea întîmpla însă cu un om care invoca o ascendență imperială, deși hrisoavele lui de noblețe nu coborau dincolo de trei generații? Răspunsul l-au dat tot adversarii prin mari hohote de rîs, prin șfichiuiri dureroase și repetate, care făceau atît deliciul galeriei, cît și al boierimii „autentice", mereu alergică la imixtiunile „intrușilor". Prolifici și consecvenți sînt mai cu seamă Goga și Chendi. Ca unul vizat personal, poetul *Clăcașilor* nu se lasă amăgit de iluzoriul certificat de talent pe care Zamfirescu i-l acordase totuși — în doi peri — în *Poporanismul în literatură. În jurul unui discurs academic* fusese o foarte dură punere la punct, cu insinuări perfide relative la „abilitățile de mlădiere" ale preopinentului și acuze violente („Fantasmagorii de diletant"..., „lărmăiala recepiendarului" ș.a.). Totuși, cînd acesta își ia, la rîndu-i, din panoplie epitete vitriolante, neacademice, Goga se simți jignit și reacționă în numele uzanțelor ultragiate. Dintr-o scrisoare către Chendi, trimisă din Ocna Sibiului pe la începutul lui iulie 1909, aflăm că poetul punea la cale, ca un personaj puesc, mari și necruțătoare planuri de răzbunare: „Astăzi am cetit, abia, *Convorbirile* și am rămas uimit de impertinența aristocratului nostru. Nu-l credeam capabil de infamii. « Bursierul cocoanelor », « Coada rochiilor » și altele sunt porcării care, în atmosfera tulbure a unor cercuri din București, prind. Tocmai de aceea m-am hotărît să răspund fără nici o cruțare și cu violență care va tăia pofta descendentului lui Lascaris să mă insulte. Răspunsul îl voi da la *Țara noastră* și-l voi trimite și dincolo la vreun ziar. În acest răspuns voi lămuri, între altele, toată povestea cu bursa. *Să știi că renunț*. M-au împins la hotărîrea asta obrăznicia unor oameni ca Iorga etc. Nu vreau să port toată viața în spate osînda unor ticăloși care, într-o lume ca a noastră, găsesc destui gușați care să-i aplaude." *(Octavian Goga în corespondență*, vol. II. Ediție îngrijită de Mihai Bordeianu și Ștefan Lemny, Editura Minerva, București, 1983, p. 86*)*. Tot aici era preconizat și pasul următor: resuscitarea acuzației de plagiat pe care o formulase în 1885 Ollănescu în legătură cu *În fața vieții*. Chendi, care scrisese și semnase cu numele D[emetriu] Marcu un vehement articol antizamfirescian *(D-l Duiliu Zamfirescu și ardelenii — Un fenomen ciudat al mișcării literare de astăzi*,

Țara noastră, III, 12, 22 martie/4 aprilie 1909, p. 6), era invitat să expedieze un promis articol ce deshuma vechea imputare: „Te rog trimite-mi articolul tău cu *plagiatul*. Îl voi publica însă în numărul în care apare și răspunsul meu" (idem). Care era însă articolul? Cine îl semna? Lucrurile sînt și acum încurcate. În notele la scrisoarea din care citam mai înainte se precizează că ar fi vorba de *Răspuns la o necuviință* (*Țara noastră*, III, 27, 5/18 iulie 1909, p. 213–214), autorul fiind Goga. În volumul precedent al corespondenței lui Goga exista însă o scrisoare a lui Chendi către Goga care lămurea totul. Iată ce scrie impulsivul foiletonist: „Aici plăcinta pentru Duiliu. A încăput bine pe mîna noastră. Plagiatul în chestie l-a descoperit mai întîi Ollănescu. Articolul ce-ți trimit e făcut de Nerva Hodoș (căruia Delavrancea i-a spus de plagiat). E drăguț și liniștit scris [?!?] și cu rezerva de a descoperi pe Ollănescu numai cînd Duilă va răspunde. Pune-l la locul de frunte al revistei și imediat după el așează glosele mele cu garmond. Vom mai vedea în urmă ce-o fi. Aici se așteaptă cu nerăbdare răspunsul nostru" (*Octavian Goga în corespondență*, [I], ed. cit., p. 166). *Răspuns la o necuviință* întrunește într-adevăr multe din aceste semnalmente și îndeosebi acea promisiune finală de a-l dezvălui, în cazul ripostei zamfiresciene, pe cel care a semnalat cel dintîi „acest nerușinat plagiat". Cum se poate vedea chiar din această formulă dinspre finele articolului, textul cu pricina nu era deloc „liniștit scris". Chiar începutul e în stilul catilinarelor, îmbinînd însă duritățile de ton cu ascunsa incriminare a lui S. Mehedinți, vinovat, în ochii lui Hodoș, de a fi trecut peste consemnul lui Maiorescu: „În numărul pe care *Convorbirile literare* îl consacră amintirii lui Eminescu, cu ocaziunea împlinirii a douăzeci de ani de la moartea lui, s-a strecurat, desigur fără știrea acelora cari au condus revista în zilele mari, o elucubrație semnată de dl. D.Z., în care lipsa de cuviință nu este întrecută decît de deșănțarea stilistică și sufletească a autorului ei". În continuare, evocîndu-se scene din toamna lui 1884, cînd, izolat în „salonul luxos mobilat" (?!) de la hotel Metropol, Zamfirescu auzise prin perete zgomotoasa execuție la care Delavrancea și Vlahuță supuneau, în odaia lor, romanul *În fața vieții*, e dezgropată vechea acuzație de plagiat, făcută publică de Ollănescu în coloanele *Voinței naționale*. Cu timpul însuși acuzatorul își domolise zelul (poate și pentru că era, la rîndu-i, autorul unui plagiat *real*), dar în ochii celor de mai tîrziu sentința lui părea să aibă încă valoare, așa că „spovedindu-l", după ceremonialul Laskarizilor, de „toate păcatele vrute și nevrute, săvîrșite cu fapta și cu gîndul", Hodoș nu uită să încheie înalt:

„Și acuma, dacă dl. D.Z. o dorește, putem să-i dăm și numele celui ce l-a descoperit cu acest nerușinat plagiat.

Dar nu va îndrăzni să-l ceară. Îl desfidem.

Pentru noi însă, credem că am sfîrșit o dată pentru totdeauna cu acest domn, care și-a început cariera literară cu un act *necorect* și o isprăvește cu o faptă necuviincioasă."

Duhovnicul ținea să rămînă anonim!

Tot anonime fuseseră două note polemice publicate în numărul precedent al revistei sibiene. Una dintre ele, *Cine se aseamănă se adună* (*Țara noastră*, III, 26, 28 iunie/11 iulie 1909, p. 208–209), îl ataca și pe Macedonski, ca apărător (în *Biruința*) al „fleacurilor" rostite de Zamfirescu la Academie. Următoarea, *Aristocratul din Focșani* (titlu simptomatic!), ia în derîdere teoriile zamfiresciene despre natura aristocratică a creatorului de frumos, uitîndu-se că, de fapt, proaspătul academician se referea la cei mai bun dintre cei mulți, așadar la o noblețe a talentului. Verva spadasină etalată de Zamfirescu în *O piatră în baltă* e și ea ironizată cu un cuvînt altminteri nimerit: „Elevul detracatului poet Macedonski, dl. Duiliu Zamfirescu, publică în *Convorbiri literare* o ridicolă *donchișotiadă* (s.n.) în care revista noastră și conducătorii ei sunt insultați. Pe cum în discursul de recepție arma d-lui Zamfirescu a fost insulta, nu se putea ca apărarea sa să fie mai cuviincioasă. Privim zîmbind zvîrcolirile d-sale, cari nu ne ating..."

O săptămînă mai tîrziu, într-un număr doldora de note și articole polemice ce-l luau la țintă pe Zamfirescu, pretențiile imperiale imprudent afișate de acesta sînt zeflemisite cu notabilă volubilitate în *O aniversare* (*Țara noastră*, III, 27, 5/18 iulie 1909, p. 218), sub pretextul împlinirii a 650 de ani de cînd „Ioan al IV[-lea] Laskaris s-a ivit pe orizont în istoria omenirii". Tot aici, o epigramă, *Triumvirat* (ibidem, p. 215), semnată *Y*, propune o acoladă a ridicolului: „Pe sub columna lui Traian/ — Ce mîndră-nfățișare! — / Cucoana Smara și Cîrțan/ Așteaptă-n aiurare.// E Smara, nu vezi, și Cîrțan?/ Ce stai în depărtare?/ « Duilă, mää... strigă Traian — / Dignus eras intrare! » Așadar, la caz de nevoie, pînă și pitorescul baci din Cîrțișoara era ironizat în... Ardeal într-o campanie contra unui presupus dușman al ardelenilor. Misterele polemicii!

Cît de mult contrastează aceste versificații pedestre cu admirabila poezie a lui Goga *Strămoșii*, veritabil manifest al unei neîmpăcate și mîndre eredități țărănești: „Nu mor strămoșii niciodată,/ Războiul lor în noi și-l poartă,/ Căci li-e țărîna spulberată,/ Dar nu li-e dușmănia moartă./ Străveche, ura lor se-mparte/ Din moș în moș, din tată-n tată,/ Și azi, de dincolo de moarte,/ Ei ne mai cer o judecată [...]/ Cu mine vin, roiesc întruna/ Cei fără neam și fără număr,/ Ce-au sprijinit întotdeauna eternitatea pe-al lor umăr./ Vin cei de-o lege cu pămîntul,/ Copiii soarelui de vară,/ Eu, solulor, le port cuvîntul,/ Și-n suflet, sfînta lor povară." E, probabil, singurul fruct cu adevărat *literar* rezultat din această teribilă vînzoleală ce amestecă principii, dar mai ales ambiții, trufii și pasiuni mai mult sau mai puțin pămîntești. Vechea sentință a lui Maiorescu, transmisă cîndva discipolului

mai tînăr tracasat de servituțile diplomației, își confirmă astfel încă o dată adevărul: e bun mărgăritarul crescut din rana scoicii.

Dar Goga nu se limitează totuși la energica înstrunare a lirei pentacorde. Ofensat de asprele cuvinte ale „bătăiosului academician", el răspunde prin *Cîteva lămuriri* destinate simultan potrivnicului de peste munți, dar și lui S. Mehedinți, autorul unui articol, *Roadele americanismului literar*, ce persifla practica *Vieții românești* de a-și plăti „iobagii literari" — colaboratorii (deci inclusiv pe autorul *Clăcașilor*). Măsurat, însuflețit de o revoltă întristată, răspunsul poetului la acuza că ar fi „bursierul cocoanelor" e demn și ritos: „Acum [...], că văd cît de departe merge moștenirea sufletească a Bizanțului, cît de vulgară poate fi interpretarea unor intenții curate, mă stăpînește scîrba și-mi dau seama ce greu e să lupți cu bănuiala levantină. Și iată, m-am hotărît: *renunț* la această bursă, rămîn și pe mai departe încercuit în frumoasa mîndrie a sărăciei mele, aruncînd tot disprețul de care e capabilă revolta omului cinstit în fața sufletelor mici" (ibidem, p. 219). Peste ani, cînd amintirea pătimașei confruntări se va estompa, cei doi combatanți se vor apropia și vor lupta sub același stindard, între altele și împotriva moravurilor levantine.

La antipodul acestor ponderate clarificări se situează însă *Cîteva glose* (nesemnate!) de Chendi. Să se fi temut criticul de faima de duelgiu a lui Duiliu Zamfirescu? În absența unor documente lămuritoare nu putem face decît supoziții. Singura certitudine pe care o avem deocamdată e textul. Integral calomnios! O concluzie uimitoare e că autorul *Vieții la țară* (deci creatorul a cărui publicistică și corespondență conțin atîtea dovezi de prețuire pentru confrați) „urăște pe scriitori". Cauza? „N-a fost scriitor de seamă care să nu fi zîmbit de sforțările d-lui Z. N-a fost un critic mai serios care să nu fi arătat partea artificială și caricaturală din opera d-sale." Cum rămîne însă cu *cealaltă* parte? Polemistul o uită deliberat, dar își amintește brusc „minunatul" articol al lui Gherea *Pesimistul din* [sic!] *Soleni* și tevatura din jurul „plagiatului". Și totuși, privindu-le din punct de vedere al expresivității, disponibilitățile satirice ale foiletonistului nu sînt de neglijat. Abila paralelă dintre visurile de mărire, spectacolul de falsă erudiție proprii lui Eugen Soleanu și noua lui incarnare, Zamfirescu însuși (admonestat astfel: „Oho! Solene! Vei fi citit cîte-n lume și vei fi vizitat atîtea orașe și facultăți, dar ce folos că talentul, bunul-simț, modestia și alte multe nu se învață din carte și nu s-au legat de d-ta? Cultura unui scriitor se judecă după creațiunile lui și nu după o fanfaronadă tipografică."), e de efect și nu miră că articolul cu pricina a fost reprodus ori comentat în gazetele vremii.

Sînt indicii că rîvna pamfletară a lui Chendi nu părea să se fi astîmpărat prin publicarea respectivelor „glose". Gîndindu-se la Macedonski, Mehedinți, dar mai ales la Zamfirescu, criticul îi notifica lui Goga: „Oricum, însă, o lecție trebuie să le dăm!" *(Octavian Goga în corespondență*, vol. [I], ed. cit., p. 168). Poate că în scenariul acestei „lecții" prelungite va fi fost integrată și o notiță anonimă („un fel de « sictir »"), anunțată de Chendi în aceeași misivă, al cărei ton defăimător, suburban chiar, consună cu părerile despre Macedonski din *Preludii*: „« *Sordidus erat per omnia et homo spurcus.*» Cuvintele acestea ale lui Paracelsus se potrivesc de minune pentru bătrînul insultător al lui Eminescu. În alte două articole dintr-o fițuică bucureșteană Macedonski insultă din nou și spune despre Eminescu următoarele: « Ca poet este mai pe jos de orice critică... » Ș-apoi să nu-i zici acestui nenorocit șef al școalei Zamfirescu-Densusianu pe nume: *homo sordidus et spurcus!*" (*Țara noastră*, III, 30, 26 iulie/8 august 1909, p. 239). În semn de atenție deosebită, pentru Zamfirescu era rezervată însă o execuție în toată regula. Un nou articol, *Ilustrul plagiator* (*Țara noastră*, III, 32, 9/22 august 1909, p. 253—254), relua cu energii împrospătate povestea plagiatului, deconspirînd, potrivit unei mai vechi promisiuni, numele celui care a introdus-o în circulație primul — Ollănescu. După calificative deloc gingașe: „fanfaron literar cunoscut", „arivist superficial" (?!), „tip caricatural", „vrednic descendent al sedimentelor bizantine", „Zoiliu Zamfirescu", ș.a., ivite dintr-o iritare de durată, urmează întrebări retorice interferente: „poate el (Duiliu Zamfirescu, n.n.) să aibă vreun rost serios în viața noastră literară? Societatea, sau instituțiunea care-l numără printre membrii săi are ea cuvînt de a se mîndri cu asemenea reputațiuni de contrabandă?" Bine instalată de acum în conștiința publicului, tema e reluată cu variațiuni într-un articol pe care Chendi nu ezită de astă dată să-l semneze. *Lucruri necinstite în literatură* (*Tribuna*, XIII, 237, 1/14 noiembrie 1909, p. 1—2, republicat prompt, sub titlul *Plagiatul și inspirația*, în *Țara noastră*, III, 45, 8/21 noiembrie 1909, p. 361) așază sub raza bănuielii de plagiat chiar *Viața la țară*. Evident pornit, marcat probabil și de neurastenia ce-l va sfîrși în curînd, criticul nu-și mai supraveghează acuzațiile, ajungînd la această regretabilă inadvertență: „Un prozator, considerat de unii și detestat de alții, scrie romanul *Viața la țară*. În romanul acesta îi trebuia un personagiu pesimist, pătruns de ideile negre asupra nimicniciei acestei vieți. Și cum procedează autorul? În loc de a face ca pesimismul eroului său să rezulte din faptele lui și din acțiunea întregului roman, ia o carte străină (de un francez numit Bourdeau) scrisă asupra lui Schopenhauer, traduce de acolo o pagină și mai bine și o pune textual în gura eroului, fără a povesti un cuvînt măcar despre proveniența acelei înalte înțelepciuni." Cu această scăpare a memoriei criticul dovedea (celor dispuși să-i verifice argumentele, firește!) că nu citise în fond nici *În fața vieții*, nici *Viața la țară*. În atmosfera de vociferare generală, accidentul n-a fost totuși relevat. Devenit subiect obsesiv, „plagiatul" dă și lui G. Panu prilej de a opera un necesar distinguo într-un adevărat serial: *Plagiat, banalitate și originalitate* (*Săp-*

tămîna, IX, 25, 25 septembrie 1909, p. 393), *Plagiat, imitație, inspirație (Săptămîna*, IX, 26, 2 octombrie 1909, p. 407) și *Inspirație și originalitate (Săptămîna*, IX, 28, 16 octombrie 1909, p. 439).

Mult sub nivelul — și el scăzut! — al intervențiilor din *Țara noastră* se plasează ripostele celor de la *Luceafărul*. În temeinica lui monografie Mihai Gafița observa, pe bună dreptate, că „dacă dezbaterea a avut undeva un caracter de continuă caricatură, aceasta s-a petrecut la *Luceafărul*" (op. cit., p. 635). Faptul e de mirare, știută fiind colaborarea anterioară a lui Zamfirescu la seriosul periodic transilvan, schimbul de scrisori protocolare dintre „biograful" Comăneștenilor și redactorii revistei. Patriotismul local primind necesarei obiectivități, aceștia se alătură, după o scurtă ezitare, campaniei virulente inițiate de *Țara noastră*. Am amintit anterior despre articolele lui Tăslăuanu, *Recepțiunile de la Academia Română* și *Un galimatias academic*, semnificative și prin titlu pentru o netă înăsprire a atitudinii. Scăpate din frîu, invectivele se înmulțesc. Versificate, ele ilustrează genul mereu debil al cronicii rimate. Dealtfel, conștienți de precaritatea satirelor în versuri, autorii lor le semnează cu clasicele necunoscute algebrice: *X*, *Y*. Un *X* ironiza, de pildă, cu vervă groasă pe poetul proprietar de vii. Cînd acesta răspunde cu o contraepigramă (și ea fără har), replica fu o contaminare inelegantă: *duilirium*. Adversarul era, cu alte cuvinte, nebun: „Și din înjurături făcînd o gamă / Ai vrut să te răzbuni c-o epigramă... // Ne așteptam, din mintea-ți « epatantă »/C-o să răsar' « o plantă elegantă » / Că o să scoți superb « miragiu » din gură / Cînd colo ce-a ieșit?... « o stîrpitură »!" (*Duilirium*, VIII, 14—15, 15 iulie/1 august 1909, p. 341). În același număr sînt publicate o *Închinare* în versuri (mult inferioară *Strămoșilor*, deși recurge la aceleași elemente antitetice) și un articol, *O piatră în baltă*, datorat, pare-se, lui Tăslăuanu. Cum toată lumea răspundea și în versuri, nici redactorul *Luceafărului* nu vru să rămînă mai prejos. O „rectificare" — parte în stihuri, parte în proză — confirmă, prin urmare, aceste veleități: „Autorul epigramei *Unui poet, diplomat și proprietar de vii* nu e însă d-l Goga și nu e nici blond. Are chiar coloarea feței d-lui Zamfirescu, dar nu și talentul său epigramatic. Ne roagă să publicăm și din parte-i următoarea: « *Rectificare*. Deprins desigur cu spoiala / Mă zugrăviși în epigramă / Cu galeș colorit de damă; / Dar ai greșit-o cu vopsala. / Greșala ta e chiar de fond, / Și epigrama « ca atare / N-are nici chip, n-are nici sare », / Căci subsemnatul nu e blond."

În cearta de cuvinte se mai implică în aceeași vară a patimilor literare Constantin Graur, fostul coleg al lui Sanielevici de la *Curentul nou* din Galați, autor al unor notații moralizatoare (*„Noi vrem pămînt", G. Coșbuc și D. Zamfirescu, Tribuna*, XIII, 153, 16/29 iulie 1909, p. 2—4), D. Tomescu (*D. Zamfirescu și poporanismul în literatură, Ramuri*, IV, 15—16, 1/15 august 1909, p. 609—615; tot aici apare *Trec decadenții*, parodie de factură minulesciană în care Zamfirescu e semnalat în fruntea șirului de... simboliști), C. Ș. Făgețel, Corneliu Vultur. Cu rîndurile rărite, *Sămănătorul* nu se angajează decît în mici hărțuieli, executate de un misterios Nastratin Hogea, „notist" fără nerv, care, prin ajutor ocult, devine și Nastratin et Comp. (*Revista critică*, VIII, 30, 28 iulie 1909, p. 629—630). Solidari, cum rar se întîmplă, polemiștii își reproduc reciproc părerile, aprobîndu-se sau gratulîndu-se, spre evidenta iritare a lui Duiliu Zamfirescu, care asistă stupefiat, ca ucenicul vrăjitor, la vacarmul stîrnit.

Cu mai mult spirit autocritic, virtute care nu-i lipsise în tinerețe, ar fi putut vedea mai clar rolul său în *alimentarea*, nu doar în iscarea acestui tumult. „Omul la mînie se cunoaște", îi va spune Nicanor în coloanele *Vieții românești*. Nu fără dreptate. Dacă ar fi dorit, cum singur mărturisea, să rămînă în relații reci, dar curtenitoare, cu revista din Iași, o mai atentă cumpănire a cuvintelor l-ar fi scutit de multe. În focul polemicii el dă însă într-adevăr cu „piatra în baltă", adoptînd față de literații din jurul lui Stere același limbaj „tare" ce i-a înstrăinat și altă dată simpatiile. Să fi crezut că aceștia nu se vor solidariza cu Sanielevici („exoticul animal" care îi închinase cîndva aprecieri deosebit de măgulitoare, iar acum dădea — măcar în parte — înapoi)? Judecata lui a fost în orice caz greșită. Omul suferea, cum bine diagnosticase Dimitrie Sturdza, de lipsă de orientare. Tonul de sus, zeflemitor, invocarea „boierească" a lui Stere, Ibrăileanu și chiar a Izabelei Sadoveanu, aluziile esopice italienești, toate acestea stîrnesc o puternică și — îndeosebi — *comună* reacție de respingere. Nicanor et Comp. deveni astfel de-a binelea o firmă, căreia nu-i lipsiră nici verva, nici erudiția, nici disponibilitatea pamfletară. Esențialele contestații, loviturile dure, diminuante în ochii publicului, vin tocmai de aici, efectul lor fiind sensibil sporit de faptul că *Viața românească* nu era o revistă între altele, ci însuși arbitrul vieții literare a momentului. Se mai întîmplă apoi că polemiștii ieșeni răspund mai degrabă din *plăcerea* luptei, decît din *datorie*. *Între aristocrați* (*Viața românească*, IV, 6, iunie 1909, p. 479), scurtă scenetă otrăvită în care O. Densusianu și S. Mehedinți apar în posturi burlești, se încheie antifrastic într-o succesiune de exclamații perfide:

„D. Duiliu Zamfirescu ne-a *dovedit* (sublinierea dubitativă e sedițioasă — n.n.) că se trage dintr-un împărat bizantin — arătînd, fie zis în treacăt, un superb dispreț d-lui Mehedinți, care striga acum o lună din răsputeri: « Mai departe de Byzanț! »...

Din ce împărați se trag d-nii O. Densusianu și S. Mehedinți? Căci, vorba ăluia, o aristocrație fără împărați va să zică că nu există. Ori domniile-lor se mulțumesc numai cu « aristocrația » talentului?

...Ferice de d. Zamfirescu, care combină, într-o proporție atît de fericită, pe acea a talentului cu acea a sîngelui!..."

Pendularea șireată între deferența ironică și șfichiul arzător al injuriei sporește efectul corosivului pamflet *D. Zamfirescu-Byzanț* (inserat în același număr). După savanta distilare a sarcasmului, după arta de a lovi insistent

în punctele vulnerabile, autorul lui pare a fi Ibrăileanu, cu toate că nu poate fi exclusă consultația antropologică a lui Sanielevici, expert încă de pe atunci în probleme rasiale și etnologice. Răspunzîndu-i, în *Nicanor & C-nie*, îndeosebi lui Ibrăileanu, Zamfirescu dă semne a fi nutrit aceleași bănuieli, întărite, între altele, și de rezervele noului Nicanor față de „pedantul [său] coleg de redacție", încurcat inutil în chestiuni „teoretice-abstracte", cum ar fi aceea a nervului „mai mult sau mai puțin bine hrănit". În comparație cu acesta, polemistul care preia ștafeta apelează la argumentele — mereu creditabile în ochii „profanului" — ale „bunului-simț". Maiorescu recursese și el la aceeași tactică și avusese viu succes sub Cupolă (și nu numai acolo!). În stilul lui, oprobriul și lauda sînt iscusit distribuite, cu mare grijă pentru „obiectivitate". Exordiul e, de exemplu, marcat de o mîhnire studiată: „În ce ton de urbanitate răspunsesem noi atacurilor d-sale violente!... Ne păruse drept a face deosebire între d. Mehedinți, care-i nul din toate punctele de vedere, și d. Zamfirescu, care, dacă ar fi fost înzestrat de natură cu bun-simț și putere de judecată, ar fi fost un om de talent în toată puterea cuvîntului." Repede însă circumstanțele atenuante sînt anulate cu o vigoare anterior nescontată: „*Convorbirile literare*, revista «aristocrației de naștere și talent» unde au scris odinioară un Maiorescu, un Eminescu, un Creangă, a ajuns să publice obscenitățile d-lor Zamfirescu și Mehedinți!... Se-nțelege: boierimea e-nvalidă, iar de la Tănase, feciorul boieresc, ajuns intendent, nimeni nu va aștepta cuviința adevăratului țăran de la coarnele plugului..." Invocarea bunului-simț țărănesc, procedeu dealtminteri curent în epocă, are în contextul respectiv un rost precis, acela de termen antitetic pentru „un ciocoi înfumurat ca d. Zamfirescu". Asupra acestuia, adică asupra insului „mai mult preocupat *a părea* decît *a fi*" se prăvale un adevărat torent de reproșuri: „diletant palavragiu", „mahalagioaică care-și pune mînele în șolduri", „*tot* ce spune d. Zamfirescu este trăncăneala frivolă și în același timp pedantă a unui diletant de salon, care, în snobismul său de om ajuns, își învăluie gîndirea obtuză și neputincioasele sinteze în nume rare și vorbe sunătoare". Pentru incriminări atît de *grave* erau necesare totuși și *dovezi*. Iar Nicanor le produce! Ciudat e că acestea sînt literalmente „pescuite" în chestiuni neesențiale; Zamfirescu e contestat pentru minore erori istoriografice, etnologice și chiar lexicale. Dar, cum observase încă din 1937 G. C. Nicolescu, „tocmai această tactică lasă să se vadă că, în fond, dreptatea stătea de partea lui Duiliu Zamfirescu" (*Ideologia literară poporanistă*, ed. cit., p. 116). Analiza „fondului însuși al discursului", operație pe care o reclama Zamfirescu, era amînată pentru altă ocazie, în schimb erau exploatate din plin cîteva formulări nefericite ale noului academician. Acesta împrumutase, de pildă, de la Loria teoria „miragiului", aplicînd-o la războiul de independență: „Cauză economică evidentă: consolidarea Dunării și portul la Marea Neagră. *Miragiu*: cucerirea independenței." Atent, Nicanor ricanează: „Cu alte cuvinte, de aceea am făcut

războiul, pentru a cuceri un port la care nimeni nu visa..." Trecînd peste specificările (greșite și minimalizante!) ale lui Zamfirescu, nu putem totuși omite *realitatea cauzei economice* (pe care romancierul Comăneștenilor o invocase sagace). Ideile lui nu sînt deci, în linii mari vorbind, rele, ci defectuos exprimate.

Intuind această situație, redactorii revistei ieșene fac în luna următoare încă un efort de discreditare a ideologiei zamfiresciene. Un articol găzduit la rubrica *Miscellanea* („*Ideile*" *d-lui Duiliu Zamfirescu*, *Viața românească*, IV, 7, iulie 1909, p. 125–134) apelează la ghilimele încă din titlu. Restrînsă arbitrar la cîteva teze, construcția ideologică din *Poporanismul în literatură* e contestată de plano, prin metoda, de acum verificată, a dilatării erorilor și a omiterii ideilor juste. Invocînd ascendența romană, eminamente politică, deci „nepoetică", Zamfirescu semnalase (apăsat!) o descendență română similară, punînd astfel sub semnul întrebării măgulitorul verdict al lui Alecsandri: „Românul e născut poet". Nicanor se înscrie în replică reproșînd preopinentului că i-ar fi uitat pe daci, pe slavii romanizați, simplificînd astfel — cu reflexe păgubitoare în sfera psihologiei — etnogeneza românilor. În realitate, citindu-i atent comunicarea academică, se poate constata iute că Zamfirescu nu fetișizase zestrea latină, ci o amintise doar ca pe un factor moderator. Străin de mistica naționalității, el observase doar, cu bun-simț, că „românul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puțin poet decît alt popor". În suita multelor dojeni aduse în timp lui Zamfirescu, Nicanor adaugă una surprinzătoare: caracterul *marxist* al teoriilor economice formulate în *Poporanismul în literatură*. O neașteptată răsturnare de planuri se produce însă spre finele articolului: atacului tendențios îi succede o apărare viguroasă, coerentă, a propriei poziții. Corolarul ei este o semnificativă definiție a poporanismului, definiție care are, între altele, și avantajul de a înlătura confuzii favorizate de caracterizările anterioare. „Poporanismul ca «tendință» — observă Nicanor — nu însemnează să iei subiecte numaidecît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular! Ce e atunci poporanismul? [...] Din punct de vedere *psihologic*, e *naționalizarea* literaturii culte — căci literatura noastră a început prin a fi servil imitatoare."

Și totuși, nu seamănă această clarificare cu rîndurile imperative ale lui Duiliu Zamfirescu („Ca popor indo-european el [poporul român — n.n.] poate aspira la o poezie națională; dar nu la o poezie și o artă poporanistă!")? Ce alură ar fi avut, oare, polemica, dacă această precizare a termenilor s-ar fi produs de la bun început? Dar acesta e un punct de vedere mult ulterior evenimentelor. La 1909 similitudinile nu se întrevedeau, consecința fiind continuarea cu energie a ostilităților. O armă eficientă se dovedește în atari împrejurări copleșirea tipografică a adversarului. *Viața românească* reproduce cu satisfacție atacurile antizamfiresciene din revistele sibiene („*Țara*

noastră" și d-l Duiliu Zamfirescu, Viața românească, IV, 7, iulie 1909, p. 136—138*)* ; *Țara noastră* reia note virulente din publicațiile ieșene (*Ghenealogia lui Zamfirescu, „Evenimentul" despre Duilă*, în *Țara noastră*, III, 29, 19 iulie/1 august 1909, p. 231—232*)* ; „ziarele nemțești" din capitală dau și ele lungi extrase „impartiale", ținînd astfel trează atenția cititorilor pentru subiectul literar numărul 1. În *Epoca*, oficios conservator, un „Spicuitor" cu plăcerea adnotărilor pe marginea articolelor din reviste dă glas unei păreri de mai largă circulație: „Se pare că d-nii Nicanori sunt de opinia acelora cari cred că dreptatea e a aceluia care tace cel de pe urmă. Dacă ar fi așa, dînșii vor fi aceia care vor învinge" *(Însemnări critice, Revista revistelor, Epoca*, XV, 216, 19 septembrie 1909, p. 1*)*. Diagnostic exact.

Acoperit de vacarmul ostil, Zamfirescu a citit probabil cu interes pamfletul antipoporanist și antisămănătorist al lui Ovid Densusianu — *Urmașii celor din Pithecusa (Vieața nouă*, V, 11, 15 iulie 1909, p. 213—215*)*. Pithecusa, spunea o legendă greacă pomenită de polemist, era o insulă locuită de ființe simiești care fuseseră altădată oameni; Jupiter, iritat de îndrăzneala și răutatea lor, îi transformase în maimuțe, demonstrîndu-și astfel forța punitivă. Era inutil într-o polemică acest apolog? Densusianu ne convinge că nu. Din mitologie el ne aduce cu o voltă amețitoare la realitățile momentului, în care alți „cercopi" nu-și puneau „nici o margine cuvintelor nesocotite". Înscrisă pe acest făgaș, „fabula„ promite malițioase dezvăluiri, iute onorate, dealtminteri:

„Poate cineva, printr-un exercițiu de imaginațiune, ar încerca să-și înfățișeze aceste viețuitoare mitologice — ar fi o muncă inutilă, deoarece n-ar avea decît să se uite împrejur pentru ca să vadă chipuri în felul celor pithecusiene. Și le-ar putea vedea aproape de tot — la București, ori, ceva mai departe, la Iași și, peste graniță, la Brașov, Sibiu ș.a.

Ar găsi numai o deosebire între « cercopii » din vechime și cei de azi — aceștia scriu pe la gazete și reviste [. . .]. Și dacă cineva care nu-i cunoaște i-ar întîlni în cale, i-ar fi ușor să-i distingă — au semnele lor particulare: poartă plete moschicești, se uită încruntați pe sub pălărie și învîrtesc o măciucă primită în dar de la vreun director de ziar sau cumpărată, de cei care trec des granița, din fonduri ministeriale ale țărei, căreia după ce au ajuns dincolo de Predeal îi zic țară de « levantini ».

Numele lor? Îl găsiți în *Țara noastră, Luceafărul, Viața românească, Neamul romănesc* ș.a. Cîtva timp li se auzise mai puțin glasul, dar iată-i acum ieșiți din vizuini și mișcîndu-se iar, ca atunci cînd *Vieața nouă* a venit să le tulbure liniștea. Ce i-a pus în mișcare sunt atacurile împotriva poporanismului. Fierbere mare printre ei pentru că la Academie s-au spus lucruri care pot discredita firma *Nicanor et Comp.* de exploatare a naivității publicului. . ."

„Mica porodiță a vrednicului țăran din Densuș" își lua revanșa, oferind totodată sugestii pentru viitorul răspuns al lui Duiliu Zamfirescu!

1 — În *Luceafărul* (VIII, 12, 16 iunie 1909, p. 266) apăruse o epigramă anemică adresată *Unui poet, diplomat și proprietar de vii* : „Se plînge zilnic editorul de colbuitele-ți volume / Dar ce-mbulzeală-n restaurante și vinul tău cum se mai trece! / Ca diplomat, vei ști: cu vinul înveselești ușor o lume. . . / Cînd este bun, dar vorba veche: « nu poți s-o-mbeți cu apă rece »". Cîteva săptămîni mai tîrziu nici vinul de la Faraoane nu scăpa ardorii polemice a lui Nicanor: „Ciudat: un cunoscător ne vorbea de vinul pe care d-nii Zamfirescu și Mehedinți îl vînd « cu de-a ridicata, cu sticla și cu paharul ». . . « E prea astrigent fiindcă i s-a pus tanin, și colorează bumbacul fiindc-a primit materii colorante. . . » Va să zică și vinul: sulemenit, sclivisit, făcut *să pară*, nu *să fie*. . ." *(D. Zamfirescu-Byzanț*, în loc. cit., p. 474*)*. Astringentă ironia!

2 — Aceste atacuri (și altele!) figurau în replica lui Goga, *În jurul unui discurs academic*, din care am citat pe larg în comentariul la *Poporanismul în literatură*. Într-o transcriere recentă textul poate fi citit în *Duiliu Zamfirescu interpretat de*. . . Antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Ioan Adam, colecția „Biblioteca critică", Editura Eminescu, București, 1976, p. 245—247.

3 — *Wilhelm Fröhner* (1835—1925), arheolog german stabilit în Franța. Între lucrările lui figurează și un album despre *Columna lui Traian*, amintit elogios de Zamfirescu într-o scrisoare (din 18 septembrie 1888) către N. Petrașcu: „Lăsînd la o parte că nereproducerea coloanei lui Traian este aproape o necuviință din partea statului român, care n-a putut să cheltuiască nici cît un simplu cetățean francez, Fröhner, care (lăsînd erudițiunea) a făcut un album frumos și interesant din reproducerea fotografică a scenelor de pe coloană — dar cel puțin atîta lucru: să se ia în gips deocamdată seria acestor busturi, care au domnit peste noi, ne-au scos din întuneric, ne-au civilizat și ne-au împiedicat de a ne îneca și a ne pierde în marea slavă. Statul sau Academia Română datoresc atîta lucru memoriei acestor oameni." Doleanța a fost satisfăcută la mulți ani după moartea epistolierului.

4 — E, desigur, o exagerare. Zamfirescu a tradus în realitate doar zece poezii (e drept, dintre cele mai valoroase) din lirica lui Leopardi și Carducci. V. și volumul 1, p. 375—391, al acestei ediții.

5 — Istoria ascendenței lascaride a lui Duiliu Zamfirescu e excelent refăcută de Mihai Gafița în monografia *Duiliu Zamfirescu* (ed. cit., p. 15—30). Doamnele de Rendl și de Thorand erau *verișoarele* scriitorului și „fiicele d-rului Lascar", fiind amintite ca atare în versiunea primă (Ms. R. $\frac{XIX}{I-14}$, B.C.S.) a causticei replici din *O piatră în baltă.*

6 — Fragment excerptat din articolul lui Sanielevici *Duiliu Zamfirescu și „poporanismul"*.

7 — *Ludwig Ganghofer* (1855—1920), scriitor german, autor de romane istorice mult apreciate și de publicul burghez, și de împăratul Wilhelm al II-lea. Maiorescu împărtășea, la rîndu-i, această admirație.

8 — *Peter Rosegger* (1843—1918), romancier și poet german. A scris într-o limbă populară romane moralizatoare și idilice, inspirate de mediul țărănesc stirian. Opere: *Scrierile învățătorului din pădure* (1875), *Iacob cel din urmă* (1888), *Martin Bărbatul* (1891) ș.a.

9 — *Vicente Blasco Ibañez* (1867—1928), scriitor spaniol atras de romanul social și psihologic. Dintre operele lui sînt mai cunoscute *Pămînt blestemat, Cei patru cavaleri ai Apocalipsului* și *Arena însîngerată*.

10 — *Sir John Fortescue* (1394?—1476?), jurist și constituționalist englez, fidel casei de Lancaster. În lucrările lui — majoritatea scrise în limba latină: *De natura legis Naturae (Despre natura legilor naturii,* 1461—1463*), De Laudibus Legum Angliae (Laudă legilor Angliei,* 1468—1471*)* și *Monarhia, or The Difference between an Absolute and a Limited Monarchy (Monarhia sau diferența dintre o monarhie absolută și o monarhie limitată)* — a relevat superioritatea monarhiei constituționale asupra celei absolute. Menționîndu-l, Zamfirescu aduce vorba, în *Nicanor et C-nie*, de un alt Fortescue (autorul *Dioptricii graiului*), despre care nu am aflat date. Cît privește Universitatea din Macerata, aceasta era una din cele mai vechi din Italia, fiind fondată de papa Nicolae al IV-lea (1288—1292), întemeietorul bibliotecii Vaticanului.

11 — *Brailan*, „estet de la Universitatea di Macerata"? În jurul activității sale e o tăcere compactă. Să fie, oare, o formă caricată a numelui lui Ibrăileanu?

12 — *Jacques Offenbach* (1819—1880), compozitor francez de obîrșie germană. Întemeietor al operetei clasice franceze *(Orfeu în infern, Frumoasa Elena, Pericola)*.

13 — Aluzie la Ștefan Popescu, autorul unor *Note din Italia (Din carnetul unui pictor)*, apărute în *Viața românească*, IV, 5, mai 1909, p. 190—200.

Convorbiri literare, XLIII, 7, iulie 1909, p. 735—741.

În comparație cu precedenta, noua ripostă a lui Duiliu Zamfirescu e un adevărat tur de forță al ironiei. Cînd rămînea sub zodia seninătății (firește, nu imperturbabile!), a maliției bine temperate, cînd își răcea deci furia în volutele stilului, scriitorul se dovedea și un redutabil polemist, din păcate și azi puțin cunoscut în această postură. Întîrziind în substanțiala lui monografie asupra acestei savuroase replici, Mihai Gafița o caracteriza sintetic și exact: „Duiliu Zamfirescu însuși a mai publicat un nou articol polemic, *Nicanor & Co*, adresîndu-se lui Ibrăileanu cu un ucigaș umor polemic negru, și reluînd, dintre toate tezele discursului, pe aceea a opoziției față de gherism sau, cum spune el, chestiunea « care de multă vreme ne preocupă pe toți: mercantilizarea poeziei și propagarea ideilor răzvrătitoare pe calea literaturei ». [...] Însă articolul nu e — decît în mică măsură — o nouă contribuție în problemă, ci e un pamflet otrăvit, scris însă cu o rece eleganță și sobrietate, amestecată cu dispreț dojenitor, cu o superioară moralizare în formule amuzat îngăduitoare și în același timp cu insinuarea subtilă a unor amenințări" (op. cit., p. 634).

În termeni dramatici vorbind, Zamfirescu e aici causeurul distins, perfect om de lume, care se amuză molieresc pe seama lui Trissotin. Scena însăși e atît de comică încît invocarea lui Jocrisse, tradiționalul personaj nătîng și credul al farselor clasice, nu pare deloc inutilă, ci, dimpotrivă, perfect înscrisă în conflict. Pentru a-l înțelege însă acum e necesară o revenire la... „prolog", adică la articolul *D. Zamfirescu-Byzanț*. Rezumîndu-l mai înainte, prin prisma ideilor esențiale, nu am insistat asupra cîtorva inadvertențe surprinzătoare la un polemist atît de experimentat ca Ibrăileanu. Prima ar fi o „ingenuitate" literară, vertiginos convertită în agresivitate; Zamfirescu e astfel mustrat că alătură — „fără a roși" — lui Ganghofer, Rosegger și Bret Harte (prozatori onorabili în fond, dar numai atît) pe Fortescue, nume în care criticului ieșean i se pare a întrezări un subtext... pornografic. Cu o pudoare exagerată, Nicanor mai presupunea și alte trivialități învăluite: „D-na Izabela Sadoveanu e străină cu desăvîrșire de întreaga discuție și cînd d. Zamfirescu își găsește într-adins două puncte de trecere — *Serao și Cocagne* — pentru a lega de numele distinsei noastre colaboratoare un calembour pornografic, să ne dea voie atuncea să-i spunem că nu un literat, un academician, un diplomat și un urmaș al împăratului Lascaris, dar chiar un simplu om de omenie nu se poate pune astfel în afară de normele celei mai elementare... bune purtări... Ne plesnește obrazul de rușine că sîntem siliți să luăm notă de astfel de dovezi de « creștere » și de « nivel »! [...] Ni se afirmă că « Fortescue » și « mandonnele din Caransebeș » ar fi de asemenea pornografii. Noi nu le-am putut

descifra, nefiind pregătiți la « școala vieții » a d-lui Macedonski" (art. cit., p. 477–478). (Cum le „descifraseră" pe celelalte o arată cu umor destins chiar Zamfirescu.) Raza negației nu se oprea totuși la remarcarea pudică a presupuselor obscenități, ci se prelungea deliberat pînă spre 1903, an în care Zamfirescu publicase în *Revista idealistă* vehementul eseu *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*; am arătat în notele la volumul precedent cît de mult pierdea textul respectiv din forța de convingere datorită disociațiilor pedante despre brahi și dolihocefalie, discriminărilor nefondate în sfera facultăților artistice pe care polemistul le opera între moldoveni, munteni și ardeleni. Exact asupra acestui punct vulnerabil insistă dealtfel — cu mare risipă de semne de exclamație — și criticul ieșean: „Curiozitatea este că d. Zamfirescu, în articolul din *Revista idealistă*, admite și o altă teorie, care s-a născut pe ruinele celei « indo-europene », și e incompatibilă cu dînsa, teoria dolicocefalilor blonzi *idealiști*, și a brachicefalilor bruni, practici; dacii ar fi fost din prima rasă, după d-sa, și romanii din a doua, ceea ce se oglindește azi în psihologia deosebită a moldovenilor, bucovinenilor și basarabenilor, pe de o parte, și în aceea a muntenilor, oltenilor și ardelenilor, pe de altă parte. Cu acest prilej d. Zamfirescu amestecă pe *homo-mediterraneus* cu *homo-alpinus*, susținînd că amîndoi au capul rotund!!!..."

Cînd Zamfirescu etalase cunoștințe de italienist, Nicanor le minimalizase, numindu-le „chițibușuri". Totuși, și obiecțiile lui nu depășesc adesea condiția căutării tenace de noduri în papură. Un exemplu între altele: „...teoreticianul nostru ne povestește, în tonul profetic pe care-l are în comun cu d. Iorga, că pe vremea lui Cezar germanii erau rătăcitori, trăiau prin păduri, n-aveau orașe, și nu cunoșteau țesătura!... Nu vom preciza acum istoricului nostru « direct de la izvoare » cu cîte mii de ani înainte de Cezar cunoșteau germanii țesătura, dar atîta îi putem spune, că cel puțin cu o mie de ani înainte cunoscuseră bronzul... adică ieșiseră din epoca pietrei șlefuite, care epocă se caracterizează și dînsa — prin cunoașterea țesăturii..." Săgeata aruncată în treacăt împotriva lui Iorga nu era fără rost. De la începutul anului, istoricul era și el în război cu *Viața românească* și împroșca, din coloanele *Neamului românesc literar*, cu invective, pe „Nicanor I-u", critic de o „fenomenală primitivitate", neuitînd însă nici „seminția anonimă" de redactori și colaboratori ai „contoarului" din Iași. În acel moment Zamfirescu nu judeca altfel.

Să vedem însă, după această retrospectivă, cum a reacționat „firma". Răspunsul ei a venit prompt, sub forma a două articole din numărul pe august. Cel dintîi, *Psihologie... de contramarcă (Viața românească*, IV, 8, august, 1909, p. 288–296*)*, reia detaliat reproșurile prezentate de Chendi în *Ilustrul plagiator*, reproducînd și textul cu pricina. După o notiță intermediară, *D. N. Iorga și familia Orsini* (Zamfirescu și Iorga par, văzuți de la Iași, aliați!), adversarul e preluat pentru a fi negat cu energie sporită.

„Miorița" și „sufletul iranic" (ibidem, p. 299–311) e o amplă contestație pe baze antropologice, domeniu în care Sanielevici avea o informație vastă. „Abilitățile de mlădiere", vechea acuză a lui Goga, e de astă dată dezvoltată pamfletar și în sens sociologic: „D. Zamfirescu e un produs tipic al acelei stări sociale pe care un scriitor francez a descris-o în mod strălucit sub numele de *regim comunitar*: regimul în care nu darurile firești, ci legăturile de familie și cele de prietenie hotărăsc situațiunea socială a individului: regimul în care anumite însușiri de sociabilitate — cu totul exterioare — sînt cu mult mai bine prețuite decît adevăratele calități de fond; regimul în care se cere să ajuți oligarhiei *a trăi*, iar nu a munci." De aici și pînă la afirmația că „în felul său de a gîndi și simți, noul academician reprezintă ceea ce se numește în sociologie *o supraviețuire*" nu mai era decît un pas. Iar Nicanor îl face. Unele din imputările lui („beție de cuvinte", „șarlatanism intelectual" ș.a.) sînt prea triste pentru a mai insista asupra lor. Celelalte merită totuși mai multă luare-aminte, între altele și datorită faptului că pun în lumină riscurile la care se expune scriitorul cînd renunță la condiția de *creator* pentru a aborda, cu zelul diletantului, discipline extranee pregătirii sale. Bolliac avusese cîndva veleități arheologice și descoperise „lulele preistorice". Zamfirescu se expune hazului discutînd cu toată seriozitatea chestiuni controversate de frenologie. Mult după el apar și experții în limba dacă, cititorii în logostele, adică acei „Schliemani fără noroc" pe seama cărora glumea spiritual un cronicar de la *Steaua*. Dar să revenim la Nicanor (Sanielevici) și la obiecțiile lui. Dacă ne limităm la sfera antropologiei, observațiile sale sînt negreșit mai incisive și mai riguroase decît ale altora. Sigur, antropolog Zamfirescu nu era; în articolele și în discursul lui de la Academie se putuseră deci strecura destule inexactități, pe care Nicanor le inventariază cu sîrg, intentînd academicianului un dublu proces. În planul *textului* e de reținut astfel ducerea pînă la ultimele consecințe a raționamentelor schopenhaueriene ale lui Zamfirescu despre dualitatea sufletului „iranic" (pesimist în *reprezentare* și optimist în *voință*). „Se întîmplă însă — ricanează cu inflexiuni caragialiene Nicanor — că tocmai popoarele iranice propriu-zise — perșii, parții, mezii — care vor fi avînd doară și ele suflet « iranic », sînt, din contra, optimiste în *reprezentațiune*, fiindcă religia lor se întemeiază, cum știm (tocmai din *Avesta*) pe credința în triumful final al binelui asupra răului!... Nu-i așa că ne încurcăm chiar de la început?..."

Cîteva distincții între popoarele „indo-europene" și cele „orientale" pun și ele în relief fragilitatea unor concluzii zamfiresciene: „...popoarele orientale [...] sînt nu numai în reprezentațiune pesimiste (foarte *pesimiste* chiar, cum ne arată religiunea feniciană, literatura chaldeeană etc., etc.), dar pesimiste și în *voință*. Ce ne facem însă cu indienii, care sînt nu se poate mai « indo-europeni », și care au fost « pesimiști în voință » ca nici un alt popor de pe suprafața pămîntului?!..." Alte „contraziceri" sînt reliefate

prin juxtapunerea cîtorva opinii iscusit extrase din *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* și *Poporanismul în literatură*: „Aici, pentru dovedirea doctrinii că moldoveanul e blond, idealist și a creat *Miorița*, Alecsandri e citat ca mărturie; dincolo, în cuvîntarea academică, se contestă autenticitatea variantei marelui poet, iar povestea baladelor despre împăratul Aurelian e citată ironic și însoțită de cuvintele: « cam extraordinar! ».

Aici, « *Miorița*, diamantul literaturii noastre, s-a *cristalizat* în suflet moldovenesc », în mijlocul unui popor care în întregimea lui e « fin, spiritual » și « a creat poezia poporană românească »; dincolo, *Miorița* a fost creată de un singur locuitor genial — *aristos* — din Carpați (și tocmai de un ardelean, adică de un « roman de la Roma », « cu capul scurt », suferind de « incapacitate artistică »!!), iar ceilalți locuitori români, din Carpați și de aiurea, au stricat-o cu desăvîrșire (și cel mai mult au stricat-o moldovenii de la Suceava — blonzii, idealiștii, « florentinii » de la Suceava!...)"

Același procedeu al dispunerii contrastante e utilizat pentru a sublinia incongruența verdictelor zamfiresciene despre ardeleni. În 1903 autorul *Vieții la țară* remarcase „calitățile de impulsivitate" ale „fraților de dincolo", dar pusese și o surdină ironică: „... în literatură *impulsivitatea*, prin urmare *voința*, cînd nu este moderată de autocritică dă loc la note eroice ridicole..." În 1909 conchidea cu aplomb că „superioritatea incomparabilă a raselor iranice" asupra celorlalte rase ar rezida în caracterul lor „critic și impulsiv". Negreșit, inadvertențele acestea, din care multe sînt rezultatul unor firești „revizuiri" ori nuanțări, ar da mult de lucru unui antropolog din zilele noastre. Și, cine știe, poate că specialistul capabil să facă dorita lumină în complicata dispută de la 1909 se va ivi! Tot el va lămuri probabil și procesul *subtextual* deschis de Nicanor, proces în care Zamfirescu e convocat ca presupus legatar al „șarlataniei arianiste".

Oricum, timpul scurs de atunci îngăduie o judecată mai obiectivă decît aceea strict contemporană evenimentelor. Dezaprobările de odinioară nu pot fi confirmate întru totul și astăzi. Condescendența cu care Nicanor (Sanielevici) privise concepția despre istorie a lui Duiliu Zamfirescu pare acum o răutate gratuită. „Istoria e o opinie, nu o știință", afirmase romancierul Comăneștenilor. Aerul dezaprobator cu care polemistul ieșean consemnase într-o notă de subsol această idee nu se mai justifică actualmente. În *Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică* Călinescu împărtășea convingeri asemănătoare cu cele profesate de Zamfirescu în toiul aprinsei polemici: „Orice interpretare istorică este în chip necesar « subiectivă ». [...] Obiectul este corelativ subiectului și nu se poate gîndi decît prin mijlocirea lui. [...] Deosebirea între faptele naturale prezidate clar de legi și cele istorice este că pentru aceleași documente istorice sînt posibile mai multe scenarii" — sublinia în 1947 criticul nepereche. Subscriind la spusele lui,

de o mare înălțime filozofică, s-ar cuveni să recunoaștem și meritoriul precursoriat zamfirescian.

Alte ecouri la *Nicanor & C-ie* sînt simple note a căror consemnare se justifică mai ales din perspectiva posibilului dosar exhaustiv al polemicii. Lectura lor este de un îndoit interes; pe de o parte se poate, desigur, constata polarizarea presei literare a vremii, pe de alta lenta deplasare a curentului de opinie în favoarea lui Zamfirescu. Castor și Polux, dioscurii de la *Epoca*, relevă în notații succinte finalul intervenției polemice zamfiresciene („admirabila expresie a unui adînc dispreț"), pentru a conchide apoi că „autorul *Vieții la țară* nu e numai « unul din cei mai recunoscuți poeți ai generației de azi », cum zice d. Maiorescu, ci și un polemist viguros, de vervă redutabilă" (*Însemnări critice*, *Revista revistelor*, *Epoca*, XV, 186, 14 august 1909, p. 2). Impresie justă!

1 — *Radu Rosetti* (1853—1926), scriitor și istoric, autor al unor remarcabile sinteze precum: *Pentru ce s-au răsculat țăranii?*, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*. Alte lucrări *(La Roumanie et les juifs)* l-au impus atenției și peste hotare. A publicat și proză de inspirație istorică. Datorită convingerilor lui liberal-radicale era agreat în cercul *Vieții românești*. Maiorescu nu împărtășea însă nici pe departe aceste păreri. În introducerea răspunsului său *În chestia poeziei populare* releva cu „cea mai mare mulțumire" excursul istoric al lui Zamfirescu și judeca sever cîteva teze riscante din *Despre originea și transformările...*. Pentru a tranșa disputa în favoarea lui, Radu Rosetti infirmă categoric într-o revenire publicistică *(Regretabil*, *Viața românească*, IV, 6, iunie 1909, p. 361—372) opiniile noului academician, lovind prin ricoșeu și în Maiorescu.

2 — Aluzie la poezia *Strămoșii*, unde figurau și aceste strofe: „Te-aștept?... te-aștept!... Dar n-aud bucium, / Nici zumzet ascuțit de zale. / Mă-ndoaie patima, mă zbucium: / Arată-mi rîndurile tale!... / Și cum te chem, ș-un colț de țară / Mi te-au căutat zadarnic solii, / Te-apropii tu de subsuoară / C-un slab egumen ros de molii... // Vă văd... Mi-e milă peste fire / De bietul grec cu haina ruptă: / Ai spart o criptă-n mănăstire / Ca să-ți cîștigi un soț de luptă... / Vă văd, și oastea mea pe-acasă / Mi-o-ndemn încet să se strecoare: / Vai — toată ura mea mă lasă, / Căci sărăcia ta mă doare..." Apărută inițial în *Țara noastră*, poema a fost retipărită în numărul pe iulie al *Vieții românești*. Contrar părerilor lui Zamfirescu, nu era deloc „o platitudine mucalită".

3 — *Gugliemo Ferrero* (1871—1943), sociolog și istoric italian. Opera lui principală este *Grandezza e decadenza di Roma* (5 vol. 1902—1907). S-a încercat și în romanul istoric ciclic.

4 — *Heinrich Schliemann* (1822—1890), arheolog german. Autodidact cu o mare pasiune pentru poemele homerice, a inițiat mari săpături la Troia, Micene și Tirint, în urma cărora a ajuns la descoperiri spectaculoase.

5 — *Giacomo Boni* (1859—1925), arheolog și filolog italian, inițiatorul cercetării stratigrafice. A cercetat Forul, Palatinul, identificînd vestigii din prima vîrstă a Romei. Cu frenezia autodidactului, a abordat geologia, etnografia, lingvistica, botanica, artele plastice, opera dantescă, avansînd adesea puncte de vedere interesante. În 1912 a publicat un studiu de referință despre Columna lui Traian.

P. 52 ULTIM CUVÎNT

Convorbiri literare, XLIII, 9, septembrie 1909, p. 982.
Semnat: *D.Z.*

„Rănit de prieteni, mai mult decît învins de adversari", Zamfirescu renunță prin acest „cuvînt" final la o polemică ce se degradase iremediabil și datorită lui. Culegea, așadar, cum atrăgeam atenția și mai înainte, fructele mîniei. Putea face altceva? Ar fi ajuns la alte rezultate respectînd cavalerește „regula jocului"? Probabil că nu. În cele din urmă, atîtea polemici o dovedesc, s-ar fi ajuns tot la schimburi violente de cuvinte. Polemica era și atunci, ca și acum, și o luptă pentru încercarea publicului, o dispută în care izbîndește cel care izbutește să-și discrediteze adversarul. Polemicile în cultură — observă într-una din „temele" lui Nicolae Manolescu, „sînt lupte de cuvinte, nu de idei abstracte. [...] Nu moralitatea contează, ci eficiența" (*Paradoxuri aparente, Teme*, 4, Editura Cartea românească, 1983, p. 52—53). Adversarii lui Zamfirescu au cîștigat fiindcă au știut să lovească mai spectaculos. E curios că această viziune a arenei nu-i lipsea nici lui Sanielevici, căci iată în ce rînduri premonitorii identifica în Zamfirescu un „supraviețuitor" al epocii beției de cuvinte: „Pe atunci, negustori cu greutate își neglijau comerțul lor util, pentru a merge să asculte la tribunal pe negustorii de vorbe bombastice; și adesea-i auzeai delectîndu-se între ei, cu fraza cutare pe care... Blaremberg «a zis-o»; de pildă: « țară de vînzare, nu-ți mai lipsește decît un cumpărător!... » Erau timpurile eroice ale retoricei deșarte, cînd anumite celebrități, în care noi astăzi recunoaștem cu mirare fructe seci, erau copiii răsfățați ai publicului mare, cînd un profesor putea legăna multe generații c-o dulceagă vorbărie, împestrițată de trucuri copilărești, cînd luptele parlamentare erau asimilate de ascultători luptelor de cocoși; cînd, în sfîrșit, *verbul* avea nu știu ce putere magică intrinsecă..." Sigur, aprigul polemist se înșela exilînd în trecut magia verbului. Cu orice polemică, competiția

retorică se reia, uitîndu-se aproape automat ideile. Iar victoria o obține, cum conchide just N. Manolescu, cel care descoperă o formulă de manipulare a publicului.

În cazul lui Duiliu Zamfirescu formula (echivalentă cu o veritabilă lovitură sub centură) e nedreapta acuzație de plagiat. Nu-i exclus ca retipărirea (în iulie și august) în prestigioasa *Viață românească* a articolelor infamatorii din *Țara noastră* să fi cîntărit mai greu decît efortul publicistic al ieșenilor înșiși. (Dovadă, Zamfirescu se simte afectat abia în acest moment.) Ofensat, el părăsi arena, nu înainte însă de a lămuri pe scurt (și aproape în felul autorilor actuali de romane-colaj) chestiunea plagiatului. (Garantează însă cineva că azi, într-un caz similar, o asemenea tentativă ar fi privită cu mai multă înțelegere?) „Trebuie să fie cineva mărginit ca să scrie romane cu citații sau cu hărți", remarcă dojenitor romancierul. Invocarea „hărților" era o aluzie la un episod din toamna lui 1903, petrecut la Academie. Maiorescu persiflase atunci tăios opacitatea liderului liberal, ale cărui gusturi în materie de roman istoric se opreau la *Bătălia pentru Roma*, prăfoasă tetralogie de Felix Dahn, unde figura și o „hartă geografică". „Scrieri de felul acesteia sunt astăzi părăsite, le-a trecut timpul", afirmase atunci criticul, susținînd — spre certa iritare a pedantului Sturdza — premierea romanului *În război*. În privința „citațiilor" Maiorescu nu-i mai putea fi însă o pavăză. E semnificativ că tirul celor de la *Viața românească* se concentrează imediat tocmai în direcția lor: „Ne pare rău că trebuie să întrebuințăm cuvîntul, dar, în apărarea aceasta, d. Zamfirescu comite un nou *plagiat*. D. Zamfirescu plagiază pe domnii de la *Convorbiri critice*, care, apărînd pe d. Teohari, plagiatorul lui Bergson, au susținut că revista domniilor-lor fiind curat *literară*, nu-și pot permite pedantismul de a întrebuința ghilimele și de a pune note sub text, în care să se arate izvorul citației... Apoi, dacă e așa, nu este lucru mai ușor decît să scrii romane și să colaborezi la reviste curat *literare*... D. Zamfirescu a sfîrșit cam lamentabil polemica cu noi. Vorbind și noi în limbajul aristocrației române, am putea spune că și-a sfîrșit polemica en queue de poisson" (*Nicanor & Co., Epilog, Viața românească*, IV, 10, octombrie 1909, p. 144). De fapt, întreaga polemică se sfîrșea așa: învingătorii obțineau o victorie à la Pyrrhos. Convinseseră publicul, nu și pe literați... Cînd *Luceafărul* sibian organiză cunoscuta anchetă despre poporanism, cele mai multe intervenții fură dezavuări directe sau voalate ale curentului inițiat de liberalii radicali din jurul revistei ieșene. La adăpostul „firmei", Ibrăileanu reacționă deci alarmat la *Miscellanea*: „V-ați plictisit de discuția asta? Și noi! Dar sîntem atacați din nou. Astă-vară ne-a atacat d. Duiliu Zamfirescu. Acuma o legiune de critici și esteticiani" (*Iarăși „poporanismul" în literatură, Viața românească*, IV, 12, decembrie 1909, p. 452). Semn că irascibilul Lascarid, biruit ca *om*, începea să-și ia revanșa ca *scriitor* ori măcar ca *teoretician*!

P. 53 ST. O. IOSIF ŞI D. ANGHEL: „LEGENDA FUNIGEILOR"
Poem dramatic în trei acte. Iaşi, 1907

„COMETA"
Comedie în trei acte, în versuri. Bucureşti, 1908

„CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA"
Bucureşti, 1908

Raport de Duiliu Zamfirescu.

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă şi dezbaterile*, tom XXXI, 1908–1909, Inst[itutul] de arte grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1909, p. 265–269.

Judecînd după şarjele inteligente împotriva Academiei, pe care le rosteşte în *Cometa* spiritualul Tity Rosnov, nu se putea bănui că tocmai comedia cu pricina va concura – împreună cu *Legenda funigeilor* şi *Caleidoscopul lui A. Mirea* – la un premiu important al venerabilei instituţii. Împrejurarea că tustrele lucrările vor fi încununate cu Premiul Adamachi se datorează în bună măsură pledantului lor, Duiliu Zamfirescu, care îşi rostea astfel degajat (în şedinţa din 6 mai 1909 a secţiei literare) primul lui raport academic. Plachetele îi vor fi fost încredinţate spre examinare datorită antecedentelor lirice ale noului academician. Recomandîndu-le entuziast, îşi transforma raportul într-o confesie implicită. Suspendat social şi literar între două lumi, Zamfirescu s-a simţit probabil cucerit de scrierile „dioscurilor", fiindcă ele vorbeau simultan ambelor laturi ale psihologiei sale. Sentimental şi ironic, sincer şi „mascat" ca un personaj rostandian, scriitorul concilia cu sorţi schimbători o seriozitate clasică şi o dezinvoltură modernistă. De astă dată, parcă pentru a confirma nădejdile „direcţiei noi", preferinţele lui se îndreaptă spre simbolişti. E de presupus că a citit amuzat aceste versuri gîndindu-se şi la propriile peripeţii academice: „Nemuritorii noştri adună pergamente, / Ei nu vor să trăiască în vremile prezente, / Ţin să s-asimileze cu vechile carboave, / Le place atmosfera de mucede hrisoave, / Şi-au devenit chirilici ca Biblia Scheiană... / Fotoliul academic e pentru ei o strană / În care dorm în pace un somn matusalemic... / Sînt ingineri, istorici, cîte-un poet anemic, / Ce-asistă le şedinţă ca într-un sanatoriu... / Din cînd în cînd un doctor tuşeşte un memoriu, / Sporind cu un infoliu celebrele *Anale*... / Din cînd în cînd s-aude cîte-un *aeternum vale* / Spre-a da o dezminţire, căci foarte-adeseori / Mor şi-academicienii, deşi-s nemuritori! / Tăcere-n necropolă şi alt postum în strana / Aceluia ce-şi mută fotoliu în Nirvana... / Dar dacă mai există sau nu literatura, / Şi dacă arii nouă mai cîntă Zeul Pan, / Ei ce-au pierdut de-a pururi contactul cu natura / Nici nu voiesc să ştie... stau după paravan, / Se-mbracă în giubele de pergamente vechi / Şi cu peceţi şi-astupă augustele urechi / Spre-a nu-i lovi – oroare! – cumva curentul nou..." Proaspăt admis sub Cupolă, încă tînărul academician imită deci gestul lui Ulise, nu pe al soţilor acestuia, lăsîndu-se delectat de chemări moderniste. (Peste numai cîţiva ani va proceda altfel!) Farmecul acestora era cu atît mai mare cu cît ele veneau în întîmpinarea unor mai vechi obsesii. Fluiditatea expresiei nu-l putea lăsa indiferent pe un autor permanent preocupat de problemele limbii. Apoi, chiar eroii textelor dramatice consunau cu ai săi. *Domniţa mezină*, *Urseolo*, *Miriţă* chiar, explorau aceeaşi medievalitate fabuloasă ca şi *Legenda funigeilor*. Mai vizibile sînt asemănările dintre Alexandru Comăneşteanu şi Tity Rosnov, „ştrengari subţiri" amîndoi, prefăcuţi finalmente în bărbaţi legitimi. Zamfirescu reproşa, aşadar, „dioscurilor" o greşeală pe care n-o putuse ocoli nici el. Să fie aceasta o formă de penitenţă? Alt atu al *Cometei*, care nu l-a lăsat deloc indiferent, era *verosimilitatea* eroilor, aerul lor de oameni *vii*, complecşi. În combaterea generică a unor defecte literare (dulcegăria, monotonia, schematismul sufletesc) care bîntuiau după el teatrul, romanul şi nuvela epocii apare şi un grăunte din diatriba antipoporanistă din discursul de recepţie. Un bizar concurs de împrejurări face însă ca opţiunea lui să coincidă frapant cu opinia lui Ibrăileanu! Criticul elogiase – în *Viaţa românească!* – *Legenda funigeilor*, semnalînd „forma cea mai strălucită" de exprimare a sentimentelor, „sonoritatea versului şi frumuseţea imaginilor", „muzica delicioasă" şi „emotivitatea rară", „sublimizată". În acelaşi ton, Izabela Sadoveanu descoperea entuziasmată un „juvaer rar şi preţios" de factură simbolistă. Programul poporanist nu era, se poate deduce din această întîmplare, intransigent şi nemaleabil. Rezervaţi faţă de Iosif şi Anghel se vor arăta însă tocmai junimişti din generaţiile mai noi ca Mihail Dragomirescu şi G. Bogdan-Duică. Apropiată de punctul lor de vedere este şi opinia lui Maiorescu. În cadrul şedinţei din 6 mai a Secţiunii literare, desfăşurată sub preşedinţia criticului, între el şi raportor avu loc un tensionat schimb de cuvinte, în care poziţiile diferă considerabil faţă de imaginea curentă a celor doi scriitori. Maiorescu recurgea, de pildă, la argumente etniciste care puteau fi aprobate de Iorga: „D-l T. Maiorescu – aflăm din *Anale* – nu împărtăşeşte entuziasmul d-lui Zamfirescu cu privire la poeţii pentru cari propune întreg Premiul Adamachi. Poezia românească trebuie să iasă din sufletul românesc de astăzi, înălţîndu-se cît mai sus şi îmbrăcîndu-se în forme cît mai armonioase. D-nii Iosif şi Anghel ne prezentă o poezie, fără îndoială, în forme foarte elegante. Sufletul acestor poezii însă este exotic, este reflexul unei culturi străine, mai ales al unor poeţi francezi, şi de aceea Academia Română nu o poate indica tinerei generaţiuni ca model de urmat pentru dezvoltarea noii poezii româneşti." În replică, Zamfirescu, cel afiliat azi adesea sămănătorismului, invoca ferm, în termeni maiorescieni, autonomia esteticului: „D-l D. Zamfirescu – reţine stenograful – zice că poezia este o artă care nu trebuie s-o facem dependentă de nici o altă considerare decît de valoarea ei estetică, adică de gradul de frumuseţe pe care-l

cuprinde într-însa. Poezia românească nu poate fi mărginită pentru totdeauna în cercul de concepţie estetic restrînsă în care s-a dezvoltat pînă acum, adică în cadrul restrîns al naţionalismului. Poeţii Iosif şi Anghel au făcut în această privinţă un mare pas înainte şi de aceea d-sa îi consideră ca poeţi mari ai zilei de azi şi crede că e drept şi e bine ca Academia să le dea premiul!" (loc. cit., p. 227–228). Despre scurta confruntare, semnificativă prefigurare la scară redusă a polemicii de peste cîteva zile, *Vieaţa nouă*, organ simbolist, nota cu ironie: „Pentru a se lua o hotărîre poate n-ar fi fost rău să se tragă la sorţi aceste două păreri". Plin de enigme şi surprize momentul 1909!

1 — Iată, in extenso, comparaţia care-i displăcea lui Zamfirescu: „...tot decorul / Acestei nopţi în care eu, pseudozburătorul / Modernizat cu totul, am apărut pe scenă, / Trezind florile-n straturi cu-a mantiei mele trenă / Tot ce trăieşte-n colţul acesta de natură, / Să nu-l lăsăm să piară... Vezi, ce frumos e cerul! / Ca-ntr-un *Kodak* în suflet noi să-i furăm misterul / Şi să-l păstrăm de-a pururi în cameră-i obscură..." (D. Anghel, St. O. Iosif, *Cireşul lui Lucullus*. Teatru, proză, traduceri, Ediţie îngrijită şi note de Ion Roman, col. „Biblioteca pentru toţi", Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 119). Severitatea de acum e, desigur, un prim semn al intoleranţei din *Literatura viitorului*, *Unor prieteni tineri* şi *Cîteva cuvinte critice*.

P.58 EXPUNERE PENTRU ALEGEREA D-LUI I. A. BASSARABESCU CA MEMBRU CORESPONDENT, ÎN ŞEDINŢA DE LA 25 MAI 1909

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă şi dezbaterile*, tom XXXI, 1908–1909, Inst[itutul] de arte grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1909, p. 182.

Şi această pledoarie a noului academician, mai vivace şi cu un apetit de lectură care-l depăşea pe acela al colegilor, a avut ecou. Bassarabescu a fost ales membru corespondent! În 1935, propunînd alegerea nuvelistului ca membru titular, Sadoveanu nu avu acelaşi succes: din douăzeci şi cinci de votanţi doar nouă fură de părerea lui. În ceea ce priveşte faptele din 1909, e cazul să menţionăm statornicia şi buna-credinţă de care dă dovadă Duiliu Zamfirescu. Diagnosticul favorabil din 1909 nu era rodul unor impresii de moment. Încă din 25 martie 1900 diplomatul de la Roma scria astfel mentorului şi prietenului mai mare:

„Răsfoind volumul *Poezie şi proză*, am dat peste o noveletă (care, nu ştiu cum, îmi scăpase din vedere la cetirea *Convorbirilor*) intitulată *Emma*. Minunată, minunată!... Nimeni nu s-a apropiat mai mult de Bret Hart[e], cu forme de melancolie ştrengărească, ce atît de bine răspunde uneori la o stare specific românească de ruşine, de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Bassarabescu. Cine e acest domn? Mă interesează foarte mult să ştiu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor. Echilibrul perfect al novelei, valoarea comică a cuvintelor, verva descrierii dezvăluiesc un talent parcă ajuns la maturitate. Dacă pe ici pe colo s-ar îndulci unele expresii mitocăneşti ale venerabilei doamne Siţa, noveleta ar fi, pentru mine, cea mai bună din cîte s-au scris pînă astăzi, în felul scurt al lui Bret Hart[e].

Şi e o aşa de mare mulţumire să citeşti în româneşte o lucrare bună, tînără mai cu seamă şi vie! De un ceas de cînd am citit-o, sunt într-o ilaritate, care mi-a pus voie bună în suflet. Lumea îmi pare frumoasă.

Artă, artă!..." *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, ed. cit., p. 231*)*.

P. 59 GH. BECESCU-SILVAN: „VALEA ALBĂ" Roman eroic. 1477. Bucureşti, 1908

Raport de Duiliu Zamfirescu în şedinţa Secţiei literare a Academiei Române din 27 mai 1909 pentru decernarea Premiului Năsturel.

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă şi dezbaterile*, tom XXXI, 1908–1909, Inst[itutul] de arte grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1909, p. 345–346.

Nu e deloc greu de intuit în ce măsură s-au diminuat, după această „execuţie" politicoasă, şansele de laureat academic ale obscurului Gh. Becescu-Silvan. Scriitorul aparţinea acelei stirpe, şi azi numeroasă, de manufacturieri exersaţi — fără succes — în romanul istoric. Iorga, mai mereu iertător cu acest gen de literaţi, nu-i rezerva competitorului din 1909 decît calificativul de „ciudat nuvelist". Nu-i exclus ca raportul lui Duiliu Zamfirescu să fie cea mai amplă consemnare a existenţei lui literare. Oricum, acesta vorbeşte mai degrabă despre ideologia literară a raportorului decît despre romanul analizat. Cuvintele rostite sub cupola Academiei confirmă, o dată în plus, coerenţa doctrinară a romancierului „vieţii la ţară". Lipsa lui de simpatie pentru romanul istoric datează de mult. Comentînd în 1892, în tentativa monografică *Leon Tolstoi*, celebrul *Război şi pace*, el recunoştea franc: „Eu nu sunt admirator al romanelor istorice, şi mărturisesc, cu toată afecţiunea mea pentru această carte, că partea isprăvilor militare nu e tocmai ceea ce mă interesează mai mult într-însa". O atare opinie explică şi de ce acţiunea celui de-al treilea roman al ciclului său epic se petrece *în* război, fără a ambiţiona vreodată să devină o frescă de amploare a conflic-

tului din 1877. E posibil ca în șirul motivelor de antipatie pentru Slavici (antipatie ce răbufnește furtunos în *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*) să se fi adăugat neîncrederea în acest tip de „literatură de frontieră". Argumentele tăgadei din 1903 revin, dealtfel, în bună parte și în raportul academic de mai tîrziu. Notabil, iar în unele privințe de-a dreptul avangardist, e interesul arătat *limbii* romanului istoric. Adept al romanului ca artă de *a spune*, nu de *a scrie*, Zamfirescu opta pentru utilizarea limbii *vii*, de toate zilele, și detesta, prin urmare, culoarea istorică obținută prin „cuvinte moarte", dezgropate din cronici. Între părerile lui și cele ale lui Camil Petrescu, alt „autenticist", coincidențele sînt tulburătoare. Într-o confesiune din 1954, *Cum am scris romanul „Un om între oameni"*, figurează și aceste fraze ce par a fi dezvoltarea firească a opiniilor zamfiresciene: „Mi se pare că un roman istoric trebuie să găsească modul de a unifica necesitățile epicului cu necesitățile adevărului istoric. [. . .] Realizînd într-o formă proprie, pe baza unor date istorice — termen în care se cuprind și datele zise actuale — scriitorul creează o adevărată realitate secundă, a cărei valoare e dată de gradul în care se oglindește în ea realitatea originară. [. . .] Cartea *Un om între oameni* a fost cu putință numai fiindcă se bizuie pe o anume concepție a limbii în literatură și în viața socială. Eu socot că este un decalaj între limba vorbită și cea scrisă, nu numai cu privire la limba literară și cea vorbită în general, așa cum se știe, ci că acest decalaj este real chiar la același individ, între eul care scrie și eul care vorbește. Și ceea ce e mai caracteristic punctului meu de vedere este că limba vorbită și nu cea scrisă e limba operei de artă.

Ce vrea să spună această teorie pe care am formulat-o? Anume că poporul român n-a vorbit în trecut așa cum se crede în general, adică n-a vorbit nici limba bisericească, nici limba cronicilor, nici limba scriitorilor contemporani epocii respective. El a vorbit și în 1500 limba pe care o vorbește azi, mai puțin termenii noi introduși. Cei care au scris așa cum știm, de pildă, cronicarii, vorbeau ei înșiși altfel decît scriau și aceea trebuie să fie limba personajelor în realismul istoric" (Camil Petrescu, *Cum am scris romanul „Un om între cameni"*, *Opinii și atitudini*. Antologie și prefață de Marin Bucur, Editura pentru literatură, 1962, p. 267; 270—271).

1 — *Gheorghe Becescu-Silvan* (1875—1924), scriitor de factură sămănătoristă. După studii juridice la München și Bruxelles, și-a consacrat o bună parte din viață literaturii și publicisticii. A colaborat la *Lumea nouă științifică și literară*, *Carmen*, *Revista modernă*, *Adevărul literar*, *Pagini alese*. Pe lîngă „romanul eroic" *Valea Albă*, a mai publicat narațiuni fără culoare și nerv, precum *Ștefan cel Mare pe patul morții* (1904), *Pentru neatîrnare* (1906) ș.a.

P. 61 „SCRIERILE MUZICALE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR, DOMNUL MOLDOVEI" DE T. T. BURADA

Analele Academiei Române, seria II, *Memoriile Secțiunii literare*] *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXII, 1909—1910, Inst[itutul, de arte grafice „Carol Göbl", București, 1910, p. 75.

Raportul lui Duiliu Zamfirescu a fost susținut (și aprobat) în cadrul ședinței Secțiunii literare din 15 noiembrie 1909. Cu o întîrziere firească în cazul unei publicații de acest tip, el va apare după un interval de timp destul de lung. Istoria se repetă, dealtfel, și în privința lucrării lui T. T. Burada. Un rezumat al acesteia, în limba franceză, este inserat, sub titlul *Un prince moldave muzicien*, în *Revue de Roumanie*, București, I, 1, janvier 1910, p. 8—10, dar cercetarea propriu-zisă va fi tipărită tot în *Analele Academiei Române*, *Memoriile Secțiunii literare*, seria II, tom XXXII, Socec et Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1911, p. 72—192. Ambele texte vor fi reproduse, însoțite de facsimile, în T. T. Burada, *Opere*, vol. II, Ediție critică de Viorel Cosma, Editura Muzicală, București, 1975, p. 38—42; 43—136.

P.62 METAFIZICA CUVINTELOR ȘI ESTETICA LITERARĂ

Analele Academiei Române, seria II, *Memoriile Secțiunii literare*, tom XXXIII, 1910—1911, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1911, p. 383—416.

„Critic și impulsiv", cum credea (în *Poporanismul în literatură*) că trebuie să fie un veritabil descendent al „raselor iranice", Duiliu Zamfirescu nu s-a putut împăca cu gîndul unei înfrîngeri. Lunga și înverșunata polemică ce a urmat comunicării academice ar fi temperat elanurile combative ale altuia, nu însă și ale romancierului Comăneștenilor, care îmbina, aveau dreptate contemporanii, nostalgiile unui visător cu avînturile unui luptător. Cei din imediata apropiere nu-l vedeau altfel, din moment ce fiul său, Al. Duiliu Zamfirescu, îl socotea, „în înțelesul cel mai frumos al termenului un soi de haiduc — și viteaz, și mîndru, desigur — dar mai cu seamă un haiduc modern, inteligent și cult". Negreșit, „haiducul" nu putea accepta postura învinsului; prin urmare, cei care îl cunoșteau puteau prezice — fără teama unei ulterioare dezmințiri — o nouă „polemică între cei doi academicieni, la prima ocaziune".

Prilejul s-a ivit la 13 mai 1911, deci la doi ani de la dramaticul schimb de opinii de sub cupola Academiei, cel rămas fără replică fiind de astă

dată Titu Maiorescu. Într-o tăcere punctată mai curînd de escapade mondene decît de realizări literare, partenerul „minor" își pregătise o revanșă insidioasă ce ia forma unei comunicări academice cu titlu serios și savant, perfect în ton, la prima vedere, cu preocupările „nemuritorilor". În realitate, scriitorul se adresa numai unuia dintre ei, lui Titu Maiorescu, a cărui estetică, triumfătoare încă în 1909, era supusă unei radicale contestări. Problema centrală în dispută era aceea a specificului poeziei, a condiției ei materiale și ideale. Mai mult de patruzeci de ani trecuseră de cînd Maiorescu enunțase în *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* cîteva precepte (transformate cu timpul în „propoziții limitative", în axiome pe care nimeni nu mai încerca să le demonstreze. Gestul contestatar al lui Gherea devenise, în atmosfera marcată de sămănătorism a primului deceniu din noul veac, aproape de neconceput. Lumea literară accepta, așadar, că „poezia este chemată să exprime frumosul", ultimul cuprinzînd „idei manifestate în materie sensibilă". Cum criticul făcea o netă distincție între „concepțiune" și „expresiune", prima condiție — cea *materială* — a poeziei, era ca ea „să deștepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantezia auditoriului". Marea dificultate pe care trebuie s-o învingă mereu poeții fiind, în ochii criticului, abstractizarea progresivă a cuvintelor, prima lor misiune nu putea fi alta decît aceea de a „resuscita în imaginațiunea auditorului trupul evaporat din vechile concepțiuni". Sigur pe adevărurile lui (care erau în bună parte adevărurile lumii culturale în care s-a format!), Maiorescu indica și căile de realizare a acestei operații de „sensibilizare": alegerea cuvîntului celui mai puțin abstract, opțiunea pentru „epitete ornante", personificarea abstracțiunilor ori (am zice azi) „corporalizarea" calităților și acțiunilor, în fine, apelul la „comparațiune" (cu precizarea că aceasta trebuie să fie „nouă" și „justă"). În ceea ce privește condiția *ideală*, ideea exprimată de poeți, Maiorescu avea grijă să sublinieze rezolut că aceasta este „*totdeauna* (s.n.) un simțimînt sau o pasiune, ci niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ține de tărîmul științific".

Am recapitulat succint aceste „adevăruri" ale liderului „Junimii" tocmai pentru a sublinia temeiurile raționamentelor contrare ale lui Zamfirescu. Tezele lui din *Metafizica cuvintelor și estetica literară* pleacă de la aceeași schemă (uneori aproape de la aceleași exemple) pentru a ajunge exact la concluzia contrară. Plin de „amuzament vindicativ", scriitorul își „transforma eseul său într-o convorbire personală, cifrată, cu criticul" (M. Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 640), punîndu-i sub semnul întrebării normele estetice aplicate într-o viață de om. Plăcerea contrazicerii e atît de vie încît merge pînă la detalii aparent insignifiante ale demonstrației. Maiorescu recursese la sanscritul *menò* (care însemna „a fi înălțat", „a se ridica peste un nivel dat") pentru a arăta cum s-a ajuns la „eminent [...], o noțiune excluziv intelectuală". Pentru a explica, platonician, noțiunea de *număr*, adică de „raport", de simbol al ideilor, Zamfirescu

apelează la... sanscritul *nam* („a te pleca", „a te înclina respectuos"). Maiorescu socoate poezia un „repaos al inteligenței", Zamfirescu apasă, dimpotrivă, pe „fantazia combinativă" în care identifică „o operație mintală de aceeași natură ca și comparațiunea în matematică". Criticul reliefează sentimentul, pasiunea, prietenul învrăjbit invocă rațiunea. Toxicitatea replicii e de aflat cu uimire pînă și în mici rocade tactice pe care Zamfirescu le săvîrșește dezinvolt, cu un instinct al jocului pe care nu i l-am bănui. Apărătorul poeziei populare citase în 1868 o strofă expresivă, „născută pe stradele Bucureștilor": „Una are ochi de mură, / Care inimele fură..." „Aristocratul" citadin, mustrat în fel și chip pentru îndepărtarea de popor, citează din... „lăutarul Vrancei" versuri mai bune („Pentru ochi ca murele / Înconjor pădurile") tocmai pentru a arăta cum abstractivul covîrșește și idealizează senzorialul.

Dincolo de toate aceste exemple care pot fi înmulțite — și eventual sistematizate într-un tabel complet de antinomii — la ce poate fi redusă polemica? Esența ei constă în opiniile divergente asupra funcției limbajului în poezie. Dacă Maiorescu gîndea în stil Hegel, Vischer, considerînd cuvîntul un *mediator*, un vehicul de imagini, Zamfirescu insistă din perspectivă modernă asupra *imanenței*, asupra autonomiei logosului. Folosind termenii lui Liviu Rusu din *Estetica poeziei lirice*, am zice că Zamfirescu intuiește printre primii la noi un adevăr esențial: „cuvîntul în poezie nu este un primitor de sens, el este un dătător de sens", această revelație apropiindu-l nu doar de Max Müller sau Renan, pe care-i cita, ci și de Theodor A. Meyer, Max Dessoir, Gundolf, Rilke, Valéry, Arghezi. În singurătatea lui mîndră Zamfirescu vedea, prin urmare, departe, fără a ști însă să-și sistematizeze mai limpede, fără ocoluri inutile, intuițiile. Demn de remarcat e tocmai faptul că în imediata contemporaneitate caracterul doctrinar al propozițiilor lui a fost umbrit tocmai de digresiunile parazitare din discurs și, mai ales, de exemplificările tendențioase (și, vai!, inoportune!) din opera adversarilor „poporaniști". Finalul aristocratic în care e apărat — inabil! — principiul de „autonomie individuală", neadmițîndu-se „concesiuni mulțimii", ba chiar nici „inspirații de la ea" (poziție cel puțin curioasă pentru un bun pictor al scenelor de masă), a aprins din nou flacăra vechilor inimiciții.

Un răspuns prompt a venit inițial chiar din plenul academic. Vexat și surprins, Maiorescu n-a replicat nimic discipolului disident. În schimb, N. Iorga a ținut să infirme acuzele la adresa scriitorilor ardeleni. Părerea istoricului, răspicat rostită în comunicarea academică *Partea românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească. Influențe și conflicte*, e fără echivoc: „Cultura românească e una singură". Dar ceea ce părea o realitate pentru el, pentru preopinentul său în forul academic era mai degrabă un deziderat ce se îndepărta cu atît mai mult cu cît prolifera (în Ardeal mai

cu seamă) o literatură subordonată „realismului empiric" și scrisă într-o limbă inadecvată abstracțiunilor subtile.

Cu o rapiditate remarcabilă, dacă ne gîndim la existența frontierei din Carpați, la meticuloasa cenzură austro-ungară, reacționează *Luceafărul* sibian. În absența textului integral al discursului zamfirescian, redactorii lui se orientează după „rapoartele fragmentare ale ziarelor" bucureștene. În linia acestora sînt enumerate reproșurile lui Zamfirescu, pentru a-i replica apoi „tare" autorului de „erezii estetice bizare": „Și știți cine face toate aceste reflexii necăjite? D-l Zamfirescu, autorul poeziei «abstractive»: *Adie un vînt din țara etruscă / Tu ești, Porseno, sau e o muscă?...*" Argumentele lui Iorga sînt și ele trecute — cu satisfacție — în revistă: „Și precum, cu ocazia discursului de recepțiune, d-l Maiorescu a redus exagerările aceste la justele lor proporții, astfel de data asta d-l Iorga într-o conferință mișcătoare asupra «Influinței culturei ardelene», a spulberat în fața Academiei, cu dovezi istorice și cu principiile de firească evoluție, toate poftele de bagatelizare ale d-lui Zamfirescu. Într-un tablou retrospectiv, grandios, d-l Iorga a desfășurat momentele de muncă, plină de înțelegere pentru cultura românească, a dascălilor ardeleni trecuți în țară. Figuri mărețe ca Gheorghe Lazăr, Aron Florian, Ion Maiorescu, Bărnuț și Marțian veneau parecă să-și reclame, prin rostul convins al d-lui Iorga, drepturile celor mai curate idei, în numele cărora au viețuit. Trecînd apoi la actualitate, la sforțările și tendințele reciproce pentru apropierea culturală, d-l Iorga a arătat cum este a se înțelege opera scriitorilor ardeleni de astăzi; a rectificat valorile de astăzi față de campania d-lui Zamfirescu și a făcut în special un frumos act de dreptate lui Agârbiceanu, cel mai calomniat dintre țintele boierului academic... Neapărat, punctul de vedere al d-lui Iorga este demn și adevărat și va servi desigur de singura orientare în viitor în sînul unui areopag cultural al tuturor românilor, cum este Academia. O falsificare frivolă a principiilor fundamentale și tradiționale pe cari este așezată problema culturei noastre naționale nu se poate admite, oricîtă toleranță ar exista pentru opiniile fiecăruia" *(Literatura ardeleană în Academie, Luceafărul*, 12, 16 mai 1911, p. 287—288*)*. O fi citit Zamfirescu aceste opinii? Răspunsul afirmativ nu poate fi eliminat din calcul, cînd știm din corespondența lui că obișnuia să citească tot ce se scria despre el și despre confrați. Topica, frazarea dificultoasă a polemistului anonim îi vor fi întărit convingerile. Interesant este însă un alt amănunt: Agârbiceanu, victima „boierului academic", nu i-a primit cu indiferență reproșurile, nici nu le-a taxat drept „frivolități". În reeditările ulterioare textul cu pricina e modificat tacit în sensul opiniilor zamfiresciene. Încă o dată instinctul artistic se dovedea mai puternic decît vanitatea rănită! În absența — simptomatică! — a replicii autorilor vizați, sarcina de a le „repera" prestigiul și-o asumă ziariștii. Rîvna lor polemică se vădi curînd atît de pronunțată, încît un alt profesionist al bătăliilor literare, Radu Ciomag, simți nevoia de a puncta

cîteva adevăruri pentru uzul „fraților de dincolo": „Pentru noi, d. Duiliu Zamfirescu este un distins literat, care poate avea orișice idee în materie de critică literară! Pentru frații noștri de dincolo, d. Zamfirescu este chiar reacțiunea incarnată. Sunt ziariști români din Transilvania cari cred serios că întreaga țară românească este astăzi pironită cu ochii la următoarea scenă: de o parte, ca un Sfeti-Gheorghe, stînd călare și cu sulița în mînă, dl. Nicolae Iorga, și de cealaltă parte, ca un balaur, d. Duiliu Zamfirescu! Geniul Binelui și geniul Răului!!" *(Cîteva adevăruri pentru frații noștri de dincolo, Noua revistă română*, 17, 4 sept. 1911, p. 252*)*. Vechea polarizare a opiniilor din vara lui 1909 se repeta, prin urmare, și în vara lui 1911.

A avut Zamfirescu în această situație aliați? Lucrul e neîndoielnic. Dar sprijinul pe care i-l dau este însoțit de semnificative mustrări, care constituie dealtminteri tristul apanaj al celor care se vor în afara taberelor. În *Vieața nouă*, un anonim (în spatele căruia se ascundea probabil Ovid Densusianu) așterne aceste considerații condescendente: „Nu era nevoie nici de atîta terminologie psihologică, nici de teorii linguistice — unele învechite—pentru ca să se arate superioritatea poeților gînditori, cu o alcătuire sufletească superioară, asupra celor care se opresc la lucruri netrebnice și care ne dau impresii ce n-au trecut prin lumina transfiguratoare a unui creier bogat. Și socotind pe cei cărora s-a adresat în comunicarea de la Academie, d. Duiliu Zamfirescu ar fi făcut poate bine să procedeze mai elementar, mai intuitiv: să compare pe poeții și prozatorii poporaniști cu cineva care se uită numai pe jos, la gîndăcime, iar pe scriitorii care, ca un Eminescu, își avîntă gîndurile departe cu cineva care-și duce privirile spre înălțimile atinse de zborul vulturilor. Pilda ar fi fost înțeleasă și de cei din Bucovina și de cei din Transilvania [...].

Subscriem cu amîndouă mîinile — la Academie unii au protestat cu patru — judecata d-lui Zamfirescu asupra poporanismului; și noi l-am judecat, încă de mult, tot așa, dar cu alte cuvinte și fără amestec de metafizică. Subscriem iarăși cînd d. Zamfirescu spune — dar păcat că într-o sală fără acustică, fără răsunet — că Academia nu trebuie să patroneze destrăbălarea tuturor atentatorilor la albeața hîrtiei într-o limbă barbară, dialectală, și că e datoare să vegheze la înălțarea artei. Dar cum se miră d. Zamfirescu de d. dr. Cantacuzino, că figurează pe coperta *Vieții românești*, tot așa ne mirăm și noi de d-sa că se simte bine printre poporaniștii de la *Convorbiri literare*, care scriu — cu îngăduința directorului ad-interim — într-o limbă care e aidoma ca a acelora pe care-i critică însuși d. Zamfirescu. *Babilonicele* au dat și vor mai da pilde de româneasca nobilă în care se scrie la *Convorbiri*. Ne miră iarăși că d. Zamfirescu vorbește de clasicismul d-lui Mehedinți ș.a., și totuși d. Zamfirescu spune singur că nu-i plac sectarii" *(D. Zamfirescu: „Metafizica cuvintelor și estetica literară", Vieața nouă*, 16, 1 noiembrie 1911, p. 310—311.*)*

Mai analitic și mai ponderat este aportul *Noii reviste române* la discutarea tezelor zamfiresciene. O primă intervenție, *Comunicarea d-lui Duiliu Zamfirescu* (rev. cit., 6, 22 mai 1911, p. 82—84), nu e decît — susține redacția — un „rezumat făcut în chipul cel mai obiectiv și pe care l-a văzut și autorizat d. Duiliu Zamfirescu ca să se publice", urmînd ca într-un număr viitor C. Rădulescu-Motru să discute principalele teorii afirmate în respectiva comunicare. Promisiunea e îndeplinită peste două săptămîni într-un articol amplu ce frapează înainte de toate prin independența afișată. Politețea, cordialitatea, simpatia intelectuală nu-l împiedică pe viitorul teoretician al personalismului energetic să-și mărturisească net rezervele față de unele opinii din eseul lui Zamfirescu, al cărui viciu de fond ar fi confundarea *originalității* cu *abstracțiunea*: „Puterea creatoare a poetului, după d. Zamfirescu, este cu atît mai mare cu cît ea se aplică la abstracțiuni; pe cînd, după părerea noastră — susține filozoful — puterea creatoare a poetului este cu atît mai mare, cu cît ea este mai originală. [...] D. Duiliu Zamfirescu consideră desăvîrșirea poeziei ca un fel de *migrațiune* de la concret spre abstract, în loc să o considere, cum credem noi că ar fi mai adevărat, ca o *potențare* a întregii vieți sufletești" (*Poeții abstractivi și poeții senzoriali după d. Duiliu Zamfirescu, Noua revistă română*, vol. X, 8, 5 iunie 1911, p. 116).

Prin introducerea mai netă în discuție a factorului psihologic, Rădulescu-Motru se raliază, de fapt, vechilor concepte maioresciene, fără a vedea noutatea de fond a poziției lui Zamfirescu. Pledoaria acestuia pentru lirismul abstractiv nu vizează în primul rînd distanțarea de lumea simțurilor și rătăcirea voluptuoasă „prin cîmpiile cele vaste ale speculațiunilor abstracte", ci învestirea cuvintelor, printr-o subtilă operație de logică poetică, cu noi *sensuri* (ce pot izvorî și din noi *relații* între ele). Noile *înțelesuri* rezultate prin avatarurile „fantaziei combinative" au ca suport, în viziunea zamfiresciană, *ideea*, în accepția platoniciană a termenului. Nu e imposibil, arătam altă dată în *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*, ca unele din raționamentele scriitorului să aibă un punct de plecare în Baudelaire. Acesta vorbise primul despre „exactitatea matematică" a metaforei și identificase în fantezie „cea mai științifică dintre toate facultățile" omenești. Mai tîrziu, limitînd aria referințelor numai la literatura română, Blaga va preconiza poemul ce gravitează în jurul „ideii ca sentiment dominant", iar Beniuc va conchide categoric: „Poezia este formularea algebrică a sufletului omenesc: să n-o citească cine nu știe ce-i matematica". Concluziile lui Zamfirescu au, prin urmare, un caracter premonitoriu. Faptul că ele n-au fost înțelese la timp e explicabil prin stadiul ideologiei literare românești a momentului, deși nu-i mai puțin adevărat că și digresiunile, excesul de terminologie „științifică", „aparatul" metodologic supradimensionat i-au obscurizat intuițiile. Obiecțiile lui Rădulescu-Motru, de bună-credință dealtminteri, așa se explică. Directorul

Noii reviste române imprima, de pildă, un aer polemic unor disocieri care sînt și ale lui Zamfirescu însuși. „Vorbirea omenească — conchide filozoful — nu este niciodată un reflex direct al senzațiunilor cari ne vin de la lucrurile externe, ci este un reflex *condiționat* de asociațiunile pe cari le stabilește creierul între diferite stări sufletești. Cu un cuvînt, vorbire *senzorială* nu există. Aceea care s-ar putea numi senzorială se mărginește la gest și interjecțiune." Aproape același lucru îl spusese și Zamfirescu, dar cu un regretabil prisos de vorbe. Dialectica adeziunii și a dezacordului își pune amprenta asupra întregului comentariu al lui Rădulescu-Motru. Doctrinarul personalismului acceptă teza existenței — în cazul fiecărui mare poet — a unui mod unic „de a statornici relațiuni în răsfrîngerea sa lăuntrică, pe care nu și-l însușește de la nimeni", însă introduce imediat un amendament semnificativ pentru stilul său eminamente maiorescian de a aborda lucrurile: „...poetul cel mare nu este acela care se depărtează de lumea simțurilor [...], ci este acela care are darul să *înnoiască* aceea ce simțim și gîndim fiecare dintre noi, în mod rutinar și învechit! Leopardi este un poet mare nu fiindcă a fost abstract, ci fiindcă a *înnoit* gîndirile noastre asupra nefericirei." Este oare acest amendament „în chestie"? Mai degrabă nu. G. C. Nicolescu sublinia cîndva că dacă aportul lui Leopardi s-ar fi mărginit la această „înnoire", aportul lui ar fi fost de natură *filozofică*, nu *lirică*. Într-adevăr, continuînd traiectoria acestei distincții, am zice că poetul de la Recanati nu a înnoit conceptul, ci *limbajul* disperării și al solitudinii.

Chiar reticentă fiind, întinsa analiză din *Noua revistă română* notifica totuși o stimă reală pentru preopinent. Amănuntul acesta n-a scăpat redactorilor *Vieții românești*. Într-o notă inserată la rubrica „Revista revistelor" adversități vechi răbufnesc în formă netă: „D. Rădulescu-Motru discută cu d. Zamfirescu origina vorbirii și conținutul poeziei. D. Motru nu împărtășește « teoriile » d-lui Zamfirescu și-i opune sănătoasele păreri cunoscute. Dar d. Motru vorbește cu d. Zamfirescu parcă academicianul ar avea niște opinii proprii, cărora d. Motru să le opună pe ale d-sale. (Mica eroare de logică i-a scăpat polemistului anonim: dacă Motru apela la « sănătoasele» opinii din fondul de locuri comune, putința de a exprima păreri «proprii» se reducea vertiginos ori chiar se anula — n.n.). În realitate, iată cum stă lucrul. În privința originii vorbirii, d. Zamfirescu a expus teoria curentă [?!!], veche de la Adam Babadam, numai că nu a înțeles-o. A făcut ca și un astronom care ar expune legile lui Kepler, fără să le cunoască bine. Și d. Motru îl corectează. Cît privește teoria poeziei, d. Zamfirescu ar vrea să susțină că numai poezia de idei are dreptul la existență. D. Zamfirescu, în loc să definească poezia așa încît să se potrivească cu toți poeții, o definește conform numai cu poezia *unor* poeți, iar pe ceilalți îi aruncă peste bord, ca și cineva care ar defini peștii gîndindu-se la o anumită specie, plăcută lui, și ar declara că ceilalți nu sînt pești. Dar d. Motru îl ia foarte

în serios, cînd îi spune că mai sînt și alți pești" *(Noua revistă română, Viața românească*, VI, 5, mai 1911, p. 318–319*)*. Cum Motru nu dă semne de intimidare, cei de la Iași îl califică, două luni mai tîrziu, drept „fidel elev al lui Duiliu Zamfirescu", care tocmai prin această „infamantă" calitate nu mai merită atenția lor.

Dar aceste categorice judecăți nu sînt, privind strict cronologic lucrurile, și cele dintîi. Înainte ca *Metafizica*... să apară *in extenso*, simpla lectură a rezumatelor publicate în presă fu suficientă pentru ca redactorii *Vieții românești* să se simtă (pe drept, dealtminteri!) lezați. Impetuosul Nicanor se înscrie imediat în replică printr-o notă amplă, energică — *Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu*, din care nu lipsesc cuvintele „tari". Autorul ei ar putea fi Ibrăileanu însuși, al cărui polemism nu e lipsit de „patetismul demonstrației" (după cum consideră istoricul literar Mihai Drăgan, autorul ediției *Campanii* (1971), unde textul mai sus amintit e inclus în sumar). Cum nu ne interesează aici în primul rînd problema *paternității* răspunsului, vom trece în revistă *argumentele* utilizate pe parcursul lui. Poate că termenul e în acest caz prea generos. Nicanor nu răspunde la opinii cu opinii, ci la excese prin altele de semn contrar. O nedreptate e, de pildă, incriminarea „odioasei" [?!!] schițe *Bușcă*, în care, susține polemistul ieșean, „cu ocazia unui fapt mărunt, d. Zamfirescu zugrăvea cu multă satisfacție bestialitatea unui sat întreg". Proza, unică prin formula ei în epica lui Zamfirescu, e departe de a sugera un caz de bestialitate colectivă, dar era nevoie de un pretext — oferit de opera adversarului — pentru a îndreptăți imaginea șarjată a „ciocoiului" care „înjură pe scriitorii născuți din popor și care scriu despre popor". În atare situație, grozăvie!, parvenitul „nu-și mai poate stăpîni spasmurile urii". Psihologia lui, pluseazä Nicanor, e a „unui arendaș devastat, căruia, pe deasupra, nici nu i s-ar fi acordat despăgubiri". Vechea imprudență de a fi invocat o aburoasă ascendență imperială îl costă pe Zamfirescu și în 1911, cum îl costase și cu doi ani mai devreme. Ea justifică, de pildă, un accent pamfletar ca acesta: „Ne mirăm numai cum președintele ei (ori cine-o fi mai mare peste dînsa) permite unui om, pe cît se vede puțin stăpîn pe gură-i, să insulte oameni care nu se pot apăra acolo. Dacă «oratorul» n-a învățat cea mai elementară bună-cuviință în marile capitale, în care se laudă că s-a civilizat, ci a rămas tot cu acel suflet injurios al strămoșilor săi din Fanar, ar trebui să-l cheme la realitate cineva de-acolo, dacă Academia asta vrea să fie o Academie." Tot potrivit schemei polemice din 1909 e utilizat și motivul „impopularității":

„Pe Coșbuc, cum se știe, îl asasinează regulat. Nu numai țărănismul neaoș al poetului ardelean îl *horipilează* pe d. Zamfirescu, dar mai are încă o durere delicatul aristocrat. Pe cînd Coșbuc începea abia să scrie, d. Zamfirescu se făcuse de mult răspunzător de o mulțime de opere «fără titlu» și fără nume, pe care acum le-a îndosit... și, de-atunci, a mai scris

d-sa multe «romane» — și totuși în zădar. Publicul l-a îngropat într-o tăcere, poate nemeritată, căci nu scrie mai rău decît mulți alții, care au mult mai mult noroc, pe cînd țăranul de la Năsăud (închipuiți-vă, doamnelor, un simplu țăran!) a intrat în toate conștiințele românești.

Și dacă sentimentele d-lui Zamfirescu sînt ale unui «aristocrat», apoi scandalul enorm ce face e trucul unui reclamagiu îngrozit de indiferența publicului.

Poate că după ce-și va publica discursul, îi vom face și noi nițică reclamă, dacă vom avea vreme" *(Viața românească*, VI, 4, 1911, p. 149–150*)*.

S-ar zice, urmărind colecția revistei, că vremea nu i-a prisosit lui Nicanor! Promisiunea e ținută abia în numărul 10 (deci la o jumătate de an de la academicul discurs), dar și atunci „reclama" e de tot „nițică"... Punctul ei de plecare e tipărirea *integrală* a comunicării zamfiresciene, care pare lui Nicanor o „impudică exhibiție intelectuală", sortită din start indiferenței. „A mai discuta — decretează vigurosul polemist ieșean — teoriile d-lui Duiliu Zamfirescu este a sfărîma uși deschise, și nimic nu ne ispitește să ne dedăm acestui sport inutil." În compensație, e crezut util un atac împotriva Academiei înseși, vinovată, în ochii lui, de lipsă de criterii în cooptarea noilor „nemuritori" și de filantropie în editarea intervențiilor acestora:

„Academia are o autonomie desăvîrșită. Ea face ce-i place. Dar ar putea să cruțe ofrandele generoșilor ei donatori, care, desigur, au înțeles să facă alte servicii culturii române decît să răspîndească proza științifică a d-lui Duiliu Zamfirescu. Ori poate legile ei constitutive o obligă să tipărească *toate* produsele intelectuale debitate în incinta sa? Dacă da, atunci ar trebui să fie mai precaută cu recrutarea membrilor, cînd e nevoită să-și împlinească golurile lăsate prin dispariția iluștrilor ei defuncți.

Înțelegem bine că în locul lui Ollănescu-Ascanio înalta instituție nu putea alege pe Caragiale, pe Coșbuc ori pe Vlahuță, că ea trebuia să aleagă pe un membru al partidului junimist, pe un colaborator al *Convorbirilor literare*. Mai înțelegem, împreună cu înțeleptul Jerôme Coignard, utilitatea nulităților în Academie, căci dacă această instituție și-ar garnisi fotoliile numai cu ilustrații științifice și literare, ea ar da dovadă de cruzime și lipsă de delicatețä. Atunci, a nu face parte din Academie ar fi un stigmat de incapacitate.

Dar Academia ar fi putut alege, spre acest scop, pe alt colaborator al *Convorbirilor literare*, pe unul care să stea acolo modest în necompetența lui" *(Academia d-lui Duiliu Zamfirescu, Viața românească*, VI, 10, oct. 1911, p. 133*)*.

Nu-i exclus ca repetarea în deriziune a calității de „domn" a lui Duiliu Zamfirescu, delectabila ironie franciană, șarjele antiacademice să fi plăcut multor amatori de polemici literare. Anghel și Iosif se amuzau și ei pe seama Academiei, iar membrii ei, cu dramul de cinism al senectuții, încununau

cu un premiu aceste spirituale zeflemeli. Savuros în planul expresiei (facultate hotărîtoare în polemici!), Nicanor nu avea însă de partea lui şi atuul adevărului. El uita, conştient, desigur, refuzul lui Caragiale de a fi sărbătorit, declinarea de către Vlahuţă a calităţii de academician; peste ani, şi omiterea lui Coşbuc va fi îndreptată de Academie prin raportul lui... Duiliu Zamfirescu. În ce priveşte tuşele antijunimiste, ele au, probabil, şi un substrat politic: „noua stîngă liberală" grupată în jurul lui Ionel Brătianu, facţiune din care făceau parte şi mentorii *Vieţii româneşti*, nu se putea împăca nici cu poziţia dominantă — la Academie! — a junimiştilor, nici cu ascensiunea lor, netă, pe scena guvernamentală. A lovi deci, în aceste condiţii, în Academie, însemna a contesta indirect momentanul primat politic al „conservatorilor bătrîni". Recurgînd la Urmuz, am putea spune, prin urmare, că Nicanor „juca un carambolaş" şi atingea cu dexteritate o ţintă mult mai ispititoare.

Rezumîndu-ne doar la consemnarea acestor ecouri ale *Metafizicii cuvintelor*... n-am vrea să se creadă că n-au existat şi altele. La unele (cum e cazul celor din *Gazeta Transilvaniei*) ne vom referi în notele consacrate cîtorva texte zamfiresciene. Pe altele le vom menţiona în viitoarea bibliografie zamfiresciană din finalul actualei serii de *Opere*. Oricum, adevăratele semnificaţii ale acestui text doctrinar au fost reliefate mult mai tîrziu. În *Istoria literaturii române contemporane* Lovinescu credea încă, în 1926, că „prin teoriile sale « estetice » Duiliu Zamfirescu îşi apăra însuşi principiul literaturii sale, care, prin echilibru, prin armonie şi prin ceea ce numea el « abstractizare », e clasică". Condescendent, criticul trimitea deci spre trecut teoretizări care ţin mai degrabă de viitor. Am amintit deja sinteza lui Liviu Rusu — *Estetica poeziei lirice*. Disociaţiile de aici dezvoltă opiniile zamfiresciene, completîndu-le, adîncindu-le, sistematizîndu-le. Cel care a observat cel dintîi aceste similitudini, G. C. Nicolescu, consacra el însuşi cîteva pagini de analiză pertinentă eseului academic al lui Duiliu Zamfirescu. Jocul întîmplării, în general neprielnic părintelui *Vieţii la ţară*, a făcut ca şi această exegeză clarificatoare să apară tîrziu — abia în 1980, cînd monografia — îndelung elaborată — despre Duiliu Zamfirescu a fost în fine editată. Pînă atunci însă, calea unei judecăţi mai drepte asupra comunicării din 1911 a fost deschisă de Mihai Gafiţa în masiva lui monografie din 1969. Regretatul analist şi editor nu ezita să pună în relaţie *Metafizica cuvintelor* cu celebrul eseu călinescian din 1947 *Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică*. Cînd asemenea conexiuni se înmulţesc, cînd sînt făcute cu toată seriozitatea, vechea sentinţă potrivit căreia Duiliu Zamfirescu n-ar fi omul speculaţiilor estetice devine pe zi ce trece mai vulnerabilă!

1 — *William James* (1842—1910), filozof şi psiholog american, teoretician al pragmatismului. Combătînd concepţiile raţionaliste de factură speculativă, preconiza în stil idealist o „metafizică a experienţei" care l-a

influenţat, probabil, pe Duiliu Zamfirescu pînă şi în intitularea comunicării sale. Opera lui include sinteze ca *Principiile psihologiei* (1891), *Voinţa de a crede şi alte eseuri de filozofie populară* (1897), *Pragmatismul* (1907). Fratele lui, Henri James, e autorul celebrului roman *Ambasadorii*.

2 — *Friedrich Max Müller* (1823—1900), lingvist britanic de origine germană. În calitate de profesor la Oxford, preda gramatica comparată a limbilor indo-europene. Cartea lui fundamentală, *Prelegeri despre ştiinţa limbii*, stîrnea admiraţia lui Maiorescu. Preţuirea criticului a jucat un rol important în alegerea lingvistului oxfordian ca membru de onoare al Academiei Române.

3 — *Roman III Argyr* (970—1034), împărat bizantin între 1028—1034.

4 — *Pitagora* (cca 580— cca 500 î.e.n.), filozof şi matematician grec, fondator al pitagorismului. I se atribuie descoperirea vestitei teoreme geometrice, a tablei înmulţirii şi a sistemului zecimal. Panmatematismul lui se baza pe *teoria numerelor* şi pe *armonie*.

5 — *Jules Henri Poincaré* (1854—1912), matematician şi filozof francez. În *Ştiinţa şi ipoteza* (1902) şi în *Valoarea ştiinţei* (1906) a formulat concluzii incitante în legătură cu relaţia *ipoteză-experiment, empiric-teoretic*. Descoperitor al funcţiilor fuchsiene.

6 — *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646—1716), filozof iluminist şi matematician german. Sistemul lui filozofic propunea ca principiu universal al existenţei *monadele*, substanţe spirituale indestructibile, aflate într-o armonie prestabilită, al cărei motor este divinitatea. În conformitate cu această teză, conchidea că lumea noastră, fiind creată de Dumnezeu, e cea mai bună dintre lumile posibile. Precursor al logicii matematice, se pronunţa pentru utilizarea simbolurilor. Opera lui e formată din volume ca: *De arte combinatoria* (1666), *Noi eseuri asupra intelectului uman* (1704), *Theodiceea* (1710), *Monadologia* (1714, tipărită postum în 1720). Reflexe ale filozofiei lui sînt vizibile în romanul lui Duiliu Zamfirescu *Lydda*.

7 — Referinţa vizează, desigur, eseul *Dramaturgia hamburgheză*, publicat în anii 1767—1769 de esteticianul, dramaturgul şi filozoful iluminist *Gotthold Ephraim Lessing* (1729—1781). Ca teoretician al dramei, Lessing pleda pentru figurarea umanului în varietatea lui, pentru coerenţa intrigii şi a caracterelor, pentru justificarea logică a conflictului şi — nu în ultimul rînd — pentru verosimilitate. Teoriile esteticianului german îi erau cunoscute lui Duiliu Zamfirescu încă din tinereţe (vezi şi *Opere*, vol. 5, p. 631—632).

8 — *Philippe Néricault,* zis *Destouches* (1680—1754), poet și comediograf francez, apreciat de contemporanii. Scrierile lui: *Ingratul* (1712), *Nehotărîtul* (1713), *Filozoful căsătorit* (1727), *Filozoful îndrăgostit* (1732), *Risipitorul* (1736) ș.a. nu confirmă bunele păreri ale lui Lessing.

9 — Traducerea (fragmentară) a vestitului poem al lui Leopardi — *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia* — pe care Duiliu Zamfirescu o publică aici diferă sensibil de mai vechea tălmăcire tipărită în *Convorbiri literare,* XXVI, 12 aprilie 1893. Scriitorul își revizuia deci și opera de traducător.

10 — *Çakyamuni* sau *Buddha,* nume sub care e cunoscut legendarul Siddhartha Gautama, prinț indian care ar fi trăit în secolele VI—V î.e.n., întemeind religia budistă. Fondată pe o viziune pesimistă asupra lumii, echivalînd viața cu suferința, doctrina lui Çakyamuni preconiza eliberarea de suferință prin opt „căi nobile" ce duc toate spre *nirvana.* Cele 4 „adevăruri sfinte" ale budismului sînt comentate de bătrînul Filip A., alter-ego-ul lui Duiliu Zamfirescu din *Lydda* (v. *Opere,* vol. 4, p. 40).

11 — *Primăvara,* celebru tablou alegoric de *Sandro di Mariano Filipepi,* zis *Botticelli,* pictor italian care a trăit între anii 1444—1510.

12 — *Marcu Beza* (1882—1949), prozator (a)român, publicist, colecționar de artă și folclorist. În *Cartea cu amintiri* (1938) oferă informații prețioase despre lumea literară pe care a frecventat-o. În calitate de consul general al României în Anglia și de profesor de limba și literatura română la Universitatea din Londra a popularizat folclorul românesc, valorile noastre literare. În 1926 a publicat în engleză, sub titlul *Sasha,* romanul *Viața la țară.*

13 — Sub acest nume sînt cunoscuți *David Teniers,* zis *cel Bătrîn* (1582—1649), și fiul său, *cel Tînăr* (1610—1690), pictori flamanzi care au excelat prin atenția pentru scenele populare.

14 — *Brueghel Pieter,* zis *cel Bătrîn* (cca 1525—1569), pictor flamand, autor de peisaje și de scene din viața rustică *(Nunta țărănească, Orașul țărănesc* ș.a.*).* Această receptivitate i-a adus dealtminteri și numele de *Breughel al Țăranilor.*

15 — Versurile citate aici, cu regretabile denaturări datorate accidentelor memoriei, fac parte din poezia lui Goga *De-o să mor,* publicată în 1903 în *Luceafărul* budapestan.

16 — *Ioan C. Cantacuzino* (1863—1934), medic și bacteriolog român, profesor universitar și academician. În 1907, după retragerea lui Paul Bujor, devine codirector al *Vieții românești,* calitate în care aduce mai mult un prestigiu științific decît o contribuție publicistică efectivă. În nota consacrată *Noii reviste române,* de care aminteam mai înainte, polemiștii de la *Viața românească* răspund energic ironiilor zamfiresciene.

17 — Citatul, defectuos reprodus, e decupat din poezia *Reîntors.*

18 — Ideile vehiculate aici sînt, desigur, eronate. În momentele de iritare aristocratică, emitentul lor vedea în socialiști doar indivizi „generoși" de tipul celor caricaturizați în *Lume nouă și lume veche.* Părerea lui *reală* despre socialism e însă mult mai elogioasă: „În socialismul radical, în comunism — se destăinuia lui Maiorescu epistolierul roman, există o idee sublimă: ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omenești pîcla preocupațiunii celei mai meschine, și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt" *(Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913),* ed. cit., p. 64*).*

19 — *Christoph Martin Wieland* (1733—1813), poet, prozator și publicist german. Prin cărți ca *Povestea lui Agathon* (1766—1767), *Oglinda de aur* (1772), *Istoria Abderiților* (1774—1781), *Oberon* (1780), a exercitat o considerabilă influență asupra lui Goethe și a altor scriitori germani.

P. 96 [CĂRȚI DE FRANCEZĂ]

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile,* tom XXXIII, 1910—1911, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1911, p. 264—265.

Susținut în ședința din 24 mai 1911 a Secțiunii literare, raportul lui Duiliu Zamfirescu infirmă o dată în plus pretinsul cosmopolitism al scriitorului. Între literatul încă tînăr care își propunea să-și trimită copiii în țară, la Focșani, pentru a deprinde împreună cu fiii tăbăcarilor tiparele limbii române, și academicianul care afirmă primatul în școală al graiului matern legătura e firească și revelatoare. Articulațiile adevăratului profil lăuntric al creatorului apar într-o lumină simpatică și prin profesiunea de credință conținută într-un nepretențios raport academic.

1 — Opiniile lui Duiliu Zamfirescu au ca punct de plecare următoarele manuale de franceză ale profesorului C. A. Léautey: *La langue française*

en I-ère année (garçons; filles), București, 1910; *en 2-ème année* (garçons; filles), București, 1910; *en 3-ème année*, București, 1910 și *Les écrivains français du XVII-e siècle*, classe VI, București, 1906.

2 — *Ion-Aurel Candrea* (1872—1950), lingvist și filolog român preocupat de limba română veche, de dialectologie, lexicologie și folclor. În colaborare cu Ovid Densusianu a realizat un *Dicționar etimologic al limbii române. Elementele latine* (1907—1914) și un *Dicționar general al limbii române, explicativ și etimologic*, din care s-a publicat în 1909 prima fascicula.

3 — *Ion M. Suchianu* (1852—1935), profesor și publicist, autor de manuale. În 1895 tipărea *Gramatica limbii românesci cu bucăți din autorii români moderni (Pentru uzul clasei întîi secundare)*, volum urmat de *Noțiuni de stil și compozițiuni (Cu bucăți din autori români și moderni)*, reeditată în 1898 cu specificarea „Stil epistolar pentru uzul clasei a IV-a secundare", de numeroase alte cursuri de limba română, cărți de citire și compoziție. Împreună cu M. Stroescu publica în 1909 *Carte de citire și gramatică pentru clasa I-a secundară* (1909), *Citire și gramatică pentru clasa a III-a secundară* (1911), toate fiind manuale de succes, care au cunoscut o mulțime de reeditări.

4 — *M. Stroescu*, profesor în învățămîntul secundar. Autor de manuale.

5 — *Constantin Kirițescu* (1876—1965), scriitor, istoric, zoolog și jurnalist român. A adus importante contribuții la cunoașterea reptilelor și batracienilor din țara noastră, fiind, totodată, și autorul unor manuale școlare, al unor sinteze pedagogice, istorice *(Istoria războiului pentru întregirea neamului*, 3 vol., 1926*)*. A scris în colaborare cu A. Popovici-Bâznoșeanu: *Anatomia și fiziologia omului cu aplicații la higienă (pentru clasa a IV-a secundară)*, 1909, *Zoologia pentru clasa I-a secundară*, 1909, *Botanica (pentru clasa a II-a secundară)*, 1910, retipărite în zeci de ediții pînă în 1946. Zamfirescu avea deci o justă percepție a valorii lucrărilor invocate.

P. 98 RADU D. ROSETTI: „LA CAPĂTUL PĂMÎNTULUI" Note de călătorie

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXIII, 1910—1911, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1911, p. 255.

Reticența manifestată aici se explică și prin raportarea subînțeleasă la propriile tentative similare. Multe din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu

din Italia pot fi citite și ca reportaje pline de culoare, scrise — ar zice autorul lor — într-o „limbă vie și sănătoasă". În comparație cu ele, memorialul lui Radu Rosetti îi putea apărea noului academician mai șters, mai fără nerv. Totuși, impresia personală nu trebuie exagerată. Tocmai în jurnal, în evocarea policromă, cu fior, a unei lumi defuncte constă farmecul de netăgăduit al epicii lui Radu Rosetti.

1 — *Radu D. Rosetti* (1874—1964), poet, dramaturg, epigramist, prozator, autor de memorii de călătorie. Din opera lui de o remarcabilă diversitate sînt citabile volumele: *Foi de toamnă* (1892), *Veneția* (1893), *Epigrame* (1894), *Din inimă. Poezii* (1895), *Duioase* (1897), *O lecție* (dramă în trei acte, 1898), *Păcate* (1901), *Din largul lumii. Note de călătorie* (1903), *Dincolo de hotare* (1908), *Din Egipt* (1909), *Razna. Note de călătorie* (1912), *Din pravoslavnica Rusie* (1913). Volumul *La capătul pămîntului* a apărut în 1910 și a fost reeditat în 1920 și 1924.

2 — *Ion Bianu* (1856—1935), lingvist și filolog, director timp de mulți ani al Bibliotecii Academiei Române, în care calitate s-a ilustrat prin spirit organizatoric, prin achiziționarea a 500 000 de volume și a mii de manuscrise. Coautor al *Bibliografiei românești vechi. 1508—1830* (1903—1944) și autor al *Catalogului manuscriselor românești* (3 vol., 1907—1933). A avut relații amicale cu Duiliu Zamfirescu de la care primea misive afectuoase. „Dicționarul" la care se referă raportorul este *Bibliografia românească veche*.

P. 99 [O SCRISOARE CĂTRE REDACȚIA „ROMÂNULUI"]

Românul, I, 137, 23 iunie/6 iulie 1911, p. 2—3.

Scrisoarea expediată de Duiliu Zamfirescu *Românului* nu e fără tîlc. „Haiducul" putea sfida la nevoie pe pamfletarii din Ardeal, putea afișa o indiferență „senioriala" față de atacurile lor, care se îndesesc brusc la începutul verii. Cu totul de nesuportat pentru el era însă acuza de dușman al „fraților de dincolo", căci opera lui e clădită toată pe un ideal mărturisit în repetate rînduri, în scrisori, în romane și în prefețe. Într-o precuvîntare la *Viața la țară* sensul ciclului său epic e indicat fără echivocuri tactice: „Firul conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a cetit *Îndreptări* și *Anna* a înțeles că pregăteam pe tînărul Comăneșteanu pentru acest sfîrșit. Trebuia să scriu al 6-lea și cel din urmă volum... Poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină". În *Îndreptarea* va mărturisi: „Visez o *Romănie Mare* de

cînd eram tînăr" şi, cum consecvenţa e un dat al firii lui, nu se putea resemna cu imaginea de vrăjmaş al idealului naţional pe care i-o creionau adversarii. La acest crez de-o viaţă, rostit cu vigoare încă din anii tinereţii, se adăugau şi factori de ordin personal. În vara lui 1901 făcuse o călătorie de documentare (pentru *Îndreptări !*) în Transilvania, oprindu-se şi la Arad, unde se întîmplase să se găsească la o masă cu fruntaşi politici români, între care secretarul Consistoriului, Vasile Goldiş, îi făcuse o bună impresie. Plăcut impresionat fu şi tribunul ardelean, aşa încît începutul de prietenie dintre cei doi bărbaţi se contură fără greutate.

În 1911, cînd *Metafizica cuvintelor...* şi disputele care i-au urmat îl aduseseră din nou în avanscenă pe Duiliu Zamfirescu — şi tot într-o postură ingrată! — *Românul* lui Goldiş îi păru academicianului încolţit de inamiciţii singurul jurnal transilvan propice unei explicaţii publice. Scrisoarea de protest îndurerat, în care amărăciunea de a se şti neînţeles ori *rău* înţeles în Ardeal se aliază cu un aer sfidător, a fost publicată cu promptitudine în periodicul din Arad. În contextul confruntării dintre „bătrîni" şi „oţeliţi" care diviza momentan rîndurile Partidului Naţional Român din Transilvania, găzduirea unei epistole deschise de acest fel avea şi valoarea unei dezavuări a iniţiativelor tinerilor insurgenţi din jurul lui Goga, Chendi, Agârbiceanu, Ioan Lupaş, Alexandru Ciura ş.a. Din cercurile acestora au pornit, dealtfel, vehementele atacuri antizamfiresciene din *Gazeta Transilvaniei* şi din alte publicaţii ardelene. La ele face aluzie *Românul* şi în nota redacţională ce însoţea misiva lui Zamfirescu: „Publicăm cu plăcere această scrisoare a distinsului scriitor român. Oricît nu am putea să ne identificăm cu părerile d-lui Zamfirescu privitoare la *curentul poporanist* în viaţa noastră politică, literară şi socială, dar tot atunci exprimăm indignarea noastră că s-au aflat condeie şi organe de publicitate cari să combată cu *insulte şi calomnii* ordinare părerile unui bărbat cum este d. Duiliu Zamfirescu, pe care Academia Română, de bună seamă, va fi ştiut prea bine pentru ce l-a ales între membrii săi." Să reţinem totuşi din aceste rînduri parcimonioase şi rezerva tactică a *Românului*, precauţiile pe care şi le ia în faţa unui public în dispoziţie ostilă faţă de persoana şi teoriile lui Duiliu Zamfirescu. Această echilibristică între antiteze a putut da roade pe termen scurt, fără a avea însă şansa duratei. Publicînd protestul romancierului Comăneştenilor, *Românul* îşi atrage pentru cîteva luni încă o semnătură prestigioasă. Recunoscător, Zamfirescu trimite redacţiei poeme ca *Poeţii*, *Eleonora d'Este*, *Mazurca*, tustrele fără strălucire, şi un articol consiliant, *Pilde bune*, despre care va mai fi vorba — pe larg — în notele acestui volum. Pe de altă parte, prin corijarea exceselor ziarelor „de atitudine" de peste munţi, gruparea „oţeliţilor" ieşea micşorată în ochii doritorilor de „obiectivitate". Cînd lucrurile se vor precipita, posibilitatea acestei situări la echidistanţă va pieri, iar *Românul* nu va mai publica colaborări purtînd semnătura ofensivului academician.

1 — Numerele din *Gazeta Transilvaniei* primite prin poştă de Duiliu Zamfirescu erau din 18/31 mai şi 19 mai/1 iunie 1911, iar trimiterea lor semnifica un fel de reglementare de conturi. Contestatarul din regat era înştiinţat că opiniile lui fuseseră receptate, primind prompt şi răspunsul cuvenit. E de presupus că expeditorul lor cunoştea bine psihologia scriitorului şi-i refuza o linişte izvorîtă din neştiinţă. Ca atîţi alţi autori de ieri şi de azi, Zamfirescu afişa dezinteresul pentru gazete. O scrisoare din anii lui mai tineri conţinea însă mărturisirea preţioasă că citea tot ce se scria despre sine şi despre colegii săi, rînduind informaţiile astfel obţinute într-o specie de arhivă sentimentală. Aici, la capitolul „atacuri şi negaţii", ce stîrneşte amărăciuni oricărui creator, se voia înscris polemistul braşovean (care, cine ştie, putea fi una şi aceeaşi persoană cu expeditorul răzbunătoarei trimiteri). Dar să părăsim terenul generalităţilor pentru a reveni la faptele atestate. Sub titlul, cu inflexiuni fabulistice, *Glas care nu se aude în cer. Un scriitor aristocratic*, în numerele amintite ale *Gazetei Transilvaniei* apărea o replică la *Metafizica cuvintelor şi estetica literară*. Semnatarul serialului e indicat doar prin iniţiale: *S. M.* Majusculele pot fi completate astfel: Silvestru Moldovan, numele rezultat fiind al directorului (din 1911) al *Gazetei...* Profesorul, jurnalistul, folcloristul Silvestru Moldovan (1861—1915) era un mare amator de basme cu eroi ce triumfă întotdeauna în luptele cu zmeii, cu diavolii, cu duhurile neistovite ale răului. Un soi de balaur părea, am arătat mai înainte, şi Duiliu Zamfirescu în ochii multor transilvăneni, încît nu-i de mirare că pe austerul folclorist l-a tentat postura de Sfînt Gheorghe triumfător în lupta cu duşmanul binelui. În spiritul acestui suav bogomilism e scris întregul articol. De o parte e, aşadar, „zmeul", un zmeu pomădat, distins, ferchezuit, dar nu mai puţin urîcios, poftitor de victime. „Scriitorul aristocratic este d-nul Duiliu Zamfirescu, academician. Glasul lui a resunat în şedinţa de vineri a Academiei Române, un glas pătimaş şi plin de ură faţă de colegi de-ai săi scriitori şi faţă de mişcarea culturală a unei însemnate părţi a poporului român. D-nul Zamfirescu — de viţă veche pînă la obscuritate — are asemînare cu aristocraţimea prusiacă şi maghiară, în cercurile căreia omul numără ca om numai de la baron în sus. Nu ştiu cum aplică d-nul Zamfirescu această regulă în viaţa sa de toate zilele, căci nu i-o cunoaştem. Dar aceasta nici nu impoartă. Vedem însă că în *literatură* dînsul e în deplin acord cu aristocraţimea amintită mai sus. Pentru dînsul scriitorii numără numai de la scriitorii « baroni » în sus, de la aceia cari apar pe cîmpul literaturii în frac şi cu mănuşi, frezaţi şi parfumaţi, din saloanele elegante, de pe la sindrofii, de la băile de mare etc." (Pentru nevoile polemicii acest schematism e de efect, dar oare în *Viaţa la ţară*, *Tănase Scatiu*, *Subprefectul*, *Locotenentul Sterie*, Zamfirescu rămîne numai în „cercuri parfumate"?) De cealaltă parte e desenată cu o peniţă înduioşată lumea paşnică a binelui împotriva căreia se înverşunează nesăţiosul dragon: „Ceilalţi, cari se inspiră din cercuri poporale, cari studiază

diferitele și multiplele manifestații din viața spirituală a poporului — manifestații mai simple, dar totdeauna mai sincere ca cele din saloane — scriitorii poporaniști, după ideea d-lui Zamfirescu, abia mai sunt vrednici de numele de scriitori. [...] Așa este d-nul Zamfirescu, scriitorul aristocratic, cel mai mare dușman al direcției literare care își are izvorul din viața poporului, un izvor curat și limpede ca lacrima înduioșării" *(Gazeta Transilvaniei,* LXXIV, 109, 18/31 mai 1911, p. 1*)*. Un om insensibil la astfel de lacrimi pure nu poate fi decît „stăpînit de idei scrîntite și încîlcite și de porniri pătimașe", și chiar aceasta e concluzia articolului preliminar.

Partea a doua foiește de acuzații și mai grave. Care ar fi vinile potrivnicului? Ardeleanofobia e prima enumerată: scriitorul aristocratic „face proces întregei mișcări culturale române din Ardeal", „tendința [lui] unilaterală de-a lovi în scriitori ardeleni" fiind evidentă de la bun început. Altă greșeală „este — zice S. M. — că exagerează diferența dintre limba literară de aici și de dincolo"; ea ar izvorî, dealtfel, din altă eroare capitală: „nu ne cunoaște". După perorația politică sentința vine dură, deși, vai, cam grobiană:

„De ani de zile, d-le Zamfirescu, te trudești din răsputeri să ne batjocorești, să ne persiflezi și să ne calomniezi, pe noi românii ardeleni. În direcția aceasta îți răsună glasul și în Academie, de cîte ori ți se dă ocazie. Și vezi, silințele d-tale nu prind. Și nu prind tocmai din pricina că vorbești în necunoștință de cauză și ești stăpînit de ură nesăbuită, ceea ce lumea o știe. Ai voi să întemeiezi o școală pătimașă, dar n-ai elevi, n-ai aderenți.

Aceasta e mîngîierea noastră. Și apoi suntem veseli că bunul D-zeu a creat în lume ființe al căror glas nu se aude în cer.

Între aceste ființe ești și d-ta, d-le Zamfirescu!" (rev. cit., 110, 19 mai/1 iunie 1911, p. 2).

Cînd replica lui Zamfirescu e publicată în *Românul*, împreună cu nota redacțională de care vorbeam, *Gazeta Transilvaniei* inserează un ultim cuvînt:

„Ne bucurăm că d-nul academician Duiliu Zamfirescu, autorul poeziei cu « o muscă », « din țara etruscă », cel puțin acum ulterior vine și își arată dragostea față de românii din Ardeal, dar din declarațiile d-sale constatăm două lucruri.

Întîi, că dînsul nu ne cunoaște, ceea ce am susținut-o noi și care reiese și din scrisoarea sa. Dînsul adecă ne spune că nu cetește *nici o foaie din Ardeal*, afară de *Românul*. Apoi fie *Românul* cît de bine redigiat, din un singur ziar nu poate nimeni cunoaște starea unui popor în așa măsură ca să-și ieie tupeul, cum a făcut d-l Zamfirescu, să critice stările de aici.

A doua constatare este că, chiar după scrisele sale, dînsul una zice și alta face.

Ne asigură că are stimă și dragoste pentru ardeleni, dar de altă parte atacă și ponegrește, la Academie, tot ce avem noi mai bun, și fără cunoștință de cauză. Așa a făcut d-l Zamfirescu acum doi ani și așa a făcut și acum, în sesiunea din primăvară a Academiei.

Și că la Academie d-l Zamfirescu s-a dedat la un atac brusc față de mișcarea noastră culturală e constatat fără îndoială. Au constatat-o toate ziarele și revistele noastre și între altele *Viața românească* și *Luceafărul* din Sibiu, ale căror păreri le-am reprodus în *Gazetă*. Și tot acest atac imbecil a îndemnat pe d-l Iorga să-și țină documentatul său discurs la Academie despre mișcarea noastră culturală.

Iată deci rolul d-sale echivoc în această chestiune.

Atît de astă dată pentru d-nul Zamfirescu."

În continuare zelul polemic e alimentat de notița *Românului:*

„*Românul*, făcînd un mic comentariu scrisorii d-lui Zamfirescu, își exprimă indignarea că « s-au aflat condeie și organe de publicitate cari să combată cu *insulte* și *calomnii* părerile unui bărbat ca d-l Zamfirescu ».

Noi nu cunoaștem ziar sau revistă care să fi *insultat personal* [!?!!] pe d-l Zamfirescu în această chestie. E adevărat că l-am *combătut cu vehemență*, ca pe unul care *a insultat el însuși pe scriitorii noștri*, dar insultele nu încap în obiceiurile noastre.

În cît deci s-ar referi la noi, afirmațiunea *Românului* cu insulta sau calomnia o respingem, ca neîntemeiată. Și asigurăm pe confrații de la *Românul* că « distinsul » domn Zamfirescu, în cît își va menținea atitudinea sa incalificabilă de pînă acum față de mișcarea noastră culturală, va fi combătut de noi cu aceeaș vehemență, chiar dacă am avea onoarea a-l număra între abonații *Gazetei*" *(Iarăși d-l Zamfirescu, Gazeta Transilvaniei,* LXXIV, 139, 1911, p. 3*)*.

2 — *Românul*, organ al Partidului Național Român. A apărut la Arad, sub direcția lui Vasile Goldiș, între anii 1911—1916. Alte serii: 1918—1922; 1927—1932; 1935—1938.

3 — Într-o scrisoare, către Maiorescu, din 23 sept./5 oct. 1900, finalitatea romanului *Îndreptări* e indicată mai clar, fără limitări inutile la „clasele femeiești": „Și deocamdată trebuie să vă spun că din mulțumirea mea se înfiripează un nou roman. [...] Sunt în el 4 persoane: Anna Villară, Generalul, bărbatu-său, Alex. Comăneșteanu (fiul Sașei) și fiica unui preot din Transilvania, aflată la învățătură în București. Firul moral al romanului este coeficientul de rectitudine sufletească pe care-l aduce fiica unor oameni săraci în intrigele și complicațiele celorlalți, care-i deșteaptă pe toți ca dintr-un vis rău. Parcă subiectul ar fi bun."

Românul, I, 155, 16/29 iulie 1911, p. 1—2.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Este *Pilde bune* o „moralizare iritată a transilvănenilor" (pentru dezbinarea vremelnică din rîndurile lor), așa cum afirma în merituoasa-i monografie Mihai Gafița? Judecînd după ton, argumente și, nu în ultimul rînd, după *ecoul public* al considerațiilor de aici, articolul se constituie mai curînd într-o moralizare *iritantă*, ce distonează cu sensul general al operei lui Zamfirescu, cu ideologia lui prin excelență demofilă. Am arătat în *Argumentul* preliminar la volumul 5 al *Operelor* sale că scriitorul trebuie apărat uneori de el însuși, de polemismul excesiv al unor teze care pot genera impresii false asupra crezurilor sale. În *Le Domaine de la Couronne* (1884) protesta, de pildă, împotriva spolierii țăranului, a sarcinilor grele impuse acestuia și de guvernările liberale, și de cele conservatoare. Se va vedea din textele incluse în acest volum *(Sfînta nevoie, Colegiul țăranilor și legile d-lui Garoflid* sînt numai două din exemplele posibile*)* că spre sfîrșitul vieții, cînd conservatorismul său părea închegat în structuri imuabile, romancierul „latifundiei" va regăsi tonul justițiar, accentele insurgente, democratice, ale tinereții. Între aceste limite cea mai convingătoare demonstrație a bunelor lui sentimente pentru lumea țărănească, pentru umiliții și ofensații vieții, o oferă creația lui epică: *Viața la țară, Tănase Scatiu, Subprefectul*, în primul rînd. Eliminarea arendașului, soluție neviabilă *estetic*, corespundea însă unei ideologii care o motiva din punct de vedere *social*. Nici un accent din scena finală a revoltei cu care se încheie al doilea roman al ciclului nu sugerează oprobriul, rezerva „aristocratului" în fața furiei mulțimii. Impersonalitatea prozatorului obiectiv se conturează mai curînd ca argument justificator. Încercînd o descifrare a modului de a gîndi al scriitorului, a viziunii sale asupra lumii românești, trebuie să constatăm însă că și în cazul lui *naționalul* prima în bună măsură asupra *socialului*. Imperativul românesc pe care-l întrezărea el, pentru care milita, era „încheierea luptelor de constituire unitară" a poporului, alte idealuri (enumerate în prefața la *Anna*) — social-democrația, votul universal, colectivismul — fiind în ochii lui idealuri realizabile în viitorul al doilea, dacă nu pur și simplu „utopii". Că privită cu ochii de azi această ierarhizare era eronată nu mai există nici un motiv de îndoială. Dar în epocă Zamfirescu nu era singurul care gîndea astfel. Nu întotdeauna oamenii pot sări peste limitele de înțelegere ale timpului lor. În judecarea evenimentelor din 1907, în stupefiantele lui izbucniri împotriva „poftelor de jos", Zamfirescu nu a fost deloc perspicace. El dă un tribut greu tezelor oficialității (în primul rînd teoriei „instigatorilor"), sacrifică importante revendicări sociale pe altarul unor cuceriri naționale crezute în pericol.

Primejdia fusese, dealtminteri, reală, căci două imperii animate de vechi țeluri expansioniste au concentrat puternice forțe militare la granițele României, cu obiectivul declarat de a „restabili ordinea", cel adevărat fiind acapararea de teritorii românești. În aceste circumstanțe grave au decis guvernanții reprimarea armată a răscoalei, hotărîre regretabilă, dar care pe moment înlătura primejdiile intervenționismului. Cu gîndul la acest pericol a aprobat și Zamfirescu conduita guvernamentală din primăvara lui 1907, deși știa, cum va dovedi mai tîrziu în articolele din *Îndreptarea*, că esența problemei consta în nedreapta repartizare a fondului funciar. Dar aceste diagnostice „realiste" nu erau numai ale lui. C. Rădulescu-Motru, teoreticianul statului „țărănesc", dezavua — tot cu ochii la pericolele externe — ridicarea violentă a țăranilor și polemiza cu Dobrogeanu-Gherea care o justifica. Nici măcar în cadrul cercurilor socialiste nu exista atunci o idee clară și unanimă. Căutînd cauzele răscoalei, Cr. Racovski punea astfel pe prim-plan antisemitismul (care i-ar fi animat pe răsculați), ura endemică a țăranilor împotriva „surtucarilor"; riposta lui Iorga, care știa să vadă mai adînc rădăcinile *sociale* ale tumultului, fu de aceea întemeiată. Dezaprobarea iorghistă nu a ocolit, vom arăta mai încolo, nici opiniile lui Zamfirescu din *Românul*. Înguste, excesive și eronate, ele întîmpinaseră dealtfel, cu ani înainte, și rezerva lui Maiorescu însuși. În versiunea primară a *Poporanismului în literatură* figurau chiar pasajele referitoare la revolta țăranilor. Cu tactul lui extraordinar criticul a știut atunci să-l convingă pe noul academician de necesitatea eliminării lor. Peste doi ani, cînd sfatul exersatului lider va lipsi, Zamfirescu le va include în *Pilde bune*. Totuși, cum se explică gestul? Ce funcționalitate au asemenea teze în demonstrația articlierului? E de crezut că Zamfirescu voia să arate, fie și recurgînd la fapte extreme, urmările dezastruoase ale lipsei de unitate, ale nesubordonării maselor în fața fruntașilor. Morala îi viza pe ardeleni, mai precis facțiunile din cadrul Partidului Național Român. Un mic istoric al chestiunii ar lămuri fapte care acum par mai greu de înțeles. Fără a lungi prea mult digresiunea e suficient de arătat că în 1910—1911 formația politică a românilor transilvăneni a trecut printr-o criză puternică. Conducerea ei tradițională (Alexandru Vaida-Voievod, Theodor Mihali, Aurel Vlad, Iuliu Maniu ș.a.) era acuzată de gruparea mai tînără, a „oțeliților", de inactivitate, de complacere în pasivitate. Măcar în planul teoretic reproșul nu se susținea. Încă din 1905 programul partidului fusese revizuit exact în sensul renunțării la vechiul pasivism. În cadrul lui figurau obiective capabile să însuflețească masa mare a populației române din Ardeal: recunoașterea individualității sale etnice, vot universal, autonomia bisericească, garantarea dreptului de întrunire și asociere, libertatea presei, utilizarea limbii materne în raporturile administrative, în justiție, școală, armată, reforma censului în funcție de starea materială a contribuabilului.

În practică, aceste revendicări (în special cele social-economice) erau susținute cu precauție, poate și pentru a nu da prilej autorităților austro-ungare să-și intensifice măsurile represive. Înclinația spre „pertractări" (ce se soldau adesea doar cu rezultate vagi) a fost pusă deci sub semnul întrebării cu prilejul alegerilor din 1910, cînd ingerințele administrative, corupția au redus drastic reprezentarea parlamentară a românilor. Noua generație de politicieni (Goga, Ioan Lupaș, Alexandru Ciura, Silviu Dragomir), regrupată în jurul unor lideri experimentați și energici ca Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu, Nicolae Ivan, se pronunță pentru „primenirea cadrelor conducătoare și a programului partidului", pentru o schimbare de fond a metodelor de luptă politică. Organul grupării tinere deveni *Tribuna* din Arad.

O contramăsură a aripii tradiționale — masiv reprezentată în Comitetul Național — a fost înființarea ziarului *Românul* (din Arad) sub direcția lui Vasile Goldiș. Între cele două gazete a izbucnit o polemică violentă, mărginită inițial la probleme principiale, dar care a degenerat repede în invective și etichetări reciproce. Cum unul din vechii conducători ai românilor, renegatul vlădică Vasile Mangra, trădă țelurile conaționalilor și se ralie tezelor oficialităților maghiare, „bătrînii" calificară disidența tribunistă ca o diversiune convenabilă autorităților, ca o încălcare a „disciplinei de partid" și a „solidarității naționale" (v. broșura lui Al. Vaida-Voievod: *Mangra, Tisza și „Tribuna", Un mănunchi de dovezi adunate din „Tribuna"*, Tipografia Mureșianu, Brașov, 1911). Din fericire, „dovezile" sînt simple presupuneri, deducții bazate pe șubredul principiu „cine nu e cu noi e împotriva noastră". Fragilitatea unui atare punct de vedere e reliefată de Goga în savurosul ciclu de articole *Ce e „Tribuna" zilelor noastre?* Fără a accepta tabuizarea unor lideri, vigurosul poet și pamfletar conchide rezonabil: „...solidaritatea națională și disciplina de partid nu pot fi știrbite decît de o propagandă care neagă tezele fundamentale ale partidului. Cîtă vreme se judecă fapte și persoane, tocmai în cadrele *acestor* credințe, nimeni nu are dreptul să tragă la îndoială cinstea politică a de-aproapelui. [...] În loc de blesteme și de vorbe mari, al căror înțeles îl tociți degeaba, mai bine slăbiți-o cu acest sufocant tabu, ce pune stavilă unui cinstit criticism, pe care astăzi îl înlocuiește bombasticul retorism ipocrit. Numai în acest chip veți salva adevărata solidaritate națională, care nu poate avea decît un singur razim: adevărul întreg." În focul disputei s-au rostit cuvinte grele și de-o parte, și de alta. Dacă sciziunea politică din rîndul ardelenilor dădea motive de satisfacție stăpînirii străine, în România veche ea era urmărită cu inima îndoită, iar fruntașii politici căutau modalități de aplanare a diferendelor, de reînchegare a unității inițiale. Soluțiile întrevăzute nu se deosebeau în esență de cele propuse de Zamfirescu. Iorga, de pildă, dușmanul declarat al lui Zamfirescu, scria în *Neamul românesc*, oficiosul Partidului Naționalist Democrat: „Statornic am condamnat discordia la

românii din Ungaria, ca și la toți frații noștri cari, în lupta ca dușmanul secular și neapărat, nu trebuie să-și risipească puterile pentru că pe unul îl jignesc vorbele sau purtările sau măcar talentele și popularitatea celuilalt [...] Tema pe care a fost atacat (Comitetul Național — n.n.) era inacțiunea. Învinuirea nu era fără temei, și aceasta vor fi recunoscut-o, atribuind-o la diferite împrejurări fatale, și membrii Comitetului [...] Ei bine, astăzi învinuirea a pierdut mult din valoarea ei. Comitetul a ținut un șir de întruniri politice, în colțurile cele mai depărtate, întruniri care s-au înscris în istoria manifestărilor de conștiință ale românilor ardeleni. Energice și demne moțiuni s-au votat, și nu s-a uitat a se afirma nevoia unei solidarități naționale neștirbite. [...] Odată îndreptat spre acțiune, spre contactul cu masele poporale, Comitetul Național, care cuprinde pe deputați, e autoritatea netăgăduită. Așa de mare e autoritatea sa, încît îi e interzis să se răzbune. *Tribuna* trebuie să-și primească îndrumările de acolo, cum primesc și celelalte foi, și va veni vremea cînd cei ce s-au retras vor trebui să-și reia locurile" *(Un folos în politica românilor din Ungaria, Neamul românesc,* VI, 77, 11 iulie 1911, p. 1217—1218*)*. Previziune împlinită în 1912, cînd, prin medierea lui C. Stere, *Tribuna* s-a autodizolvat, redactorii ei fiind cooptați în redacția *Românului*, în timp ce fruntașii „oțeliților", R. Ciorogariu și O. Goga, reveneau în cadrul Comitetului. (Vezi pentru istoricul problemei și Vasile Netea: *O zi din istoria Transilvaniei —1 Decembrie 1918*, Editura Albatros, 1970, p. 46—48; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu: *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 379—380.) Se întîmpla deci ceea ce preconizase și Zamfirescu, dar, din păcate, pe un ton nepotrivit.

Cei care i-au publicat „pildele" au fost, dealtfel, și cei care le-au perceput primii stridența. Într-o notă redacțională, *D. Duiliu Zamfirescu și „Românul"*, era inserată — la cîteva zile după apariția articolului — următoarea precizare: „Am publicat pînă acum în coloanele acestui ziar două scrisori din condeiul distins al d-lui Duiliu Zamfirescu. Din prilejul primei scrisori am declarat deja că *nu ne identificăm cu părerile d-lui Zamfirescu referitoare la curentul poporanist în viața noastră politică, literară și socială.* Spre a preveni oricărei eventuale răstălmăciri, repețim această declarație cu adaosul că nu putem aproba îndeosebi vederile d-lui D. Zamfirescu în *chestia țărănească* din România. Despre răscoala țăranilor de la 1907, noi avem altă părere decît cea vădită în articolul *Pilde bune*, publicat în nr. 155 al acestui ziar cu iscălitura d-lui D. Zamfirescu. Pe D. Zamfirescu îl cunoaștem însă bărbat care ia răspunderea întreagă pentru scrierile sale, iară coloanele acestui ziar — de altă parte — sunt totdeauna deschise pentru toți bărbații de talia d-lui D. Zamfirescu în chestiile obștești ale neamului nostru chiar și pentru cazul cînd în aceste chestiuni părerile noastre ar diferi de acelea ale domniilor-lor" *(Românul,* I, 157, 19 iulie/1 august 1911, p. 3*)*.

Efortul tactic de distanțare al celor de la *Românul* n-a convins pe toată lumea. Iorga, îndeosebi, e intransigența întruchipată. Cu sentimentul că-și îndeplinește „o neplăcută datorie față de *Românul*", savantul îi admonestează pe publiciștii arădeni pentru că „aprobă necontenitele atacuri viclene aduse în coloanele sale de un ambițios menit a sta totdeauna în afară de literatură" *(Neamul românesc*, VI, 81, 19 iulie 1911, p. 1281—1282*)*. Cîteva zile după această punere la punct, el revine cu un mic tratat de conduită jurnalistică: „O foaie politică nu tipărește în coloanele ei decît ce aprobă. Și, trecînd la cealaltă neîngăduită ospitalitate (aluzie la *Poeții*, melancolica „romanță" zamfiresciană apărută în *Românul* din 24 iul./6 aug. 1911— n.n.), o foaie politică nu poate da un material literar în care se combat ideile care sînt rațiunea ei de a fi. Însă literatura de ciocoiași literari pe care o importează *Românul* din România, pe lîngă celelalte, de o calitate foarte proastă, e o continuă jignire pentru sentimentele celor mai mulți din cititorii *Românului* și o continuă dezmințire a propriilor afirmații, solemne, festive, ale *Românului*" *(Pentru „Românul"*, rev. cit., 83, 25 iulie 1911, p. 1313—1314*)*. Un amănunt e interesant: diatriba lui Iorga cuprinde în acolada aprinsă a negației și pe „universalul june bucureștean d. Lovinescu", care destina ziarului din Arad un amplu profil al prozatorului Duiliu Zamfirescu. Din acest moment lucrurile se precipită. *Românul* citează (cu scopul de a sublinia audiența *Pildelor*... zamfiresciene) opt ziare bucureștene — de toate culorile politice — care le-au reprodus: *Acțiunea*, *Adevărul*, *Conservatorul*, *Epoca*, *Minerva*, *Ordinea*, *Viitorul*, *Voința națională*. *Neamul românesc* trage concluzii aspre, fără apel: *Românul* a ajuns o „redacție în care gunoiul pare să fi ajuns o rațiune de a fi" *(Scandalul de la Arad continuă*, loc. cit., 85, 27 iulie 1911, p. 1350). Din cei doi combatanți cel mai slab va trebui să cedeze, iar acesta va fi Goldiș. Într-o scrisoare particulară din 24 august 1911 tribunul ardelean îl asigură pe viforosul profesor: „Îmi pare nespus de rău pentru publicarea articolului d-lui Zamfirescu. Nu voi [mai] publica de la dînsul absolut nimic." *Absolutul* e în acest caz cu totul relativ. Cînd Iorga va accepta un armistițiu, cînd orgoliul lui va fi măgulit de retragerea tactică a transilvanului, *Românul* va publica și alte texte de Zamfirescu, iar în 1912, cînd stocul expediat de peste munți se va termina, vor fi reluate vechi traduceri precum *Către Sylvia*.

1 — Aluzie la situația încordată survenită în rîndurile Partidului Național Român din Bucovina cu ocazia alegerilor dietale din 1911. Manevrele perfide ale habsburgilor au făcut ca gruparea politică de sub conducerea lui Iancu Flondor să se dividă, practic, în trei grupări: prima din ele, insignifiantă numeric, exprima punctul de vedere al boierilor români; a doua, „democrată", asculta de ordinele renegaților Aurel Onciul și Florea Lupu, ambii oameni de paie ai austriecilor; în fine, a treia era fracțiunea „apăraristă" sau naționalistă. Sciziunea politică se conjuga cu una de factură religioasă și cu alta de natură economică. Prin abile urzeli, imperialii, care schimbaseră echilibrul demografic al vechii provincii românești, favorizînd un aflux rutean, încercau să învrăjbească cele două populații predominante pe tema acceptării (sau neacceptării) unei mitropolii separate pentru ruteni. Noua eparhie ar fi trebuit, sugerau guvernanții vienezi, să dispună de jumătate din fondul religionar donat de vechii principi moldoveni, lucru pe care „apărăriștii" îl contestau de drept, fără să vadă totuși că *de fapt* acești bani nu erau folosiți în folos românesc, ci, cum observa Iorga, „pentru herghelii și cazarme împărătești", „pentru funcționari de toate națiile" *(Chestia bisericească în Bucovina, Neamul românesc*, VI, 76, 8 iulie 1911, p. 1201*)*. Pentru a complica și mai mult situația, guvernanții austrieci au determinat revocarea creditelor (cehe) acordate băncilor populare din Bucovina, ceea ce le-a împins la faliment. Trista bancrută a dus la sapă de lemn mii și zeci de mii de gospodării țărănești ale românilor din Bucovina care s-au încrezut în promisiunile acolitului habsburgic Florea Lupu.

2 — Adevărata poziție a scriitorului e de aflat în manuscrisul *Dramei de la Veneția*, unde Zamfirescu admitea posibilitatea căsătoriei prințului Ferdinand cu Elena Văcărescu, tocmai pentru „a strecura o picătură de sînge românesc în vinele unei dinastii mediocre".

3 — Să fie, oare, vorba de Vasile Goldiș? Relațiile de simpatie dintre cei doi oameni datau, arătam mai înainte, încă din 1901, și nu-i improbabil ca la întrevederile lor să fi fost schimbate opinii de acest fel.

P. 104 „LUMINĂ NOUĂ"[1]

Un articol explicativ al autorului

Minerva, IV, 1161, 11 martie 1912, p. 1.

Scrisoarea deschisă expediată *Minervei* e însoțită în paginile revistei de o preliminară „notă a redacției": „D-l Duiliu Zamfirescu ne-a trimes articolul ce urmează: o polemică cu criticii teatrali și cu o parte din publicul spectator. Ceea ce am refuza altora nu putem refuza d-lui Duiliu Zamfirescu. Autoritatea d-sale în literatură impune oricui să-l asculte și să-l servească.

Avem însă observația de făcut că d-l Zamfirescu ne pare supărat pe majoritatea spectatorilor cari au asistat la reprezentațiile *Luminei nouă*.

Îl credem supărat pe nedrept pe public, pentru că marea majoritate a spectatorilor i-a primit foarte bine piesa, tocmai pentru că și-a dat seama de valoarea ei necontestată. Avem convingerea că în publicul iubitor de teatru « inconștienții » sunt foarte puțini.

Cu aceste spuse, dăm locul de onoare articolului d-lui Zamfirescu."

Cunoscut mai mult prin ricoșeu, datorită unei spirituale șarje ironice a lui Arghezi, „articolul explicativ" al lui Duiliu Zamfirescu se adaugă acelor, vai, „tradiționale" intervenții în care scriitorul își acoperea singur un nucleu de idei rezonabile sub flama unui polemism netemperat. Aerul serenissim, de „alteță academică", e în acest caz cu atît mai greu admisibil cu cît el e întovărășit de prezumții și naivități deloc simpatice. Cînd se va discuta într-o lucrare mai amplă, de sine stătătoare, ideologia literară zamfirescianǎ, cîteva teze formulate aici (în special cele referitoare la menirea educativă a Teatrului Național, la condiția dramaturgiei originale) vor întregi o imagine nelipsită încă de aproximații.

Dar, dincolo de posibilele rectificări de optică, un lucru se profilează de pe acum: ca și în alte domenii, părintele *Vieții la țară* e superior — în ipostază de *teoretician* (aici al teatrului) — *dramaturgului* care s-a manifestat intermitent. În intuirea cîtorva direcții ale dramei moderne, ibseniene, în prefigurarea notabilă a teatrului de idei, Zamfirescu e *„inteligent"* și nu este, cred, o simplă întîmplare faptul că el cere și spectatorului să vădească aceeași calitate. În schimb, în polemică, în susținerea propriei lucrări cu argumente adecvate chestiunii, omul e lipsit de tact, de acel simț al orientării care i-a salvat de la ridicol pe autori fără clasa lui. Cu violența timidului îndelung cenzurat, Zamfirescu intentează un proces simultan cronicarilor și publicului, fără a se gîndi o clipă că o acțiune de acest fel n-are deloc sorți de izbîndă. Pentru a învinge, i-ar fi trebuit poate talentul, obstinația, fermitatea lui Camil Petrescu. În absența acestor atuuri, opțiunea cea mai de dorit ar fi fost, probabil, explicarea „curată" a piesei, pigmentată eventual cu blînde ironii la adresa unuia sau altuia dintre contestatari. O curtare a publicului, care n-a lipsit de la reprezentațiile pieselor (*Lumină nouă* s-a jucat împreună cu *O amică*), de la primul spectacol — din 5 martie 1912 — pînă la ultimul — din 19 martie același an, ar fi fost și ea de efect și astfel „dramaturgul" n-ar mai fi apărut în postura jenantă a celui „supărat pe sat". Redactorii *Minervei* au fost printre cei dintîi care au sesizat riscurile atitudinii trufașe afișate de neașteptatul lor epistolier. În treacăt fie zis, revista nu era chiar fără „coloare"; imparțială „politic", ea găzduise cu nici un an înainte durele atacuri lansate de D. Karnabatt împotriva *Metafizicii cuvintelor...* Să nu le fi văzut aprigul *Duelius Superbus*? Poate da, poate nu. Oricum, în însingurarea ce-l cuprindea tot mai ferm, faptul că *Minerva* se limitase la simple notații polemice, fără a susține o campanie de durată, conta în ochii celui jignit între altele și de bănuiala, hotărît nefondată, că ar fi profitat de prezența lui în Comitetul teatral pentru a-și promova piesele în repertoriu. Zamfirescu era, corespondența o arată de atîtea ori, un om elegant, corect în relațiile sociale pînă la naivitate și suferea adînc cînd buna-credință îi era pusă la îndoială. Acest sentiment al demnității lezate îl face, în situația dată, să insiste asupra unor factori secundari, ignorînd însă adevărata substanță a piesei lui, meritorie dealtminteri prin filozofia ei „idealistă", prin „preocupări și conflicte de înalt nivel spiritual, preferință pentru partea lăuntrică a lucrurilor, prezența inconesabilului și discuția în jurul lui [...], credința în idealitatea lumii și în relativitatea oricărei cunoașteri" (G. C. Nicolescu, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 311). Ideația și structura piesei *Lumină nouă*, ca și a dramaturgiei zamfiresciene în ansamblu, au fost puse în adevărata lumină mult mai tîrziu, odată cu interpretările lui G. C. Nicolescu și Mihai Gafița, cărora le-aș adăuga capitolul *Dramele abisului lăuntric* din cartea mea, *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*. Comentariile din epocă s-au limitat aproape exclusiv la latura spectaculară. Pînă la „clarificările" mînioase din 11 martie 1912, despre reprezentație s-au pronunțat între alții Emil D. Fagure *(în Adevărul)* și Olimp Grigore Ioan *(în L'Indépendance Roumaine)*. O vor mai face apoi P. Locusteanu *(în Flacăra)*, Caion *(în La Revue Roumaine)*, al cărui articol e pătrunzător, un oarecare T. A. Teodoru *(Ilustrația română)* și, ultimul, dar nu cel din urmă, Tudor Arghezi *(în Viața românească)*.

Autorul *Seringii* e cel mai net contestatar. Cronica lui e o suită de sentințe fără apel: „Această *Lumină* nu înseamnează însă nimic. Prilej pentru bagatele căznite, pentru pedantism agresiv. Profesismul pe care i-l atribuiam piesei nu există. Drama domnului Zamfirescu e pur și simplu scoaterea pe scenă a unui tratat de autosugestie și spiritism. Kardeck încrucișat cu Bernheim și Durville" *(Duiliu Zamfirescu: „Lumină nouă", Viața românească*, VII, 2, 1912, p. 272). Acidele notații argheziene vizează și articolul pro-domo din *Minerva*, răscolit și mărunțit cu o vervă de zile mari. „Să ne plimbăm puțin — zice Arghezi cu sarcasm mușcător — prin acest ciudat articol în care domnul Zamfirescu se arată penibil de simțitor la liberul exercițiu al opiniilor. Serenissima-i persoană nu admite să fie pusă în balanță; ea cere tron sau cel puțin un soclu. Domnul Duiliu Zamfirescu a dat ordin sever servitorilor săi să nu i se adreseze decît cu vorbele: Excelența-Voastră, și Domnule Ministru. Înțelegeți ce greu îi vine să nu fie tratat în literatură ca o Alteță Academică Incontestabilă" (ibidem). Excelentul pamflet arghezian, care ar merita citarea integrală, poate fi parcurs de cititorul interesat în *Scrieri*, 28, Editura Minerva, 1976, p. 42–48.

1 — *Emil D. Fagure*, pseudonimul lui Samuel Honigman (1875–1946), ziarist. A publicat la *Evenimentul* din Iași (ziar tăios ironizat de Zamfirescu în eseul *Romanul și limba română*), *Adevărul, Dreptatea, Lupta, Pagini literare*. A comentat defavorabil *Lumină nouă* **în** *Adevărul*, 8076, 7 martie 1912, p. 1–2.

2 — *Mihai Vereanu*, roman satiric cu inflexiuni romanțioase, publicat în 1873 de Iacob C. Negruzzi. Zamfirescu făcea un compliment de circumstanță, socotindu-l „cel dintîi roman românesc".

3 — *Amor și viclenie*, comedie de moravuri scrisă în 1870 de autorul *Copiilor de pe natură*.

4 — *Ion (Iancu) C. Bacalbașa* (1863—1918), ziarist, cronicar dramatic și dramaturg. Director general al teatrelor și director al Teatrului Național în stagiunea 1911—1912 și în 1917.

5 — *Dolorosa*, piesă de George Diamandy, a cărei premieră, pe scena Naționalului, a avut loc în 16 februarie 1912. În referatul prezentat — la 25 noiembrie 1911 — în fața Comitetului de lectură, Zamfirescu afirma cu satisfacția celui ce-și descoperă un comiliton: „Micul ei neajuns că se petrece într-o lume ce de-abia acum începe a trăi la noi este cu îndestulare răscumpărat de subtilitățile sufletești ale personagiilor create, care trec oarecum dincolo de români, ca să intre în speța eternă a oamenilor" (Arhivele Statului, București, Fondul Teatrul Național, dosar 33, 1911—1912, p. 139). De notat, ca detaliu cu tîlc, că George Diamandy făcea și el parte din Comitetul de lectură, fiind, în plus, rudă prin alianță cu Duiliu Zamfirescu.

6 — *Spiridon Popescu* (1864—1933), prozator poporanist, colaborator al *Vieții românești*. Din opera lui, minoră, mai pot stîrni oarecare interes volumele *Moș Gheorghe la expoziție* și *Zori de iulie*, ambele publicate în 1912. Proza care dă titlul celui dintîi „transcrie" monologul cînd persiflant, cînd revoltat, al unui țăran trimis să viziteze expoziția jubiliară din 1906.

7 — *Marionetele (Les Marionettes)*, comedie „fatalistă" de Pierre Wolff (tradusă de V. Eftimiu și M. Săulescu), jucată în premieră în 16 ianuarie 1912. În rolurile principale erau distribuiți C. I. Nottara, N. Soreanu, Aristide Demetriade, Tony Bulandra ș.a.

8 — „Anonimul" e Olimp Grigore Ioan. Articolul lui, violent și neurban, a apărut în *L'Indépendance Roumaine*, 11071, 7/20 martie 1912, p. 2.

9 — *Ion Procopiu* (1863—1918), ziarist. Pasajul zamfirescian referitor la el este — Arghezi are dreptate! — de-a dreptul „fenomenal" prin naivitatea ce-o deconspiră. Omul de lume franc și statornic care a fost Zamfirescu nu (mai) cunoștea lumea presei, căci altfel ar fi întrezărit în Procopiu un exemplar din specia perenă a gazetarului duplicitar. Altă victimă a manierelor mieroase, a versalității scribului franțuzit va fi peste nici doi ani Iorga însuși. În memoriile lui, G. T. Kirileanu reține în 1 iulie 1914 stupefacția savantului: „Iorga cumpără ziarul *L'Indépendance Roumaine* și citește comentariul ședinței de ieri, în care vorbise Iorga și Mille. Alăturarea asta îi face rău. Dar cuvintele ziarului îl amărăsc și mai tare. Căci Procopiu, directorul ziarului, îl lăudase ieri în tot felul după discurs și-i spusese că dorește prilejul unei convorbiri, în care să-i spună tot binele ce are la inima lui pentru Iorga. Iorga îi făgăduiește de îndată un dar de cărți! Și-a doua zi, ziarul lui îl gratifică astfel: « Dans des phrases alambiquées et non depournes de perfidie, M. Iorga a cru pouvoir s'acquitter de sa dette de reconaissance envers les conservateurs qui l'ont elu à Prahova. »

— Cum pot fi oamenii pînă la atîta lipsiți de bună-credință?" (*Nicolae Iorga așa cum l-am cunoscut, Magazin istoric*, XVI, 3 (180), martie 1982, p. 48).

10 — *Petre Locusteanu* (1883—1919), ziarist, cronicar de teatru și dramaturg, prezent în coloanele unor publicații ca *Voința națională*, *Flacăra* (1911—1915), *Ziarul meu* (1916), *Minerva*, *Viitorul*. *Funcționarul de la domenii* e o comedie spumoasă, agreabilă și azi, care l-a încîntat și pe G. Călinescu.

P. 109 P. CERNA: „POEZII"
București, 1910

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXIV, 1911—1912, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1912, p. 190—192.

Raportul de premiere a fost prezentat de Duiliu Zamfirescu în ședința Secțiunii literare din 19 mai 1912. Aproape neștiut, referatul academic zamfirescian stîrnește azi o legitimă nedumerire: e posibil oare ca autorul care-l nega pe Goga să-l admire pe ștersul Cerna? Judecata noastră nu admite o atare probabilitate sau, cel mult, o înscrie la capitolul „curiozități". Ce îndreptățea totuși, la vremea lui, gestul lui Zamfirescu? Ipoteza unei tentative de împăcare cu Maiorescu, puternicul protector și sfătuitor al lui Cerna, nu-i credibilă din cale afară. Relațiile dintre critic și prietenul său mai tînăr intraseră încă din 1909 pe un drum fără viitor, de la care nu se mai putea spera nimic bun. Departe de a aduce o ameliorare, 1913 va înregistra punctul culminant al crizei: destituirea scriitorului din rîndurile cadrelor diplomatice, iar asta se va întîmpla și datorită lui Maiorescu. Mai mult decît dorința, nesigură, de conciliere cu criticul, au cîntărit similitudinile temperamentale dintre Cerna și Zamfirescu. Și unul, și celălalt erau adepții poeziei de idei, neoclasice, cu o simbolistică accesibilă, motivată retoric și conceptual. Și unul, și celălalt erau, în lirică, „sănătoși", „obiectivi" și seduși de o morală a eroismului ce unește, de pildă, *Phénixul* lui Zamfirescu cu *Dorul* lui Cerna. Elogiindu-și tînărul emul, Zamfirescu își justifica, prin urmare, propria modalitate poetică. În plus, oricît de „personalist" s-ar dori Zamfirescu, opiniile lui datorau mult bunei păreri împărtășite în epocă de contemporanii lui Cerna. Dragomirescu nu mai găsea alt termen de comparație decît pe Eminescu. Iorga saluta în uscatul poet un „mare talent deplin

format". Ibrăileanu recunoştea, în 1915, un poporanist exemplar. „Nu este în literatura românească, spunea autorul *Spiritului critic...*, un alt scriitor care, prin atitudinea sa față de problemele sociale, să fie mai poporanist decît acest poet." Diagnosticul avansat de Zamfirescu va fi, prin urmare, validat. Nu însă în toate articulațiile lui. Vădea Cerna o mare știință a valorii emotive a cuvintelor? Răspunsul e hotărît negativ și nu e nevoie de examenul întregii creații pentru a-i sesiza ariditatea și retorismul. Tot o prezumție este și investirea meteoricului poet drept deținător al prețiosului simț de a figura plastic abstracțiunile, căci valabilă e mai degrabă concluzia inversă. O ingenuitate este și invocarea sentimentului de dreptate (adică a unui criteriu *etic*) pentru a culpabiliza *estetic* un poem ca *Plînsul lui Adam*. „Nedreaptă" este și scena luptei dintre Hector și Ahile (ultimul cert favorizat de zei), și totuși cîntul respectiv din *Iliada* nu suferă în planul expresiv, nu e adică vulnerabil *ca poezie*.

1 — Iată cîteva versuri răzvrătitoare și discursive care vor fi displăcut unui Zamfirescu ajuns la vîrsta senectuții: „Și mai puternic l-am văzut altdată, / Privind spre-al fericiților castel, / Spre care nouri negri se arată. / Și negrii nouri el îi răscolea, / Și fulgerul din ochii lui pornea, / Iar tunetul era cuvîntul urii... / El stăpînea puterile naturii, / Cu sufletul său larg și răzvrătit — / Iar coasa lui sclipea din depărtare. / Un fulger îmblînzit, / Picat din cer la asprele-i picioare... // Ce mînă a Destinului, o, frate, / Te-a aruncat pe drumul cel de pară? / Ce dor de luptă și de libertate / Te-a ridicat, la glasul din afară? // ... Așa te-am vrut, în visul meu fierbinte / Așa am pus pe visul meu coroană!"

P. 112 CINCINAT PAVELESCU: „POEZII"
București, 1911

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXIV, 1911—1912, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1912, p. 214—217.

Raport susținut în ședința Secțiunii literare din 19 mai 1912, în care s-au discutat candidaturile pentru Premiul Adamachi. În monografia pe care o dedica romancierului Comăneștenilor, Mihai Gafița socotea textul de față un indiciu al „apropierii de grupul simboliștilor". Lucrul este însă controversabil: reticența cu care sînt citate expresii și rime „bizare" din poemele bardului magistrat poate reprezenta la fel de bine preludiul gloselor intolerante din *Literatura viitorului*. Ca și în precedentul raport, motivul apropierii e de aflat tot în afinitățile temperamentale. Dacă sobrul, glacialul Cerna spunea ceva poetului *obiectiv* care a fost Duiliu Zamfirescu, spiritualul Cincinat Pavelescu făcea să vibreze o coardă din tinerețe în inima raportorului academic, ce se exersase cîndva și el în madrigaluri, în versuri „pe albume", în grațioase și galante declamații. O primăvară sentimentală le va aduce dealtminteri iar în atenția poetului, scăldîndu-le însă în unda unei blînde disperări. „Hidalgo romantic și filozof pesimist" era, la urma urmei, măcar în unele accente, Duiliu Zamfirescu însuși, așa încît adeziunea lui sentimentală la creația lui Pavelescu echivalează cu o recunoaștere a propriei naturi. Din fericire pentru el, referentul academic nu arată doar finețea cunoașterii de sine, ci și sigure intuiții critice. Și Cerna, și Pavelescu sînt citiți cu atenția îndreptată spre eul adînc, optimist în cazul celui dintîi, trist și melancolic la cel de-al doilea. Antinomiile semnalate de Zamfirescu în 1912 sînt deci exacte și, aș adăuga, indispensabile ca axiomele. Nu e de mirare, așadar, că în exegeza celor doi autori aceste opinii sînt reluate mereu.

P. 115 [POMPILIU ELIADE]

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXIV, 1911 — 1912, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1912, p. 135—136.

Semnătura tradițională lipsește, fiind înlocuită cu următoarea specificare: „În ședința de la 21 mai 1912 Duiliu Zamfirescu a lipsit. În lipsa lui, I. Bianu citește următoarea expunere a titlurilor, pe care s-a întemeiat votul Secțiunii spre a propune pe d-l Pompiliu Eliade să fie ales membru corespondent la Secțiunea literară în locul vacant". Succinta, dar documentata expunere a lui Duiliu Zamfirescu a convins: *Pompiliu Eliade* (1869—1914) a devenit membru corespondent al Academiei. Era una din puținele consacrări oficiale de care a avut parte acest merituos critic, a cărui operă a început să fie repusă în circulație abia în anii din urmă, un aport însemnat în acest sens avînd editorul și comentatorul său Alexandru George.

P. 116 LA MONUMENTUL LUI COSTACHI NEGRI

Convorbiri literare, XLVI, 7, iulie 1912, p. 721—724.

Scurt, dar emoționant, textul publicat în bătrîna revistă junimistă reprezintă, de fapt, cuvîntarea rostită de scriitor, ca reprezentant al Academiei, în cadrul festivităților prilejuite de dezvelirea, la 17 iunie 1912,

la Galați, a unei impunătoare statui a renumitului revoluționar și diplomat unionist Costache Negri. Personalitatea acestuia mai fusese, dealtminteri, invocată elogios de impetuosul Don Padil în scînteietoarele notații de călătorie *Din munți. De la București la Tîrgu-Ocnei*, apărute în *România liberă* din 6 august 1883. Mai domolit acum, în aparență, Zamfirescu repetă după trei decenii gestul de venerație al tinereții, însoțindu-l, ca și atunci, cu o melancolică meditație asupra timpului fugar. Evocarea nu se păstrează însă, de astă dată, pe teritoriul lirismului, ci se constituie într-un dens și documentat medalion omagial din care nu scapă nimic *esențial* referitor la activitatea lui Negri. Totul demonstrează, dimpotrivă, o atentă lectură a operei lui Negri și a izvoarelor documentare (a memorialului lui Bolintineanu în primul rînd, cel care consemnase expresiv *Vizita domnitorului Principatelor Unite la Constantinopole*). Concis, exact, Zamfirescu a făcut impresie bună în compania unor istorici iluștri ca Al. Xenopol și N. Iorga, prezenți și ei la solemnitățile de la Galați. Ele se încadrau, dealtfel, într-o suită de inițiative similare prin care românii înțelegeau să-și celebreze marile figuri ale trecutului revoluționar, cu sau *fără* voia lui Carol I. În mai 1912 ieșenii inauguraseră o impunătoare statuie a lui Cuza (lucrare a sculptorului italian Romanelli). Statuia de la Galați, impozantă și ea, era opera unui artist român, I. Iordănescu, și fusese ridicată cu cheltuiala localnicilor, în memoria cărora Negri figura la loc de cinste, ca și Cuza. La festivități au participat atunci nu numai scriitori, istorici și gazetari din capitală, ci și reprezentanți ai unor asociații culturale, țărani din comunele învecinate, între care și mulți de la Mînjina. În discursul inaugural, Iorga rezumase în termeni asemănători celor zamfirescieni sensul unei vieți dedicate propășirii patriei, perorînd astfel: „Costache Negri n-a fost ce merita, fără îndoială, să fie, ci a silit, cu toate puterile unei nobile abnegații, unei desăvîrșite uitări de sine, să nu i se dea nimic. El a păstrat numai atîta din ce poate asigura sîngele, înrudirile, talentul energic cît era nevoie ca să poată servi țara. Și a cerut în schimb un singur lucru: să se răsfrîngă mulțămita asupra prietenilor săi, cari s-au înălțat prin el, asupra domnului mare, căruia a știut să i se închine întreg. A fost o rază curată, bucuroasă că se poate confunda în lumina zilei ce se deschide."

Statuia, turnată în bronz, reprezentîndu-l pe Negri în mărime naturală, a fost grav avariată de sălbaticele bombardamente hitleriste din cel de-al doilea război. În 1966, cînd se comemorau 90 de ani de la moartea eminentului patriot, frumosul monument a fost restaurat. În același an se inaugura casa memorială de la Mînjina.

1 — V. *Opere*, vol. 5, nota 2, p. 583.

2 — Împreună cu N. Catargiu, Panaonici, țietT. Callimachi, I. Mavriki, C. Negri făcea parte dintr-o deput cărei misiuqe ține consta în a aduce la cunoștința puterii suzerane, Turcia, alegerea lui Cuza pe tronul Moldovei. Încredințîndu-i această misiune, domnitorul și ministrul de Externe al acestuia, Vasile Alecsandri, erau convinși că Negri era omul „cel mai în stare să reprezinte cum se cuvine demnitatea Principatelor la Constantinopol". Pluralul nu e întîmplător: revoluționarii moldoveni considerau alegerea lui Cuza ca prim pas pe drumul Unirii. În drumul ei spre Constantinopol, delegația moldavă a trecut prin București, unde a luat legătura cu deputații unioniști munteni, îndemnîndu-i să-l aleagă domn tot pe Cuza.

3 — V. *Opere*, vol. 5, nota 10, p. 529. În a 16-a ședință a Divanului ad-hoc, Anastase Panu, unionist convins, a citit cutremurătorul memoriu al țăranilor clăcași.

4 — *Emanoil (Manolache) Costache Epureanu* (1824—1880), om politic român. Membru al Divanului ad-hoc al Moldovei, prim-ministru (pînă în 3 aprilie 1860) al unui guvern moldovean din perioada anterioară desăvîrșirii Unirii, președinte al Constituantei din 1866, premier al României în aprilie-decembrie 1870 și aprilie-iulie 1876.

5 — *Ludovic Steege* (1813—1872), medic și diplomat român. Meritelor considerabile ale doctorului (care se numără prin cei mai destoinici organizatori ai serviciilor sanitare din Principate) li se adaugă cele ale diplomatului cumpănit și dibaci. Ca agent diplomatic — la Viena, Petersburg și Berlin — al statului român, a susținut admirabil interesele noastre naționale. Vezi în acest sens cartea lui Dumitru Vitcu: *Diplomații Unirii*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 211—229.

P. 119 GEORGE MURNU: HOMER, „ILIADA"
Tradusă. Cîntul XIII—XXIV. București, 1912

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXV, 1912—1913, Librăriile Socec & Comp. C. Sfetea și Librăria Națională, București, 1913, p. 303—315.

Textul constituie raportul academic susținut de Duiliu Zamfirescu în ședința din 23 mai 1913 a Comisiunii Marelui Premiu Năsturel. Pe baza acestui referat i s-a decernat lui G. Murnu importantul și substanțialul premiu academic, bun prilej de glume și de ipoteze tardive pentru parodistul Topîrceanu care conchide într-un „fragment apocrif din *Odiseea*": „Lucruri expuse pe larg în traducerea d-lui Murnu, / Harnicul nostru tălmaci care-a tradus *Iliada*, / Carte ce fu mintenaș premiată cu premiul cel mare, /

Pentru că sîntem un stat eminamente agricol..." Ca întotdeauna, Zamfirescu se pregătise temeinic, cîntărise îndelung valoarea traducerii, încît pus să aleagă între Vlahuță (cu *Pictorul N. Grigorescu*), Brătescu-Voinești (cu *Întuneric și lumină*), spre prozele căruia îl trăgea inima, și versiunea Murnu a *Iliadei*, s-a decis, și din veche pasiune pentru lumea clasicității, pentru cea din urmă. Prin 13/26 mai 1912 scria încordat la raport și-și comunica, în premieră, impresiile într-o misivă către Ioan Bianu: „... lucrez la raportul lui Murnu. Cînd te înhami la o asemenea lucrare, nu știi niciodată unde are să iasă, și numai atunci văd limpede munca depusă de traducător, după munca depusă de raportor. Ți-am fost vorbit de îndoiala mea, în urma unei convorbiri ce avusesem cu acel blînd și simpatic autor ce se numește Brătescu-Voinești. Nu știi dacă a ajuns la vreo înțelegere cu Murnu? În răstimpuri, am recitit și unele novele din volumul său, care sunt bune. Îți mărturisesc, însă, că nu pot sta alături de lucrarea lui Murnu, fiind dat, mai cu seamă, caracterul premiului nostru și o infinitate de alte considerente specific românești, precum lipsa de elemente clasice în tînăra noastră literatură, aberațiunea simboliștilor (pe care Omer îi ucide) etc., etc." (*Scrisori inedite*, ed. cit., p. 6).

„Vedea limpede" însă și alte aspecte ale chestiunii decît cele strict legate de tehnica traducerii. În semnalarea rolului pe care-l joacă tranziția de mentalitate, impulsionată, desigur, de factorul *timp*, în înțelegerea estetică a unei opere, concluziile zamfiresciene comunicate atît de tranșant în paragrafele inițiale ale „recensiunii" premerg opiniile — mai coerent și mai riguros formulate — ale lui Lovinescu din *Mutația valorilor estetice*. În capitolul al XII-lea al sintezei sale, criticul întîrzia semnificativ tocmai asupra valorii de sugestie a poeziei homerice și asupra capacității versiunii Murnu a *Iliadei* de a o „recrea" cu mijloace proprii. Similitudinea punctelor de vedere e frapantă, așa că mă voi limita la un singur citat probatoriu: „Pentru moderni poezia homerică nu poate avea decît o valoare noțională; întregul element sugestiv, întregul zăcămînt emoțional de reziduuri ancestrale, pe care-l are orice limbă și pe care trebuie să-l fi avut cu deosebire o limbă proaspătă ca limba elenă, cu imagini și metafore vii încă, legate prin aderențe multiple în senzație, întreaga această sevă bogată, colorată, care circula în poezia homerică a dispărut pentru totdeauna, pentru necunoscător ca și pentru cel mai adînc cunoscător al limbii și civilizației elenice" (E. Lovinescu, *Scrieri, 5, Istoria literaturii române contemporane*. Ediție de Eugen Simion, Editura Minerva, 1973, p. 329).

În semnalarea excepționalei creații lingvistice datorate traducătorului, precursoriatul lui Zamfirescu e, de asemenea, indiscutabil. G. Călinescu va reliefa, la rîndu-i, caracterul „haiducesc" al limbii plăsmuite de tălmăcitor: „Traducătorul a avut un unghi de creație. El a văzut în limba arhaică a Greciei o lume de păstori (cu instinctul său de om de la Pind), de *haiduci hărțăgoși* (s.n.), și ne-a dat un Homer oieresc, ieșit parcă de la stînă"

(*Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 658).

Neîndoielnic, luciditatea, acest atu care-l face de atîtea ori simpatic pe Zamfirescu în fața posterității, nu e verificabilă în toate planurile demonstrației susținute de distinsul referent academic. De o stîngăcie jenantă e, de pildă, ideea de a exclude „versurile nerimate" (*albe*, deci!) din poetica română. Propria dexteritate prozodică e ridicată aici la rang de dogmă, iar orice dogmatism e exclusivist și rizibil atunci cînd realitatea îl infirmă. Poezia românească a dovedit, fără doar și poate, amplele posibilități lirice ale versului alb.

1 — Ca și în eseul dedicat în 1885 lui Eminescu, Zamfirescu citează și de astă dată greșit, din memorie, un vers din *Veneția*, splendidul sonet eminescian, superior, desigur, modelului oferit de Cerri.

2 — *Alexander Pope* (1688—1744), poet neoclasic și eseist englez. A debutat cu un ciclu de patru poeme, *Pastorals (Pastorale*, 1709), continuînd apoi cu *The Rape of the Lock (Răpirea buclei*, 1712), poem eroicomic de factură homerică, *Windsor Forest (Pădurea Windsor*, 1713), *The Temple of Fame (Templul faimei*, 1715) și *Epistle of Eloisa to Abelard (Scrisoarea Eloisei către Abelard*, 1717). Între 1715—1720 a tălmăcit cu rafinament șase cărți din *Iliada*, iar ulterior — în 1725—1726 — a publicat și o versiune engleză a *Odiseii*. Ambele traduceri au întrunit elogii durabile.

3 — *Johann Heinrich Voss* (1751—1826), poet german, autor, între altele, de idile în hexametri ca *Der siebzigste Geburtstag (A șaptezecea aniversare*, 1781) și *Luise* (1795). Între 1781—1793 a tradus — tot în hexametri — opera lui Homer.

4 — *Charles Marie René Leconte*, zis *Leconte de Lisle* (1818—1894), poet francez, conducătorul școlii parnasiene și teoretician al „artei pentru artă". Ostil retoricii romantice, a scris o poezie impersonală, ale cărei principii structurante sînt armonia, ordinea și claritatea. Evocînd de predilecție antichitatea elenă și indică, poemele lui se sprijină pe o documentație riguroasă. În ele trecutul e idealizat, opus irevocabil prezentului barbar și decăzut. Opera sa cuprinde volumele: *Poèmes antiques* (1852), *Poèmes barbares* (1862), *Poèmes tragiques* (1884), *Derniers poèmes* (apărut postum, în 1895). Am arătat altădată că deși corespondența și publicistica lui Duiliu Zamfirescu nu conțin referiri la Leconte de Lisle (aceasta pare să fie singura!), nu este exclus ca poezia lui să fi fost cunoscută autorului *Imnurilor păgîne*. Între poeme precum *Qain, Le Coeur de Hialmar* și *Către Cleobul, Pe Acropole* există unele similitudini.

A tradus mult din Homer, Horațiu, Sofocle, Euripide, din vechile texte indiene.

5 — *Vincenzo Monti* (1754—1828), poet și dramaturg italian de factură neoclasică. Dintre scrierile lui sînt de notat piese ca: *Aristodemo, Caius Grachus, Basviliana* și poema ca *Mascheraniana*. A tradus *Iliada*, tălmăcirea lui fiind utilă, afirmă Francesco de Sanctis, pentru studiul „tainelor artei și rafinamentelor vorbirii poetice".

6 — Reluare vizibilă a unor teze din *Metafizica cuvintelor și estetica literară*.

7 — *George Murnu* (1868—1957) a tradus în 1924 — în endecasilabi albi — și *Odiseea*.

P. 131 GEORGE PAVELESCU: „DIMITRIE BOLINTINEANU ȘI OPERA SA"
București, 1913

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVI, 1913—1914, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1914, p. 317.

Raportul a fost citit în ședința din 20 mai 1914. Tipică lucrare de compilație, cartea lui G. Pavelescu îndreptățește reticența politicos mascată a lui Zamfirescu. Ca material documentar, ea prezintă totuși interes, încît G. Călinescu o citează în bibliografia finală a *Istoriei*... sale.

P. 132 ION AL. GEORGE: „AQUILE"
Poezii. Cîmpina, 1913

P. DULFU: „GRUIA LUI NOVAC"
Epopee alcătuită din cîntecele de vitejie ale poporului român
București, 1913

OLTEO ȘI DORU: „UN PROCES PIERDUT"
Roman social. București, f.a.

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVI, 1913—1914, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1914, p. 238—242.

Raport susținut în ședința din 27 mai 1914, pentru decernarea Premiului Demostene Constantinide. Pledoaria lui Duiliu Zamfirescu a convins

pe „nemuritorii" din comisia de premiere, astfel încît Ion Al. George a primit laurii academici. Și de astă dată trebuie să reliefăm rolul afinităților literare și temperamentale în motivarea unei opțiuni. Atît autorul *Aquilelor*, cît și cel al *Imnurilor păgîne* erau în fond niște parnasieni seduși de clasicități greco-latine, de statuarii stilizate și mitologicale. Și unul, și celălalt au trecut fugitiv prin școala vagului simbolist, fixîndu-se în cele din urmă în răcori și limpidități parnasiene. Curios e totuși că raportorul academic, atras el însuși (momentan!) de ritualuri simboliste, crede că autorul pe care-l comentează e cu totul străin de mentalitatea „făuritorilor de versuri simboliste". De fapt, cum va observa peste ani G. Călinescu, din arheologia clasicizantă din *Aquile* nu lipsește minulescianismul, „cu înlocuirea Ecbatanei prin Roma". Însă Zamfirescu, cu acel „har" special de a-și îndepărta simpatizanții, era pe punctul de a izbucni împotriva „pestilenței simboliste" și, „montat" fiind, nu mai voia să distingă nuanțele. Teoreticianul se anunța mai decis și mai intolerant decît practicianul care depistase în volumul comentat deviația de la clasicism. În plus, cel dintîi putea invoca și antecedente. Despre amor, de exemplu, ca izvor al lirismului, ca factor al „mirajului", vorbise și în *Poporanismul în literatură*. Apoi, multe din glosele așternute pe marginea pieselor comentate în Comitetul de lectură al Naționalului bucureștean gravitau în jurul aceluiași subiect.

Ce alte motive de simpatie spontană ar mai fi de invocat în legătură cu referatul academicianului? Cîteva le dezvăluie, indirect, el însuși. Plăcerea „înscenării", a „poantei" spuse „frumos" e unul dintre ele. Un altul ar fi, în ciuda severității afișate, înclinația pentru poezia blîndelor libații! Cel care cînta, în *Lena*, mustul ce „spumegă-n ulcică", nu putea fi realmente indispus de strofele cu „subiect" similar ale unui confrate mai tînăr. Putea fi însă rău impresionat, cum o și mărturisește, de volumele altor competitori la premiul Academiei.

1 — *Octav Erbiceanu*, filolog român. A scris și studii de artă. Opere: *Sizilische Kunt auf Münzen. Inaugural Dissertation* (Munchen, 1891), *Eine Schufübung in der Prägung der Munzen Griechlands* (Iași, 1910), *Ciclul troian. Epopeele înainte de Homer* (Iași, 1910).

2 — *Un proces pierdut*, roman social de *Olteo și Doru*, pseudonime sub care se ascundeau *Olimpia Teodoru* (1882—?) și *V. Teodoru-Doru* (1872—?), scriitori și publiciști afirmați la *Universul, Răsunetul, Revista noastră* și, respectiv, la *Dreptatea, Aromânul, Românul de la Pind*.

3 — *Gruia lui Novac*, volum de versuri în stil popular de *Petre Dulfu* (1856—1953). Mînat, poate, de dorința de a realiza o epopee, a versificat *Isprăvile lui Păcală* (1894, volum ajuns în 1970 la a 20-a ediție), *Cîntece și povești* (1910), *Povestea lui Făt-Frumos* (1926), *Cei doi feți-logofeți cu*

părul de aur (1936), *Preafrumoasa poveste a lui Făt-Frumos și a lui Radu și Mama sa* (f.a.) etc.

4 — *Ion Al. George* (1891—1956), poet și traducător, bibliotecar — timp de treizeci de ani — la Fundații. În *Aquile* (1913), apoi în *Domus taciturna* (1916) a publicat poeme clasicizante, îndeobște uscate și pedante, salvate însă cînd și cînd de un fior elegiac, și o piesă, *Sappho*, pe care o subintitula „comedie antică în două acte". În *Istoria...* lui, G. Călinescu regreta că poetul „nu se știe prin ce proces de mîhnire literară a renunțat" a creație. Se dedicase, de fapt, traducerilor din Mommsen, Sofocle, Bion, Pindar, Sappho, Cleanthes. Cînd definitivam aceste note, am aflat în *G. Călinescu și contemporanii săi*, vol. I, ediție de documente literare (excelent îngrijită de Nicolae Mecu), publicată la „Minerva" în 1984, detalii dramatice din ultimii ani de viață ai scriitorului hărțuit de neșansă (v. op. cit., p. 23—25).

P. 136 EMINESCU

Convorbiri literare, XLVIII, 6, iunie 1914, p. 581—582.

Prin întindere și argumente, medalionul consacrat lui Eminescu cu prilejul comemorării unui sfert de veac de la moartea Luceafărului justifică în bună măsură opinia lui Mihai Gafița: „exclamații lirice, fără alt ecou în public decît solemnitatea festivă a gestului" *(Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 713*)*. Într-adevăr, în comparație cu ampla și inteligenta exegeză publicată în 1885 în *L'Étoile Roumaine*, textul de acum, aforistic, dar nu profund, e palid. În acești ani însă interesul, devoțiunea pentru opera lui Eminescu s-au mai vădit și cu alte prilejuri. În octombrie 1911 Zamfirescu se pregătise să vorbească tot la Galați, la festivitatea dezvelirii bustului poetului. Din cauze oculte, manifestarea n-a mai urmat cursul inițial: discursuri nu s-au mai ținut lîngă monumentul — lucrarea lui Storck — proaspăt vernisat; iar elocința părtașilor și-a croit vad timid la banchetul de rigoare, unde Iorga a strălucit. Poetul *Imnurilor păgîne* s-a menținut într-o rezervă remarcată imediat de cunoscători. Opiniile lui au parvenit totuși la urechile unor participanți. Un martor ocular (Iorga?) al evenimentului relata prompt în *Neamul românesc* (23 oct. 1911, p. 642) că „d. Duiliu Zamfirescu, în numele Academiei, era gata să arate, cu acest prilej atît de potrivit, că toți oamenii mari au fost latini sau neolatini". De aici, sau din alte surse, se inspiră promptul Nicanor, care releva, la rîndu-i, într-un „post-scriptum": „Și, fiindcă veni vorba de d. Duiliu Zamfirescu, supunem școalei sale literare această încurcată problemă: Cum se poate ca profundul și suggestivul (duplicarea consoanei nu e, poate, întîmplătoare, căci contemporanii făceau haz de insistența cu care Zamfirescu cerea actorilor să pronunțe astfel respectivul cuvînt — n.n.) poet Eminescu să fie *expresia* geniului neolatin, cum s-a exprimat d. Duiliu Zamfirescu atît de înaripat în primul port al țării, cînd același domn D. Zamfirescu descoperise în Academie că poporul român, fiind neolatin, are numai calități oratorice și politice și este cu desăvîrșire inapt pentru poezie?" *(Academia d-lui Duiliu Zamfirescu, Viața românească*, VI, 10, oct. 1911, p. 133—134*)*.

Să fi fost discursul din octombrie unul și același cu cel *rostit* la 16/29 august 1911 într-o companie ilustră? Tot Mihai Gafița, care comunică informația în documentata lui monografie, enumeră printre participanți pe C. C. Arion (ministrul Instrucțiunii), N. Iorga, D. Anghel, Horia Petra-Petrescu, Ion Bacalbașa (directorul Naționalului bucureștean), C. Rădulescu-Motru și susține, bizuit pe știri din presa vremii, că Zamfirescu constituia pricina absenței lui Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, Goga ș.a. Monograful examinează apoi judecățile de valoare ale oratorului, dînd citate convingătoare pentru justețea lor. N-am putut însă da de urma textului din care cita regretatul istoric literar, căci după moartea lui Al. Duiliu Zamfirescu, în 1968, fondul de manuscrise al biografului Comăneștenilor s-a împrăștiat. Dar, cine știe, poate că noi cercetări îl vor da la iveală.

P. 138 SUFLETUL RĂZBOAIELOR ÎN TRECUT ȘI ÎN PREZENT

Analele Academiei Române, seria II, *Memoriile Secțiunii literare*, tom XXXVII, 1914—1915, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1914, p. 1—19, extras.

Rostită în aula Academiei la 7 noiembrie 1914, cînd lumea era răvășită deja de flăcările conflagrației în curs de generalizare, cînd imperative economice, politice și de altă natură făceau ca statele să se ralieze rînd pe rînd uneia sau alteia din taberele în conflict, comunicarea lui Zamfirescu era departe totuși de a fi un simplu ecou al evenimentelor la ordinea zilei. Zamfirescu nu era, hotărît lucru, un *spontan*, un rezonator prompt al actualității nici măcar atunci cînd părea să-i recunoască integral puterile. *Clasic*, în accepția călinesciană a termenului, el încadra ocazionalul în serii istorice, căutînd norma, cauzalitatea adîncă. Războiul, ca situație-limită, ca înfruntare de voințe, de *psihologii* (individuale, dar mai ales colective) e pentru el un subiect obsedant, care răzbate nu doar în evocarea faptelor de arme, ci și în *teoretizarea* lor. În al treilea roman al „ciclului Comăneștenilor", Șonțu și Milescu se contrazic — în bivuac — pe tema

forței morale a luptătorului, a *voinței* ca factor determinant al victoriei militare. „Obiectiv", scriitorul împarte, „pune pe roluri", un mod de a gîndi *unitar* și *dialectic*. Poate că această *sumă* va fi răzbătut și în conferința ținută în martie 1899, la Focșani, în fața unui auditoriu preponderent soldățesc. „De cînd am venit în Focșani, îl înștiința prietenul mai tînăr pe Maiorescu, am avut vreme [. . .] să țin și o conferință despre *Psichologia războaielor* – subiect potrivit cu soldățimea de aici" *(Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, ed. cit., p. 214–215*)*. Se gîndeau oare, atunci, militarii din garnizoana milcoviană că nu vor trece prea mulți ani și subiectul de disertație va deveni o realitate dură și crucială? Își închipuia, oare, cineva, că Focșanii vor deveni oraș de front, cunoscînd tocmai în această calitate, de neinvidiat, elanuri și derute?, De aici va pleca, în august 1916, spre frontul transilvan chiar fiul scriitorului, Al. Duiliu Zamfirescu, notîndu-și cu febrilitate în jurnalul de campanie aspectul străzii, uruitul chesoanelor de artilerie, agitația feroviarilor ce înjghebau noi și noi garnituri. Pe aici va trece apoi înapoi, pe drumul retragerii, cu disperarea de a nu fi putut opri, cu tot eroismul, metodica prăvălire teutonă. Și tot aici, localnicii rămași sub ocupație vor vedea în istorica vară a lui 1917 debandada prusacilor care, dați peste cap la Mărășești, părăseau în fuga cailor orașul cu străzile și trotuarele pline de răniți îngroziți de apropierea răzbunătoare a românilor.

Perspectiva acestor scene de masă, în care Zamfirescu e la noi cel dintîi maestru, e întrezărită de scriitor odată cu izbucnirea războiului mondial. Din foișorul de observație vrîncean, el nota îndurerat progresele distrugerii, dezlănțuirea irațională ce acapara pămînturi de veche civilizație și cultură. Jurnalul pe care începe să-l scrie acum e plin de meditații întristate. Cu fibra lui de clasic, Zamfirescu nu putea încuviința febra belicoasă dibaci ațîțată de politicieni ce nu ezitau să ridice strada. La Cercul Militar, la Dacia, oratorii stîrneau ropote de aplauze cînd cereau, *acum* ori *niciodată*, intervenția. Oratoria lor patetică nu-l impresiona prea mult pe solitarul de la Faraoane. Să nu se creadă că el ar fi ales al doilea termen al dilemei. Ca scriitor și ca român el își subsuma existența și creația realizării idealului național. Dar, prudent, obișnuit de-o lungă carieră diplomatică să cîntărească avantajele și riscurile unei intrări în acțiune, cele din urmă i se păreau mai mari. Poate că abila propagandă germană să fi jucat un rol în conturarea acestui mod de a judeca, uimitor de asemănător, în unele articulații, cu tezele lui Stere. A compara *Sufletul războaielor în trecut și în prezent* cu primul capitol, *Cauzele și efectele războiului mondial*, din volumul lui Stere *Marele război și politica României* va fi un gest instructiv și elocvent, pe care îl vom face cu un viitor prilej. Adevărul e că Zamfirescu simțea (în 1914, dar și în 1916) că România „nu e gata", că frazeologia patriotardă nu poate suplini lipsa de echipament militar modern. Mai mult din rațiuni tactice, din teama de a nu fi taxat de antipatriot,

el afirmă la Academie că armamentul oștirii e „complet". În cîteva pagini de memorial (v. *Pentru ce am fost împotriva războiului*), într-o energică scrisoare către S. Mehedinți, publicată de I. E. Torouțiu în 1940, Zamfirescu își va dezvălui adevărata părere. Să le examinăm pe scurt, în ordine cronologică, încercînd să desprindem resorturile neutralismului său. Epistola din 15/28 octombrie 1914, expediată din Galați către prietenul și sprijinitorul său S. Mehedinți, e în această privință plină de informații interesante. Un motiv de legitimă prudență este, după plenipotențiarul absorbit de activitățile Comisiei Europene a Dunării, o neplăcută perspectivă – confirmată în 1916 de fapte! – a războiului pe două fronturi. „Este oare cu putință – se întreabă el dramatic – ca oamenii care judecă să se ia după nebuni? E cu putință ca un om căruia i se spune că un război cu Austro-Ungaria, astăzi, însemnează un război pe două fronturi, adică și cu Austro-Ungaria și cu Bulgaria, să insiste a cere un asemenea război, cînd el știe bine că nu suntem pregătiți pentru o asemenea luptă?" Trei decenii de carieră diplomatică îl învățaseră să fie neîncrezător în promisiunile de ajutor, în „generozitatea" marilor puteri care ofereau cu dărnicie ceea ce nu le aparținea. Jocul lor meschin e intuit de diplomatul-scriitor cu exemplară luciditate: „La granițele noastre, cataclismul bîntuie cu furie. Două din împărățiile ce țin sub jugul lor provincii românești s-au încăierat, și, în războiul acesta pe moarte sau pe viață, fiecare din ele ne cheamă în ajutor, făgăduindu-ne, fiecare, provincia românească pe care o ține împărăția cealaltă.

Jocul lor e copilăresc. A da ce nu este al tău e o dărnicie ridiculă, mai cu seamă dacă trebuie să te și bați ca să iei darul" *(Studii și documente literare*, vol. XI, Institutul de arte grafice „Bucovina", București, 1940, p. 119*)*.

Reamintindu-și peste ani aceste considerații, autorul lor va insista, pe bună dreptate, și asupra carențelor pregătirii militare propriu-zise. Căci, chiar în preajma intrării în război, armamentul era cu totul sub necesități. Un sobru istoric, Mircea N. Popa, oferă într-o sinteză excelentă *(Primul război mondial – 1914–1918*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979) date comparative concludente. În prima parte a campaniei din 1916 un batalion român dispunea de cel mult două mitraliere, de 3–4 guri de foc, aproape toate ușoare, în timp ce adversarii direcți, Armata I austriacă și Armata a IX-a germană posedau, la același nivel, 6 mitraliere, 2 aruncătoare de mine, 6 guri de foc (una de mare calibru), respectiv 6–8 mitraliere, 4 aruncătoare de mine, 6–7 guri de foc (dintre care 1–1,5 grele). Armamentul deficitar, frontul imens ce trebuia apărat (cel mai lung din Europa) au generat insuccesele militare române de la începutul războiului. Cu argumente care rămîn mai curînd de ordinul bunului-simț, Zamfirescu le prefigurase în fața academicienilor. Atunci, ca și mai tîrziu, acest timid violent și singuratic credea că a făcut un act

hotărîtor, o importantă demonstrație de luciditate și realism. În realitate, comunicarea lui a trecut aproape neobservată; nu Academia controla strada, ci invers. Resursele lui de persuasiune au dat roade doar în familie: Al. Duiliu Zamfirescu, modelul lui Alexandru Comăneșteanu, pleacă la război muncit de triste premoniții încredințate filei de jurnal. În această însingurare din care părintele Comăneștenilor nu mai putea ieși, cineva i-a luat totuși în seamă apelul la calm și realism, astfel încît comunicarea lui apare în... limba germană cu titlul *Die Steele der Kriege einst und jetzt*. În 1920, în toiul polemicii cu liberalii, aceștia vor repune chestiunea pe tapet, susținînd că Zamfirescu „s-a vîndut de mult nemților". O dovadă era chiar traducerea cu pricina! Esența disertației lui a fost înțeleasă după mulți ani. „Scriitorul patriot — notează Mihai Gafița — nu se situează în nici o tabără dintre cele care au avut o răspundere sau alta în declanșarea războiului [...]. Substanța acestui discurs era, în esență, o pledoarie în favoarea omului de rînd, a ostașului simplu — el a fost, spune scriitorul, « sufletul războaielor ». O lungă incursiune în istoria umanității e menită să demonstreze această teză umanitară, în vederea concluziei că nimeni nu are dreptul să expună unei tragedii această mare forță a unui neam, atîta vreme cît nu există condițiile și perspectivele victoriei" (*Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 739—740).

Cînd recitim astăzi aceste însemnări „pacifiste" nu putem să nu remarcăm tăria sufletească cu care semnatarul lor se punea în calea curentului de opinie general. Dacă istoria nu i-a dat în general dreptate, în probleme de amănunt previziunile lui au fost confirmate. Într-un anume sens, războiul mondial a fost un război al învinșilor. Chiar celor victorioși le-au trebuit ani buni pentru a-și reface puterile, pentru a reintra economic, moral, spiritual în „normal". Triumful lor a fost posibil, cum just credea Zamfirescu, tocmai datorită rezervelor masive aruncate în luptă de Antantă la momentul oportun. Fără afluxul american de trupe și armament deznodămîntul s-ar fi profilat mult mai greu. Reliefînd luciditatea academicianului, să-i corectăm totuși cîteva afirmații de amănunt. Cu toată „seriozitatea" lor, militariștii prusaci n-au prevăzut rezistența Belgiei. O asemenea ipoteză li se părea, spun documentele de epocă, ceva tot atît de caraghios ca „furia unei oi în vis". Și totuși blînda mioară le-a dat mult de furcă la Liège și-n alte locuri. Greșită este și evaluarea forței noastre militare. „La 15 august 1916, România a mobilizat 813.000 de oameni, dintre care 562.947 făceau parte din unitățile combatante. Adăugînd rezervele, România — și implicit, aliații ei — puteau conta pe 1.234.000 oameni, adică pe 15% din populația țării" (Mircea N. Popa, op. cit., p. 244—245). Procentul era superior celui înregistrat în state importante din Antantă!

Caracterul *militar* al comunicării zamfiresciene a ascuns pînă acum de ochii cercetătorului literar o semnificativă schimbare de optică: fostul

adversar al lui Flaubert laudă în plenul academic opera unui autor căruia îi rezervase pînă atunci numai observații drastice. Încă un semn deci că Zamfirescu devenea tot mai deschis, mai receptiv la valorile europene moderne, emancipîndu-se și în acest chip de tutela estetică maioresciană.

1 — *Nicolas de Malebranche* (1638—1715), orator și filozof idealist francez, promotor al ocazionalismului. În *Căutarea adevărului* (1674—1675) și în alte opere afirma că există o singură *substanță* și *cauză*, divinitatea, în care universul e inclus integral. Adept al optimismului, Malebranche așeza morala pe ideile de ordine și înțelegere. Urme ale metafizicii sale idealiste sînt depistabile în filozofia tînărului Mircea M. din *Lydda*.

2 — *Ludwig von Benedek* (1804—1881), general austriac învins în 1866, de către prusaci, la Sadowa.

3 — *Achille Bazaine* (1811—1888), mareșal francez. În 1870 a fost înconjurat la Metz de prusaci și obligat să capituleze împreună cu armata Lorenei. După înfrîngere a fost condamnat la moarte (în 1873), dar a reușit să evadeze din închisoare.

4 — *Alexei Nicolaevici Kuropatkin* (1848—1925), general rus. Afirmat în luptele purtate în 1881 cu turcmenii, a fost numit ministru de Război în 1898. În timpul războiului ruso-japonez din 1904—1905 a comandat armata din Manciuria. Promovat generalisim spre sfîrșitul lui 1904, preia conducerea tuturor trupelor din Extremul Orient, luînd măsuri energice de întărire a dispozitivului militar țarist. Este înfrînt totuși, printr-o abilă stratagemă, de Oyama, în sîngeroasa bătălie de la Mukden (20 februarie — 11 martie 1905), în cursul căreia armata rusă a pierdut 90 000 de oameni. În timpul primului război mondial a comandat un corp de armată (în 1914), iar ulterior a fost desemnat guvernator al Turkestanului. Raliat puterii sovietice, a devenit consilier tehnic al Armatei Roșii.

5 — *Betis* (?—332 î.e.n.), conducătorul orașului Gaza. Cu o mică garnizoană și-a apărat eroic cetatea împotriva atacurilor lui Alexandru cel Mare, rănindu-l de două ori. Căzut viu în mîna dușmanilor, a fost agățat de un car și tîrît ca Hector în jurul zidurilor orașului, în timp ce regele macedonean se fălea că-l „imita în felul acesta pe strămoșul său Ahile". (V. pentru amănunte Quintus Curtius Rufus: *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei*, vol. 1, 2, în românește de Constantin Gerota, traducere revăzută și adnotată de Paul H. Popescu Gălășanu, prefață de Dan Simonescu, colecția „Biblioteca pentru toți", Editura Minerva, București, 1970.)

6 — *Clitus* (?—327 î.e.n.), veteran din armata lui Filip al II-lea, tovarăș de luptă viteaz al lui Alexandru. A fost ucis de rege la Maracanda (Samarcand), capitala provinciei Sogdiana, al cărei guvernator era, pentru că în timpul unei orgii i-a dat replici mușcătoare și a îndrăznit să-l laude pe Parmenion.

7 — *Filotas (Philotas)*, fiul lui Parmenion. Executat după complotul pe care-l pusese la cale împotriva lui Alexandru Macedon.

8 — *Parmenion* (cca 400 — cca 330 î.e.n.), general macedonean. Executat în Media din ordinul lui Alexandru cel Mare, care-l învinuia, fără dovezi, că ar fi fost implicat într-o conspirație condusă de Philotas.

9 — *Callisthene* (360—327 î.e.n.), istoric grec. A fost istoriograful lui Alexandru cel Mare.

10 — *Trebbia*, rîu italian, afluent al fluviului Pô. Pe malul lui, Hannibal l-a învins — în anul 218 î.e.n. — pe consulul roman Sempronius.

11 — *Trasimen*, lac în fosta Etrurie. În 217 î.e.n. a fost martor-zdrobitoarei victorii repurtate de Hannibal asupra consulului roman Flaminius Nepos. Plecînd de la acest episod, evocat și în corespondența cu Maiorescu, Zamfirescu a scris poezia *Lacul Trasimen*, publicată în 1906, în *Luceafărul* sibian.

12 — *Canne (Cannae)*, oraș din Apulia, pe rîul Aufidus (azi Ofanto) unde cartaginezii conduși de Hannibal au obținut — în 216 î.e.n. — o strălucită victorie asupra romanilor.

13 — *Magon* (?—203 î.e.n.), general cartaginez, fratele lui Hannibal. Mort pe mare.

14 — *Zama*, oraș antic în Numidia (nordul Africii). În anul 202 î.e.n. aici s-a desfășurat lupta hotărîtoare din cel de-al doilea război punic, încheiată cu victoria romanilor conduși de Scipio Africanul.

15 — *Pharsalos*, localitate din Grecia Antică, scenă a bătăliei dintre Cezar și Pompei (9 august 48 î.e.n.).

16 — *Ariovist* (cca 71—58 î.e.n.), conducător al suevilor și lider al unei vaste uniuni tribale germanice. Înfrînt de Cezar în 58 î.e.n.

17 — *Vercingetorix* (cca 72—46 î.e.n.), conducător gal, șeful coaliției triburilor gale răsculate în 52 î.e.n. împotriva Romei. Învins de Cezar la Alesia, a fost transportat la Roma și ucis după șase ani de captivitate.

18 — *Crassus* a fost ucis de parții comandați de generalul Surena în bătălia de la *Carrhae* (53 î.e.n.) V. și nota 17, p. 688, în *Opere*, vol. 5.

19 — Desfășurată în august 52 î.e.n., după victoria obținută împotriva romanilor la Gergovia, adunarea șefilor de triburi de la Bibracte l-a desemnat pe Vercingetorix drept comandant al forțelor reunite ale celților.

20 — *Gustav II Adolf Vasa* (1594—1632), rege al Suediei înte anii 1611—1632. A purtat războaie victorioase împotriva Danemarcei, Rusiei și Poloniei, asigurînd hegemonia suedeză în bazinul Mării Baltice. În războiul de 30 de ani a luptat, împreună cu principii protestanți, împotriva Habsburgilor, pe care i-a învins în mai multe rînduri. A murit în bătălia victorioasă de la *Lützen*, în cursul unei ciocniri de cavalerie.

21 — *Louis II de Bourbon, prinț de Condé*, zis „*Marele Condé*" (1621—1686), comandant militar francez, afirmat în mod strălucit în cursul Războiului de 30 de ani. A repurtat victoriile de la Rocroi (1643), Freibourg (1644), Nördlingen (1645), Lens (1648).

22 — *Henri de La Tour D'Auvergne*, viconte *de Turenne* (1611—1675), mareșal francez. A luptat, în serviciul regelui Ludovic al XIII-lea, împotriva austriecilor. Comandant al trupelor regaliste în timpul Frondei, a participat ulterior la războiul franco-spaniol (1654—1659) și la cel dus contra Olandei și Imperiului romano-german, dobîndind numeroase victorii. A murit în lupta de la Sasbach (iulie 1675) în timpul unei acțiuni de hărțuire a forțelor lui R. Montecuccoli la est de Rin.

23 — *Frederic II de Hohenzollern cel Mare* (1712—1786), rege al Prusiei (1740—1786). Participant la războiul de succesiune la tronul Austriei (1740—1748), la Războiul de 7 ani (1756—1763) și la cel de succesiune la tronul Bavariei (1778—1779). Monarh iluminist, bun organizator și comandant militar, a impus Prusia pe eșichierul politic european, mărind teritoriul regatului său.

24 — *Adolphe Thiers* (1797—1877), politician și istoric francez, autor al unei *Istorii a Revoluției* (1823—1827) și al unei *Istorii a Consulatului și a Imperiului* (1845—1862), din care citează dealtminteri Duiliu Zamfirescu. Ca șef al puterii executive, a reprimat sîngeros Comuna din Paris.

Președinte al Republicii între 1871—1873, a fost răsturnat de o coaliție a monarhiștilor și conservatorilor.

25 — *Țușima*, strîmtoare aflată în preajma arhipelagului nipon. În 27, 28 mai 1905, escadra japoneză condusă de amiralul Togo a obținut aici o strălucită victorie asupra flotei ruse conduse de amiralul Rojdestvenski. În cîteva ore de confruntare, linia rusă a fost dezarticulată de precizia tirului japonez, iar cele 4 cuirasate din frunte au fost scoase din luptă. Rănit, comandantul rus s-a predat împreună cu divizia Nebogatov. Flota japoneză n-a pierdut nici o navă.

P. 157 [O SCRISOARE CĂTRE DIRECTORUL REVISTEI „FLACĂRA"]

Flacăra, IV, 16, 31 ianuarie 1915, p. 125.

Episod furtunos, legat de reprezentarea pe scena Teatrului Național a *Voichiței*, piesa lui Duiliu Zamfirescu. Primul spectacol, soldat cu un succes de stimă pentru autor, a avut loc în seara zilei de 9 ianuarie, în prezența unui public avizat și, desigur, a cronicarilor dramatici. Lovinescu era în acea vreme unul dintre ei, căci susținea cu regularitate rubrica de specialitate la revista *Flacăra*. Criticul, admirator al romanelor lui Duiliu Zamfirescu, nu avea aceleași păreri despre *dramaturgia* scriitorului. Atunci — ca și mai tîrziu — el nu ezită să-și spună verdictul nefavorabil. Sub titlul *În marginea „Voichiței"*, Lovinescu publică două foiletoane în *Flacăra* (nr. 15, din 24 ianuarie și nr. 17, din 7 februarie), care stîrnesc, cum se întîmplă îndeobște, supărarea autorului incriminat. Dezlănțuirea lui, penibilă prin aerele de superioritate, prin mulțumirea de sine cu care-și enumeră atuurile (exterioare, aproape toate, literaturii), ia forma acestei scrisori pe care cei de la *Flacăra* o tipăresc împreună cu o lungă și dezaprobatoare notă redacțională semnată de Al. Șerban. Reproduc aici, spre edificare, un fragment:

„Publicăm această scrisoare, consecvenți principiului juridic: *audiatur et altera pars*, a cărui aplicare nu o putem refuza mai ales valorosului romancier și distinsului nostru colaborator.

Publicăm, firește, și răspunsul d-lui Eug. Lovinescu, a cărui persoană e pusă într-o discuție de artă.

Publicăm aceste scrisori pentru interesul lor psihologic și literar, dar suntem convinși că ele nu sunt menite să aducă vreo lumină asupra obiectului discuțiunei: piesa *Voichița*, reprezentată de curînd la Teatrul Național. Opiniile autorilor asupra propriilor opere sunt interesante numai cînd dau oarecare lămuriri de natură autobiografică asupra inspirației acestor opere și a contingențelor externe care au putut contribui la deplina lor realizare."

1 — Prima parte a cronicii dramatice a lui Eugen Lovinescu a apărut, cum arătam mai sus, în *Flacăra*, IV, 15, 24 ianuarie 1915, p. 115. Fără a fi o „beltea lipicioasă", cum izbucnește pamfletar Zamfirescu, textul ține de o vîrstă critică mai veche, tentată de literaturizări discutabile. Părerea lui Lovinescu este, hotărît lucru, defavorabilă, dar comunicată indirect, cu concursul „autocritic" al unui personaj, doctorul Fingal, „întîlnit" de cronicar în preajma Naționalului. Într-o lungă și tristă spovedanie, eroul își mărturisește defectele: „Sunt ca și cum n-aș fi: lumina ștearsă a zilei de iarnă. N-am scăpărări în vorbire; n-am duh; n-am isteţime; n-am nici una din acele însușiri de inimă ce pot cuceri lesne o femeie. Sentimental nu sunt; poetic nu. Nici chiar cinic. Sunt un om din mulțime. Îmi zice doctorul Fingal, deși de fapt mă cheamă doctorul Nimene. Mai bine n-aș avea nume." Cusururile lui sînt, are dreptate Lovinescu, și ale lui Alexandru Comăneșteanu, sub a cărui mască Fingal se recunoaște fără greutate: „În romanul *Anna* mă numeam Alexandru Comăneșteanu. Eram ofițer. Nu eram băiat urît, dar n-aveam duh, n-aveam nici un fel de avînt. Mă mișcam și eu de ici pînă colo ca oricare altul." Și unul, și altul sînt, sugerează Lovinescu, ipostaze corupte, șterse, ale lui Don Juan. Despre *Voichița* criticul s-a pronunțat, esopic, și în *Scrisori persane*, III. *Usbek scrie lui Ibben*, *Flacăra*, IV, 19, 21 februarie 1915, p. 163.

2 — Aluzie la studiul *Duiliu Zamfirescu*, publicat de Eugen Lovinescu în *Convorbiri literare*, XLV, 11, p. 1275—1290. Destinat inițial *Românului* din Arad, eseul a fost respins din cauza campaniei antizamfiresciene duse de Iorga în *Neamul românesc*. Tonul lui era însă extrem de elogios, fără nici o urmă de înfumurare (cum i se va părea în 1916 dramaturgului iritat), fiindcă Lovinescu credea cu toată convingerea în talentul romancierului Comăneștenilor, pe care-l situa, dealtminteri, înaintea tuturor prozatorilor momentului: „M-am și încercat într-o serie de foiletoane — numeroase — la *Românul* — o înștiința criticul, într-o scrisoare din 30 iunie 1911, pe Elena Farago. Închipuiește-ți că mi-am luat ingrata sarcină de a arăta ardelenilor ce e arta, de care habar n-aveau! Mă încerc să le vîr în minte că cel mai mare prozator al nostru de acum e Duiliu Zamfirescu, pe care atîția nerozi și Chenzi l-au umplut cu noroi!" (E. Lovinescu, *Scrisori și documente*. Ediție îngrijită, prefață, notă și indice de Nicolae Scurtu. Editura Minerva, București, 1981, p. 137).

Odată cunoscut refuzul lui Goldiș de a-l publica, articolul — amplu, temeinic și pătrunzător — a fost trimis *Convorbirilor literare*. După apariție, Zamfirescu i-a mulțumit în termeni politicoși (dar senioriali!) tînărului comentator, lăsînd să transpară printre rînduri o vagă insatisfacție

pentru felul „cum e pusă chestiunea". Nu e vorba însă, așa cum s-ar putea crede la o primă lectură, de caracterul fragmentar al examenului critic, ce nu avea în vedere romane ca *Anna* și *Lydda*. Indispoziția, elegant mascată, e provocată de absența unei nete perspective *estetice*. Lovinescu insistase asupra rolului *național* și *social* al ciclului Comăneștenilor, infirmase pretinsul antipatriotism și antiardelenism al romancierului, dar neglijase ceea ce azi am numi factorul *axiologic*. Ca junimist cu vocație, Zamfirescu nu putea trece peste acest esențial inconvenient, pe care-l semnalează directorului *Convorbirilor*, Simion Mehedinți: „Articolul ce ai binevoit a-mi da să citesc este o fugară [??!] icoană a 4 romane ale mele. Nu mi se cuvine mie să judec pe judecător. Cu toate astea, privită chestiunea din punct de vedere *ardelenesc*, nu se poate lăsa la o parte ultimul meu roman, *Anna* [...]. Neavînd plăcerea să cunosc pe d-l Lovinescu, te rog să te faci interpretul acestor impresii, cu adăogire că, în final, articolul cade. Nemaifiind vorba de un foileton la *Românul*, ci de un articol la *Convorbiri*, el trebuie să fie susținut pînă la sfîrșit, în nota sa, de revendicare *artistică* [...] a operilor naționale: nu tot ceea ce e românesc e frumos și sunt foarte multe lucruri frumoase cari nu sunt românești. A crea o literatură națională, care să păstreze ceea ce este specific românesc, limba românului și sufletul eroilor, și a pune totodată în legătură cu ceea ce este omenesc și deci etern este, poate, o notă ce a scăpat d-lui Lovinescu, demnă de tradiția *Convorbirilor*" (Scrisoare din 1 noiembrie 1911, publicată de I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, vol. XI, ed. cit., p. 108–109).

3 – Rugămintea nu a fost îndeplinită de cei de la *Flacăra*. Scrisoarea lui Zamfirescu a fost inserată la „Notele săptămînii", în semn de... respect! „Ne-am permis să punem cu o pagină mai înainte scrisoarea d-lui Duiliu Zamfirescu și într-un cadru special, dată fiind semnificația ei", se susține într-o notă redacțională finală. Lîngă scrisoarea dramaturgului ofuscat e reprodusă și replica usturătoare a lui Lovinescu:

„D-l Duiliu Zamfirescu îmi găsește critica fățarnică. Eu o credeam numai binevoitoare; de aceea nu se oprea la *Voichița*, ci în marginea *Voichiței*. Obicinuindu-mă de mult de a nu stărui asupra lucrărilor fără valoare literară, am ocolit *Voichița* ca o încercare mai prejos de preocupările mele critice și de meritele foarte temeinice ale d-lui Zamfirescu. Putea s-o înțeleagă. D-l Zamfirescu e însă un romancier de talent, nu și un om de nuanțe.

Ca mai totdeauna, d-l Zamfirescu amintește și în această scrisoare literară de vîrstă, de situație socială, de Academie și de alte bunuri pămîntești. Amintindu-le prea des, bănuiesc că se miră de ele. În lumea mea de cultură, cazul acesta e trecut de mult la psihologia burghezului gentilom. Dar d-sa sa mai vorbește și de premii academice, de ce mi-a scris, de ce mi-a spus, de ce i-am scris altă dată. În lumea celor ce locuiesc la un etaj sufletesc, cazul acesta e trecut la psihologia portarului de la *rez-de-chaussée*.

E ceva ce nu se capătă nici cu vîrsta, nici cu situații sociale, nici cu Academia. O floare modestă: *bunul-simț*. De mult doream s-o văd și la butoniera d-lui Duiliu Zamfirescu. Îmi pare rău că trebuie să-mi iau orice nădejde: d-l Zamfirescu e îngîmfat și cu singurul om ce l-a lăudat în țara românească."

Și din epistola lui Zamfirescu, și din causticul răspuns al lui Lovinescu se poate deduce că romancierul Comăneștenilor mai răspunsese, nu demult, altui adversar. Studierea periodicelor vremii va lămuri, sper, acest mister.

P. 159 BOSFORUL ȘI DARDANELELE FAȚĂ DE INTERESELE ROMÂNEȘTI

Analele Academiei Române, seria II, *Memoriile Secțiunii literare*, tom XXXVII, Librăriile Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1915, p. 1–23, extras.

Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Comunicarea a fost prezentată în ședința din 13 martie 1915 a Secțiunii literare. Devenită preocupare de prim-plan atît a cercurilor politice conducătoare, cît și a opiniei publice românești, „problema Dardanelelor" se punea cu o acuitate deosebită în primăvara anului 1915. Cum comerțul românesc se efectua pînă în vara lui 1914, în proporție de 95%, pe apă, intrarea „rău inspirată" a Turciei în război (de partea Puterilor Centrale), al cărei corolar militar era închiderea strîmtorilor, amenința România cu asfixia economică. Legătura feroviară facilitată de guvernul sîrb nu putea înlesni ieșirea din țară decît a unei infime cantități de produse manufacturate și agricole, iar evoluția ulterioară a ostilităților va duce practic la anularea acestei căi. Dacă nu se puteau exporta produse, nici importul nu era mai puțin stînjenit. Prin tăierea comunicațiilor tradiționale, statul român nu-și mai putea asigura nici materialul militar necesar pregătirii armatei pentru campanie. Egoiste și interesate ca întotdeauna, marile puteri desfășurau un joc dublu, urmărind în esență același scop: subordonarea politică a țării, atragerea ei într-o tabără în care voința ei să fie o entitate neglijabilă. Suspicioase față de vremelnicul aliat, Germania și Austro-Ungaria stopaseră efectiv drumul spre România al materialelor militare, condiționînd reluarea tranzitului de intrarea țării în război alături de ele. Anglia, Franța (și mai ales Rusia) făceau cam același lucru, încercînd să impună regatului român o soluție nestînjenitoare pentru propriile lor interese expansioniste. Divergențele se manifestau puternic

și între aliați. Rusia dorea, de pildă, ocuparea de către trupele sale a strîmtorilor și a Constantinopolului, pentru a putea lua astfel în mînă ceea ce diplomația țaristă numea de vreo două secole „cheile casei sale". Partenerii de alianță o încurajau *teoretic*, acceptîndu-i formal revendicările, nu fără a cere, în schimb, masive compensații teritoriale și economice în posesiunile asiatice ale Turciei. *Practic* însă, nici englezii, nici francezii (care semnaseră în martie 1915 un acord secret cu Rusia, acord ce prevedea suveranitatea țaristă la strîmtori!) nu vedeau cu ochi buni controlul marelui aliat din Nord în zona respectivă. Nu e de mirare, așadar, că primii inițiază o adevărată cursă spre strîmtori, a căror stăpînire le-ar fi asigurat atît în timpul războiului, cît și la ora păcii, avantaje considerabile. Sub presiunea... „orientalilor" cu influență în cercurile militare și politice franceze și britanice (Gallieni, Franchet d'Esperey, Churchill, Kitchener ș.a.) se organizează o mare expediție ce viza, ca prim obiectiv, forțarea strîmtorilor și distrugerea forturilor turcești de aici. Adevăratul țel consta, desigur, în slăbirea presiunii otomane în zona Suezului și, mai ales, în punerea partenerului rus în fața faptului împlinit. O impunătoare armadă franco-engleză a declanșat la 19 februarie 1915 un puternic bombardament asupra forturilor exterioare ale Dardanelelor. Pe 2 martie, deci în preajma comunicării lui Duiliu Zamfirescu, forturile erau deja anihilate, iar flota combinată aducea la țărm un corp expediționar numeros. Vitejia turcilor, care voiau să închidă atacatorilor calea spre Constantinopol, rigoarea organizatorică și asistența tehnică a germanilor făcură însă minuni, încît după minime succese forța expediționară trebui să bată în retragere. Acesta e fundalul imediat la care se referă intervenția academică zamfiresciană, care avea totuși și o tentă politică. Ca și alți politicieni români, vechiul diplomat (excelent cunoscător dealtminteri al problemelor Dunării și Mării Negre!) se pronunța în realitate fie pentru restabilirea statu quo-ului, cu acordarea unor garanții suplimentare micilor puteri riverane, fie (dacă prima variantă era infirmată de mersul evenimentelor) pentru internaționalizarea strîmtorilor, soluție care prezenta și avantajele îndepărtării unor pretenții hegemoniste. Ambele posibilități fuseseră abordate și cercetate pe toate fețele în lunile care au urmat intrării Turciei în război. Un temeinic studiu de Ilie Seftiuc și Iulian Cârțână: *România și problemele strîmtorilor*, Editura științifică, București, 1974, conține, între altele, și un istoric al problemei, cu referiri speciale la situația existentă în zona amintită în toamna lui 1914 și primăvara lui 1915, deci în intervalul temporal care ne interesează în mod direct. Succintul inventar de opinii pe care-l voi întreprinde în continuare se bazează în bună parte pe datele însumate aici. La mijlocul lui februarie 1915, Ion I.C.Brătianu, premierul român al momentului, afirma că guvernul său se opune „oricărei soluții care ar pune strîmtorile sub dependența unei singure puteri". Era formulată astfel o linie de conduită politică în problema strîmtorilor constant

susținută de diplomația românească și după încheierea conflictului mondial, cu deosebire în timpul dificultoaselor tratative desfășurate în 1923 în cadrul Conferinței de la Lausanne. Un reputat economist, C. I. Băicoianu, vedea indubitabil bine faptele atunci cînd susținea că victoria uneia sau alteia din taberele beligerante nu va avantaja automat România în planul satisfacerii intereselor acesteia la strîmtori. Concluzia de bun-simț formulată într-un studiu din 1914, *Problema strîmtorilor Bosfor și Dardanele*, e admirabilă prin concizia și capacitatea de a privi lucid în viitor: „România [...] nu se poate pune la remorca nici uneia din cele două grupări beligerante", soluția preconizată fiind instituirea unui condominium internațional nepropice exclusivismelor marilor puteri.

Într-o comunicare academică din 6 martie 1915, *Dardanelele (Amintiri istorice)*, N. Iorga pleda pentru o politică de armonizare a intereselor statelor balcanice în fața dictatului marilor puteri: „Aceeași nevoie (de a asigura accesul nestînjenit al țărilor respective la cele trei mări: Neagră, Egee și Adriatică — n.n.) ne va apropia și ne va uni. Și numai atunci vom putea da lumii o fază nouă a regimului strîmtorilor: *faza noastră" (op. cit., Analele Academiei Române*, seria II, *Memoriile Secțiunii istorice*, tom XXXVII, București, Librăriile Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, 1915). În treacăt fie zis, marele istoric nu va agrea „îndrăzneala" lui Zamfirescu de a se aventura pe terenul științei istoriografice, unde se considera imbatabil. Dar indiferent de mobilurile acestei atitudini (marcată și de absența ostentativă a genialului polihistor din aula academică în momentul în care literatul-diplomat își rostea expunerea), demonstrația zamfiresciană de rigoare și simț al perspectivei politice își păstrează aproape neștirbită valoarea. Soluția internaționalizării strîmtorilor e susținută, în consonanță cu vederile lui D. Zamfirescu, și de I. Constantinescu-Iași în *Chestiunea strîmtorilor Mării Negre* (Iași, 1915), eseu politic ce propunea, între altele, și crearea unei Comisii internaționale a strîmtorilor în scopul de a elimina „orice încercare de a jigni negoțul prin cele două strîmtori". Ambele dezlegări vor fi luate în considerare și vor fi (parțial) transpuse în practică după război, Zamfirescu — ajuns ministru de Externe în primăvara anului 1920 — acordînd un interes special protejării intereselor comerciale și politice românești. Unele previziuni formulate de el în comunicarea din 1915 vor fi confirmate de evoluțiile politice ulterioare, infirmînd astfel aprecierile răuvoitoare ale unor contemporani vizavi de „romantismul" sau „lipsa totală de orientare" politică a diplomatului. Ascensiunea „straturilor poporane" după sfîrșitul primei conflagrații mondiale a devenit după 1918 o realitate indubitabilă ca și dezagregarea unor „națiuni [a se citi „state"] prea congestionate în forma lor" din 1915. Alt pronostic: cel al rămînerii „cheilor" strîmtorilor în mîna Turciei va fi adeverit mai tîrziu prin hotărîrile Conferinței de la Montreux (22 iunie — 20 iulie 1936), în cadrul căreia sînt admise cererile kemaliste de remilitarizare a teritoriului respectiv.

Ecoul imediat (dar și cel postum) al comunicării lui Zamfirescu a fost totuși redus. Nereeditat, textul a stîrnit prea puțin interes din partea istoricilor literari, ceea ce pînă la un punct este explicabil. În monografia din 1969 Mihai Gafița rezerva totuși cîteva rînduri acestui insolit eseu politic datorat unui scriitor: „...în sesiunea următoare a Academiei [Duiliu Zamfirescu] examinează faimoasa, vechea chestiune a strîmtorilor. Cu o documentație excelentă, de care putea dispune numai un diplomat, cu hărți alcătuite de el însuși și făcînd o altă incursiune, de data aceasta în istoria românească, vorbitorul examinează relațiile noastre cu toți vecinii, în cadrul determinărilor și intereselor care au atras spre strîmtori pe ruși ca și pe austrieci, pe francezi și englezi. În subtila urzeală de cauze și efecte, istoria românilor e văzută ca aceea a luptei pentru păstrarea unui litoral românesc, față de care poporul nostru « este inevitabil pierdut dacă i se ia accesul la mare »" *(op. cit.*, p. 740*)*. Printr-un accident al memoriei, regretatul istoric literar scăpa din vedere o mărturisire inserată încă din primele rînduri ale respectivei comunicări academice: „hărțile" erau realizate de Institutul cartografic al armatei din ordinul generalilor Ianescu (directorul așezămîntului militar) și Constantin Cristescu, viitorul erou de la Mărăști și Mărășești.

În studiul istorico-juridic *România și problema strîmtorilor*, I. Seftiuc și I. Cârțână consideră drept „interesante [...] concepțiile asupra reglementării regimului de navigație prin Bosfor și Dardanele exprimate de către scriitorul și diplomatul român Duiliu Zamfirescu" *(op. cit.*, p. 64*)*, aducînd în continuare noi probe ce demonstrează constanta preocupare a biografului Comăneștenilor față de problema strîmtorilor.

1 — *Mahomed al II-lea* (1451—1481), cuceritorul Constantinopolului. În timpul sultanatului său a extins considerabil teritoriul Imperiului otoman. Înfrînt de Iancu de Hunedoara (1456), Vlad Țepeș (1462) și Ștefan cel Mare (1475, 1476).

2 — *Mahmud al IV-lea* (de fapt, Mahomed), sultan otoman între anii 1648—1687. Consiliat de marii viziri Mehmed, Ahmed Köprülü și Kara-Mustafa, a reluat, pe plan extern, politica expansionistă, iar pe plan intern a încercat să întărească statul prin reforme.

3 — *„Ceterum censeo"*, prescurtare a celebrului adagiu „Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam", cu care Cato cel Bătrîn își încheia întotdeauna discursurile în Senat, reamintind romanilor necesitatea de a lua măsuri drastice împotriva cetății rivale. Formula simbolizează, în plan mai larg, o idee obsedantă.

4 — *Tratatul de pace de la Belgrad* (încheiat la 1 septembrie 1739) punea capăt unui război turco-austriac de doi ani provocat de Habsburgi, care sperau să-și mărească posesiunile pe seama Porții. Înfrînți, austriecii sînt nevoiți să renunțe la Oltenia, Serbia septentrională și la Belgrad, granița fiind fixată, pînă în 1879, pe Sava, Dunăre și Carpații bănățeni.

5 — *Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi*. Încheiat la 10/21 iulie 1774, el consfințea încheierea ostilităților desfășurate timp de 6 ani între ruși și otomani. Stat învingător, Rusia obține importante sporuri teritoriale în Crimeea, între Nipru și Bug, precum și dreptul de liberă trecere pentru vasele sale prin strîmtorile Bosfor și Dardanele, pentru a desfășura comerț în mările și porturile Imperiului otoman.

6 — *Ușakov, Fiodor Fiodorovici* (1744—1817), amiral rus. S-a distins în războiul ruso-turc din 1787—1791 și în expediția navală din Mediterana (1798—1800), îndreptată contra Franței republicane.

7 — *Italinski* — diplomat rus. Neidentificat.

8 — *Sebastiani de la Porta, Horace, conte de*, mareșal al Franței originar din Corsica (1772—1851). Ministru al Afacerilor Externe între anii 1830—1832.

9 — *Nesselrode, Karl Robert, conte von*, diplomat rus de origine germană (1780—1862). Plenipotențiar al țarului Alexandru I la Congresul de la Viena, a dirijat apoi politica externă rusă între 1816—1856.

10 — *Tratatul de pace de la Tilsit* (7 iulie 1807) marca sfîrșitul războiului început în 1806 între Franța și cea de-a patra coaliție europeană (Anglia, Rusia, Suedia, Prusia), război în care aliații au fost zdrobiți de Napoleon la Jena, Auerstedt, Eylau și Fiedland. Tratatul prevedea o alianță secretă franco-rusă îndreptată împotriva Angliei, sprijinirea de către Franța a Rusiei țariste în războiul ei cu Poarta, ralierea Prusiei la blocada continentală. Țarul se obliga totodată să evacueze Principatele Române, renunța la Insulele Ionice și recunoștea Confederația Rinului, formație de obediență franceză.

11 — *Caulaincourt, Armand, marchiz de*, general francez (1772—1827), ambasador napoleonian în Rusia.

12 — *Kaunitz-Rietberg, Wenzel Anton, conte*, apoi *prinț von* (1711—1794), om politic austriac, rînd pe rînd cancelar al împăraților Maria Tereza, Iosif al II-lea și Leopold al II-lea. Sub funesta lui îndrumare, austriecii răpesc Moldovei Bucovina.

13 — Aluzie la bătălia Dardanelelor, atunci în plină desfășurare.

14 — Încheiat în iulie 1841, *Tratatul de la Londra* scotea navigația maritimă prin Bosfor și Dardanele de sub suveranitatea otomană, plasînd-o sub garanția colectivă a puterilor europene.

15 — *Tratatul de la Paris* (semnat în 18/30 martie 1856, după încheierea Războiului Crimeii, cu rezultate dezastruoase pentru Rusia țaristă) prevedea demilitarizarea și neutralizarea Mării Negre, care devenea astfel deschisă marinei comerciale a tuturor statelor. Accesul vaselor de război ale statelor riverane sau neriverane era categoric interzis în apele și porturile Mării Negre.

16 — *Mehmet-Ali* (1769—1849), general turc de origine albaneză, vicerege al Egiptului (1805—1848). A desființat în 1811 corpul anarhic al mamelucilor, reorganizînd apoi (cu sprijin francez) flota și armata egipteană. În urma unor războaie încununate de succes împotriva suzeranului său, sultanul turc, a mărit teritoriul statului și a obținut dreptul de domnie ereditară pentru fiul său Ibrahim.

17 — *Palmerston, Henry Temple, viconte*, om de stat britanic (1784—1865), ministru al Afacerilor Externe (1830—1841; 1846—1851), apoi prim-ministru (1855—1858; 1859—1865).

18 — *Canrobert, François Certain de* (1809—1895), mareșal francez, comandant al corpului expediționar din Crimeea în 1855. S-a remarcat și în 1870, în bătălia cu prusacii de la Saint-Privat.

19 — *Gorceakov, Aleksandr Mihailovici* (1798—1883), om politic și diplomat rus, promotor al expansiunii în Balcani și al apropierii de Franța.

20 — Aceste principii au fost consfințite prin Conferințele de la Lausanne și Montreux.

21 — *Lesseps, Ferdinand, viconte de*, diplomat și om de afaceri francez (1805—1894). A condus lucrările de tăiere și construire a Canalului Suez (încheiat în 1869) și a început lucrările la Canalul Panama.

22 — Previziune împlinită. Convenția de la Lausanne, semnată la 24 iulie 1923, prevedea între altele înființarea (sub egida Societății Națiunilor) a Comisiei Strîmtorilor, cu sediul la Constantinopol. Atribuțiile sale erau legate cu toatele de supravegherea navigației. Regimul juridic stabilit la Lausanne a fost în vigoare pînă în 1936. Convenția de la Montreux a adoptat un nou regim al navigației prin strîmtori, care este valabil și astăzi.

P. 181 [LUCRĂRILE ȘI ACTIVITATEA D-LUI AL. TZIGARA-SAMURCAȘ]

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVII, 1914—1915, Librăriile & Socec Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1915, p. 199—200.

Raport citit în ședința publică a Academiei din 28 mai/10 iunie 1915. De remarcat elogiul final închinat „poeziei poporane". Pe lista „titlurilor" lui Al. Tzigara-Samurcaș ar trebui, poate, adăugat și diretoratul la *Convorbiri literare*, funcție deținută între 1923—1939.

P. 183 IOAN DRAGOSLAV: „POVESTEA TRĂSNETULUI"
București, f.a.

„POVEȘTI DE CRĂCIUN"
București, f.a.

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVII, 1914—1915, Librăriile Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1915, p. 234—235. Raport de Duiliu Zamfirescu, susținut în ședința Secțiunii literare din 29 mai/11 iunie 1915 pentru decernarea Premiului Adamachi.

Două enigme vor incita curiozitatea istoricului literar ori de cîte ori va încerca să clarifice circumstanțele acestui referat academic. Una dintre ele vizează o mentalitate de grup. Ce resorturi a pus în mișcare raportorul pentru a întruni majoritatea voturilor în favoarea „protejatului" său? Prin ce va fi plăcut această literatură naivă, cu reflexe bogomilice, unor oameni cu solide lecturi clasice? Dragoslav (literator anemic, oricum am privi lucrurile) va primi rîvnitul Premiu Adamachi, în schimb, Hogaș, „un minor mare" ce candidase — cu *Pe drumuri de munte* — la aceiași lauri, e respins net de capricioșii „nemuritori", în ochii cărora rubicondul peregrin va fi făcut figură de „poporanist". Se întîmplă însă curiozitatea că preferatul lor, modestul Ion Dragoslav, dădea semne mai limpezi de contaminare poporanistă. În 1910, cînd acesta concurase la Premiul Năsturel cu volumele *Povestea copilăriei*, *Amintiri* și *Fata popei*, Maiorescu determinase un vot negativ semnalînd tocmai simptomele de „molipsire poporanistă" ale aspirantului la recunoașterea academică. „Cele patru nuvele — spusese atunci criticul — ne arată pe autorul lor apucat de curentul poporanismului, care învîrtește o parte a scriitorilor de astăzi. Stilul d-lui Dragoslav imitează pretutindeni vorbirea țărănească; ce e drept, o imitează bine. [...] Dar tocmai această stăruință în imitarea unui anume stil pare

a istovi puterile autorului; nu-i mai rămîne nimic pentru interesul acțiunii povestite, prea puțin pentru caracterizarea persoanelor. În afară de stil, nu e nici o atracție în novele, totul e monoton. Însă d-l Dragoslav ne lasă impresia că ar putea deveni scriitor mai cu seamă dacă s-ar tămădui de molipsirea poporanismului. Invocarea lui Creangă nu este valabilă. Creangă era un om simplu și fără multă carte, era al poporului și vroia să rămîie al poporului; un învățător primar, mîndru de a fi învățător primar și fără dorința de a ajunge mai sus. El vorbea și scria de la sine în graiul țăranului moldovan; la el stilul poporan era firesc. D-l Dragoslav umblă după cultură literară; stilul său țărănesc e meșteșugit. Creangă pornește de jos și ajunge sus; poporaniștii pornesc de mai sus și ajung jos. Creangă ne înalță, poporaniștii ne coboară. Acest contrast este hotărîtor, și hotărîrea lui este condamnarea poporanismului meșteșugit" (Titu Maiorescu, *Opere*, 2. Ediție, note, comentarii, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Note și comentarii de Alexandru George și Al. Săndulescu, col. „Scriitori români", Editura Minerva, București, 1984, p. 549—550).

Atît de zamfiresciene sînt aceste aprecieri, atît de în spiritul *Poporanismului în literatură*, încît autorul hulitului discurs ar fi putut subscrie fără șovăire la ele. Însă după confruntarea deschisă din mai 1909 între mentor și ucenicul răzvrătit se declarase un război cu atît mai înverșunat cu cît împrumuta uneori un caracter „secret". Una din ciudățeniile acestui conflict constă în spectaculoasa rocadă la care recurg protagoniștii. Maiorescu ajunge pe pozițiile blamate cîndva în cuvîntarea junimistului disident, în timp ce Zamfirescu își descoperă simpatii nescontate pentru un autor poporanist în toată regula. Logica balansoarului făcea ca negația unuia să incite admirația celuilalt. Enigmele (vechi!?!) ale istoriei literare!

Și totuși, nu-i cu totul de înlăturat ipoteza că și alți factori vor fi determinat subita simpatie zamfiresciană pentru Dragoslav. În *Sărbătorile lui Moș Vasile* prozatorul matur va fi descoperit accente și înclinații din propria-i creație. Tehnica instantaneului semnificativ utilizată în *Bușcă*, mediul în linii mari asemănător vor fi stîrnit, de pildă, un plus de înțelegere înduioșată în inima referentului academic. Dar cu sentimente bune nu se face întotdeauna și critică bună, adică justă în diagnostice. O eroare e, în această ordine de idei, supralicitarea lui Dragoslav, gest săvîrșit simultan cu coborîrea (involuntară, credem!) a lui Creangă. Dacă judecata că marele humuleștean „*caută* situațiile literare" nu-i inexactă, căci semnalează un autor conștient de specificul literaturii (deci nu un simplu povestitor „poporan", „fără multă carte"!), lipsa de nuanțe, exagerările („D-l Dragoslav nu se aseamănă cu nimeni din literatura noastră, nici din cea rusească") sînt stînjenitoare și subminează credibilitatea raportului academic. În realitate, cum observa Călinescu, nuvelele lui Dragoslav sînt adesea fie „pastișe dizgrațioase după amintirile humuleșteanului", fie „adulterări

limbute pe teme caragialiene, sadoveniene etc.". Singura scuză care poate fi invocată în acest caz e aceea a solidarității întru eroare. Zamfirescu nu era singurul care supralicita în epocă valoarea măruntului povestitor popular din Fălticeni. Mihail Dragomirescu, care-l sprijini o vreme, publicîndu-l la *Convorbiri critice*, recurgea generos la vorbe mari: „Dragoslav — conchidea viitorul teoretician al *Științei literaturii* — se relevă ca unul dintre cei mai durabili stiliști ai generațiunii tinere, iar fondul real și totuși plin de poezia sufletului său, a faptelor ce povestește va fi de o neprețuită valoare pentru istoricii viitori ai vieții noastre de astăzi". Concluzii de care, vorba cronicarului, „se sparie gîndul"! În fine, sagacele Ion Trivale, trasa și el (vai, prea decis!) limitele teritoriului epic al lui Dragoslav: „acel umor conciliator, care îndulcește asprimile vieții, e al lui și numai al lui; seninătatea aceea, cu care privește valurile lumii, îi e proprie; naivitatea lui mișcătoare, care simplifică, în intuiția lui, nuanțele lucrurilor, așa precum umorul său le netezea asprimile — el n-o împarte cu nimeni altul" (*Cronici literare*, Tipografia Cooperativa, București, 1915, p. 20).

P. 185 LITERATURA VIITORULUI

D-lui Director al revistei literare „Flacăra"

Convorbiri literare, L, 1, ianuarie 1916, p. 11—18.
Semnat: *D.Z.*

Intransigenta profesiune de credință formulată în această scrisoare deschisă adresată directorului revistei *Flacăra* e folosită de obicei drept argument de către cei care văd în Duiliu Zamfirescu un campion al reacției antisimboliste. În *Introducerea*... din 1979 arătam cît de mult a ajutat scriitorul însuși la instalarea acestei (pre)judecăți. N-aș vedea totuși în această reacție contestatară o expresie a panicii „micului-burghez", care, timorat în fața originalității, devine „agresiv, dur, intolerant" (Lidia Bote, *Simbolismul românesc*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 137). Verlaine însuși, arătam tot atunci, nu se socotea simbolist și riposta morocănos cînd era afiliat mișcării: „*Simbol?* Ce-i asta? Un cuvînt german." Pînă la acest articol simboliștii văzuseră în Duiliu Zamfirescu aproape un comiliton, iar *Revista celorlalți* nu ezita să recunoască în autorul *Poeziilor nouă* un aliat. O lectură mai atentă (a liricii, nu a textelor programatice) ar fi permis dealtfel redactorilor acesteia să observe că similitudinile de poziție dintre ei și proaspătul academician depășeau sfera principiilor. Ar fi exagerat însă să descoperim în Zamfirescu un simbolist pur. El este mai degrabă un Moréas al nostru trecut fugitiv prin școala vagului și fixat în cele din urmă în limpidități parnasiene. În arhipelagul său clasic sînt totuși

și atoli simboliști. Ritualul evaziunii, demonul deambulației, suspendările enunțului, sensibilitatea la efluviile florale ucigașe sînt înclinații tipic simboliste a căror realitate a fost acoperită în ochii cercetătorilor de propoziții categorice de tipul celor din *Literatura viitorului*. Actul de „opoziție deschisă cu noua generație modernistă" din ianuarie 1916 are însă, vai, nu doar motivații *estetice*. Lucruri lumești incitau verva polemistului cînd afișa o rea intenție care, subliniază judicios M. Gafița, „ne-ar părea opacitate, dacă n-am ști-o izvorîtă din exces polemic" *(Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 717*)*. De dragul eficienței publice a gestului său, polemistul sacrifica unele nuanțe prezente în corespondență ori în intervenții de presă anterioare. Cruciada împotriva versului alb e neîndoielnic o exagerare comisă cu bună știință. El însuși scrisese cîndva stihuri de această factură (v. *Versuri heterometre albe*), ba admitea chiar, în cuvinte elogioase, verslibrismul lui Leopardi. Dacă de astă dată se manifestă atît de radical împotriva unui gen de versificație ce nu-i rămăsese cu totul străin, cauza trebuie căutată în altă parte, și anume în convingerea că scopul scuză mijloacele. Iar scopul era discreditarea fără drept de apel a unui poet și teoretician modernist, N. Davidescu; numai considerente de ordin tactic au făcut ca în sfera negației să fie incluși și alți autori (Felix Aderca, B. Nemțeanu). Din dorința de a părea „obiectiv", de a face studiul unui fenomen, Zamfirescu comite o greșeală elementară: disperseazā în mai multe direcții divergente cu fascicol critic care ar fi putut fi arzător în cazul fixării pe o singură țintă. Cea reală!

Cu ce-i greșise însă autorul *Fîntînei Castaliei?* Explicația reclamă o descindere în culisele istoriei literare. În octombrie 1915 Zamfirescu primise un important premiu pentru dramaturgie decernat de Comitetul teatral al Naționalului. Cum laureatul făcea parte din respectatul comitet, opțiunea membrilor săi a putut părea, pe drept, curioasă multor literați. Împrejurarea că Zamfirescu absentase elegant de la dezbaterea cu pricina n-a fost luată în seamă de o lume literară dispusă să depisteze „manopere" ori „lucrături" și care știa, în plus, că autorul *Luminei noi* se bucura de o invidiabilă înlesnire materială. În nr. 17 (din 1–8 noiembrie 1915) al *Noii reviste române* Davidescu semnala, prin urmare, ciudățenia „afacerii", apelînd, spre iritarea celui vizat, la aluzii caustice: „Anul acesta s-au împărțit 27 de mii de lei. S-au împărtășit din ei și viii și morții, începînd de la Caragiale și sfîrșind cu d. Duiliu Zamfirescu. Remarcăm însă că d. Zamfirescu e în același timp și membru în comitetul distribuitor, nu numai de admiteri de piese proaste, dar și de ceva bănet. Cu prilejul acesta, ca încheiere, o amintire anecdotică. Societatea Scriitorilor Români, cînd a împărțit un fel de premiu similar, a obligat în prealabil pe membrii ei meniți să fie distinși materialicește, să demisioneze. E o cestie de bună educație socială ca cineva să renunțe a fi judecător atunci cînd cere să fie judecat. E drept însă că noi pricepem nevoia de a umple golul lăsat de o serie repetată de căderi, cu greutatea academică a premiului cel mare" *(Împărțirea premiului de 27 de mii de lei)*. Ne închipuim lesne reacția lui Zamfirescu la lectura acestui articol insinuant și, parțial, inexact: „premiul cel mare" (cîte 3 000 de lei!) îl luaseră, ex aequo, Delavrancea și Davila. El și G. Diamandy obținuseră laurii treptei a doua – 2 500 lei"; dar parcă era un făcut: nici cînd cîștiga, Zamfirescu n-avea mai multă bucurie decît cînd era respins, cum se întîmplase, de pildă, prin 1903, cu romanul *În război*. De fiecare dată fusese nevoie să iasă în arenă. Cum Duelius Superbus era iute la mînie, prilejul de ripostă i l-a oferit revista *Flacăra*, unde Davidescu era agreat. *Soarele*, poem cam verbios, i se păru un exemplu concludent pentru a demonstra și „mizeria poeziei noi", și nimicnicia artistică a celui ce cutezase să-l înfrunte. Cu un plus de insistență, un pamfletar lucid, necopleșit de furie, ar fi putut scoate de aici o diatribă memorabilă. Așa însă nu rezultă decît o răutate fără adîncime, pe care Davidescu o combătu lesne și eficient într-o virulentă *Scrisoare* [deschisă] *d-lui Duiliu Zamfirescu (Noua revistă română*, vol. XVII, 24, 7–14 februarie 1916, p. 357), care începe – neașteptat, dar eficient în ordinea forței de convingere! – cu un elogiu la adresa „abilității" adversarului:

„Stimate domnule Zamfirescu,

Am cetit cu multă surprindere rîndurile pe care, sub cuvînt că le adresezi d-lui director al revistei *Flacăra*, le îndrepți împotriva mea. Sînt cel dintîi gata să admir abilitatea cu care ascunzi, după paravanul unui principiu literar, o mică, dar desigur mult timp premeditată, răzbunare. Am fost poate cei dintîi care am denunțat [sic!] o trecătoare incorectitudine morală pe care ai săvîrșit-o. Dumneata făceai parte din comitetul împărțitor de premii al Teatrului Național, și totuși ai primit să ți se premieze o lucrare pe care o știai și că e proastă și că a căzut și că încălca drepturi ale altora, cari nu avuseseră norocul să fie în același timp și impricinați și judecători, pentru a-și da singuri dreptate. Incorectitudinea era cu atît mai frapantă, cu cît, prin lipsa d-tale de la comitetul care hotărîse premierea lucrărei d-tale cu premiul cel mare [sic!], luaseși măsura de a scăpa prin tangentă de o acuzație pe care trebuie să o fi simțit astfel întemeiată.

Te-ai ferit însă de a-mi răspunde, ca să nu ai dreptul să-mi uiți învinuirea. Fie, dar. Procedeul însă rămîne cel puțin ciudat. Ai avut lipsa de tact să presezi un premiu prin prezența d-tale în comitetul cu pricina; ți-a lipsit însă și curajul să-l aperi tot așa cum l-ai încasat."

După readucerea discuției la motivul ei inițial, urmează o ritoasă punere la punct ce trădează nerăbdarea prea mult reprimată a polemistului redutabil care a fost N. Davidescu:

„Articolul d-tale (ne închipuim, iarăși, cît îl va fi agasat pe serenissimul academician această familiaritate abia mascată! – n.n.) purcede mai întîi de la ideea greșită că tot ce nu pricepi d-ta trebuie să fie o aberație... Începutul oricărei înțelepciuni stă însă în bănuiala, cît de vagă măcar, că dincolo de tine începe un infinit întreg.

Apucătura de a condamna ceva pe cuvîntul că nu ai priceput este, astfel, cel puțin scabroasă. [...] Ai ieșit împodobit de mărturisirea lipsei de pricepere și te-ai exhibat într-un păun fudul pe coada lui strălucitoare de mîndria că « nu înțelege ».

Articolul d-tale se reduce astfel, odată dezbrăcat de cele cîteva nimicuri cu pretenții umoristice, la credința că tot ce nu « pricepi » trebuie să fie stupid. Articolul d-tale însă suferă de o boală inversă. Stupiditatea lui se pricepe dintr-o dată."

Cu această sentință se putea încheia un pamflet remarcabil. Dar Davidescu își savurează prematur succesul și, furat de plăcerea de a da lecții „academicienilor îmbătrîniți înainte de vreme", comite o teorie cam riscată (și în orice caz sofisticată!) despre *clasicitate* și *clasicism*, în care transpar și ecouri din Remy de Gourmont: „Aș mai putea să-ți atrag luarea-aminte, înainte de a termina, asupra unor lucruri de care ești cu desăvîrșire străin. Clasicismul, de pildă, nu e o formulă anumită literară: el este doar consacrarea prin timp a diferitelor formule succesive de artă. Baudelaire e, astfel, tot atît de clasic ca și Ronsard și ca și Omar și ca și Verlaine. Decadentismul, sau cum vei vrea să-i zici, este, dimpotrivă, uciderea în timp, prin îndelungă imitație, a unor formule, vii la origină, de artă: Rollinat poate să fie astfel tot atît de decadent ca și d-ta, a căruia artă purcede, întreagă, dintr-o neîntreruptă imitare a unor modele mai vechi."

Confuzia (involuntară? premeditată?) între *clasicism* și *clasicitate* (în sensul de ratificare a unei mode!) sare repede în ochi și e de mirare că Zamfirescu n-a speculat-o în *Unor prieteni tineri*. „Decadentismul", ca etichetă peiorativă ori ca semn de recunoaștere, era dealtminteri un concept acceptat în alte literaturi (în cea franceză, de pildă, unde orientarea cu pricina, ilustrată între alții de poeți ca Jules Laforgue, Laurent Tailhade, Ephraïm Mikhaël, Georges Rodenbach, a fost curînd contestată de „școala romană" a lui Moréas). Cititor activ al literaturii străine, Zamfirescu va fi visat, poate, să repete gestul neoclasicului francez — care invocase și el „ordinea, rațiunea și bunul-gust clasic" pentru a combate „modernismul" — fără a medita însă și la eșecul, deloc glorios, al acestei tentative de restaurație. Propria lui tentativă nu va avea alt destin. Rarele comentarii critice consacrate în timp acestei polemici vor sublinia caracterul lipsit de șansă al întreprinderii zamfiresciene. Lovinescu, de exemplu, o socotea un simptom al discontinuității generațiilor: „Poetul, care ataca « poporanismul » ca anacronic față de evoluția timpului, se arăta , așadar, și el neînțelegător față de literatura și mai nouă, și opunea spirite îndoielnice unor imagini atît de proaspete și astăzi atît de depășite: este tragedia limitării în timp a tuturor oamenilor și a generațiilor ce se succed fără a se înțelege..." (*Scrieri*, 4, *Istoria literaturii române contemporane*, ed. cit., p. 119). În ochii lui Pompiliu Marcea, Zamfirescu „încerca, de pe platforma de autoritate la care-i dădea dreptul creația sa literară, să compromită « noul val » și să-i stăvilească ofensiva (*„Convorbiri literare" și spiritul critic*, colecția „Momente și sinteze", Editura Minerva, București, 1972, p. 191).

În monografia, apărută postum, pe care G. C. Nicolescu o dedică scriitorului, întîlnim această judecată justă în liniile ei esențiale: „Reacțiunea lui [Duiliu Zamfirescu] împotriva « modernismului » de după 1910 este mai tîrzie și mult mai puțin drastică, deși bineînțeles nu poate fi de acord cu ceea ce ar fi fost un fel de preludiu la suprarealismul de după 1920. Îngăduința sa se datora pe de o parte, desigur, faptului că aici nu vedea o primejdie atît de mare de rătăcire a literaturii, întrucît noile concepții nu alterau principiul fundamental al artei, iar pe de alta, pentru că socotea, desigur, mult mai scuzabile exagerările dezinteresate ale tinereții. Îngăduința lui mai avea și o altă explicație. Cei ce credeau că răstoarnă pămîntul cu inovațiile lor de fapt nu făceau decît să pună în lumină anumite cute ale literaturilor apusene a căror influență Zamfirescu o suferise încă de mult. Rezistența față de poezia nouă nu era deci un aspect al tragediei « limitării în timp a tuturor oamenilor și a generațiilor ce se succed fără a se înțelege », ci atitudinea omului care cunoscuse și aplicase mai înaintea « inovatorilor » de la noi aceste forme de artă fără exagerările lor poate, dîndu-și seama astfel, mai bine ca oricine, de ceea ce era fatuitate în ele și de ceea ce constituia adevărata și permanenta esență. [...] Nimic din vigoarea cu care atacase cealaltă direcție a literaturii, la 1909 și 1911, nu se vede acum. Un blînd scepticism, abia o ușoară ironie și pretutindeni mai ales dorința de a pune în lumină celor « rătăciți », cărora mai tuturor le recunoaște talentul, că nu se află pe o cale bună pentru realizarea frumosului durabil" (*Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 341—342). Comentarii amănunțite și judicioase pe marginea acestui moment polemic uitat din iarna lui 1916 au mai publicat Mihai Gafița — în ampla monografie *Duiliu Zamfirescu* (p. 714—718) și în nota introductivă la volumul 4 al corpusului zamfirescian de *Opere* (p. XX — XXII) — și Margareta Feraru în excelenta ediție a cărții lui N. Davidescu, *Aspecte și direcții literare* (Editura Minerva, București, 1975, p. 544—548), în al cărei aparat critic e reprodusă integral și *Scrisoarea* deschisă la care m-am referit mai înainte.

1 — *Barbu Nemțeanu*, pseudonimul lui *Benjamin Deutsch* (1887— 1919), poet elegiac și ironist ale cărui volume — *Poezii alese* (1910) și *Stropi de soare* — prevestesc simbolismul. A publicat poeme proprii ori traduceri în *Flacăra, Noua revistă română, Convorbiri critice, Facla, Pagini libere* (Galați) ș.a. Zamfirescu, admiratorul lui Anghel și al lui Cincinat Pavelescu, dă dovadă în cazul său de o regretabilă intransigență.

2 — C. Rădulescu-Motru era directorul *Noii reviste române*, cronicarul literar al acesteia fiind N. Davidescu. Dacă s-ar fi adresat filozofului, Zamfirescu și-ar fi deconspirat intențiile vindicative vizavi de cel ce contestase modul curios de distribuire a premiilor Naționalului.

3 — *N. N. Beldiceanu* (1881—1923), prozator prolific, obsedat de „cazuri" melodramatice, narate după tipicul romantismului în volume precum *Chipuri de mahala* (1905), *Cea dintîi iubire* (1906), *Maica Melania* (1909), *La un han odată* (1911), *Chilia dragostei* (1913), *Fetița doctorului* (1914) ș.a. A colaborat la *Sămănătorul, Făt-Frumos, Voința națională,* apoi la *Flacăra, Viața românească, Însemnări literare, Conservatorul* etc. Unde va fi văzut totuși Zamfirescu „stil și umor" în aceste proze plate?

4 — *Eugen Boureanul* (1885—1971), prozator sămănătorist dominat de personalitatea lui Sadoveanu. S-a exersat în epica de inspirație istorică.

5 — Eugen Lovinescu semna în *Flacăra* cronica dramatică. V. *supra,* notele la *O scrisoare către Directorul revistei „Flacăra"*. Citarea „albă" a criticului e, desigur, un semn de reticență.

6 — *Al. Șerban,* pseudonimul lui *Constantin Banu* (1873—1940), directorul revistei *Flacăra,* publicație eclectrică, de frumoasă ținută literară, care se vindea în 40 000 de exemplare, tiraj ce-ar putea pune pe gînduri și pe directorii unor periodice din vremurile noastre. Un Al. Șerban semna în *Flacăra,* prin 1913, o suită regretabilă de articole împotriva lui Al. Davila, acuzîndu-l că ar fi plagiat *Vlaicu-Vodă* după o piesă necunoscută a lui Odobescu. Tot Al. Șerban semnase dezaprobatoarea notă redacțională ce însoțea în *Flacăra* scrisoarea de protest a lui Duiliu Zamfirescu față de cronica lovinesciană la *Voichița.*

7 — *Edmond-Eugène-Alexis Rostand* (1868—1918), poet și dramaturg neoromantic, spiritual și cu aptitudini prozodice ieșite din comun. Autor al vestitului *Cyrano de Bergerac* (1897).

P. 193 UNOR PRIETENI TINERI

Convorbiri literare, L, 4, aprilie 1916, p. 373—383.
Semnat: *D.Z.*

Nu putem stabili cu exactitate care au fost acei „prieteni tineri" dornici să obțină colaborarea „maestrului" la revista lor. D. Caracostea, bunăoară, se număra printre cei care căutau să-l aducă pe Zamfirescu în coloanele *Vieții noi.* Pillat, coordonator (din 1916) împreună cu Adrian Maniu și Horia Furtună al *Flăcării,* desfășura diligențe asemănătoare, primite cu bonomie de mai vîrstnicul poet, care le admira talentul, dar privea cu

rezerva celui trecut prin multe căutările lor riscante. Ca maiorescian, Zamfirescu admitea *fondul* poeziei noi (pe care, în treacăt fie zis, îl explorase și el incidental), dar nu-i admitea... *forma,* îndrăznelile expresiei, sintaxa șocantă și lexicul neconformist. La prima vedere, făcea un pas înapoi de la concluziile din *Metafizica cuvintelor și estetica literară.* În 1911 recunoscuse capacitatea cuvintelor de a crea prin ele însele un sens poetic, dezlegîndu-le de povara tradițională de a transpune o idee în materie sensibilă. Acum părea să revină la vechea perspectivă asupra cuvîntului ca mediator, ca vehicul de imagini. Zic „părea", întrucît așa cum sînt formulate teoriile lui Zamfirescu au totuși o doză de ambiguitate. Ca „om de mijloc" el vroia — cum mărturisea în prefața la *În război* — să mențină literatura la o „egală depărtare de extravaganțele decadenților ca și de maniele naționaliștilor, îndrumînd-o astfel către pămîntul liber al clasicismului." Dacă „maniele naționaliștilor" însemnau în ochii lui mistica ruralismului și demagogia patriotardă, „extravaganțele decadenților" sînt traductibile prin „mirosuri abstracte, colori muzicale ori muzică colorată." Dacă întîrziem asupra lor, observăm că, în fond, sînt avute în vedere mai mult precepte simboliste decît creații efective. Poetul se războia, prin urmare, cu manifestele lirice (retorice și discutabile pe o anumită latură!), fiind însă mult mai tolerant cu creațiile propriu-zise.

Nu-i exclus ca în izbucnirile lui antisimboliste să fi jucat un anumit rol și presiunea puternică a cercurilor literare ostile modernismului. Să fi citit Zamfirescu ancheta despre simbolism organizată de *Rampa* în primăvara anului 1912? Atunci, fostul coleg de la *România liberă,* Delavrancea, socotise simbolismul o „mișcare de maimuțărie", care nu poate fi luată în seamă. Brătescu-Voinești, protejatul zamfirescian la Academie, declarase că nu poate „suferi această mișcare, [...] greșită de la început". La *Convorbiri critice* Mihail Dragomirescu ducea o luptă susținută împotriva curentului cu pricina și se mîndrea a-l fi „învins pentru moment". Iorga, la rîndu-i, nu ostenea să ridiculizeze „macaroanele simboliste", „literatura parfumată și cu țenghiuri" a reprezentanților noului val. Ibrăileanu și cei din cercul *Vieții românești* nu vedeau nici ei cu ochi buni „poezia nouă", căreia îi reproșau — atunci, ca și mai tîrziu — „morbiditatea", „eliberarea de logică", „poetizarea nepoeticului, exotismul, satanismul, confuziunea, obscuritatea" ș.a.m.d.

Poetul *Imnurilor păgîne* avea deci de unde să se contamineze. Nostim e că în preajma tentativei lui de delimitare de simboliști, de care nu era totuși „atît de departe, cum lăsau să se înțeleagă articolele sale" (Mihai Gafița), el mai părea altora — lui D. Tomescu, de exemplu — un comiliton al simboliștilor. Dacă această concluzie e, evident, o exagerare, nu-i mai puțin adevărat că sînt, în *Unor prieteni tineri,* teze ce-l apropie pe eminentul lor mai mult de o estetică modernă decît de una clasicizantă. A echivala „sentimentul" cu „sufletul", a conchide că există „sentimentul

unei epoce", un mod specific de a reacționa al oamenilor dintr-un anumit timp, ne aduce destul de aproape de conceptele de „saeculum" și de „factorii stilistici", „variabili de la epocă la epocă", pe care le teoretiza Blaga. Bine (și nuanțat înțeles) este „rolul pe care-l are *conceptul* în imaginea simbolistă și în genere în modernism", arăta Mihai Gafița în voluminoasa monografie despre Duiliu Zamfirescu, unde consacra cîteva pagini substanțiale (718–722) acestui articol neadecvat receptat de alți cercetători.

Ar mai trebui adăugat de asemenea un fapt care a scăpat încă istoricilor literari: receptivitatea tacită a poeților vizați la obiecțiile „profesionale" ale lui Zamfirescu. Criticile lui au mers, de pildă, la țintă în cazul lui Minulescu: poemul *După 13 ani* va fi revăzut insistent de autor și eliberat de digresiuni inutile și comparații hazardate („teatrul antic al Belonei" ș.a.). Varianta din 1916 va fi refăcută de încă trei ori pînă se va ajunge la formula concentrată, evident superioară, ce figurează ca text definitiv în ediția critică (v. *Undeva...*, în *Opere*, I. Ediție îngrijită, tabel cronologic, note și variante de Emil Manu, prefață de Mihai Gafița, Editura Minerva, București, 1974, p. 359–360 și 574–577). Același lucru l-a făcut și Pillat. Nu numai că poetul s-a temperat, *întorcîndu-se* pe „ogorul strămoșesc" după neliniștitele lui expediții simboliste„ la Angkor, la Siracusa, la Pergam și la Ninive", dar și-a găsit și o nouă formulă expresivă, incompatibilă cu „greșeli de gust" precum „înaripează omeneasca rîmă". Mai vechea poemă *Fereastra ta deschisă e pe mare* va fi redusă drastic (din 40 de versuri rămîn doar 20!), renunțîndu-se și la stihul buclucaș. Desigur, în alte cazuri, Pillat n-a cedat în fața unor observații injuste, ba chiar șicanatoare. (De ce nu s-ar spune „catarge", se putea întreba el pe bună dreptate, cînd Eminescu însuși scrisese „Dintre sute de catarge"?)

1 — *George Dandin*, protagonistul farsei eponime a lui Molière din 1668. În țăranul îmbogățit căsătorit cu o femeie de neam Zamfirescu descifra un simbol cu valențe și în sfera creației. În ochii scriitorului, literatura însemna un semn de superioritate spirituală la care nu pot ajunge oamenii fără talent și fără o îndelungă exersare a gustului, a capacității de a *crea* și a *recepta*.

2 — *Gian Lorenzo Bernini* (1598–1680), sculptor, pictor și arhitect italian, reprezentant al barocului monumental. Autor al statuilor *Extazul Sfintei Tereza* și *David*, al unor grupuri statuare ca *Apollo și Dafne*, palate (Odescalchi), biserici (San Andrea al Quirinale), fîntîni ș.a.

3 — *Jean Honoré Fragonard* (1732–1806), pictor și gravor francez. A pictat îndeosebi scene galante ori de familie pline de grație *(Sărbătoare la Saint Cloud, Sărutul pe furate, Jurămîntul de dragoste)*.

4 — *Jean Goujon* (cca 1510– cca 1564), sculptor și arhitect renascentist francez. A realizat basoreliefurile hotelului Carnavalet din Paris, tribuna Cariatidelor de la Luvru, Fîntîna Inocenților din Paris. Este de asemenea autorul statuii *Diana din Poitiers*, elogios comentată de Odobescu în *Pseudo-Cynegeticos*.

5 — *Hôtel de Rambouillet*, locuința *Catherinei de Vivonne*, soția lui Charles d'Angennes, marchiz de Rambouillet. Aflat în apropierea Parisului, era locul de întîlnire a prețioșilor și prețioaselor din Franța primei jumătăți a secolului al XVII-lea. „Arta conversației" practicată aici fu satirizată de Molière în „Prețioasele ridicole".

6 — Exemplele sînt luate din *Flacăra*, numărul 17, din 6 februarie 1916.

7 — *Böcklin Arnold* (1827–1901), pictor elvețian, s-a ilustrat prin compoziții mitologice și monumentale cu o tentă mistică *(Insula morților, Tărîmul celor fericiți)*.

8 — *Horia Furtună* (1888–1952), poet simbolist.

9 — Aluzie la N. Davidescu. (V. *supra*, comentariul la *Literatura viitorului*).

10 — Ion Pillat nu i-a purtat pică maestrului pentru observațiile inserate aici. În *Tradiție și literatură* a consacrat rînduri subtile și comprehensive magistrului dispărut. Poezia pe care și-o amintea, defectuos, Zamfirescu este *Barbarul*, sonet al cărui prim vers e acesta: *„E-n mine-o herghelie de armăsari"*. În volumul pillatian de debut, *Visări păgîne*, poezia făcea parte din ciclul *Sonete* și se intitula *Sonet barbar*.

11 — *Francesco Scaramuzza* (1803–1886), pictor și poet italian. Dintre lucrările murale care-l reprezintă sînt de citat bolta templului petrarchist de la Selvapiana și *Sala Dante* a Bibliotecii palatine din Parma. O faimă mai mare i-au adus însă ilustrațiile, originale și aderente la text, la *Divina Commedia*, operă pe care a studiat-o intens.

12 — Zamfirescu nu avea o părere bună despre ilustrațiile lui Doré la *Infernul*. V. și *Opere*, 5, p. 471.

P. 202 I. C. VISSARION: „NEVESTELE LUI MOȘ DOROGAN"
Nuvele și schițe. București, 1916

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVIII, 1915–1916, Librăria Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1919, p. 336–338.

Raport prezentat în ședința Secțiunii literare a Academiei din 11/24 mai 1916, pentru Premiul Năsturel. Cu toată calda pledoarie a experimentatului prozator, academicienii au preferat să acorde substanțiala recompensă lui I. Chiru-Nanov (pentru volumul *Pe căile profeților*). Dar în 1919 neliniștitul scriitor-„țăran" va obține totuși Premiul Adamachi, pe 1918, pentru *Florica și alte nuvele*, evenimentul fiind atunci salutat de N. Iorga în cuvinte elogioase: „La Academie s-a auzit miercuri și recunoașterea deplină a unui foarte mare talent. E acela al d-lui Vissarion. Cartea, lăudată de d. Brătescu-Voinești, *Florica*, e într-adevăr ce s-a scris mai bun în povestirea românească de mai mulți ani încoace. O nouă înfățișare, populară, și totuși de o extremă finețe, a naturii noastre și a ființei morale a poporului românesc." Am dat citatul tocmai pentru a releva convergența opiniilor unor cărturari care omenește și artisticește erau învrăjbiți. Nu erau, dealtminteri, singurii care-l apreciau pe Vissarion. Lovinescu, ades reticent față de literatura cu eroi și subiecte din lumea satului, îi dedică cîteva pagini mai mult decît binevoitoare în *Istoria literaturii române contemporane* : „... Vissarion este cel mai expresiv povestitor de astăzi, înzestrat cu o rară putere verbală de a reproduce realitatea și de a însufleți printr-un joc inimitabil toate amănuntele unei memorii inepuizabile. Trei note respiră din ființa în acțiune a povestitorului: vioiciunea, șiretenia și erotismul. Cum găsim aceste note și în țăranii filmelor scrise, am putea recunoaște în ele trăsăturile specifice ale țăranului muntean, în deosebire de umorul și resemnarea filozofică a țăranului moldovean" (v. *Scrieri*, vol. 5, ed. cit., p. 137–138). Aici s-ar profila (crede un merituos editor al acestui Gorki muntean) „pentru prima dată perspectiva istorico-literară a scriitorului". Dar diagnosticul lovinescian a fost mult anticipat de Brătescu-Voinești, Rebreanu, Goga, Arghezi, Galaction, C. G. Costaforu și, firește, de Duiliu Zamfirescu. Bunele lor păreri se bazau — amănunt interesant — exact pe lectura *Nevestelor lui Moș Dorogan*.

Istoria volumului este, la rîndu-i, incitantă. (Detalii prețioase sînt comunicate, bunăoară, în aparatul critic al *Scrierilor alese*, vol. I. Ediție îngrijită de Viorica Florea. Antologie, studiu introductiv, tabel cronologic de Victor Crăciun, seria „Restitutio", Editura Minerva, București, 1983.) Nuvela cu acest titlu apărea, *singură*, în 1913, într-un număr al *Bibliotecii literare „Germinal"* inițiate de Biroul de editură, expediție și librărie „Cultura" din București. Supratitlul de atunci, *Din farmecul dragostei libere*, va fi stîrnit interesul multor cititori preocupați de respectivul fenomen. Să fi fost printre aceștia și Duiliu Zamfirescu, adică scriitorul care conferenția cam în aceiași ani, în fața unor doamne din înalta societate, despre „amorul liber"? Nu vom afla, probabil, niciodată. Nuvela are succes, iar cel dintîi comentator, Mihail Sorbul, nu-și refuză (ca și Zamfirescu, în 1916) plăcerea unui pronostic: „Fără a avea pretenția că lansez un nou scriitor, *d. I. C. Vissarion fiind cunoscut și apreciat în serioase cercuri literare* (am subliniat aceste cuvinte tocmai pentru a releva creditul literar din epocă al pitorescului literat autodidact — n.n.), cred că noul poporanist va fi curînd, curînd unul din scriitorii cei mai apreciați ai generației mai tinere". Peste un an, Gala Galaction va recenza aceeași nuvelă în coloanele *Vieții românești*, pornind, la rîndu-i, de la criteriul conformității cu realitatea: „Mărturisesc că întîlnind pe Vissarion și scrierile lui mi-am zis: iată, în sfîrșit, un adevărat cunoscător al oamenilor și al lucrurilor de la țară! [...] De ce mi se pare mie că Vissarion descrie mai adevărat și mai întocmit pe țăranii noștri decît toți ceilalți care au încercat același lucru (lăsîndu-l la o parte pe de-a pururi pomenitul Creangă)? Pentru că țăranii printre care am trăit eu, pînă la doisprezece ani, semănau aidoma cu cei ai lui Vissarion... Țăranii care apar, în puternicile viziuni literare ale lui Vissarion, parcă sînt de la noi. Iată, mi-am zis eu, ce mă face să găsesc că Vissarion zugrăvește pe țărani ca nimeni altul."

Succesul de public și de critică al nuvelei l-a determinat pe autor să o retipărească, împreună cu alte proze *(O întîmplare veche, Judecata, Conu Alecu Jurubiță, Ileana, Un toi la bătrîneță, Sfîrșit de manevră, Izlaz ieftin, Ciorbă de găină)*, în 1916. În deschiderea volumului figura și o caldă scrisoare a lui Brătescu-Voinești. Să spicuim cîteva rînduri: „... nuvelele lui Vissarion n-au nevoie de prefață, cum n-are nevoie de reclamă un cîntec frumos. Volumul lui — nefiind produsul unui suflet rafinat și blazat, în căutare de ceva nou și nemaifăcut și care din această pricină să aibă nevoie de o prealabilă inițiere a cititorului — se va impune de îndată prin farmecul irezistibil al unei povestiri simple, sincere și în același timp sclipitoare de vioiciune."

Acestui farmec nu i-a rezistat, cum se vede, nici Duiliu Zamfirescu. Academicianul trece, prin urmare, ușor peste condiția de „poporanist" a nuvelistului (insistent publicat la *Viața românească*, unde apăruseră, de fapt, și majoritatea textelor din volumul cu pricina!) și laudă proze care confirmau mai vechile sale pledoarii pentru o literatură „obiectivă", *adevărată* și populată de oameni *reali*, cu „sînge și mușchi". Vechile săgeți contra „scriitorilor de bîlci, cari molipsesc satele cu povești de haiduci" ori împotriva „noveliștilor" romanțioși, ce falsifică prin idealizare realitatea lumii țărănești, sînt lansate și acum cu vigoarea dintotdeauna. Un amănunt notabil îl constituie faptul că Zamfirescu folosește termenul de „creațiune" într-un sens apropiat celui utilizat de Ibrăileanu. Cum criticul va

publica eseul *Creație și analiză* abia în 1926, precursoriatul zamfirescian e demn de toată stima, vădind și în acest caz un autor cu disponibilități remarcabile de teoretician al epicii.

În ceea ce privește însă aptitudinea eroilor lui Vissarion de a reacționa „cu propria lor personalitate, iar nu cu personalitatea autorului", Zamfirescu supralicita: în nuvelele din *Nevestele lui Moș Dorogan* nu sînt puține pasaje afectate de „inoportune considerații demonstrative" (Lovinescu), prin intermediul cărora scriitorul se substituie protagoniștilor. Înclinația s-ar datora, socotea același critic, unei polarizări a personalității creatoare: „...pe lîngă vioiul operator cinematografic al ritmicei vieții, în d. Vissarion veghează și un notar comunal, care ține să redacteze, din cînd în cînd, și procese-verbale, pentru a le înainta celor în drept ca acte justificative" (*Scrieri*, vol. 5, p. 139). Observațiile de acest fel s-au înmulțit cu vremea și l-au plasat pe I. C. Vissarion într-o poziție literară marginală, ce corespunde, la urma urmei, valorii reale a scriitorului. Dar orientarea lui spre o literatură a *adevărului*, în conținut și în limbaj, refuzul idilismului, predilecția pentru țăranul inteligent, capabil să înțeleagă iute, muntenește, mersul lumii, vor fi validate peste numai cîteva decenii de o operă capitală — *Moromeții*.

P. 205 CÎTEVA CUVINTE CRITICE

Analele Academiei Române, seria II, *Memoriile Secțiunii literare*, tom XXXVIII, nr. 4, Librăria Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1916, p. 1—23, extras.

Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Comunicarea a fost ținută în ședința din 17/30 mai 1916. Coroborate cu tezele din *Poporanismul în literatură*, opiniile exprimate aici ar putea stîrni nedumerirea. În 1909, Zamfirescu găsise înțelegere și aprobare tocmai la simboliștii de care se delimita atît de net acum. Dacă nu alte motive, atunci măcar cele ținînd de oportunitate, de strategia vieții literare, ar fi trebuit să-l îndemne pe scriitor la reținere. Pe vechii potrivnici nu-i cîștigase în cei șapte ani care trecuseră de la răsunătoarea polemică academică. Pe noii — și neprevăzuții — aliați risca să-i piardă. (Ceea ce s-a și întîmplat.) Înstrăinarea acestor simpatii cîntărea mai greu în 1916, cînd simboliștii reprezentau deja o forță, capabilă să editeze reviste (*Insula*, *Simbolul*, *Grădina esperidelor*, *13*, *Cultul eroilor* ș.a.), să scoată volume și, mai important, să-și cucerească un public. Și totuși gestul lui Zamfirescu nu-i chiar atît de hazardat. În chestiuni de tact, de simț manevrier autorul *Vieții la țară* nu excelase niciodată. Mai mult, nici nu rîvnise vreodată s-o facă.

Fidel ideilor sale, el nu ezita să „arunce piatra în baltă" fără să se gîndească la efectul imediat în planul relațiilor literare. Dar poate fi considerată această comunicare un semn de fidelitate, de coerență ideologică? Răspunsul nu poate fi, oricît ar părea de surprinzător, decît *afirmativ*; *Cîteva cuvinte critice* nu e altceva decît continuarea, contragreutatea firească a *Poporanismului în literatură*. Cele spuse aici indică un junimist constant în opțiunile sale de „om de mijloc", ostil, cum a spus-o odată, evoluției „saltuarii". Ca politician și sociolog, Zamfirescu susținea, în perfectă linie junimistă, teza evoluției „organice". Ca ideolog literar, scriitorul se pronunță, extrapolînd, pentru perfecționarea poeziei din interior, fără bruscări de natură a pune sub semnul întrebării progrese lirice indubitabile. Unor moderniști ce invocau „criza" poeziei „vechi", el le opunea argumentul perfectibilității acesteia mai curînd în planul *limbajului* decît în cel al *fondului*. Generația tînără însă detecta, cu radicalismul vîrstei, simptome de epuizare atît în viața socială, cît și în cea literară. Această dublă ofensivă explică faptul că academicianul simte nevoia să pună în relație lucruri în aparență atît de diferite cum sînt „noțiunea de stat în sufletul generațiilor tinere" și „poezia nouă". Să le examinăm pe rînd. În sfera „trebilor publice", cum se exprimă autorul, finalitatea pedagogică a intervenției sale este clar enunțată de la început. Rostul ei consta în dirijarea prisosului de energie al tinerilor în cadrele unui junimism moderat, refractar la schimbări violente. Ca mai toți junimiștii, Zamfirescu dezlănțuie un atac violent împotriva principiilor sacrosante ale burgheziei: *libertatea*, *egalitatea*, *fraternitatea*. Vacuitatea acestora e dezmințită însă nu *în absolut*, cum s-ar crede după unele formulări exagerate, ci într-un plan relativ, databil istoricește. Epoca de referință, clar delimitată, e perioada de efervescență revoluționară burgheză care a urmat lui 1789. Limitele libertății burgheze sînt reliefate clar, cu argumente mai degrabă de bun-simț. Cele ale fraternității (desigur, tot în accepție burgheză) sînt și ele subliniate cu o vervă demascatoare ce va fi plăcut academicienilor de factură conservatoare. Ca „om de ordine", cum erau în fond și cei din auditoriu, Zamfirescu reacționează sentimental, invocînd frisonat martiriul prințesei de Lamballe. Va inaugura, desigur, fără s-o știe, o serie de meditații similare. Într-o notație „regizorală" la piesa *Danton*, Camil Petrescu va invoca și el, cu o tresărire similară, sîngerosul episod: „Marat citește cu gura arsă — aici contopite într-unul singur — cele două atroce și memorabile articole care au provocat și exasperat masacrele de halucinantă amintire ale nobilimii și preoțimii adunate în închisori. Inima și sînii fragezi ai principesei de Lamballe, purtați în suliți pe străzile Parisului, peste cîteva zile, inima caldă și devorantă a lui Marat, iată cele două coordonate sufletești ale timpului." Din punct de vedere umanitarist, astfel de excese sînt, firește, regretabile. La fel de regretabilă e însă utilizarea scrupulului umanitarist pentru a justifica teze eronate, preluate din arsenalul ideologiei conservatoare, opțiune prin care Zamfirescu se raliază junimis-

mului „reacționar" condamnat cîndva de Șt. Zeletin (v. capitolul *Curentele reacțiunii române*, în *Burghezia română. Origina și rolul ei istoric*, Editura Cultura națională, col. „Biblioteca socială", îngrijită de Dimitrie Gusti, f.a., p. 216–244).

În discutarea *egalității*, lucrurile se complică, tocmai din cauza amestecului de umanitarism și sofistică. Spectacolul dezvoltării inexacte a unor premise juste în esență e întotdeauna dureros. Zamfirescu îl oferă aici din plin. Desigur, el are dreptate cînd constată inegalitatea *naturală* a oamenilor. Nici marxismul nu susține că oamenii au, psihologicește vorbind, aptitudini și capacități egale. Dar a justifica inegalitatea de avere (deci și socială) pe baza diferențelor de volum sufletesc e o mostră de sofism regretabil. Judecînd așa, academicianul se pune singur în contradicție cu propria sa afirmație referitoare la injusta repartizare a pămîntului arabil în vechea Românie, element de îndreptățită critică socială integrat în textul aceleiași comunicări. Dar nu numai cu astfel de afirmații de dată recentă era în disonanță academicianul. O tăgăduire a poziției din 1916 ar putea veni din propria lui corespondență, din anii tinereții, cu Maiorescu, cînd îndrăznea să-i scrie criticului (antisocialist fervent!) aceste rînduri, pe care le-am subliniat și altă dată: „În socialismul radical, în comunism există o idee sublimă: ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omenești pîcla preocupațiunii celei mai meschine, și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt".

Tipic junimist este și raționamentul privitor la viciile „regimului constituțional reprezentativ", care, adaptat pe un fond semioriental, fanariot, încurajează „goana după voturi". Însă, cu toate limitele lui, acest sistem era totuși preferabil unuia bizuit pe noblețea de sînge. Cîțiva ani mai tîrziu, Zamfirescu își va retracta vremelnicele izbucniri senioriale, aderînd la un partid de mase, al „poporului". Un contemporan, N. Petrașcu, îi consemna, cu stupoare, această replică surprinzătoare ce consacră o semnificativă evoluție: „E mai onorabil să fii ceva, cît de mic, *ales de mulți* (s.n.), decît să fii numit șef de misiune de un ministru oarecare". Tot atunci se va pronunța, în spirit democratic, pentru împroprietărirea cît mai multor gospodari, soluție pe care nu ezitase, în 1915, să o împărtășească plenului academic în comunicarea *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*. Sînt atitudini care, corelate, lămuresc adevărata orientare — democrată — a scriitorului, patosul lui demofil, împingînd, concomitent, în meritatul con de umbră considerentele elitiste din vara lui 1916, ca și iluzoria tentativă de a rezolva grave probleme sociale prin „creșterea și dezvoltarea conștiinței individuale". Nu-i mai puțin adevărat că ar fi tot atît de interesantă și demonstrarea acelor puncte de disidență față de doctrina junimistă, în special distanțarea — în primele pagini ale *Poeziei noi* — de teoria „formelor fără fond". Dar asta pe altă dată.

Dacă opiniile din secțiunea inițială a comunicării n-au avut practic ecou în epocă, mai mult interes au stîrnit însă cele din partea a doua. Simboliștii, direct afectați, au răspuns imediat, trecînd peste observațiile juste ale preopinentului, dar insistînd, cu bun instinct polemic, asupra punctelor vulnerabile. În critica zamfiresciană, unii dintre comentatori au văzut „tragedia vîrstelor", a incompatibilității generațiilor, ceea ce pînă la un anumit punct era adevărat. Nu numai junimistul Zamfirescu nu agreează „poezia nouă", ci și un creator cu un gust literar atît de sigur precum Caragiale. Simbolistul Luchi, de pildă, avea un adversar redutabil chiar în familie. Sînt mărturii că seniorul își persifla urmașul cu atîta maliție, încît acesta izbucni în lacrimi și afirmă că tatăl său nu pricepea „poezia adevărată". Luchi era însă un elegiac civilizat și sentimental, fără darul ripostei. Unor comilitoni nu le lipsea nici sarcasmul, nici dorința de a-l etala.

Un prim răspuns la comunicarea lui Zamfirescu este spiritualul articol *Poezia nouă la Academie*, publicat de Felix Aderca în *Noua revistă română* (vol. XVIII, 8, 29 mai și 5 iunie 1916, p. 130). Cum academicianul vorbise despre tineri paternalist, cu ironia binevoitoare pe care și-o putea permite cel cu mulți ani și experiențe la activ, junele său potrivnic găsi o soluție ingenioasă pentru a contracara avansul preopinentului: i se adresă deci ca unui bătrînel vioi și simpatic, dar, vai, binișor demodat, incapabil, prin urmare, să-și adecveze estetica la „noile fapte". Tonul de consolare perfidă pentru ravagiile vîrstei, gestul de falsă solidarizare, miza pe probabilități dezavantajoase au o savoare aparte: „*Poate* că e aci o evoluare care trece dincolo de înțelegerea *noastră* și *poate* că e mai înțelept să controlăm estetica *noastră* la noile fapte, decît să *ne* supărăm și să *ne* facem inimă rea că faptele nu se mlădiază după știința *noastră* (s.n.) literară". Imediat însă deferența simulată face loc verdictului divulgat fără menajamente: „... a căuta cu tot dinadinsul subiect de uimire și prilej de logică acolo unde se pun temeliile unor frumuseți altfel concepute decît cum știam noi înseamnă a suferi de ciudă cronică, mereu iritată, mereu provocată". Mobilul intervenției zamfiresciene e deci, după Aderca, invidia; succesele celor mai tineri nu-l mai lăsau să doarmă pe venerabilul academician. Acuză deloc nouă, dacă ne amintim că ea fusese rostită și în 1904. Nouă e de această dată situarea lui Zamfirescu în contradicție cu el însuși, cu gesturile lui din tinerețe:

„Atitudinea destul de sinceră a vechiului poet e, pentru noi cel puțin, mai interesantă decît însăși pricina atitudinii. Am citit cu veselie cum scriitorii cei noi sunt trimiși să ia lecțiuni de la d. Cincinat Pavelescu, Anghel — de la aceștia cari fuseseră puși la index de d. Chendi și înfierați ca « simboliști ». Și e și mai nostim că violentele atacuri de la Academie le rostește solemn, în auzul unor nemuritori cari n-au citit o strofă măcar de Tudor Arghezi, tocmai revoluționarul poet de odinioară, autorul acelei romantice *Harpiste*, ce pare a protesta — atunci — împotriva poeziei de caș a lui Alecsandri!... Și, în sfîrșit, ca să glumim pînă la urmă, dacă d-lui

Zamfirescu i-a fost permis acum cîteva decenii să cînte portocalii, de ce n-ar cînta simboliștii de azi palmierii? [...] Da, d. Zamfirescu, poetul romantic de odinioară, a avut dreptate împotriva poeților de atunci; tinerii de azi, cu toată juvenila vioiciune a d-lui Zamfirescu, au dreptate împotriva d-sale. E dureros, desigur.

În critica de la Academie făcută poeziei nouă noi am văzut tragedia vîrstelor."

Mai grav decît Aderca, „catastrofalul domn N. Davidescu" nu se putea mulțumi, firește, cu zeflemeaua blîndă, nedusă pînă la vîlvoarea pamfletului. Sub pana lui ședința de la Academie devine scenă de film mut, în care personajele au înțepeneala comică a celor ce se plictisesc, dar încearcă totuși, din politețe, să-și astîmpere plictisul: „Aprecierile haotice ale d-lui Zamfirescu asupra celor mai disparate digresiuni, precum și cazna zadarnică a conferențiarului de a le coordona în imposibile silogisme, transformase incinta academică într-o sală de cinematograf. Revoluția franceză pentru copii, înăuntru. Operator nou, adus din străinătate. D. Duiliu Zamfirescu era grav. Vorbea despre Platon, despre antichitatea greacă și romană, despre absurditatea principiilor de egalitate, de fraternitate, de libertate, și le combătea în posibilitatea existenței lor cu argumentul inegalității averilor. Conferențiarul, cu prilejul acesta, își uitase dinadins inelele și lanțul de aur de la vestă acasă. Puțină modestie poate fi de folos chiar și la Academie." „Elevul de pe vremuri al lui Macedonski" e învinuit apoi de „panmuflism", altfel zis de incompetență, de lipsă de educație a gustului: „D. Duiliu Zamfirescu mărturisește că nu pricepe poezia nouă, și atîta tot. De unde însă această credință că tot ce nu pricepe d-sa nu e bun nu ne spune. Se ghicește însă. Megalomania unui academician poate merge foarte ușor pînă în a-și închipui că e centrul de gravitate al pămîntului. Interesant e însă faptul că și această megalomanie a găsit în ea un mic izvor de șovăială, manifestat prin măsura luată de conferențiar, care dispune de o însemnată doză de instinct de conservare, de a-și alege, pentru a combate poezia nouă, calea pe care nu se mai putea întîlni cu cei vizați. Nici unul dintre poeții noi nu este încă pînă azi în Academie." În fine, vechiul laitmotiv al „invidiei" e reluat și el într-o izbucnire pamfletară cu veleități psihanalitice: „Noi pricepem și admitem chiar resortul care a pus în această postură pe d. Zamfirescu. Trebuie să fie cu adevărat penibil spectacolul neputincios al înfăptuirei de către alții, și cu firească spontaneitate, a usu-lui temporis de odinioară. Academia și alte compensații oficiale e drept că pot suplini în parte o iluzie prăpădită. Suplinirea aceasta e exterioară; sufletul rămîne, în tainițile lui ascunse, amărît de drojdiile renunțărei. Ceva din durerea eunucului care asistă la bucuriile sultanului său trebuie să existe și în sufletul d-lui Duiliu Zamfirescu" *(Poezia nouă și Academia, Naționalul*, I, 200, 18 iunie 1916, p. 1).

Neobosit și inflexibil ca Javert, Davidescu îl atinge pe Zamfirescu cu sfichiul ironiei pînă și în momentul — fast pentru acesta — al alegerii ca președinte al Societății Scriitorilor Români:

„În ședința anuală a Societăței Scriitorilor Români, d-l Diamandy, după ce a refuzat în plină ședință președinția propusă d-sale, a recomandat la acest scaun vacant, astfel, pe d-l Duiliu Zamfirescu, care a fost ales în consecință. Noul președinte a răspuns, atunci, din Govora, prin următoarea telegramă, la adresa de notificare a Societăței:

« Vă mulțumesc personal și vă rog să vă faceți interpretul sentimentelor mele de gratitudine pe lîngă toți bărbații de talent reuniți în Societatea Scriitorilor Români, cari au binevoit a mă alege ca președinte al lor.»

Extremele se ating. Cei cari ies din literatură aruncă epigrama « bărbaților de talent » celor cari nu au intrat încă. Toată lumea e, astfel, mulțumită. Jandarmii lui Offenbach au sosit, de data asta, la vreme, ca să salveze Societatea Scriitorilor Români, pe toată lumea și ca să facă așa, din dragoste pentru artă, ca cei ce s-au sculat prea de dimineață să întîlnească pe cei ce s-au culcat prea tîrziu" *(Bărbații de talent ai d-lui Duiliu Zamfirescu, Noua revistă română*, vol. XVIII, 10, 26 iunie — 3 iulie 1916, p. 162).

O ultimă replică vine chiar din coloanele *Vieții noi*, revista unde Ovid Densusianu salutase cîndva curajoasa pledoarie zamfiresciană pentru lărgirea ariei de inspirație a scriitorilor. În vacarmul de rivalități și exclusivisme ale momentului, tentativa lui Zamfirescu de a considera versurile lui Maniu, Aderca ș.a. drept reprezentative pentru „poezia nouă" a părut în ochii celor de la *Vieața nouă* (care se pretindeau *„adevărați"* simboliști!) un gest „necritic" și abuziv. După morga profesorală a comentariului rezervat *Cuvintelor critice* e de bănuit că cel ce ridică mănușa în numele „poeziei de mîine" e chiar Ovid Densusianu. Iată-l în „ținută de campanie", retractînd fulgerător vorbele bune de altădată: „Cele cîteva cuvinte critice ale d-lui Duiliu Zamfirescu ne reînnoiesc impresia pe care ne-au lăsat-o atîtea comunicări la Academie. Sînt și ceva incoherent, stîngaci prezentat, și o înșirare de păreri personale ce puteau rămînea inedite ori de observații elementare, poți zice școlărești. Într-o oră d. Zamfirescu a crezut că poate vorbi despre *Noțiunea de stat și sufletul generațiilor tinere* și despre *Poezia nouă* — da, așa își subintitulează d-sa comunicarea, negăsind ciudată o asemenea apropiere. Asupra convingerilor sociologice, politice ale d-lui Zamfirescu — ilustrate cu date de prin manuale — nu vom stărui; relevăm numai că ele se rezumă în categorica și bine gîndita afirmare că « nu există crimă mai monstruoasă în toată istoria omenirei și neadevăruri sociale mai pozitive decît cele ce decurg din Revoluția franceză: libertate, egalitate, fraternitate... A veni și a reclama o schimbare a lucrurilor în numele *libertăței, egalităței* și *fraternităței* este o imensă prostie ». Ocupîndu-se de poezia nouă, d. Zamfirescu nu e mai puțin categoric și îngrămădește în cîteva

pagini atîtea păreri originale încît sublinierea lor obosește creionul roșu."
În continuare, principalele concluzii zamfiresciene sînt combătute pas cu pas:

„Lăsăm d-lui Zamfirescu libertatea de convingeri — să fie ea și în literatură o « imensă prostie » pusă în circulație de Revoluția franceză? — dar să îngăduie și d-sa altora să aibă altfel de părere:

Că « vechi » și « nou » există și cînd e vorba de frumos, pentru că el urmează prefacerile sufletești — doar sufletul omenirei nu este sufletul anchilozat al unui academician.

Și literatura din evul mediu, și a romanticilor, și altele nu sînt clasice și totuși sînt *literaturi*.

Eminescu e *el*, pentru că a adus ceva nou la noi — și nu « clasic ». De ce noutatea ar fi interzisă altora?

Poezia nouă nu poate fi condamnată pentru că derivă din simbolismul francez — să se dovedească mai întîi că aceasta e o rătăcire (și de dovezi d. Zamfirescu fuge, ca toți cu care împarte cinstea convingerilor). Dacă e exotism în poezia nouă aceasta nu e un păcat: uită d. Zamfirescu că și Alecsandri și Eminescu au cîntat teme exotice și a uitat că singur a cîntat Veneția, Palermo, Atena, curtizane din Milet? A vorbi de poezia nouă și a cita elucubrațiile cîtorva e și necritic, și de rea-credință, pentru că adevărata poezie nouă au dat-o alții. Să spui că ce quasi versifică d-nii Maniu și Aderca ar putea fi « poezia de mîine » e ca și cum și-ar fi închipuit cineva că ce scria d. Zamfirescu acum treizeci de ani (în continuare se dau — cu intenții de șicană — citate din poeziile *Sosesc* și *Un cărturar*, publicate în 1898, respectiv în 1899 — n.n.) vestea poezia din 1916" *(D. Zamfirescu: „Cîteva cuvinte critice", Vieața nouă*, XII, 6—8, 1 august — 1 octombrie 1916, p. 236—237*)*.

Cu aceste rînduri se stinge, practic, ecoul contemporan al *Cuvintelor critice*. Nici măcar un erudit ca Ovid Densusianu n-a mai simțit nevoia să releve filonul platonician al comunicării zamfiresciene. (O asemenea interpretare rămîne un lucru dezirabil și azi, cînd au trecut șapte decenii de la evenimentele evocate.) Privind faptele în perspectiva timpului trecut de atunci, contemporanilor li se pot acorda circumstanțe atenuante: războiul bătea la ușă! Simbolic, editorialul *Vieții noi*, semnat de Ovid Densusianu, se intitula *Marea hotărîre*. România intrase în război. Iar între arme, muzele tac.

Despre efectele comunicării din 1916 asupra unora dintre protagoniștii înfruntării din epocă, vezi și Luca Ion Caragiale, *Jocul oglinzilor. Versuri publicate și inedite*. Cu o prefață de Barbu Cioculescu, seria „Restitutio", Editura Minerva, București, 1972, p. XXII — XXIII. Asupra aceluiași text va insista și G. C. Nicolescu în *Universul literar*, 48, 2 decembrie 1939 și în *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 342—344.

1 — *Edward Bouverie*, zis *Pusey* (1800—1882), teolog și profesor de ebraică la Universitatea din Oxford, adversar al aplicării criticii raționaliste la textul Bibliei. S-a pronunțat pentru unificarea bisericii romano-catolice cu cea anglicană. Opere: *Essay on the Causes of Rationalism in German Theology (Eseu despre cauzele raționalismului în teologia germană)* și *The Doctrine of the Real Presence (Doctrina prezenței reale*, 1855*)*.

2 — Citînd din memorie, Zamfirescu alterează textul lui Alecsandri. Corect el sună astfel: „Galbîn ca făclia de galbînă ceară / Ce-aproape-i ardea".

P. 228 [G. COȘBUC. EXPUNERE PENTRU ALEGEREA CA MEMBRU ACTIV AL ACADEMIEI]

Analele Academiei Române, seria II, *Partea administrativă și dezbaterile*, tom XXXVIII, 1915 — 1916, Librăria Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1919, p. 175.

„Expunerea" a fost prezentată în ședința Secției literare din 20 mai/ 2 iunie 1916, reprezentînd un episod oarecum surprinzător în evoluția raporturilor dintre cei doi scriitori. În *Poporanismul în literatură* și în *Metafizica cuvintelor...* opiniile lui Zamfirescu despre bardul transilvan erau mai mult decît rezervate. Prin ce dialectică „poetul lipsit de miraj" în urmă cu cîțiva ani devenea deodată obiectul unor considerații atît de elogioase rămîne și azi un mister. Oricum, cazul acesta nu e izolat în cariera zamfiresciană. Deși părerea generală (ilustrată, de pildă, de un N. Iorga) e că rapsodul *vieții la țară* s-a „frămîntat cu toată lumea, și-a înstrăinat prietenii, nu și-a cîștigat dușmanii" *(Duiliu Zamfirescu, Neamul românesc*, XVII, 138, 25 iunie 1922, p. 1*)*, în realitate acesta nu era chiar atît de dificil. Odată trecut momentul de conflict, omul nu era ranchiunos și accepta o relație civilizată, chiar cordială, cu adversarul de ieri. Cu Goga, Ibrăileanu, Stere, Coșbuc se va arăta, de la un an la altul, tot mai prevenitor și mai prietenos. Cu poetul *Firelor de tort* s-a împăcat, probabil, cel mai devreme, terenul concilierii fiind activitatea de traducător, atît de agreabilă și unuia și altuia. Tălmăcirea *Divinei Comedii*, la care Coșbuc a lucrat vreo 20 de ani, l-a ridicat mult pe poetul mai tînăr în ochii celui mai vîrstnic. În raportul consacrat versiunii Murnu a *Iliadei* era deja salutată, în termeni extrem de călduroși, traducerea coșbuciană a *Divinei Comedii*. În 1916, „încălzirea" relațiilor celor doi continuă, manifestîndu-se printr-un gest decisiv. După ședința din 13/26 mai a Secțiunii literare, unde se decide (cu 4 voturi din 6) ca George Coșbuc să fie propus membru titular al Academiei — în locul decedatului N. Gane — Zamfirescu e cel care-i aduce vestea, *acasă*. Surprins și emoționat, poetul acceptă, dar a doua zi se și jeluiește (sincer? cochet?) într-o

scrisoare adresată mesagerului de deunăzi: „Mi-ar fi fost [...] drag să rămîn în liniştea păcii mele, şi dacă aş fi ştiut m-aş fi rugat să nu mă iei în rîndul acelora cărora li s-ar putea da onoarea şi sarcina de a ocupa un scaun academic." (De reţinut tonul familiar, care sugerează o relaţie ce trecuse de mult de stadiul comunicării protocolare.) Lucrurile rămîn totuşi pe făgaşul hotărît. Plenul academic e înştiinţat de propunerea Secţiunii literare la 16/29 mai 1916, urmînd s-o ratifice în şedinţa din 20 mai/2 iunie, cînd Zamfirescu şi-a citit expunerea de motive. 23 din cei 24 de academicieni votează pentru, validînd astfel opţiunea secţiei. (Despre episodul din primăvara lui 1916 relatează recent şi pe larg, într-un articol informat, Lucian Valea. Vezi *„O părticică de suflet în sufletul cel mare al Academiei"*, *Magazin istoric*, XX, 3 (228), martie 1986, p. 13—16).

1 — Volumul *Fire de tort* a văzut lumina tiparului în 1896. În aceiaşi ani poetul cîştiga Premiul Năsturel-Herescu al Academiei pentru traducerea *Eneidei*.

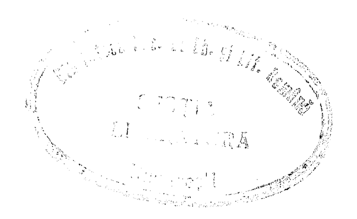
2 — *Sacontala*, traducere din Kalidasa, a apărut în anul 1897.

3 — Coşbuc a tradus *Georgicele*. Versiunea lui a fost publicată în 1906 la Editura Alcalay.

4 — Tălmăcirea coşbuciană a *Divinei Comedii* nu a apărut în 1910 cum lasă să se înţeleagă Zamfirescu, bizuindu-se, probabil, chiar pe spusele poetului transilvan. Coşbuc lucra la exemplara lui traducere de prin 1885, încheind-o — în linii mari — prin 1907. În 1911 îi mărturisea lui P. Locusteanu, în timp ce-i arăta cîteva caiete groase scrise toate cu creionul: „Aici e *Divina Comedie* a lui Dante. Şi aici *Odiseea* lui Homer, traduse în întregime de mine. [...] Mai am puţin de revăzut *Divina Comedie*, o isprăvisem de-acum patru ani. Acum m-am apucat s-o revizuiesc. Şi-am schimbat-o aproape toată." Vor apărea, adăuga poetul, „anul ce vine. Amîndouă odată" (P. Locusteanu, *Un însemnat eveniment literar. De vorbă cu George Coşbuc*, *Flacăra*, I, 8, 10 decembrie 1911, p. 59). Promisiunile lui Coşbuc nu s-au împlinit. *Divina Comedie* a fost tipărită abia în 1924—1932, sub îngrijirea lui Ramiro Ortiz şi cu concursul lui Emanoil Bucuţa (care a completat unele goluri de vers ori de rimă) şi al lui Perpessicius (căruia i se datorează stabilirea textelor şi alegerea variantelor). E posibil ca Duiliu Zamfirescu să fi aflat şi mai devreme despre strădaniile lui Coşbuc de a-l traduce pe Dante. În octombrie 1900 Coşbuc publicase tălmăcirea cîntului XXXV din *Infernul* în revista *Literatură şi artă română*, printre ai cărei colaboratori figura la loc de cinste şi Zamfirescu.

5 — Traducerea *Odiseei* a apărut abia în 1966, îngrijitori de ediţie fiind I. Sfetea şi St. Cazimir, ultimul fiind şi autorul unei substanţiale prefeţe.

CUPRINS

Lector: MARGARETA FERARU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Bun de tipar 16 XII 87. Coli ed. 22,25.
Coli tipar 24,75 Planșe 4

Tiparul executat sub comanda
nr. 317 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România